Nagy Mariann

AGRÁRRÉGIÓK MAGYARORSZÁGON A 20. SZÁZAD ELEJÉN

PTE Történettudományi Intézete

Pécs, 2015

Kiadja a PTE Történettudományi Intézete
Felelős kiadó: Dr. Fischer Ferenc

Lektorálta: Katus László

ISBN 978-963-642-985-0 (pdf)

© Nagy Mariann, 2015
© PTE Történettudományi Intézete

Hommage á Katus László

T A R T A L O M

1. BEVEZETÉS **5**

2. A MEZŐGAZDASÁG FEJLETTSÉGÉT ÉS TÉRSZERKEZETÉT JELLEMZŐ ÉS BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK: A VÁLTOZÓK **21**

3. A MEZŐGAZDASÁG NETTÓ TERMELÉSI ÉRTÉKE **33**

TÁBLÁZATOK *43*

4. A STATISZTIKAI RÉGIÓK MEZŐGAZDASÁGI JELLEMZŐI **50**

TÁBLÁZATOK *64*

5. A TERMÉSZETFÖLDRAJZI RÉGIÓK MEZŐGAZDASÁGA **103**

TÁBLÁZATOK *141*

6. A NEMZETISÉGI RÉGIÓK MEZŐGAZDASÁGA **189**

TÁBLÁZATOK *236*

7. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG REGIONÁLIS SZERKEZETE A CLUSTER-ELEMZÉS ALAPJÁN **283**

TÁBLÁZATOK *309*

UTÓSZÓ **381**

BIBLIOGRÁFIA **383**

REGIONAL STRUCTURE OF THE HUNGARIAN AGRICULTURE IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY **395**

FÜGGELÉK **397**

MEGYESOROS TÁBLÁZATOK *397*

MEGYESOROS TÉRKÉPEK *483*

Előszó

2001 őszén Debrecenben védtem meg doktori értekezésemet, „A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején" címmel. Debreceni témavezetőm, Gunst Péter, opponenseim Szuhay Miklós és Tímár Lajos, a doktori védési bizottság elnöke, Orosz István, tagjai Fónagy Zoltán és Szász Zoltán voltak. A doktori bizottság összegzése szerint „a munka magasan meghaladja a PhD értekezésekkel kapcsolatos elvárásokat, és megkerülhetetlen lesz a következő évek gazdaság-és társadalomtörténetének kutatásában". 2002-ben elnyertem az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért pályázatát a kézirat kiadására a Doktori Mestermunkák sorozatban. A könyv 200 példányban jelent meg, a fejezetekben előforduló táblázatokhoz nem megfelelő, A5 méretben. Nem tartalmazta a munka legfontosabb eredményeit, azokat a megyesoros adatokat, amelyek közel 100.000, a mezőgazdasággal közvetlen, vagy közvetett módon kapcsolatba hozható adat számítógépbe rögzítésével, majd ezek feldolgozásával létrejöttek. Így sem az egyes régiók vagy települések kutatóihoz, sem az agrár-történetírás szakembereihez nem juthattak el az 1895-1915 közötti időszak nyomtatott statisztikai forrásainak feldolgozásával született adatsorok. De a magyar és a nemzetközi gazdaságtörténet-írásnak is vesztesége, hogy a doktori kézirat csak részben jelent meg nyomtatásban. Az azóta eltelt évek során számos újabb adalékkal bővültek a korábbi eredmények, elsősorban az egyes régiók relatív jövedelmi viszonyait illetően.

A kötet elektronikus megjelenésével lehetőség nyílt a térképek színesben és látható méretben történő közlésére is. A statisztikai változók térképes ábrázolása eltér az általános gyakorlattól, mert a sorok terjedelmét, az egyes esetek szóródását vettem figyelembe, nem pedig az egyenlő nagyságú és 0-tól kiinduló kategorizálást alkalmaztam.

A könyv megjelenése 'hommage' Katus Lászlónak, a magyar gazdaságtörténet-írás 2015-ben elhunyt kiemelkedő alakjának, akit 1984-től tanáromként, majd kollégámként tisztelhettem. Ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy a magyar gazdaságtörténet-írás adós a dualizmuskori magyar gazdaság regionális szerkezetének vizsgálatával, és vállalta a témavezetést, majd haláláig értékes tanácsokkal látta el kéziratait. Példaképem mint ember, tanár és tudós.

A szerző

1. Bevezetés

A dualizmuskori magyar gazdaság fejlődését és állapotát országos szinten vizsgálva már jól ismerjük a korábbi évtizedek történeti kutatásainak köszönhetően. Időrendben haladva elsőként Eckhart Ferenc[1] munkáját kell kiemelnünk, amely az első, statisztikai adatokat is bőven tartalmazó összefoglalás. Az 1960-as és 70-es években megélénkült figyelemmel fordultak mind itthon, mind külföldön az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve Magyarország dualizmuskori gazdaságának története felé. Berend T. Iván és Ránki György[2] már nemzetközi kitekintést is nyújtva a nyugat-európai és kelet-közép-európai fejlődéssel hasonlítja össze a magyart. Ezen összegző munkák sorát gyarapította még Berend T. Iván és Szuhay Miklós közös könyve[3] is. Kiemelésre méltóak Katus László[4] és Kövér György[5] kutatásai és tanulmányai. A gazdaság egészéről szóló művek mellett megjelentek a gazdaság egy-egy szektorát — mezőgazdaság, ipar, bank és hitelviszonyok, belkereskedelem — sokoldalúan, több szempontból és különböző módszerekkel vizsgáló kutatási eredmények is. Kevés olyan tanulmány készült azonban, amely a történeti Magyarország egy-egy régiójának vagy tájegységének átfogó gazdaságtörténetét nyújtja. A kivételek közé sorolhatjuk Mózes Mihály és Szász Zoltán munkáit. Mózes Mihály[6] arra tesz kísérletet, hogy egyszerre több régiót (Erdély, Bánát, Tiszántúl) hasonlítson össze illetve helyezzen el a gazdaság egészében. Értékelését nagy mennyiségű statisztikai adat feldolgozásával támasztja alá, azonban az adatok elemzéséhez még nem teljesen sikerült megtalálnia az igazán megfelelő módszert. Szász Zoltán[7] Erdély dualizmuskori gazdaságtörténetének összegző áttekintését nyújtotta nagy alapossággal és igényességgel az Erdély történetét bemutató kézikönyvben. Több olyan tanulmányt ismerünk, amelyik egy-egy kisebb-nagyobb régió gazdaságának egyik szektorát[8] vizsgálta. Ezek a munkák azonban általában nem helyezik el az adott tájegységeket a gazdaság egészében és nem viszonyítják őket más régiókhoz. Kivételként említhetjük Mózes Mihály már idézett kötetét és Katus Lászlót,[9] bár ő egy rövidebb időszak, a dualizmust megelőző 20 év gazdasági és társadalmi fejlődését

[1] ECKHART Ferenc: A magyar közgazdaság száz éve, 1841–1941. Budapest, 1943.
[2] BEREND T. Iván – RÁNKI György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Budapest, 1969.; Uők: A magyar gazdaság száz éve. Budapest, 1972.
[3] BEREND T. Iván – SZUHAY Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848–1944. Budapest, 1973.
[4] KATUS László: Economic Growth in Hungary during the Age of Dualism, 1867–1913. A Quantitative Analysis. Budapest, 1970.; Uő: A tőkés gazdaság fejlődése a kiegyezés után. In Magyarország története, 1848–1890. Főszerk.: KOVÁCS Endre, Budapest, 1979. 913–1039. illetve uő: Magyarország gazdasági fejlődése (1890–1914). In Magyarország története, 1890–1918. Főszerk.: HANÁK Péter, Budapest, 1978. 263–293., 338–403.
[5] KÖVÉR György: Iparosodás agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914. Budapest, 1982.
[6] MÓZES Mihály: Regionális modernizáció Erdélyben, a Bánátban és a Tiszántúlon 1867–1914. Debrecen, 1998.
[7] Erdély története III. kötet 1830-tól napjainkig. Szerk.: SZÁSZ Zoltán. Budapest, 1986.
[8] Pl. RÚZSÁS Lajos: A kapitalista iparfejlődés útja a Délkelet-Dunántúlon 1848–1900. Pécs, 1957.; T. MÉREY Klára: Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején. Budapest, 1985.
[9] KATUS LÁSZLÓ: A Dunántúl gazdasági és társadalmi fejlődésének fő vonásai 1848–1867. In A Dunántúl története III. 1848–1867. PAB – VEAB, Székesfehérvár, 1978.

vázolja fel oly módon, hogy a Dunántúlon lezajló folyamatokat az ország egészéhez illetve a többi nagy régióhoz viszonyítja. Katus László javaslatot tett a regionális kutatásokban követendő kétirányú megközelítési módra is: „Egy nagytáj gazdasági és társadalmi fejlődését kétféle megközelítésben lehet vizsgálni. Egyfelől megközelíthetjük – mintegy alulról kiindulva – az egy-egy község, város, megye, alrégió, uradalom vagy üzem történetét feltáró mikro- és középszintű helytörténeti kutatások szintetizálása útján. Másfelől vizsgálhatjuk — mintegy felülről lefelé haladva — az országos szintű folyamatok regionális eloszlását, elemezhetjük az egyes régiók viszonylagos fejlettségi szintjét, fejlődési ütemét, megállapíthatjuk helyüket az országos fejlődési folyamatban és struktúrában. Egy-egy régió történeti fejlődésének valóságos útját, gazdasági-társadalmi struktúrájának sajátos arculatát csak az első megközelítés rajzolhatja elénk, az, amelyik a sokrétű helyi forrásanyag komplex feldolgozásán alapul. E kutatások eredményeinek értékeléséhez, egységes képpé való összeillesztéséhez azonban szükséges a másik megközelítés is: a szóbanforgó régió országos helyének felmérése. A nagytáj gazdasági és társadalmi fejlődéséről alkotandó képünk tehát végül is a kétirányú megközelítés szintézise révén fog kialakulni."[10]

Úgy véljük, hogy a történelmi Magyarország utolsó évtizedeivel foglalkozó történészek még nem tárták fel a magyar gazdaság, illetve az egyes ágazatok regionális szerkezetét. E téren említésre méltó eredményeket a várostörténeti kutatás produkált a városok vonzáskörzetének kidolgozásával.[11] A két világháború közötti időszakra vonatkozóan már történtek kezdeményezések, amelyek közül Tímár Lajos tanulmánykötetét kell kiemelnünk.[12] Az 1950-es és 60-as években nagy lendületet vett az ország gazdasági térszerkezetének vizsgálata, a valóságos, vagy feltételezett komplex gazdasági körzetek megállapítása, azok hierarchiájának, taxonómiai rendszerének kidolgozása, ezek a kísérletek azonban nem támaszkodtak megfelelő empírikus kutatásokra.[13] A gazdaságföldrajzi kutatások eredményeként az utóbbi negyedszázadban kétségtelenül „gyarapodtak empirikus ismereteink hazánk térszerkezetéről"[14], ezek azonban csak a mai országterületre vonatkoznak, s még annak regionális gazdasági szerkezetét sem tárták fel a történész számára hasznosítható formában. Tény az, hogy „az árutermelés térhódítása, a nyomában fokozódó specializáció, a közlekedés forradalma, a „nemzeti piac" kialakulása — Magyarországon a 19. századtól kezdődően egyre inkább széttörte a zárt piackörzetek kereteit. A kialakuló termelési kapcsolatok ekkor valóban létrehoztak feltűnő, jól elkülöníthető, elhatárolható térszerkezeti eleme-

[10] Uo.: 6, 18.

[11] BELUSZKY Pál: Magyarország városhálózata 1900-ban. In Tér – Idő – Társadalom. Szerk. Tóth József. Pécs, 1990. 92–133.; Uő.: Polgárosodásunk törékeny váza – Városhálózatunk a századfordulón. *Tér és Társadalom* 4. 1990, 3–4. 13–56.; Uő: Magyarország településföldrajza. Általános rész. Budapest–Pécs, 1999.

[12] TÍMÁR Lajos: A gazdaság térszerkezete és a városhálózat néhány sajátossága a két világháború közötti Magyarországon.. Pécs, 1986.

[13] A gazdasági körzetesítés értékelésére ld. BELUSZKY Pál: Hittétel vagy a gazdasági földrajz alapkategóriája – avagy léteznek-e komplex gazdasági körzetek? *Földrajzi Értesítő* 1982, 2 –3. sz. 315 324.

ket, területi termelési komplexumokat. A specializáció elmélyedése nyomán kialakultak, határozottabb formát öltöttek az ágazati körzetek; ezek ma is fellelhető elemei a térszerkezetnek."[15]

Jelen kötet nem ígéri a dualizmus teljes korszakának és az egész magyar gazdaság regionális szerkezetének vizsgálatát, hiszen ez terjedelemben messze meghaladná egy Ph.D. értekezés lehetséges kereteit. Dolgozatunk tárgya a mezőgazdaság regionális szerkezetének elemzése a 20. század elején (1906–1910 között) úgy, hogy számos különböző típusú, de egymással kölcsönösen összefüggő tényező alapján meghatározzuk a jellegzetes mezőgazdasági régiókat és azokat egymással és az ország egészével való szoros kapcsolatban vizsgáljuk. Mi indokolja időpont választásunkat? Egyrészt a forrásadottságok, hiszen az első világháború előtti évtizedből állnak rendelkezésünkre a legrészletesebb és legjobb kvantitatív adatok.[16] Másrészt, ez az időszak a legalkalmasabb arra, hogy megismerjük a történelmi Magyarország felbomlása előtti utolsó periódusban az ország mezőgazdasági állapotát. Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy elkerülhetetlen feladatunk lesz következő lépésként kitágítani az időbeli horizontot és kiegészíteni jelen munkánkat az 1870-es, illetve 1890-es évek kvantitatív jellegű forrásainak hasonló típusú feldolgozásával és ezáltal a mezőgazdaság regionális szerkezetének időbeli változásait is feltárni.

A magyar gazdaságtörténetírás vitathatatlanul legalaposabban feldolgozott ága az agrártörténet.[17] A dualizmuskori magyar mezőgazdaságról eddig megjelent munkák azonban, ha számba is vették az országon belüli területi eltéréseket és hasonlóságokat, tették ezt statisztikai régiók illetve földrajzi tájegységek szerint. A statisztikai régiók (1.1. térkép) szerinti beosztást (*Duna jobb partja, Duna bal partja, Duna-Tisza köze, Tisza jobb partja, Tisza bal partja, Tisza-Maros szöge, Királyhágóntúl, Horvátország*) az Országos Statisztikai Hivatal alakította ki az 1880-as években. E beosztás azonban elsősorban a statisztikai adatközlés céljait szolgálta és így sem az ország természetföldrajzi viszonyainak, sem pedig a különböző gazdasági ágak termelési feltételeinek nem felelt meg. A nemzetközi földrajztudományban már a 19. század végén, a 20. század második évtizedétől kezdve a hazai földrajztudomány jeles képviselőinek munkásságában is központi szerepet kapott a modern tájelmélet. Egyrészt természeti-természetföldrajzi kategóriaként fogalmazták meg a tájat, másrészt fokozatosan bővítették társadalmi, gazdasági elemekkel. Fodor Ferenc

[14] Uo.: 316.
[15] Uo.: 321.
[16] A magyar szent korona országainak 1901–1915. évi mezőgazdasági termelése. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 66. Budapest, 1924.
[17] Nem áll módunkban valamennyi jelentős szerzőt és kötetet, tanulmányt felsorolni, ezért a teljesség igénye nélkül csak néhányukat említeném meg a történettudomány és rokon ágai, köztük a néprajztudomány köréből: Andrásfalvy Bertalan, Balassa Iván, Balogh István, Donáth Ferenc, Egyed Ákos, Für Lajos, Gunst Péter, Kiss Albert, Orosz István, Szabó István, Szuhay Miklós, Tímár Lajos, Tóth Tibor, Vörös Antal, Varga Gyula, Varga István

honosította meg a magyar tájelméletben a „gazdasági táj" fogalmát[18]. Egyik munkájában[19] olyan beosztást (1.3. térkép) használt, amelynek alapja a Kemény György közgazdász 1917-ben két részletben[20] megjelent tanulmánya a magyar mezőgazdaságról, amelyben elsősorban a birtok- és népesedési viszonyokat, valamint a növénytermelés regionális szerkezetét mutatja be részletesebben. Kemény is megemlíti azt a nehézséget, amellyel a kutató szembesül munkája során: a termelési adatok összefoglalása közigazgatási egységenként történt, s a politikai határok a földrajzi határokat, a tényleges termelési körzeteket csak a legritkább esetben fedik. Kemény még szerencsés helyzetben volt, mivel a Statisztikai Hivatal munkatársaitól hozzájuthatott a járási szintű adatokhoz is, így munkájában a földrajzi egységek elkülönítése tökéletesebb módon történhetett, mint napjainkban. Beosztása (1.4. térkép) a következőképpen alakult: *Alföld, Kisalföld, Dunántúli dombvidék, Drávántúli dombvidék, Mátra-Bükk hegyvidék*[21]*, Északnyugat-Felvidék, Északkelet-Felvidék, Királyhágóninneni hegyvidék*[22] *(a tiszántúli vagy szigethegységek vidéke), Királyhágóntúli hegyvidék (erdélyi medence).*

Fodor egy másik munkájában[23] következőképpen csoportosította a megyéket a természetföldrajzi adottságok alapján elhatárolt régiók (1.2. térkép) szerint:

Alföld: Pest, Bács-Bodrog, Heves, Borsod, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Csanád, Békés, Hajdú, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bihar, Arad, Torontál, Temes, Krassó-Szörény.

Dunántúli dombvidék: Esztergom, Fejér, Tolna, Baranya, Somogy, Zala, Vas, Sopron, Veszprém

Kisalföld: Komárom, Győr, Moson, Pozsony

ÉNy-Felföld: Nyitra, Bars, Trencsén, Turóc, Árva, Zugló, Zólyom, Hont, Nógrád, Gömör, Szepes, Sáros, Abaúj-Torna

ÉK-Felföld: Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros

Erdély: Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Brassó, Csík, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Udvarhely, Szilágy

Horvátország

---

[18] Hajdú Zoltán megfogalmazásában olvashatjuk ezt: HAJDÚ Zoltán: A földrajzi táj és a politikai térszervezés kölcsönhatásának értelmezése a két világháború közötti magyar földrajztudományban. In A táj változásai a honfoglalás óta a Kárpát-medencében. (Szerk.:FÜLEKY György). Gödöllő, 1997. 9–19.

[19]FODOR Ferenc: Magyarország gazdaságföldrajza. A főiskolai hallgatóság, a magyar gazdaközösség, közgazdák, iparosok és kereskedők számára. Budapest, 1924.

[20]KEMÉNY György: Magyarország mezőgazdasága. *Földrajzi Közlemények*. XLV. Köt. I. füzet. 8–57. és IV. füzet. 146–204. Budapest, 1917.

[21] A Mátra-Bükk hegyvidék elkülönítése — amint arra Fodor Ferenc utal — nem szerkezeti alapon történt, hanem a klíma, a termelés és a szántó aránya alapján.

[22] Fodor Ferenc helytelen elnevezésnek tartja, mert egészen pontosan a terület az Erdélyi medence pereme és az Alföld között helyezkedik el, a Keleti Szigethegység külső lejtőjét és a Krasssó-Szörényi hegységet takarja. Az elkülönítés ebben az esetben is a klíma és a gazdasági élet és nem a szerkezet alapján történt.

[23]FODOR Ferenc: Magyarország mezőgazdasági földrajza. Budapest, 1929. 37–41.

A közigazgatási határoktól való eltérés, a tájak meghatározása, akár természetföldrajzi értelemben, akár úgy, hogy egységes (mező)gazdasági régiókat állapítsanak meg, komoly problémát jelentett, s amint Prinz Gyula[24] kifejti, a Kárpát-medence (természeti) tájainak elkülönítése elsősorban e földtani alapépítmény nagy, egyenes törésvonalait követő folyók mentén történt. Beosztásában Prinz megkísérelte a tájegységeket fizikai-földrajzi tulajdonságaik alapján elhatárolni (1.5. térkép). A magyar mezőgazdaság tájképének meghatározásában viszont Prinz Gyula és Teleki Pál[25] is Fodor Ferenc és Kemény György munkáira támaszkodott (1.6. térkép). A második világháború után közvetlenül ismét két kitűnő földrajztudós, Bulla Béla és Mendöl Tibor[26] vállalkozott arra, hogy elődeik nyomdokain haladva, azok tájbesorolását némiképp meghagyva illetve megváltoztatva, megírják a Kárpát–medence földrajzát (1.7. és 1.8. térkép). Für Lajos[27] tájbesorolása egy, az 1890-es évek közepén a Földművelésügyi Minisztérium által közzétett, a korabeli mezőgazdasági termelést, a Millenium tiszteletére elrendelt adatgyűjtés felhasználásával sokoldalúan bemutató tanulmánykötet[28] regionális beosztásán alapul: *Nagyalföld, Kisalföld, Dunántúli dombvidék, Északnyugati dombvidék, Északkeleti dombvidék, Északi Felvidék és Erdélyi rész*. Legújabban Frisnyák Sándor[29] Teleki, Cholnoky és Fodor munkái alapján szerkesztette újra a történelmi Magyarország gazdasági tájait a 19.–20. század fordulóján (1.9. térkép).

Az említett munkák elsősorban a természetföldrajzi adottságok alapján vizsgálták a magyar mezőgazdaság térszerkezetét. Katus László etnikai szempontok alapján[30] alakított ki sajátos régiókat, s ezek társadalmi-gazdasági viszonyait elemezte kvantitatív mutatók segítségével. (1.10. térkép). Több kutató is foglalkozott egy-egy nemzetiségi régió, elsősorban a szlovákok[31] által benépesült terület gazdaságával. Az eddig felsorolt próbálkozásoknak van egy közös vonása: valamennyi esetben valamilyen szempontból, egy meghatározott cél vagy feltevés alapján előre állapították meg a régiókat. Jelen dolgozat viszont arra is kísérletet tesz, hogy az általunk létrehozott adatbázisból kiindulva előzetes feltevések nélkül, a gazdaságra vonatkozó mennyiségi mutatók

[24] PRINZ Gyula–CHOLNOKY Jenő–TELEKI Pál–BARTUCZ Lajos: Magyar Földrajz I. Budapest 1938. 293–341.
[25] Uők: Magyar földrajz II. Budapest 1938. 155–186.
[26] BULLA Béla – MENDÖL Tibor: A Kárpát- medence földrajza. Budapest, 1999.
[27] FÜR Lajos: A kapitalista mezőgazdasági termelés megszilárdulása a századfordulón. In A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században 1849–1949. Agrártörténeti tanulmányok 4. Budapest, 1976. 175.
[28] Für idézett könyvében nem adja meg, hogy az egyes természetföldrajzi tájak mely megyéket foglalják magukba, ezért nem tudjuk térképen bemutatni az ő tájbesorolását. Munkájának alapja BALÁS Árpád – HENSCH Árpád: *Földmívelés* című tanulmánya, amely a Földmívelésügyi M. Kir. Minister által kiadott *Magyarország földmívelése, 1896*. című kötetben látott napvilágot. Sajnos ők sem közlik a tájak megyék szerinti bontását.
[29] FRISNYÁK Sándor: Magyarország kultúrgeográfiai korszakai. *Tér és társadalom*, 1996/1. 43–59.
[30] KATUS László: Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg. In Die nationale Frage in der Österreichisch – Ungarischen Monarchie, 1900–1918. Szerk.: Hanák Péter. Budapest, 1966. 149–216.
[31] POLÁNYI Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905). Budapest, 1987.; SZARKA László: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika, 1867–1918. Pozsony, 1999.; VADKERTYOVÁ, Katarína: Majetková rozvrstvenie pôdz a štruktúra obyvateľstva v poľnohospodárstve na Slovensku v rokoch 1890–1910. Historický časopis (26) 1978/4.

segítségével, a matematikai statisztika módszereinek felhasználásával rekonstruálja a történelmi Magyarország mezőgazdaságának térbeli szerkezetét, azonos vagy hasonló jellegzetességekkel rendelkező csoportokba sorolja az ország megyéit.

Az ismertetett kezdeményezések és részeredmények ellenére még ma is teljes mértékben érvényes Gunst Péter 1979-ben tett megállapítása: „A magyar gazdaság- és társadalomtörténeti kutatás sok egyéb mellett egy rendkívül jelentős kutatási területet mindeddig elhanyagolt: a régiók kialakulásának és fejlődésének vizsgálatát. […] A magyar történettudomány mindmáig csupán két terrénumot ismer: az országos fejlődés vizsgálatát és a helytörténetet. […] Érvényes ez természetesen az agrártörténeti kutatásokra is. A magyar agrártörténeti kutatások – legalábbis a történettudomány keretében – általában sem voltak s ma sincsenek tekintettel az ország egyes agrárrégióinak sajátosságaira, létrejöttük körülményeire, fejlődésük egyedi vonásaira. Holott mindaz, ami e tekintetben a helytörténet oldaláról közelítve első látásra is szembeötlik, arra utal: lényeges különbségeket kell e tekintetben a kutatásnak megállapítania, egyes körzetek egészen sajátos fejlődési vonulatát kell tudatosítania."[32] Gunst Péter már ekkor felhívta a figyelmet a regionális agrártörténeti kutatások fontosságára, midőn egy akadémiai agrártörténeti kutatócsoport feladatait foglalta össze. Úgy vélte, hogy össze kell törni a magyar agrártörténeti és gazdaságtörténeti kutatások által kialakított képet ahhoz, hogy ezekhez a cserepekhez illesztve az új eredményeket egy új, a valóságot jobban megközelítő mozaikképet kaphassunk. A cél tehát semmiképpen nem a rombolás, hanem az előrelépés. Legfontosabb szempontjai közé tartozott többek között a kísérletező kedv az új módszerek kipróbálására, az adott korszak forrásainak feldolgozása minél szélesebb forrásbázis megteremtésével, az egyes régiók egymáshoz és az egészhez való viszonyítása. „A regionális agrártörténeti kutatásnak elsősorban összehasonlító, komparatív jellegűnek kell lennie, az egyes konkrét régiók vizsgálata nem önmagában véve, elszigetelten történik, hanem azzal a céllal, hogy azok sajátosságait, különösségeit, de éppen úgy azonos vonásait is korrelálhassuk egymással."[33]

Enyedy György[34] az 1945 utáni magyar mezőgazdaságot vizsgálva már 1965-ben számba vette a mezőgazdasági körzetek kialakításának meglehetősen egyoldalú irányzatait. Az 1970-es években pedig csatlakozva az évtized elején Magyarországon is meginduló és több tudományágban is terjedő módszertani kutatásokhoz Bernát Tiborral[35] együtt korszerű matematikai-statisztikai módszerekkel a gazdasági fejlődési folyamatok szempontjából általuk fontosnak tartott tényezők figyelembevételével állapították meg a jelenkori Magyarország mezőgazdasági körzeteit.

[32] Mezőgazdaság, agrártudomány, agrártörténet. Szerk.: GUNST Péter. Budapest, 1979. 202.
[33] Uo.: 202–204.
[34] ENYEDY György: A magyar mezőgazdaság földrajzi típusai. Budapest 1965.
[35] BERNÁT Tibor – ENYEDY György: A magyar mezőgazdaság területi problémái. Budapest, 1977.

Bácskai Vera és Nagy Lajos[36] a reformkori Magyarország új szempontú regionális vizsgálatát végezte el hasonló módszerekkel: a városhálózat kutatásánál az egyes települések vonzáskörzetének kialakulását döntően befolyásoló tényezők meghatározását, a piacközpontok rangsorolását, valamint tipizálását. Az 1980-as évek elején Nádasi Éva[37] egy nagyobb régió térbeli szerkezetét elemezte és rekonstruálta szintén a matematikai statisztika számítógépes módszereivel. Tóth Tibor[38] nem regionális és térbeli szerkezet vizsgálatára használta a matematikai statisztikai módszereket, de a két világháború közötti mezőgazdaság üzemtípusainak meghatározásához ő alkalmazta legsokoldalúbban azokat. E disszertáció folytatása szeretne lenni e módszertani kísérleteknek, amelyek a dualizmus korára még nem terjedtek ki. Teszi ezt egyrészt azért, mert, amint azt a következő fejezetben részletesen is bemutatjuk, a források, amelyekkel dolgozunk megkívánják ezeket a módszereket, másrészt pedig az idézett munkák mindegyikének annak idején pénz- illetve eszközhiányra és nem megfelelő számítástechnikai kapacitásokra hivatkozva kellett vállalnia az úttörő szerepet. Az elmúlt évek látványos — mind a hardverek, mind pedig a szoftverek világában végbement — technikai fejlődésének köszönhetően ma már szinte csak időnk és energiánk szab határt annak, hogy milyen méretű adatbázist hozunk létre személyi számítógépünkön.

A magyar gazdaság kvantitatív elemzése terén már a számítógépes korszak előtt is születtek jelentős munkák, amelyeket módszertani szempontból is példaértékűeknek tarthatunk. Fodor Ferenc nem sokkal az első világháború befejezését követően jelentette meg a történelmi Magyarország első modern gazdasági földrajzi monográfiáját[39], s ma is korszerű módszerekkel igyekezett a mezőgazdaság termelési színvonalát[40] feltárni. A hagyományos statisztikai módszerekkel már az 1940-es években Kiss Albert[41] rendkívül sokoldalú mutatók kidolgozásával alapvető módszertani ösztönzést adott az agrártörténetírás számára. Adatait nem csak illusztrációnak szánta, hiszen azokat precízen, minden lehetséges körülmény figyelembevételével dolgozta fel. A második világháború után Vörös Antal[42] a dualizmuskori magyar mezőgazdaság történetét nem csak nyers adatokkal, hanem megfelelően kidolgozott finom mutatókkal támasztotta alá. A hagyományos

[36] BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest 1984., BÁCSKAI Vera: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején. Budapest 1988.
[37] NÁDASI Éva: A Dél-Dunántúl társadalmi-gazdasági szerkezete 8. Falu- és csoporttípusok. Pécs, 1983.
[38] TÓTH Tibor: A dunántúli kisüzemek termelése és gazdálkodása az 1930-as években. (Kísérlet néhány matematikai-statisztikai eljárás alkalmazására) Budapest, 1983.; Uő: A magyar mezőgazdaság struktúrája az 1930-as években. Budapest, 1988.
[39] FODOR i. m. (1924.)
[40] FODOR Ferenc: A mezőgazdaság termelési színvonala Magyarországon a néprajzi és a népsűrűségi viszonyok alapján. *Magyar Statisztikai Szemle* 1928/7. 745-755.
[41] KISS Albert: Mezőgazdaságunk fejlődése 1895–1935. Budapest, 1944.
[42] VÖRÖS Antal: A mezőgazdaság. In Magyarország története 1890-1918. Főszerk.: Hanák Péter, Budapest, 1983. 293–338.; Uő: A magyar mezőgazdaság a kapitalista átalakulás útján. In A magyar mezőgazdaság… Budapest 1976. 9–153.

statisztikai módszerek kitűnő alkalmazói voltak Für Lajos,[43] Orosz István,[44] Szuhay Miklós[45] is, a két háború közötti időszak agrártörténeti irodalmában pedig Gunst Péter[46] és Tímár Lajos[47].

***

A Pécsi Tudományegyetem újjászerveződő Bölcsészettudományi Karán 1984-től tanáromként, majd kollégámként tisztelhettem Katus Lászlót, aki felhívta a figyelmemet arra, hogy a magyar gazdaságtörténetírás még adós a dualizmuskori magyar gazdaság regionális szerkezetének vizsgálatával és vállalta, hogy e munkában témavezetőként tanácsokkal lát el. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a Tanár Úrnak a disszertáció és e kötet megírása során nyújtott nagylelkű és értékes segítségéért. Hálás vagyok debreceni témavezetőmnek, Gunst Péternek, továbbá Szuhay Miklósnak és Tímár Lajosnak – mint a PhD-disszertációként megvitatott kézirat bírálóinak – tanulságos észrevételeikért, valamint Orosz Istvánnak, Szász Zoltánnak és Fónagy Zoltánnak a kézirat vitájában elhangzott megjegyzéseikért, amelyeket e kötet formálásakor hasznosíthattam és amelyek értékesíthetőek lesznek a további hasonló jellegű kutatások során.

Mindemellett köszönettel tartozom a Magyar Soros Alapítványnak, amely a belföldi doktorandusz ösztöndíj pályázata keretében támogatta a disszertáció megírását. Továbbá köszönet illeti még a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítványt a támogatásért, amely különösen a kézirat térképeinek kivitelezéséhez volt nélkülözhetetlen. Ezúton köszönöm meg a Pécsi Egyetem Központi Könyvtára, a Társadalomtudományi Szakkönyvtár és a Közgazdaságtudományi Kar Könyvtára munkatársainak a forrás publikációkhoz és a szakirodalomhoz való hozzáféréshez nyújtott segítségét. És végül, de nem utolsó sorban nem feledkezhetem meg Gáborról, aki első nem szakmabeli olvasója és bírálója volt e kötetnek.

[43] FÜR Lajos i. m.; Uő: Földtulajdon és agrártermelés. In Magyarország agrártörténete. Szerk.: OROSZ István – FÜR Lajos – ROMÁNY Pál. Budapest, 1996. 173–229.

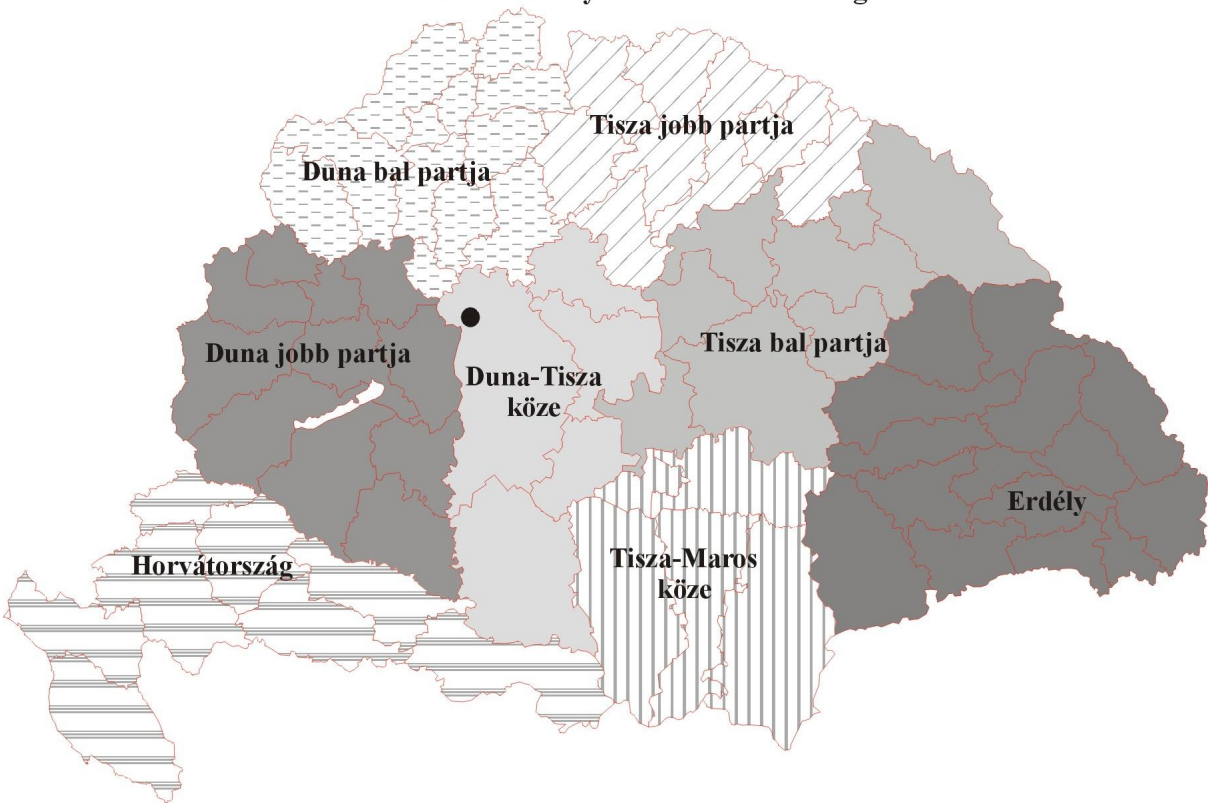
[44] OROSZ István: Magyarország mezőgazdasága a dualizmus első évtizedeiben. In Magyarország története, 1848-1890. Főszerk.: KOVÁCS Endre, Budapest, 1979. 1039–1119.; Uő: Szerkezeti változások a magyar mezőgazdaságban. Budapest, 1988. ; Uő: Magyarország mezőgazdasága a feudalizmus alkonyán. In Magyarország agrártörténete… Budapest, 1996. 81–133.

[45] BEREND T. Iván – SZUHAY Miklós: i. m.; SZUHAY Miklós: A szántóföldi termelés fejlődése a magyar mezőgazdaságban 1867–1914. *Agrártörténeti Szemle*, 1971. 1–2.

[46] GUNST Péter: A mezőgazdasági termelés története Magyarországon 1920–1938. Budapest, 1970.; Uő: A mezőgazdaság fejlődésének megrekedése a két világháború között (az 1920–30-as években). In A magyar mezőgazdaság… 275–401.; Uő: A termelés megrekedése. Az agrártermékek piaca (értékesítés, feldolgozás, fogyasztás). In Magyarország agrártörténete… Budapest, 1996. 271–345.

[47] TÍMÁR Lajos: Az Alföld mezőgazdasága a két világháború között. *Tér és társadalom*, 1993/3-4. 35–66.

1.1. A Keleti Károly-féle statisztikai régiók

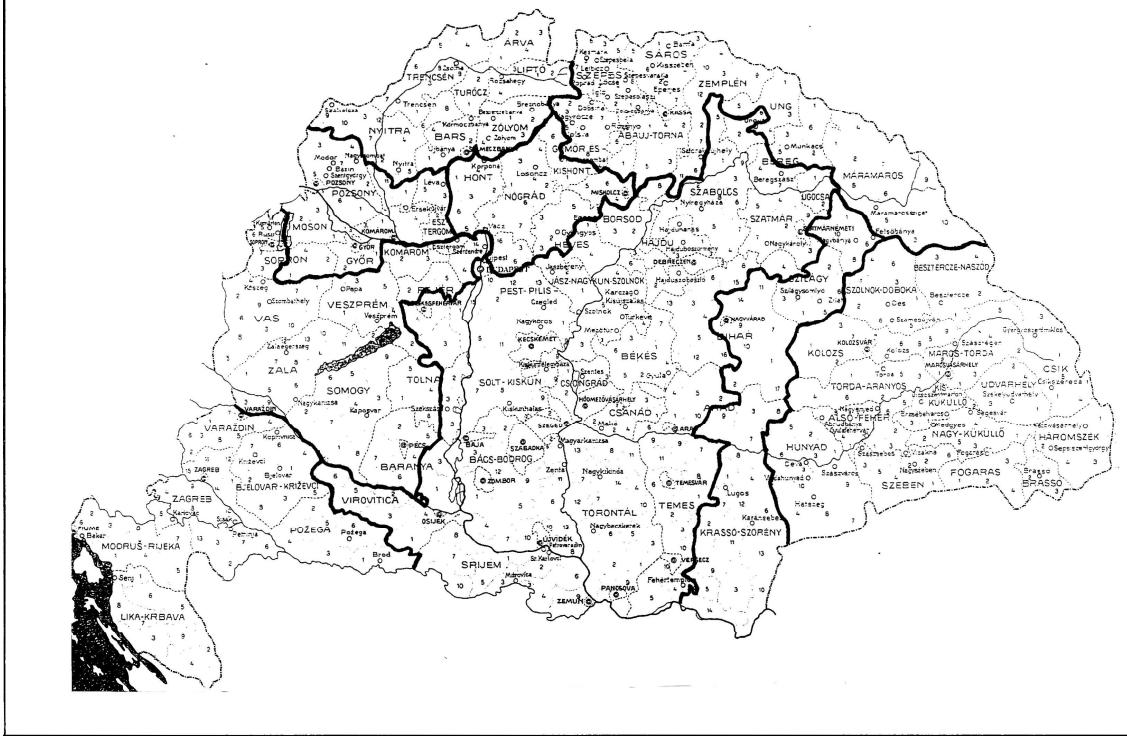
1.2. Fodor Ferenc természetföldrajzi beosztása

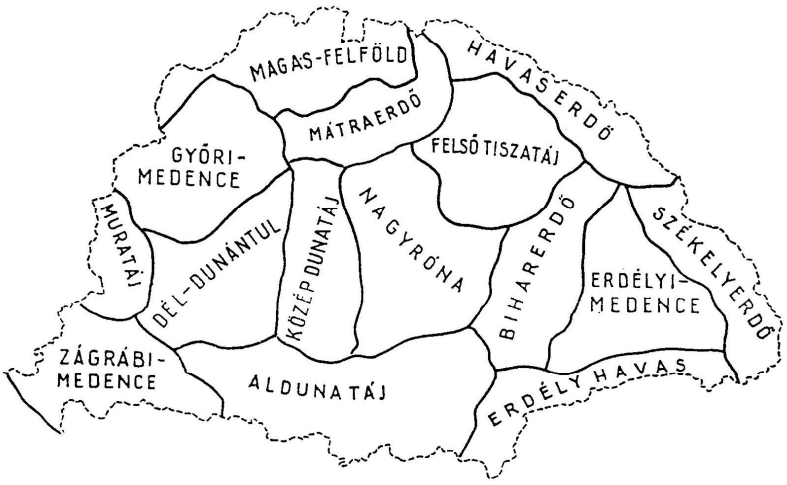
1.3. Fodor Ferenc természetföldrajzi beosztása
Kemény György nyomán

1.4. Kemény György járási szintű természetföldrajzi beosztása

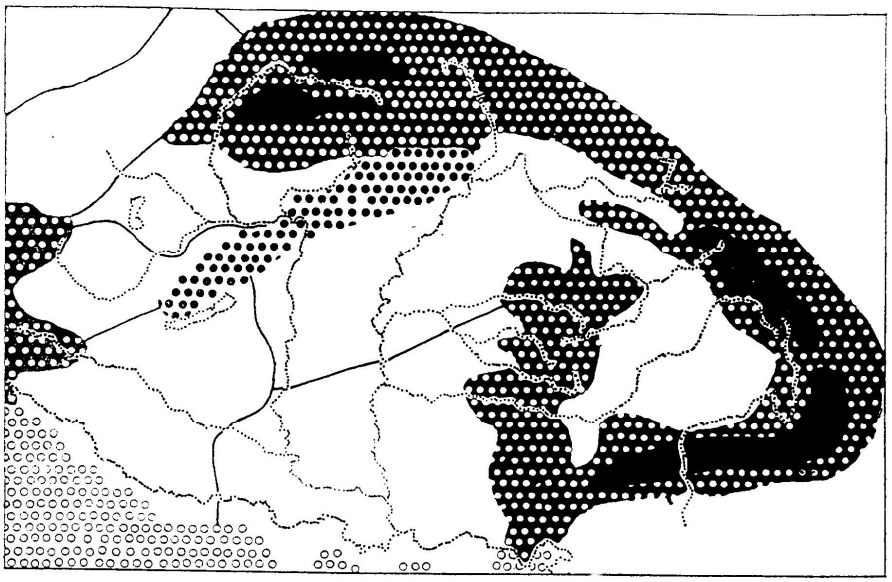
1.5.

Magyarország tizenöt tája.

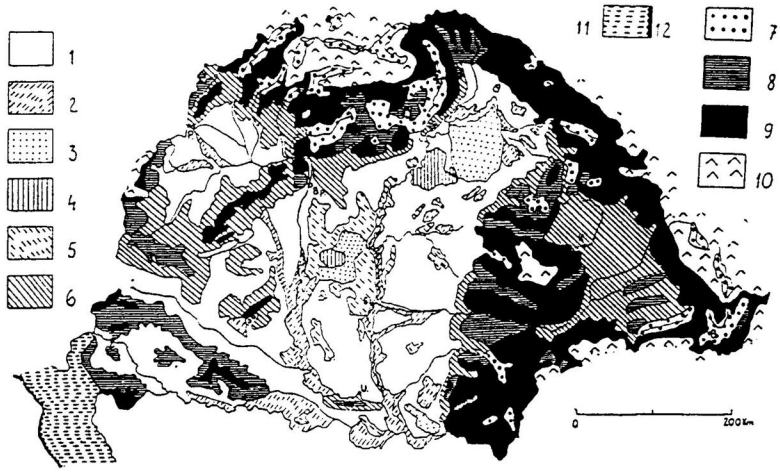
Forrás: Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: Magyar földrajz I. Budapest, 1938. 295. o.

1.6.

Forrás: Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: Magyar földrajz II. Budapest, 1938. 169. o.

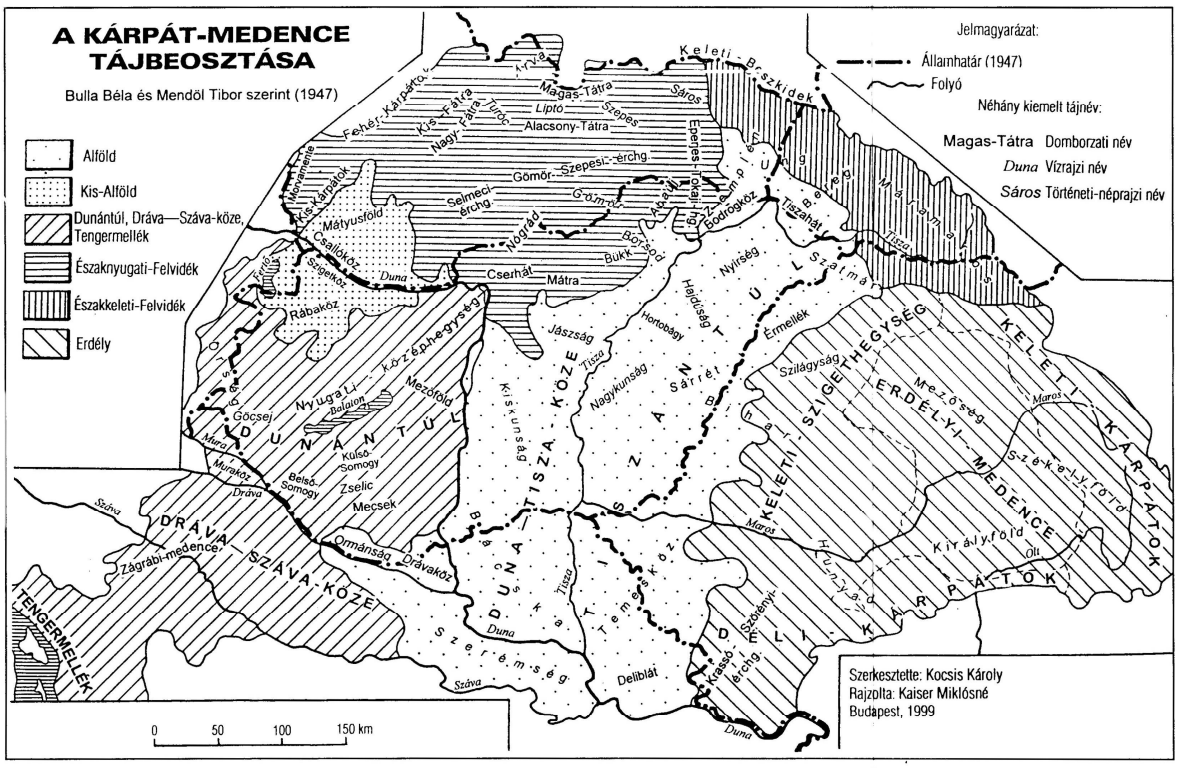
1.7.

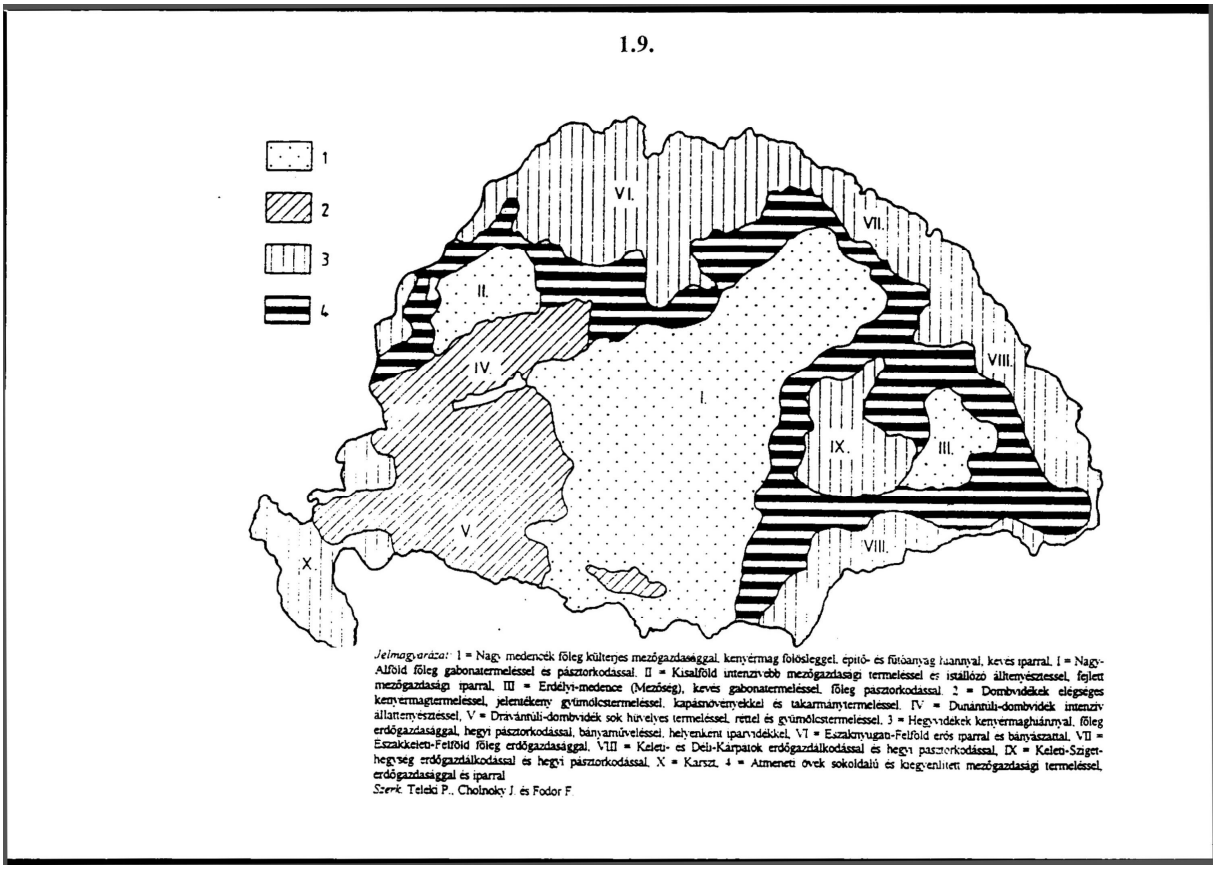
13. ábra. Az őstermelés jellegének változatai a Kárpát-medencében (Fodor Ferenc nyomán, egyszerűsítve)

1. Alföld, túlnyomóan gabonatermeléssel, mezőségi és alluviális talajon 2. Gazdálkodás ármentesített területeken 3. Futóhomokterület, gyümölcs- és szőlőtermeléssel 4. Siksági külterjes legeltetőgazdálkodás 5. Gazdálkodás szikes területeken 6. Dombvidék, túlnyomóan mezőgazdálkodással 7. Kisebb medencék átmeneti gazdálkodással 8. Dombvidéki erdőgazdálkodás 9. Hegyvidéki lomberdőgazdálkodás 10. Tűlevelű erdő- és havasi gazdálkodás 11. Karsztvidéki gazdálkodás 12. Mediterrán gazdálkodás

Forrás: Bulla Béla –Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza. Budapest, 1999. 82. o.

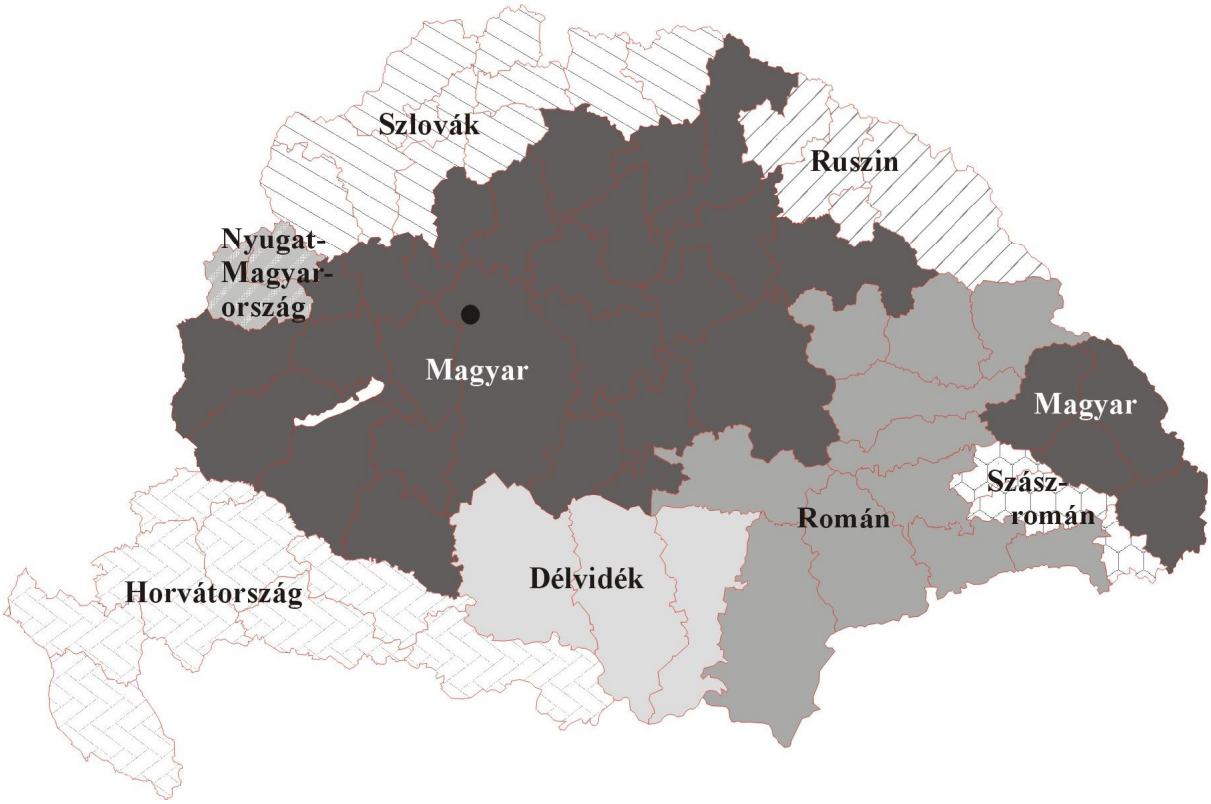

Forrás: Bulla Béla – Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza. Budapest, 1999. 341–342. o.

Forrás: Frisnyák Sándor: Magyarország kultúrgeográfiai korszakai. *Tér és Társadalom*, 1966/1. 57. o.

1.10. A Katus László-féle 'nemzetiségi' régiók

2. A mezőgazdaság fejlettségét és térszerkezetét jellemző és befolyásoló tényezők: a változók

Munkánk első szakaszában összegyűjtöttünk és számítógépre vittünk minden olyan a vizsgált időszakból származó és a mezőgazdasággal közvetlen vagy közvetett módon kapcsolatba hozható statisztikai adatot, amely megyénkénti bontásban elérhető volt. Tisztában vagyunk vele, hogy a sajátos agrárzónák pontosabb elhatárolásához a megyéknél kisebb területi egységek vizsgálata lenne szükséges, de sajnos a mezőgazdasági termelés (elsősorban növénytermelés) legfontosabb adatait a korabeli források csak megyei bontásban közlik.

Az adatgyűjtést[48] követő feldolgozó munka első lépéseként a nyers adatokból különböző aggregátumokat képeztünk: a mezőgazdasági statisztika által az egyes növényekre vonatkozóan közölt adatokból[49] (a termés mennyisége és értéke, learatott terület) növénycsoportokat alkottunk, majd kiszámítottuk az 1906–10. évek növénytermelésének[50] (szántó, rét, szőlő) megyénkénti összesítő adatait (learatott terület, termés értéke). Az állattenyésztés adatbázisát az 1911. évi állatszámlálás szolgáltatta.[51] Az egyes állatfajok létszámán kívül fontos adat a fajtánkénti és a gazdaságok nagysága szerinti megoszlás, az egész állatállományt pedig a számosállat (1 ló=1 szarvasmarha=5 sertés=10 juh=12 kecske) létszám jellemzi összefoglalóan.

A növénytermelés és az állatállomány felmérése után került sor a termelési tényezőkre, a munkaerőre, a termelőeszközökre vonatkozó és a termelési technikát jellemző adatok összegyűjtésére. Az *agrárnépesség és a mezőgazdasági munkaerő* adatbázisát az 1910. évi népszámlálás alkotta. A mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerővel kapcsolatban problémát jelent a kvantitatív módszerekkel dolgozó kutató számára a *női munkaerő* beszámítása. Ez abból ered, hogy az egyes népszámlálások eltérő felvételi és módszertani rendjének következtében nem egységes a nőknek az eltartottakhoz vagy a segítő családtagokhoz történő besorolása. Ez nem csak népszámlálásonként, hanem egy adott időpontban vidékenként is más-más lehetett. Erre utal az a tény, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak között 1910-ben a nők aránya országos átlagban 23% volt, a megyei arányszámok viszont 10 és 47% között szóródtak (V=0,29). Míg 1880 és 1900 között a mezőgazdaságban dolgozó nők száma 636 ezerről 1351 ezerre növekedett, vagyis több mint megkétszereződött, addig 1910-re ez a szám 922 ezerre esett vissza, azaz 32%-kal csökkent. Ezt a

[48] Az adatbázis létrehozása és a változók kidolgozása a Lotus 1-2-3 Release 4 for Windows táblázatkezelővel történt.

[49] A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi mezőgazdasági termelése. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 66. kötet. Budapest , 1924.

[50] A fent említett kötet adatait kiegészítettük a korabeli statisztikai évkönyvek segítségével a szőlőtermelés adataival: Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XIV., XV., XVI., XVII., XVIII. Budapest, 1906–1910.

[51] A Magyar Szent Korona országainak állatlétszáma az 1911-ik évi február hó 28-iki állapot szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 41. és 51. kötet. Budapest 1913–1914..

csökkenést nagyrészt az okozta, hogy a családi segítőként nyilvántartott nők száma 1900 és 1910 között 715 ezerről 418 ezerre zsugorodott.[52] Ennek oka, hogy az 1910. évi népszámlálásnál "a női segítő családtagok szigorúbban bíráltattak el s csak a tényleg a gazdaságban tevékenykedők vétettek keresőknek", a többit az eltartottak közé számították.[53] Ausztriában[54] 1910-ben 2,8 millió női családi segítőt tartottak számon a keresők között, vagyis csaknem hétszer annyit, mint Magyarországon. Ezer nő közül Ausztriában 190 családi segítőként a keresők között volt nyilvántartva, míg Magyarországon ez az arány csak 45 volt. Lényegesen csökkent a női napszámosok száma is, mert az "olyan nők legnagyobb része, akik csak időnkint járnak napszámba [...], a napszámosság tehát csak mellékfoglalkozásuk, [...] a pontosabb felvételi utasítás folytán 1910-ben nem került a keresők közé."[55]

Az említett esetek egyikében sem a női foglalkoztatottságban beállott tényleges változásról volt tehát szó, hanem a statisztikai adatfelvétel átalakulásáról. E problémának már a századforduló kitűnő statisztikai szakemberei is tudatában voltak, s a jelenség okát egyrészt az egyes népszámlálások eltérő felvételi szempontjaival indokolták, másrészt rámutattak arra, hogy nehézséget jelent a jelentős tömegű átmeneti helyzetű, bizonytalan foglalkozási státusú népesség besorolása. 1869-ben és 1880-ban a népszámlálások alkalmából csak a keresőket részletezték foglalkozásonként. Érdekességként azonban fontosnak tartjuk megemlíteni az 1880-as népszámlálás azon pozitív elvét, hogy — először és valószínűleg utoljára a statisztikai adatfelvételek során — a háztartásbeli nőket az aktív keresők közé sorolták. 1890-ben már az eltartottakat is a keresőkhöz hasonlóan foglalkozási csoportonként vették fel, valamint ettől az évtől kezdve, kisebb változtatásoktól eltekintve, kialakult a foglalkozási al- és főcsoportok új és egységes rendszere. 1900-ban először készült teljes foglalkozási névjegyzék és ettől kezdve a foglalkozási viszonyt (önálló, tisztviselő, segédszemélyzet, segítő családtag) is jelölték. A parasztcsaládok nőtagjainak foglalkozási besorolása tekintetében hasonló problémákkal küszködtek egyéb európai országok statisztikai hivatalai is, ezért a nők mezőgazdasági foglalkoztatottságának alakulása pontos kvantitatív mutatók segítségével nem igen ragadható meg. Simon Kuznets szerint az általa feldolgozott 15 országban „az összes női munkaerő átlagban fele a férfi munkaerőnek”[56]. A magyar mezőgazdaságban 1910-ben viszont csak egy negyede (23%). Különösen nagy volt a női munkaerő aránya a horvát mezőgazdaságban (37%). Ez összefüggésben volt a délszlávok között még élő nagycsaládi

[52] NAGY Mariann: Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában. In Nők a modern társadalomban. Szerk.: NAGY Beáta. Sajtó alatt.
[53] Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 64., 106*–107*.
[54] Munkánkban Ausztria fogalma alatt az Osztrák–Magyar Monarchia azon országait értjük, amelyek nem tartoztak a Magyar Korona országaihoz (Magyarország, Horvátország és Fiume), tehát: Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Karintia, Krajna, Tengerpart (és Trieszt), Tirol, Vorarlberg, Cseh tartományok, Galicia, Bukovina, Dalmácia.
[55] Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 64. 106*.

(zadruga) rendszerrel. A zadrugában, amely több vérrokon családot egyesített egyetlen közös háztartás és mezőgazdasági üzem keretei között, sajátos munkaszervezet alakult ki, amely nagyobb mértékben dolgoztatta a női munkaerőt (különösen a fiatalabb, de már házas nőket) a mezőgazdaságban, mint Magyarországon. Elsősorban a volt határőrvidék területén fekvő megyékben (Lika-Krbava, Modrus-Fiume) kiemelkedően nagy az aránya (kb. 75 illetve 60%) a zadruga tagoknak a mezőgazdasági keresőkön belül. Jelentéktelennek mondható Varazsdban és Belovárban, míg Pozsega, Szerém és Zágráb megyékben a mezőgazdasági keresők kb. egyharmada, Verőcében 10-15%-a volt zadruga tag. A zadrugákban a kereső mezőgazdasági népesség 41%-a nő volt.[57]

A nemzetközi szakirodalomban[58] is felvetődik a probléma a női munkaerő „értékével" kapcsolatban. A nem mezőgazdasági szektorban foglalkoztatott nők esetében munkaerejüket a férfiak 1,0 súlyával szemben 0,6-nek veszik, a mezőgazdaságban azonban Kuznets a rövidebb munkaidő és az alacsonyabb szakképzettségi igény miatt a női családi segítőket még alacsonyabb súllyal (0,2) számította be, bár maga is elismeri, hogy „meglehetősen önkényesen". De míg a Kuznets által vizsgált országokban a családi segítők a mezőgazdaságban alkalmazott női munkaerő 70-80%-át tették ki, addig Magyarországon 1910-ben arányuk csak 54% volt. A nők egynegyede bérmunkásként dolgozott a mezőgazdaságban, 20%-uk pedig önálló birtokos volt. S amint láttuk, Magyarországon az 1910-es népszámlálás a női keresők megállapításánál igen „szigorúan" járt el, s számukat a korábbi összeírásokhoz képest jelentősen csökkentette. Az is kétségtelen, hogy a paraszti háztartásokban eltartottként számon tartott nők túlnyomó része is végzett munkát a gazdaságban, s ez nagyjából ellensúlyozta a keresőként nyilvántartott nők kisebb munkateljesítményét. Mindemellett nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy az egyes vidékeken illetve a különböző etnikai csoportok körében eltérő hagyománya volt a nők családon belüli foglalkoztatásának.[59] Ha minden áron alacsonyabbra akarjuk értékelni a női munkát a férfiakénál, akkor legcélszerűbb a férfi és a női napszámbérek korabeli arányából kiindulni (bár vitatható, hogy ez valóban a munkateljesítmények eltéréseit fejezi ki), s ebben az esetben 0,7-es szorzószámot kapunk. Ennek alkalmazása némiképp megváltoztatja ugyan egyes változóink számszerű értékét, a megyei értékek egymáshoz való viszonya, a megyék sorrendje azonban lényegében nem változik. Mindenesetre kísérletképpen kiszámoltuk a munkaerőt a női keresők 0,7-es súlyozásával is, s a

[56] KUZNETS, Simon: Struktúra és növekedés a modern gazdaságban. Budapest 1981. 63.
[57] Popis žiteljstva od 31. XII. 1910 u Kraljevinama Hrvatskoj I Slavoniji. Drugi dio. Zagreb, 1915. 75.
[58] KUZNETS i. m. 163–164.
[59] NAGY, Mariann: Nineteenth Century Hungarian Authors on Hungary's Ethnic Minorities. In Pride and Prejudice. National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West. Ed.: KONTLER, L. CEU, Budapest 1995. 43.; Uő: Egymás tükrében. A nemzetiségekről alkotott kép a 19. századi és 20. század eleji tudományos publicisztikában. In A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. Szerk.: FISCHER F. – HEGEDŰS K. – VONYÓ J. Pécs. 2001. 309–333.

legfontosabb változóinkat ezzel a munkaerőlétszámmal is kidolgoztuk, sőt bizonyos mutatókat csak a férfi keresők figyelembevételével is kiszámoltunk. Az így nyert új változók és az eredeti változók között azonban olyan csekély az eltérés (szóródási együtthatójuk csaknem azonos, a korrelációs együtthatók pedig r = 0,97 és 0,99 között), hogy maradtunk az eredeti foglalkoztatási adatoknál. A fentebb említett érvek is amellett szólnak, hogy a női munkaerőt az első világháború előtti magyar mezőgazdaságban teljes értékűként kezeljük. Mivel a mezőgazdasági munkaerő számbavételénél ilyen problémák jelentkeznek, a keresők mellett minden elemzésünkben figyelembe vettük a teljes mezőgazdasági népességet is (keresőket és eltartottakat együtt). A teljes mezőgazdasági népességnek a népszámláláskor 41,7%-át tekintették keresőnek, s a megyei adatsor szóródása ebben az esetben viszonylag csekély (47 és 37% között, V=0,06).

A térszerkezet feltárása szempontjából azonban nem csak a mezőgazdasági munkaerő létszáma fontos, hanem annak *foglalkozási viszony (önálló, segítő családtag, alkalmazott)* szerinti megoszlása és műveltsége (írni-olvasni tudása) is.

A termelőeszközöket illetően felvettük adatbázisunkba a teljes *mezőgazdasági eszköz- és gépállományt*. Ez utóbbira vonatkozóan egykorú adat nem állt rendelkezésünkre, ezért az 1895. évi mezőgazdasági statisztika eredményeit használtuk. Ezt kiegészítettük az 1915. évi cséplési statisztika adataival. Ugyancsak az 1895. évi összeírásból vettük a szántók illetve a teljes intenzíven művelt terület gazdaságkategóriák szerinti megoszlására, valamint a bérletek területére vonatkozó adatokat. A *birtokmegoszlás* és a *bérletek* tekintetében kiegészítő adatbázisként használhatók az 1910-es népszámlálás adatai, amelyek a földbirtokosok és bérlők birtoknagyság szerinti megoszlását mutatják. A földbirtokosok vagyoni helyzet illetve jövedelem szerinti rétegződésébe enged betekintést egy a hazai történetírás által eddig egyáltalán nem hasznosított forrás, az 1910. évi választójogi statisztika, amely a 24 éven felüli férfilakosságot csoportosítja adókategóriák szerint.[60] Ez nem terjedt ki Horvátországra, amint az első világháború előestéjén készült két fontos birtokstatisztikai felmérés (a szántóterület megoszlása a 100 holdon aluli és a 100 holdon felüli gazdaságok között[61], valamint a 100 holdon felüli birtokok számának és területének számbavétele nagyságkategóriák szerint[62]), a műtrágya használatára[63] és a tejszövetkezetekre[64] vonatkozó adatgyűjtés sem.

[60] Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXIII. kötet. Budapest, 1913.
[61] A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi mezőgazdasági termelése. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 66. kötet. Budapest , 1924. 18–29.
[62] Magyar Statisztikai Évkönyv 1914. 70–72. Ld. még: KATUS László: A magyar mezőgazdaság a századfordulón. In Darányi Ignác emlékkonferencia. Szerk.: Fehér György. Budapest, 2000. 42–43.
[63] MATLASZKOVSZKY Tádé: A szuperfoszfát nemzetgazdasági fontossága Magyarországon. Budapest, 1913.
[64] Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam XIV., XV., XVI., XVII., XVIII. Budapest, 1906–10. Az irodalomban lásd: VÖRÖS Antal:A tejgazdaságok kialakulása a Dunántúlon 1830–1895. *Agrártörténeti Szemle,* 1965. 471–495.

Az alapvető adatbázis összeállítása után következett az egyes területi egységek (megyék) mezőgazdaságát jellemző mutatószámok, azaz további statisztikai elemzésre alkalmas *változók* kidolgozása. Ezek részben *megoszlási viszonyszámok*, amelyek a struktúrát (a növénytermelés, az állatállomány, az eszköz- és gépállomány szerkezete, birtokstruktúra, stb.) jellemzik, részben egységnyi művelt területre, illetve mezőgazdasági népességre, vagy a keresőkre vetített *intenzitási viszonyszámok*, amelyek az egyes megyék fejlettségi szintjét mutatják. Fontos szerepet játszanak változóink között a különféle *szintetikus mutatók*, s különösen azok, amelyek a termelést pénzértékben fejezik ki, mert ezek lehetővé teszik a mezőgazdaság különböző szektorainak, részágazatainak összehasonlítását, egységes rendszerbe foglalását. A mezőgazdaság fejlettségi szintjét és struktúráját jellemző legfontosabb szintetikus mutatók azt fejezik ki, hogy a mezőgazdaság és annak fő ágazatai mennyiben járulnak hozzá a nemzeti jövedelemhez, illetve a bruttó hazai termékhez (GDP).

Elsődleges adatbázisunk segítségével mintegy 700 ilyen másodlagos mutatót, változót hoztunk létre. Mivel a változók mértékegységükben, dimenzióikban jelentősen különböznek egymástól, a további feldolgozás megkönnyítése érdekében szükségesnek látszott „közös nevezőre" hozni, homogenizálni őket. Erre a területi indexek módszere látszott legalkalmasabbnak. Minden változó egyedi értékeit az országos átlaghoz viszonyítottuk, s így olyan index-sort kaptunk, amelynek alapja az országos átlag (=100). Az adatok további statisztikai feldolgozása során főleg ezekkel az indexsorokkal dolgoztunk. Ezeket megfelelően csoportosítva és átlagolva fontos *szintetikus változókhoz* jutottunk. Ilyen pl. 32 növény átlagtermése (q/hold) indexeinek súlyozott átlaga (az indexeket a vetésszerkezettel súlyoztuk), amely az egy hold művelt területre (szántó, rét, szőlő) jutó aggregált bruttó termelési érték mellett a föld termelékenységének legfontosabb mutatója. Hasonló módszerrel jutottunk az eszközellátottság és gépesítettség szintetikus mutatójához is: az egyes gépeknek és eszközöknek az egységnyi területhez illetve a munkaerőhöz viszonyított sűrűségét mutató változók indexeit átlagoltuk. A harmadik fontos szintetikus indexsorunk az ún. modernizációs index, amelyet úgy nyertünk, hogy a mezőgazdaság modernizálódását, piacosodását, kapitalizálódását kifejező változók (jelzálogállomány, biztosított érték, bérletek aránya, vasútsűrűség, termény- és állatkereskedők aránya, ugar, földrészletek, stb.) indexsorait átlagoltuk. (Ezekre a szintetikus változókra azért is szükség volt, mert a térszerkezet rekonstruálásához alkalmazott factor- és cluster-elemzésnél nem vehettünk figyelembe 35-36 változónál többet, s ez a három szintetikus változó együttvéve mintegy 80 egyszerű változót képviselt).

A változók első nagy csoportja a növénytermelést jellemzi az 1906 és 1910 közötti öt év átlagában: a learatott terület és a bruttó termelési érték megoszlása növények és növénycsoportok szerint, az egy katasztrális holdra jutó átlagtermések métermázsában, valamint az egy holdra jutó bruttó termelési értékek koronában, egyes növények, növénycsoportok és az egész növényterme-

lés vonatkozásában. Az agrárföldrajzi szakemberek szerint „a mezőgazdasági termelés szerkezete alapján történő körzetelhatárolás a leggyakrabban alkalmazott módszer", s „a mezőgazdasági körzetek meghatározásának a termelési szerkezet meghatározása feltétlenül szükséges mozzanata".[65] Az is „közismert, hogy a területegységre jutó bruttó termelési érték a gazdálkodás egyik legfontosabb, a gazdálkodás eredményét, színvonalát átfogóan jellemző mutató."[66] A továbbiakban az egyes növények learatott mennyiségét és a termés bruttó értékét a mezőgazdasági népességhez és a mezőgazdasági keresőkhöz[67] viszonyítottuk. Így már olyan fontos átfogó változókhoz jutottunk, amelyek alkalmasak az egyes megyék növénytermelése fejlettségi szintjének jellemzésére, összehasonlító értékelésére.

A természeti adottságokat, a föld minőségét és használati módját a kataszteri felvételek adataiból képzett mutatókkal lehet legjobban jellemezni. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy teljesen „friss", egykorú adatok állnak rendelkezésünkre, mert éppen az általunk vizsgált időszakban, 1909 és 1913 között történt meg az eredetileg 1875 és 1883 között végrehajtott kataszteri jövedelem becslések kiigazítása.[68] Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem értékei művelési ágak szerint mutatják az országban igen eltérő természeti adottságokat, elsősorban a talajok eltérő minőségét. A szakirodalom eddig nem kellően hasznosította a kataszteri felmérésekből nyerhető adatokat. E nagyszabású munkálatok óta napjainkig nem rendelkezünk a természeti adottságokat jobban tükröző kvantitatív mutatókkal. Az 1875: 7. tc. értelmében a földadó alapját az a tiszta jövedelem képezi, amelyet úgy állapítanak meg, hogy „a közönséges gazdálkodás mellett tartósan nyerhető közép termés értékéből" levonják „a gazdálkodási rendes költségeket." A földadó alapja lett minden gazdaságilag hasznosítható földterület, nem terhelték viszont a nem művelhető és gazdaságilag nem használható területeket. A tiszta jövedelmet művelési ágak és minőségi osztályok szerint becsülték meg. A minőségi osztályok besorolása pedig az éghajlattól és a talaj minőségétől függött. A hozadékbecslési munkálatokról a törvény 12. §-a úgy rendelkezett, hogy „a termelés mennyisége nem 1-1 földdarab legnagyobb termőképessége, nem is a becslés időpontjában levő termés, hanem a 'közönséges gazdálkodás' mellett tartósan nyert középterméshez képest állapíttatik meg."[69] 'Közönséges gazdálkodás' alatt azt értették, hogy sem a renyhe, nem trágyázó, ezáltal sovány földet művelő gazda el nem ért jövedelmét, sem pedig a szorgalmas,

[65] BERNÁT T. – ENYEDI Gy. i. m. 19–21.
[66] Uo.: 51–52.
[67] A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 52., 64. kötet. Budapest , 1912, 1920.
[68] Az 1909: V. tc. alapján végrehajtott földadókataszter-kiigazítás végeredményének kimutatása. Budapest 1917. A kataszteri felmérés részletes eredményeit megyénként külön kötetekben tették közzé: N vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után. Budapest 1914. A horvát megyékre: Površina i katastralni čisti prihod poreznih občina županije Bjelovarsko-Križevačke po težatbenim vrstima i razredima nakon katastralnog izpravka, provedenog na temelju zak. član. V:1909. Budapest 1915. (Valamennyi horvátországi vármegyére külön kötet jelent meg.).

a földet trágyázó és ezáltal többlet jövedelmet elérő gazda jövedelmét nem vették figyelembe.[70] A becslés több évi átlagtermés és átlagárak alapján történt. A szántók jövedelmi osztályokba való besorolásánál pl. mintegy 200 különböző tényezőt vettek figyelembe. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem más változókkal együtt vizsgálva, mint pl. az egy mezőgazdasági keresőre jutó gép, eszköz és igaerő ellátottság valamint az iskolázottság mértéke, megmagyarázza a termelékenységben mutatkozó nagyarányú eltéréseket.

A szakirodalom[71], egyedi példákra hivatkozva állítja, hogy a nagybirtokok illetve a paraszti birtokok holdankénti átlagos kataszteri tiszta jövedelme a paraszti birtokok kárára torzulást mutat. Ugyancsak elterjedt az a vélemény, hogy az aránytalanságokat az 1909-ben elrendelt kiigazítás sem küszöbölte ki, s így „e rektifikációk ellenére sem valósult meg a kis- és nagybirtokok egyenlő teherviselése."[72] Egyrészt fontos megjegyeznünk, hogy az aránytalanság csak látszólagos: a nagybirtok egy holdjára azért jutott átlagosan kisebb kataszteri tiszta jövedelem, mert a területének nagyobb része volt alacsony hozamú és tiszta jövedelmű művelési ág (erdő, legelő), mint a paraszti gazdaságok esetében, ahol a terület jóval nagyobb hányadát a magasabb tiszta jövedelmű szántó, kert és szőlő tette ki.[73] Másrészt a korreláció elemzések szignifikáns pozitív korrelációt mutatnak a kataszteri jövedelem nagysága és a 100 holdon felüli birtokok területi aránya között ($r = 0{,}39$ a 71 megye esetében), míg a száz holdon aluli birtokok esetében a korrelációs együttható negatív előjelű ($r = -0{,}39$), azaz minél nagyobb a kisbirtokok területi aránya annál kisebb a kataszteri tiszta jövedelem.

Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem értékei mellett fontos mutató a kataszteri jövedelem művelési áganként megoszlása, valamint az egy mezőgazdasági lakosra és az egy mezőgazdasági keresőre jutó tiszta jövedelem is. Ez utóbbi mutatók azt jelzik, hogy mennyire eltérő feltételekkel, természetföldrajzi adottságokkal kellett a termelőknek megbirkózniuk az ország

69 SZABÓ Imre: Az országos kataszteri felmérés jelentősége. *Kataszteri Közlöny*. Budapest 1902. XI. évf. 120–125.
70 Uo.
71 FÜR i. m. 169. Ebben a munkájában Für saját kutatásain kívül hivatkozik Balla Antalra is, aki szerint „A földadót igazságtalanul rótták ki: a kataszteri tiszta jövedelem szolgált alapul, ami két és félszer volt kevesebb a valódi jövedelemnél […] a nagybirtok holdja 0,1–1,5 K adóterhet viselt, ugyanakkor a kisgazdabirtokot holdanként 10–20 koronával terhelték. Rosszakarat nélkül állíthatjuk, hogy a magyar földbirtokpolitika és az adózási rendszer népellenes volt." BALLA Antal: A legújabbkor gazdaságtörténete. Budapest 1935. 215.; FÜR Lajos: A csákvári uradalom a tőkés gazdálkodás útján 1870–1914. Budapest 1969. 36–37. és uő: Kataszteri felvételek a csákvári uradalom területén. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményei. Szerk.: MATOLCSI János. Budapest, 1966. 151–179.
72 VARGA István: A közterhek. In: SZABÓ István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. II. kötet. Budapest 1972². 271.
73 Für Lajos a csákvári uradalom kataszteri felvételeinek beható elemzése alapján arra a konklúzióra jut, hogy „a nem kimondottan szőlőtermelő vidékeken a szántók vagy az erdők, illetőleg legelők túlsúlya döntötte el, hogy egy-egy gazdaság vagy birtokegység, lett-légyen az kis- vagy nagybirtok, tisztajövedelmi átlaga alapján magasabb vagy alacsonyabb kategóriába tartozott-e. Ezen belül persze a földek minősége alapján az egyes művelési ágaknak az előre megadott osztályokba sorolása is jelentős mértékben módosíthatta egy-egy birtokegység tisztajövedelmének átlagát, mégis meghatározó és döntő szerepe vitathatatlanul a művelési ágak arányának volt." FÜR L.. Kataszteri felvételek a csákvári uradalom területén. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményei. Szerk.: MATOLCSI János. Budapest 1966. 167–168.

különböző tájain. A mezőgazdasági népesség egy személyére jutó kataszteri tiszta jövedelem esetében a szóródási együttható V = 0,55, s a megyei értékek 4 és 61 korona között szóródnak. Az intenzíven művelt terület egy holdjára Bács-Bodrogban 20 korona, Lika-Krbavában viszont csak 1 K 44 fillér kataszteri tiszta jövedelem jutott (V=0,46)

Ugyancsak a kataszteri felmérés korszakunkban végrehajtott revíziójából vettük az összes terület művelési ágak szerinti megoszlásának mutatóit. Külön mutatóval jeleztük az intenzíven művelt területek (szántó, kert, rét, szőlő) arányát és az ugar alakulását a kiválasztott évek átlagában. Az ugaron hagyott terület aránya jelzi, hogy az egyes megyékben milyen stádiumban volt a hagyományos nyomásos gazdálkodásról a korszerű vetésforgót alkalmazó szabad gazdálkodásra való áttérés. A kataszteri felmérés adataiból egyéb hasonló mutatókat is képezhetünk, amelyek a tagosítás előrehaladását érzékeltetik. A kataszteri revízió során ugyanis kimutatták a földrészletek és a birtokívek számát is. Így megállapítható, hogy az egyes megyékben egy birtok átlagosan hány földrészletből állt, s mennyi volt egy-egy földrészlet átlagos terjedelme. Ezek a változóink azt mutatják, hogy a hagyományos gazdálkodásról a modern művelési rendszerekre való áttérés igen egyenetlenül haladt előre az ország különböző vidékein. Az ugar szóródási együtthatója V = 0,94, s volt megye, ahol az ugaron hagyott terület aránya a szántó 41%-át tette ki (Csík), míg a másik végletet az ugar 0,5%-os aránya (Csanád) jelentette. Közel hasonló képet mutat az egy birtokra jutó parcellák száma, amely 35 (Árva) és 4 (Csanád) között szóródik (V = 0,53), vagy egy-egy kataszteri földrészlet megyénkénti átlagos terjedelme is, amelynek szélső értékei 2,4 és 0,3 hold (V=0,44). Más egykorú forrásból tudjuk, hogy 1908-ban az ország községeinek 26,4%-ában még a nyomáskényszer uralkodott. Míg a Dunántúlon és a Kisalföldön a hagyományos rendszerhez ragaszkodó községek aránya csak 7-8% volt, addig az ország keleti felében ez az arány meghaladta a 40%-ot.[74]

A föld termékenységét javítani lehet egyfelől alapos, korszerű műveléssel, másfelől trágyázással. A műtrágya használata Magyarországon csak a 20. század elején kezdett elterjedni, s nemzetközi viszonylatban még 1911-ben is igen szerény mértékű volt. Az egy hold szántóra jutó szuperfoszfát megyei átlagokban 0,3 és 39 kg között szóródott, s a magas szóródási együttható (V = 1,01) is mutatja rendkívül egyenetlen elterjedését. A talajerő pótlás ekkoriban még túlnyomórészt az állati trágya révén történt.

Az állattenyésztés esetében a növénytermeléshez hasonlóan játunk el. Változóink itt a számosállatoknak, és az egyes állatfajoknak a területhez, a lakossághoz, a mezőgazdasági népességhez és a munkaerőhöz viszonyított sűrűségét, valamint az egyes állatfajok fajta szerinti megoszlását mutatják. Az intenzív állattenyésztésre való áttérés fontos kiegészítő mutatója a tejszö-

vetkezetek[75] elterjedtsége, de amint azt már jeleztük, erre vonatkozóan horvátországi adataink nincsenek. A 63 magyarországi megye közül 20-ban egyáltalán nem volt tejszövetkezet, 8 megyében a tejszövetkezeti tagok száma nem érte el az önálló földművelők 1%-át sem, két megyében (Baranya, Moson) viszont kereken egynegyedük szövetkezeti tag volt. Az állategészségügyi ellátottságot a számosállatra jutó állatorvosi létszámmal[76] fejeztük ki.

Változóink következő nagyobb csoportja a mezőgazdasági technika, a gépesítettség színvonalát mutatja a hagyományos és korszerű eszközök megoszlásának vizsgálatával. A gép- és eszközállományra vonatkozó mutatóink nagyobb részét az 1895-ös általános mezőgazdasági felmérésből[77] nyert adatbázisunkból számítottuk, kisebb részüket pedig az 1915-ös cséplési összeírásból[78]. A cséplés esetében csakúgy, mint az eszközállomány egészének esetében bennünket elsősorban nem a gépek abszolút száma érdekel, hanem a megyék gépesítettségének egymáshoz viszonyított színvonala, ami feltételezhetősen lényegesen nem változott 1895 és 1910 között. Ezt a feltételezést alátámasztják a cséplőgépek megyei előfordulási arányának összehasonlítása 1895-ből és 1915-ből. A két időpontban a cséplőgépek szóródási együtthatója nem mutat lényeges eltérést, ezért feltételezhetjük, hogy egyéb gépek esetében is hasonlóképpen alakultak a regionális arányok. A gépsűrűséget a mezőgazdasági munkaerőre és a szántóterületre vonatkoztattuk. A szántóföldek megmunkálásához szükséges alapvető eszközök (ekék, boronák, vetőgépek, hengerek, kultivátorok) mellett figyelembe vettük a mezőgazdaságban használatos szállítóeszközök, a szekerek sűrűségét, valamint az állattenyésztést segítő eszközöket (szecskavágó, répavágó, kukoricamorzsoló, szénasajtoló) is. A trágyaszivattyúk jelenléte jelzi, hogy hol tulajdonítottak kiemelt jelentőséget a trágyázásnak, a nagyobb mérlegek száma pedig az árutermelés egyik mutatója.

Az agrárium fejlettségi szintjét meghatározó tényezők közül a legfontosabb a társadalmi, az emberi tényező. Ennek legáltalánosabb mutatói az *agrárhányados* és az agrársűrűség. Az előbbi azt mutatja, hogy a lakosság mekkora része, hány százaléka él közvetlenül mezőgazdaságból. Lika-Krbava megyében ez az arány elérte a 90%-ot, Brassóban és Zólyomban viszont csak 40% volt. Az *agrársűrűség* mutatóját úgy kaptuk meg, hogy a mezőgazdaságból élő népességet az intenzíven művelt területhez, a szántóhoz, kerthez, réthez és szőlőhöz viszonyítottuk. Az ezer holdra jutó mezőgazdasági népesség maximumát Varazsd megyében találjuk 1159 fővel, míg a másik végleten

74 VÖRÖS Antal: A mezőgazdaság. In Magyarország története 1890–1918. Főszerk.: Hanák Péter, Budapest, 1983. 319. és uő: i. m. 1965.
75 Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam XIV., XV., XVI., XVII., XVIII. Budapest, 1906–10. Az irodalomban lásd: VÖRÖS i. m. 1965.
76 A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 52. kötet. Budapest , 1912.
77 A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. 1895. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam. XV. kötet. Budapest, 1900.
78 A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi termelése. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 66. kötet. Budapest, 1924. 419–433.

Moson áll 238 fővel. A munkaerő-viszonyokat több szempontból próbáltuk vizsgálni és ennek érdekében a megfelelő népszámlálási köteteket is bevonva olyan változókat létrehozni, amelyek nem csak a mezőgazdaságnak és közvetett módon az egész gazdaságnak, hanem a társadalom állapotának, fejlettségi szintjének is fontos mérőszámai lehetnek. A női munkaerő problémájáról már szóltunk. A nők aránya a mezőgazdasági keresők között igen magas (30, sőt 40% felett) volt Horvátországban, valamint azokban az északi felföldi és dél-erdélyi megyékben, ahonnan a férfiak nagy tömegben vándoroltak ki. A korrelációs együttható ($r = 0{,}57$) szoros összefüggést jelez a kivándorlók aránya és a mezőgazdaságban dolgozó nők aránya között. A mezőgazdasági keresőket egyébként nem az egész lakossághoz célszerű viszonyítani, mert a megyénként eltérő kormegoszlás és születési arányszámok torzítják a viszonyszámokat, hanem a 15 éven felüli lakossághoz, mert ezáltal kiszűrjük a demográfiai eltérések hatását.

Gazdasági szempontból fontos mutató a mezőgazdasági keresők foglalkozási viszony szerinti (önálló, bérlő, részes földművelő, segítő családtag, gazdasági cseléd, munkás) megoszlása. Az önállóak és a segítő családtagok együttes aránya mutatja a családi kisüzemek, a 100 önállóra jutó gazdasági cselédek és munkások száma pedig a bérmunka elterjedtségét. Voltak megyék, ahol 100 önállóra csak 6 mezőgazdasági munkás jutott (Lika-Krbava), máshol viszont csaknem 300 (Szabolcs). A modernizálódó gazdaságok minden szektorában nagyon fontos szempont a munkaerő műveltsége és iskolázottsági foka, ezért változóink közé bevontuk az írni-olvasni tudók valamint a legalább négy középiskolát végzettek arányát a mezőgazdasági keresők között.

A mezőgazdaságot befolyásoló társadalmi tényezők között a legfontosabbak a birtokviszonyok, amelyek vizsgálatához a rendelkezésre álló forrásokból négy változócsoportot hoztunk létre. Az egyik csoportot a területi megoszlásra vonatkozó változók alkotják: a gazdaságok összterületének, illetve a szántók és az intenzív művelési ágak (szántó, rét, szőlő) területének a gazdaságok nagysága szerinti megoszlása az 1895-ös általános mezőgazdasági összeírás alapján.[79] Változóink azt mutatják, hogy a növénytermelésre szánt terület 67%-a (11 megyében több mint 90%-a) a 100 holdon aluli kis üzemek tulajdonában volt, míg a 100 holdon felüli gazdaságok részesedése két megyében haladta meg az 50%-ot. A második változócsoport a birtokosokra vonatkozik és az önálló földművelők, valamint az összes birtokosok (a nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is)

[79] Az 1895-ös felvétel sajátosságait Kiss Albert a következőképpen foglalta össze: az I. kötet községenként közli a főbb eredményeket, pl. a gazdaságok számát, azok területének főbb művelési ágankénti megoszlását, a házilag kezelt tulajdon, a haszonélvezeti és haszonbérelt birtokokat, stb…A IV. kötet azonban, amely a mezőgazdasági üzemek statisztikáját kívánja nyújtani, az egyes gazdaságot alkotó birtokokat és birtokrészeket összevonta még abban az esetben is, ha nem ugyanazon község határában feküdtek. Ezáltal az első kötetben bemutatottnál jóval kevesebb, de a valóságos gazdaságszámot kapjuk. Kisebb azonban a IV. kötetben található terület nagysága is, mivel a feldolgozás során kiküszöböltek minden olyan anyagot, ami a gazdaságoknak területnagyság szerinti helyes csoportosítását megzavarta volna. Így kimaradtak az erdőgazdaságok, közlegelők, sőt azok a községi és egyéb birtokok is, amelyeket parcellás bérletekben szoktak kiosztani, de az összeírás időpontjában nem voltak ténylegesen bérlők kezében. *Kiss* A. 1944. Mezőgazdaságunk fejlődése 1895–1935. Budapest i. m. 14.

birtoknagyság szerinti megoszlását mutatja meg az 1910-es népszámlálás adatai alapján. A harmadik csoportot a 100 holdon felüli birtokok alkotják, melyekről 1913 és 1915 között készült részletes felvétel. Ez több nagyságkategóriára bontva közli a száz holdnál nagyobb birtokok összterületét, illetve kimutatja, hogy a szántóterület megyénként hogy oszlott meg a 100 holdon aluli és felüli birtokok között. Ez az összeírás Horvátországra nem terjedt ki. Míg a 100 hold feletti birtokok az ország összterületének 54%-ával rendelkeztek, addig a szántóterületben csak 28% volt részesedésük. A 100 holdon felüli birtokok területének jelentős része erdő és legelő volt, s ezek túlnyomórészt községi, közbirtokossági és állami tulajdonban voltak. Végül néhány változónk azt jelzi, hogy oszlott meg az állatállomány és az állattenyésztés termelési értéke a kis és nagygazdaságok között.

Jelentősen befolyásolta a mezőgazdasági termelés színvonalát a bérleti rendszer elterjedése. Ebben a vonatkozásban meg kell különböztetnünk egymástól a nagybérleteket, mint tőkés vállalkozásokat és a paraszti kisbérleteket. Erre egyfelől az 1910-es népszámlálás nyújt lehetőséget, midőn a bérlőket a bérlet nagysága szerint csoportosítja. Másfelől az 1895. évi mezőgazdasági statisztika nemcsak a bérleti és a vegyes gazdaságok számát közli, hanem a területét is. Ebből kiderül, hogy főleg Somogy, Tolna és Szabolcs megyére voltak jellemzők a nagybérletek.

Egy eddig még nem széles körben használt forrás[80] — a választójogi reform előkészületei jegyében született adatgyűjtés — segítségével olyan mutatókhoz jutottunk, amelyek érzékeltetik az egyes régiók egymáshoz viszonyított vagyoni-jövedelmi helyzetét. Az ebből a forrásból számított változóink megmutatják, hogy a 24 éven felüli férfiak hány százaléka nem fizetett állami egyenes adót, az adófizetőket pedig az adó nagysága szerint csoportosítják. A mezőgazdaság szempontjából különösen érdekesek azok a változók, amelyek a 24 éven felüli férfi földbirtokosok földadónagyság szerinti csoportjait tartalmazzák. Az 50 koronánál több földadót fizetők aránya 7 megyében az 1%-ot sem éri el, Mosonban és Bács-Bodrogban viszont 46% felett van (V = 1,06).

A korabeli statisztikai forrásokban hozzáférhető minden olyan adatsort figyelembe vettünk, amelyek valamilyen összefüggésben állhatnak a mezőgazdaság fejlettségével s így akár közvetett módon is, de szerepet játszanak a mezőgazdasági régiók kialakulásában. Ilyen változó a földbirtokra adott jelzálogkölcsönök[81] állományának a növénytermelés területéhez illetve a mezőgazdasági keresőkhöz viszonyított értéke, amely mindenképpen egyfajta mutatója a mezőgazdaságra fordított beruházásoknak még akkor is, ha azok a beruházások nem közvetlenül mezőgazdasági célt szolgáltak. Ugyancsak az egyes megyék relatív fejlettségi szintjének és a racionális gazdálkodásra való áttérés előrehaladottságának mutatója a mezőgazdasági átalány- és jégkár-

[80] Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXIII. kötet. Budapest, 1913.

biztosítás elterjedtsége és a biztosított érték nagysága[82] a mezőgazdasági népességhez, illetve a művelt területhez viszonyítva.

A leglényegesebb változók illetve változócsoportok megyei adatsorait a függelékben közöljük. Ugyanott kapnak helyet azok az általunk készített térképek[83] is, amelyek a fontosabb változókat ábrázolják.

[81] Magyar Statisztikai Évkönyv
[82] Uo.
[83] A térképeket Magyarország 1910-ben érvényben lévő közigazgatási beosztása digitalizált térképének felhasználásával CorelDraw programban készítettük.

3. A mezőgazdaság nettó termelési értéke

Az egyes megyék és régiók mezőgazdaságának átfogó jellemzéséhez és értékeléséhez szükségünk van a teljes mezőgazdaság pénzben kifejezett nettó értékének ismeretére. Mivel a korabeli mezőgazdasági statisztika részletes bontásban közli az egyes növények termésének értékét, nem okoz nehézséget olyan szintetikus mutatók képzése, amelyek megadják a növénytermelés, illetve annak fő ágai (szántó, rét, szőlő) összesített bruttó termelési értékét. A szántóföldi termelés nettó értékének kiszámításához a bruttó értékből le kell vonnunk a vetőmag értékét és az állatok által elfogyasztott takarmány, valamint a szalma és szár értékét. A korabeli források részletesen megadják a holdankénti illetve hektáronkénti vetőmagszükségletet.[84] Nehezebb helyzetben vagyunk az állatok által elfogyasztott takarmány esetében, mert a szálas takarmányon és a takarmányrépán kívül számításba kell vennünk azt is, hogy az árpa, zab, kukorica, burgonya és tök egy részét az állatok fogyasztották el. Ennek a résznek a kiszámításánál, vagy inkább becslésénél a következőkép jártunk el: a Keleti Károly élelmezési statisztikájában[85] megadott fejenkénti fogyasztási adatok segítségével megyénként kiszámítottuk az árpa, zab, kukorica és burgonya lakossági fogyasztásának mennyiségét, ehhez hozzáadtuk a vetőmagot, valamint a kiviteli többletnek és az ipari felhasználásnak az egyes megyékre jutó részét.[86] Miután ezeket levontuk a teljes termelésből, megkaptuk a feltételezhető állati fogyasztást ezekből a növényekből. A megyei adatok összesítése révén kapott országos adat nagyon közel áll a jeles korabeli mezőgazdasági szakember, Matlaszkovszky Tádé becsléséhez,[87] amely szerint 1911–13-ban országos szinten az árpa és zab 44%-át, a kukorica 80%-át, a burgonya 38%-át fordították takarmányozásra. A mi számításaink szerint a takarmányhányad az árpánál és a zabnál 42%, a kukoricánál 88%, a burgonyánál 34%.

A szántóföldi takarmánytermelés pontos értékének kiszámítása azért is fontos, hogy megállapíthassuk az állattenyésztés *takarmánybázisának* összetételét, ami egy fontos mutatója a mezőgazdaság korszerűsítésének. A réteken lekaszált széna értékét a korabeli agrárstatisztika pontosan megadta. A legelők hozamára vonatkozóan azonban semmiféle közvetlen adat nem áll rendelkezésünkre, ezért itt is becslési eljárást kell alkalmaznunk. Feltételezzük, hogy a legelők minősége és hozama az egyes megyékben arányban állt a kaszálókéval. Tehát minden megyében kiszámítottuk, hogy viszonyult az egy hold legelőre jutó kataszteri tiszta jövedelem az egy hold kaszálóra jutó-

[84] A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. V. kötet. Budapest 1900. 136.; Útmutató a gazdasági tudósítók számára. Kiadja a m. kir. Földmívelésügyi miniszter. Budapest 1914. 39.; Magyar Statisztikai Évkönyv 1913, 234 kk.; FELLNER Frigyes: Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme. Budapest, 1916. 14–15.
[85] KELETI Károly: Magyarország élelmezési statisztikája. Budapest,1885.
[86] Külkereskedelem 1882–1913. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 63.; Magyar Statisztikai Évkönyv 1906-1910.
[87] M.T.(MATLASZKOVSZKY Tádé): Mezőgazdasági termelésünk nemzeti jövedelme az 1911–1913. évek átlagában. *Köztelek* 1916. 43–44. sz.

hoz, s ezt az arányt alkalmaztuk az egy holdra jutó termelési értékekre. Országos átlagban a kaszálók egy holdjára 618 fillér, a legelők egy holdjára 209 fillér kataszteri tiszta jövedelem jutott, az arány tehát 0,34. Ez az arány megyénként erősen ingadozott. A megyei értékadatokat összegezve azt az eredményt kaptuk, hogy a 6,1 millió hold kaszáló termelési értéke 616 millió korona volt, a 6,7 millió hold legelőé pedig 214 millió, vagyis egy hold kaszálóra 100 korona, egy hold legelőre pedig 34 korona termelési érték jutott.

Számításaink eredményeként kiderült, hogy a vizsgált időszak átlagában 21,7 millió holdon termeltek takarmányt, ez az ország 38 millió holdnyi mezőgazdaságilag hasznosított területének (szántó, kert, rét, szőlő, legelő) 56,9 %-át tette ki. A megyei értékek 42 % (Szabolcs) és 82 % (Máramaros) között szóródtak. A takarmánytermelés értéke 1,9 milliárd koronára rúgott, s ez 43,8 %-a volt az 4,3 milliárd koronás bruttó növénytermelési értéknek. Csík megyében ez az arány elérte a 80,7 %-ot, míg Trencsénben 33,1 % volt.

E számítások elvégzése után megállapíthattuk azt is, hogy a takarmánytermelés összterülete és összértéke megyénként hogyan oszlott meg a szántóföldi takarmányfélék, a kaszálók és a legelők közt. A takarmánytermelés legnagyobb részét ekkor már a szántóföldi takarmányfélék jelentették, jelezve, hogy az állattartás intenzívvé válása országos átlagban már igen előrehaladott állapotban volt a 20. század elején. Az összes takarmányterület 40,7%-a, 8,8 millió hold jutott a szántóföldi takarmányokra, míg a kaszálók 28,3, a legelők pedig 31%-ot tettek ki. Ebben a vonatkozásban azonban meglehetősen nagy regionális eltérések mutatkoztak, mert a szóródási együttható viszonylag magas (V=0,43) értéke azt jelzi, hogy míg egyes vidékeken már teljesen az intenzív tartás, az istállózás dominált, addig máshol még továbbéltek az állattartás külterjesebb, a legeltetésen alapuló formái. Miközben a szántóföldi takarmányok aránya az összes takarmánytermelő területben Csanádban 80, Bács-Bodrogban 75%-ot ért el, addig Lika-Krbavaban 3,2%, Csíkban 4,6% volt ez az arány. A nagyobb régiók közül a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Alföldön a szántóföldi takarmányok területi aránya már meghaladta az 50%-ot, a Felföldön, Erdélyben és a horvát megyében viszont 30% alatt volt.

Még élesebben körvonalazódnak ezek az eltérések, ha a takarmánytermelés értékét nézzük. Országosan a takarmánytermelés értékének 55,9%-át a szántóföldi takarmányok adták, 32,7%-át a kaszálók, s 11,4%-át a legelők. A szántóföldi takarmányok aránya megyénként 85,5% (Csanád) és 4,4% (Csík) között szóródott, a kaszálók aránya tekintetében szintén ez a két megye képviselte a szélső értékeket, csak éppen megfordítva (Csík 77,6% , Csanád 5,3%). A legelők részesedése a takarmánytermelés értékében Hajdú megyében volt a legnagyobb (29,1%), és Vasban a legkisebb (3,7%). A régiók közül a Dunántúlon, a Kisalföldön, az Alföldön és Szlavóniában a szántóföldi takarmányok értéke meghaladta a 60%-ot, A kaszálók aránya Erdélyben, az Északkeleti Felföldön és a horvát megyékben volt a legnagyobb, a legelőké szintén Északkeleten. Ebben

a vonatkozásban különösen feltűnő a 4 székely megye helyzete, ahol a rétek adták a takarmánytermelés 65%-át, a legelők 12%-át, s a szántók csak 23%-át.

Ha a magyar mezőgazdaság térszerkezetét vizsgáljuk, akkor nem elégedhetünk meg a növénytermelés részletes elemzésével, hanem szükséges hasonló alapossággal vizsgálni az *állattenyésztés*t is. Annál is inkább, mert mint ismeretes, a magyar mezőgazdaságban az 1880-as évektől kezdve egy szerkezetváltás ment végbe, amelynek leglényegesebb mozzanata az állattenyésztés súlyának és jelentőségének növekedése a növénytermeléshez viszonyítva, valamint a növénytermelésen belül a szántóföldi takarmánynövények előtérbe nyomulása. Ezt egyfelől az állatállomány, valamint az állatkivitel növekedése mutatja, másfelől a takarmányfélék arányának emelkedése a vetésszerkezetben. A szálas takarmány és a takarmányrépa a szántóföld learatott területének 1870-ben mindössze 3,4%-át foglalta el, a világháború előtt pedig már 12,5%-át. Az 1880-as években agrárkivitelünk 57%-a növényi termékekből állt, s csak 43%-a volt élő állat és állati termék. 1913-ban viszont a magyar agrárium két fő szektora már fele-fele arányban osztozott a kivitel értékén.[88]

Az állattenyésztés jelentőségének és súlyának felmérését az egyes megyék és régiók mezőgazdaságában nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy nem állnak rendelkezésünkre olyan szintetizálásra alkalmas mutatószámok, mint a növénytermelés esetében a koronában kifejezett termelési értékek, mert a korabeli statisztikai publikációk csak az állatlétszámot közlik, az állattenyésztés által termelt javak mennyiségére és értékére vonatkozóan azonban semmiféle közvetlen információt nem nyújtanak.

Az állatlétszám-adatok alapján azonban lehetőségünk van arra, hogy kiszámítsunk néhány fontos szintetikus mutatót, amely jellemezheti az egyes megyék és régiók állattenyésztésének szerkezetét és fejlettségi szintjét. Ilyen mindenekelőtt a *számosállat*-állomány (1 számosállat = 1 ló = 1 szarvasmarha = 5 sertés = 10 juh = 12 kecske). A magyar korona országainak állatállománya 12 millió számosállattal volt egyenértékű. Ezer lakosra országos átlagban 604, ezer mezőgazdasági lakosra 907 számosállat jutott. A legnagyobb számosállat sűrűséggel a Dunántúlon, ezen belül Somogy megyében találkozunk.

A számosállat létszám alkalmas arra, hogy segítségével meghatározhassuk az egyes megyék állattenyésztésének sajátos jellemzőit, s régiókat képezhessünk, arra azonban nem, hogy az állattenyésztés súlyát az illető terület mezőgazdaságában megfelelően kifejezze. Erre csak a növénytermeléssel összehasonlítható, pénzben kifejezett értékmutatók megfelelőek. Ha a korabeli statisztikák ilyen adatokat nem is közölnek, mégsem mondhatunk le arról, hogy *az állattenyésztés termelési értékét koronában kifejezve* legalább megközelítően megkíséreljük megbecsülni, vagyis megálla-

[88] KATUS i. m. (2000.) 38–42.

pítsuk a hús-, zsír-, tej-, bőr- és gyapjútermelés és az élőállat kivitel átlagos évi értékét, megyei bontásban.

Az élőállat kivitel országos adatait a hivatalos külkereskedelmi statisztikából vettük. Ugyancsak hivatalos adatok állnak rendelkezésünkre az ország több mint 2000 vágóhídján évente levágott állatok számáról. Ezekből az 1906-13. évi gyáripari statisztikában közölt részletes adatok segítségével következtethetünk a vágóhidakon termelt hús, zsír és bőr értékére.[89] Az így nyert értékeket kiegészítettük a nem a vágóhidakon, hanem a háztartásokban levágott állatok becsült értékével. Ennek becslésében elsősorban a Matlaszkovszky Tádénak a *Köztelek*ben közölt számításaira támaszkodtunk. Figyelembe kellett vennünk a nem a mezőgazdaságban hasznosított lóállomány pótlását szolgáló lóeladások értékét is. Egy juh után évente másfél kg, egy bárány után negyed kg gyapjút vettünk számításba. A tejtermelésre vonatkozóan rendelkezünk egy korabeli becsléssel az egyes állatfajták évi tejhozamára vonatkozóan[90] (magyar tehén 900 l., tarka tehén 1500 l., bivaly 800 liter, juh 40 l.), de ez durva megközelítést ad, mert nem veszi figyelembe a regionális és gazdaságtípusonkénti eltéréseket, s a tehénfajtákat sem részletezi kellőképpen. Ezért hasznosítottuk az 1895. évi mezőgazdasági statisztika részletes adatait, amelyek megyénként, fajtánként, valamint kis-, közép- és nagygazdaságok szerint adják meg a tejhozamokat. Az ezekből nyert tejhozam mutatószámokat szoroztuk az ellett tehenek illetve a juhok számával. De mivel a Köztelek szerint a meddő tehenek is fejhetők (tejhozamuk az ellett tehenekének egyharmada), ezeket is számításba vettük. A tehéntej literjét 12 fillérrel, a juhtejét 13 fillérrel számoltuk.

A fenti számítások elvégzése után megkaptuk az állattenyésztés nettó termelési értékét megyei bontásban. (Az állatok által elfogyasztott takarmány értékét a növénytermelés bruttó értékéből vontuk le). Az eredmény országosan 1459 millió korona. Ez az érték jóval több, mint a Fellner Frigyes által 1911-13-ra megállapított 1083 millió korona. Fellner azonban nem vette számításba az élőállat-exportot, s jelentősen alábecsülte a sertés- és juhtenyésztés, valamint a tejtermelés értékét. A *Köztelek* szerint 1911–13-ban 1773 millió korona volt a magyarországi állattenyésztés hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez. Ha figyelembe vesszük az időközben bekövetkezett jelentős áremelkedést, akkor ez nagyjából megfelel a mi számításainknak. A fenti számadatokból hiányzik egy jelentős tétel, a baromfitenyésztés jövedelme. Erre vonatkozóan azonban semmiféle korabeli adat nem áll rendelkezésre (csak a kivitel adatait ismerjük), ezért még az országos becslés is nagyon bizonytalan alapokon nyugszik (Fellner 160, a *Köztelek* 450 millió koronára teszi 1911–13 átlagában). Az állatállomány produkciójának értékelésekor figyelembe szokták venni a trágyatermelést és a fogaterőt is (ezek értékét Fellner 999 millióra, a *Köztelek* 2125 millióra

[89] A Magyar Korona országainak gyáripara az 1906–1913 évben. Szerk. Edvi Illés Aladár. III. köt. 2. rész, 655–679.
[90] *Köerfer,* É. 1913/7.

becsülte), ezek azonban a mezőgazdasági üzemeken belül ráfordításként felhasználásra kerülnek, ezért a nettó termelési értékbe nem számíthatók bele.

Az egy mezőgazdasági lakosra és az egy keresőre jutó nettó állattenyésztési érték terén Brassó megye áll az élen, utána a dunántúli megyék következnek, majd az Északi Felföld középső megyéi. Ami az állati termékek értékének megoszlását illeti, 2,9 % jutott a lovakra, 58,6 % a szarvasmarhákra, 33 % a sertésre, s 5,4 % a juhokra. A szarvasmarhák részesedése legkisebb volt Szerémben (32 %), legnagyobb Árvában (83 %). Csongrádban és Csanádban az állati termékek 56 %-át a sertéstenyésztés adta (de Csanádban, Csongrádban, Békésben és a Bácskában is több mint a felét), míg Lika-Krbavaban csak 6 %-át, ott viszont a juhászat termékei 18 %-ot, Torda-Aranyosban pedig 20 %-ot tettek ki. A lótenyésztés jellegzetes régiója az Alföld (s annak is elsősorban déli része: Torontál és Temes) és Szlavónia volt. A szarvasmarha a Felföldön az állati termékek értékében 70%-kal, Erdélyben 65%-kal részesedett, de részesedése a Kisalföldön és Erdélyben is felülmúlta az országos átlagot. Az Alföld, Szlavónia és a Dunántúl a sertéstenyésztésben járt az élen, a juhászat terén pedig Erdély és az Északi Felföld középső megyéi (Nógrád, Zólyom, Hont, Turóc, Liptó).

Számításaink szerint az 1906 és 1910 közötti évek átlagában a *magyarországi mezőgazdaság nettó termelési értéke* 3129 millió koronát tett ki. Ez 1911–13-as árakon megfelel 3,6 milliárd koronának. 1911–13 átlagában Fellner Frigyes 4195 millió koronára, a szakszerűbben számoló *Köztelek* 3995 millió koronára becsülte a mezőgazdasági termelés nettó értékét. A számításaink eredményeként kapott nettó termelési érték nem azonos a mezőgazdaság hozzájárulásával a GDP-hez illetve a nemzeti jövedelemhez, bár közel áll ehhez. Nem került ugyanis levonásra a mezőgazdaságban felhasznált üzemanyagok (szén, olaj, petróleum) és műtrágyák értéke. S nem került levonásra az amortizáció sem, vagyis az elhasználódott gépek és eszközök pótlására fordított összeg. Mindezek, a *Köztelek* szerint a nettó termelési érték 2%-át, Fellner szerint 1%-át tették ki.

A 3129 millió koronás nettó termelési értékhez a növénytermelés 1670 millióval (53,4%), az állattenyésztés 1459 millióval (46,6%) járult hozzá. Fellner Frigyes nemzeti jövedelem számítása szerint a két ágazat részesedése a mezőgazdaság nettó termelési értékében 74 ill. 26%, Matlaszkovszky számítása szerint 56 és 44%. A korabeli Németországban 33 – 67%, Matolcsy és Varga szerint Magyarországon 1924–25-ben 45–55% volt a két főágazat aránya.[91] Ezek arra mutatnak, hogy számításunk nem túloz az állattenyésztés javára, s közelebb áll a valósághoz, mint Fellneré, akinek a mezőgazdaságra vonatkozó megállapításait a korabeli agrárszakemberek jelentősen korrigálták.

[91] HOFFMANN, Walther G.: Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts. Berlin – Heidelberg – New York 1965, 313.; MATOLCSY Mátyás – VARGA István: Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25-1934/35. Budapest 1936.

A növénytermelésen belül 1527 millió korona (48,8%) volt a szántóföldi termelés, és 143 millió (4,6%) a szőlészet nettó hozadéka. A szántóföldi termelés aránya az egyes megyékben 28% (Zágráb) és 64% (Jász-Nagykun-Szolnok) között szóródott. Nyolc megyében egyáltalán nem volt termő szőlő, Hevesben viszont a szőlő adta a teljes mezőgazdasági termelési érték 14,7%-át, s még 4 megyében (Pest, Esztergom, Tolna, Varasd) haladta meg a szőlő részesedése a 10%-ot.

A mezőgazdaság nettó termelési értékének országos átlagban 46,6 %-a származott az állattenyésztésből. Az arányok 33 % (Jász-Nagykún-Szolnok) és 70 % (Máramaros) között szóródnak (V=0,21). Szembetűnő az állattenyésztés túlsúlya Erdélyben és Horvátországban (58 %). Az országos átlag alatt volt az állattenyésztés részesedési aránya az alföldi és a kisalföldi megyékben. A 71 megye közül 38-ban a mezőgazdaság nettó termelési értékének több mint a felét az állattenyésztés adta. Ezek csaknem kivétel nélkül kedvezőtlen természeti adottságú megyék, ahol a mezőgazdaságilag hasznosított terület egy holdjára jutó kataszteri tiszta jövedelem alacsony (az R= –0.71 korrelációs együttható igen erős fordított kapcsolatot jelez az állattenyésztésből származó jövedelem százalékaránya és a mezőgazdaságilag hasznosított terület egy holdjának kataszteri tiszta jövedelme között), s a művelési ágak között igen jelentős a rét, a legelő és az erdő aránya (a korrelációs együttható a rét százalékarányával R= 0.77, a legelőével 0.25, az erdőével 0.76, míg a szántók arányával erősen negatív: R= –0.82). Ez arra mutat, hogy azokon a területeken, ahol a növénytermelés számára nem voltak kedvezőek a természetföldrajzi és éghajlati adottságok, az állattenyésztésre helyezték a fő súlyt. De ezekben a megyékben az egy mezőgazdasági lakosra és az egy keresőre jutó nettó mezőgazdasági termelési érték is alacsony volt, ami arra utal, hogy az állattenyésztés nem tudta megfelelően pótolni, kiegészíteni a kedvezőtlen adottságokkal küszködő növénytermelés alacsony jövedelmét. A kompenzálás csak a Felföld néhány szlovák és részben németlakta megyéjének sikerült (Zólyom, Sáros, Szepes, Gömör, Liptó, Abaúj-Torna), ahol az egy mezőgazdasági lakosra és egy keresőre jutó nettó mezőgazdasági termék az országos átlag felett volt. Az állattenyésztő erdélyi megyék közül csak a kétharmad részt szász és magyar Brassó került be a legnagyobb egy főre jutó termelési értékeket produkáló 10 megye közé, sőt az egy mezőgazdasági lakosra és egy keresőre jutó állati termék értéke tekintetében az első helyet foglalta el.

A megyei értékek vizsgálatakor az első szembetűnő jelenség az, hogy az állattenyésztési értékek mutatóinak szóródási együtthatója lényegesen kisebb, mint a növénytermelési értékeké. Ugyanez a helyzet a számosállat-állománnyal kapcsolatos mutatók esetében is. Az állattenyésztés nettó értéke tekintetében a szóródási együttható mind az egy mezőgazdasági lakosra, mind az egy keresőre jutó érték esetében: V=0,22. A bruttó növénytermelési érték esetében viszont az egy mezőgazdasági lakosra jutó értékek szóródási együtthatója 0,29, az egy keresőre jutó értékeké pedig 0,32, a nettó növénytermelési értékek tekintetében pedig a V értéke 0,41 illetve 0,45. Mind-

ez azt jelenti, hogy az állattenyésztés terén a megyei és regionális különbségek nem voltak olyan nagyok, mint a növénytermelésben, vagyis az állattenyésztés országos térszerkezete homogénebb volt, mint a növénytermelésé.

Regionálisan az állattenyésztés részesedése 50% felett volt Erdélyben és Horvátországban, s az utóbbin belül különösen a horvát megyékben volt túlnyomó (60,5%). A nemzetiségi régiók közül a ruszin, román, szász, székely és horvát megyékben figyelhetünk meg hasonlót. A természetföldrajzi régiók B csoportjában (azaz a gyengébb adottságúak között) 53,1% volt az állattenyésztés részesedése a mezőgazdaság nettó hozadékában, míg az A csoportban (Dunántúl, Kisalföld, Alföld, Szlavónia) csak 38% .

Az állattenyésztés termelési értékének és az állatállomány összetételének és sűrűségének területi eloszlására vonatkozó vizsgálataink alátámasztják Kiss Albert megállapítását: „A magyar mezőgazdaság történeti fejlődésének a XIX. század második fele óta a takarmánybázis alapvető megváltozása, és ennek folytán az állattenyésztés jellegének és arányainak sajátságos területi differenciálódása adja meg fő bélyegét."[92] A gabonakonjunktúra idején egyre több szántóföldre volt szükség és ezért fokozódó ütemben törték fel a legelőket és réteket. A hagyományos takarmányterület csökkenése véget vetett a legeltetésen alapuló külterjes állattenyésztésnek. „A takarmánytermelés a rétekről és a legelőkről fokozatosan egyre inkább a szántóföldre tolódott át, a legeltetési rendszerről pedig áttértek az istállózásra. Ez a gyökeres változás alapvetően átalakította a mezőgazdasági termelés addig fennállott hagyományos arányait, s a belterjesedés útját nyitotta meg mind a növénytermelésben, mind az állattenyésztésben."[93] Egyfelől a rét- és legelő rovására megnőtt a szántóterület, másfelől a szántóföldön belül az addigi egyoldalú gabonatermesztés mellett fokozatosan nagyobb tért hódított a kapásnövények és a szálastakarmányok termelése. Ez a folyamat a 19. század második felében és a 20. század elején a történeti Magyarország különböző régióiban eltérő módon ment végbe. Erdélyben, a Felföld északi és keleti megyéiben, valamint a horvát megyékben a takarmánybázis túlnyomó részét továbbra is a füves területek jelentették. Az állattartásban a szarvasmarha volt az uralkodó, mégpedig Erdélyben és északkeleten a hagyományos magyar fajta (sőt egyes erdélyi megyékben jelentős volt a bivalyok aránya is), s emellett fontos szerepet játszott a juhászat, elsősorban a hagyományos racka juhok tartása. A Dunántúlon, a Kisalföldön, a Felföld nyugati és középső részén a takarmánybázis súlypontja áttevődött a szántóföldi takarmányokra. Uralkodó szerepet itt is a szarvasmarha játszott, de már túlnyomó részt a jól tejelő tarka fajták.

Sajátosan alakult a helyzet az Alföldön. Itt „a szántóföld aránya éppen azokban a megyékben lett a legnagyobb, ahol korábban a füves területek szerepe kimagasló volt: így a közép-

[92] KISS i. m. (1966.) 347.

és délkelet-tiszántúli megyékben. […] A dél-tiszántúli megyékben, ahol a legelők és rétek rovására leginkább kiterjeszkedett a szántóföld, a füves területek helyét nem foglalta el megfelelő mennyiségű szálastakarmány-termelés, hanem elsősorban a kukorica jutott előtérbe, a legelőkkel együtt szűkebb térre szorult juhtartás helyébe pedig nem a szarvasmarha, hanem elsősorban a sertés lépett. A legelő csökkenése elsősorban az akkor még viszonylag nagy juhállomány elől vette el a létalapot, ugyanakkor a szántóföld terjedésével és ezen belül főképp a kukoricatermelés növekedésével egyidejűleg fokozott ütemben növekedett a sertésállomány." Ebben a fejlődési folyamatban fontos szerepet játszottak a klimatikus tényezők: „a szárazságra hajló Alföldünkön a feltört rétek és legelők helyét a szántóföldi takarmánytermelésben nem foglalta el megfelelő arányú szálastakarmány termelés, hanem a generatív fejlődésre (magtermés) kedvező alföldi viszonyok egyre inkább a kukoricatermesztést, és vele együtt a sertéstenyésztést juttatták ezen a tájon vezető szerephez, amely a gyenge takarmánybázissal rendelkező szarvasmarha tenyésztés mértékéhez képest egyre kiemelkedőbb arányúvá vált."[94] Korszakunkban országos átlagban 103 sertés jutott egy szarvasmarhára, de Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Csongrád és Szerém megyében ez az arány meghaladta a 200-at (az 1960-as években már a 400-at is !). A szarvasmarha és a sertés elterjedésének területi alakulását a csapadéktérképekkel összevetve azt találjuk, hogy „a szarvasmarha tenyésztő övezetek pontosan követik a vegetációs időszak csapadékmennyiségére vonatkozó izohiétákat[95], ami félreérthetetlenül arra utal, hogy a szarvasmarha tenyésztő zónák kialakulása a természeti adottságokkal szoros összefüggésben áll."[96] Így vált az Alföld és a Délkelet-Dunántúl jellegzetes sertéstenyésztő övezetté, míg ettől nyugatra és északra a szarvasmarha-tenyésztés vált uralkodó ágazattá. Az állattenyésztés e sajátságos regionális szerkezetét a 20. század első évtizedére vonatkozó mutatóink már jól tükrözik.

Miután kiszámítottuk a teljes mezőgazdaság, valamint a három fő ágazat bruttó és nettó termelési értékét, lehetőség nyílik olyan szintetikus mutatók képzésére, amelyet átfogóan jellemzik az egyes megyék mezőgazdasági termelésének fejlettségi szintjét. Ennek érdekében a termelési értékadatokat a művelt területhez, a mezőgazdasági munkaerőhöz és a mezőgazdaságból élő teljes népességhez viszonyítjuk.

Az egy lakosra jutó nettó mezőgazdasági termék országos átlagban 157 korona volt, a szélső értékeket Somogy (244 K) és Máramaros (73 K) képviselték. Egy mezőgazdasági lakosra országos átlagban 236 korona nettó agrártermék jutott. A megyék közt a sereghajtó itt is Máramaros, 121 koronával, míg az élen Moson áll 356 koronával. A mezőgazdaság termelékenységének legátfogóbb mutatója az egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó vagy bruttó termelési

[93] Uo.: 347–348.
[94] Uo.: 348–349.
[95] Izohiéta: az időjárási térképeken azokat a helyeket összekötő vonal, ahol a lehullott csapadék mennyisége azonos.

érték. A nettó érték országos átlaga 565 korona volt. A legmagasabb termelékenységgel Mosonban találkozunk (878 K), a legalacsonyabbal Szolnok-Dobokában (284 korona). Az egy keresőre jutó bruttó termelési érték országosan 1001 korona volt. A maximumot itt is Moson érte el 1752 koronával, míg a sor végén Lika-Krbavat találjuk 517 koronával.

Az egyes ágazatok termelési értékének a mutatóit az egységnyi művelt, illetve learatott területhez viszonyítva megkapjuk a föld termékenységének, hozamának mutatószámait. Az egy holdra jutó bruttó szántóföldi termék országosan 135 korona volt. A maximumot Brassóban érte el 196 koronával, míg a sor végén Csík állt 83 koronával. Az élre került viszont Csík a kaszálók esetében, mert egy holdra 152 korona értékű termés jutott, szemben a 100 koronás országos átlaggal. Itt az utolsó helyet Moson foglalja el 73 koronával. Ez azért meglepő, mert az egy főre jutó értéknél nem egyszer Moson került az első helyre. A föld termelékenységét jelző változók területi soraiban Moson általában csak a középmezőnyben szerepel. A művelt terület (szántó, kert, rét, szőlő) egy holdjára Varasdban jutott a legmagasabb bruttó érték (173 korona), s hasonló volt a helyzet az egy hold teljes mezőgazdasági területre (szántó, kert, rét, szőlő, legelő) jutó bruttó és nettó érték tekintetében is (ezekben az állattenyésztés értéke is benne van). Varasdot mindhárom esetben Sopron követi, amely az holdra jutó nettó növénytermelési érték terén az élre is került.

[96] KISS i. m. (1966.) 348–350.

A mellékelt 3 táblázatban közöljük a legfontosabb szintetikus mutatók megyei értékeit nagyság szerint rangsorolva. Látható, hogy a mezőgazdasági keresőre és lakosra jutó értékek tekintetében az első tíz helyre dunántúli és alföldi megyék mellett csak Brassó, Szepes és az állattenyésztés terén még Gömör és Zólyom tudott bekerülni. Az egy holdra jutó értékek tekintetében az első 10 között találjuk még Varasdot, és a Kisalföld északi felét, Pozsonyt és Nyitrát.

TÁBLÁZATOK

3.1. Az egységnyi területre jutó termelési értékek

Egy hold szántóra jutó bruttó termelési érték korona		Egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó növény termelési érték korona		Egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó össztermelési érték korona		Egy hold mezőgazdasági területre jutó nettó össztermelési érték korona	
Brassó	196	Sopron	166	Varazsd	257	Varazsd	151
Varazsd	188	Varazsd	165	Sopron	224	Sopron	135
Sopron	181	Nyitra	156	Vas	209	Vas	123
Nyitra	175	Pozsony	154	Belovár-Körös	207	Nyitra	118
Pozsony	170	Bács-Bodrog	149	Nyitra	201	Belovár-Körös	116
Vas	162	Csanád	148	Pozsony	196	Csanád	114
Szeben	162	Vas	145	Brassó	194	Tolna	112
Bács-Bodrog	157	Brassó	141	Győr	190	Zala	110
Csanád	154	Tolna	139	Csanád	189	Győr	109
Torontál	152	Torontál	136	Tolna	189	Pozsony	108
Zala	151	Belovár-Körös	134	Bács-Bodrog	187	Somogy	106
Győr	150	Győr	134	Zala	184	Baranya	102
Baranya	150	Baranya	133	Baranya	181	Verőce	100
Somogy	148	Békés	130	Somogy	181	Bács-Bodrog	100
Arad	148	Zala	127	Zágráb	175	Zágráb	99
Tolna	148	Somogy	127	Szerém	172	Heves	98
Trencsén	147	Szerém	126	Verőce	171	Szerém	98
Verőce	146	Esztergom	126	Fejér	169	Békés	96
Békés	144	Temes	124	Békés	167	Veszprém	95
Szerém	144	Bars	124	Veszprém	166	Fejér	94
Csongrád	143	Fejér	124	Torontál	166	Szabolcs	94
Moson	143	Verőce	124	Esztergom	165	Pozsega	94
Liptó	141	Arad	123	Bars	163	Bars	93
Bars	139	Moson	122	Szeben	159	Esztergom	91
Belovár-Körös	138	Heves	121	Csongrád	158	Arad	90
Zólyom	138	Csongrád	121	Moson	158	Csongrád	90
Veszprém	136	Jász-Nkun-Szolnok	121	Arad	158	Brassó	89
Temes	136	Komárom	118	Heves	158	Abaúj-Torna	88
Hajdú	136	Veszprém	117	Pozsega	155	Torontál	86
Jász-Nkun-Szolnok	134	Szeben	117	Zólyom	154	Temes	83
Fejér	133	Szabolcs	117	Temes	154	Pest(-Bp.)	83
Esztergom	133	Pest(-Bp.)	114	Szabolcs	153	Borsod	82
Egy hold szántóra		Egy hold mező-		Egy hold mezőgazdasági		Egy hold mezőgazdasági területre	

jutó bruttó termelési érték korona		gazdasági területre jutó bruttó növény termelési érték korona		területre jutó bruttó össztermelési érték korona		jutó nettó össztermelési érték korona	
Pest(-Bp.)	132	Zágráb	111	Komárom	152	Jász-Nkun-Szolnok	82
Turóc	132	Abaúj-Torna	111	Abaúj-Torna	152	Zemplén	80
Heves	131	Zólyom	111	Jász-Nkun-Szolnok	147	Komárom	79
Zágráb	130	Hajdú	110	Pest(-Bp.)	145	Moson	79
Sáros	130	Szepes	107	Szepes	143	Trencsén	79
Komárom	130	Borsod	107	Nógrád	143	Nógrád	78
Abaúj-Torna	129	Nógrád	106	Borsod	141	Bihar	76
Hunyad	128	Sáros	102	Sáros	139	Szatmár	73
Szepes	128	Zemplén	101	Gömör	138	Hont	73
Pozsega	126	Bihar	101	Fogaras	137	Hajdú	72
Borsod	125	Trencsén	100	Hajdú	136	Gömör	71
Nógrád	125	Turóc	100	Bihar	136	Sáros	71
Szabolcs	125	Nagy-Küküllő	99	Nagy-Küküllő	136	Turóc	71
Bihar	124	Csík	99	Zemplén	135	Ung	70
Nagy-Küküllő	122	Szatmár	97	Kis-Küküllő	134	Zólyom	69
Krassó-Szörény	122	Liptó	97	Turóc	134	Bereg	69
Fogaras	121	Pozsega	97	Trencsén	132	Szeben	69
Zemplén	118	Kis-Küküllő	96	Szatmár	132	Kis-Küküllő	66
Bereg	114	Gömör	95	Bereg	131	Krassó-Szörény	65
Gömör	114	Fogaras	94	Hont	128	Szepes	65
Kis-Küküllő	113	Bereg	93	Krassó-Szörény	128	Háromszék	63
Ung	112	Hont	93	Ung	128	Fogaras	63
Hont	110	Maros-Torda	93	Háromszék	128	Nagy-Küküllő	61
Maros-Torda	107	Alsó-Fehér	92	Liptó	125	Árva	61
Szatmár	107	Három-szék	91	Maros-Torda	122	Szilágy	60
Alsó-Fehér	106	Ung	91	Alsó-Fehér	120	Ugocsa	58
Lika-Krbava	105	Szilágy	88	Árva	119	Alsó-Fehér	56
Háromszék	103	Árva	88	Szilágy	119	Hunyad	55
Árva	102	Hunyad	87	Csík	118	Maros-Torda	54
Modrus-Fiume	102	Krassó-Szörény	87	Hunyad	118	Liptó	51
Udvarhely	100	Udvarhely	83	Udvarhely	109	Kolozs	51
Szilágy	99	Kolozs	79	Kolozs	109	Modrus-Fiume	50
Beszterce-Naszód	99	Ugocsa	78	Ugocsa	108	Torda-Aranyos	46
Máramaros	98	Torda-Aranyos	77	Szolnok-Doboka	104	Udvarhely	46

Egy hold szántóra jutó bruttó termelési	Egy hold mezőgazdasági terület-	Egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó össz-	Egy hold mezőgazdasági területre jutó nettó össztermelési érték

érték korona		re jutó bruttó növény termelési érték korona		termelési érték korona		korona	
Kolozs	96	Szolnok-Doboka	77	Torda-Aranyos	101	Szolnok-Doboka	45
Torda-Aranyos	95	Modrus-Fiume	69	Modrus-Fiume	100	Lika-Krbava	44
Szolnok-Doboka	95	Máramaros	66	Beszterce-Naszód	92	Beszterce-Naszód	42
Ugocsa	85	Beszterce-Naszód	65	Máramaros	91	Máramaros	36
Csík	83	Lika-Krbava	55	Lika-Krbava	84	Csík	32
Magyarország	*135*	*Magyarország*	*113*	*Magyarország*	*151*	*Magyarország*	*82*
Max	196		166		257		151
Min	83		55		84		32
V	0,18		0,22		0,22		0,30

3.2. Egy mezőgazdasági keresőre jutó termelési értékek

Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték korona		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó össztermelési érték korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó állati termék korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó össztermelési érték korona*	
Moson	1413	Moson	1836	Torontál	537	Brassó	436	Moson	919
Torontál	1280	Fejér	1625	Bács-Bodrog	518	Győr	436	Fejér	904
Bács-Bodrog	1253	Brassó	1607	Békés	512	Fejér	435	Győr	849
Fejér	1190	Bács-Bodrog	1571	Jász-Nkun-Szolnok	510	Moson	423	Bács-Bodrog	837
Brassó	1170	Torontál	1555	Csanád	497	Somogy	413	Békés	830
Békés	1124	Győr	1474	Moson	495	Veszprém	395	Sopron	821
Jász-Nkun-Szolnok	1115	Békés	1442	Szabolcs	489	Zólyom	367	Torontál	812
Csík	1098	Szepes	1418	Sopron	470	Gömör	362	Somogy	810
Hajdú	1081	Komárom	1383	Fejér	469	Vas	356	Szabolcs	785
Komárom	1071	Somogy	1379	Hajdú	449	Szepes	353	Csanád	779
Szepes	1064	Sopron	1365	Temes	446	Sopron	351	Veszprém	772
Győr	1038	Jász-Nkun-Szolnok	1361	Heves	438	Tolna	340	Tolna	760
Temes	1036	Veszprém	1350	Csongrád	435	Abaúj-Torna	332	Jász-Nkun-Szolnok	756
Sopron	1014	Hajdú	1337	Pest(-Bp.)	432	Baranya	330	Brassó	740

Csanád	1009	Csík	1318	Pozsony	428	Bács-Bodrog	31 9	Csongrád	731
Liptó	998	Zólyom	1297	Tolna	420	Békés	31 8	Komárom	722
Pozsony	986	Csanád	1291	Győr	413	Komárom	31 2	Hajdú	704
Csongrád	980	Tolna	1285	Komárom	411	Fogaras	30 8	Abaúj-Torna	703
Szabolcs	977	Liptó	1285	Nyitra	399	Csongrád	29 6	Baranya	702
Somogy	966	Temes	1282	Somogy	398	Szabolcs	29 6	Heves	696

Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték korona		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó össztermelési érték korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó állati termék korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó össztermelési érték korona*	
Veszprém	955	Csongrád	1276	Esztergom	381	Nógrád	29 5	Pozsony	694
Tolna	945	Szabolcs	1273	Veszprém	377	Sáros	29 3	Temes	693
Pest(-Bp.)	943	Pozsony	1252	Baranya	373	Liptó	28 7	Pest(-Bp.)	688
Zólyom	930	Baranya	1244	Abaúj-Torna	371	Esztergom	28 3	Vas	678
Esztergom	926	Abaúj-Torna	1214	Arad	363	Szerém	28 3	Esztergom	664
Baranya	914	Esztergom	1209	Zemplén	356	Csanád	28 2	Nyitra	650
Abaúj-Torna	883	Pest(-Bp.)	1199	Borsod	345	Szatmár	27 8	Szepes	644
Heves	864	Gömör	1172	Nógrád	327	Hont	27 8	Nógrád	622
Nyitra	860	Vas	1158	Szerém	323	Torontál	27 5	Zemplén	614
Nógrád	845	Nógrád	1140	Vas	322	Verőce	27 5	Szerém	605
Gömör	809	Heves	1122	Verőce	310	Belovár-Körös	27 4	Gömör	605
Vas	802	Nyitra	1111	Szatmár	307	Nagy-Küküllő	27 3	Borsod	590
Arad	799	Sáros	1084	Bars	305	Turóc	27 2	Arad	586
Turóc	794	Turóc	1067	Brassó	303	Zala	27 2	Verőce	585
Sáros	791	Szerém	1067	Hont	295	Szeben	27 0	Szatmár	585
Szerém	784	Szatmár	1050	Turóc	293	Pozsega	27 0	Zólyom	580
Zemplén	782	Zemplén	1041	Szepes	291	Pozsony	26 6	Hont	573
Szatmár	772	Szeben	1030	Bihar	287	Zemplén	25 9	Turóc	565
Borsod	772	Arad	1023	Sáros	261	Heves	25 7	Sáros	554
Szeben	759	Borsod	1017	Zala	253	Pest(-Bp.)	25 6	Bihar	528
Nagy-Küküllő	732	Hont	1009	Gömör	243	Hajdú	25 6	Zala	525
Hont	731	Nagy-Küküllő	1005	Liptó	237	Nyitra	25 1	Liptó	523

Verőce	727	Verőce	1002	Trencsén	227	Temes	247	Bars	522
Bihar	702	Fogaras	984	Árva	225	Jász-Nkun-Szolnok	246	Ung	462
Bars	699	Bihar	942	Ung	219	Borsod	245	Árva	456
Fogaras	676	Bars	916	Zólyom	212	Ung	243	Nagy-Küküllő	455
Árva	657	Árva	888	Bereg	197	Bihar	240	Fogaras	455
Udvarhely	626	Zala	874	Nagy-Küküllő	182	Bereg	237	Szeben	447
Zala	602	Ung	842	Szeben	176	Krassó-Szörény	233	Belovár-Körös	437
Ung	599	Udvarhely	828	Szilágy	176	Árva	231	Pozsega	437
Kolozs	590	Bereg	827	Alsó-Fehér	172	Beszterce-Naszód	226	Bereg	435
Bereg	589	Kolozs	813	Ugocsa	170	Háromszék	224	Háromszék	385
Máramaros	583	Máramaros	802	Pozsega	168	Arad	223	Trencsén	381
Alsó-Fehér	570	Beszterce-Naszód	788	Torda-Aranyos	164	Kolozs	223	Kolozs	379
Hunyad	564	Belovár-Körös	779	Belovár-Körös	164	Csík	220	Kis-Küküllő	372
Torda-Aranyos	564	Háromszék	776	Háromszék	161	Máramaros	220	Krassó-Szörény	369
Beszterce-Naszód	562	Hunyad	766	Kis-Küküllő	160	Bars	217	Beszterce-Naszód	364
Háromszék	552	Kis-Küküllő	754	Kolozs	156	Zágráb	216	Szilágy	359
Kis-Küküllő	542	Alsó-Fehér	750	Hunyad	154	Kis-Küküllő	212	Ugocsa	358
Szilágy	529	Torda-Aranyos	738	Udvarhely	148	Udvarhely	202	Csík	357
Maros-Torda	520	Krassó-Szörény	727	Fogaras	146	Hunyad	202	Hunyad	356
Belovár-Körös	505	Pozsega	719	Beszterce-Naszód	138	Varazsd	190	Alsó-Fehér	351
Krassó-Szörény	494	Szilágy	712	Maros-Torda	138	Lika-Krbava	189	Udvarhely	350
Trencsén	485	Maros-Torda	685	Csík	137	Ugocsa	188	Torda-Aranyos	338
Ugocsa	483	Ugocsa	671	Krassó-Szörény	136	Szilágy	183	Zágráb	333
Szolnok-Doboka	476	Szolnok-Doboka	641	Varazsd	123	Alsó-Fehér	179	Máramaros	314
Pozsega	450	Trencsén	639	Zágráb	117	Torda-Aranyos	174	Varazsd	313
Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték korona		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó össztermelési érték korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó állati termék korona*		*Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó össztermelési érték korona*	
Modrus-Fiume	385	Zágráb	589	Szolnok-Doboka	112	Modrus-Fiume	173	Maros-Torda	302
Zágráb	373	Modrus-Fiume	558	Modrus-Fiume	106	Szolnok-Doboka	165	Lika-Krbava	293
Lika-Krbava	366	Lika-Krbava	554	Lika-Krbava	104	Maros-Torda	164	Modrus-Fiume	280
Varazsd	341	Varazsd	531	Máramaros	94	Trencsén	151	Szolnok-	276

							4	Doboka	
Magyarország	*776*	*Magyarország*	*1039*	*Magyarország*	*301*	*Magyarország*	#	*Magyarország*	*565*
							43		
Max	1413		1836		537		6		919
							15		
Min	341		531		94		4		276
					0,4				0,3
V	0,31		0,28		5		##		2

3.3. Egy mezőgazdasági lakosra és a megyék egy lakosára jutó termelési értékek

Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó növénytermelési érték korona		*Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó állati termék korona*		*Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó össztermelési érték korona*		*Egy lakosra jutó nettó össztermelési érték korona*	
Torontál	218	Brassó	190	Moson	372	Somogy	244
Moson	201	Somogy	173	Fejér	348	Moson	235
Bács-Bodrog	199	Győr	172	Somogy	340	Torontál	233
Jász-Nkun-Szolnok	194	Moson	171	Győr	335	Fejér	232
Békés	193	Fejér	167	Sopron	334	Csanád	220
Sopron	191	Veszprém	157	Torontál	330	Tolna	217
Temes	189	Zólyom	157	Tolna	325	Szabolcs	216
Csanád	188	Gömör	155	Brassó	322	Békés	205
Szabolcs	188	Baranya	149	Bács-Bodrog	322	Veszprém	200
Fejér	180	Szepes	148	Baranya	317	Bács-Bodrog	198
Tolna	180	Vas	147	Békés	314	Szerém	196
Pozsony	176	Tolna	145	Veszprém	307	Jász-Nkun-Szolnok	196
Hajdú	171	Sopron	143	Szabolcs	301	Baranya	189
Csongrád	171	Fogaras	140	Csanád	295	Sopron	187
Heves	169	Abaúj-Torna	135	Temes	293	Temes	185
Baranya	168	Szerém	134	Jász-Nkun-Szolnok	287	Vas	180
Pest(-Bp.)	167	Belovár-Körös	130	Csongrád	287	Verőce	178
Somogy	167	Nagy-Küküllő	128	Szerém	287	Belovár-Körös	178
Győr	163	Verőce	124	Abaúj-Torna	287	Heves	178
Nyitra	160	Pozsega	123	Pozsony	286	Győr	177
Komárom	159	Sáros	123	Komárom	280	Nyitra	174
Szerém	153	Bács-Bodrog	123	Vas	280	Zemplén	170
Abaúj-Torna	151	Komárom	121	Szepes	269	Árva	169
Veszprém	150	Hont	121	Hajdú	268	Fogaras	164
Zemplén	145	Szeben	120	Heves	268	Zala	162
Esztergom	145	Békés	120	Pest(-Bp.)	266	Nagy-Küküllő	162
Arad	144	Nógrád	120	Verőce	263	Csongrád	161
Borsod	140	Csongrád	116	Nyitra	261	Arad	159
Verőce	139	Liptó	114	Gömör	258	Pozsega	159
Vas	133	Zala	114	Nógrád	252	Komárom	159

Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó növénytermelési érték korona		*Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó állati termék korona*		*Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó össztermelési érték korona*		*Egy lakosra jutó nettó össztermelési érték korona*	
Nógrád	133	Turóc	114	Esztergom	252	Sáros	157
Brassó	132	Szabolcs	114	Zemplén	250	Hont	156
Hont	128	Torontál	112	Hont	249	Abaúj-Torna	155

Bars	128	Szatmár	111	Zólyom	247	Szatmár	154
Szatmár	122	Pozsony	109	Borsod	239	Hajdú	152
Turóc	122	Esztergom	108	Turóc	236	Bihar	151
Szepes	121	Krassó-Szörény	107	Szatmár	233	Pozsony	149
Bihar	111	Csanád	107	Sáros	232	Bars	148
Sáros	110	Árva	106	Arad	232	Pest(-Bp.)	145
Zala	106	Zemplén	105	Zala	220	Nógrád	143
Gömör	104	Temes	104	Bars	219	Esztergom	136
Árva	103	Beszterce-Naszód	103	Nagy-Küküllő	213	Gömör	136
Trencsén	101	Nyitra	101	Árva	209	Kis-Küküllő	130
Liptó	94	Háromszék	101	Liptó	209	Brassó	129
Zólyom	90	Pest(-Bp.)	99	Belovár-Körös	207	Szepes	127
Ung	88	Borsod	99	Fogaras	207	Ung	125
Nagy-Küküllő	85	Heves	99	Bihar	204	Varazsd	124
Szeben	79	Zágráb	98	Pozsega	200	Turóc	124
Belovár-Körös	78	Hajdú	97	Szeben	199	Szeben	124
Pozsega	77	Ung	97	Ung	185	Borsod	123
Bereg	76	Jász-Nkun-Szolnok	94	Háromszék	173	Beszterce-Naszód	123
Alsó-Fehér	75	Bihar	93	Krassó-Szörény	170	Krassó-Szörény	118
Háromszék	72	Kolozs	92	Trencsén	170	Trencsén	118
Szilágy	71	Bereg	91	Bereg	168	Zágráb	118
Hunyad	69	Bars	91	Beszterce-Naszód	167	Bereg	116
Torda-Aranyos	69	Hunyad	91	Hunyad	160	Szilágy	116
Kis-Küküllő	68	Kis-Küküllő	90	Kis-Küküllő	158	Lika-Krbava	115
Fogaras	67	Csík	89	Kolozs	156	Udvarhely	115
Kolozs	64	Arad	88	Alsó-Fehér	153	Háromszék	114
Udvarhely	64	Udvarhely	88	Zágráb	152	Hunyad	110
Beszterce-Naszód	63	Varazsd	85	Udvarhely	152	Alsó-Fehér	110
Ugocsa	63	Máramaros	84	Csík	145	Torda-Aranyos	108
Krassó-Szörény	63	Lika-Krbava	83	Szilágy	144	Liptó	107
Maros-Torda	57	Modrus-Fiume	80	Torda-Aranyos	142	Kolozs	102
Csík	55	Alsó-Fehér	78	Varazsd	140	Csík	100
Varazsd	55	Szilágy	73	Ugocsa	133	Zólyom	100
Zágráb	53	Szolnok-Doboka	73	Modrus-Fiume	129	Szolnok-Doboka	99
Szolnok-Doboka	50	Torda-Aranyos	73	Lika-Krbava	128	Ugocsa	98
Modrus-Fiume	49	Ugocsa	70	Maros-Torda	126	Modrus-Fiume	95
Lika-Krbava	46	Trencsén	69	Szolnok-Doboka	123	Maros-Torda	87
Máramaros	36	Maros-Torda	68	Máramaros	120	Máramaros	73
Magyarország	*126*	*Magyarország*	*110*	*Magyarország*	*236*	*Magyarország*	*157*
Max	218		190		372		244
Min	36		68		120		73
V	0,41		0,25		0,29		0,26

4. A statisztikai régiók mezőgazdasági jellemzői

Bevezetőnkben már említettük, hogy a statisztikai régiók szerinti beosztás az adatközlés céljait szolgálta, ezek a régiók nem minősíthetők tehát semmilyen szempontból sem egységes agrárkörzeteknek. Mivel azonban a dualizmuskori magyar mezőgazdaságról eddig megjelent munkák elsősorban ezt a beosztást követték, fontosnak tartjuk, hogy a rendelkezésünkre álló nagyszámú változó segítségével kiegészítsük eddigi ismereteinket. Fenntartjuk azonban azt a véleményünket, hogy e régiók annyira különböző természeti adottságú területeket egyesítenek magukban, hogy ezáltal teljesen értelmét veszti, hogy mezőgazdasági teljesítményüket reálisan összehasonlítsuk. Néhány példával szeretnénk ezt érzékeltetni: a Tisza bal partján fekvő Békés megyében a kataszteri tiszta jövedelem értéke egy katasztrális holdra vetítve 1505 fillér, míg Máramarosban csak 86. Arányokban hasonlóan szélsőséges értékeket rejt magában mindegyik régió, pl. a Duna bal partján Pozsonyban 1125 fillér, Árvában pedig 160 a kataszteri tiszta jövedelem egy katasztrális holdon. Horvátországban Szerém (1244 fillér/kh) és Lika (69 fillér/kh) megyék képviselik a szélsőséges értékeket.

Az *egyes művelési ágak* között a következőképpen oszlott meg az ország földterülete az egyes statisztikai régiókban (4.1. táblázat). A földterület legnagyobb részét mindenütt a *szántók* tették ki, bár a regionális különbségek elég nagyok voltak, ami természetesen adódott az egyes régiók természetföldrajzi helyzetéből. Ennek megfelelően a Dunántúlon, a Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén és a Tisza bal partján a szántók részesedése az országos átlagot meghaladó volt, Erdélyben viszont csak egynegyede annak. Az országban a földterületből a szántóföldek mellett legnagyobb részt az *erdőségek* foglaltak el, elsősorban a Felvidéken, azaz a Duna bal és a Tisza jobb partján, illetve Erdélyben és Horvátországban. Az intenzív művelésű földek közül a *rétek* jelentősége elsősorban Erdélyben, Horvátországban és a Tisza bal partján volt kiemelkedő. A *szőlőterület* a Duna–Tisza közén és a Dunántúlon részesedett az országos átlagnál nagyobb mértékben az összes földterületből, míg a kertek a Tisza–Maros közén és Erdélyben. A *legelő* aránya igen egyenletes volt regionálisan, legkisebb mértékben a Dunántúlon fordult elő. Az ugaroltatás szoros kapcsolatban állt az évszázadok óta fennálló nyomásos gazdálkodással, amelynek fontos szerepe volt a vetésszerkezet alakulásában, a talajerő utánpótlásban és az állattenyésztésben is. Jól látható, hogy míg az intenzíven művelt területek aránya a földterületnek több mint felét tette ki országosan, addig az *ugar* részesedése 10% alá csökkent. A regionális különbségek ugyanakkor meglehetősen nagyok voltak. Erdélyben a szántóföld egyötöde még ugar volt, viszont a Tisza–Maros közén már a 3%-ot sem érte el. Az átlagosnál kisebb arányú volt a Dunántúlon, a Duna–Tisza közén és Horvátországban is.

Valamennyi termőföld kataszteri tiszta jövedelmét tekintve a legjobbak közé tartozott a Duna–Tisza köze (a kataszteri tiszta jövedelem értéke majdnem kétszerese az országos átlagnak), a Dunántúl és a Tisza–Maros köze (4.2. táblázat). A többi régióban viszont már az országos átlagnál alacsonyabb volt a termőterület kataszteri tiszta jövedelme: az országos átlag felét sem érte el az ország északkeleti régiójában, a Tisza jobb partján illetve Erdélyben. *Az egyes művelési ágak kataszteri tiszta jövedelmét vizsgálva* is látható, hogy a Dunántúlon, a Duna–Tisza közén és a Tisza–Maros közén becsülték a legmagasabb jövedelemértékeket. Mindemellett érdekes, hogy Horvátország (a szlavóniai és a horvát megyék igen eltérő adottságai ellenére is) a rétek, valamint a kertek, szőlők és erdők esetében meglehetősen magas kataszteri tiszta jövedelem értékekkel rendelkezett. E művelési ágakban az országos átlaghoz képest a Duna bal partja is előkelő helyen állt. A természeti adottságokat tekintve a rangsorban a mezőny három leggyengébb régiója az ország keleti területén a Tisza jobb és bal partja valamint Erdély volt. Erdélyben az országos átlag felét sem érte el a szántóterületek, erdők és legelők kataszteri jövedelme.

Ha akár a szántókon, akár az összes termőterületen vizsgáljuk az *egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem* nagyságát, kiemelkedő jövedelmet 3 régió produkált: a Duna–Tisza köze, a Tisza–Maros köze és a Dunántúl (4.3. táblázat). A mezőgazdasági népesség életszínvonaláról képet adó mutató (*a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem*) esetében sincs változás: a három legnagyobb jövedelmet nyújtó régió ugyanaz. Átlagosnak mondható mindkét esetben a Duna bal és a Tisza bal partja. Az a tény, hogy a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem nagysága Horvátországban elérte és kis mértékben meg is haladta a Tisza jobb partján becsült értéket, szemben az egy mezőgazdasági keresőre jutóval, azt a problémát jelzi (ti. a segítő családtagok beszámítását a kereső népességbe), amelyet már egy korábbi fejezetünkben részletesen kifejtettünk a munkaerő termelékenysége, illetve a női munkaerő beszámításával kapcsolatban. A nem túl magas kataszteri tiszta jövedelemmel rendelkező régiókban, az állattartásból származó jövedelemmel egészítették ki a növénytermelésből származó alacsony jövedelmet.

A *fő szántóföldi növényfajták learatott területének szerkezete* a következőképpen alakult. A learatott területnek átlagosan majdnem 60 százalékát a *gabonafélék* tették ki, egyedül Horvátországban nem érte el még a felét sem (4.4. táblázat). A terület legnagyobb részét a Duna–Tisza közén, a Tisza jobb és a Duna bal partján foglalta el a gabona. Az utóbbi két régióban alacsonyabb volt a gabonafélék termésérték hányada, mint a Dunántúlon és a Tisza–Maros közén, ami nyilvánvalóan az egyes gabonafajták eltérő relatív súlyából és átlagtermésből eredt. Fajtánként ugyanis már jelentősek voltak a regionális különbségek. A Tisza–Maros közén a legfontosabb gabonaféle a *búza* volt, de országosan is itt volt a legjelentősebb a learatott területe. Az országos átlagot meghaladó volt még a Duna–Tisza közén és a Tisza bal partján, e két régióban azonban már fontos

szerepe volt a *rozs*nak is. Mindemellett a rozs elsődleges vetésterülete a Dunántúl volt. A Duna bal partján viszont a négy fő gabonaféléből kiemelkedett az *árpa*, amelynek learatott területe két és félszerese volt az átlagosnak és a legfontosabb gabonafélének számított. A Tisza jobb partján a rozs, az árpa és a *zab* is meghatározó szerepet játszott, legnagyobb jelentősége azonban a régióban a zabnak volt. Egyik gabonafélének a learatott területe sem éri el az átlagost sem Erdélyben, sem Horvátországban, kivéve a zabot, amely Erdélyben másfélszerese annak, s ezzel a régió a zab második legfontosabb területe volt. A *kukoricát* legnagyobb arányban a Tisza–Maros közén, Erdélyben illetve Horvátországban takarították be. A természeti adottságok mellett Erdélyben elsősorban a kenyér alapanyagául szolgált illetve egyéb emberi táplálékként[97] (pl. puliszka), míg a másik két régióban elsősorban állati takarmány volt. A *burgonya* területének aránya igen magas volt a Felvidéken, azaz a Duna bal illetve a Tisza jobb partján, ami egyrészt szintén a természeti adottságoknak köszönhető, másrészt a táplálkozási szokásokból eredt. Az *ipari növények* területe közül a Kisalföldön termesztett *cukorrépáé* emelkedett ki igazán: a Duna bal partján az országos átlagnak kétszerese volt a betakarított terület. A *takarmánynövények* esetében a legjelentősebb területi arány a Dunántúlon és a Duna bal partján figyelhető meg. A Dunántúlon megközelítette a teljes szántóföldi terület 20%-át, ami jól tükrözte a nagy arányokban jelenlévő, piacra orientált belterjes állattenyésztést.

A három fő művelési ág közül a *teljes növénytermelési értékből* a szántóföldi növénytermelés részesedett a másik kettőt többszörösen meghaladó mértékben (4.5. táblázat). Ez az arány csak Erdélyben és Horvátországban volt alacsonyabb, mint az országos átlag. A kaszálók súlya viszont Erdélyben volt a legjelentősebb. Az össztermés értéknek egyötöde Horvátországban is a kaszálókról származott. Az átlagoshoz képest a termésérték magasabb hányadát adták még a kaszálók a Tisza jobb partján is. A szőlő termelési értékének aránya a Duna–Tisza közén, Horvátországban és a Dunántúlon jóval magasabb volt az átlagosnál.

Nézzük meg hogy oszlott meg a teljes növénytermelési érték a *fő szántóföldi növényfajták* szerint az egyes régiókban. A *gabonafélék* részesedése Erdély és Horvátország kivételével mindenütt meghaladta az országos átlagot, de leginkább a Tisza–Maros közén, a Duna–Tisza közén és a Dunántúlon volt jelentős (4.5. táblázat). A gabonaféléken belül a *búzáé* elsősorban a jól ismert, hagyományos búzatermelő vidékeken: a Tisza–Maros közén, a Duna–Tisza közén és a Tisza bal partján, míg a *rozs*é a Dunántúlon, a Duna bal és a Tisza bal partján volt kiemelkedő. Az *árpa*, amelyet már nem kizárólag kenyérgabonaként, hanem állati takarmányként és ipari nyersanyagként is hasznosítottak, a gabonaneműeken belül a legnagyobb arányú termésértéket (amely több mint háromszorosa volt az országos átlagnak) a Duna bal partján adta. Megemlítendő még jelen-

[97] KELETI i. m. (1887.) és NAGY i. m. (Egymás tükrében.)

tősége a Tisza jobb partján is. E régióban még fontos szerepe volt a *zab*nak is, amelynek részesedése az országos átlagnak másfélszeresét tette ki. A zab jelentősége itt elsősorban arra utal, hogy az ország északkeleti térségében kenyérgabonaként[98] is szolgált.

A *kukorica* részesedése nem érte el a búza termésérték hányadát a Tisza–Maros közén, de országosan itt volt a legnagyobb. Nagy jelentőségű volt még a Duna–Tisza közén, Horvátországban, a Tisza bal partján és Erdélyben, vagyis a déli és a keleti régiókban. Horvátországban az egyes növényfajták közül ez állt az első helyen a szántóföldi növénytermésből való részesedésben, második a búza volt, de ennek aránya az országos átlagnál jóval alacsonyabb volt, míg a burgonyáé másfélszerese volt az átlagosnak. Horvátország volt a harmadik legjelentősebb burgonya termesztő régió a Magyar Korona országaiban. A természetföldrajzi adottságoknak köszönhetően a *burgonya* részesedése az összes növénytermelési értékből egyébként a két északi régióban volt a legmagasabb: a Duna bal partján és a Tisza jobb partján. Az *ipari növényeké* a Duna bal partján volt a legmagasabb (az országos átlag duplája), ott, ahol a legjelentősebb volt a cukorrépa termelés (az átlagosnak négyszerese). A Tisza bal partján elsősorban lent termesztettek, a Duna–Tisza közén viszont kendert és dohányt. Említésre méltó volt még a cukorrépa termelés a Dunántúlon (Kisalföld) és a Tisza jobb partján, a dohány a Tisza jobb partján és a Duna–Tisza közén, a len a Dunántúlon és a Duna bal partján (3,5-szerese az átlagosnak!), a kender pedig a Duna–Tisza közén, és Horvátországban.

A *takarmánynövények* termésértéke az országos átlagnak majdnem kétszerese volt a Dunántúlon, az országos átlagot jóval meghaladta a Duna bal partján, és a Duna–Tisza közén, a Tisza bal partján átlagosnak mondható, a többi régióban pedig messze alacsonyabb volt az átlagnál. Mindez jól mutatja, mely régiókat jellemezte leginkább az intenzív állattenyésztés, illetve melyeket a külterjes állattartás.

Ami a főbb növények *átlagtermését* illeti, a regionális különbségek, Horvátországot nem számítva, nem voltak nagyok (4.6. táblázat). A búza és a burgonya kivételével a Tisza–Maros közén voltak a legnagyobbak a hozamok.

A *műtrágya felhasználásában* két régió járt igazán az élen: a Duna bal és jobb partja (4.6. táblázat). A Tisza jobb partján is meghaladta az átlagot a talajerőpótlás korszerű eszközének, a szuperfoszfátnak egy holdra jutó mennyisége, de a többi régióban, különösen Erdélyben, valamint a Tisza bal partján és a Tisza–Maros közén alig alkalmazták.

Hasonlóan a szántóföldi növények súlyban megadott hozamaihoz, *az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési értéket* vizsgálva sem tűnnek jelentősnek a regionális különbségek (4.7. táblázat). Különösen jól látható ez a szántó vonatkozásában, mivel az országos átlagnál 10%-kal gyengébb

[98] KELETI i. m. (1887.) 110–111.

földtermelékenység sehol nincs. Leginkább Erdély esetében találunk az átlagosnál jóval gyengébb termelési értéket. Összevetve a szántó termelékenységét az előző táblázatok adataival, feltűnik (illetve nyilvánvalóan a természetföldrajzi régiók szerinti beosztás alapján történő elemzésnél még egyértelműbb lesz) az ország régiói között létező munkamegosztás: *azt a mezőgazdasági terméket részesítették előnyben az egyes vidékeken, amelyet a meglévő adottságok mellett a legkedvezőbb eredménnyel lehetett termelni, mindamellett, hogy a legelmaradottabb térségekben természetesen továbbélt bizonyos szinten az önellátásra törekvés, mert igyekeztek a szükséges, de kedvezőtlen feltételekkel rendelkező kenyérgabonaféléket is megtermelni.*

Egyik legfontosabb mutatónk, az *egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték* a munkaerő termelékenységét jelzi (4.8. táblázat). Mind a szántóföldi, mind a teljes növénytermelést tekintve az országos átlagnál több mint 20%-kal magasabb volt a munkaerő termelékenysége a Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén és a Dunántúlon. Jobb volt még az átlagosnál a Duna bal partján, Horvátországban és Erdélyben azonban annál sokkal alacsonyabb volt. Hasonló tendencia figyelhető meg a *mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó bruttó termelési érték* vizsgálata során is, azzal a különbséggel, hogy a minimum és maximum értékek között ebben az esetben jóval nagyobb volt a különbség mind a szántóföldi, mind a teljes növénytermelést illetően, ami nyilvánvalóan a régiók eltérő agrársűrűségéből és demográfiai viszonyaiból adódott (4.9. táblázat).

Az *állattartással és állattenyésztéssel kapcsolatos mutatók* egyrészt arra adnak választ (amint ezt már egy korábbi fejezetben kifejtettük), hogyan alakult az igaerővel való ellátottság, másrészt pedig az állatokat, mint élelmiszer és ipari nyersanyagforrást vizsgálva, milyen mértékben ment végbe a modernizáció az egyes régiókban: mennyire vált intenzívvé az állattenyésztés, áttértek-e a jövedelmezőbb, a piacon jobban keresett fajtákra (4.10.–4.13. táblázatok). A legnagyobb *területre vonatkoztatott igásállattőkével* Erdély illetve Horvátország rendelkezett (ebben nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy ebben a két régióban volt a legkisebb a szántóterület aránya). Erdélyben a szarvasmarha (ökör, bivaly), Horvátországban viszont a ló volt a fő állati energiaforrás. Az *ezer mezőgazdasági keresőre valamint az ezer mezőgazdasági lakosra jutó igásállat állomány*t vizsgálva már a Tisza–Maros köze emelkedett ki a leginkább és az igaerő döntő hányadát Horvátországhoz hasonlóan a ló alkotta.

Milyen volt *az állatállománynak mint élelmiszerforrásnak a szerkezete fajonként és fajtánként*? A Dunántúlon az országos átlagot jóval meghaladó volt a számosállat sűrűség (4.37. táblázat). Itt elsősorban a *szarvasmarha* és a *sertés* alkotta az állomány nagy részét. A dunántúlihoz hasonló mértékű volt a szarvasmarha aránya a Tisza jobb partján és Erdélyben: míg azonban a Dunántúlon és a Tisza jobb partján a *tarka marhák* aránya az országos átlagot meghaladó volt, Erdélyben a szarvasmarhák még több mint felét a *magyar fajta* alkotta. Ez utóbbi jelenség volt jellemző a Tisza bal partjára is. A fajtaváltás nem egy időben és egyenletesen zajlott az országban. *Lótenyésztés* főleg a

Tisza–Maros közén és a Duna–Tisza közén folyt, míg Erdély és Horvátország sziklás hegyvidéki területein *kecsketartás*sal, Erdélyben és a Tisza–Maros közén pedig juhtartással foglalkoztak. A *juhok* három fő fajtája a merinó, a racka és a húsjuh. A merinó — melyet gyapja miatt tenyésztettek — bár konjunktúrája a 19. század közepén volt, a Dunántúlon még mindig több mint kétharmadát tette ki a juhállománynak, mivel a gyapjúexport éppen korszakunkban[99] ismét növekedésnek indult. A Duna–Tisza közén és a Tisza bal partján kb. fele-fele arányban tenyésztettek merinót és rackát. Horvátországban, Erdélyben és a Tisza–Maros közén az állomány nagy többsége racka volt, amelynek gyapját elsősorban a hagyományos háziipar használta föl. A húsjuhot leginkább a Duna bal partján és a Dunántúlon tenyésztették. Magyarországon a *sertéstenyésztés*ben mindig a zsírtermelés volt az uralkodó irányzat. A fő sertéstenyésztő régiók a Duna jobb partja, a Duna–Tisza köze, a Tisza–Maros köze és Horvátország voltak.

Ha az egyes régiókban összehasonlítjuk az állatállomány szerkezetét a takarmánynövény termesztésre vonatkozó mutatóinkkal, akkor látható, hogy *azok összefüggtek oly módon, hogy minél nagyobb volt egy régióban a takarmánynövények termelési értéke, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ott intenzív, belterjes állattenyésztés folyt.* A korszerűbb gazdálkodásra utaló *állategészségügyi ellátottság* tekintetében első helyen a Duna–Tisza köze állt, míg az utolsón Horvátország.

A *tejszövetkezeti mozgalom* — amint azt Vörös Antal[100] kutatásaiból tudjuk — leginkább a Dunántúlon terjedt, ezt adataink is alátámasztják (4.14. táblázat). Ott az országos átlagnál háromszor magasabb arányt képviselve, az önálló földművelők valamivel több, mint 10 százaléka volt szövetkezeti tag. A tagság aránya egyetlen más régióban sem érte el az átlagost. Erdélyben is leginkább a szászok lakta megyékre volt jellemző a tejszövetkezetek jelenléte. A legjobban működő szövetkezetek a Duna bal partján és Erdélyben voltak, mert mindkét régióban az egy tagra jutó tejtermék értéke jóval meghaladta az országos átlagot, a Dunántúlon azonban el sem érte. A tejszövetkezetek hatása valamelyest érzékeltethető az egy földművelőre jutó tejtermék értékének alakulásával. Ebben a vonatkozásban a Dunántúl emelkedett ki, ahol az országos átlag háromszorosa volt. De magasabb volt az átlagnál a Duna bal partján is.

Az állatállomány sűrűségének és szerkezetének mutatói mellett a mezőgazdaság fejlettségének szintmérője a *különböző gépekkel, eszközökkel és szerszámokkal való ellátottság* színvonala (4.15.–4.20. táblázatok). Az általunk kiválasztott munkagépek és eszközök elsősorban a szántóföldi növénytermelésben voltak használatosak: a talajművelő gépek és eszközök közül az ekék, a kultivátorok, a boronák, a hengerek; a vető- arató-, és terménybetakarító gépek közül a vetőgépek, takarmány-előkészítők, borsajtók; valamint a cséplőgépek. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk

[99] A Magyar Szent Korona országainak 1882–1913. évi külkereskedelmi forgalma. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 63. Budapest, 1923.
[100] VÖRÖS i. m. (1965.)

azt a fontos tényt, hogy az egyes eszközöknek is léteztek hagyományos, kezdetleges és modernebb változatai is: ezért mutatjuk be pl. az eke, borona és vetőgéptípusok megoszlását. Egy-egy eszköz illetve géptípus teljesítőképessége között is nagy volt az eltérés. Mindemellett voltak olyan gépek és eszközök, amelyekre a munkavégzéshez feltétlenül szükség volt, munkájukat másokkal nem lehetett helyettesíteni (eke, borona, henger), de voltak olyanok is, amelyek kézi erőt vagy állati energiát pótoltak, s a gyorsabb, tökéletesebb vagy éppen olcsóbb munkavégzést segítették elő (vetőgépek, cséplőgépek és járgányok). Az azonos szántóterületre jutó *hagyományos talajművelő eszközök* (eke, borona) aránya nagyjából valamennyi régióban megfelelő szintűnek mondható. Az egyes eketípusok használatában már jelentősebbek voltak a regionális különbségek. A Tisza–Maros közén az ekék 40 százaléka valamilyen korszerűbb típusba tartozik. A másik régió, ahol még nagyon jelentős volt az arányuk, a Duna–Tisza köze. A fagerendelyes eke, amelyet az 1850-es évektől kezdtek használni, majdnem kizárólagos használatban volt különösen Erdélyben és a Tisza jobb partján még a század végén is. A gőzeke legnagyobb arányban a Duna jobb és bal partján fordult elő. A henger és különösen a kultivátor használata azonban már jóval aránytalanabb volt: a Dunántúl és a Duna bal partja messze az országos átlag fölé emelkedett, míg Erdély vagy a Tisza bal partja az átlagnál jóval alacsonyabb értékeket mutatott. Ezer hold szántóföldre a legtöbb vetőgép a Dunántúlon és a Duna bal partján jutott, kb. 50%-kal több, mint átlagosan. Mindemellett e két régióban többségük a korszerűbb sorvetőgép volt. Azokon a területeken, ahol viszonylag nagyon kevés vetőgépet használtak, azoknak is közel egyharmada szórva vető volt. A takarmány előkészítő gépek közül a kukoricamorzsolók átlagon felüli arányban a sertéstenyésztő régiókban találhatók: a Dunántúlon, a Duna–Tisza közén és a Tisza–Maros közén. A szecska és répavágók, valamint a trágyaszivattyúk a belterjes állattenyésztő vidékek jellegzetes eszközei voltak: Duna jobb és bal partja és a Tisza jobb partja. Nagyobb mérlegek különösen a gabonatermesztő közép- és nagybirtokok uralta régiókban voltak jellemzőek, mint a Duna jobb és bal partján, a Duna–Tisza közén és a Tisza–Maros közén. A Dunántúlon és a Duna bal partján országosan a legmagasabb volt a borsajtók 1000 hold szőlőre vonatkoztatott száma. A filoxéra következtében azonban nagy területeken pusztult el a szőlő, ezért a reális kép érdekében a mezőgazdasági keresőkre jutó borsajtók számát célszerűbb megvizsgálnunk: a Duna bal partján már az országos átlagot sem érte el, míg a Dunántúlon három és félszer több volt, mint az átlag. Regionális összehasonlításban a Dunántúlon volt a legkiemelkedőbb a szekerek száma, és itt több mint 90%-a vastengelyű volt. Mennyiségileg említésre méltó még a Tisza–Maros köze és Erdély is, azonban Erdélyben még alig-alig használták a vastengelyűt, a Tisza–Maros közén is mindössze kétharmadot tett ki az arányuk. Minőségileg a Dunántúl mellett még a legkedvezőbb helyzetben a Duna–Tisza közét és Horvátországot találtuk: a szekerek legalább háromnegyede vastengelyű volt.

Hogy alakult a régiók egymáshoz viszonyított helyzete a *gépi erőforrások* (lokomobilok és járgányok[101]: 4.20. táblázat) alkalmazásában? Az egyes régiók között ebben a tekintetben volt a legnagyobb a szóródás. Míg a lokomobilok a Duna–Tisza közén majdnem kétszeresét, a Dunántúlon több mint másfélszeresét tették ki az országos átlagnak, Erdélyben és Horvátországban egyharmadát sem érték el annak. Hasonló volt a helyzet az egyszerűbb járgányok esetében is, azzal a különbséggel, hogy a Dunántúl (ahol az átlagosnál háromszor több) mellett már a Duna bal partján is kétszer annyi járgány volt, mint az országos átlag és a Duna–Tisza közén a lokomobilok nagy száma miatt jóval kevesebb járgány található. A cséplés gépesítése nyúlik vissza a legkorábbi időkre Magyarországon. Legnagyobb arányban[102] a Duna bal partján csépelték kézzel a gabonát, mindössze felét csépelték motoros vagy gőzcséplőgéppel, 10 százalékát járgányossal. Erdélyben és a Tisza jobb partján egynegyedét kézzel, két harmadát pedig motoros cséplőgéppel. A Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén és a Dunántúlon pedig szinte teljes mértékben a korszerűbb géptípusokkal csépeltek. Elsősorban tehát azokban a régiókban maradt meg a kézi cséplés, ahol a gabonaneműeket nem piacra, legfeljebb saját szükségletre termelték: ezek pedig főleg az ország hegyvidéki területei voltak.

Az egyik korábbi fejezetünkben már jeleztük, hogy a *munkaerőt* jellemző fontos témakörökben, mint az eltartottak és keresők, a segítő családtagok illetve a női munkaerő arányában a statisztikai adatfelvételek eltérő volta miatt meglehetősen nehéz megragadni a regionális eltéréseket, még abban az esetben is, ha tanulmányunkban nem az időbeli változásokat szeretnénk nyomon követni, hanem a század elejére jellemző regionális helyzetet bemutatni. A munkaerőre vonatkozó valamennyi mutatónk az 1910-es népszámlálás alapján készült (4.21.–4.23. táblázatok). Nézzük meg először milyen regionális különbségek jelentkeztek a mezőgazdasági népesség, illetve a mezőgazdasági keresők (4.21. táblázat) arányára vonatkozóan az összlakosságon belül. A Magyar Korona országaiban a mezőgazdasági népesség a lakosság 67%-át alkotta. Ennél alacsonyabb volt az arány a régiók felében: a Duna–Tisza közén, a Tisza jobb partján, a Duna bal partján és a Dunántúlon. A másik négy régióban az átlagot meghaladó volt, különösen Horvátországban volt igen magas. Hasonlóképpen alakult a lakosságon belül a mezőgazdasági keresők arányának regionális eltérése is: bár a Tisza bal partján ez esetben az átlagosnál nem magasabb, hanem alacsonyabb arányokat figyelhetünk meg. Az *agrárhányados* mellett a másik legjellemzőbb viszonyszám, az ún. *agrársűrűség*, amely azt mutatja meg, hogy mekkora élet- és munkatér áll a mezőgazdaságból élők rendelkezésére, tehát területre vonatkoztatjuk, mégpedig az intenzíven művelt (szántó, rét, szőlő) mezőgazdasági területre. A Duna–Tisza közén jóval az országos átlag alatt volt az agrársű-

[101] A járgány munkagépet hajtó, igavonó állatok által működtetett fogaskerekű szerkezet volt.

rűség, míg Horvátországban jóval fölötte. Meglehetősen alacsony agrársűrűség jellemezte még a Dunántúlt és a Tisza–Maros közét is.

A *nők mezőgazdasági foglalkoztatottságát* a 4.22. táblázat mutatja be. Az ezer férfira jutó nők száma országosan kiegyenlítettnek mondható, két régió kivételével, ahol valamivel nagyobb volt a nők aránya: a Duna bal és a Tisza jobb partján. Még inkább kiugrik ez az eltérés az ezer 15 éven felüli férfira jutó hasonló korú nők számát tekintve. Ha pedig megvizsgáljuk még a mezőgazdasági keresőkön belül, a 15 éven felüli népességhez viszonyítva is a mezőgazdaságban dolgozó nők arányát, akkor egyértelművé válhat számunkra, hogy miért volt olyan jelentős e két régióban az eltérés az országos tendenciához képest. Horvátországot nem számítva ui. mindenhol az átlagosnál sokkal alacsonyabb volt a nők, illetve a női keresők aránya. Minden bizonnyal a két régióból történt jelentős arányú kivándorlás e jelenség oka, hiszen a kivándorlók főleg férfiak voltak, akik a későbbiek során vagy hazatértek vagy maguk után vitették családjukat. Adataink csupán részben igazolják feltevésünket: a Tisza jobb partján a vándorlási veszteség két és félszerese volt az országos átlagnak, a Duna bal partján viszont alacsonyabb volt az átlagnál (4.35. táblázat).

A kereső mezőgazdasági népesség körében *a foglalkozási viszony szerinti tagozódás* (4.23. táblázat) a legfontosabb mind gazdasági, mind társadalmi szempontból, mert azt veszi alapul, hogy az illető önállóan gazdálkodik, vagy másnak a gazdaságában bérért, fizetésért dolgozik. Megkülönböztetünk tehát *önálló*kat (birtokosokat, bérlőket, részeseket), illetve *segítő családtag*okat, *tisztviselő*ket, *gazdasági cseléd*eket és *munkás*okat (napszámosokat). Az önállóak aránya Erdélyben meghaladta az országos átlagot, máshol általában átlagosnak mondható, kivéve a Tisza bal partját, mert ott volt a legalacsonyabb. Tehát esetünkben inkább az önállóakra jutó cselédek és napszámosok (azaz a bérmunka) valamint a tisztviselők aránya mutatja meg azt, hogy mennyire volt jellemző az adott régióra a bérmunkát alkalmazó gazdaság. Erdélyben ui. az önállóak nagyrészt egyszemélyes, földjükkel és állataikkal könnyen megbirkózó „vállalkozók", azaz olyan családi vállalkozásokat irányítók voltak, akik nem alkalmaztak külső munkaerőt. Horvátország mellett itt voltak legalacsonyabb arányban cselédek, napszámosok és tisztviselők. Horvátországban a földműveléssel foglalkozó kereső népesség 90%-át alkották az önállóak és segítő családtagok összesen, Erdélyben pedig 70%-át. A legtöbb bérmunkás a Tisza bal partján jutott száz önálló birtokosra és bérlőre, ugyanakkor Horvátországban mindössze az országos átlag kb. egynegyede. A gazdasági tisztviselőket illetően is hasonló volt a helyzet: míg a Tisza bal partján másfélszer annyian jutottak ezer birtokosra, mint átlagosan, Horvátországban csak harmad annyian. A segítő családtagok aránya sehol sem érte el az országos átlagot, Horvátországban azonban feltűnő módon messze

[102] Horvátországot nem számítva, mert a rá vonatkozó adatokat a korabeli statisztikusok nem tartották megbízhatónak. Lásd: A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi mezőgazdasági termelése. MSK Új sorozat. 66. Kötet. Budapest, 1924. 419.

meghaladta azt. Ha a kereső földművelő népesség megoszlását vizsgáljuk, akkor szembetűnő jelenség, hogy a Tisza bal partján és a Tisza–Maros közén a segítő családtagok aránya messze elmaradt az országos átlagtól (Horvátországban pedig természetesen jóval nagyobb volt annál), ugyanakkor viszont igen magas volt a napszámosok, a Tisza bal partján rajtuk kívül még a cselédek aránya is. A gazdasági cselédeket legnagyobb arányban a Dunántúlon találjuk, a nagybirtokok uralta régióban, ők a „puszták népe" (a földművelő kereső népesség 14%-a, szemben a horvátországi 5%-kal). A foglalkozási viszony szerkezetében fennálló regionális különbségek szoros összefüggést mutatnak a birtokviszonyokkal, hiszen *a nagyobb paraszti gazdaságok, szemben az uradalmakkal, állandó cselédek helyett inkább napszámosokat alkalmaztak*.

Érdemes néhány szót szólni *a mezőgazdasági munkaerőn belül a keresők írni-olvasni tudásának és iskolázottsági szintjének* (4.21. táblázat) regionális alakulásáról is. Az országos átlagot jóval meghaladta a dunántúli mezőgazdasági keresők írni-olvasni tudása, és nagy volt az arányuk a Duna bal partján és a Duna–Tisza közén is. Legalacsonyabb volt Erdélyben és közel azonos Horvátországban és a Tisza bal partján: mindkét helyen kb. 20%-kal kisebb részük tudott írni-olvasni, mint országosan. A négy középiskolát végzettek arányának tekintetében Erdély állt az első helyen, Horvátországban viszont arányuk mindössze az országos átlag egyharmada volt. Messze elmaradt az átlagtól a Dunántúl és a Tisza–Maros köze, a többi régióban viszont jóval magasabb volt az arányuk az átlagosnál. Az erdélyi kimagasló érték elsősorban a szászok lakta megyéknek köszönhető, mert a szászok körében még a mezőgazdasági keresők körében is magas volt az iskolai végzettség.

A 4.24. táblázat segítségével képet kapunk *a szántók, rétek és szőlők együttes területének megoszlásáról a gazdaságok nagysága szerint 1895-ben*. A szántó, rét és szőlő a gazdaságok összterületének kb. két harmadát alkotta. Ennél nagyobb arányt a Duna–Tisza közén és a Tisza bal partján tett ki, a Dunántúlon pedig átlagosnak mondható. Minden régióban a 100 holdon aluli gazdaságokhoz tartozott a három fő művelési ág összterületének többsége. Horvátországban, Erdélyben és a Tisza–Maros közén ez a részesedés felülmúlta az országos átlagot, ennek megfelelően a 100 holdon felüli gazdaságok aránya ugyanezekben a régiókban alacsonyabb volt az átlagnál, különösen Horvátországban és Erdélyben. A Duna bal partján a 100–1000 holdasok súlya volt kiemelkedő, míg a jobb partján az 1000 hold felettieké. Az 5 hold alatti gazdaságok jelentősége a Tisza–Maros közén viszonylag alacsony, a Duna bal partján s Horvátországban viszont magas volt.

A különböző időpontban történt adatfelvételek eltérő szempontjai nem teszik lehetővé, hogy pontos képet kapjunk a szántó, rét és szőlő együttes területének illetve az összterület megoszlásának változásáról a gazdaságok nagysága szerint és munkánkban ez nem is célunk, mivel számunkra a regionális arányok alakulásának bemutatása a döntő a vizsgált korszakban. Az általunk feldolgozásra került kötet azonban megadja a *szántóterület megoszlását a 100 holdon aluli és felüli*

gazdaságnagyságok bontásában 1913–1915-ben és ez összevethető az 1895-ös felmérés adataival (4.26. táblázat). Megfigyelhető, hogy a 100 holdon aluli gazdaságok részesedése a szántóterületből országosan és valamennyi régióban nőtt, a 100 holdon felülieké pedig csökkent és a 100 holdon aluliak esetében a szóródás is kisebb a régiók között.

*1914-ben a teljes terület*ből[103] az országos átlagnál nagyobb arányban részesedtek a 100 hold alatti birtokok a Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén, Erdélyben és a Dunántúlon (4.25. táblázat). A 100–1000 holdas birtokok a legelterjedtebbek a Duna–Tisza közén, a Tisza két partján és a Duna bal partján voltak. Az 1000–10000 holdasok Erdélyben voltak igazán meghatározóak. A 10000 hold feletti birtokok tették ki az országos átlagnál is nagyobb arányát a teljes területnek — elsősorban a nagykiterjedésű erdők miatt — a Duna és a Tisza mindkét partján valamint a Tisza–Maros közén. Ebben a táblázatban természetesen szerepelnek a 2 millió holdat meghaladó kincstári erdőbirtokok, valamint a községi és közbirtokossági erdők és legelők is, amelyeknek terjedelme meghaladta a 6 millió holdat. Országos viszonylatban ugyan csak a teljes földterület 45,9 %-a volt a 100 holdon aluli kis gazdaságok tulajdonában, de a ténylegesen művelt terület (szántó, kert, rét, szőlő) esetében ez az arány 67,6 % volt, az erdők és legelők esetében pedig csak 14,2 %. Az erdők és legelők 35,6 %-a közbirtokossági és községi birtok volt, s ezek nagy részét a kisbirtokos parasztok is használhatták, természetesen a közös használat szabályozott feltételei mellett. A 100 holdon aluli kisbirtokok területének 84 %-át az intenzív művelési ágak (szántó, kert, rét, szőlő) tették ki, s csak 11,6 % volt legelő és erdő. A 100 holdon felüli magánbirtokok esetében viszont 54,3 % illetve 42,3 % volt ez a két arány. A jogi személyek (állam, községek, közbirtokosságok, egyházak, alapítványok, részvénytársaságok) összesen 16 millió holdat kitevő birtokainak pedig háromnegyede (77 %) erdő és legelő volt.

A modern, tőkés árutermelés egyik alapvető feltétele a tőkeellátottság. A mezőgazdaságba áramló tőke többnyire a földbérleti és jelzálogrendszer formájában jelentkezett. A *bérleti gazdaságok az 1895-ös felmérés alapján* az összterület legnagyobb hányadát, az országos átlagot jóval meghaladva a Dunántúlon tették ki (4.27. táblázat). A bérletek területének aránya az országos átlagak alig egyharmada volt Horvátországban és nem érte el azt a Duna bal partján, a Tisza–Maros közén, Erdélyben és a Duna bal partján sem. A *vegyes gazdasági* forma leginkább a Duna–Tisza közére és a Tisza– Maros közére volt jellemző. Horvátországban és Erdélyben azonban ezek sem terjedtek el még az országos átlagnak megfelelő mértékben sem. 100 birtokosra a legtöbb bérlő a Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén és a Dunántúlon jutott. A Tisza–Maros közén egybevetve a bérletek és bérlők arányának alakulását, elsősorban a *vegyes gazdaságok* voltak jellemzőek. A birtokosok közül az országos átlagot jóval meghaladó mértékben béreltek még földeket saját

[103] Horvátországra vonatkozóan nincsenek adataink.

birtokuk mellett a Tisza–Maros közén és a Dunántúlon. E két területen, valamint a Duna bal partján a bérlőknek csupán kb. egynegyede nem rendelkezett saját birtokkal, a Tisza bal partján viszont közel kétharmada (58 %), miközben az országos átlag pontosan egyharmad volt. A bérletek átlagos területének regionális adatai azt mutatják, hogy a nagybérletek leginkább a Duna jobb partján és a Tisza bal partján voltak elterjedve.

A *bérlők* száma az önálló mezőgazdasági keresők között összességében meglehetősen alacsony volt (2,2 %). Az országos átlag háromszorosát tették ki a Duna–Tisza közén és az átlagosnál nagyobb volt az arányuk a Tisza–Maros közén és a Tisza jobb partján. Az 1000 holdon felüli nagybérlők leginkább a Dunántúlra voltak jellemzőek. Budapest beszámítása nélkül nagy arányban fordultak elő a Duna bal és a Tisza mindkét partján. Budapestet is beszámítva viszont a Duna–Tisza közén is kiemelkedő volt az arányuk (mert a nagybérlők jelentős részének Budapest volt az állandó lakhelye). A 200–1000 holdasok súlya a Dunántúl kivételével ugyanezekben a régiókban volt jelentős. A középbirtokokat bérlők főleg a Duna–Tisza közén és a Tisza bal partján találhatóak. A 20 hold alattiak már a Tisza–Maros közén is nagy arányban voltak. (4.28–4.30. táblázat).

A *részes földművelők* összességében még a bérlőknél is kevesebben voltak (1,1 %) és leginkább a Tisza bal partján fordultak elő. Az országos átlagot meghaladta arányuk Erdélyben és a Duna–Tisza közén.

Milyen volt *az önálló mezőgazdasági keresők megoszlása a birtok nagysága szerint*? Az 1000 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezők eloszlását is érdemes Budapest beszámításával és anélkül is megvizsgálni, mert ebben a kategóriában jelentős az eltérés. A nagybirtokosok jelentős része budapesti lakos volt, s a népszámláláskor ott vették fel, birtokai azonban többnyire szétszórva feküdtek az országban. Budapest nélkül a Duna és a Tisza mindkét partján valamint a Duna–Tisza közén az átlagnál magasabb volt az arányuk, Budapesttel együtt azonban a Duna két partján már alacsonyabb volt annál (4.29.–4.30. táblázat). A 200–1000 holdas birtokosok elsősorban a Duna–Tisza közén és a Tisza két partján élnek, míg a 100–200 holdasok a Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén és a Tisza bal partján. A 20–100 holddal rendelkezők jelenléte elsősorban a Duna–Tisza közén, a Tisza–Maros közén és a Tisza bal partján volt meghatározó. A családi gazdaságokra jellemző 20 holdon aluli birtokkategóriák pedig már Erdélyben, Horvátországban és a Tisza jobb partján voltak többségben. A nadrágszíjparcellák leginkább a Duna két partján és a Duna–Tisza közén terjedtek el.

Ha nem csak az önálló földművelőket, hanem *az összes birtokos megoszlását* (vagyis a nem mezőgazdasági főfoglalkozású birtokosokat is számításba vesszük) vizsgáljuk birtoknagyság szerint, akkor a régiókról a fentiekben kialakult kép valamelyest módosul (4.31. táblázat). Míg az 1000 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező földművelők a Duna–Tisza közén voltak viszonylag a

legtöbben, addig ez a régió már az átlagos szintet sem éri el, ha az összes birtokost tekintjük, mert a Tisza jobb és bal partja egyaránt megelőzte, mégpedig meglehetősen nagymértékben.

A *kügazított földadókataszter alapján* nyert adataink szélesítik ismereteinket a gazdálkodás színvonaláról (érdemes összevetnünk ezeket az adatokat a szántóföldi területek ugaron hagyott arányával: ld. 4.1. táblázat), képet adnak arról, hogy a 20. század elején mennyire volt előrehaladott a tagosítás. A szóródás meglehetősen nagy volt az egyes régiók között (4.32. táblázat). A legkevesebb *földrészlet*ből (ami majdnem az országos átlag felének megfelelő) a Duna–Tisza közén állt egy birtok és ennek megfelelően itt volt a legnagyobb egy földrészlet terjedelme. A Duna bal partján éppen ellenkezőleg alakult a földrészletek száma (ami az átlag másfélszerese) és terjedelme. Ezen kívül még a Tisza jobb partján és Erdélyben haladt lassan a tagosítás. *Egy birtokra a legmagasabb kataszteri tiszta jövedelem* a Tisza–Maros közén jutott, de az országos átlagnál több volt a Duna–Tisza közén és a Dunántúlon is. A legalacsonyabbal az erdélyi birtokok rendelkeztek, ott az átlag felét sem érte el a jövedelem.

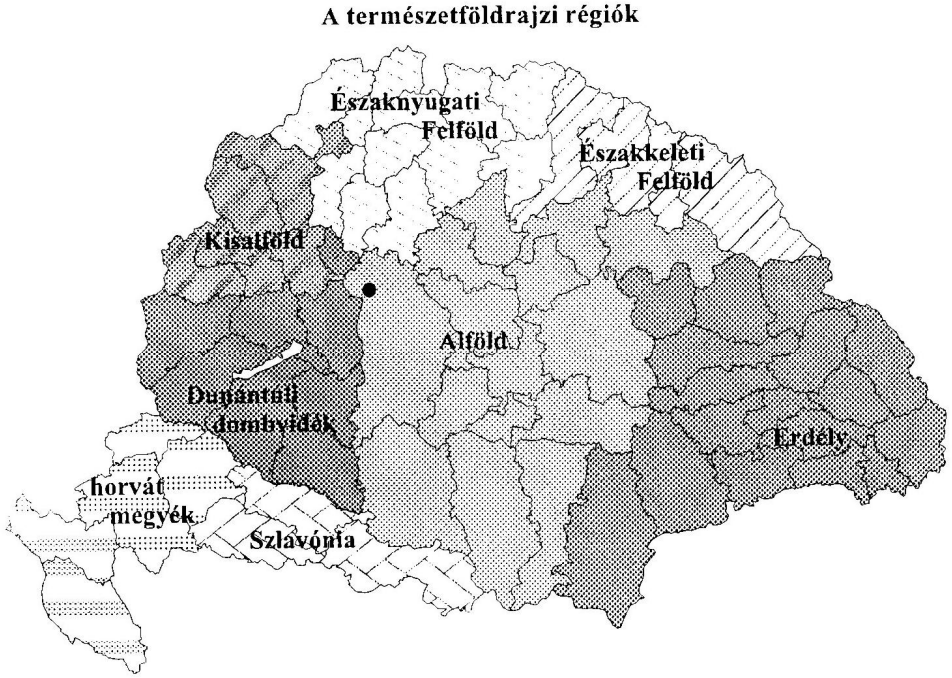
A *24 éven felüli férfi birtokosok közül az évi 20 korona földadónál többet fizetők* legnagyobb arányban a Duna–Tisza közén és a Duna jobb partján éltek (4.33. táblázat). A Duna–Tisza közén az átlagnál két és félszer többen voltak a nagyobb vagyonnal és jövedelemmel rendelkező agrárvállalkozók (évi 50 korona adó felett fizetők). A Tisza–Maros közén a két említett régióhoz képest kisebb mértékű, de az országos átlagnál magasabb volt a 20 korona adónál többet fizetők aránya. A legvékonyabb nagyvállalkozói réteg Erdélyben élt, ott ahol főleg az évi 5–10 korona, vagy 5 korona alatti adót fizetők aránya múlta felül jóval az átlagot.

A földbirtokra adott *jelzálogkölcsönök állományának* regionális megoszlása jelentős különbségeket mutat. A Duna–Tisza közén messze az országos átlag fölötti volt az aránya, nagyon kimagasló volt még a Tisza–Maros közén is (4.34. táblázat). Az országos átlag alig egynegyede volt Horvátországban, fele Erdélyben. A mezőgazdasági átalány- és tűzkárbiztosítás keretében megállapított *biztosított érték* népességre és területre vonatkoztatott hányadosa egyaránt a Dunántúlon volt a legmagasabb, ott haladta meg leginkább az átlagot. Az országos átlagnál magasabb volt még a Duna–Tisza közén és a Duna bal partján is. Horvátországban és Erdélyben a harmadát sem érte el.

A régiók általános gazdasági fejlettségi szintjét jellemző mutatók szerint a modern (nem agrár) gazdasági ágazatokból a Duna bal és a Tisza jobb partján, valamint a Duna–Tisza közén éltek a legtöbben. A Duna jobb partján is meghaladta az iparforgalmi népesség aránya az országos átlagot, de az előző három régióhoz képest jóval kisebb mértékben. A legtöbb (évi 20 koronánál több) állami egyenes adót fizető illetve a nem fizető rétegek polarizációja két térségben volt különösen figyelemre méltó: a Duna jobb partján és a Duna–Tisza közén. Mindkét régióban az átlagot lényegesen felülmúlta mind a nagyobb vagyonnal és jövedelemmel rendelkezők, mind

pedig a valamilyen oknál fogva adóra nem kötelezettek illetve a szegényebb rétegek aránya. A 6 éven felüliek írni-olvasni tudását tekintve két részre szakadt az ország: 4 régióban (a Duna jobb és bal partján, a Tisza jobb partján és a Duna –Tisza közén) hányaduk magasabb volt az átlagosnál, a másik négyben pedig alacsonyabb. *A piacra jutás lehetősége, az árutermelésbe és árucserébe való intenzív bekapcsolódás szempontjából a Dunántúlnak, a Duna–Tisza valamint a Tisza–Maros közének volt a legkedvezőbb helyzete, a többieké Erdély kivételével átlagosnak mondható*. A kivándorlási veszteség legsúlyosabban a Tisza jobb partján jelentkezett, hozzá képest nem számítottak magasnak, az országos átlagot egyébként meghaladó értékek a Tisza–Maros közén, Horvátországban és Erdélyben. Ezen mutatónak, csakúgy, mint az összes többinek a reálisabb megvilágítására a következő fejezetek nyújtanak majd lehetőséget (4.35. táblázat).

Végül néhány táblázatban közöljük az egész mezőgazdaság, valamint az egyes régiók fejlettségi szintjét leginkább kifejező, főleg pénzértékben számított aggregát mutatók regionális eloszlását (4.38 – 4.42. táblázat)

TÁBLÁZATOK

4.1. A teljes földterület megoszlása művelési ágak szerint, %-ban

Régiók	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Nádas	Erdő	Termé ketlen	*Szántó, kert, rét, szőlő összesen*	Ugar a szán-tó%-a
Duna jobb partja	55,11	1,20	8,69	1,98	8,88	0,41	16,77	6,96	66,98	5,69
Duna bal partja	42,23	1,15	8,12	0,42	10,84	0,03	32,45	4,76	51,92	9,37
Duna–Tisza köze	64,81	0,84	6,52	3,33	11,17	0,59	6,28	6,46	75,51	5,27
Tisza jobb partja	37,23	1,49	8,69	0,37	12,01	0,03	35,61	4,55	47,79	14,68
Tisza bal partja	46,67	0,91	9,72	0,66	12,38	0,10	25,42	4,14	57,96	11,83
Tisza–Maros köze	52,17	2,13	4,72	0,99	12,41	0,09	22,01	5,48	60,01	2,67
Erdély	27,41	1,63	14,70	0,25	13,74	0,02	38,39	3,84	44,00	19,60
Horvátország	34,67	1,32	10,19	1,05	13,01	0,05	34,59	5,12	47,23	6,95
Országos átlag	*44,12*	*1,34*	*9,34*	*1,10*	*11,90*	*0,16*	*26,92*	*5,12*	*55,90*	*8,85*
Indexek (országos átlag = 100)										
Duna jobb partja	125	89	93	180	75	255	62	136	120	64
Duna bal partja	96	86	87	38	91	19	121	93	93	106
Duna–Tisza köze	147	62	70	302	94	366	23	126	135	60
Tisza jobb partja	84	111	93	34	101	21	132	89	85	166
Tisza bal partja	106	68	104	60	104	59	94	81	104	134
Tisza–Maros köze	118	159	51	89	104	54	82	107	107	30
Erdély	62	122	157	23	115	15	143	75	79	221
Horvátország	79	98	109	95	109	29	128	100	84	78

4.2. Egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér

Régiók	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Nádas	Erdő	*Összes termő terület*
Duna jobb partja	1146	2037	1184	2475	349	838	238	*948*
Duna bal partja	1011	1493	797	2240	151	898	172	*620*
Duna–Tisza köze	1414	2105	786	2198	329	730	211	*1190*

	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Nádas	Erdő	*Összes termő terület*
Tisza jobb partja	643	1060	535	1847	167	776	103	*383*
Tisza bal partja	871	1222	348	1463	220	620	69	*528*
Tisza–Maros köze	1432	1414	489	2965	320	1331	97	*943*
Erdély	404	940	331	1574	93	311	58	*222*
Horvátország	911	1873	836	2261	154	486	173	*558*
Országos átlag	*1029*	*1447*	*618*	*2257*	*209*	*779*	*121*	*648*
	Indexek (országos átlag = 100)							
Duna jobb partja	111	141	192	110	167	108	196	*146*
Duna bal partja	98	103	129	99	72	115	141	*96*
Duna–Tisza köze	137	145	127	97	157	94	174	*184*
Tisza jobb partja	63	73	86	82	80	100	85	*59*
Tisza bal partja	85	84	56	65	105	80	57	*81*
Tisza–Maros köze	139	98	79	131	153	171	80	*146*
Erdély	39	65	54	70	44	40	48	*34*
Horvátország	89	129	135	100	73	62	143	*86*

4.3. Kataszteri tiszta jövedelem a mezőgazdasági népességhez viszonyítva

	Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem			*Egy mezőgazdasági lakosrajutó kataszteri tiszta jövedelem*		
	Szántó (korona)	Szántó, kert, rét, szőlő (korona)	Termőföld összesen (korona)	Szántó (korona)	Szántó, kert, rét, szőlő (korona)	Termőföld összesen (korona)
Régiók						
Duna jobb partja	59,18	75,71	82,68	24,49	31,33	34,21
Duna bal partja	44,47	53,98	61,52	18,58	22,55	25,70
Duna–Tisza köze	86,80	100,33	105,47	33,48	38,67	40,65
Tisza jobb partja	30,57	39,40	46,66	12,44	16,03	18,99
Tisza bal partja	44,43	50,41	55,36	17,23	19,55	21,47
Tisza–Maros köze	76,86	85,35	91,75	32,11	35,66	38,33
Erdély	13,38	21,59	25,81	5,83	9,41	11,25
Horvátország	24,81	35,31	41,60	11,37	16,18	19,06
Országos átlag	*46,26*	*56,66*	*62,65*	*19,29*	*23,63*	*26,12*
Duna jobb partja	128	134	132	127	133	131
Duna bal partja	96	95	98	96	96	98
Duna–Tisza köze	188	177	168	174	164	156
Tisza jobb partja	66	70	75	65	68	73
Tisza bal partja	96	89	88	89	83	82
Tisza–Maros köze	166	151	147	167	151	147
Erdély	29	38	41	30	40	43
Horvátország	54	62	66	59	69	73

4.4. A szántóföld learatott területének megoszlása fő növényfajták szerint, %-ban

	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Egyéb gabona	*Gabona összes*	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények
Régiók											
Duna jobb partja	25,50	14,19	11,65	8,50	0,41	*60,26*	13,34	6,16	0,48	2,05	17,72
Duna bal partja	17,17	11,81	23,37	10,18	0,26	*62,79*	5,03	11,18	1,45	4,81	14,75
Duna–Tisza köze	32,72	10,53	8,95	9,04	0,19	*61,42*	23,63	3,11	1,08	1,75	9,01
Tisza jobb partja	25,03	10,86	13,84	15,45	0,15	*65,33*	6,88	11,88	1,16	2,12	12,62
Tisza bal partja	31,36	11,50	5,90	7,30	0,28	*56,35*	24,16	4,02	1,04	2,83	11,59
Tisza–Maros köze	43,84	1,59	3,28	6,44	0,12	*55,26*	34,68	1,15	0,67	1,54	6,69
Erdély	28,15	5,77	4,60	12,89	0,05	*51,46*	33,54	2,93	0,91	1,39	9,77

	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Egyéb gabona	*Gabona összes*	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények
Horvátország	23,86	8,38	5,09	7,84	2,64	*47,81*	31,73	5,89	2,67	1,94	9,97
Országos átlag	*29,39*	*9,51*	*9,17*	*9,21*	*0,47*	*57,74*	*22,14*	*5,22*	*1,09*	*2,23*	*11,58*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	87	149	127	92	87	104	60	118	43	92	153
Duna bal partja	58	124	255	111	55	109	23	214	133	216	127
Duna–Tisza köze	111	111	98	98	41	106	107	60	98	78	78
Tisza jobb partja	85	114	151	168	32	113	31	228	106	95	109
Tisza bal partja	107	121	64	79	61	98	109	77	95	127	100
Tisza–Maros köze	149	17	36	70	26	96	157	22	61	69	58

	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Egyéb gabona	*Gabona összes*	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények
Erdély	96	61	50	140	11	89	151	56	83	62	84
Horvátország	81	88	55	85	564	83	143	113	244	87	86

4.5. A teljes növénytermelési érték megoszlása fő növényfajták szerint, %-ban

Régiók	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Egyéb gabona	*Gabona összes*	Kukorica	Burgonya	*Hüvelyes,* zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények	Szalma és szár	*Szántó összesen*	Kaszálók	Szőlő
Duna jobb partja	20,05	8,38	6,28	4,32	0,29	*39,32*	9,35	5,77	1,93	3,07	12,71	11,94	*84,07*	11,26	4,66
Duna bal partja	11,98	6,62	13,99	4,27	0,11	*36,96*	3,38	11,18	3,28	6,66	10,74	12,52	*84,73*	13,85	1,42
Duna–Tisza köze	25,20	6,07	4,93	4,80	0,09	*41,09*	16,79	2,74	2,97	3,75	7,24	12,11	*86,71*	7,43	5,86
Tisza jobb partja	17,88	5,60	6,72	6,57	0,05	*36,83*	3,86	10,93	2,91	3,66	9,69	11,37	*79,24*	18,19	2,57
Tisza bal partja	23,65	6,66	3,41	3,54	0,12	*37,38*	15,00	3,33	3,53	5,37	8,68	9,58	*82,86*	14,90	2,24
Tisza–Maros köze	34,63	0,99	1,97	3,74	0,05	*41,37*	24,04	1,20	2,71	2,71	5,24	11,81	*89,07*	7,91	3,01
Erdély	15,17	2,40	2,04	4,69	0,01	*24,32*	15,62	2,12	3,78	1,94	5,97	10,10	*63,84*	35,10	1,05
Horvátország	13,56	3,30	1,57	2,13	0,59	*21,15*	14,99	7,33	9,87	2,43	5,24	14,27	*75,28*	19,39	5,33
Országos átlag	*20,99*	*5,19*	*4,96*	*4,20*	*0,17*	*35,51*	*13,49*	*5,07*	*3,68*	*3,63*	*8,32*	*11,71*	*81,41*	*15,08*	*3,51*

Indexek (Országos átlag = 100)

Duna jobb partja	96	162	127	103	172	111	69	114	52	85	153	102	*103*	75	133

Régiók	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Egyéb gabona	*Gabona összes*	Kukorica	Burgonya	*Hüvelyes,* zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények	Szalma és szár	*Szántó összesen*	Kaszálók	Szőlő
Duna bal partja	57	127	282	102	63	104	25	221	89	183	129	107	*104*	92	41
Duna–Tisza köze	120	117	99	114	53	116	125	54	81	103	87	103	*107*	49	167
Tisza jobb partja	85	108	135	156	32	104	29	216	79	101	116	97	*97*	121	73
Tisza bal partja	113	128	69	84	70	105	111	66	96	148	104	82	*102*	99	64
Tisza–Maros köze	165	19	40	89	29	116	178	24	74	75	63	101	*109*	52	86
Erdély	72	46	41	112	9	68	116	42	103	53	72	86	*78*	233	30
Horvátország	65	64	32	51	354	60	111	145	268	67	63	122	*92*	129	152

4.6. A főbb növények átlagtermései (q/ katasztrális hold)

	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Kukorica	Burgonya	Cukorrépa	**32 növény átlagtermésének súlyozott indexe**	**Műtrágya felhasználás** Szuperfoszfát kg/hold 1911
Régiók									
Duna jobb partja	7,27	6,82	6,94	6,54	10,49	45,97	131,36	104	13,73
Duna bal partja	6,90	6,61	7,57	5,41	10,31	49,14	129,72	102	18,82
Duna–Tisza köze	6,91	6,40	7,20	6,73	10,87	38,23	124,26	104	7,61
Tisza jobb partja	6,69	6,09	6,30	5,36	8,20	48,60	119,81	96	9,85
Tisza bal partja	6,75	6,50	7,41	6,08	8,79	41,98	144,69	98	3,05
Tisza–Maros köze	7,15	7,04	8,08	7,41	10,91	39,28	152,00	109	2,47
Erdély	6,19	6,17	7,32	6,31	8,24	49,47	130,53	94	1,76
Horvátország	5,86	4,86	4,57	3,94	7,68	43,80	72,75	75	nincs adat
Országos átlag	*6,82*	*6,39*	*7,05*	*6,08*	*9,60*	*45,61*	*130,30*	*100*	*8,01*
Indexek (országos átlag = 100)									
Duna jobb partja	107	107	98	108	109	101	101	104	171
Duna bal partja	101	103	107	89	107	108	100	102	235
Duna–Tisza köze	101	100	102	111	113	84	95	104	95
Tisza jobb partja	98	95	89	88	85	107	92	96	123
Tisza bal partja	99	102	105	100	92	92	111	98	38
Tisza–Maros köze	105	110	115	122	114	86	117	109	31
Erdély	91	97	104	104	86	108	100	94	22
Horvátország	86	76	65	65	80	96	56	75	nincs adat

4.7. Egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték, korona

Egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték, korona

Régiók	Szántó	Kaszálók	Szőlő	Összterület
Duna jobb partja	148,33	109,35	247,04	145,21
Duna bal partja	146,98	113,93	247,94	142,09
Duna–Tisza köze	141,61	94,28	210,95	139,10
Tisza jobb partja	121,77	99,93	378,37	119,11
Tisza bal partja	120,85	81,07	231,36	113,74
Tisza–Maros köze	143,84	87,23	274,60	138,70
Erdély	110,31	103,53	232,30	108,41
Horvátország	136,49	112,22	319,04	134,95
Országos átlag	*135,02*	*100,37*	*250,39*	*130,34*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	110	109	99	111
Duna bal partja	109	114	99	109
Duna–Tisza köze	105	94	84	107
Tisza jobb partja	90	100	151	91
Tisza bal partja	90	81	92	87
Tisza–Maros köze	107	87	110	106
Erdély	82	103	93	83
Horvátország	101	112	127	104

4.8. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték, korona

Régiók	Gabona	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények	Szalma és szár	*Szántóföldi növények összesen*	Kaszálók	Szőlő	*Növénytermelés összesen*
Duna jobb partja	348,65	82,88	51,13	17,12	27,21	112,70	105,87	*746*	99,9	41,4	*887*
Duna bal partja	280,24	25,65	84,74	24,87	50,50	81,45	94,91	*642*	105,0	10,8	*758*
Duna–Tisza köze	414,90	169,59	27,70	30,01	37,90	73,16	122,34	*876*	75,0	59,2	*1010*
Tisza jobb partja	266,55	27,91	79,08	21,09	26,47	70,14	82,27	*574*	131,6	18,6	*724*
Tisza bal partja	273,45	109,72	24,37	25,80	39,27	63,50	70,12	*606*	109,0	16,4	*732*
Tisza–Maros köze	359,82	209,09	10,42	23,55	23,57	45,58	102,70	*775*	68,8	26,2	*870*

	Gabona	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöldség	Ipari növények	Takarmánynövények	Szalma és szár	*Szántóföldi növények összesen*	Kaszálók	Szőlő	*Növénytermelés összesen*
Erdély	139,89	89,86	12,22	21,76	11,15	34,32	58,10	*367*	201,9	6,1	*575*
Horvátország	98,60	69,87	34,18	46,02	11,34	24,45	66,51	*351*	90,4	24,9	*466*
Országos átlag	*261,74*	*99,41*	*37,35*	*27,13*	*26,76*	*61,35*	*86,32*	*600*	*111,2*	*25,8*	*737*
Indexek (országos átlag = 100)											
Duna jobb partja	133	83	137	63	102	184	123	*124*	90	160	*120*
Duna bal partja	107	26	227	92	189	133	110	*107*	94	42	*103*
Duna–Tisza köze	159	171	74	111	142	119	142	*146*	68	229	*137*
Tisza jobb partja	102	28	212	78	99	114	95	*96*	118	72	*98*
Tisza bal partja	104	110	65	95	147	104	81	*101*	98	63	*99*
Tisza–Maros köze	137	210	28	87	88	74	119	*129*	62	101	*118*
Erdély	53	90	33	80	42	56	67	*61*	182	23	*78*
Horvátország	38	70	92	170	42	40	77	*58*	81	96	*63*

4.9. Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó termelési érték, korona

Régiók	Gabona	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöld-ség	Ipari növények	Takarmány növények	Szalma és szár	*Szántóföldi növények összesen*	Kaszálók	Szőlő	*Növény termelés összesen*
Duna jobb partja	144,28	34,30	21,16	7,08	11,26	46,64	43,81	*309*	41,3	17,1	*367*
Duna bal partja	117,09	10,72	35,41	10,39	21,10	34,03	39,66	*268*	43,9	4,5	*317*
Duna–Tisza köze	160,06	65,42	10,69	11,58	14,62	28,22	47,19	*338*	29,0	22,8	*390*
Tisza jobb partja	108,46	11,36	32,18	8,58	10,77	28,54	33,48	*233*	53,6	7,6	*294*
Tisza bal partja	106,07	42,56	9,45	10,01	15,23	24,63	27,20	*235*	42,3	6,3	*284*
Tisza–Maros köze	150,33	87,36	4,35	9,84	9,85	19,04	42,91	*324*	28,8	10,9	*363*
Erdély	60,98	39,17	5,33	9,49	4,86	14,96	25,33	*160*	88,0	2,6	*251*
Horvátország	45,18	32,01	15,66	21,08	5,20	11,20	30,48	*161*	41,4	11,4	*214*
Országos átlag	*109,15*	*41,46*	*15,57*	*11,31*	*11,16*	*25,58*	*36,00*	*250*	*46,4*	*10,8*	*307*

	Gabona	Kukorica	Burgonya	Hüvelyes, zöld-ség	Ipari növények	Takarmány növények	Szalma és szár	*Szántóföldi növények összesen*	Kaszálók	Szőlő	*Növény termelés összesen -*
					Indexek (országos átlag = 100)						
Duna jobb partja	132	83	136	63	101	182	122	*123*	89	159	*119*
Duna bal partja	107	26	227	92	189	133	110	*107*	95	42	*103*
Duna–Tisza köze	147	158	69	102	131	110	131	*135*	62	212	*127*
Tisza jobb partja	99	27	207	76	97	112	93	*93*	116	70	*96*
Tisza bal partja	97	103	61	88	137	96	76	*94*	91	59	*92*
Tisza–Maros köze	138	211	28	87	88	74	119	*129*	62	102	*118*
Erdély	56	94	34	84	44	58	70	*64*	190	25	*82*
Horvátország	41	77	101	186	47	44	85	*64*	89	106	*70*

4.10. Igásállatok a mezőgazdasági keresőkhöz, az agrárnépességhez és a szántóterülethez viszonyítva

	Ezer mezőgazdasági keresőre jutó			Egy mezőgazdasági lakosra jutó			Ezer hold szántóföldre jutó		
Régiók	ló	igavonó szarvas-marha	Igásállat összesen	ló	igavonó szarvasmar-ha	igásállat összesen	ló	igavonó szarvas-marha	Igásál-lat összesen
Duna jobb partja	441	393	834	183	163	345	88	78	166
Duna bal partja	295	294	589	123	123	246	67	67	135
Duna–Tisza köze	606	180	786	234	69	303	98	29	127
Tisza jobb partja	382	275	656	155	112	267	81	58	139
Tisza bal partja	421	306	727	163	119	282	84	61	145
Tisza–Maros köze	669	223	892	280	93	373	124	41	166
Erdély	226	584	810	98	255	353	68	176	243
Horvátország	372	232	604	170	106	277	145	90	235
Országos átlag	*421*	*320*	*741*	*175*	*133*	*309*	*95*	*72*	*167*
			Indexek (országos átlag = 100)						
Duna jobb partja	105	123	113	104	122	112	92	109	99
Duna bal partja	70	92	79	70	92	80	71	93	81
Duna–Tisza köze	144	56	106	133	52	98	103	40	76

Tisza jobb partja	91	86	89	89	84	86	85	81	83

	Ezer mezőgazdasági keresőre jutó			Egy mezőgazdasági lakosra jutó			Ezer hold szántóföldre jutó		
	ló	igavonó szarvas-marha	Igásállat összesen	ló	igavonó szarvasmar-ha	igásállat össze-sen	ló	igavonó szar-vas-marha	Igásál-lat összesen
Tisza bal partja	100	96	98	93	89	91	88	85	87
Tisza–Maros köze	159	70	120	159	70	121	131	58	99
Erdély	54	183	109	56	191	114	71	244	146
Horvátország	88	73	82	97	80	90	152	126	141

4.11. Állatállomány a mezőgazdasági népességhez viszonyítva

A mezőgazdasági népesség ezer tagjára jutó

Régiók	ló	Szarvasmarha	sertés	juh	kecske	számosállat	**Egy állat-orvosra jutó számosállat**
Duna jobb partja	183	659	864	494	8	1064	9603
Duna bal partja	123	571	382	556	22	828	8359
Duna–Tisza köze	234	400	710	458	5	821	5612
Tisza jobb partja	155	644	415	649	16	949	9408
Tisza bal partja	163	515	559	606	38	852	8955
Tisza–Maros köze	280	440	622	900	47	938	9496
Erdély	98	623	318	1113	66	902	10800
Horvátország	170	553	567	414	47	882	16602
Országos átlag	*175*	*551*	*569*	*644*	*32*	*907*	*9311*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	104	120	152	77	24	117	103
Duna bal partja	70	104	67	86	70	91	90
Duna–Tisza köze	133	73	125	71	14	91	60
Tisza jobb partja	89	117	73	101	50	105	101
Tisza bal partja	93	93	98	94	119	94	96
Tisza–Maros köze	159	80	109	140	145	103	102
Erdély	56	113	56	173	205	100	116
Horvátország	97	100	100	64	145	97	178

4.12. Állatállomány a lakossághoz viszonyítva: ezer lakosra jutó állatok száma

Régiók	ló	Szarvasmarha	Fejőstehén	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Duna jobb partja	118	427	177	560	320	5	*682*
Duna bal partja	74	345	152	231	336	14	*492*
Duna–Tisza köze	139	238	102	422	272	3	*484*
Tisza jobb partja	93	388	192	250	390	10	*558*
Tisza bal partja	112	352	139	383	415	26	*569*
Tisza–Maros köze	191	301	125	426	616	32	*634*
Erdély	69	440	183	225	786	47	*617*
Horvátország	134	433	191	444	324	36	*671*
Országos átlag	*117*	*366*	*157*	*379*	*428*	*21*	*592*

Indexek (országos átlag = 100)

Régiók	ló	Szarvasmarha	Fejős-tehén	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Duna jobb partja	101	116	113	148	75	23	*115*
Duna bal partja	64	94	97	61	78	63	*83*
Duna–Tisza köze	119	65	65	111	64	13	*82*
Tisza jobb partja	80	106	122	66	91	45	*94*
Tisza bal partja	96	96	89	101	97	123	*96*
Tisza–Maros köze	164	82	80	112	144	149	*107*
Erdély	59	120	116	59	183	218	*104*
Horvátország	114	118	122	117	76	171	*113*

4.13. Az állatállomány fajta szerinti megoszlása 1911-ben

	Szarvasmarha			*Sertés*		*Juh*		
	tarka %	magyar %	bivaly %	zsírsertés %	Hússertés %	Merinoi %	Racka %	Húsjuh %
Régiók								
Duna jobb partja	89,62	9,93	0,45	82,55	17,45	68,99	15,55	15,46
Duna bal partja	97,22	2,72	0,06	57,73	42,27	30,08	49,29	20,63
Duna–Tisza köze	58,64	40,86	0,49	95,58	4,42	59,36	33,51	7,13
Tisza jobb partja	75,11	24,76	0,13	81,61	18,39	40,63	50,28	9,10
Tisza bal partja	37,96	59,65	2,39	95,22	4,78	52,63	41,12	6,25
Tisza–Maros köze	75,11	24,57	0,32	94,78	5,22	11,02	83,97	5,00
Erdély	41,72	48,05	10,24	66,46	33,54	4,67	89,93	5,40
Horvátország	85,70	14,28	0,02	53,54	46,46	3,88	94,24	1,88
Országos átlag	*70,07*	*27,81*	*2,12*	*80,34*	*19,66*	*29,16*	*62,82*	*8,02*
Indexek (országos átlag = 100)								
Duna jobb partja	128	36	21	103	89	237	25	193
Duna bal partja	139	10	3	72	215	103	78	257
Duna–Tisza köze	84	147	23	119	23	204	53	89
Tisza jobb partja	107	89	6	102	94	139	80	113
Tisza bal partja	54	214	113	119	24	180	65	78
Tisza–Maros köze	107	88	15	118	27	38	134	62
Erdély	60	173	482	83	171	16	143	67
Horvátország	122	51	1	67	236	13	150	23

4.14. Tejszövetkezetek 1910-ben

	Tagok az önálló földművelő k %-a	A tagok tehenei az összes tehén %-a	Egy önálló föld-művelőre jutó tejtermék korona	Egy tehénre jutó tej liter
Régiók				
Duna jobb partja	11,33	10,00	16,93	846
Duna bal partja	2,08	2,38	5,70	1199
Duna–Tisza köze	2,45	2,62	3,28	793
Tisza jobb partja	0,31	0,24	0,42	789
Tisza bal partja	0,69	0,81	0,78	601
Tisza–Maros köze	2,44	3,10	2,54	622
Erdély	2,48	2,03	4,77	908
Országos átlag	*3,54*	*3,52*	*5,58*	*849*
Indexek (országos átlag = 100)				
Duna jobb partja	320	284	303	100
Duna bal partja	59	68	102	141
Duna–Tisza köze	69	74	59	93
Tisza jobb partja	9	7	8	93
Tisza bal partja	20	23	14	71
Tisza–Maros köze	69	88	46	73
Erdély	70	58	86	107

4.15. Ezer hold szántóterületre jutó gépek és eszközök száma 1895-ben (1)

	Vető-gép	Egy-szerű eke	Kettős eke	Hármas eke	Mélyítő eke	Töltögető eke	*összes eke*	Kultivátor	Borona	Henger	Lokomobil	Járgány
Régiók												
Duna jobb partja	3,23	67	2,86	1,47	0,84	5,61	*78*	1,74	61	13,25	0,63	5,61
Duna bal partja	2,74	64	1,71	0,82	0,90	1,83	*70*	2,44	68	12,22	0,45	3,88
Duna–Tisza köze	1,99	41	3,49	0,96	0,73	3,60	*50*	0,38	49	6,37	0,55	1,07
Tisza jobb partja	1,27	61	2,13	0,70	1,58	2,11	*68*	0,51	75	4,03	0,30	2,39
Tisza bal partja	1,73	43	3,28	1,15	0,70	2,04	*50*	0,19	43	2,61	0,41	0,58
Tisza–Maros köze	1,57	47	2,67	0,94	1,32	9,54	*62*	0,30	55	2,63	0,48	0,73
Erdély	1,73	83	1,03	0,44	0,59	1,76	*87*	0,19	69	1,42	0,14	0,80
Horvátország	0,74	72	0,77	0,27	0,56	7,89	*82*	3,64	58	4,77	0,19	0,71
Országos átlag	*1,97*	*59*	*2,39*	*0,90*	*0,88*	*4,44*	*67*	*1,11*	*58*	*6,23*	*0,42*	*2,07*
Indexek (országos átlag = 100)												
Duna jobb partja	164	115	120	163	95	126	116	157	104	213	150	272
Duna bal partja	139	110	72	91	103	41	103	220	116	196	107	188
Duna–Tisza köze	101	70	146	107	84	81	74	34	83	102	130	52
Tisza jobb partja	64	105	89	77	180	48	101	46	129	65	72	116
Tisza bal partja	88	73	137	127	80	46	75	17	74	42	98	28
Tisza–Maros köze	80	80	112	104	150	215	92	27	95	42	113	35
Erdély	88	141	43	49	67	40	129	17	118	23	34	39
Horvátország	38	123	32	30	64	178	122	328	99	77	45	35

4.16. Ezer hold szántóterületre jutó gépek és eszközök száma 1895-ben (2)

	Gőz-eke	Szél-, víz-benzin- és villany motor	Szecs-ka-vágó	Répa-vágó	Kukori-ca mor-zsoló	Da-ráló	Trágya szivaty-tyú	Víz-szi-vattyú	Szénasaj -toló	Mérleg, nagyobb
Régiók										
Duna jobb partja	0,015	0,033	13,89	6,18	1,73	0,95	0,24	0,42	0,37	3,67
Duna bal partja	0,012	0,030	27,67	3,90	0,58	0,82	0,26	0,43	0,23	3,13
Duna–Tisza köze	0,007	0,030	4,98	2,23	1,95	0,63	0,08	0,29	0,26	2,31
Tisza jobb partja	0,006	0,026	10,78	1,51	0,40	1,76	0,15	0,29	0,13	1,19
Tisza bal partja	0,006	0,043	1,91	0,86	1,36	0,70	0,05	0,21	0,11	1,17
Tisza–Maros köze	0,007	0,033	1,57	0,50	2,52	0,79	0,06	0,20	0,27	3,38
Erdély	0,002	0,045	1,19	0,74	1,15	0,39	0,10	0,19	0,07	0,59
Horvátország	0,008	0,014	2,49	0,56	1,88	7,29	0,10	0,22	0,18	1,09
Országos átlag	*0,008*	*0,032*	*7,76*	*2,27*	*1,54*	*1,48*	*0,13*	*0,28*	*0,18*	*2,20*

Indexek (Országos átlag = 100)

Duna jobb partja	176	103	179	273	113	64	185	148	209	167
Duna bal partja	143	94	356	172	38	55	199	150	128	142
Duna–Tisza köze	86	91	64	98	127	43	63	101	145	105
Tisza jobb partja	68	79	139	67	26	119	114	101	74	54
Tisza bal partja	79	134	25	38	88	47	40	74	61	53
Tisza–Maros köze	88	101	20	22	164	54	48	69	154	154
Erdély	27	139	15	33	75	26	74	66	40	27
Horvátország	102	44	32	25	122	493	80	79	104	49

4.17. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek és eszközök 1895-ben (1)

	Vetőgép	Eke	Borona	Kultivátor	Henger	Szekér	Borsajtó
Régiók							
Duna jobb partja	14,52	351	273	7,84	59,62	319	94,23
Duna bal partja	11,35	288	279	10,12	50,56	278	21,68
Duna–Tisza köze	11,78	295	287	2,26	37,62	272	15,36
Tisza jobb partja	5,58	299	330	2,23	17,72	278	6,40
Tisza bal partja	8,07	234	200	0,90	12,17	225	8,05
Tisza–Maros köze	7,70	302	271	1,46	12,89	296	7,71
Erdély	5,40	271	215	0,60	4,43	293	13,54
Horvátország	1,75	193	135	8,56	11,22	217	18,21
Országos átlag	*8,07*	*275*	*238*	*4,54*	*25,48*	*271*	*26,11*
Indexek (országos átlag = 100)							
Duna jobb partja	180	128	115	173	234	118	361
Duna bal partja	141	105	117	223	198	103	83
Duna–Tisza köze	146	107	121	50	148	100	59
Tisza jobb partja	69	108	139	49	70	103	25
Tisza bal partja	100	85	84	20	48	83	31
Tisza–Maros köze	95	110	114	32	51	109	30
Erdély	67	98	91	13	17	108	52
Horvátország	22	70	57	189	44	80	70

4.18. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek gépek és eszközök 1895-ben (2)

	Gőz-eke	Szél-, víz-benzin- és villany motor	Szecs-kavágó	Répa-vágó	Kukori-ca-mor-zsoló	Daráló	Trá-gya-szi-vattyú	Viz szi-vatty ú	Szé-na sajto-ló	Gyü-mölcs aszaló	Mérleg nagyobb
Régiók											
Duna jobb partja	0,07	0,15	62,54	27,84	7,80	4,25	1,08	1,89	0,29	0,86	16,51
Duna bal partja	0,05	0,13	114,49	16,15	2,39	3,38	1,07	1,76	0,19	2,24	12,94
Duna–Tisza köze	0,04	0,17	29,04	12,98	11,37	3,68	0,48	1,66	0,19	0,54	13,50
Tisza jobb partja	0,02	0,11	47,41	6,64	1,75	7,73	0,65	1,26	0,15	3,92	5,24
Tisza bal partja	0,03	0,20	8,92	4,01	6,33	3,25	0,24	0,97	0,14	2,31	5,47
Tisza–Maros köze	0,04	0,16	7,70	2,46	12,34	3,89	0,31	0,96	0,19	1,02	16,56
Erdély	0,01	0,14	3,71	2,31	3,59	1,22	0,30	0,59	0,13	3,63	1,84
Horvátország	0,02	0,03	5,86	1,33	4,42	17,15	0,25	0,52	0,14	1,44	2,56

	Gőz-eke	Szél-, víz-benzin- és villany motor	Szecs-kavágó	Répa-vágó	Kukori-ca-mor-zsoló	Daráló	Trá-gya-szi-vattyú	Viz szi-vatty ú	Szé-na sajto-ló	Gyü-mölcs aszaló	Mérleg, nagyobb
Országos átlag	*0,03*	*0,13*	*31,72*	*9,26*	*6,29*	*6,04*	*0,53*	*1,16*	*0,18*	*1,91*	*8,99*
Indexek (országos átlag = 100)											
Duna jobb partja	194	113	197	300	124	70	203	163	164	45	184
Duna bal partja	145	95	361	174	38	56	202	152	104	118	144
Duna–Tisza köze	123	130	92	140	181	61	90	144	108	28	150
Tisza jobb partja	73	85	149	72	28	128	123	109	85	206	58
Tisza bal partja	90	153	28	43	101	54	45	84	80	121	61
Tisza–Maros köze	105	121	24	27	196	64	58	83	104	54	184
Erdély	21	106	12	25	57	20	56	51	70	190	20
Horvátország	59	25	18	14	70	284	46	45	79	76	28

4.19.

	Eketípusok			Vetőgépek		Boronatípusok			Szekér	
	Vas-gerende-lyes %	Fa-geren-delyes %	Speci-ális eke %	Szórva vető-gép %	Sor-vető-gép %	Vas-bo-rona %	Fa-bo-rona %	Tüs-ke bo-rona %	vas-ten-gelyű %	fa-ten-gelyű %
Régiók										
Duna jobb partja	12,81	73,38	13,80	9,35	90,65	10,13	69,69	20,19	94,49	5,51
Duna bal partja	15,95	76,49	7,56	12,10	87,90	6,62	79,31	14,08	65,01	34,99
Duna–Tisza köze	15,30	67,10	17,60	16,65	83,35	19,01	26,37	54,62	86,27	13,73
Tisza jobb partja	6,63	83,77	9,60	25,14	74,86	4,93	89,25	5,81	41,16	58,84
Tisza bal partja	11,01	74,71	14,29	16,67	83,33	15,78	60,17	24,05	42,98	57,02
Tisza–Maros köze	15,66	60,85	23,49	13,23	86,77	13,06	45,10	41,84	61,01	38,99
Erdély	3,55	92,05	4,40	15,66	84,34	6,45	91,86	1,68	10,13	89,87
Horvátország	9,53	78,88	11,58	28,48	71,52	20,12	70,97	8,91	76,95	23,05
Országos átlag	11,31	75,89	12,80	14,42	85,58	11,79	66,18	22,03	61,11	38,89
Indexek (országos átlag = 100)										
Duna jobb partja	113	97	108	65	106	86	105	92	155	14
Duna bal partja	141	101	59	84	103	56	120	64	106	90
Duna–Tisza köze	135	88	138	115	97	161	40	248	141	35

	Eketípusok			Vetőgépek		Boronatípusok			Szekér	
	Vas-gerendeles %	Fa-gerendelyes %	Speciális eke %	Szórva vető-gép %	Sor-vető-gép %	Vas-borona %	Fa-borona %	Tüs-ke borona %	vas-tengelyű %	fa-tengelyű %
Tisza jobb partja	59	110	75	174	87	42	135	26	67	151
Tisza bal partja	97	98	112	116	97	134	91	109	70	147
Tisza–Maros köze	138	80	184	92	101	111	68	190	100	100
Erdély	31	121	34	109	99	55	139	8	17	231
Horvátország	84	104	91	197	84	171	107	40	126	59

4.20. Cséplőgépek, lokomobilok és járgányok

	Ezer mezőgazdasági keresőre jutó		*Ezer hold gabonavetésre jutó*		*A gabona hány százalékát csépelték*			
					gőz-	motoros	járgányos	kézzel
	lokomobil 1895	járgány 1895	cséplőgép 1915	járgányos cséplő-gép 1915	cséplőgéppel			
					1915	1915	1915	1915
Régiók								
Duna jobb partja	2,84	25,26	3,05	9,45	71,17	16,77	6,01	6,06
Duna bal partja	1,87	16,06	2,48	11,54	60,15	7,62	8,08	24,15
Duna–Tisza köze	3,23	6,29	2,54	0,55	86,55	9,85	0,45	3,15
Tisza jobb partja	1,33	10,53	2,32	2,82	41,44	33,10	3,39	22,07
Tisza bal partja	1,93	2,68	2,26	0,40	84,26	7,20	1,38	7,16
Tisza–Maros köze	2,34	3,56	2,19	0,45	89,44	3,92	0,90	5,74
Erdély	0,44	2,49	2,00	1,85	37,26	26,83	8,87	27,04
Horvátország	0,45	1,68	1,99	3,40	48,47	3,70	6,76	41,06
Országos átlag	*1,73*	*8,45*	*2,43*	*3,86*	*70,88*	*12,61*	*3,87*	*12,63*
Indexek (országos átlag = 100)								
Duna jobb partja	165	299	126	245	100	133	155	48
Duna bal partja	108	190	102	299	85	60	209	191
Duna–Tisza köze	187	74	104	14	122	78	12	25
Tisza jobb partja	77	125	95	73	58	262	88	175
Tisza bal partja	112	32	93	10	119	57	36	57
Tisza–Maros köze	135	42	90	12	126	31	23	45
Erdély	26	29	82	48	53	213	229	214
Horvátország	26	20	82	88	68	29	175	325

4.21. Mezőgazdasági népesség, agrársűrűség

	Mezőgazdasági népesség a lakosság %-a	Mezőgazdasági kereső a lakosság %-a	Mezőgazdasági kereső amezőgazdaság népesség %-a	*Ezer hold művelt területre jutó* Mezőgazdasági népesség	Mezőgazdasági kereső	*A mezőgazd. keresők közül* 4 középiskolát végzett %	ír és olvas %
Régiók							
Duna jobb partja	64,77	26,81	41,38	392	162	2,1	83,21
Duna bal partja	60,44	25,25	41,78	453	189	3,4	75,60
Duna–Tisza köze	59,47	22,92	38,54	367	142	3,0	72,32
Tisza jobb partja	60,19	24,49	40,69	416	169	3,2	62,14
Tisza bal partja	68,44	26,55	38,79	414	160	3,0	50,86
Tisza–Maros köze	68,48	28,61	41,78	402	168	2,3	57,56
Erdély	70,58	30,76	43,59	448	196	3,6	43,95
Horvátország	78,31	35,88	45,82	605	277	0,9	48,83
Országos átlag	*66,56*	*27,75*	*41,70*	*431*	*180*	*2,6*	*60,93*
Indexek (országos átlag = 100)							
Duna jobb partja	97	97	99	91	90	79	137
Duna bal partja	91	91	100	105	105	133	124
Duna–Tisza köze	89	83	92	85	79	118	119
Tisza jobb partja	90	88	98	96	94	123	102
Tisza bal partja	103	96	93	96	89	116	83
Tisza–Maros köze	103	103	100	93	93	88	94
Erdély	106	111	105	104	109	139	72
Horvátország	118	129	110	140	154	36	80

4.22. Nők a magyar mezőgazdaságban

	ezer férfira jutó nők száma	15 éven felüliek az összlakosság %-a	ezer 15 éven felüli férfira jutó 15 éven felüli nő	a mezőgazdasági keresők között	
				a nők aránya%	ezer férfira jutó nő
Régiók					
Duna jobb partja	998	64,74	1004	19,01	235
Duna bal partja	1054	62,66	1091	26,12	354
Duna–Tisza köze	1004	63,45	1012	13,72	159
Tisza jobb partja	1085	61,39	1147	27,94	388
Tisza bal partja	1012	62,36	1024	16,66	200
Tisza–Maros köze	1002	67,20	1007	18,02	220
Erdély	983	65,88	984	22,60	292
	Ezer férfira jutó nők száma	15 éven felüliek az összlakosság %-a	Ezer 15 éven felüli férfira jutó 15 éven felüli nő	A mezőgazdasági keresők között	
				a nők aránya%	ezer férfira jutó nő
Horvátország	1045	62,82	1080	36,94	586
Országos átlag	*1019*	*63,89*	*1036*	*23,00*	*299*
Indexek (országos átlag = 100)					
Duna jobb partja	98	101	97	83	79
Duna bal partja	103	98	105	114	118
Duna–Tisza köze	99	99	98	60	53
Tisza jobb partja	107	96	111	121	130
Tisza bal partja	99	98	99	72	67
Tisza–Maros köze	98	105	97	78	74
Erdély	97	103	95	98	98
Horvátország	103	98	104	161	196

4.23. Földműveléssel foglalkozó kereső népesség

	Száz önálló birtokosra és bérlőre jut				*A földműveléssel foglalkozó kereső népesség megoszlása %-ban*					
	segítő családtag	cseléd és napszámos	gazdasági tisztviselő	önálló%	segítő családtag%	gazdasági cseléd%	napszámos%	gazdasági tisztviselő%	*önálló és s. családtag%*	*cseléd és napszámos%*
Régiók										
Duna jobb partja	81	104	2,38	34,95	28,47	13,49	22,85	0,24	*63,42*	*36,34*
Duna bal partja	83	88	2,40	36,75	30,56	11,68	20,76	0,24	*67,32*	*32,44*
Duna–Tisza köze	72	114	1,81	34,86	25,18	11,00	28,78	0,18	*60,04*	*39,78*
Tisza jobb partja	79	111	2,44	34,41	27,02	10,82	27,51	0,24	*61,42*	*38,33*
Tisza bal partja	70	141	2,57	32,03	22,57	11,35	33,79	0,26	*54,61*	*45,14*
Tisza–Maros köze	69	124	1,34	34,06	23,58	10,46	31,77	0,13	*57,64*	*42,23*
Erdély	76	75	1,30	39,84	30,27	7,94	21,83	0,13	*70,11*	*29,76*
Horvátország	140	28	0,57	37,30	52,15	4,62	5,87	0,06	*89,45*	*10,49*
Országos átlag	*87*	*92*	*1,75*	*35,74*	*31,20*	*9,88*	*23,01*	*0,17*	*66,93*	*32,89*
Indexek (országos átlag = 100)										
Duna jobb partja	93	113	136	98	91	137	99	136	*95*	*110*
Duna bal partja	95	96	137	103	98	118	90	137	*101*	*99*
Duna–Tisza köze	83	124	103	98	81	111	125	103	*90*	*121*
Tisza jobb partja	90	121	139	96	87	109	120	139	*92*	*117*
Tisza bal partja	81	153	147	90	72	115	147	147	*82*	*137*
Tisza–Maros köze	79	135	76	95	76	106	138	77	*86*	*128*
Erdély	87	81	74	111	97	80	95	74	*105*	*90*
Horvátország	160	31	32	104	167	47	26	32	*134*	*32*

4.24. A szántók, rétek és szőlők együttes területének megoszlása a gazdaságok nagysága szerint 1895-ben, százalékban

	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000+ hold	*100 hold alatt*	*100 hold felett*	**Szántó, rét, szőlő a gazdaságok összterületének %-a**
Régiók							
Duna jobb partja	7,16	49,78	12,14	30,92	*56,94*	*43,06*	68,63
Duna bal partja	8,55	58,63	16,53	16,29	*67,18*	*32,82*	63,05
Duna–Tisza köze	5,36	55,05	21,08	18,51	*60,41*	*39,59*	78,45
Tisza jobb partja	7,41	56,89	16,72	18,98	*64,29*	*35,71*	55,94
Tisza bal partja	6,33	51,26	18,87	23,54	*57,59*	*42,41*	66,44
Tisza–Maros köze	6,15	64,83	12,45	16,57	*70,98*	*29,02*	78,96
Erdély	8,19	74,99	10,72	6,10	*83,18*	*16,82*	66,48
Horvátország	9,73	77,75	4,75	7,77	*87,48*	*12,52*	67,53
Országos átlag	*7,25*	*60,70*	*14,19*	*17,85*	*67,95*	*32,05*	*68,32*
Indexek (országos átlag = 100)							
Duna jobb partja	99	82	85	173	84	134	100
Duna bal partja	118	97	116	91	99	102	92
Duna–Tisza köze	74	91	149	104	89	124	115
Tisza jobb partja	102	94	118	106	95	111	82
Tisza bal partja	87	84	133	132	85	132	97
Tisza–Maros köze	85	107	88	93	104	91	116
Erdély	113	124	76	34	122	52	97
Horvátország	134	128	33	44	129	39	99

4.25. A teljes terület megoszlása a birtokok nagysága szerint 1914-ben

	10.000 hold felett %	1000-10000 holdas %	100-1000 holdas %	*100 hold alatt %*	*100 hold felett %*
Régiók					
Duna jobb partja	21,04	20,26	12,38	*46,32*	*53,68*
Duna bal partja	20,05	20,49	15,26	*44,21*	*55,79*
Duna–Tisza köze	13,37	15,54	17,86	*53,23*	*46,77*
Tisza jobb partja	20,86	19,94	16,69	*42,51*	*57,49*
Tisza bal partja	22,34	20,18	16,22	*41,26*	*58,74*
Tisza–Maros köze	21,12	20,50	11,58	*46,81*	*53,19*
Erdély	17,19	23,32	12,56	*46,92*	*53,08*
Országos átlag	*19,35*	*20,29*	*14,43*	*45,94*	*54,06*
Indexek (országos átlag = 100)					
Duna jobb partja	109	100	86	*101*	*99*
Duna bal partja	104	101	106	*96*	*103*
Duna–Tisza köze	69	77	124	*116*	*87*
Tisza jobb partja	108	98	116	*93*	*106*
Tisza bal partja	115	99	112	*90*	*109*
Tisza–Maros köze	109	101	80	*102*	*98*
Erdély	89	115	87	*102*	*98*

Az összeírás Horvátországra nem terjedt ki

4.26. A szántóterület megoszlása a gazdaságok nagysága szerint

	1913-1915-ben		1895-ben	1895-ben
	100 hold alatt %	100 hold felett %	100 hold alatt %	100 hold felett %
Régiók				
Duna jobb partja	62,1	37,9	56,4	43,6
Duna bal partja	71,1	28,9	65,9	34,1
Duna–Tisza köze	72,9	27,1	61,3	38,7
Tisza jobb partja	74,8	25,2	64,4	35,6
Tisza bal partja	64,0	36,0	55,6	44,4
Tisza–Maros köze	77,6	22,4	70,7	29,4
Erdély	87,2	12,8	82,1	17,9
Magyarország	*71,9*	*28,1*	*64,3*	*35,7*
Horvátország	nincs adat	nincs adat	86,8	13,2
Magyar korona			*66,7*	*33,3*
Indexek (országos átlag = 100)				
Duna jobb partja	86	135	85	131
Duna bal partja	99	103	99	102
Duna–Tisza köze	101	96	92	116
Tisza jobb partja	104	90	97	107
Tisza bal partja	89	128	83	133
Tisza–Maros köze	108	79	106	88
Erdély	121	46	123	54
Magyarország	100	100	97	107
Horvátország	nincs adat	nincs adat	130	40
Magyar korona			100	100

4.27. Bérleti és vegyes gazdaságok 1895-ben

	A gazdaságok összes számából		A gazdaságok összes területéből		A bérleti gazdaságok átlagos területe	A vegyes	Az összes
	bérlet%	vegyes%	bérlet %	vegyes%	hold	hold	hold
Régiók							
Duna jobb partja	2,36	10,55	14,65	17,26	98	26	16
Duna bal partja	2,52	10,02	7,42	17,93	45	27	15
Duna–Tisza köze	3,82	11,47	10,91	23,70	47	34	17
Tisza jobb partja	3,68	7,55	10,72	18,18	52	43	18
Tisza bal partja	2,61	5,29	11,29	13,82	78	47	18

	A gazdaságok összes számából		A gazdaságok összes területéből		A bérleti gazdaságok átlagos területe	A vegyes gazdaságok átlagos területe	Az összes gazdaságok átlagos területe
	bérlet%	vegyes%	bérlet %	vegyes%	hold	hold	hold
Tisza–Maros köze	2,74	12,93	4,65	20,61	22	21	13
Erdély	1,78	5,96	3,82	10,87	28	24	13
Horvátország	1,83	5,38	2,97	10,01	19	21	11
Országos átlag	*2,55*	*8,49*	*8,62*	*16,35*	*50*	*29*	*15*
Indexek (országos átlag = 100)							
Duna jobb partja	92	124	170	106	195	90	106
Duna bal partja	99	118	86	110	89	95	102
Duna–Tisza köze	149	135	127	145	94	119	111
Tisza jobb partja	144	89	124	111	103	149	119
Tisza bal partja	102	62	131	85	156	165	121
Tisza–Maros köze	107	152	54	126	45	73	89
Erdély	70	70	44	67	57	84	89
Horvátország	72	63	35	61	37	74	77

4.28. Földbirtokosok és bérlők 1910-ben

				Az önálló mezőgazdasági keresők közül	
	száz birtokosra jutó bérlő	a birtokosok közül bérlő is %	csak bérlő a bérlők %-a	bérlő % 1910	részes földműves % 1910
Régiók					
Duna jobb partja	12,49	9,46	24,24	1,87	0,27
Duna bal partja	7,98	6,02	24,55	1,27	0,10
Duna–Tisza köze	13,80	7,82	43,29	6,65	1,62
Tisza jobb partja	7,52	5,30	29,48	1,25	0,64
Tisza bal partja	9,93	4,18	57,86	3,58	3,28
Tisza–Maros köze	13,14	9,55	27,30	2,85	0,96
Erdély	4,32	2,83	34,47	0,93	1,61
Horvátország	4,36	3,42	21,66	0,50	0,18
Országos átlag	*8,94*	*5,95*	*33,48*	*2,20*	*1,06*
Indexek (országos átlag = 100)					
Duna jobb partja	140	159	72	85	25
Duna bal partja	89	101	73	58	9
Duna–Tisza köze	154	132	129	303	153
Tisza jobb partja	84	89	88	57	61

				Az önálló mezőgazdasági keresők közül	
	száz birtokosra jutó bérlő	a birtokosok közül bérlő is %	csak bérlő a bérlők %-a	bérlő % 1910	részes földműves % 1910
Tisza bal partja	111	70	173	163	310
Tisza–Maros köze	147	161	82	130	90
Erdély	48	48	103	42	152
Horvátország	49	57	65	23	17

4.29. Az önálló mezőgazdasági keresők megoszlása a birtok illetve a bérlet nagysága szerint 1910-ben, százalékban. Budapest beszámításával

a. birtokosok

	birtokos 1000+ holdas	birtokos 200-1000 holdas	birtokos 100-200 holdas	birtokos 50-100 holdas	birtokos 20-50 holdas	birtokos 10-20 holdas	birtokos 5-10 holdas	birtokos 1-5 holdas	birtokos 1 hold alatt	*birtokos összes*
Régiók										
Duna jobb partja	0,08	0,20	0,24	0,96	8,63	20,56	26,11	35,53	5,54	*97,86*
Duna bal partja	0,07	0,23	0,25	0,89	7,70	19,01	27,23	38,95	4,31	*98,63*
Duna–Tisza köze	0,24	0,69	1,14	3,42	13,69	18,07	19,61	29,91	4,98	*91,73*
Tisza jobb partja	0,11	0,30	0,27	1,00	7,87	22,45	32,25	32,10	1,76	*98,11*
Tisza bal partja	0,10	0,42	0,58	1,73	9,66	18,31	25,15	33,72	3,46	*93,13*
Tisza–Maros köze	0,05	0,19	0,47	1,94	10,69	20,21	27,60	32,87	2,17	*96,19*
Erdély	0,05	0,20	0,26	1,07	9,37	20,76	28,53	35,06	2,15	*97,47*
Horvátország	0,02	0,04	0,09	0,48	6,15	20,32	30,90	38,33	2,98	*99,32*
Országos átlag	*0,08*	*0,26*	*0,38*	*1,36*	*9,07*	*19,98*	*27,29*	*34,89*	*3,44*	*96,74*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	98	75	62	71	95	103	96	102	161	*101*
Duna bal partja	85	89	66	65	85	95	100	112	125	*102*
Duna–Tisza köze	292	263	295	252	151	90	72	86	145	*95*
Tisza jobb partja	132	115	71	74	87	112	118	92	51	*101*
Tisza bal partja	129	161	151	128	107	92	92	97	101	*96*
Tisza–Maros köze	60	73	122	143	118	101	101	94	63	*99*
Erdély	58	77	69	79	103	104	105	101	63	*101*
Horvátország	21	17	24	35	68	102	113	110	87	*103*

B. Bérlők

Régiók	bérlő 1000 + holdas	bérlő 200-1000 holdas	bérlő 100-200 holdas	bérlő 50-100 holdas	bérlő 20-50 holdas	bérlő 10-20 holdas	bérlő 5-10 holdas	bérlő 1-5 holdas	bérlő 1 hold alatt	*bérlő összes*	részes földmű-ves
Duna jobb part-ja	0,08	0,10	0,02	0,03	0,10	0,24	0,39	0,75	0,15	*1,87*	0,27
Duna bal partja	0,05	0,18	0,05	0,03	0,05	0,08	0,18	0,58	0,07	*1,27*	0,10
Duna–Tisza köze	0,08	0,14	0,18	0,47	1,49	1,53	1,21	1,45	0,12	*6,65*	1,62
Tisza jobb partja	0,05	0,19	0,05	0,04	0,09	0,17	0,24	0,39	0,04	*1,25*	0,64
Tisza bal partja	0,06	0,20	0,09	0,17	0,56	0,69	0,77	0,98	0,05	*3,58*	3,28
Tisza–Maros köze	0,03	0,05	0,03	0,05	0,29	0,53	0,60	1,19	0,08	*2,85*	0,96
Erdély	0,02	0,06	0,02	0,03	0,05	0,08	0,15	0,47	0,05	*0,93*	1,61
Horvátország	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,05	0,15	0,22	0,01	*0,50*	0,18
Országos átlag	*0,04*	*0,10*	*0,05*	*0,10*	*0,30*	*0,39*	*0,43*	*0,71*	*0,07*	*2,20*	*1,06*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb part-ja	184	99	49	36	34	62	89	105	218	*85*	25
Duna bal partja	121	176	100	34	16	20	41	81	104	*58*	9
Duna–Tisza köze	174	132	350	493	495	397	279	204	165	*303*	153
Tisza jobb partja	121	187	94	45	29	44	55	54	50	*57*	61
Tisza bal partja	144	190	182	177	188	180	179	137	73	*163*	310
Tisza–Maros köze	58	51	56	54	96	138	139	166	116	*130*	90
Erdély	42	62	47	30	16	21	35	65	67	*42*	152
Horvátország	15	9	11	13	11	14	35	30	21	*23*	17

4.30. Az önálló mezőgazdasági keresők megoszlása a birtok illetve a bérlet nagysága szerint 1910-ben, százalékban. Budapest nélkül

A. Birtokosok

	birtokos 1000+holdas	birtokos 200-1000 holdas	birtokos 100-200 holdas	birtokos 50-100 holdas	birtokos 20-50 holdas	birtokos 10-20 holdas	birtokos 5-10 holdas	birtokos 1-5 holdas	birtokos 1 hold alatt	*birtokos összes*
Régiók										
Duna jobb partja	0,08	0,20	0,24	0,96	8,63	20,56	26,11	35,53	5,54	*97,86*
Duna bal partja	0,07	0,23	0,25	0,89	7,70	19,01	27,23	38,95	4,31	*98,63*
Duna–Tisza köze	0,07	0,52	1,10	3,42	13,73	18,15	19,71	30,05	5,00	*91,74*
Tisza jobb partja	0,11	0,30	0,27	1,00	7,87	22,45	32,25	32,10	1,76	*98,11*
Tisza bal partja	0,10	0,42	0,58	1,73	9,66	18,31	25,15	33,72	3,46	*93,13*
Tisza–Maros köze	0,05	0,19	0,47	1,94	10,69	20,21	27,60	32,87	2,17	*96,19*
Erdély	0,05	0,20	0,26	1,07	9,37	20,76	28,53	35,06	2,15	*97,47*
Horvátország	0,02	0,04	0,09	0,48	6,15	20,32	30,90	38,33	2,98	*99,32*
Országos átlag	*0,06*	*0,24*	*0,38*	*1,36*	*9,07*	*19,99*	*27,31*	*34,91*	*3,44*	*96,75*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	127	81	63	71	95	103	96	102	161	*101*
Duna bal partja	110	96	67	66	85	95	100	112	125	*102*
Duna–Tisza köze	109	214	289	252	151	91	72	86	145	*95*
Tisza jobb partja	172	124	72	74	87	112	118	92	51	*101*
Tisza bal partja	167	174	153	128	107	92	92	97	101	*96*
Tisza–Maros köze	78	78	123	143	118	101	101	94	63	*99*
Erdély	76	83	69	79	103	104	104	100	63	*101*
Horvátország	27	18	24	36	68	102	113	110	87	*103*

B. Bérlők

	bérlő 1000+ holdas	bérlő 200-1000 *holdas*	bérlő 100-200 *holdas*	bérlő 50-100 *holdas*	bérlő 20-50 *holdas*	bérlő 10-20 *holdas*	bérlő 5-10 *holdas*	bérlő 1-5 *holdas*	bérlő 1 hold alatt	*bérlő összes*	részes földműves
Régiók											
Duna jobb partja	0,08	0,10	0,02	0,03	0,10	0,24	0,39	0,75	0,15	*1,87*	0,27
Duna bal partja	0,05	0,18	0,05	0,03	0,05	0,08	0,18	0,58	0,07	*1,27*	0,10
Duna–Tisza köze	0,04	0,12	0,18	0,47	1,50	1,54	1,21	1,46	0,12	*6,63*	1,63

B. Bérlők

	bérlő 1000+ holdas	bérlő 200-1000 *holdas*	bérlő 100-200 *holdas*	bérlő 50-100 *holdas*	bérlő 20-50 *holdas*	bérlő 10-20 *holdas*	bérlő 5-10 *holdas*	bérlő 1-5 *holdas*	bérlő 1 hold alatt	*bérlő összes*	részes földmű-ves
Tisza jobb part-ja	0,05	0,19	0,05	0,04	0,09	0,17	0,24	0,39	0,04	*1,25*	0,64
Tisza bal partja	0,06	0,20	0,09	0,17	0,56	0,69	0,77	0,98	0,05	*3,58*	3,28
Tisza–Maros köze	0,03	0,05	0,03	0,05	0,29	0,53	0,60	1,19	0,08	*2,85*	0,96
Erdély	0,02	0,06	0,02	0,03	0,05	0,08	0,15	0,47	0,05	*0,93*	1,61
Horvátország	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,05	0,15	0,22	0,01	*0,50*	0,18
Országos átlag	*0,04*	*0,10*	*0,05*	*0,10*	*0,30*	*0,39*	*0,43*	*0,71*	*0,07*	*2,19*	*1,06*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	203	100	49	36	34	62	89	105	218	*86*	25
Duna bal partja	133	178	100	34	16	20	41	81	104	*58*	9
Duna–Tisza köze	101	122	354	495	498	399	280	204	166	*303*	154
Tisza jobb part-ja	133	189	94	45	29	44	55	54	50	*57*	61
Tisza bal partja	158	192	182	177	188	180	179	137	73	*164*	309
Tisza–Maros köze	64	52	56	54	96	138	139	166	116	*130*	90
Erdély	46	62	47	30	16	21	36	65	67	*42*	151
Horvátország	17	9	11	13	11	14	35	30	21	*23*	17

4.31. Az összes birtokos (nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is) megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben

	1000 hold felett %	200-1000 hold %	100-200 hold %	50-100 hold %	20-50 hold %	10-20 hold %	5-10 hold %	1-5 hold %	0 -1 hold %	*20 hold felett %*	*20 hold alatt %*
Régiók											
Duna jobb partja	0,07	0,19	0,22	0,78	6,51	15,54	21,15	41,46	14,09	*7,76*	*92,24*
Duna bal partja	0,06	0,21	0,24	0,74	5,73	14,18	21,75	44,60	12,49	*6,98*	*93,02*
Duna–Tisza köze	0,06	0,44	0,87	2,60	10,40	14,52	17,30	38,60	15,22	*14,36*	*85,64*
Tisza jobb partja	0,10	0,32	0,29	0,91	6,52	18,21	27,18	39,25	7,22	*8,14*	*91,86*
Tisza bal partja	0,10	0,44	0,57	1,56	8,07	15,15	21,54	41,40	11,17	*10,74*	*89,26*
Tisza–Maros köze	0,05	0,21	0,44	1,68	9,07	17,38	24,58	39,40	7,19	*11,45*	*88,55*
Erdély	0,05	0,24	0,30	1,03	7,85	17,34	24,57	42,16	6,46	*9,46*	*90,54*
Horvátország	0,02	0,05	0,10	0,48	5,68	18,40	28,44	40,08	6,75	*6,33*	*93,67*

	1000 hold felett %	200-1000 hold %	100-200 hold %	50-100 hold %	20-50 hold %	10-20 hold %	5-10 hold %	1-5 hold %	0 -1 hold %	*20 hold felett %*	*20 hold alatt %*
Országos átlag	*0,06*	*0,25*	*0,36*	*1,18*	*7,43*	*16,37*	*23,31*	*40,97*	*10,07*	*9,28*	*90,72*
Indexek (országos átlag = 100)											
Duna jobb partja	114	76	60	66	88	95	91	101	140	*84*	*102*
Duna bal partja	99	85	66	63	77	87	93	109	124	*75*	*103*
Duna–Tisza köze	96	175	240	220	140	89	74	94	151	*155*	*94*
Tisza jobb partja	170	129	79	77	88	111	117	96	72	*88*	*101*
Tisza bal partja	169	178	156	133	109	93	92	101	111	*116*	*98*
Tisza–Maros köze	80	83	122	143	122	106	105	96	71	*123*	*98*
Erdély	85	94	83	87	106	106	105	103	64	*102*	*100*
Horvátország	31	21	28	40	76	112	122	98	67	*68*	*103*

4.32. A kataszteri felmérés kiigazítása, 1909-1914

	egy birtok áll földrészletből	egy földrészlet termő terület hold	egy földrészlet szántó hold	birtokátlag termő terület hold	egy birtok kat. tiszta jövedelme korona
Régiók					
Duna jobb partja	9,49	0,90	0,53	8,53	80,87
Duna bal partja	14,06	0,63	0,28	8,86	54,97
Duna–Tisza köze	5,76	1,39	0,96	8,02	95,37
Tisza jobb partja	12,97	0,84	0,33	10,93	41,86
Tisza bal partja	8,15	1,48	0,72	12,05	63,64
Tisza–Maros köze	7,05	1,58	0,87	11,12	104,92
Erdély	11,76	1,03	0,29	12,09	26,90
Horvátország	9,38	0,94	0,34	8,86	49,44
Országos átlag	*9,74*	*1,02*	0,47	*9,93*	*64,34*
Indexek (országos átlag = 100)					
Duna jobb partja	97	88	112	86	126
Duna bal partja	144	62	59	89	85
Duna–Tisza köze	59	137	204	81	148
Tisza jobb partja	133	83	69	110	65
Tisza bal partja	84	145	152	121	99
Tisza–Maros köze	72	155	184	112	163
Erdély	121	101	62	122	42
Horvátország	96	93	73	89	77

4.33. A 24 éven felüli férfi földbirtokosok megoszlása a fizetett földadó nagysága szerint, 1910-ben

	őstermelő az összes	birtokos az őstermelők	A birtokosok közül földadót fizet					
			5 K alatt	5-10 K	10-20 K	20-50 K	50 K felett	*20 K felett*
	%-a	%-a	%	%	%	%	%	%
Régiók								
Duna jobb partja	66,75	44,72	7,97	17,47	26,91	32,81	14,85	*47,66*
Duna bal partja	62,61	48,02	23,21	23,63	23,47	20,84	8,85	*29,69*
Duna–Tisza köze	60,87	37,16	8,12	13,59	21,62	28,59	28,10	*56,68*
Tisza jobb partja	61,38	53,72	27,92	27,50	23,64	16,24	4,70	*20,95*
Tisza bal partja	71,29	41,53	32,15	23,88	19,64	15,27	9,06	*24,33*
Tisza–Maros köze	68,92	46,51	17,40	20,09	22,85	23,18	16,47	*39,65*
Erdély	72,65	56,81	41,45	29,17	19,20	8,56	1,61	*10,18*
Országos átlag	*66,72*	*46,53*	*23,43*	*22,38*	*22,34*	*20,42*	*11,43*	*31,85*
Indexek (országos átlag = 100)								
Duna jobb partja	100	96	34	78	120	161	130	*150*
Duna bal partja	94	103	99	106	105	102	77	*93*
Duna–Tisza köze	91	80	35	61	97	140	246	*178*
Tisza jobb partja	92	115	119	123	106	80	41	*66*
Tisza bal partja	107	89	137	107	88	75	79	*76*
Tisza–Maros köze	103	100	74	90	102	114	144	*124*
Erdély	109	122	177	130	86	42	14	*32*

Az összeírás Horvátországra nem terjedt ki

4.34.

	Jelzálogkölcsönállomány 1910-ben			Mezőgazdasági átalány- és jégkár biztosítás biztosított érték egy mezőgazdasági		
	egy mezőgazd. keresőre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold művelt területre korona	keresőre korona	lakosra korona	egy hold művelt területre korona
Régiók						
Duna jobb partja	508	210	81	1063	440	169
Duna bal partja	359	150	66	710	297	131
Duna–Tisza köze	789	304	110	924	356	129
Tisza jobb partja	437	178	72	530	216	87
Tisza bal partja	526	204	83	615	239	97
Tisza–Maros köze	658	275	106	551	230	89
Erdély	198	86	37	175	76	33
Horvátország	95	43	25	125	57	34
Országos átlag	*424*	*177*	*74*	*566*	*236*	*99*
Indexek (országos átlag = 100)						
Duna jobb partja	120	119	109	188	186	171
Duna bal partja	85	85	89	126	126	132
Duna–Tisza köze	186	172	148	163	151	130
Tisza jobb partja	103	101	96	94	91	88
Tisza bal partja	124	115	112	109	101	98
Tisza–Maros köze	155	156	143	97	98	90
Erdély	47	49	50	31	32	33
Horvátország	22	25	34	22	24	34

4.35. A régiók általános fejlettségi szintjét jellemző adatok

	A 24 éven felüli férfiak közül					
	kivándorlási veszteség 1901-1910 %	adót nem fizet %	adót fizet 20 K felett %	ír-olvas a 6 éven felüli lakosság %-a	iparforgalmi népesség a lakosság %-a	vasútsűrűség km/ezer km²
Régiók						
Duna jobb partja	2,68	37,38	25,74	81,80	23,44	92,59
Duna bal partja	3,89	32,99	19,64	76,00	26,71	67,90
Duna–Tisza köze	1,67	35,41	26,77	75,90	26,74	88,60
Tisza jobb partja	10,45	28,55	19,95	67,20	25,99	59,94
Tisza bal partja	2,68	31,70	17,37	57,00	18,87	66,72

	a 24 éven felüli férfiak közül					
	kivándorlási veszteség 1901-1910 %	adót nem fizet %	adót fizet 20 K felett %	ír-olvas a 6 éven felüli lakosság %-a	iparforgalmi népesség a lakosság %-a	vasútsűrűség km/ezer km²
Tisza–Maros köze	5,03	32,48	23,25	60,20	19,8	72,28
Erdély	4,35	26,99	13,16	50,50	18,26	41,09
Horvátország	4,47	nincs adat	nincs adat	52,60	13,44	54,47
Országos átlag	*4,08*	*32,60*	*21,11*	*65,40*	*21,51*	*66,60*
Indexek (országos átlag = 100)						
Duna jobb partja	66	115	122	125	109	139
Duna bal partja	95	101	93	116	124	102
Duna–Tisza köze	41	109	127	116	124	133
Tisza jobb partja	256	88	95	103	121	90
Tisza bal partja	66	97	82	87	88	100
Tisza–Maros köze	123	100	110	92	92	109
Erdély	107	83	62	77	85	62
Horvátország	109	nincs adat	nincs adat	80	62	82

4.36. A takarmánytermelésre vonatkozó adatok

	A takamánytermelő terület megoszlása			A takarmánytermelés értékének megoszlása		
	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Régiók						
Duna jobb partja	52,5	24,9	22,7	66,0	26,9	7,1
Duna bal partja	38,4	27,7	33,9	57,2	33,7	9,1
Duna–Tisza köze	54,8	19,4	25,8	69,7	19,1	11,2
Tisza jobb partja	31,2	31,8	37,0	47,5	38,8	13,7
Tisza bal partja	39,4	30,2	30,4	54,3	31,2	14,4
Tisza–Maros köze	51,1	18,7	30,2	66,8	17,9	15,4
Erdély	25,9	40,0	34,0	34,9	52,9	12,2
Horvátország	34,1	29,1	36,9	49,4	41,5	9,1
Országos átlag	*40,7*	*28,3*	*31,0*	*55,9*	*32,7*	*11,4*
Indexek (országos átlag = 100)						
Duna jobb partja	129	88	73	118	82	62
Duna bal partja	95	98	109	102	103	79
Duna–Tisza köze	135	69	83	125	58	98
Tisza jobb partja	77	112	119	85	119	120
Tisza bal partja	97	107	98	97	95	127
Tisza–Maros köze	126	66	97	120	55	135
Erdély	64	141	110	62	162	107
Horvátország	84	103	119	88	127	80

4.37. A számosállatállomány megoszlása állatfajonként

	ló %	szarvasmarha %	sertés %	juh %	kecske %
Régiók					
Duna jobb partja	17,16	61,90	16,24	4,65	0,06
Duna bal partja	14,87	68,96	9,23	6,72	0,23
Duna–Tisza köze	28,43	48,66	17,28	5,57	0,05
Tisza jobb partja	16,37	67,91	8,74	6,84	0,14
Tisza bal partja	19,12	60,31	13,10	7,10	0,37
Tisza–Maros köze	29,80	46,93	13,27	9,59	0,41
Erdély	10,90	69,09	7,06	12,34	0,61
Horvátország	19,33	62,67	12,86	4,70	0,44

	ló %	szarvasmarha %	sertés %	juh %	kecske %
Országos átlag	*19,34*	*60,72*	*12,56*	*7,10*	*0,29*
Indexek (országos átlag = 100)					
Duna jobb partja	89	102	129	65	20
Duna bal partja	77	114	73	95	77
Duna–Tisza köze	147	80	138	79	16
Tisza jobb partja	85	112	70	96	48
Tisza bal partja	99	99	104	100	125
Tisza–Maros köze	154	77	106	135	141
Erdély	56	114	56	174	207
Horvátország	100	103	102	66	149

4.38. Az állattenyésztés termelési értékének megoszlása

	ló %	szarvasmarha %	sertés %	juh, kecske %
Régiók				
Duna jobb partja	2,26	57,81	37,46	2,48
Duna bal partja	2,17	69,26	23,65	4,92
Duna–Tisza köze	3,97	50,14	42,28	3,61
Tisza jobb partja	2,47	69,34	23,11	5,08
Tisza bal partja	3,03	55,00	36,42	5,54
Tisza–Maros köze	4,87	48,58	38,05	8,50
Erdély	1,91	64,22	21,65	12,22
Horvátország	2,88	59,81	33,55	3,76
Országos átlag	*2,90*	*58,65*	*33,02*	*5,44*
Indexek (országos átlag=100)				
Duna jobb partja	78	99	113	46
Duna bal partja	75	118	72	90
Duna–Tisza köze	137	85	128	66
Tisza jobb partja	85	118	70	94
Tisza bal partja	105	94	110	102
Tisza–Maros köze	168	83	115	156
Erdély	66	109	66	225
Horvátország	99	102	102	69

4.39. A nettó mezőgazdasági termék megoszlása

	szántóföldi %	szőlő %	állattenyésztés %
Régiók			
Duna jobb partja	45,68	5,66	48,65
Duna bal partja	54,98	1,89	43,13
Duna–Tisza köze	54,94	7,92	37,14
Tisza jobb partja	47,70	3,25	49,05
Tisza bal partja	52,51	2,89	44,60
Tisza–Maros köze	56,54	4,13	39,33
Erdély	40,27	1,64	58,09
Horvátország	36,47	6,08	57,45
Országos átlag	*48,78*	*4,57*	*46,65*
Indexek (országos átlag = 100)			
Duna jobb partja	94	124	104
Duna bal partja	113	41	92
Duna–Tisza köze	113	173	80
Tisza jobb partja	98	71	105
Tisza bal partja	108	63	96
Tisza–Maros köze	116	90	84
Erdély	83	36	125
Horvátország	75	133	123

4.40. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó termelési érték

	szántó korona	szőlő korona	növény termelés összesen korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság teljes korona
Régiók					
Duna jobb partja	334	41	375	355	730
Duna bal partja	314	11	325	246	571
Duna–Tisza köze	410	59	469	277	747
Tisza jobb partja	273	19	292	281	573
Tisza bal partja	297	16	313	252	565
Tisza–Maros köze	359	26	385	250	634
Erdély	149	6	155	215	370
Horvátország	149	25	174	235	409
Országos átlag	*276*	*26*	*301*	*264*	*565*

Indexek (országos átlag = 100)

	szántó korona	szőlő korona	növény termelés összesen korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság teljes korona
Duna jobb partja	121	160	124	135	129
Duna bal partja	114	42	108	94	101
Duna–Tisza köze	149	229	156	105	132
Tisza jobb partja	99	72	97	107	101
Tisza bal partja	108	63	104	96	100
Tisza–Maros köze	130	101	128	95	112
Erdély	54	23	51	82	66
Horvátország	54	96	58	89	72

4.41. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték

	szántó korona	szőlő korona	növény-termelés összesen korona	állattenyésztés korona	mezőgaz-daság teljes korona
Régiók					
Duna jobb partja	138	17	155	147	302
Duna bal partja	131	5	136	103	239
Duna–Tisza köze	158	23	181	107	288
Tisza jobb partja	111	8	119	114	233
Tisza bal partja	115	6	121	98	219
Tisza–Maros köze	150	11	161	104	265
Erdély	65	3	68	94	161
Horvátország	68	11	80	108	187
Országos átlag	*115*	*11*	*126*	*110*	*236*

Indexek (országos átlag = 100)

Duna jobb partja	120	159	123	134	128
Duna bal partja	114	42	108	94	101
Duna–Tisza köze	138	212	144	97	122
Tisza jobb partja	97	70	95	104	99
Tisza bal partja	100	59	97	89	93
Tisza–Maros köze	130	102	128	95	113
Erdély	57	25	54	85	69
Horvátország	60	106	63	98	80

4.42. A régiók egy lakosára jutó nettó termelési érték

	növénytermelés korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság teljes korona
Régiók			
Duna jobb partja	101	95	196
Duna bal partja	82	62	144
Duna–Tisza köze	108	64	171
Tisza jobb partja	72	69	140
Tisza bal partja	83	67	150
Tisza–Maros köze	110	71	182
Erdély	48	66	114
Horvátország	62	84	147
Országos átlag	*84*	*73*	*157*
Indexek (országos átlag = 100)			
Duna jobb partja	120	130	125
Duna bal partja	98	85	92
Duna–Tisza köze	129	87	109
Tisza jobb partja	85	94	89
Tisza bal partja	99	92	96
Tisza–Maros köze	132	98	116
Erdély	57	90	73
Horvátország	75	115	94

5. A természetföldrajzi régiók mezőgazdasága

Amint arra már a korábbiakban utaltunk, Fodor Ferenc két különböző természetföldrajzi beosztás (1.2. és 1.3. térkép) alapján próbálta meg a magyar mezőgazdaság regionális szerkezetét bemutatni. Számunkra csak megyei szintű adatok álltak rendelkezésre a változók létrehozásához, ezért abból a csoportosításából indulunk ki, amelyben a természetföldrajzi régiókat tisztán megyékből, nem pedig megyékből és járásokból alakította ki.

Az általa létrehozott tájegységek megyei besorolásán azonban kisebb módosításokat tartunk fontosnak elvégezni (5.1. térképet v.ö. az 1.2. térképpel). Sopron megyét a Dunántúli dombvidék helyett, Nyitra megyét pedig az ÉNy-Felföld helyett a Kisalföldhöz soroljuk a természeti adottságokat legjobban tükröző változók (pl. a földterület megoszlása művelési ágak szerint, egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem) alapján. Indokunk azonos a többi korrekciónk esetében is: Ugocsa megyét az Alföld helyett az ÉK-Felföldhöz, Krassó-Szörényt pedig az erdélyi térséghez kapcsoljuk. Krassó-Szörény természeti adottságai sokkal közelebbi értékeket mutatnak a Hunyad megyeihez, mint a temesihez vagy a Torontál megyeihez. Horvátország sem egységes természetföldrajzi régió.[104] Katus László a természetföldrajzi adottságok és az évszázadok folyamán kialakult két eltérő gazdasági–társadalmi struktúrájú terület (a polgári Horvátország és a Határőrvidék) figyelembevételével 5 agrárzónára osztotta Horvátországot.: 1. A polgári Szlavónia (Verőce megye valamint Pozsega és Szerém északi része), amelynek talaja szorosan kapcsolódik Dél-Magyarország gabonatermő vidékéhez; 2. A polgári Horvátország (Zágráb és Varasd megyék):

a fakitermelő birtokok és az állattenyésztő gazdaságok hazája; 3. A szlavón határőrvidék: mocsaras, erdős síkság, a világhírű tölgyerdők vidéke; 4. A horvát határőrvidék: erdős-hegyes táj hegyi legelőkkel; 5. A horvát tengerpart: mediterrán klímája a kertgazdaságnak (gyümölcs és szőlőkultúrának) és a juh- és kecsketenyésztésnek adott otthont. Fejezetünkben csak Pozsega, Verőce és Szerém megyéket kezeljük elkülönítve (Szlavónia) a horvát megyéktől. Ezen kiigazítások következtében ismét 8 régióval dolgozunk, azonban ezek már természeti adottságaikat tekintve sokkal

[104] KATUS László: A horvát kérdés története a kapitalizmus korában (1849–1903). Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1961. A horvát és a szlavóniai megyék mezőgazdaságára vonatkozóan fejezetünkben nem kívánjuk külön idézni az alábbi munkákat, itt hívjuk fel a figyelmet rájuk: KATUS László: A mezőgazdaság tőkés fejlődésének főbb vonásai az Osztrák – Magyar Monarchia délszláv területein. *Történelmi Szemle*, 1959/3–4. 354–404.; TOMASEVICH, Jozo: Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia. Stanford, 1955.; FRANGEŠ, Otto von: Die sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft, Berlin, 1937.; IVŠIĆ, Milan: Les problèmes agraires en Yugoslavie. Paris, 1926.; PFEIFER-HOCHWALDEN, Richard: Die Entwicklung der Landwirtschaft in Slavonien. Leipzig, 1897.; FRANGEŠ, Simon: A mezőgazdasági viszonyok Horvát-Szlavónországokban. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1890.; MAYER, Milan: Die Landwirtschaft der Königreiche Kroatien und Slavonien. Leipzig, 1908.; STEINER, Vladimir: Die Volkswirtschaft der Königreiche Kroatien und Slavonien vom Standpunkte der Landwirtschaft. Zagreb, 1917. ; ZORIČIĆ, M.: Statistische Skizze der Königreiche Kroatien und Slavonien. Agram, 1885.

inkább egyöntetűek, mint az előző fejezetünkben tárgyalt statisztikai régiók, ezért alaposabb elemzést érdemelnek.

Az egyes tájegységek *területi és lakossági adatai* jelentős mértékben szóródtak. A legnagyobb területű régió az Alföld és Erdély volt, ketten együtt a Magyar Korona országai területének felét tették ki (5.1. táblázat). Itt élt az összlakosságnak is a fele. A legnagyobb népsűrűségű tájegység azonban a Kisalföld volt, ahol mintegy 30%-kal nagyobb volt a sűrűség az országos átlagnál. Erdély volt a legritkábban lakott, mindössze 46 fő/km^2, szemben a kisalföldi 80 fő/km^2-rel. Feltűnő különbség adódott a régiók *anyanyelvi megoszlásában* (5.2. táblázat). A Dunántúlon és az Alföldön a magyar anyanyelvűek alkották a többséget, bár arányuk nem érte el a 75%-ot, a Kisalföldön pedig relatív többséget alkottak csupán. Jelentős kisebbségnek számítottak még a németek ezeken a vidékeken, mivel az országban élő német nyelvűek nem sokkal kevesebb, mint fele élt ennek a 3 tájegységnek a területén. A többi, országos viszonylatban nagy létszámúnak tekintett kisebbség közül pedig a szlovákok kétharmada, a románok háromnegyede, a ruszinok szinte teljes mértékben, a déli szlávoknak pedig természetszerűleg a többsége a másik öt régióban található. Mindemellett fontos kiemelnünk, hogy a Kisalföld egy etnikailag nagyon vegyes természetföldrajzi térség: a lakosság egyharmada szlovák volt és jelentős volt a németség aránya is. Szlavóniában a horvátok alkottak relatív többséget, a lakosság egyharmada szerb volt, említésre méltó még a németség aránya, a magyaroké viszont a 10 százalékot sem érte el. E tények ismerete azért is fontos, mivel feltételezésünk szerint a természetföldrajzi tájakról kibontakozó kép elsősorban a természeti adottságoknak köszönhető, nem pedig a bármelyik nemzetiséget megkülönböztető (mező-) gazdaságpolitika következménye.

A *mezőgazdasági keresők aránya az összlakosságban* valamint a demográfiai tényezőket kiszűrve a 15 éven felüliek között is a Kisalföldön és az Északnyugati Felföldön volt a legalacsonyabb (5.1. táblázat). Ez a két térség területileg összefüggött és az ország Budapest után leginkább iparosodott vidéke volt. A horvát megyékben viszont a mezőgazdasági keresők az összlakosságnak több mint négyötödét alkották (5.1. táblázat). Az országos átlagot meghaladó volt az agrárhányados értéke még Szlavóniában és Erdélyben is. A keresőknek a mezőgazdasági népességen belüli arányában nem voltak nagy regionális különbségek. A *területre vonatkoztatott legkevesebb mezőgazdasági kereső, illetve népesség* az Alföldön található, a legtöbb pedig a horvát megyékben, ahol ennek következtében meglehetősen kicsi volt az élet- és munkaterület (5.1. táblázat). Az agrársűrűség, igaz nem nagy mértékben, de a Felföld északkeleti részén, Erdélyben és valamelyest Szlavóniában is meghaladta az átlagost (5.1. táblázat). Mindkét jelenség gyökere a *kivándorlás*ban kereshető: az országos átlagnak majdnem a kétszerese volt a kivándorlási veszteség a Felföldön és viszonylag magas volt a horvát megyékben is, Erdélyben viszont, mivel meglehetősen sok és különböző adottságú megyét foglalt magába, csak átlagosnak mondható (5.3. táblázat). A szakirodalomból

közismert, hogy a Felföldről elsősorban a férfiak tengerentúlra,[105] míg a Székelyföldről a nőknek a Román Királyságba, Bukarestbe történő kivándorlásáról, illetve Budapestre történő elvándorlásukról[106] van szó. Mindkét városban elsősorban cselédmunkát vállaltak.[107] De a századforduló után mind nagyobb méreteket öltött a románok tengerentúli és Romániába, a szászoknak pedig elsősorban Németországba történő kivándorlása.

A *nők aránya a férfiakhoz képest* a mezőgazdasági keresőkön belül összefüggésbe hozható egyrészt az ezer lakosra jutó kivándorlók számával, másrészt pedig a horvát megyékben, sőt Szlavóniában is jelenlévő zadruga rendszer továbbélésével. A legtöbb nő a mezőgazdasági keresőkön belül ui. a Felföldön, annak is elsősorban az északnyugati térségében jutott ezer férfira, Erdélyben viszont az átlagosnál kisebb volt a nők aránya (5.1. táblázat).

A legtöbben *a modern gazdasági ágazatokból* a Kisalföldön éltek és az Északnyugati- Felföldön (5.3. táblázat). Az Alföldön és a Dunántúlon alacsonyabb volt az arányuk, bár még mindig viszonylag magas volt. A tájegységek között ebben a tekintetben a horvát megyék elmaradása a leginkább szembeötlő. A *24 éven felüli férfilakosság* egynegyede fizetett évente *20 korona feletti adót*[108] a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Alföldön: ez az arány magasabb volt az országos átlagnál és számottevő különbséget jelentett az átlagot el nem érő másik három régióval szemben, amelyek közül különösen az Északkeleti-Felföldön és Erdélyben volt nagyon alacsony az ebbe az adókategóriába tartozó férfiak aránya, azaz az itt élők jövedelmi és vagyoni viszonyai alakultak a legkevésbé kedvezően országosan (5.3. táblázat). Akárcsak az iparforgalmi népesség esetében, a *6 éven felüli lakosság írni-olvasni tudását* tekintve az Északnyugati-Felföld megelőzte Szlavóniát, mivel az utóbbi régióban nem érte el arányuk az átlagost, bár a legelmaradottabb térségeknél (horvát megyék, Erdély, Északkeleti Felföld) jóval kedvezőbb helyzetben volt (5.3. táblázat). Legmagasabb szintű volt a 6 éven felüli népesség írni-olvasni tudása a Kisalföldön, valamint a Dunántúlon.

A földbirtokra felvett *jelzálogkölcsönöket és a mezőgazdasági átalány- és jégkárbiztosítást* (5.4. táblázat) vizsgálva a régiók értékei nagyon nagy szóródást mutattak. A legnagyobb összegű jelzálogkölcsön az Alföldön jutott egy főre illetve egységnyi területre (majdnem az országos átlag duplája). Kiemelkedő nagyságú volt még a Dunántúlon, azonban a Kisalföldön már alig haladta meg az átlagot. A többi régióban, különösen a horvát megyékben, de Erdélyben és Szlavóniában is igen alacsony volt. A biztosított vagyon átlagértékének esetében látható, hogy a jelzálogkölcsönhöz hasonlóan mindössze három tájegységen volt nagyobb, mint az országos átlag: a Kisalföldön, a Dunántúlon és az Alföldön. A Kisalföldön a legnagyobb értékű, mivel ott az átlag kétszerese volt

[105] PUSKÁS Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940. Budapest, 1982. 70–87.
[106] *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 64. Budapest, 1920.*
[107] *GYÁNI Gábor: Család, háztartás és a városi cselédség. Budapest, 1983. 121.*

mind az egy főre, mind pedig a területre jutó koronaérték, az Alföldön viszont csak másfélszerese. A piacra jutáshoz elengedhetetlen infrastrukturális hálózat, azaz a *vasútvonalakkal való ellátottság* gyenge színvonala egyaránt sújtotta Erdélyt, a horvát megyéket valamint a Felföld északkeleti részét, tulajdonképpen az ország keleti-délkeleti peremvidékét, ahonnan és ahová nem vezettek már fontos útvonalak, hiszen Európa legfejletlenebb keleti és délkeleti országaival voltak határosak (5.3. táblázat). A Felföld északnyugati részén valamivel kedvezőbb volt a helyzet, de valójában a Dunántúl és a Kisalföld volt a két legjobban ellátott terület.

A *művelési ágak megoszlása* tekintetében a regionális különbségek valamivel kisebbek voltak, mint a statisztikai régiók esetében (5.5. táblázat). A földrajzi viszonyoknak megfelelően az ország peremén — azaz azokon a tájakon amelyek északon, keleten és délen helyezkedtek el —, igen alacsony volt a szántók részesedése a földterületből. Az Alföldön viszont a föld kétharmada volt szántó, ennél nem sokkal kisebb volt az aránya a Kisalföldön. A rétek aránya az Alföldön volt a legkisebb az országban, meglehetősen magas volt viszont a peremterületeken: a Felföld északkeleti részén, Erdélyben és a horvát megyékben. A szőlőterületek részesedése a Dunántúlon volt a legjelentősebb, és az átlagot meghaladta az Alföldön és Szlavóniában is. A legelők aránya egyértelműen a peremvidékeken volt meghatározó, míg a Kisalföldön pl. az országos átlagnak mindössze a fele volt. A szántók visszaszorulásával párhuzamosan nőtt az erdőségek aránya. A szántókon az ugar aránya a Kisalföldön (legkisebb), Szlavóniában, az Alföldön és a Dunántúlon alacsonyabb volt az országos átlagnál. Legmagasabb, a szántó területének egyötöde, az Északkeleti Felföldön és Erdélyben volt, ahol különösen a székely megyékben élt még a kétnyomásos gazdálkodás rendszere.

Az *egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelmet* vizsgálva kettévált a mezőny: négy–négy tájegység között — elsősorban természeti adottságaiknak köszönhetően — jelentős különbség adódott több szempontból is (5.6. táblázat). Azokban a régiókban (Kisalföld, Alföld, Dunántúl és Szlavónia), ahol az értékek felülmúlták az országos átlagot, a köztük lévő különbségek nem voltak olyan számottevőek, mint a másik négy vidék között, amelyekben a kataszteri jövedelem nagymértékben elmaradt az átlagtól. Az összes termőterületre vonatkoztatott legalacsonyabb jövedelmű Erdély és Északkeleti-Felföld valamint a legmagasabb jövedelemmel rendelkező Kisalföld között négy és félszeres volt a különbség. Mindemellett az Északnyugati-Felföldön, ahol az egy katasztrális hold termőterületre jutó kataszteri tiszta jövedelem fele volt az országos átlagnak, ez az érték az említett két tájegység jövedelménél másfélszer nagyobb volt.

Ha akár a szántókon, akár az összes termőterületen vizsgáljuk *az egy mezőgazdasági keresőre*, vagy a *mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem* értékeit, ezek a Kisalföldön vol-

[108] Egy korábbi fejezetben jeleztük, hogy mivel az adatgyűjtés a választójogi reform előkészítését szolgálta, Horvát-

tak messze a legjobbak (5.7. táblázat). Ugyanezt a mutatót vizsgálva az előző fejezetben láthattuk, hogy földrajzilag az Alföldhöz tartozó, de önálló statisztikai régiót alkotó Duna–Tisza közén és a Tisza–Maros közén voltak a legmagasabb kataszteri jövedelmek. Ezúttal azonban a tisztán földrajzi tájegységként vizsgált Alföld, ha a Dunántúli dombságot meg is előzi, már a Kisalföld mögé szorul. A legalacsonyabb kataszteri jövedelemértéket a horvát megyékben becsülték (az átlagos értékek harmada), amiből szintén látható, hogy Horvátország egy egységként való kezelése nem célravezető. Erdélyben valamivel magasabbak voltak az értékek, de még az országos átlag felét sem érték el. A Felföld északnyugati részén viszont mind a szántókon, mind a teljes termőterületen a keresőkre illetve a népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem nem sokkal maradt el az országos átlagtól és jóval magasabb, mint a másik három határmenti régióban.

Milyen volt a *teljes növénytermelési érték megoszlása* a fő növényfajták szerint az egyes tájegységeken? A három fő művelési ág közül a szántóföldi volt a domináló, bár az arányokat tekintve jelentős különbség adódott: öt tájegységen (Kisalföld, Alföld, Szlavónia, Dunántúl, Északnyugati-Felföld) a teljes növénytemelési érték legalább háromnegyedét a szántóföldi növények tették ki, míg a másik háromban (Északkeleti-Felföld, horvát megyék, Erdély) legfeljebb kétharmadát, mivel ezekben a régiókban a kaszálók termésérték hányada is jelentős súlyt képviselt (A szőlőké pedig egyrészt a Dunántúlon, másrészt a horvát megyékben volt kiemelkedő, de az átlagot meghaladta az Alföldön és az Északkeleti-Felföldön is. 5.8. táblázat).

A szántóföldi termelés értéke a következőképpen oszlott meg a fő növényfajták szerint (5.9. táblázat). Az Alföldön, a Dunántúli dombságon és a Kisalföldön majdnem a felét a gabonafélék alkották. A búza az Alföldön kapott főszerepet, ott egyharmadát adta a szántóföldi termelés teljes értékének. A rozs súlya a Dunántúlon és a Kisalföldön volt jelentős igazán, míg az árpáé a két területileg egybefüggő térségben, a Kisalföldön és az Északnyugat Felföldön. A zab részesedése a termésértékből a Felföld mindkét felén és Erdélyben volt kiemelkedő. A kapásnövények közül a kukorica aránya Erdélyben az összterméserték negyedét, az Alföldön pedig ötödét tette ki. A burgonyáé az Északnyugati Felföldön az országos átlag háromszorosa, de az északkeletin és a horvát megyékben is a kétszerese volt. Az összes ipari növény tekintetében a Kisalföld és a Felföld északkeleti fele volt a legjelentősebb: az előbbit egyedül a cukorrépa (az országos átlag ötszöröse) tette a legkiemelkedőbbé, hiszen korszakunkban élelmiszeriparunk egyik vezető ágának, a cukorgyártásnak volt legfontosabb alapanyaga. Az Északkeleti Felföldön a kender volt a legjelentősebb országos viszonylatban, de a len, repce, dohány és a cukorrépa aránya is felülmúlta az átlagot. A dohány egyébként az Alföld jellegzetes ipari növénye, a len Horvátországé és az Északnyugati Felföldé, a repce pedig Szlavóniáé. A takarmánynövények közül a répa súlya a Du-

országra nézve nincsenek adataink.

nántúlon és a Kisalföldön volt kimagasló, a szálas takarmányé pedig rajtuk kívül még a Felföld mindkét régiójában.

A *szántóföldi learatott terület megoszlását* a fő növényfajták szerint az 5.10. táblázat mutatja. A gabonafélék learatott területe nem egészen 60 százalékot foglalt el átlagosan az országban. A kaszálók részesedése a peremvidékeken a legkiemelkedőbb: az Északkeleti Felföldön, Erdélyben és a horvát megyékben az összes területnek legalább egyharmadát alkották. A szőlőterület pedig a Dunántúlon, az Alföldön, és Horvátországban érdemel említést.

A horvát megyékben mindössze a szántóföld 40%-án arattak gabonát, Erdélyben és Szlavóniában pedig a felén. Hozzájuk képest a Felföldön jóval nagyobb területen aratták a gabonaféléket, bár az északkeleti részen az éghajlati és talajviszonyoknak megfelelően kisebb volt a területük, mint az északnyugatin. Ez utóbbin, bár közel azonos arányban vetették mind a négy gabonafajtát, regionális összehasonlításban az árpa és a zab érdemel említést, míg északkeleten a zab. A búza elsődleges vetésterülete az Alföld, míg a rozsé a Dunántúli dombság és a Kisalföld volt, ahol az Északnyugati Felföld folytatásaként szintén kiemelkedő szerephez jutott az árpa is. A kukorica learatott területe az országos átlagot Erdélyben, Horvátországban és az Alföldön haladta meg. Ezzel szemben a burgonyáé éppen ezekben a régiókban, a horvát megyéket kivéve, még csak el sem érte az átlagot, sőt annak mindössze fele volt. Az ipari növények legnagyobb learatott területe a Kisalföldön és a Felföldön található. Az állattenyésztés szempontjából fontos takarmányfélék az egymással területileg is összefüggő három régióban, a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Északnyugati-Felföldön foglaltak el igen nagy területet.

Az egy mezőgazdasági lakosra jutó mezőgazdasági terület megoszlása a következőképpen alakult (5.11. táblázat). A Dunántúli dombságon, a Kisalföldön és az Alföldön az átlagot jóval meghaladta az egy lakosra jutó szántó területe, de nagyobb volt Szlavóniában és az Északnyugat Felföldön is. A keleti, délkeleti peremterületeken, mint a Felföld északkeleti felén, Erdélyben és a horvát megyékben viszont jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál. Az utóbbi három tájegységen, különösen a horvát megyékben az egy lakosra jutó összes intenzíven művelt terület nagysága sem érte el az átlagot, amit egyrészt az utóbbi régió földrajzi adottsága, másrészt nagy agrársűrűsége okozott.

Az *egy kataszrális holdra jutó bruttó termelési értéket* vizsgálva hasonló következtetésre jutunk, mint a statisztikai régiók esetében: a regionális különbségek nem voltak nagyok, bár művelési áganként igen eltérő volt az egyes tájegységek sorrendje (5.12. táblázat). Mind az összterületre, mind pedig a szántókra vonatkoztatva a Kisalföldön voltak a legmagasabbak, az ország keleti felén, az ÉK Felföldön és Erdélyben pedig a legalacsonyabbak.

Hogy alakultak a súlyban kifejezett *termésátlagok* az egyes tájegységeken? A regionális különbségek meglehetősen kicsik, egy-két növény kivételével az országos átlagnál 10 százalékkal

alacsonyabb terméshozammal nem találkozunk a horvát megyéket kivéve egyetlen régióban sem (5.13. táblázat). A horvát megyék termésátlagai kb. 30 százalékkal kisebbek az átlagosnál, két növény kivételével: a repce hozama országosan itt volt a legnagyobb, illetve a burgonyáé csak kevéssel volt alacsonyabb az átlagnál. A Kisalföldön volt a legmagasabb a búza, a rozs, az árpa, valamint a burgonya és a len hozama. Említésre méltó még a kukorica és a repce. Az Alföldön pedig a zab, a kukorica, a cukorrépa és a kender termésátlaga volt a legnagyobb. Ha a 32 növény átlagterméseinek súlyozott indexét nézzük, akkor a Kisalföldet találjuk első helyen. Mindjárt a következő oszlopban megtaláljuk erre a magyarázat egyik tényezőjét is: itt volt a legjelentősebb a műtrágya alkalmazása (s ennek megfelelően bizonyára a természetes trágya használata is kiemelkedő volt). A Kisalföldön az országos átlagnál háromszor több műtrágya jutott egy hold szántóra (5.13. táblázat). Ez a 25,5 kg-os egy holdra jutó szuperfoszfát mennyiség kb. a felét tette ki az ausztriai és az USA-beli átlagnak 1907-ben. 1911-ben elérte az 1907-es USA-beli átlagot, az ausztriainál (1907) pedig már magasabb volt annál.[109] A másik két régióban — a Dunántúlon és az Északnyugat Felföldön — meg sem közelítették ezeket az arányokat, bár az átlagot jóval felülmúlták. A legkevesebb műtrágyát Erdélyben forgatták a földbe és az Alföldön sem próbálkoztak jelentős mértékben a modern talajerőpótlással.

A viszonylagosan kiegyenlített hozamok a fentiekben részletesen elemzett mutatókkal (kataszteri jövedelem, a művelési ágak és a szántóföldi vetésterület, a növénytermelési érték valamint az egy mezőgazdasági lakosra jutó mezőgazdasági terület megoszlása, és az alábbiakban még bemutatásra kerülő munkaerő termelékenysége) összességében *alátámasztják azon előfeltevésünket, hogy a század elejére az egyes, földrajzilag egységes tájegységek között kibontakozott nem csak egy gazdaságon, hanem egy ágazaton belüli munkamegosztás is* (már az előző fejezetben tárgyalt statisztikai régiók esetében is felfigyelhettünk erre), *és érvényesült a közgazdaságtan fogalomhasználatában jól ismert „komparatív előnyök" elve,* mindamellett, hogy a kenyérgabona megtermelése a modernizációba még kevésbé bekapcsolódott vidékeken továbbra is fontos maradt. A növénytermelési ágazat szerkezete alapján feltételezzük, hogy a teljes mezőgazdasági szektoron belül, azaz az állattenyésztéssel együtt is létezett a földrajzi régiók közötti munkamegosztás.

Ami a *munkaerő termelékenységét* illeti, a regionális különbségek igen jelentősek voltak az előzőekben tárgyalt terméshozamokhoz képest (5.14. táblázat). A Kisalföldön az egy mezőgazdasági keresőre jutó termelési érték a legmagasabb volt mind az összterületre, mind a szántóra vonatkoztatva. Az Alföldön is mindkettő jóval meghaladta az országos átlagot, Szlavóniában azonban már nem érte el azt. Az Északnyugati Felföldön viszont magasabb volt, mint Szlavóniában. A munkaerő termelékenysége a szőlőterületen a Dunántúli dombságon volt a legkiemelkedőbb,

[109] MATLASZKOVSZKY Tádé: A szuperfoszfát nemzetgazdasági fontossága Magyarországon. Budapest, 1913. 20–25.

majd az Alföld következett. Legalacsonyabb Erdélyben és a Felföld északnyugati vidékén, de az északkeletin sem érte el az országos átlagot. Erdélyben a kaszálókon volt a legmagasabb az egész ország területén az egy mezőgazdasági keresőre jutó termelési érték. A *mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó bruttó termelési érték* a fentiekben elmondottakkal hasonló tendenciákat mutatott (5.15. táblázat).

Három tájegységen is igen magas volt az *igaerő ellátottság mértéke ezer mezőgazdasági keresőre* vonatkoztatva: az Alföldön, a Dunántúli dombságon és Szlavóniában (5.16. táblázat). Az említett régiókban a szarvasmarhával szemben a lovak voltak többségben, de a két igásállat aránya különböző volt: Szlavóniában egy marhára 5 ló jutott, az Alföldön a lovak száma kétszerese volt a marhákénak. Erdélyben is meghaladta az országos átlagot az igásállatok száma, amelyeknek kétharmada azonban ökör és bivaly volt, s csak egyharmada volt ló. A Felföld két tájegységén valamivel több volt a lovak száma, mint az igavonó marháké, de a teljes igaerő állomány még az országos átlagot sem érte el. A horvát megyék rendelkeztek a legalacsonyabb igásállat tőkével.

Amennyiben a *szántóterületre jutó igaerő ellátottságot* nézzük, akkor eltérő képet kapunk. A horvát megyékben jut legtöbb igavonó a szántóterületre, elsősorban a szántóterület viszonylag csekély arányának köszönhetően. Hasonló a helyzet Erdélyben is. Szlavóniában és a Dunántúli dombságon még meghaladta az országos átlagot az ez egységnyi szántóterületre jutó igásállatok száma, de ezekben a régiókban már a lovak voltak többségben. A Felföldön, az Alföldön és a Kisalföldön az igaerő ellátottság területre vonatkoztatott mértéke nem érte el az átlagot.

Hogy alakult az *állatállománynak, mint élelmiszer illetve nyersanyagforrásnak a létszáma, valamint szerkezete fajonként és fajtánként*? A számosállat-állomány létszámát tekintve a regionális különbségek nem voltak jelentősek. Akár a teljes lakossághoz, akár a mezőgazdasági népességhez viszonyítjuk a számosállat-létszámot, mindenképpen Szlavónia valamint a dunántúli régió áll az első helyen. (5.18.–5.19. táblázat). A legtöbb lovat és sertést Szlavóniában, az Alföldön és a Dunántúli dombságon tenyésztették. A sertésekből legkevesebb a Felföldön és Erdélyben volt. A szarvasmarha és a fejős tehenek létszáma csak az Alföldön és Szlavóniában nem érte el az országos átlagot. Az ország kopárabb hegyvidéki területein, a Felföld északkeleti részén, Erdélyben és a Horvát megyékben volt számottevő a kecsketartás, míg a juhtartás Erdélyben és a Felföld északnyugati felén.

A Dunántúli dombvidéken, a Felföld északnyugati részén és a Kisalföldön nagyarányú és intenzív szarvasmarha-tenyésztés folyt (a növénytermelésen belül a takarmánynövény termelés jelentősége éppen ezeken a területeken nagy): az állomány kevesebb, mint 10 százaléka volt csak magyar fajta, szemben az Alfölddel vagy Erdéllyel, ahol a felét az utóbbi fajta alkotta (5.17. táblázat). A horvát megyékben a szarvasmarha állomány teljes mértékben tarkafajta volt. Gyapjúex-

port céljából, amely egy átmeneti visszaesés után korszakunkban ismét növekedni[110] kezdett, merino juhot elsősorban a Dunántúli dombságon, a Kisalföldön és az Alföldön tenyésztettek, bár az utóbbi régióban arányuk megegyezett a rackáéval, amelynek gyapját elsősorban a paraszti háziipar hasznosította. Erdélyben és Horvátországban a juhállomány szinte teljes egészében racka volt. Táplálkozási hagyományok miatt a Felföld északkeleti térségében, a piac igényei következtében pedig különösen a Kisalföldön tenyésztettek húsjuhot.

A korszerűbb gazdálkodásra utaló *állatorvosi létszám* is megerősíti azt, hogy nem elsősorban az állatok létszáma, hanem az állomány szerkezete jelzi a modernizált, korszerű állattenyésztésre való áttérést (5.19. táblázat). A hagyományosan nagy sertéstenyésztő Szlavóniában volt ui. a legrosszabb a helyzet: kétszer annyi állat jutott egy orvosra, mint átlagosan, ugyanakkor azokon a vidékeken, ahol többször is hangsúlyoztuk, hogy jelentős piacra termelés folyt — Kisalföld, Alföld, Északnyugati Felföld —, az országos átlagnál kevesebb állat jutott egy orvosra. A Dunántúli dombság, amely szintén a takarmánynövény termesztő és belterjes állattenyésztő tájegységek közé tartozott ebben a vonatkozásban kivételnek számított: az átlagnál kevesebb orvos jutott az állatokra.

Horvátországra vonatkozóan nincsenek adataink a *tejszövetkezeti mozgalomról*, de így is érdemes bemutatnunk a magyarországi regionális viszonyokat (5.20. táblázat). A legnagyobb szervezettség is csupán az önálló földművelők 10%-át érintette 1910-ben a Dunántúli dombságon. Ez igen kiemelkedő azonban, mert az országos átlag háromszorosát jelentette. A másik térség, ahol a szövetkezeti tagok az átlagosnak másfélszeresét tették ki, a Kisalföld. A többi tájegységen a tagsági létszám messze alulmúlta az átlagot. Az egy önálló földművelőre vonatkoztatott tejtermék értékében alig volt különbség a két régió között, azonban a szövetkezeti tagok esetében igen: a dunántúli tagokra jutó jóval alacsonyabb volt nem csak a kisalföldinél, hanem az erdélyinél, sőt az északnyugati felföldinél is. E két utóbbi tájegységen ui. bár a szervezettség nem érte el az országos átlagot, a tehenek tejhozama és a tagokra jutó tejtermék értéke is kimagasló volt.

A mezőgazdasági eszközök és gépek sűrűségét két szempontból is vizsgáltuk: a területhez és a munkaerőhöz viszonyítva (5.21 – 5,25. táblázat). A talajművelő eszközökről összességében elmondhatjuk, hogy a területre vonatkoztatott számukban nem voltak éles regionális különbségek. Természetesen voltak közöttük olyanok, amelyeket bizonyos tájegységeken kevésbé használtak, de ezt okozhatta az eltérő talajminőség, a szántóföldi növények kisebb vetésterülete, vagy az is, hogy ugyanannak az eszköznek volt egy másik megfelelője, és az adott vidéken az volt elterjedtebb. Az irodalomban is jól ismert pl. a kultivátor és a töltögető eke, amelyeket egyaránt talajlazító eszközként használtak: a kultivátort inkább a nagybirtokokon, míg a töltögető ekét a paraszti

[110] A Magyar Szent Korona országainak 1882–1913. évi külkereskedelmi forgalma. Magyar Statisztikai Közlemé-

gazdaságokban. A hengerekre nem annyira a homokos, sokkal inkább a kötött talajon volt szükség és kevésbé ismerték a hegyvidékeken is. A henger egyébként az un. tüske vagy tövisboronát szorította ki fokozatosan a használatból. Az elmondottakat statisztikai adataink is igazolják. A fagerendelyes eke, amely a 19. század közepén váltotta fel a hagyományos faekét, már lassan kiszorulóban volt azokon a tájakon, ahol a szántóföldi növénytermelésnek, különösen a gabonatermelésnek jelentős szerepe volt. A Dunántúli dombságon, a Kisalföldön és főleg az Alföldön ennek a típusnak az aránya már nem érte el az országos átlagot, mert a vasgerendelyes és egyéb korszerű ekék egyre nagyobb teret hódítottak. A kettős és hármas ekéknek is ezeken a vidékeken volt országos viszonylatban nagyobb jelentősége. A töltögető ekék és a kultivátorok száma sokszorosa volt az átlagosnak Szlavóniában, ahol a kukorica a vetésterület harmadát tette ki. A henger is egyfajta talajtömörítő, amely azonban elsősorban a nagybirtokokon terjedt el, sokszor felváltva a hagyományos boronafajtákat. A Dunántúli dombságon az átlagnál kétszer, a Kisalföldön háromszor több található belőle, s legkevésbé terjedt el az Alföldön és Szlavóniában. A hegyvidéki területeken sem volt ismert (ÉK-Felföld, Erdély). Az eke mellett a legszéleskörűbben és regionálisan legkiegyenlítettebben használt eszköz a borona volt. Korszerűbbnek mondható típusa, a vasborona, amely az 1850-es évektől jelent meg, a horvát megyékben, az Alföldön és Szlavóniában volt kiemelkedő jelentőségű. A kukoricamorzsolók regionális eloszlása legfontosabb sertéstenyésztő vidékeinknek megfelelően alakult: a Dunántúli dombságon, az Alföldön és Szlavóniában volt a legnagyobb arányban. A szecska- és répavágók súlya pedig a nagyjelentőségű takarmánynövény termesztő régiókban volt kiemelkedő: a Kisalföldön, az Északnyugat Felföldön és a Dunántúlon. Mivel ezeken a tájakon belterjes állattenyésztés folyt, ezért nem véletlen az sem, hogy a trágyaszivattyúk elterjedtsége is igen széleskörű volt. A nagyobb mérlegek a növénytermelő közép- és nagybirtokokon, a Dunántúli dombságon, a Kisalföldön és az Alföldön jellemzőek, azaz a jelentős piaci árutermelést folytató térségekben a legelterjedtebbek. A gyümölcsaszalók aránya a Kisalföldön, az Alföldön és a Dunántúlon alig érte el az országos átlag felét, míg a Felföld mindkét részén, Erdélyben és Szlavóniában jóval magasabb volt annál. A szekerek nagy száma a horvát megyékre és Szlavóniára jellemző és egyben mindkét térségben az országos átlagnál nagyobb arányban használtak már vastengelyűt. Ennek a szekértípusnak az igazi hazája azonban a Dunántúli dombvidék és a Kisalföld volt, ahol már kb. 90%-át tette ki a szekereknek. A borsajtót a filoxéra járvány által elpusztított szőlőterületek miatt érdemesebb mezőgazdasági keresőkre vonatkoztatva vizsgálni: a Dunántúli dombságon az országos átlag négyszerese, a Kisalföldön több mint másfélszerese volt a számuk, az összes többi tájegységen viszont messze ala-

nyek. Új sorozat. 63. Budapest, 1923.

csonyabb volt az átlagosnál. Meglepően alacsony volt a számuk Szlavóniában és az Alföldön, hiszen mindkettő fontos szőlőtermelő vidék volt.

A vetőgép, már neve is mutatja, nem pusztán eszköz, hanem gép. Aránya a Kisalföldön, Dunántúlon, Alföldön és Szlavóniában meghaladta az átlagost, a köztük lévő regionális különbségek azonban nagyobbak voltak, mint azokban a régiókban, ahol el sem érte az országos átlagot. A Kisalföldön háromszor annyi vetőgépet használtak, mint országosan. A vetőgépeknek is létezett már egy 1895-re is elavultnak számító típusa: a szórvavetőgép. Szembetűnő, hogy az országban a szórva vető gépek aránya legfeljebb 40 százalékot ért el, mert mindegyik tájegységen a sorvetőgép, azaz a korszerűbb fajta volt többségben. Mindemellett a Kisalföldön aránya már meghaladta, a Dunántúli dombságon pedig megközelítette a 90 százalékot. A gőzeke, az eke „gépesített formája", a nagybirtokon kezdett terjedni, ott, ahol a szántóföldi növénytermelés nagyjelentőségű volt: a Kisalföldön és a Dunántúli dombságon.

A *gépi erőforrások alkalmazásában* az egyes tájegységek egymáshoz viszonyított helyzetében óriási különbségek voltak. A legjobban ellátott terület a Kisalföld volt mindkét géptípusból (lokomobil, járgány), és mind a mezőgazdasági keresőkre, mind pedig a területre vonatkoztatva. Utána következett a Dunántúli dombvidék, majd az Alföld. E két utóbbi tájegységet a szél- és villanymotorok elterjedtsége, Erdélyt a benzinmotorok jellemezték. A horvát megyékben kirívóan alacsony volt a rendelkezésre álló gépi erőforrások száma. A lokomobilok és járgányok aránya Erdélyben is csak harmada volt az átlagosnak. Valamivel jobb volt a helyzet a másik három tájegységen, bár meg sem közelítették az átlagost, kivéve az Északnyugati Felföldet, ahol a járgányok száma meg is haladta azt.

A legnagyobb arányban az Alföldön használtak cséplőgépeket, járgányos cséplőgéppel szinte elhanyagolható mennyiséget csépeltek, kézzel pedig még az összes gabona 5 százalékát sem (5.26. táblázat). A Kisalföldön és a Dunántúli dombságon is több mint 80 százalékos volt a gőzcséplőgép használat. Szlavóniában az országos átlaggal megegyező arányban csépeltek gőzgéppel, ezért ott már a kézi erőnek nagyobb szerepe volt: kb. negyedét csépelték így a gabonának. Az ország keleti területein, Erdélyben és az Északkelet Felföldön is hasonlóan alakult a helyzet. Horvátországban viszont több mint 80 százalékát kézzel csépelték és mindössze 15 százalékát gőzgéppel vagy járgányos cséplőgéppel.

A *munkaviszony* tekintetében az önállóak aránya az egész országban legfeljebb 40 százalék volt, az egyes térségek között az eltérések nem voltak kiugróak (5.27. táblázat). A bérmunka alkalmazásában viszont nagyok voltak a regionális különbségek. Az Alföldön és a Kisalföldön másfélszer több mezőgazdasági cseléd és napszámos jutott száz önállóra, mint az országban átlagosan. Arányuk meghaladta a kereső földművelő népesség 40 százalékát. A birtokstruktúrának megfelelően az Alföldön elsősorban napszámosokat alkalmaztak, míg a Kisalföldön cselédeket. A

Kisalföldön a gazdasági tisztviselők foglalkoztatottsága az országos átlag kétszerese volt. Ennek a rétegnek az aránya a Dunántúlon, az Alföldön és a Felföld északnyugati részén is meghaladta az átlagot, de messze nem olyan mértékben, mint a Kisalföldön. A nagy agrársűrűségű horvát megyékben és Szlavóniában a zadruga rendszer továbbélésének következtében az átlagot jóval felülmúlta a segítő családtagok aránya és ezzel párhuzamosan itt volt a legalacsonyabb arányú a mezőgazdasági bérmunkások foglalkoztatottsága. Az önállóak és segítő családtagok együttes aránya a kereső népességen belül mutatja, mekkora jelentősége volt az egyes régiókban a családi gazdaságoknak. A legnagyobb arányban természetszerűleg a horvát megyékben részesedtek a mezőgazdasági termelésben és arányuk az országos átlagot meghaladta Szlavóniában és Erdélyben is. A legtöbb eltartott 100 mezőgazdasági keresőre viszont az Alföldön és a Felföld északkeleti felén jutott.

A *mezőgazdasági keresők műveltségében* nagyok voltak a regionális különbségek (5.28. táblázat). Az országos átlagot jóval felülmúlta a Kisalföldön, a Dunántúli dombvidéken, a Felföld északnyugati részén és az Alföldön élők írni-olvasni tudásának az aránya, ami az őstermelő keresők több mint kétharmadát jelentette. Átlagosnak mondható Szlavóniában, a többi tájegységen viszont még a földművelő keresők felét sem érte el. A középiskola négy osztályát elvégzettek hányada a legkiemelkedőbb a Kisalföldön volt (itt vannak nagy arányban a gazdasági tisztviselők), meglehetősen magas volt Erdélyben (a szászok lakta megyéknek köszönhetően), az Északnyugat Felföldön és az Alföldön. Nem sokkal volt alacsonyabb az átlagosnál a Felföld északkeleti részén, jóval elmaradt már attól a Dunántúli dombságon és Szlavóniában. Kirívóan alacsony volt a horvát megyékben.

A *szántók, rétek és szőlők a gazdaságok összterületének* átlagosan nem egészen 70 százalékát tették ki 1895-ben (5.29. táblázat). A regionális különbségek nem voltak túl nagyok: a Kisalföldön és az Alföldön arányuk azonban valamivel magasabb volt. A 100 hold feletti gazdaságok súlya a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Alföldön volt egyértelműen magas, a többi térségben a szántó, rét szőlő területének 70–90%-a a 100 holdon aluli gazdaságok tulajdonában volt. E kategórián belül az 5–100 hold közötti gazdaságnagyság az átlagosnál kevésbé volt jellemző a három említett régióra. A törpegazdaságok (5 hold alatti) aránya viszont a Dunántúlon is magasabb volt az országos átlagnál, legalacsonyabb pedig Szlavóniában volt. A 100–1000 holdas gazdaságok részesedése a Kisalföldön, az Alföldön és az Északnyugat Felföldön a legnagyobb, az 1000 hold felettiek pedig leginkább a Dunántúli dombságra voltak jellemzőek, bár arányuk nagyobb volt az átlagnál a Kisalföldön és az Alföldön is. Ha a 100 hold alatti és feletti gazdaságok részesedését 1913–15-ben is megvizsgáljuk, akkor látható, hogy a regionális eloszlás nem változott az eltelt időben, de a szóródás kis mértékben csökkent, s a kis gazdaságok részesedése valamit növekedett (5.30. táblázat).

1914-ben[111] a 100 hold alatti és feletti birtokok átlagosan majdnem fele-fele arányban részesedtek a teljes területből (5.31. táblázat). Az egyes régiókat vizsgálva a 100 hold feletti birtokkategóriák súlya a Felföldön és Erdélyben volt meghatározó, a száz hold alattiaké pedig a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Alföldön. A 100–1000 hold közötti birtokok aránya az Alföldön és az Északnyugat Felföldön magasabb, mint az országos átlag, az 1000–10000 hold közöttieké viszont a Dunántúlon és Erdélyben. A 10000 hold feletti birtokkategória egyaránt jellemezte az utóbbi kettőt és a Felföld mindkét térségét, aminek valószínű oka az ezeket a tájegységeket jellemző nagy kiterjedésű erdőségek volt. Mint már említettük, ennek a táblázatnak értékelésénél figyelembe kell venni azt, hogy a teljes területben benne vannak a kincstári erőbirtokok, valamint a közbirtokossági és községi erdők és legelők is.

Hogy alakult *a mezőgazdasággal foglalkozó birtokosok megoszlása birtokkategóriánként az egyes tájegységeken Budapest beszámításával és anélkül*? Csak a 100 holdon felüli birtokosok, azon belül is az 1000 holdnál többel rendelkezők esetében volt lényeges eltérés a két táblázat között, amelynek oka, hogy Budapest beszámításával az ott élők — függetlenül attól hol voltak birtokaik — valamennyien az alföldi régiót erősítették és így a többi tájegységen egyáltalán nem érte el arányuk az országos átlagot. Budapest nélkül viszont Erdély és Horvátország kivételével mindenütt magasabb volt az 1000 hold feletti birtokosok aránya az átlagnál (5.32.–5.33. táblázat). A 200–1000 hold közöttiek súlya szintén az Alföldön volt a legnagyobb, de magas volt az Északnyugat Felföldön is. A regionális különbségek igen jelentősek voltak, mivel a horvát megyékben az 50 hold feletti kategóriákban a birtokosok aránya legfeljebb az országos átlag egyötöde volt. A 50–200 holdas középbirtokosok az Alföld mellett a Kisalföldet jellemezték, a 20–50 hold közötti kategóriában már Szlavóniában is meghaladták az országos átlagot. A családi gazdaságok (5–20 hold) elterjedtségében kicsi volt a szóródás, de az Alföldön és a Kisalföldön kevésbé voltak jelen. Az 5 hold alatti birtokosok pedig kevésbé voltak jelentősek az Alföldön, az Északnyugat Felföldön, Erdélyben és Szlavóniában.

Ha nem csak a földműveléssel foglalkozó önálló birtokosok megoszlását vizsgáljuk, hanem *az összes birtokos*ét, akkor az utóbbi esetben az 1000 holdnál nagyobb birtokosok aránya nem az Alföldön, hanem a Felföld északkeleti részén volt a legnagyobb, mivel ezekben a megyékben a nem mezőgazdasági kategóriákon kívül ezen birtokosok közül jó néhányan a bányászatban illetve az iparban foglalkoztatottak között voltak számon tartva, valamint elég nagy számban az un. polgári és egyházi közszolgálati, értelmiségi kategóriában[112] (5.34. táblázat).

[111] Horvátországra az összeírás nem terjedt ki.
[112] A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 56. Budapest, 1915.

Az 1895-ös általános mezőgazdasági összeírás alapján *mind az egy gazdaságra, mind az egy birtokosra jutó földterület* tekintetében csak Erdély és a horvát megyék nem érték el az országos átlagot, a többi régióban meg is haladták azt, bár eltérő mértékben (5.35. táblázat). A birtokosra jutó terület a Kisalföldön volt a legnagyobb, ami valószínűleg összefüggött azzal, hogy itt volt a legjelentősebb a vegyes gazdaságok aránya (mind a gazdaságok összes számának, mind összes területének arányában), tehát a birtokosok sajátjuk mellett még bérelt földet is műveltek. A Kisalföldön kívül még az Alföldön és az Északnyugat Felföldön is említésre méltó a *vegyes gazdaságok* aránya. A tisztán *bérleti gazdaságok az összterületből* legnagyobb mértékben a Dunántúli dombságon részesedtek, de magas volt az arányuk a Kisalföldön és az Alföldön is. A többi tájegységen viszont még az országos átlagot sem érték el. Figyelemre méltó jelenség, hogy a gazdaságok összes számát tekintve a Dunántúlon a tisztán bérleti gazdaságok aránya az országos átlag alatt maradt. A vegyes gazdaságok előfordulási aránya a Kisalföldön másfélszerese az átlagosnak, ami jóval jelentékenyebbnek számított az alföldinél, bár ott is meghaladta az átlagot.

A bérlők és részes földművesek kis hányadát tették ki a az önálló mezőgazdasági keresőknek, de a bérleti rendszer, mint jelenség fontos a gazdaság modernizációja szempontjából (5.36. táblázat). A *részes földművelők eloszlása* igen szélsőséges volt országosan: a horvát megyékben és a Kisalföldön gyakorlatilag nem létezett ez a kategória, az Alföldön viszont az országos átlag kétszerese, Erdélyben pedig másfélszerese volt. Az *összes bérlőt* vizsgálva is hasonlóan nagy eltéréseket tapasztalunk a régiók között: az Alföldön voltak a legnagyobb arányban, a Kisalföldön is nagyobb volt súlyuk az országos átlagnál, de a többi térségben messze alacsonyabb volt annál. Ha *száz birtokosra vetítve vizsgáljuk a bérlők* arányát, akkor a két régió sorrendje felcserélődik, mivel a Kisalföldön a bérlők nagy része olyan volt, akinek már van birtoka. Az Alföldön viszont a bérlők majdnem fele egyáltalán nem rendelkezett önálló birtokkal. Mindkét bérlőtípus megtalálható a Dunántúli dombságon is, ha nem is olyan arányban, mint az előző két régióban. A többi tájegységen azonban sehol sem érte el részesedésük az országos átlagot.

Mely birtokkategóriákat bérelték az egyes régiókban? A törpebirtokokat leginkább a Kisalföldön és az Alföldön, a kis- és középbirtokokat (100 hold alatt) csak az Alföldön bérelték kiemelkedő (az átlag kb. háromszorosa) arányban (5.37. táblázat). A 100–200 holdas birtokkategória már a Kisalföldön is meghatározó volt, bár az alföldinél sokkal kisebb mértékben. A 200–1000 hold közötti nagybirtokok súlya a Kisalföldön volt a legjelentősebb és azt követte a vele területileg összefüggő Északnyugat Felföld, majd az Alföld és az országos átlagnál valamivel magasabb volt a bérlők aránya ebben a birtokkategóriában a Felföld északkeleti felén is. Az 1000 holdnál nagyobb birtokokat bérlők a Kisalföldön találhatók a legnagyobb mértékben (az átlag több mint kétszerese), de a Dunántúlon sem sokkal kisebb az arányuk, az Alföldön viszont bár országosan kiemelkedő, de a másik kettőhöz képest jóval alacsonyabb volt az előfordulásuk. Ha a bérletek

átlagos területét nézzük (5.35. táblázat), akkor nyilvánvaló, hogy a nagybérletek igazi területe a Dunántúl volt, s csak után következett a Kisalföld.

A *kiigazított földadókataszter alapján nyert mutatóinkból* (5.38. táblázat) látható, hogy a tagosítás legelőrehaladottabb az Alföldön és a Kisalföldön volt, mivel ezekben a régiókban állt a legkevesebb részletből egy birtok, szemben a Felföld északnyugati térségével, ahol viszont a legelaprózottabb volt. Az Alföldön messze az országos mértéket meghaladó volt egy parcella nagysága és kiemelkedő volt Szlavóniában is. A legkisebb parcellákkal az Északnyugati-Felföldön találkozunk. A birtokok átlagos területe Szlavóniában volt a legnagyobb, de nem sokkal maradtak el tőle a Felföld és Erdély, a többi régióban viszont az átlag alatt maradt a nagyságuk. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke Szlavóniában volt a legkimagaslóbb, az Alföldön is másfélszerese volt az országos átlagnak, és a Dunántúlon valamint a Kisalföldön is magasabb volt annál. Minden tekintetben a horvát megyék voltak a legkedvezőtlenebb helyzetben.

Mind a birtokstruktúrából, mind a birtokokra jutó kataszteri jövedelemből származó képet tovább finomítja a 39. táblázat. Az *adókategóriákban* igen jelentősek voltak a regionális különbségek. Az évi 20 koronát meghaladó földadót fizetők legnagyobb arányban a Kisalföldön éltek (az országos átlag több mint másfélszerese). Az Északkelet Felföldön és Erdélyben arányuk az átlag harmada volt és a Felföld északnyugati részén is mindössze kétharmada. A 20–50 korona évi adót fizetők legnagyobb része a Dunántúli dombságon élt: arányuk itt négyszer akkora volt, mint Erdélyben és a Felföld északkeleti területén. Nem sokkal maradt el a Dunántúltól a Kisalföld sem. A gazdagparaszti, agrárvállalkozó réteget tükröző 50 koronát meghaladó földadót fizetők aránya az Alföldön majdnem az átlag kétszeresét, a Kisalföldön több mint másfélszeresét tette ki, s ha nem is nagy mértékben, de a Dunántúli dombságon is felülmúlta az országos átlagot. Erdélyben és az Északkelet Felföldön viszont még annak egyötödét sem érték el.

A Dunántúli dombság

Az ország mintegy tíz százalékát kitevő *Dunántúli dombság*, a harmadik legnagyobb népsűrűségű tájegységünk volt, és az egyetlen, ahol a lakosság majdnem 75%-a magyar anyanyelvű volt. A legjelentősebb kisebbségnek a németség számított, de csupán 15%-át tette ki az össznépességnek. A mezőgazdasági keresők aránya a 15 éven felüli népességben átlagosnak mondható, az agrárhányados pedig egy kicsit magasabb az átlagnál Az agrársűrűség az országos átlagnál alacsonyabb volt. A kivándorlás itt öltötte országosan a legkisebb mértéket. Itt volt országosan a legmagasabb azoknak az aránya a 24 éven felüli férfiakon belül, akik több mint 20 korona adót fizettek évente. Az iparforgalmi ágazatokból élők hányada már némileg meghaladja az országos átlagot. A régió lakosságának műveltségi szintje kiemelkedő, hiszen a 6 éven felüliek négyötöde tudott írni-

olvasni. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó jelzálogkölcsön nagysága az alföldinél jóval alacsonyabb, országosan mégis jelentősnek mondható. *A mezőgazdasági átalány- és jégkárbiztosítást tekintve az egy főre jutó biztosított vagyon értéke viszont az alföldinél magasabb és az országos átlagnak is majdnem a duplája. A tőle északnyugatra fekvő, vele szomszédos Kisalfölddel együtt vasútvonalakkal legjobban ellátott területnek számított, ami a piacra jutást nagyon megkönnyítette.*

A tájegység teljes területének több mint a felét a szántó tette ki (a szántó aránya csak az Alföldön és a Kisalföldön nagyobb), viszonylag alacsony a rét, a legelő és az erdő részesedése, viszont a szőlőé (villányi, szekszárdi, Balaton-felvidéki borvidék, stb.) itt volt a legjelentősebb az országban. A szántóterületen belül a meglehetősen alacsony ugar arány arra enged bennünket következtetni, hogy a korszerű vetésforgó alkalmazása már általánossá vált. A kataszteri tiszta jövedelem értéke nem volt a legmagasabb, de minden művelési ágban felülmúlta az országos átlagot, tehát viszonylag kedvező adottságokkal rendelkezett. Hasonlóképpen alakult az egy mezőgazdasági keresőre és lakosra jutó kataszteri jövedelem értéke is. A horvátországi területeken kívül a szőlő itt részesedett legnagyobb arányban az összterméstékből a jelentős számú történelmi borvidéknek (Balaton-felvidék, Szekszárd, Villány) köszönhetően. Legfontosabb gabonája a búza mellett a rozs volt, de itt volt az országban a legnagyobb a takarmánynövények[113] terméstérték hányada, összhangban a régió belterjes állattenyésztésével. Az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték az összterületen a második legmagasabb volt országosan. A kaszálókon is felülmúlta az átlagot, s csak a horvát megyékben volt nagyobb. A szőlőterületen viszont az átlagnál alacsonyabb volt, főleg a Zala megyei nagykiterjedésű és gyenge minőségű szőlők következtében. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték magasabb volt az országos átlagnál, de mind az Alföld, mind a Kisalföld megelőzte. Az egy mezőgazdasági lakosra jutó szántóterület nagysága meghaladta az országos átlagot, de a kisalfölditől és különösen az alfölditől elmaradt. A szántóföldi növénytermelés nem pusztán önellátási, hanem elsődlegesen piaci termelést szolgált. Az egy mezőgazdasági lakosra jutó szőlőterület nagysága az átlagnak majdnem a kétszerese volt, itt volt a legmagasabb, s ez a dunántúli szőlőtermelés jelentőségét még inkább kiemeli.

Az ezer mezőgazdasági keresőre vonatkoztatott igaerő ellátottság mértéke az egyik legnagyobb volt az országban: az igásállatok jelentősebb része a többi térséggel összehasonlítva a szarvasmarha volt. Mind a lakosokra és mezőgazdaságból élőkre, mind pedig a területre jutó számosállat-állomány Szlavónia után a Dunántúlon volt a legnagyobb. Jelentős volt a lovak és a sertések létszáma, és ezer mezőgazdaságból élőre országosan a legnagyobb volt a szarvasmarhák száma.[114] Nagyarányú és intenzív szarvasmarha-tenyésztés folyt, amit alátámaszt egyrészt a tej- és tejterméktermelésben főszerepet játszó fejős tehenek aránya, illetve a már lezajlott fajtaváltás: az állo-

[113] Lásd még KOGUTOWITZ Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben. Szeged, 1930. 133.

mány 90%-a tarkamarha volt. Másrészt a tejszövetkezeteknek itt volt a legnagyobb a szervezettsége az országban, de a tagokra jutó tejtermék értéke alacsonyabb volt az országos átlagnál. A juhok aránya nem érte el az átlagot (Erdélyben pl. kétszer akkora volt az állomány), de az országban itt volt a legjelentősebb a külső (osztrák) piacokon egy átmeneti lehanyatlás után ismét növekvő gyapjúigény kielégítésére szánt merinojuhnak a tenyésztése: az állomány 70 százalékát tette ki. Az állatorvosi létszám nem igazán tükrözte a vidék belterjes állattenyésztését: nem csak a Kisalföld és az Alföld volt kedvezőbb helyzetben, hanem az Északnyugati Felföld is.

A Dunántúli dombságon a talajművelő eszközök és gépek elterjedésében szerepet játszottak egyrészt a talajadottságok, másrészt a nagybirtokok túlsúlya: egyre nagyobb teret hódítottak a vasgerendelyes és egyéb korszerű ekék[115], sőt a gőzekék. A hagyományos boronát itt felváltotta a henger, igen jelentős arányban terjedtek el a nagytömegű eladáshoz szükséges nagyobb mérlegek, a nagyarányú szőlőtermelésnek köszönhetően a borsajtók, a marha és sertéstenyésztésnek megfelelően a különböző takarmányelőkészítő gépek, trágyaszivattyúk. Az országos átlagnál jelentősebb volt a vetőgépek[116], azon belül is azoknak korszerűbb típusa, a sorvetőgépek előfordulása és a Kisalföld mellett ez a tájegységünk volt a legjobban ellátva gépi erőforrásokkal is, különösen népszerűek voltak a robbanómotorok különböző célú felhasználásai. A gőzcséplőgép használatában viszont nem csak a Kisalföld, hanem az Alföld is megelőzte.

A birtokstruktúrának megfelelően itt foglalkoztatták a Kisalföld mellett a legnagyobb arányban a mezőgazdasági cselédeket és a gazdasági tisztviselőket. Az őstermelő keresők műveltsége az egyik legmagasabb szintű volt az országban.

A térséget meglehetősen szélsőséges birtokviszonyok jellemezték: egyrészt meghatározó volt (különösen Somogy és Fejér megyékben) az 1000 holdon felüli birtokosok, másrészt pedig az 5 holdon aluliak súlya. Az országos átlagot valamivel felülmúlja a kisbirtokosok jelenléte is. Az 5 holdon aluli gazdaságokban egyébként itt a legjellemzőbb az országban a szőlőművelés, ami különben valamennyi gazdaságnagyságban meghatározónak számít. A száz birtokosra jutó bérlők száma meghaladta az átlagot, s a bérlők nagy része a Kisalföldhöz hasonlóan olyan, aki birtokkal is rendelkezett. A bérlők legjellemzőbb típusa az 1000 holdnál nagyobb területtel rendelkező nagybérlő volt. Az 1895-ös felmérés szerint ezt a régiót sokkal inkább a bérletek, mint a vegyes gazdaságok jellemezték.

A gazdaságra és a birtokra jutó területnagyság nem sokkal haladta meg az átlagot. A 100 hold alatti gazdaságok részesedése a szántóterületben 1895-ben ebben a régióban volt a legalacsonyabb (a már emlegetett birtokstruktúra következtében), az 1910-es évekre azonban növek-

114 Lásd még uo.
115 Lásd még FÜR i. m. (1976.) 185.
116 THALLMAYER Viktor: A vetőgépekről. *Mezőgazdasági Szemle.* 1896. 144. és Für i. m. (1976.) 187.

szik majd ez az arány, igaz az országos átlag alatt maradt akkor is. A kataszteri felmérés kiigazítása (1909–1914) révén rendelkezésünkre álló adatokból tudjuk, hogy a tagosítás lassabban zajlott, mint az Alföldön vagy a Kisalföldön, mivel egy birtok földrészleteinek száma magasabb volt az országos átlagnál (ez részben a nagybirtokok kiemelkedő arányának is tulajdonítható). Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke viszont kiemelkedőnek mondható. A 24 éven felüli férfi birtokosok kb. 47 százaléka fizetett évente több mint 20 korona földadót, ami jóval magasabb volt az átlagnál, de valamivel alacsonyabb, mint az Alföldön vagy a Kisalföldön. Nagyobb részüket a 20–50 koronát (33%), kisebb részüket pedig az 50 korona feletti földadót fizető „agrárvállalkozók" (13%) tették ki.

A Kisalföld

A *Kisalföld* Szlavónia mellett a legkisebb területű tájegységünk, lakosainak száma miatt viszont a legsűrűbben lakott vidék volt. Etnikailag sokszínű természetföldrajzi egység, a magyarság csupán relatív többséget élvezett ezen a tájon: a lakosság egyharmada szlovák volt és jelentős arányt alkottak a németek is. Itt volt a legalacsonyabb a mezőgazdasági keresők aránya a 15 éven felüli népességben. Az agársűrűség is viszonylag a legkisebb volt. Nem vándoroltak ki számottevően a térségből. A Dunántúllal és az Alfölddel együtt itt élt azon 24 éven felüli férfiak legnagyobb hányada, akik 20 koronánál több adót fizettek évente. Az Északnyugat Felföld mellett itt volt a legkiemelkedőbb az iparforgalmi ágazatokból élők aránya. *A 6 éven felüli népesség több mint 80 százaléka tudott írni-olvasni, így e táj ebben a tekintetben valamennyi földrajzi régiót maga mögé utasított.* Míg az egy főre vagy a termőterület egy holdjára adott jelzálogkölcsönök nagysága magasabb volt az országos átlagnál, a dunántúli és alföldi régiók szintjét nem érte el, addig a biztosított vagyon értéke itt volt a legkiemelkedőbb. A vasúthálózat is itt volt a legfejlettebb a Dunántúli dombság mellett.

A tájegység közel 60 százalékát a szántó foglalta el, a többi művelési ág részesedése viszonylag alacsony volt. Az ugar arányából arra következtethetünk, hogy itt tértek át legnagyobb mértékben a korszerű váltógazdálkodásra az országban. Rendkívül kedvező természeti adottságokkal rendelkező tájegység, a kataszteri tiszta jövedelem értéke a réteket kivéve ui. minden művelési ágban a legkiemelkedőbb, s a mezőgazdasági keresőkre illetve a mezőgazdaságból élőkre is igen kimagasló jövedelem jut. Az összтermésértékből a szántóföldi növények itt részesednek a legnagyobb arányban, s ennek jelentőségét növeli az is, hogy az egy mezőgazdasági lakosra jutó terület nagysága is a második legmagasabb az országban, tehát erőteljes piaci árutermelésről beszélhetünk. A gabonaféléken kívül, amelyek közül az árpa súlya itt a legnagyobb[117], az ipari növények (a cukorrépa) és a takarmányfélék adták az összтermésérték jelentős hányadát. Az országos

[117] Lásd még KOGUTOWITZ i. m.: 133.

átlag ötszörösét tette ki a cukorrépa aránya a szántóföldi növénytermelés értékében. Ez az ipari növényfajta volt korszakunkban a legfontosabb élelmiszeripari nyersanyag: egyik legfontosabb exportcikkünk a cukor volt, amelynek jelentős részét állították elő a kisalföldi cukorgyárak.[118]

A learatott terület 60 százalékát a gabona, elsősorban a rozs és az árpa, illetve az ipari- és takarmánynövények tették ki. Az összterületre és a szántóra jutó bruttó termelési érték egyaránt ebben a régióban volt a legmagasabb. Hasonlóképpen jellemezhető a munkaerő termelékenysége is, pedig az igaerő ellátottság tekintetében mind az Alföld, mind a Dunántúl megelőzte. Igavonó állatként a lóval szemben inkább a szarvasmarhát használták.

Az ezer lakosra és a területre jutó számosállat-állomány még az országos átlagot sem érte el, és az egyes állatfajok ezer lakosra jutó létszámát vizsgálva is hasonló a helyzet. A szarvasmarha és fejős tehén állomány létszáma csak ezer mezőgazdaságból élőre vonatkoztatva múlta felül az átlagot. A fajtaváltás megtörtént: a szarvasmarhák 95 százaléka tarkafajta volt, ennek intenzív tartásával volt összhangban a nagy értékű és nagyarányú takarmánynövény termelés. Itt tenyésztették legnagyobb arányban a húsjuhot, amely a juhállomány 30 százalékát jelentette. Itt volt a legjobb szintű az állatorvosi ellátottság. A tejszövetkezeti mozgalom ebben a régióban terjedt el a leginkább a Dunántúl után, s az egy tagra jutó tejtermék értéke másfélszerese volt az országos átlagnak. A tehenek tejhozama is igen magas volt. A környék városai (Sopron, Győr, Pozsony, Bécs) nagy keresletet támasztottak a hús, valamint a tej- és tejtermékek iránt.

A Kisalföld legjellemzőbb talajművelő eszközei és gépeinek aránya és típusai sok hasonlóságot mutattak a dunántúli régióval, azonban az eltérő szerkezetű növénytermelés illetve állattenyésztés miatt különböztek is. A Kisalföldön az országos átlag háromszorosát tették ki a vetőgépek és ugyancsak háromszor-négyszer annyi takarmányelőkészítő (a szecska- és répavágó) volt, mint átlagosan. A birtokszerkezet itt is elősegítette az olyan eszközök széleskörű elterjedtségét, mint a trágyaszivattyúk vagy a nagyobb mérlegek, melyek itt voltak a legnagyobb arányban (az országos átlag két és félszerese), ami szintén az árutermelés jelentőségét emeli ki. A gabona nagyobb hányadát csépelték gőzgéppel, mint a Dunántúli dombságon.

A legtöbb bérmunkás száz önállóra a Kisalföldön jutott az Alföld után. A jelentős súlyú közép- és nagybirtoknak köszönhetően még a dunántúlinál is nagyobb volt a mezőgazdasági cselédség aránya, és a napszámosok tekintetében is csak az Alföld előzte meg. A gazdasági tisztviselők hányada egészen kimagasló volt, több mint kétszer annyit foglalkoztattak a kisalföldi birtokosok és bérlők, mint országosan. Nem véletlen tehát, hogy a térségben az őstermelő keresők műveltségi szintje nem csak a legmagasabb volt az országban, de még a 6 éven felüli összlakosság

[118] Lásd még KOGUTOWITZ i. m.; VADKERTYOVÁ, Katarína: Dejiny cukrovarnickeho priemyslu a pestovania cukrovej repy na Slovensku (1800-1918). Bratislava, 1972.

írni-olvasni tudásának szintjét is meghaladta. A középiskola négy osztályát is ebben a régióban végezték el a legtöbben a mezőgazdaságból élők között.

A birtokosok között leginkább a 20–50, 50–100 és 100–200 holddal rendelkezők voltak a meghatározók, de nem volt jelentéktelen az 1000 hold feletti nagybirtokos kategória sem. A bérlők aránya csak itt és az Alföldön volt magasabb az átlagnál, de az Alföldön részesedésük nagyságrenddel nagyobb volt, mint a Kisalföldön, összetételük a bérelt föld nagysága alapján viszont különböző volt. A Kisalföldön legjelentősebb az 1000 holdnál nagyobb birtokot bérlők jelenléte, de nagy súlya volt a 100–1000 holddal rendelkezőknek is. Viszonylag sok volt a 10 hold alatti kisbérlet, különösen az egy holdas, valószínűleg a kertbérletek aránya volt kiemelkedő. A nagybérlők pedig a Dunántúl mellett itt voltak a legnagyobb arányban képviselve. A Kisalföldön volt a legjelentősebb azoknak a bérlőknek az aránya, akik saját birtokkal is rendelkeztek, ennek nyoma már az 1895-ös felmérésben is fellelhető: a vegyes gazdaságok részesedése több mint másfélszerese volt az országos átlagnak, igaz a tisztán bérleti gazdaságok súlya is jelentős volt.

A szántóterületben 1895-ben a Dunántúli dombsághoz hasonlóan a 100 hold alatti gazdaságok részesedése nem érte el az országos átlagot. A következő két évtized során az országos tendenciának megfelelően itt is csökkent a nagygazdaságok részesedése a szántóterületből a kis- és középgazdaságok javára. A teljes területnek 48%-át birtokolták a 100 hold alatti gazdaságok, ami viszont magasabb volt az átlagnál. A Kisalföldön az is fontos szempont, hogy a nagybirtokokon is elsősorban szántóföldi termelés folyt, mivel viszonylag kevés volt az erdő.

Az Alföld mellett itt haladt legjobban a tagosítás, mivel a kataszteri felmérés kiigazításából tudjuk, hogy egy birtok földrészleteinek száma viszonylag alacsony volt és egy parcella nagysága is felülmúlta az országos átlagot. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke alacsonyabb volt, mint az Alföldön vagy a Dunántúlon, de a 24 éven felüli férfibirtokosok fele — az országos átlag másfélszerese — több mint 20 korona földadót fizetett, ami a legmagasabb aránynak számított. Ezen birtokosok kb. 30%-a 20–50 korona földadót, 20%-a pedig 50 koronánál is többet fizetett.

Az Alföld

Az *Alföld* a történelmi Magyarország területének több mint egyharmadát kitevő, legnagyobb kiterjedésű földrajzi tájegységünk volt. A népsűrűség a Kisalföld után itt a legnagyobb. A Dunántúli dombság mellett a magyar anyanyelvű lakosság itt élt még abszolút többségben. A népesség 35 százalékát azonban románok, németek és szerbek alkották, akik elsősorban az Alföld déli, délkeleti részén helyezkedtek el. A mezőgazdasági keresők aránya a 15 éven felüli lakosságban kevesebb volt az országos átlagnál. Az agrársűrűség itt volt a legalacsonyabb az országban. Ugyanezt mondhatjuk el a nők mezőgazdasági keresőkön belüli arányáról is. A vándorlási veszteség nem érte el az országos átlagot, de másik három régiót (Kisalföld, Dunántúli dombság és Szlavónia) megelőzött. Ez valószínűleg a Délvidéknek köszönhető, ahonnan a századforduló után mind nagyobb tömegekben vándoroltak ki nem csak a tengerentúlra, hanem a németek Németországba, a szerbek Szerbiába, a románok pedig Romániába. A 24 éven felüli férfilakosság egynegyede évente 20 koronánál több adót fizetett, ami az országos átlagnál közel 20 százalékkal magasabb arányt jelentett. Az iparforgalmi ágazatokból élők aránya nagyobb volt, mint a Dunántúli dombságon, de a kisalföldi vagy északnyugat-felföldi régiókban jóval többen voltak. A 6 éven felüli lakosságból bár az országos átlagot meghaladóan, mégis sokkal kisebb arányban tudtak írni-olvasni, mint a Kisalföldön vagy a Dunántúli dombságon és még az Északnyugati-Felföld is megelőzte ebben a tekintetben. A földbirtokra adott jelzálogkölcsönök összege egy mezőgazdasági keresőre és egy holdra is itt volt a legnagyobb, az átlagnak majdnem a kétszerese. A biztosított vagyon értéke viszont a Kisalföldön és a Dunántúli dombságon is magasabb volt, mint az Alföldön. Vasútvonallal[119] az átlagosnál sokkal jobban ellátott terület volt.

A szántó az Alföldön foglalta el a legnagyobb hányadát a teljes területnek (62,6%), az erdők kiterjedése viszont itt volt a legkisebb országosan. A szőlő részesedése a teljes területből, jóval nagyobb az országos átlagnál, de a Dunántúli dombságon jellemző mértéket nem érte el. A legelők aránya viszont nagyobb, mint akár a Dunántúlon, vagy Szlavóniában, országosan átlagosnak mondható. Az ugar aránya is a második legalacsonyabb. Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem mértéke a szántóterületen a Kisalföld után itt volt a legnagyobb, a többi művelési ágban a legelőket kivéve viszont alacsonyabb volt, mint a Dunántúlon, a Kisalföldön vagy Szlavóniában. A mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri jövedelem nagysága másfélszer volt nagyobb az országos átlagnál, de a Kisalföldön becsült értéket nem tudta felülmúlni. Az összter-mésértékből a Kisalföld mellett itt részesedtek legnagyobb arányban a szántóföldi növények. A gabonafélék aránya majdnem felét tette ki a szántóföldi növénytermelés értékének, azon belül is a

[119] Lásd még: MAJDÁN János: Az alföldi vasútvonalak áruforgalma a századfordulón. In Az Alföld gazdaságföldrajzi kutatásának eredményei és további feladatai. V. Infrastruktúra. Békéscsaba, 1985. 35–57.

búza egyeduralma jellemezte a tájat. Mellette a második legfontosabb növény a kukorica volt. Ez a két növény adta a szántóföldi learatott terület 70 százalékát. A Kisalföld sokszínűbb növénytermelési szerkezetével szemben az Alföldé sokkal egysíkúbb volt, ennek következtében a piaci igényekre kevésbé rugalmasan tudott reagálni. A takarmánynövény termelés értéke sem érte el még az országos átlagot sem, ami jól tükrözi, hogy egyrészt még továbbélt az állattenyésztés külterjes formája, másrészt a fajtaváltás itt igen lassan haladt, a szarvasmarha állomány felét még mindig a magyarfajta alkotta. Az ipari növények közül a szabolcsi dohány és a komlótermelés volt kiemelkedő. Az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték és a súlyban kifejezett termésátlagok magasabbak voltak a Kisalföldön és a Dunántúli dombságon is, mint itt. Az egy mezőgazdasági keresőre illetve lakosra jutó szántóterület nagysága viszont az Alföldön volt a legnagyobb az országban. *A munkaerő szántóra és összterületre vonatkoztatott termelékenységében a Kisalföld megelőzte, pedig az ezer mezőgazdasági keresőre jutó igásállatlétszám az Alföldön volt a legnagyobb az országban, s az állomány háromnegyedét lovak alkották.*

A számosállat-állomány nagysága sem lakosra vagy mezőgazdasági népességre, sem területre vonatkoztatva nem érte el az országos átlagot. Az állatok közül leginkább a lótenyésztés volt jelentős, az egy lakosra vonatkoztatott létszámuk jóval felülmúlta az átlagot és az Alföld volt a harmadik legfontosabb sertéstenyésztő vidék is. A szarvasmarha aránya viszont nem volt számottevő és amint már említettük a tarka marha mindössze felét tette ki az állománynak. Mindemellett a fejős tehenek létszáma is itt volt a legalacsonyabb az országban. A tejszövetkezeti mozgalom szervezettsége igen alacsony volt és a tagokra jutó tejtermék értéke illetve a tehenekre jutó tejmennyiség is jól tükrözi az intenzív szarvasmarha-tenyésztésnek csupán korlátozott jelenlétét. Az állatorvosi ellátottság színvonala a kisalföldihez hasonlóan kiemelkedő volt.

Korszerű termelőeszközökkel (kettős, hármas, töltögető ekék, sőt gőzekék, borona) jól ellátott régió és az energiaforrást is az országos átlagot jóval meghaladó mértékben jelentették lokomobilok, járgányok, szél- és villanymotorok. A cséplést itt végezték a legnagyobb arányban gőzcséplőgéppel (95%), ami mutatja, hogy a búzát elsősorban és nagy mennyiségben piacra termelték. A kukoricamorzsolók nagy aránya a kukoricatermelés és a sertéstenyésztés jelentőségére utal, az egyéb fontos takarmánybetakarító- és feldolgozógépek, valamint a trágyaszivattyúk igen alacsony hányada pedig összhangban állt az igen szerény takarmánytermeléssel és a meghatározóbb külterjes állattenyésztéssel. A trágyaszivattyúk elenyésző használatával lehet összefüggésben az a növénytermelésnél már említett tény, hogy a termésátlagok a dunántúlinál és a kisalföldinél is alacsonyabbak voltak, ami összefüggött a nem megfelelő talajerőpótlással. A szekerek aránya igen jelentős volt és több mint kétharmaduk vastengelyű volt. A borsajtók aránya viszont feltűnően alacsony, mind területre, mind mezőgazdasági keresőre vonatkoztatva.

A legtöbb bérmunkás száz önállóra az Alföldön jutott az országban. Bár a mezőgazdasági cselédek aránya is meghaladta az átlagot, a térségre leginkább jellemző nagy- és középparaszti birtokokon inkább napszámosokat alkalmaztak: arányuk több mint egyharmadát tette ki a kereső népességnek, ami az országos átlag másfélszerese volt. A földművelő népességen belül itt volt a legalacsonyabb a segítő családtagok aránya. A gazdasági tisztviselőké az északnyugat felföldivel volt azonos: meghaladta az átlagot, de a dunántúlinál és különösen a kisalföldinél jóval kisebb volt. Az őstermelő keresők műveltségi szintje magasabb volt, mint az országos átlag, de jóval alacsonyabb volt, mint a Kisalföldön vagy a Dunántúli dombságon, sőt az Északnyugat Felföldön is magasabb volt az írni-olvasni tudó őstermelők aránya, mint az Alföldön.

A birtokosok között a legjellemzőbbek a közép- és nagybirtokkal rendelkezők voltak. Az országos átlag kétszeresét tették ki a 100 holdnál nagyobb birtokosok, akiknek az együttes aránya egyedül itt múlta felül az átlagot. A bérlők kétszer annyian voltak, mint a Kisalföldön: ebben a két régióban volt igazán kiemelkedő a jelenlétük. Összetételükben azonban különböztek: egyrészt az alföldi bérlők majdnem fele csak bérlő volt, a Kisalföldön sokkal több olyan bérlő élt, akiknek birtokuk is volt. Másrészt a Kisalföldre egyáltalán nem voltak jellemzőek a 100 holdon aluli bérlettel rendelkezők, és bár az Alföldön is meghaladta az országos átlagot a nagybérlők (100 kh+) aránya, itt a legkiemelkedőbb a 100 holdon aluli birtokkategóriákat bérlők hányada. A részes földművelők aránya is itt volt a legmagasabb országosan.

1895-ben a szántóterület 60 százalékát a 100 holdon aluli gazdaságok birtokolták, 1913–15-ben már 70%-át, s az arány egyre inkább közelít az országos átlaghoz (72 %). A teljes területet vizsgálva 1914-ben a 100 holdon aluliak és felüliek aránya 50–50 százalék volt. A 10000 hold feletti nagybirtokok részesedése a teljes területből itt volt a legkisebb az országban.

A tagosítás itt volt a legelőrehaladottabb, mivel egy birtok átlagosan mindössze 6 földrészletből állt és egy-egy parcella nagysága másfélszerese volt az országos átlagnak.

Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke Szlavónia után a legmagasabb volt, a 24 éven felüli férfi birtokosoknak mégis kisebb hányada fizetett évi 20 koronánál több földadót, mint a Kisalföldön. Bár az 50 korona feletti földadót fizető nagy agrárvállalkozók aránya nagyobb az Alföldön, mint a Kisalföldön, a középbirtokosi réteg az utóbbi régióban erősebb.

Szlavónia

Szlavónia területe volt a legkisebb a természetföldrajzi régiók között közel egymillió lakossal. Népsűrűsége nem érte el az országos átlagot. A magyar nyelvű lakosság még a 10 százalékát sem adta az itt élő népességnek, amelynek kb. 40 százaléka horvát, egyharmada szerb és 13%-a német volt. Az agrársűrűség és az agrárhányados is magasabb volt az országos átlagnál. Ha a demográfiai té-

nyező hatását kiszűrjük, a mezőgazdasági keresők aránya csak a horvát megyékben volt nagyobb. Az ezer férfira jutó nők száma a mezőgazdasági keresőkön belül szintén a horvát megyék után itt a legtöbb az országban, ami elsősorban a Pozsega és Szerém megyék déli részein[120] a korábbiakban már kifejtett hagyományos gazdálkodási rend továbbélésének köszönhető. A kivándorlási veszteség nem érte el az országos átlagot. Az iparforgalmi ágazatokból élők arányát tekintve csak a horvát megyéket sikerült ebben a vonatkozásban felülmúlnia. A 6 éven felüli lakosságban az írni-olvasni tudók hányada is kisebb volt az átlagnál, de a Felföld északkeleti részén, Erdélyben és a horvát megyékben még rosszabb volt a helyzet. A földbirtokra adott jelzálogkölcsönök fajlagos értéke mindössze az országos átlag felére rúgott. A vasútvonallal való ellátottság tekintetében viszonylag kedvező helyzetben volt ez a régió.

A teljes terület közel 30 százalékát kitevő erdőségek miatt a szántó területe az országos átlagnak felelt meg. A többi művelési ág közül még a szőlő jelentősége kiemelésre méltó. Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke valamennyi művelési ágban kedvezőbben alakult, mint a Dunántúli dombvidéken, a szőlő esetében még az Alföldet is maga mögé utasítja. A mezőgazdasági keresőknek már a fentiekben említett nagy aránya miatt az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri jövedelem kevesebb, mint a Dunántúli dombságon, de a mezőgazdasági népesség egy tagjára több jutott Szlavóniában, mint ott. A szántóföldi növénytermelés szerkezete leginkább az alföldihez hasonlított, bár a gabona aránya az összes növénytermelési értékben nem érte el a 40 százalékot sem. A gabonafélék közül azonban itt is a búza adta a termésérték legnagyobb hányadát, annak ellenére, hogy a learatott terület viszonylag nagy részén termett zab is. A kapások közül a kukorica is kb. akkora részét foglalta el a szántónak arányaiban, mint az Alföldön és termésérték hányaduk is megegyezett. A hüvelyesek, zöldségek termelése leginkább másod-, sőt harmadvetésként itt volt a legjelentősebb a horvát megyék után. A takarmánynövények a szántóföldi növénytermelési értéknek országosan is a legkisebb arányát adták. Az ipari növények közül a repce a legkiemelkedőbb, de fontos szerep jutott a lennek és a kendernek is.

A szántó valamint az összterület egy katasztrális holdjára jutó bruttó termelési érték is az alföldihez volt hasonló, a dunántúlinál és a kisalföldinél is sokkal alacsonyabb volt. A súlyban kifejezett termésátlagok viszont a legtöbb növény esetében jóval alatta maradtak az országos átlagnak, csak három volt kivétel: a burgonya, a kender és a repce. Közülük a kenderé itt volt a legmagasabb az országban és a repcéé is jóval felülmúlta az átlagot. Az egy mezőgazdasági lakosra jutó terület nagysága kisebb volt, mint az Alföldön vagy a Dunántúlon, de az országos átlagot

[120] Szlavónián belül a földrajzi adottságok és az évszázadok folyamán kialakult két eltérő gazdasági-társadalmi struktúrájú terület (a polgári megyék és a határőrvidék) következtében éles különbségek adódtak: Verőce megye, valamint Pozsega és Szerém északi része (a polgári Szlavónia) szervesen kapcsolódott az Alföldhöz éghajlati és talajadottságainak köszönhetően. Másrészt az egykori szlavón határőrvidék a Száva árterülete volt, mocsaras, erdős

meghaladta. A munkaerő termelékenysége sem a szántóra, sem az összterületre vonatkoztatva nem érte el még az Északnyugati Felföldön számított értékeket sem. A viszonylag kedvező, az alföldihez hasonló természeti adottságokkal nem párosult jelentős termelékenység, holott az ezer mezőgazdasági keresőre jutó igásállatok számát tekintve a Kisalföldet maga mögött hagyta, s területre vonatkoztatva is meglehetősen magas volt az igaerő létszáma, melynek itt alkották legnagyobb részét a lovak a szarvasmarhával szemben. Gépi erőforrásokkal, sőt még a hagyományos termelőeszközökkel is rosszul ellátott vidék volt Szlavónia: egy-két eszköz kivételével arányuk jóval alatta maradt az országos átlagnak. A kivételek közé tartozott a gőzeke, amelynek aránya az országos átlag másfélszerese volt, valamint a lokomobil, melynek elterjedtsége az átlagosnál valamivel kedvezőbben alakult. Az itt termő nagy mennyiségű búza egynegyedét kézzel csépelték. Ez az arány megegyezett az erdélyivel és az északkelet felföldivel. *Az alacsony munkatermelékenységhez az említetteken túl a munkaerő jellege és színvonala is hozzájárult: a segítő családtagok aránya a horvát megyék után itt volt a legnagyobb*, közel 50 százalék, *tehát elsősorban családi gazdaságok és nem bérmunkaerőt foglalkoztató vállalkozók kezén voltak a birtokok*. Ennek megfelelően a gazdasági tisztviselők aránya is itt volt a horvát megyék után a legalacsonyabb az országban. Nem véletlen tehát, hogy az őstermelők között az írni-olvasni tudók arányában az Északnyugati Felföld, a négy középiskolát végzettek arányában pedig az Északkeleti Felföld és Erdély is megelőzte Szlavóniát.

Mi jellemezte az állattenyésztést? Mind ezer lakosra, mind a mezőgazdasági népességre jutó számosállat-létszám itt volt a legnagyobb az országban. Szlavóniában volt a legjelentősebb a ló- és a sertésállomány, takarmányozásukat a fentiekben kiemelt zab- és kukoricatermelés biztosította. A tarka marhák nagyobb részét alkották itt a szarvasmarha állománynak, mint az Alföldön, de ez az arány nem jelentette azt, hogy lezajlott fajtaváltásról és ahhoz kapcsolódva széleskörűen elterjedt intenzív állattenyésztésről beszélhetnénk. A marhatartás ui. döntő mértékben külterjes formában zajlott.[121] Erdélyhez és a horvát megyékhez hasonlóan a juhok többsége racka volt, azaz gyapja elsősorban a háziipar számára jelentett nyersanyagot. Az állatorvosi ellátottság itt volt a leggyengébb színvonalú az országban.

Erre a mezőgazdasági régióra nem voltak jellemzők sem a bérlők, sem a részes földművesek a továbbélő hagyományos gazdálkodási rendszer miatt. A földbérletek és vegyes gazdaságok területe sem érte el az országos átlagot 1895-ben. A birtokosok nagy része 5–10, 10–20 és 20–50 holddal rendelkezett és itt volt a legkisebb (az átlag fele) a törpebirtokosok aránya is.

A tagosítás folyamata az országos átlagot nem érte el, a helyzet a dunántúlihoz volt hasonló. Egy birtok meglehetősen sok földrészletből állt, de egy-egy parcella területe jóval nagyobb

síkság, ahol a közös erdőkben és a legelőkön extenzív állattenyésztést folytattak a határőr zadrugák. KATUS i. m. (1961.)338–339.

[121] Lásd még uo.: 386.

volt az átlagnál. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem Szlavóniában volt a legmagasabb az országban.

Az Északnyugati Felföld

Az *Északnyugati Felföld* területileg kb. azonos nagyságú a Dunántúli dombsággal, népsűrűsége azonban jóval alacsonyabb, még az átlagost sem érte el. A szlovákság a népesség abszolút többségét tette ki, de jelentős arányt képviselt a magyarság is (34%), a németség viszont mindössze 6 százalékot. Az agrárhányados a Kisalföld után itt volt a legalacsonyabb és az agrársűrűség sem volt magas. A mezőgazdasági keresőkön belül a nők aránya meghaladta az országos átlagot és az ezer férfira jutó nők száma is itt volt a legmagasabb, amit a térségnek az átlagosnál majdnem kétszer nagyobb kivándorlási vesztesége okozott. A Felföld északkeleti részével együtt itt öltötte a legnagyobb méreteket a kivándorlás[122] az országban. A 24 éven felüli férfilakosságból az évi több mint 20 koronát fizetők aránya nem érte el az országos átlagot, de az Északkeleti Felföldön és Erdélyben élőknél jóval magasabb volt az arányuk. A modern ágazatokból élők aránya a Kisalföld mellett itt volt a legkimagaslóbb, annak köszönhetően, hogy Budapest és környéke után ez a térség volt Magyarország legfontosabb iparvidéke. A 6 éven felüli népesség kb. 73%-a tudott írni-olvasni, többen, mint az Alföldön, csak a Kisalföld és a Dunántúli dombság előzte meg ebben a vonatkozásban. Az egy mezőgazdasági keresőre vagy egy holdra jutó jelzálogkölcsönök összege alacsonyabb volt az országos átlagnál, de magasabb volt, mint Szlavóniában. A vasúthálózat sűrűsége nem érte el az országos átlagot, de a horvát megyék, Erdély és az Északkeleti Felföld vasútvonallal való ellátottsága sokkal kedvezőtlenebb volt.

A régió teljes területének földrajzi elhelyezkedéséből következően már közel 40 százalékát erdő borította, a szántó ezért az átlagnál jóval kevesebb, mindössze 35 százalékot tett ki. A legelő aránya valamivel magasabb volt az országos átlagnál. A hagyományos nyomásos gazdálkodás továbbélését jelzi az ugar nagy aránya a szántóterületen. A tagosítás itt haladt a leglassabban, egy birtok átlag 18 részből állt és egy parcella területe is itt volt a legkisebb. Ezt megerősíti a kataszteri kiigazítás eredménye is: a gazdaságok nadrágszíj-parcellái szétszórva feküdtek a határban. Egy birtok átlagosan 18 részből állt és egy parcella területe is itt volt a legkisebb. Az egy holdra illetve a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke csoportjában (B) a legnagyobb volt, az országos átlagtól mégis elmaradt. A bruttó növénytermelési érték 80 százalékát a szántóföldi növények adták. A Kisalföld után ez volt a legfontosabb árpatermelő vidék, és a zab termésérték hányada itt volt a legkiemelkedőbb az országban. A learatott terület felét ez a két

[122] Puskás i. m. 70–87.; PECHÁNY Adolf: A tótokról. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerk.: SZABÓ Oreszt. 151–153. Újabb kiadása megjelent 2000-ben.; Uő: A felvidéki kivándorlás. Nagymagyarország, 1928.

gabonafajta és a rozs foglalta el. A kapások közül az éghajlati adottságoknak és táplálkozási szokásoknak megfelelően az Északnyugati Felföld volt a burgonya hazája, mind termésérték hányadát, mind a learatott terület arányát tekintve. Az ipari növények közül a cukorrépa és a kender termelése volt kimagasló és valószínűleg összhangban a régió belterjes szarvasmarha-tenyésztésével, igen jelentős volt a szálas takarmánynövények részaránya a bruttó növénytermelési értékben. Az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték az alföldi és a szlavóniai régiókhoz közelített. A súlyban kifejezett termésátlagok csak a gabonafélék és a kender esetében nem érték el az országos átlagot, a cukorrépáé felülmúlta a kisalföldit is. Az egy mezőgazdasági lakosra illetve keresőre jutó mezőgazdasági *termő*terület itt volt a legnagyobb. A munkaerő termelékenysége alig valamivel maradt el az országos átlagtól. Vajon minek köszönhető ez? Az igaerő ellátottságnak biztosan nem, mert az meglehetősen alacsony volt. A gépi erőforrások közül elsősorban járgányokkal, villany- és vízmotorokkal rendelkezett és a hagyományos talajművelő eszközök is nagyobb arányban fordultak elő itt, mint az ÉK Felföldön, Erdélyben, a horvát megyékben vagy Szlavóniában. Különösen feltűnő a trágyaszivattyúk széleskörű használatát jelző, az átlagnál másfélszer nagyobb arányuk, amely megmagyarázza a termésátlagok és a föld hozamának kedvező alakulását is zordabb természeti feltételek ellenére. A munkaerőt illetően a segítő családtagok aránya csak átlagos volt, a bérmunkásoké pedig, ha az országos átlagot nem is érte el, de a szlavóniai, erdélyi régiókénál valamint a horvát megyékénél sokkal nagyobb volt. Az sem elhanyagolható szempont, hogy az Alföld és a Kisalföld után itt alkalmazták a legtöbb gazdasági tisztviselőt. A munkaerő műveltségi színvonala még az Alföldön élő őstermelőkét is felülmúlta, a négy középiskolát végzettek csak a Kisalföldön éltek nagyobb arányban, mint itt.

A számosállat-állomány ezer mezőgazdaságból élőre vonatkoztatva felülmúlta az országos átlagot, lakosra és területre nézve viszont nem. Ezen a tájegységen a szarvasmarha és a juhtenyésztés volt kiemelkedő. A fajtaváltás megtörtént, a tarka marhák aránya meghaladta a 90 százalékot is. Figyelembe véve a takarmánynövény termelés és a trágyázás jelentőségét is, az Északnyugati Felföldön a piaci igényekhez alkalmazkodva már vizsgált korszakunkat megelőzően előtérbe került az állattenyésztési ágazat fejlesztése. A tejszövetkezeti mozgalom szervezettsége azonban még nem érte el sem a kisalföldi, sem a dunántúli régió mértékét. A juhoknak valamivel több, mint a fele a háziipar alapanyagát adó racka volt, de tenyésztettek húsjuhot és merinót is. Az állatorvosi ellátottság színvonala átlagos volt.

Az állattenyésztés jellegét tükrözte a takarmányelőkészítő gépek (szecska- és répavágók) nagy aránya is. De a hagyományos gazdálkodás jellegzetes eszközeit, pl. a gyümölcsaszalókat is széles körben használták. Mivel a térségben a gabonát — a természetföldrajzi adottságok következtében — nem piacra, hanem önellátásra termelték elsősorban, a cséplés elhúzódása nem okozott gondot: a gabonának majdnem a felét kézzel csépelték.

A régióra nem voltak jellemzőek a bérlők és a részes földművelők. A birtokosok közül legelterjedtebbek az 1000 holdnál többel illetve a 200–1000 holddal rendelkező nagybirtokosok, valamint az 5–20 holdas családi gazdaságokat kezelők. Erdély után a szántóterület itt tartozott legnagyobb arányban a 100 holdon aluli gazdaságokhoz mind 1895-ben, mind 20 évvel később, amikor már a szántónak majdnem négyötöde ennek a kategóriának a tulajdonában volt. A teljes területet vizsgálva a 100 holdon felüli birtokok aránya felülmúlta az országos átlagot, amit egyrészt a 10000 hold feletti – jelentős részben kincstári – erdőségek illetve a 100–1000 holdas nagybirtokok okoztak.

A birtokátlag az országos átlagnál nagyobb volt. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem jóval magasabb volt, mint a négy másik elmaradott régióban (ÉK Felföld, Erdély, horvát megyék és Szlavónia), a fejlett térségekéhez képest viszont alacsonynak számított. Ezt a helyzetet támasztja alá a 24 éven felüli férfi birtokosok fizetett földadó szerinti megoszlása is: a 20 korona feletti földadót fizetők aránya fele akkora, mint a Dunántúlon, Kisalföldön vagy az Alföldön, de kétszer akkora, mint az Északkeleti Felföldön vagy Erdélyben. Tekintélyes részük a középkategóriába (20–50 K) tartozó adózó (kb. 16%) és mindössze 5 százalékot alkotnak a nagyobb „agrárvállalkozók". Érdemes azonban kiemelnünk a 10–20 korona földadót fizetők viszonylag nagy arányát is.

Az Északkeleti-Felföld

Az *Északkeleti Felföld* területe az északnyugatinak mindössze kétharmada volt és népsűrűsége is kisebb volt a másikénál. Itt élt a magyarországi ruszinok többsége, a népesség egyharmadát tették ki. A másik nagyobb anyanyelvi tömb a magyarság volt (38%). A maradék egyharmadon közel azonos arányban osztoztak a szlovákok, románok és a német nyelvű zsidóság. Az agrárhányados akkora volt, mint a Dunántúli dombságon, az agrársűrűség viszont a horvát megyék után a legnagyobb volt az országban. A nők aránya a mezőgazdasági keresőkön és az összlakosságon belül a Felföld északnyugati részéhez hasonlóan alakult a már ott is említett kivándorlás következtében. Erdély mellett itt volt a legkisebb azoknak a férfiaknak az aránya, akik több, mint 20 korona adót fizettek. Az iparforgalmi ágazatokból élők aránya valamivel alacsonyabb volt, mint az országos átlag, de magasabb, mint Erdélyben vagy Horvátországban. Az analfabétizmus viszont a horvát megyék után itt öltötte a legnagyobb méreteket az országban: a 6 éven felüli lakosságnak több, mint fele nem tudott írni-olvasni. A jelzálogkölcsönök összege jóval alacsonyabb volt az átlagnál, de még így is magasabbnak számított, mint Erdélyben vagy akár Horvátországban. A biztosított vagyon értéke is nagyon minimális volt, de a horvát megyéket és Erdélyt megelőzte. Hasonlóan a

többi földrajzi tájegységhez, amelyek az ország peremvidékein helyezkedtek el, mint Erdély és a horvát megyék, az infrastruktúrával való ellátottsága igen rossz volt.

A tájnak több mint 40 százalékát az erdők uralták, a szántó már csak kb. egynegyedét tette ki a teljes területnek. Ez az arány megegyezik az Erdélyben és a horvát megyékben találhatóval. A többi művelési ág közül a rétek és legelők részesedtek még az országos átlagnál nagyobb mértékben az összterületből. Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem vonatkozásában a három leggyengébb adottságú régió (Északkeleti Felföld, Erdély, horvát megyék) között nincs olyan jelentős eltérés, mint mikor az egy mezőgazdasági keresőre, illetve a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri jövedelmet vizsgáljuk: ebben az esetben az Északkeleti Felföldön becsült értékek jóval magasabbak, mint a másik két régióban. A teljes növénytermelési érték majdnem 30 százalékát itt már a kaszálók adták, s ezt alátámasztja az is, hogy a rétek jelentősége valamennyi gazdasági nagyságkategóriában jóval nagyobb az átlagosnál. A szántóföldi termelésben igen magas volt a gabonafélék aránya, ami az egy lakosra jutó szántóterület nagyságával együtt azt mutatja, hogy az ott élők elsősorban saját élelmiszer ellátásukat igyekeztek biztosítani. A gabonaféléken belül — a Felföld északnyugati felével együtt — a zab a legjelentősebb, hiszen e gabonafajta learatott területe itt volt a legnagyobb. A kapások közül a burgonya termésérték hányada és learatott területe igazán kiemelkedő, amelynek hasonló okai voltak, mint az Északnyugati Felföldön. Az ipari növények közül a dohány, a len, a kender és a repce részesedése haladta meg jóval az átlagot a szántóföldi termelés értékében. Az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték az összterületre vonatkoztatva itt volt a legalacsonyabb az országban, a szántó esetében viszont Erdélyt megelőzte. A munkaerő termelékenységét tekintve nem csak Erdélyt, hanem a Horvát megyéket is maga mögött tudhatta.

Az igaerő ellátottság akár területre akár mezőgazdasági keresőre vonatkoztatva csak a horvát megyékben alakult kedvezőtlenebbül, mint az Északkeleti Felföldön. Az igaerőt kb. felefele részben alkották lovak illetve szarvasmarhák. A számosállat-állomány nagysága viszont itt volt a legkisebb. Az országos átlagot meghaladta a szarvasmarha és a fejőstehenek ezer lakosra jutó létszáma, ami valószínűleg az 1890-es években indított kormányakciónak[123] lett a következménye. Tükröződik ez az állomány összetételén is, mivel a tarka marhák aránya meghaladta a 70 százalékot, ami jóval magasabb volt, mint akár Szlavóniában vagy az Alföldön, Erdélyről nem is beszélve. A tejszövetkezeti mozgalom itt alig vert gyökeret: az önálló földművelőknek mindössze 0,3 százaléka volt tag. A szarvasmarha-tenyésztés mellett elsősorban az igénytelenebb körülményeket is jól tűrő kecsketartással foglalkoztak. Az állatorvosi ellátottság csak Horvátországénál alakult kedvezőbben.

A gépi erőforrásokkal való felszereltsége Erdélyhez hasonlóan alacsony színvonalú volt, de a horvát megyéket megelőzte. Míg az Északkeleti Felföldön az erdélyinél nagyobb arányban terjedtek el a lokomobilok, járgányok és szélmotorok, addig Erdélyben inkább benzin- és vizi motorokat találunk. A cséplés kb. egynegyedét mindkét régióban kézzel végezték. A hagyományos talajművelő eszközök aránya is messze elmaradt az országos átlagtól.

A földműveléssel foglalkozó kereső népességen belül az önállók és a segítő családtagok aránya azonos volt az országos átlaggal. A bérmunkások aránya valamivel nagyobb volt, mint a Felföld északnyugati részén, főleg napszámosokat alkalmaztak nagyobb mértékben (a dohánytermelő nagybirtokokon). Az őstermelők közül itt tudtak a legkevesebben írni-olvasni az országban.

A bérlők és részes földművelők jelenléte nem volt számottevő. A birtokosok nagy része három kategóriába tartozott: egyrészt viszonylag nagy volt az 1000 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezők aránya, másrészt az 1–5 és az 5–10 holdas kis- és törpebirtokosoké. 1895-ben a szántó, rét és szőlő együttes területe a gazdaságok összterületének itt adta a legkisebb hányadát az országban (elsősorban a nagy kiterjedésű erdők miatt). 1895-ben a szántóföldek kétharmada, 20 év múlva pedig a háromnegyede a száz hold alatti kisgazdaságok tulajdonában volt. Ha a teljes területet vizsgáljuk, ebben a régióban az országos átlag másfélszerese a 10000 holdon felüli birtokok jelenléte, amelyek nagyrészt erdőségek voltak.

A tagosítás vonatkozásában Erdélyt és az Északnyugati Felföldet megelőzte, a birtok földrészleteinek száma azonban magasabb volt az átlagnál. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke itt, Erdélyben és a horvát megyékben volt a legalacsonyabb. A 24 éven felüli férfi birtokosok közel fele (az országos átlag kétszerese) évente mindössze 5 koronánál is kevesebb földadót fizetett. Az átlagnál nagyobb volt még az 5–10 koronát fizetők aránya, az ennél magasabb kategóriákba tartozó birtokosoké viszont annak csak felét, harmadát tette ki.

Erdély

Erdély területe akkora volt, mint a Dunántúli dombság és az Északnyugati Felföld együttvéve, népsűrűsége viszont a legalacsonyabb volt valamennyi tájegység között. Ez a meglehetősen nagy kiterjedésű régió[124] egyrészt eltérő adottságú megyéket[125] fogott össze, másrészt a megyék abban is jelentősen különböztek, hogy mennyire tudták a természeti feltételeket kihasználni, maguk

[123] Részletesen tárgyaljuk a nemzetiségi összetétel alapján létrehozott régiók mezőgazdasági viszonyairól szóló fejezetben.

[124] A cluster-analízis segítségével kialakított regionális szerkezetet bemutató fejezetben is látható lesz, hogy Erdély egyrészt egy önálló, nagy régió, másrészt négy alrégióra osztható.

javára fordítani vagy éppenséggel leküzdeni a mostoha földrajzi adottságokat: Brassó megye pl. minden fontos összetett mutatónk szerint az ország legeredményesebben gazdálkodó megyéi közé tartozott, ugyanakkor ez Háromszék, Szeben, Kis- és Nagyküküllő megyékről egyáltalán nem mondható el, pedig a legfontosabb, a természeti feltételeket leginkább tükröző adataik Brassóhoz hasonló értékeket képviselnek. Erdély népességének etnikai szerkezete nagyon hasonlít az Északnyugati Felföldéhez: itt azonban a többséget alkotó nemzetiség a román (58%), a lakosság egyharmada magyar, kb. 9%-a pedig német anyanyelvű (szász). Egyike a legnagyobb agrársűrűséggel és agrárhányadossal rendelkező régióknak. Erdélyből a románok, németek és magyarok kivándorlása a századforduló után vált tömegessé. A németek közül nagyon sokan mentek Németországba, a déli megyékből pedig egyre több román indult Romániába. De több tízezer magyar nyelvű kivándorló — elsősorban székelyek — ment munkát vállalni szintén Romániába, Bukarestbe. Az Északkeleti Felföldön kívül itt volt a legalacsonyabb az aránya a 20 koronánál több évi adót fizető 24 éven felüli férfiaknak. A lakosságnak az átlagnál jóval kisebb hányada élt iparból és kereskedelemből, írni-olvasni is csak a 6 éven felüliek fele tudott. A földbirtokra adott jelzálogkölcsönök összege csak Horvátországban volt kevesebb, mint itt, *a vasúthálózat sűrűsége*[126] *pedig még az országos átlag felét sem érte el, ami egy ekkora területnek mind a regionális áruforgalmát, mind pedig az országos kereskedelembe való bekapcsolódását nagyon megnehezítette.*

A teljes terület művelési ágak szerinti megoszlása szinte teljes mértékben azonos a három, peremvidéken lévő, magas hegyvidéki és erdőkkel borított tájegységen: az Északkeleti Felföldön, Erdélyben és a horvát megyékben. Az erdők aránya kb. 40 százalék, a legelőké és réteké is jóval magasabb az országos átlagnál (13–15%), a szántóké viszont természetesen alacsonyabb annál, a területnek kb. egynegyede. Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem minden fő művelési ágban, a réteket kivéve, itt volt a legalacsonyabb, egy mezőgazdasági keresőre vonatkoztatva viszont megelőzte a horvát megyéket. A teljes növénytermelési értéknek Erdélyben alkották legnagyobb részét a kaszálók, ami az átlagnak több mint a kétszeresét jelentette. A szántóföldi növénytermelési értéken belül a gabonafélék aránya hasonlóan alakult, mint Szlavóniában: kb. 38% volt. Míg Szlavóniában az egy mezőgazdasági keresőre jutó szántó területe magasabb volt az országos átlagnál, addig itt Erdélyben sokkal kisebb volt annál. A gabonafélék közül a búza mellett különösen a zab termésérték hányada volt meghatározó. Az erdélyi medence éghajlati viszonyainak megfelelően Erdély harmadik legjelentősebb növénye a kukorica volt, amely egyharmadát tette ki a learatott területnek. Az ipari és takarmánynövények termésérték hányada igen alacsony volt, né-

125 Bevezetőnkben bemutattuk, hogy Kemény György nyomán Fodor is fontosnak tartotta a Királyhágóninneni és a Királyhágóntúli hegyvidék külön tájegységként való kezelését, az elkülönítés azonban járások segítségével történt és erre nekünk nincs lehetőségünk.

126 MAJDÁN János: A vasútépítések mint a modernizáció előfeltételei Erdélyben. In Híd a századok felett. Főszerk.: Hanák Péter. Szerk.: Nagy Mariann. Budapest–Pécs, 1997. 343–365.

hány megyében legfeljebb a takarmánymagoké és a háziipar fontos alapanyagát adó kenderé, valamint a Brassó megyében a cukorrépáé volt említésre méltó. Az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték mind a szántóra, mind az összterületre vonatkoztatva csak a horvát megyéket tudta megelőzni. A súlyban kifejezett termésátlag sok növény esetében magasabb volt itt, mint Szlavóniában, illetve a Felföld északkeleti vagy akár északnyugati részén. A munkaerő termelékenysége a második legalacsonyabb volt az országban (Brassó megyéé viszont a legmagasabb volt Erdélyben, országosan negyedik-ötödik). Az alacsony színvonalú munkatermelékenységet valószínűleg nem az igaerő ellátottság mértéke okozta[127], mivel az mind a keresőre, mind a területre vonatkoztatva magasabb volt az országos átlagnál. Az állomány kétharmada igavonó szarvasmarha, egyharmada pedig ló volt. A gépi erőforrások tekintetében viszont csak a horvát megyéket előzte meg valamivel. Ami a munkaerőt illeti, az önállóak és segítő családtagok együttes aránya a földművelő kereső népességen belül elérte a 70 százalékot, a száz önállóra jutó bérmunkások száma viszont a horvát megyék és Szlavónia mellett itt volt a legalacsonyabb. Az őstermelők alig 45 százaléka tudott írni-olvasni.

Az ezer lakosra jutó számosállat-létszám valamivel felülmúlta az országos átlagot, a mezőgazdasági népességre jutó állatok száma viszont már nem érte el azt. Az állatok közül elsősorban szarvasmarhát, juhot és kecskét tartottak. A szarvasmarha állomány többsége (53%) még a magyarfajtából állt s a juhok 90 százaléka is racka volt. A tejszövetkezeti mozgalom csak az Északkeleti Felföldön rendelkezett kevesebb taggal, mint Erdélyben. Az egy tagra jutó tejtermék értéke viszont a Kisalföld után itt volt a legmagasabb és a tehenek tejhozama is meghaladta az átlagot. A tagság döntő többsége a szászok által is lakott megyékben szerveződött. Az állatorvosi ellátottság színvonala nem csak a horvát megyéket és Szlavóniát, hanem az Északkeleti Felföldet is megelőzte.

Nem csak a modern gépek, a hagyományos talajművelő eszközök sem álltak a rendelkezésre kellő arányban Erdély nagy részén. A szekereknek is itt volt a legnagyobb hányada fatengelyű. A gabona egynegyedét csépelték kézzel, csak az Északnyugati Felföldön és a horvát megyékben volt nagyobb ez az arány. Mindhárom régióban önellátás céljából termelték a gabonát, ezért nem sürgette őket a piac, illetve elég volt mindig csak a szükséges mennyiséget kicsépelniük.

A bérlők aránya az országos átlag felét sem érte el a térségben, a részes földművelőké viszont a második legnagyobb volt az országban. A birtokosok közül a kisbirtokosok (a munkaerő esetében már említett családi gazdaságok) és a törpebirtokosok súlya volt meghatározó. 1895-ben a földbérletek egyik típusa sem volt jelentős.

[127] A lehetséges magyarázatot a nemzetiségi összetétel alapján létrehozott régiók mezőgazdasági viszonyairól szóló fejezetben olvashatjuk majd.

1895-ben Erdélyben az intenzíven művelt terület négyötöd részét a 100 holdon aluli gazdaságok birtokolták, a Dunántúli dombvidéken ez az arány mindössze 57% volt. Erdély tehát tipikusan a kisgazdaságok régiója volt. 1914-ben a teljes terület 40 százalékán 10000 hold feletti és 1000–10000 hold közötti birtokok voltak, melyek döntő része erdőség volt.

A kataszteri felmérés kiigazítása révén nyert adataink alapján látható, hogy a tagosítás az országos átlagnál lassabban haladt. A hagyományos művelési rendszerek továbbélését jeli az ugar nagy aránya is, amely több volt, mint az országos átlag kétszerese. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem a horvát megyékben és az Északkeleti Felföldön is becsült hasonlóan alacsony érték volt. A 24 éven felüli férfi birtokosok között a 20 korona földadót fizetők aránya akkora volt, mint az Északkeleti Felföldön, azaz ebben a két térségben volt a legvékonyabb a jelentősebb vagyonnal és jövedelemmel rendelkező birtokosok rétege. A birtokosok döntő többsége 5–10 koronát, vagy 5 koronánál is kevesebb földadót fizetett.

A horvát megyék

A *horvát megyék* népsűrűsége meglehetősen magas volt, alig volt kisebb, mint a vele szomszédos Dunántúli dombságé. Lakosságának etnikai összetételében is hasonlított némileg a szomszédos régióra, mivel kb. 75 százalékos többséget alkottak a horvátok (a Dunántúli dombságon ennyi volt a magyarság aránya) és közel 21 százalékot tettek ki a szerbek. Az agrársűrűség messze itt volt a legnagyobb, az országos átlag kétszerese. Az összlakosság több mint 80 százaléka volt mezőgazdasági kereső. Ha a korösszetételt is tekintetbe vesszük, akkor is az átlagnál másfélszer nagyobb volt a felnőtt lakosságban a mezőgazdasági keresők aránya. A kivándorlási veszteség a Felföldön kívül itt múlta felül az átlagot. A modern gazdasági ágazatokból élők a népességnek mindössze 11 %-át alkották, ez az országos átlagnak csak a fele volt. Itt volt a legalacsonyabb a 6 éven felüliek írni-olvasni tudásának az aránya is. A földbirtokra adott jelzálogkölcsönök[128] összege és a biztosított vagyon értéke az országos átlag egytizedére rúgott. A vasútsűrűség mind lakosra, mind területre vonatkoztatva szintén itt volt a legkisebb.

Természetföldrajzi helyzete és adottságai miatt a művelési ágak közül az erdő súlya meghatározó, a szántóé viszont az átlaghoz képest alacsony volt. A kataszteri tiszta jövedelem értéke az egyes művelési ágakban a másik két legrosszabb adottságú régióhoz — Erdély és az Északkeleti Felföld — képest jóval magasabb, a mezőgazdasági népességhez viszonyítva viszont itt a legkisebb az országban. Az agrársűrűség a horvát megyékben volt a legnagyobb, amelyet a demográfiai tényezők mellett elsősorban az okozott, hogy a természetföldrajzi adottságok következtében

[128] A Zágrábi Országos Jelzálogbankot 1892-ben alapították és ennek segítségével kezdett növekedni nagyobb mértékben a földbirtokokra felvett jelzáloghitelek összege. KATUS i. m. (1961.): 352–353.

nagyon kicsi volt az intenzív művelésre alkalmas terület. A kaszálók a teljes növénytermelési értékből az országos átlagnál kétszer nagyobb arányban részesedtek. A gabonafélék súlya itt volt a legkevésbé meghatározó, alig egyötödét tette ki a szántóföldi növénytermelés értékének. A kapásnövények terméséréték hányada a gabonafélék kétszerese volt, és a gyakran másod-, harmadvetésű zöldségekkel (elsősorban a káposztával), hüvelyesekkel együtt a terméséréték döntő hányadát adták, de a learatott területnek is a felét foglalták el. Az ipari növények közül természetszerűleg inkább a háziipar alapanyagát adó lent és kendert, valamint a söriparban fontos szerepet játszó komlót termelték. A horvát megyékhez hasonlóan hátrányos adottságú régiókban, mint Erdélyben vagy a Felföld északkeleti részén sem volt olyan alacsony az egyes növények termésátlaga, mint itt. Az egy katasztrális holdra jutó szántóra valamint összterületre vonatkoztatott bruttó termelési érték viszont magasabb volt, mint a másik két tájegységen. A jelentősnek mondható eltérés a termésátlagok illetve a koronaértékben kifejezett földhozamok között abból adódott, hogy a regionális árindex Horvátországban volt a legmagasabb. A munkaerő termelékenysége az országos átlag fele volt mindössze, itt volt a leggyengébb. A területhez viszonyított igásállatlétszám a horvát megyékben volt a legnagyobb, a mezőgazdasági keresőkre jutó viszont a legkevesebb. A gépi erőforrásokkal való ellátottsága még az igaerőnél is gyengébb színvonalú volt. A lokomobilok és járgányok sűrűsége alig egyötödét tette ki az országos átlagnak, egyedül a vízmotorok aránya volt számottevő. Mindezeken túl a gazdálkodás hagyományos módja, a zadruga rendszer[129] továbbélése (1910-ben Varasdban már csak az agrárlakosság 0,6%-a, Likában viszont még 75%-a élt zadrugában), a bérmunkaerőt szinte egyáltalán nem foglalkoztató családi gazdaságok rendszere valamint az őstermelők országosan legalacsonyabb műveltségi szintje járult hozzá leginkább a munkaerő termelékenység ilyen gyenge színvonalához.

A számosállat-állomány ezer lakosra vonatkoztatva meghaladta az országos átlagot, a mezőgazdasági népességre és területre vetítve viszont alacsonyabb volt annál. Igen jelentős volt a szarvasmarhák létszáma[130], amelyek kizárólag tarkamarhák voltak, a kopár hegyvidékeken pedig kecsketartással foglalkoztak. A takarmánynövényfélék hiánya miatt a szarvasmarhákat inkább legeltették, tehát a külterjes állattenyésztés volt meghatározó a horvát megyékben. Az állatorvosi ellátás színvonala hasonlóan gyenge volt, mint Szlavóniában.

A termelőeszközök közül nem csak a modern gépek nem álltak rendelkezésre, hanem a hagyományos talajmegmunkáló eszközökből is inkább a korszerűtlen típusokat használták és még ez utóbbiak is a legcsekélyebb arányban voltak jelen a térségben. 1895-ben a Horvát Statisztikai Hivatal egyik kiadványában ezt olvashatjuk: „7-8 birtokosnak van egy ekéje, ezért az őszi mező-

[129] KATUS i. m. (1961.): 363.
[130] 1905 körül Belovár–Kőrös, Zágráb és Varasd megyékből származott a teljes horvátországi állatkivitel kétharmada, melynek döntő hányada szarvasmarha volt. KATUS i. m. (1961.): 388–389.

gazdasági munkát nem tudják rendesen elvégezni; az őszi magot télen vagy éppen csak tavasszal vetik el."[131] A gabonatermelés igen jelentéktelen volt a többi régióhoz képest, mégis sokat elárul a gépesítettség színvonaláról az a tény, hogy közel 90 százalékát kézzel csépelték a gabonának.
Egy korábbi fejezetünkben már részletesen kitértünk a horvát zadrugák, valamint a női munkaerő kérdéskörére, ezért most csak jelezni szeretnénk, hogy a földműveléssel foglalkozó kereső népességen belül a segítő családtagok aránya több mint 50 százalékot tett ki, az önállóakkal együtt pedig 94 százalékot. Ennek megfelelően itt jutott a legkevesebb bérmunkás (16) 100 önállóra. A gazdasági tisztviselők aránya is elhanyagolható. Az őstermelők műveltségi szintje itt volt a legalacsonyabb.

A bérlők és részes földművelők szinte alig voltak jelen a régióban. 1895-ben a földbérletek egyik típusának aránya sem érte el az országos átlag felét sem. A kisbirtokosok és törpebirtokosok súlya viszont meghatározó volt, hiszen a zadrugák bomlási folyamata nagymértékben hozzájárult[132] a földbirtok felaprózódásához. A 100 holdnál kisebb gazdaságok itt birtokolhatták a legnagyobb hányadát a szántók, rétek és szőlők együttes területének (az egykori határőrvidéken nem voltak nagy birtokok). A 100 hold alattiakon belül is itt volt a legkiemelkedőbb (az átlag kétszerese) az 5 holdon aluli gazdaságok súlya.

A tagosítás folyamata gyorsabban zajlott az átlagosnál, de a parcellák nagysága a legkisebbek közé tartozott. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem itt volt a legalacsonyabb.

Összegzés

Az egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem értékei, valamint a terület művelési ágak szerinti megoszlása alapján éles választóvonalat húzhatunk a régiókon belül. Az egyik csoport jóval homogénebb, („A" csoport: Dunántúl, a Kisalföld, az Alföld és Szlavónia, összesen 33 megye) s így egyrészt a csoporton belüli eltérések sokkal kisebbek, mint a másikban („B" csoport: Felföld, Erdély és a horvát megyék, összesen 38 megye), másrészt pedig a homogénebb csoport átlaga a változók többségében az országos átlagot jóval meghaladja, míg a „B" csoporté annál jóval alacsonyabb.

Lényegesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy kizárólag természetföldrajzi csoportosításról van szó, ennek ellenére azonban számos változó esetében a két csoport tagjai keverednek egymással, elsősorban az *Északnyugati Felföld és Szlavónia* cserél helyet egymással, ami nyilvánvalóan történelmi okokra vezethető vissza: az Északnyugati Felföld hosszú évszázadok óta folyamatosan, viszonylag nyugodt körülmények között fejlődő térség, a török korban a Királyi Magyarország ré-

[131] Idézi KATUS i. m. (1961.): 370.
[132] KATUS i. m. (1961): 392.

sze volt, mindvégig nagy népsűrűséggel, sokszínű és fejlett kultúrával rendelkezett, s mindez ellensúlyozni tudta a bizonyos tekintetben kedvezőtlen természeti feltételeket is. Fodor Ferenc[133] is azt írja, egy módszertanilag ma is korszerű, rövidebb tanulmányában, amelyben a mezőgazdaság termelési színvonalának regionális szerkezetét igyekszik feltárni a 6 legfontosabb szántóföldi növény átlagtermését vizsgálva (1911–15-ben járási szinten), hogy „…az éghajlati tényezőkön kívül más, rejtett tényezőknek is szerepelniök kell." Véleménye szerint ui. „nagyjából négy különböző terület jelölhető meg hazánkban a termelési színvonal szempontjából. Egyik az ország nyugati fele, a legmagasabb termelési színvonallal, a másik a Délvidék (a Bácska és a Bánság), majdnem ugyanolyan magas színvonallal, harmadik az Alföld középső vidéke lényegesen alacsonyabb nívóval és végül negyedik a az ország keleti része, Erdély, ennek peremvidékei, valamint az Alföld keleti szegélye is […] s ugyancsak ide tartozik ehhez a területhez az Északkeleti Felföld is. Ez a termelési színvonalmegoszlás kézenfekvővé tette, hogy az ország néprajzi, népsűrűségi és történelmi viszonyaival való összefüggéseket kell vizsgálat tárgyává tennünk. […] Ez a terület [ti. a nyugati] az, amelynek a mezőgazdasága a legzavartalanabb volt a magyar történelem viharos századaiban, amelynek sem földje, sem népe nem pusztult el a hódoltság alatt annyira, mint az Alföld."

Mivel az Északnyugati Felföld területileg összefüggött a Kisalfölddel és ez a két régió Budapest után az ország második legnagyobb iparvidékét alkotta, a régióban a mezőgazdasági lakosság aránya valamint az agrársűrűség az egyik legalacsonyabb volt az országban, szemben Szlavóniával, ahol ezek a mutatók az átlagosnál is jóval magasabbak voltak. Olyan, az általános modernizálódást kifejező változók esetében is megfigyelhető a két régió 'keveredése' a két csoport („A" és „B") között, mint az iparforgalmi népesség és a 6 éven felüli lakosság írni-olvasni tudásának aránya. A földbirtokra felvett jelzálogkölcsönök összege egyik régióban sem haladta meg az országos átlagot, de a Felföld északnyugati részén magasabb volt, mint Szlavóniában. A vasútsűrűség tekintetében inkább Szlavónia volt előnyösebb helyzetben.

Mindkét vidéket nagykiterjedésű erdőségek jellemezték: Szlavónia területének 30 százalékát, az Északnyugati Felföldnek 40 százalékát alkották erdők. Az egy holdra, illetve a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem értékei azonban egyértelműen jelzik, hogy melyik vidéknek kellett kedvezőtlenebb természeti feltételekkel megbirkóznia (az Északnyugati Felföldnek). Mégis a korszak hazai és nemzetközi gazdasági kihívásaira az északi terület talált megfelelőbb választ: előtérbe helyeződött az állattenyésztési ágazat (szarvasmarha) és ezt tükrözte a növénytermelés szerkezete is: míg Szlavóniát az alföldi területhez hasonló monokultúrás növénytermelés jellemezte (búza, kukorica), az Északnyugat Felföldet egy sokoldalúbb, a piaci igé-

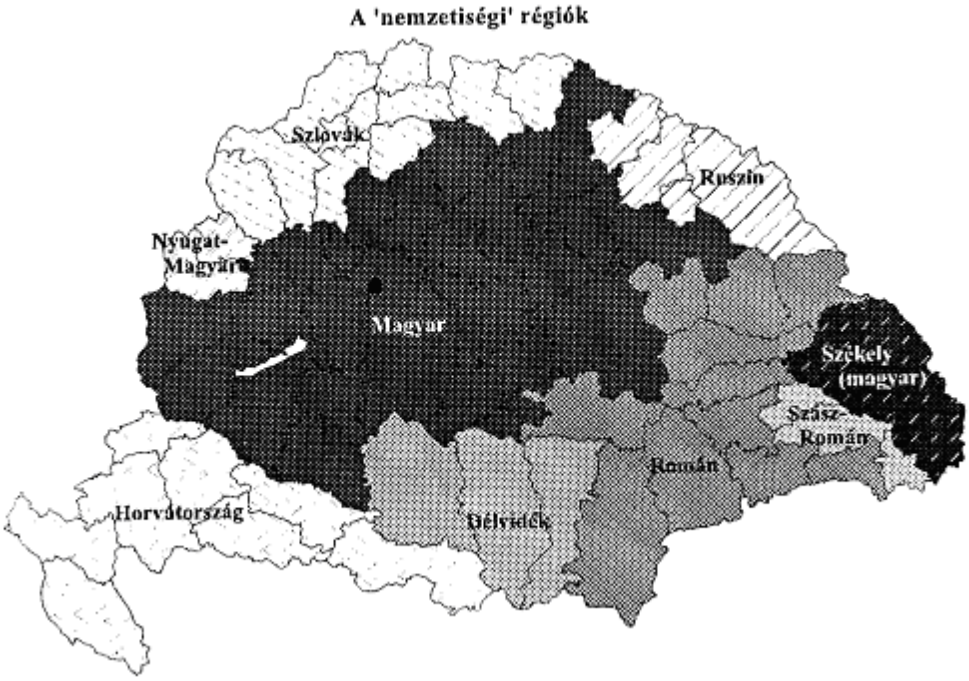
[133] FODOR i. m. (1928.) 746.

nyekhez jobban igazodó (szálas takarmány, cukorrépa). Szlavónia rendelkezett a legnagyobb számosállat létszámmal és hagyományos sertéstenyésztő vidék volt, de a szarvasmarha állomány fajta szerinti összetétele a század elején már nem felelt meg a tej- és tejtermékek iránti piaci kereslet-nek. Az ágazat elmaradottságát jól tükrözi a leggyengébb színvonalú állatorvosi ellátottság is. A külterjes állattenyésztés visszahatott a növénytermelésre is, hiszen a talajerőpótlást nem biztosít-hatta. Bár igaerővel is sokkal jobban ellátott térség volt Szlavónia, a termelőerők tekintetében a Felföld északnyugati része fejlettebb volt: egyrészt mind a hagyományos, mind pedig a korsze-rűbb termelőeszközök inkább ezt a régiót jellemezték, másrészt a munkaerő, összetétele és isko-lázottsága következtében, itt volt képes arra, hogy a korszerű technológiát és eszközöket alkal-mazza. Szlavóniában még jelen voltak a zadruga rendszer maradványai, s bérmunkát csak a nagy-birtokokon alkalmaztak. A mezőgazdasági keresők iskolázottsága messze alacsonyabb volt itt, mint az országos átlagot jóval meghaladó értéket képviselő Északnyugat Felföldön.

A másik 3-3 régió esetében is hasonló következtetéseket vonhatunk le: a természetföld-rajzi adottságok, amelyekhez esetenként más-más jellegű gazdaság- és társadalompolitikai intéz-kedések is járultak (lásd a nemzetiségi régiókról szóló fejezetben a ruszin térségben a hagyomá-nyos agrárviszonyok felszámolásával kapcsolatos problémákat) erőteljesen meghatározták az egyes térségek lehetőségeit. Ezek a tényezők nagyon gyakran befolyásolták a tőkés korszak beru-házásait is (pl. a vasútépítések). De mindezekkel együtt elmondható, hogy ott, ahol a mezőgazda-sági termelésben felismerték a piaci lehetőségeket és a munkaerő színvonala lehetővé tette, hogy ezekre a kihívásokra megfelelő választ adjanak, azok a vidékek kiemelkedtek, még akkor is, ha szoros értelemben vett természeti adottságaik kedvezőtlenebbek voltak. Jól látszik mindez a há-rom „fejlettebb" régió esetében is: a két legjobb természeti adottságokkal rendelkező régió közül az Alföld még a 20. század elején is nagy mértékben megőrizte korábbi monokultúrás jellegét (búza, kukorica), ezzel szemben a Kisalföld áttért egy differenciáltabb növénytermesztési struktú-rára, s emellett a növénytermeléssel egyenértékű ágazattá fejlesztette az állattenyésztést is. *A pe-remterületek lakossága, függetlenül etnikai hovatartozásától, többszörösen hátrányos helyzetben volt. Földrajzi helyzetén és talajadottságain kívül, a történelmi hagyományokban gyökerező munkakultúra*[134] *sem kedvezett a korszerű árutermelő mezőgazdaság kibontakozásának, s ehhez járult még a szükséges beruházások elmaradása, és nem utolsó sorban a természeti adottságaiknak nem a legjobban megfelelő mezőgazdasági kultúra megmerevedé-se* (pl. az Északkeleti Felföldön az egyoldalú gabonatermelés a havasi legelőkön való szarvasmar-hatartás és tejgazdaság helyett).

134 Erről bővebben lásd még többek között GUNST Péter: A paraszti életforma a XX. sz. első felében. *Agrártörténeti Szemle*, 1985/3–4. 491–496.; ANDRÁSFALVY Bertalan: Ellentétes értékrendek összeütközése és a polgárosodás. *Tiszatáj*, 1973/8. 105–110.; SOLYMÁR Imre: Gazdaságcentrikus értékrend, gazdasági magatartás. Adalékok a dél-dunántúli németek mentalitástörténetéhez. In (szerk.): SZITA László: Baranyai Történetírás 1991/1992. 345–394.; LACZKÓ Miklós: Viták a nemzeti jellemről a XX. sz. első felében. Budapest, 1987.; NAGY i. m. (Egymás tükrében.)

A természetföldrajzi régiók mezőgazdasági termeléséről összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy (statisztikailag az egy mezőgazdasági keresőre, egy mezőgazdasági lakosra és egy hold intenzíven művelt területre jutó növénytermelési értékkel kifejezett) „fejlettségüket" az adott természeti feltételek határozták meg legnagyobb mértékben. Ez a megállapítás regionális szinten érvényes, mert megyei szinten találkozunk olyan esettel — igaz, hogy csak egyetlen eggyel (Brassó megye) — midőn az emberi erőforrások minősége sikeresen ellensúlyozta a mostoha természeti adottságokat. Ha regionális szinten ez teljes mértékben nem is történt meg, azért Szlavónia és az Északnyugati Felföld összehasonlítása, valamint mindaz, amit az Erdély alrégiói közötti jelentős eltérések kapcsán megfigyelhettünk, arra mutat, hogy *az „emberi tényező", a történetileg kialakult munkakultúra és munkaszervezet (zadruga) az egyes régiók fentebb meghatározott fejlettségi szintjét jelentős mértékben befolyásolja.* Könyvünkben nem áll módunkban a kultúra fogalmában elmélyedni vagy a különböző kultúraelméleti iskolákat bemutatni, de úgy érezzük kutatásaink eddigi eredményét alátámasztják a következő megállapítások, azaz éppúgy érvényesek a mezőgazdaságra, mint az iparra: „*A környezet csak egy azok közül a változók közül, amelyek kihatnak az ember tevékenységére, és még a leggazdagabb lelőhelyeknek sincs semmi jelentősége, amíg az ember nem hasznosítja azokat. […] Bármilyen gyorsan következzenek is be a technológiai változások, és akárhogyan terjednek is el, az intézményrendszerek és értékrendek minden bizonnyal lassabban alakulnak át. Azt a tételt, amely szerint a kultúra különböző összetevői nem együtt változnak, s egyik-másik lassabban alkalmazkodik, mint a többi, általában kulturális késésnek nevezik.*"[135]

[135] MCGUIRE, Joseph W.: A vállalkozási magatartás elméletei. Budapest, 1971. 282. és 290.

TÁBLÁZATOK

5.1. A régiók népességére vonatkozó általános adatok

				Mezőgazdasági		Agrársűrűség		Mezőgazdasági keresők	
	terület 1910 km²	lakos 1910	népsűrűség fő/km²	népesség a lakosság%-a	keresők a mg. népesség%-a	ezer hold szántóra, rétre és szőlőre jutó mezőgazdasági kereső	népesség	nők aránya %	ezer férfira jutó nő
Régiók									
Dunántúl	36 017	2 459 087	68	66,80	41,64	174	419	19,29	239
Kisalföld	19 502	1 563 339	80	58,34	40,30	156	389	20,23	254
Alföld	93 351	6 770 147	73	63,76	39,21	152	382	15,35	181
ÉNy-Felföld	36 865	1 975 775	54	59,04	42,46	180	433	29,28	414
ÉK-Felföld	24 227	1 191 354	49	66,50	39,22	167	415	25,82	348
Erdély	72 693	3 374 654	46	71,09	43,65	197	458	22,20	285
Horvát megyék	25 879	1 670 018	65	82,25	45,64	343	751	38,70	631
Szlavónia	16 662	951 936	57	71,39	46,18	201	435	33,43	502
A	165 532	11 744 509	71	64,29	40,50	161	394	18,69	230
B	159 664	8 211 801	51	69,79	43,27	210	490	28,27	394
Országos átlag	*325 196*	*19 956 310*	*61*	*66,56*	*41,70*	*180*	*431*	*23,00*	*299*
	Indexek (országos átlag = 100) %								
Dunántúl	11	12	111	100	100	97	97	84	80
Kisalföld	6	8	131	88	97	87	90	88	85
Alföld	29	34	118	96	94	84	88	67	61
ÉNy-Felföld	11	10	87	89	102	100	101	127	139
ÉK-Felföld	7	6	80	100	94	93	96	112	117
Erdély	22	17	76	107	105	109	106	97	96
Horvát megyék	8	8	105	124	109	191	174	168	211
Szlavónia	5	5	93	107	111	112	101	145	168
A	51	59	116	97	97	89	91	81	77
B	49	41	84	105	104	117	114	123	132

5.2. A természetföldrajzi régiók lakosságának anyanyelvi megoszlása 1910-ben, százalékban *

	magyar	német	szlovák	román	ruszin	horvát	szerb	egyéb
Régiók								
Dunántúl	73,57	15,84	0,60	0,01	0,00	5,25	0,61	4,11
Kisalföld	47,92	16,47	32,02	0,04	0,01	2,65	0,01	0,88
Alföld	65,73	9,91	2,69	13,35	0,18	0,10	6,30	1,74
ÉNy-Felföld	34,31	5,59	55,10	0,08	2,61	0,02	0,02	2,27
ÉK-Felföld	38,31	8,65	10,99	7,96	33,20	0,02	0,00	0,87
Erdély	30,80	8,62	0,27	57,61	0,12	0,03	0,45	2,11
Horvát megyék	1,34	0,72	0,04	0,00	0,02	74,98	20,86	2,03
Szlavónia	8,79	12,82	2,19	0,08	0,84	40,57	31,15	3,56
A	60,39	12,26	6,11	7,71	0,18	4,80	6,29	2,27
B	26,74	6,29	14,97	24,85	5,50	15,27	4,43	1,95
Országos átlag	*46,54*	*9,80*	*9,76*	*14,76*	*2,37*	*9,11*	*5,52*	*2,14*

*Budapest nélkül

5.3. A természetföldrajzi régiók jellemző adatai 1910-ben

	kivándorlási veszteség 1901-1910 %	A 24 éven felüli férfiak közül		ír-olvas a 6 éven felüli lakosság %-a	iparforgalmi népesség %	vasútsűrűség km/ezer km²
		adót nem fizet %	adót fizet 20 K felett %			
Régiók						
Dunántúl	2,77	36,94	25,64	80,4	21,96	91,60
Kisalföld	2,92	37,24	24,86	82,7	27,96	88,61
Alföld	3,13	33,99	24,69	69,6	23,45	85,45
ÉNy-Felföld	7,25	29,96	18,06	72,6	27,10	61,23
ÉK-Felföld	8,13	26,74	13,39	48,2	19,21	44,95
Erdély	3,89	27,81	13,10	49,9	18,08	41,13
Horvát megyék	5,28	nincs adat		46,4	10,91	40,27
Szlavónia	3,02	nincs adat		63,3	17,87	76,52
A	3,02	35,14	24,94	73,1	23,29	86,26
B	5,60	28,24	14,52	54,4	18,96	46,21
Országos átlag	4,08	*32,60*	*21,11*	*65,4*	*21,51*	*66,60*
Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	68	113	121	123	102	138
Kisalföld	71	114	118	126	130	133
Alföld	77	104	117	106	109	128
ÉNy-Felföld	178	92	86	111	126	92
ÉK-Felföld	199	82	63	74	89	67
Erdély	95	85	62	76	84	62
Horvát megyék	129			71	51	60
Szlavónia	74			97	83	115
A	74	108	118	112	108	130
B	137	87	69	83	88	69

5.4. Jelzálogkölcsönök és biztosítás 1910-ben

	A jelzálogkölcsönök állománya			*Mezőgazdasági átalány- és jégkárbiztosítás* a biztosított vagyon értéke			*Összes biztosítás*
	egy mezőgazd. keresőre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold szántó, kert, rét, szőlőre korona	egy mezőgazd. keresőre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold szántó, kert, rét, szőlőre korona	biztosított vagyon egy lakosra korona
Régiók							
Dunántúl	498	207	58	1004	418	166	635
Kisalföld	441	178	51	1129	455	179	769
Alföld	752	295	83	815	320	119	823
ÉNy-Felföld	377	160	31	519	220	89	565
ÉK-Felföld	275	108	21	328	129	58	317
Erdély	200	87	17	168	73	33	325
Horvát megyék	37	17	5	21	10	7	282
Szlavónia	210	97	24	332	153	64	444
A	602	244	68	845	342	131	751
B	204	88	19	221	96	46	373
Országos átlag	*424*	*177*	*44*	*566*	*236*	99	*602*
Indexek (országos átlag = 100)							
Dunántúl	118	117	133	177	177	168	105
Kisalföld	104	101	117	199	193	180	128
Alföld	177	167	189	144	135	120	137
ÉNy-Felföld	89	91	70	92	93	90	94
ÉK-Felföld	65	61	48	58	55	58	53
Erdély	47	49	40	30	31	33	54
Horvát megyék	9	9	12	4	4	7	47
Szlavónia	50	55	55	59	65	65	74
A	142	138	155	149	145	132	125
B	48	50	44	39	41	46	62

5.5. A teljes terület megoszlása művelési ágak szerint, százalékban

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	termé-ketlen	*művelt terület*	**ugar** a szántó %-a
Régiók										
Dunántúl	54,12	1,26	8,35	2,22	9,30	0,24	17,77	6,74	*65,94*	6,04
Kisalföld	58,32	1,25	7,91	0,91	6,47	0,54	18,18	6,41	*68,40*	4,50
Alföld	62,61	1,11	5,63	1,95	11,74	0,31	11,01	5,65	*71,29*	5,76
ÉNy-Felföld	34,74	1,07	8,90	0,15	12,11	0,00	38,43	4,60	*44,87*	13,60
ÉK-Felföld	26,95	1,21	13,55	0,36	13,29	0,03	41,02	3,60	*42,06*	18,58
Erdély	27,41	1,90	13,36	0,27	13,65	0,02	39,38	4,02	*42,93*	18,32
Horvát me-gyék	27,57	0,86	12,15	0,98	15,01	0,00	38,60	4,83	*41,56*	8,27
Szlavónia	45,69	2,03	7,15	1,15	9,90	0,12	28,36	5,59	*56,03*	5,64
A	58,56	1,25	6,64	1,80	10,40	0,30	15,07	5,97	*68,26*	5,66
B	29,07	1,43	12,16	0,37	13,46	0,01	39,28	4,22	*43,03*	15,52
Országos átlag	*44,12*	*1,34*	*9,34*	*1,10*	*11,90*	*0,16*	*26,92*	*5,12*	*55,90*	*8,86*
Indexek (országos átlag = 100)										
Dunántúl	123	94	89	201	78	149	66	132	118	68
Kisalföld	132	94	85	83	54	338	68	125	122	51
Alföld	142	82	60	177	99	191	41	111	128	65
ÉNy-Felföld	79	80	95	14	102	1	143	90	80	154
ÉK-Felföld	61	90	145	33	112	19	152	70	75	210
Erdély	62	142	143	24	115	13	146	79	77	207
Horvát me-gyék	62	64	130	89	126	0	143	94	74	93
Szlavónia	104	152	77	105	83	74	105	109	100	64
A	133	93	71	164	87	187	56	117	122	64
B	66	107	130	34	113	9	146	83	77	175

5.6. Egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	*termő-terület össz.*	szántó, kert, rét és szőlő együtt
Régiók									
Dunántúl	1103	1967	1222	2381	326	768	223	910	1213
Kisalföld	1368	2039	1154	2901	385	893	304	1097	1279
Alföld	1309	1758	672	2244	346	787	147	1038	1249
ÉNy-Felföld	620	1152	596	1675	116	272	134	366	777
ÉK-Felföld	536	887	276	1854	117	518	45	241	477
Erdély	442	963	340	1606	96	320	60	235	413
Horvát megyék	553	1498	754	1817	76		122	350	661
Szlavónia	1246	2119	1050	2849	335	486	283	884	1286
A	1270	1896	931	2358	344	794	214	1002	1246
B	522	1038	440	1740	100	383	84	285	570
Országos átlag	*1029*	*1447*	*618*	*2257*	*209*	*777*	*121*	*648*	*994*
Indexek (országos átlag = 100)									
Dunántúl	107	136	198	105	156	99	184	141	122
Kisalföld	133	141	187	129	184	115	251	169	129
Alföld	127	122	109	99	166	101	121	160	126
ÉNy-Felföld	60	80	96	74	56	35	110	56	78
ÉK-Felföld	52	61	45	82	56	67	37	37	48
Erdély	43	67	55	71	46	41	49	36	42
Horvát megyék	54	104	122	81	37		100	54	66
Szlavónia	121	146	170	126	161	63	233	137	129
A	123	131	151	105	165	102	177	155	125
B	51	72	71	77	48	49	69	44	57

5.7 Kataszteri tiszta jövedelem a mezőgazdasági népességhez viszonyítva

	Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, korona			Egy mezőgazdasági lakosra jutó kataszteri tiszta jövedelem, korona		
	szántó	szántó, kert rét, szőlő	***Összes*** *termőterület*	szántó	szántó, kert rét, szőlő	***Összes*** *termőterület*
Régiók						
Dunántúl	56	73	80	23	30	33
Kisalföld	81	93	102	32	37	41
Alföld	73	83	88	29	33	35
ÉNy-Felföld	35	44	52	15	19	22
ÉK-Felföld	20	27	32	8	11	13
Erdély	14	22	26	6	9	11
Horvát megyék	11	20	24	5	9	11
Szlavónia	53	66	77	24	31	36
A	67	79	86	27	32	35
B	19	28	33	8	12	14
Országos átlag	*46*	*57*	*63*	*19*	*24*	*26*
Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	121	129	127	121	128	127
Kisalföld	174	165	162	168	159	157
Alföld	158	146	141	150	139	134
ÉNy-Felföld	76	78	83	76	78	84
ÉK-Felföld	43	48	51	40	46	48
Erdély	30	39	42	31	40	43
Horvát megyék	24	35	38	26	38	42
Szlavónia	114	117	123	126	130	136
A	146	140	137	142	137	134
B	41	49	52	43	50	54

5.8. A növénytermelés értékének megoszlása

	szántóföldi növények %	kaszálók %	szőlő %
Régiók			
Dunántúl	83,51	11,33	5,16
Kisalföld	88,68	8,88	2,44
Alföld	88,33	7,58	4,09
ÉNy-Felföld	79,88	19,51	0,61
ÉK-Felföld	67,66	28,45	3,89
Erdély	65,69	33,12	1,19
Horvát megyék	67,20	27,33	5,47
Szlavónia	84,79	10,04	5,18
A	87,09	8,73	4,18
B	69,96	27,89	2,15
Országos átlag	*81,41*	*15,08*	*3,51*
Indexek (országos átlag = 100)			
Dunántúl	103	75	147
Kisalföld	109	59	69
Alföld	108	50	117
ÉNy-Felföld	98	129	17
ÉK-Felföld	83	189	111
Erdély	81	220	34
Horvát megyék	83	181	156
Szlavónia	104	67	148
A	107	58	119
B	86	185	61

5.9. A szántóföldi növénytermelés értékének megoszlása, százalékban

	búza	rozs	árpa	zab	e-gyéb ga-bona	*gabona összes*	ku-korica	bur-gonya	hüvelyes, zöldség	cu-kor-répa	do-hány	len	kender	*ipari növények összesen*	takarmány növények	szalma és szár
Régiók																
Dunántúl	24,88	9,95	6,38	5,25	0,34	*46,79*	12,02	6,92	2,57	1,12	0,33	0,40	0,57	*2,80*	15,07	13,83
Kisalföld	15,67	9,83	16,43	3,60	0,24	*45,77*	6,48	8,63	2,19	7,24	0,16	0,33	0,52	*8,56*	13,52	14,86
Alföld	32,93	5,66	4,45	4,48	0,10	*47,62*	20,50	2,56	3,25	0,70	1,71	0,12	1,31	*4,66*	8,35	13,05
ÉNy-Felföld	15,45	6,33	12,03	8,94	0,05	*42,80*	1,91	17,70	4,56	2,19	0,24	0,88	1,13	*4,64*	12,62	15,77
ÉK-Felföld	22,01	6,28	4,50	8,49	0,10	*41,39*	12,78	12,43	4,72	0,94	1,21	0,55	2,76	*5,81*	10,71	12,17
Erdély	24,62	3,41	2,78	6,99	0,02	*37,82*	25,53	3,20	6,09	0,53	0,06	0,21	1,94	*2,88*	9,11	15,36
Horvát me-gyék	9,18	4,32	2,33	1,44	1,51	*18,78*	20,49	14,09	18,60	0,12	0,00	1,34	1,44	*3,32*	7,32	17,40
Szlavónia	26,27	4,45	1,84	4,12	0,10	*36,79*	19,37	5,67	7,99	0,43	0,02	0,61	1,44	*3,15*	6,63	20,40
A	28,52	7,00	6,25	4,49	0,17	*46,43*	16,83	4,48	3,31	1,63	1,10	0,24	1,06	*4,70*	10,28	13,98
B	18,92	4,82	5,71	6,84	0,29	*36,58*	15,91	10,60	7,55	1,01	0,25	0,65	1,72	*3,87*	10,07	15,41
Országos átlag	*25,78*	*6,38*	*6,10*	*5,16*	*0,20*	*43,62*	*16,57*	*6,22*	*4,52*	*1,46*	*0,86*	*0,36*	*1,25*	*4,46*	10,22	*14,39*

Indexek (országos átlag = 100)

Dunántúl	97	156	105	102	168	*107*	73	111	57	77	39	114	45	*63*	147	96
Kisalföld	61	154	270	70	118	*105*	39	139	48	497	18	93	42	*192*	132	103
Alföld	128	89	73	87	50	*109*	124	41	72	48	199	33	105	*105*	82	91
ÉNy-Felföld	60	99	197	173	24	*98*	12	284	101	150	28	247	91	*104*	123	110
ÉK-Felföld	85	99	74	164	50	*95*	77	200	104	64	140	153	221	*130*	105	85
Erdély	95	54	46	135	10	*87*	154	51	135	36	7	60	155	*65*	89	107
Horvát megyék	36	68	38	28	740	*43*	124	226	411	8	0	376	115	*74*	72	121
Szlavónia	102	70	30	80	50	*84*	117	91	177	30	3	173	115	*71*	65	142
A	111	110	103	87	83	*106*	102	72	73	112	128	67	85	*105*	101	97
B	73	76	94	133	142	*84*	96	170	167	70	30	182	138	*87*	99	107

5.10. A szántóföld learatott területének megoszlása fő növényfajták szerint, százalékban

	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	*összes gabona*	kukorica	burgonya	hüvelyes, zöldség	ipari növények	takarmány növények	takarmánymag
Régiók												
Dunántúl	26,2	14,1	10,9	8,5	0,4	*60,0*	13,4	6,3	0,5	1,9	16,8	1,2
Kisalföld	18,7	14,4	21,1	6,6	0,6	*61,4*	10,9	6,8	0,6	3,9	15,7	0,6
Alföld	36,4	8,2	6,6	7,3	0,2	*58,7*	26,6	2,6	0,9	2,0	8,5	0,7
ÉNy-Felföld	17,2	11,2	21,2	14,9	0,1	*64,7*	3,2	13,5	1,5	3,6	12,4	1,0
ÉK-Felföld	24,2	9,5	7,8	15,8	0,3	*57,7*	15,5	11,4	1,2	2,7	10,7	0,8
Erdély	28,7	5,8	4,5	12,6	0,0	*51,5*	33,5	2,8	0,9	1,4	8,0	2,0
Horvát megyék	14,9	9,9	6,4	5,6	5,1	*41,9*	34,4	8,8	3,5	2,1	8,9	0,4
Szlavónia	32,5	7,0	3,8	10,0	0,3	*53,5*	29,2	3,1	1,9	1,7	9,9	0,7
A	32,7	9,8	8,3	7,7	0,3	*58,7*	22,8	3,7	0,9	2,1	10,9	0,8
B	21,8	8,9	11,2	12,7	0,9	*55,4*	20,6	8,7	1,6	2,5	10,0	1,2
Országos átlag	*29,4*	*9,5*	*9,2*	*9,2*	*0,5*	*57,7*	*22,1*	*5,2*	*1,1*	*2,2*	*10,6*	*0,9*

Indexek (országos átlag = 100)

Dunántúl	89	148	119	92	76	*104*	60	120	45	87	158	124
Kisalföld	64	151	231	71	134	*106*	49	131	59	173	148	70
Alföld	124	86	72	79	41	*102*	120	50	86	92	80	78
ÉNy-Felföld	59	118	231	162	32	*112*	15	259	140	163	116	104
ÉK-Felföld	82	100	85	172	74	*100*	70	219	106	121	100	88
Erdély	98	61	49	137	10	*89*	151	53	78	62	75	213
Horvát megyék	51	104	70	61	1090	*73*	155	169	316	96	84	38
Szlavónia	110	73	41	109	58	*93*	132	59	175	78	93	73
A	111	103	90	84	56	*102*	103	71	82	95	102	87
B	74	93	122	138	201	*96*	93	166	142	111	94	130

5.11. Egy mezőgazdasági lakosra jutó mezőgazdasági terület, hold

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	termőterület összesen	szántó, kert
Régiók								
Dunántúl	2,06	0,05	0,32	0,08	0,35	0,68	3,55	2,51
Kisalföld	2,17	0,05	0,29	0,03	0,24	0,68	3,48	2,54
Alföld	2,36	0,04	0,21	0,07	0,44	0,41	3,56	2,69
ÉNy-Felföld	1,91	0,06	0,49	0,01	0,66	2,11	5,24	2,46
ÉK-Felföld	1,43	0,06	0,72	0,02	0,71	2,18	5,12	2,23
Erdély	1,43	0,10	0,70	0,01	0,71	2,06	5,01	2,24
Horvát megyék	0,90	0,03	0,40	0,03	0,49	1,26	3,11	1,36
Szlavónia	1,95	0,09	0,30	0,05	0,42	1,21	4,02	2,39
A	2,23	0,05	0,25	0,07	0,40	0,57	3,59	2,60
B	1,40	0,07	0,59	0,02	0,65	1,89	4,62	2,08
Országos átlag	*1,88*	*0,06*	*0,40*	*0,05*	*0,51*	*1,14*	*4,03*	*2,38*
Indexek (országos átlag = 100)								
Dunántúl	110	84	80	180	70	59	88	106
Kisalföld	116	82	74	72	48	59	86	107
Alföld	126	73	53	157	87	36	88	113
ÉNy-Felföld	102	103	123	18	131	184	130	104
ÉK-Felföld	76	113	181	41	140	190	127	94
Erdély	76	174	176	30	141	180	124	94
Horvát megyék	48	49	100	69	97	110	77	57
Szlavónia	104	152	77	105	83	106	100	100
A	119	84	64	147	79	50	89	110
B	75	121	148	38	128	166	115	87

5.12. Egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték, korona

	gabo-na	kuko-rica	burgo-nya	ipari növé-nyek	takar-mány növé-nyek	takar-mány magvak	*szántó*	kaszá-lók	szőlő	*össztérü-let*
Régiók										
Dunántúl	124	133	176	295	136	96	*150*	116	269	*149*
Kisalföld	129	134	208	264	146	108	*141*	89	200	*134*
Alföld	121	119	150	334	137	103	*138*	89	233	*134*
ÉNy-Felföld	99	110	179	304	149	97	*139*	108	175	*135*
ÉK-Felföld	101	105	160	308	134	95	*114*	92	485	*108*
Erdély	103	101	159	305	142	99	*110*	102	249	*108*
Horvát megyék	66	88	235	227	112	198	*133*	124	304	*134*
Szlavónia	104	100	280	275	93	119	*140*	86	340	*136*
A	121	120	178	306	135	103	*141*	94	246	*137*
B	96	99	183	291	139	103	*124*	105	268	*120*
Országos átlag	*114*	*113*	*180*	*302*	*136*	*103*	*135*	*100*	*250*	*130*
Indexek (országos átlag = 100)										
Dunántúl	108	118	98	98	100	94	*111*	116	107	*114*
Kisalföld	113	119	115	87	107	105	*105*	89	80	*103*
Alföld	106	105	83	110	100	100	*102*	89	93	*103*
ÉNy-Felföld	86	97	99	100	109	94	*103*	108	70	*103*
ÉK-Felföld	88	93	89	102	99	92	*85*	92	194	*83*
Erdély	90	90	88	101	104	96	*81*	102	100	*83*
Horvát megyék	58	77	130	75	82	192	*98*	124	121	*103*
Szlavónia	91	89	155	91	68	116	*104*	86	136	*104*
A	106	106	99	101	99	100	*104*	94	98	*105*
B	84	87	101	96	102	100	*92*	104	107	*92*

5.13. Termésátlagok (q/hold)

	búza	rozs	árpa	zab	kukorica	burgonya	cukorrépa	len	kender	repce	**32 növény átlag termésének súlyozott indexe**	**műtrágya felhasználás** szuperfoszfát kg/hold 1911
Régiók												
Dunántúl	7,25	6,80	6,73	6,62	10,55	46,22	134,14	5,50	5,42	4,89	104	12,08
Kisalföld	7,56	7,10	8,12	6,49	10,42	52,89	127,49	5,71	5,69	6,00	109	25,52
Alföld	7,02	6,49	7,35	6,90	10,57	40,54	137,79	5,53	5,83	4,85	105	4,82
ÉNy-Felföld	6,37	5,81	6,38	5,15	8,89	47,32	137,20	4,86	5,22	4,36	94	9,85
ÉK-Felföld	6,59	6,11	6,32	5,30	7,73	43,30	117,88	5,46	5,34	4,90	93	8,09
Erdély	6,16	6,17	7,25	6,23	8,31	47,08	130,96	5,03	5,01	4,19	93	2,13
Horvát megyék	4,73	4,13	3,95	2,78	6,68	42,38	55,11	3,10	3,50	6,28	64	nincs adat
Szlavónia	6,35	5,87	5,58	4,57	8,81	47,70	77,81	4,16	6,49	6,06	87	nincs adat
A	7,04	6,64	7,38	6,57	10,39	45,48	130,08	5,19	5,84	5,15	104	9,04
B	6,12	5,61	6,25	5,43	7,88	45,73	131,17	4,05	4,81	4,82	89	5,65
Országos átlag	*6,82*	*6,39*	*7,04*	*6,08*	*9,60*	*45,60*	*130,30*	*4,52*	*5,36*	*5,11*	100	8,01
Indexek (országos átlag = 100)												
Dunántúl	106	106	95	109	110	101	103	122	101	96	104	151
Kisalföld	111	111	115	107	109	116	98	126	106	117	109	319
Alföld	103	102	104	114	110	89	106	122	109	95	105	60
ÉNy-Felföld	93	91	91	85	93	104	105	108	97	85	94	123
ÉK-Felföld	97	96	90	87	81	95	90	121	100	96	93	101
Erdély	90	97	103	102	87	103	101	111	93	82	93	27
Horvát megyék	69	65	56	46	70	93	42	69	65	123	64	
Szlavónia	93	92	79	75	92	105	60	92	121	119	87	
A	103	104	105	108	108	100	100	115	109	101	104	113
B	90	88	89	89	82	100	101	90	90	94	89	71

5.14. Egy mezõgazdasági keresõre jutó bruttó termelési érték, korona

	ga-bona összes	kuko-rica	bur-gonya	hüve-lyes, zöld-ség	ipari növé-nyek	takar-mány növé-nyek	szal-ma és szár	*szántó-földi növények összesen*	kaszá-lók	szõlõ	*növény-termelés összesen*
Régiók											
Dunántúl	330,66	84,91	48,93	18,16	19,82	106,48	97,70	*707*	95,84	43,65	*846*
Kisalföld	393,51	55,70	74,17	18,81	73,57	116,28	127,81	*860*	86,12	23,61	*970*
Alföld	395,56	170,32	21,27	27,02	38,75	69,40	108,38	*831*	71,32	38,42	*940*
ÉNy-Felföld	246,76	11,02	102,03	26,29	26,76	72,75	90,94	*577*	140,85	4,39	*722*
ÉK-Felföld	163,95	50,62	49,24	18,69	23,02	42,42	48,20	*396*	166,55	22,77	*585*
Erdély	137,04	92,52	11,61	22,06	10,45	32,99	55,67	*362*	182,68	6,59	*552*
Horvát megyék	47,76	52,10	35,84	47,29	8,44	18,62	44,24	*254*	103,41	20,69	*378*
Szlavónia	200,14	105,37	30,87	43,47	17,14	36,09	111,00	*544*	64,41	33,21	*642*
A	360,75	130,78	34,80	25,74	36,48	79,91	108,59	*777*	77,87	37,28	*892*
B	139,76	60,77	40,51	28,86	14,77	38,48	58,89	*382*	152,27	11,74	*546*
Országos átlag	*261,78*	*99,43*	*37,36*	*27,14*	*26,76*	*61,36*	*86,34*	*600*	*111,19*	*25,84*	*737*
Indexek (országos átlag = 100)											
Dunántúl	126	85	131	67	74	174	113	118	86	169	115
Kisalföld	150	56	199	69	275	190	148	143	77	91	132
Alföld	151	171	57	100	145	113	126	138	64	149	128
ÉNy-Felföld	94	11	273	97	100	119	105	96	127	17	98
ÉK-Felföld	63	51	132	69	86	69	56	66	150	88	79
Erdély	52	93	31	81	39	54	64	60	164	26	75
Horvát megyék	18	52	96	174	32	30	51	42	93	80	51
Szlavónia	76	106	83	160	64	59	129	91	58	129	87
A	138	132	93	95	136	130	126	129	70	144	121
B	53	61	108	106	55	63	68	64	137	45	74

5.15. Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó termelési érték, korona

	gabona	kukorica	burgonya	hüvelyes, zöldség	ipari növények	takarmány növények	szalma és szár	*szántóföldi növények összesen*	kaszálók	szőlő	*növénytermelés összesen*
Régiók											
Dunántúl	137,67	35,35	20,37	7,56	8,25	44,33	40,68	*294*	39,90	18,18	*352*
Kisalföld	158,60	22,45	29,89	7,58	29,65	46,86	51,51	*347*	34,71	9,52	*391*
Alföld	154,97	66,73	8,33	10,58	15,18	27,19	42,46	*325*	27,94	15,05	*368*
ÉNy-Felföld	104,77	4,68	43,32	11,16	11,36	30,89	38,61	*245*	59,80	1,86	*306*
ÉK-Felföld	64,31	19,86	19,31	7,33	9,03	16,64	18,91	*155*	65,33	8,93	*230*
Erdély	59,82	40,39	5,07	9,63	4,56	14,40	24,30	*158*	79,75	2,88	*241*
Horvát megyék	21,80	23,78	16,36	21,58	3,85	8,50	20,19	*116*	47,20	9,44	*173*
Szlavónia	92,43	48,66	14,26	20,07	7,92	16,67	51,26	*251*	29,74	15,34	*296*
A	146,02	52,94	14,09	10,42	14,77	32,35	43,96	*315*	31,52	15,09	*361*
B	60,48	26,30	17,53	12,49	6,39	16,65	25,48	*165*	65,89	5,08	*236*
Országos átlag	*109,12*	*41,45*	*15,57*	*11,31*	*11,16*	25,58	*35,99*	*250*	*46,35*	*10,77*	*307*
Indexek (országos átlag = 100)											
Dunántúl	126	85	131	67	74	173	113	*118*	86	169	*115*
Kisalföld	145	54	192	67	266	183	143	*139*	75	88	*127*
Alföld	142	161	54	94	136	106	118	*130*	60	140	*120*
ÉNy-Felföld	96	11	278	99	102	121	107	*98*	129	17	*100*
ÉK-Felföld	59	48	124	65	81	65	53	*62*	141	83	*75*
Erdély	55	97	33	85	41	56	68	*63*	172	27	*78*
Horvát megyék	20	57	105	191	35	33	56	*46*	102	88	*56*
Szlavónia	85	117	92	177	71	65	142	*100*	64	142	*96*
A	134	128	90	92	132	126	122	*126*	68	140	*118*
B	55	63	113	110	57	65	71	*66*	142	47	*77*

5.16. Igaerő-ellátottság

	Ezer mezőgazdasági keresőre jut			*Ezer kat. hold szántóterületre jut*		
	igavonó szarvasmarha	ló	igásállat összesen	igavonó szarvasmarha	ló	igásállat összesen
Régiók						
Dunántúl	378	437	816	79	91	169
Kisalföld	391	371	763	74	70	144
Alföld	209	621	831	35	103	138
ÉNy-Felföld	284	312	595	63	69	132
ÉK-Felföld	269	317	586	75	88	163
Erdély	547	227	774	167	70	237
Horvát megyék	282	223	505	147	116	263
Szlavónia	133	670	803	34	173	207
A	261	555	816	48	102	150
B	393	254	647	122	79	201
Országos átlag	*320*	*421*	*740*	*72*	*95*	*167*
Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	118	104	110	109	96	102
Kisalföld	122	88	103	102	74	86
Alföld	65	148	112	48	109	83
ÉNy-Felföld	89	74	80	87	73	79
ÉK-Felföld	84	75	79	104	93	98
Erdély	171	54	105	232	73	142
Horvát megyék	88	53	68	204	123	158
Szlavónia	42	159	108	48	183	124
A	82	132	110	67	108	90
B	123	60	87	169	84	121

5.17. Az állatállomány fajtánkénti megoszlása

	szarvas-marha tarka %	szarvasmar-ha magyar %	szarvasmar-ha bivaly %	zsírsertés %	hússertés %	juh merino %	juh racka %	juh húsjuh %
Régiók								
Dunántúl	91,10	8,62	0,27	83,05	16,95	69,81	16,48	13,70
Kisalföld	69,52	29,68	0,80	64,95	35,05	54,40	15,14	30,47
Alföld	57,52	41,87	0,61	95,35	4,65	47,09	47,80	5,11
ÉNy-Felföld	91,96	7,95	0,09	67,48	32,52	28,67	56,63	14,70
ÉK-Felföld	81,20	18,36	0,44	90,57	9,43	31,69	57,26	11,05
Erdély	41,06	49,24	9,70	73,65	26,35	5,88	88,14	5,98
Horvát me-gyék	99,49	0,51	0,00	18,90	81,10	1,89	98,11	0,01
Szlavónia	56,21	43,74	0,05	80,95	19,05	5,84	90,44	3,72
A	68,25	31,25	0,50	87,65	12,35	48,04	43,65	8,31
B	72,08	24,00	3,92	60,00	40,00	12,59	79,64	7,77
Országos átlag	*70,07*	*27,81*	*2,12*	*80,34*	*19,66*	*29,16*	*62,82*	*8,02*
Indexek (országos átlag = 100)								
Dunántúl	130	31	13	103	86	239	26	171
Kisalföld	99	107	37	81	178	187	24	380
Alföld	82	151	29	119	24	162	76	64
ÉNy-Felföld	131	29	4	84	165	98	90	183
ÉK-Felföld	116	66	21	113	48	109	91	138
Erdély	59	177	456	92	134	20	140	75
Horvát me-gyék	142	2	0	24	413	6	156	0
Szlavónia	80	157	2	101	97	20	144	46
A	97	112	24	109	63	165	69	104
B	103	86	184	75	203	43	127	97

5.18. Ezer lakosra jutó állatlétszám

	ló	szarvasmarha	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Régiók						
Dunántúl	122	432	593	354	3	699
Kisalföld	87	360	327	149	17	524
Alföld	155	280	435	364	9	551
ÉNy-Felföld	78	374	232	516	8	539
ÉK-Felföld	83	400	183	292	30	534
Erdély	71	428	240	819	54	614
Horvát megyék	84	463	308	252	45	618
Szlavónia	221	380	683	451	22	765
A	145	330	474	340	10	596
B	77	418	243	554	37	585
Országos átlag	*117*	*366*	*379*	*428*	*21*	*592*
Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	104	118	156	83	14	118
Kisalföld	75	98	86	35	79	89
Alföld	133	76	115	85	44	93
ÉNy-Felföld	67	102	61	121	36	91
ÉK-Felföld	71	109	48	68	140	90
Erdély	60	117	63	191	253	104
Horvát megyék	72	126	81	59	210	104
Szlavónia	189	104	180	105	102	129
A	124	90	125	79	47	101
B	66	114	64	129	176	99

5.19. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó állatlétszám

	ló	szarvas-marha	sertés	juh	kecske	*számosállat*	**Egy állatorvosra jutó számosállat**
Régiók							
Dunántúl	182	646	887	530	4	1047	10233
Kisalföld	150	618	561	255	29	898	7136
Alföld	244	438	682	570	15	865	7279
ÉNy-Felföld	132	634	393	874	13	914	9383
ÉK-Felföld	124	601	275	439	45	803	12384
Erdély	99	603	337	1152	76	864	11429
Horvát megyék	102	563	374	307	55	751	16628
Szlavónia	310	532	956	632	30	1072	17776
A	225	514	737	529	16	927	8371
B	110	599	349	794	54	839	11776
Országos átlag	*175*	*551*	*569*	*644*	*32*	*889*	*9499*
Indexek (országos átlag = 100)							
Dunántúl	104	117	156	82	14	118	108
Kisalföld	85	112	98	40	90	101	75
Alföld	139	80	120	89	46	97	77
ÉNy-Felföld	75	115	69	136	40	103	99
ÉK-Felföld	71	109	48	68	140	90	130
Erdély	57	109	59	179	237	97	120
Horvát megyék	58	102	66	48	170	85	175
Szlavónia	177	97	168	98	95	121	187
A	128	93	129	82	49	104	88
B	63	109	61	123	168	94	124

5.20. Tejszövetkezetek 1910-ben

	tagok az önálló földművelők %-a	a tagok tehenei az összes tehén %-a	egy tagra jutó tejtermék értéke korona	egy önálló föld-művelőre jutó szövetkezeti tej-termék korona	egy tehénre jutó tej liter
Régiók					
Dunántúl	10,84	9,58	140,88	15,27	844
Kisalföld	5,92	5,92	234,48	13,88	943
Alföld	2,15	2,33	118,88	2,55	691
ÉNy. Felföld	2,21	2,02	174,88	3,87	1050
ÉK Felföld	0,32	0,25	101,06	0,33	598
Erdély	1,97	1,67	192,55	3,79	908
Horvát megyék			nincs adat		
Szlavónia			nincs adat		
Országos átlag	*3,54*	*3,52*	*157,39*	*5,58*	*849*
			Indexek (országos átlag = 100)		
Dunántúl	306	272	90	274	99
Kisalföld	167	168	149	249	111
Alföld	61	66	76	46	81
ÉNy. Felföld	62	57	111	69	124
ÉK Felföld	9	7	64	6	70
Erdély	56	47	122	68	107
Horvát megyék					
Szlavónia					

5.21. Ezer hold szántóföldre jutó gépek száma 1895-ben (1)

	vető-gép	egy-szerű eke	ket-tős eke	hár-mas eke	mélyí-tő eke	töltö-gető eke	*ösz-szes eke*	kulti-vátor	boro-na	henger	lokomo-bil	jár-gány
Régiók												
Dunántúl	2,28	68	2,69	1,45	0,87	6,10	*79*	1,85	63	11,12	0,60	5,06
Kisalföld	5,25	62	2,64	1,18	0,74	2,74	*70*	2,25	55	19,83	0,64	6,24
Alföld	1,92	41	3,28	1,10	0,95	5,11	*52*	0,33	49	4,43	0,51	0,89
ÉNy-Felföld	1,50	67	1,53	0,63	1,67	2,64	*73*	1,42	80	5,85	0,30	2,78
ÉK-Felföld	0,90	60	1,77	0,56	0,47	0,37	*63*	0,31	65	2,40	0,29	1,52
Erdély	1,49	80	1,43	0,41	0,59	1,93	*85*	0,17	66	1,33	0,15	0,78
Horvát megyék	0,48	82	0,52	0,15	0,45	3,90	*87*	1,18	61	6,41	0,06	0,59
Szlavónia	1,02	62	1,05	0,39	0,67	12,07	*76*	6,21	54	3,04	0,33	0,84
A	2,33	51	2,91	1,13	0,89	5,54	*62*	1,31	53	7,57	0,53	2,39
B	1,25	74	1,36	0,45	0,86	2,23	*79*	0,70	69	3,56	0,20	1,42
Országos átlag	1,97	59	2,40	0,91	0,88	4,44	*67*	1,11	58	6,23	0,42	2,07

Indexek (országos átlag = 100)

Dunántúl	115	116	112	160	99	137	*118*	167	108	178	142	245
Kisalföld	266	106	110	131	84	62	*104*	203	95	318	152	302
Alföld	97	71	137	122	108	115	*77*	30	84	71	122	43
ÉNy-Felföld	76	114	64	70	191	59	*109*	128	137	94	72	135
ÉK-Felföld	46	102	74	62	54	8	*93*	28	112	39	69	74
Erdély	75	137	60	46	67	43	*126*	16	113	21	37	38
Horvát megyék	24	140	22	17	52	88	*130*	107	104	103	14	29
Szlavónia	52	106	44	43	77	272	*113*	559	93	49	78	41
A	118	87	122	125	101	125	*91*	118	91	121	126	116
B	64	126	57	50	98	50	*117*	63	118	57	47	69

5.22. Ezer hold szántóterületre jutó gépek és eszközök 1895-ben (2)

	gőz-eke	szél-, víz-benzin- és villanymotor	szecska vágó	répavá-gó	kukorica morzsoló	daráló	trágya szivaty-tyú	viz szivaty-tyú	széna sajtoló	mérleg, nagyobb
Régiók										
Dunántúl	0,015	0,031	14,04	5,16	1,73	1,00	0,25	0,43	0,26	3,30
Kisalföld	0,015	0,035	21,78	7,28	1,20	0,82	0,29	0,45	0,62	4,54
Alföld	0,007	0,033	3,38	1,40	1,97	0,69	0,07	0,25	0,26	2,39
ÉNy-Felföld	0,006	0,029	23,69	2,46	0,34	1,03	0,19	0,32	0,13	1,89
ÉK-Felföld	0,007	0,028	1,78	0,70	0,47	2,01	0,09	0,21	0,06	0,88
Erdély	0,003	0,048	1,16	0,66	1,21	0,51	0,09	0,18	0,07	0,69
Horvát megyék	0,004	0,021	2,06	0,44	1,16	13,36	0,14	0,17	0,18	0,91
Szlavónia	0,013	0,007	2,94	0,69	2,63	0,91	0,07	0,28	0,20	1,27
A	0,010	0,031	7,76	2,83	1,88	0,78	0,13	0,31	0,29	2,75
B	0,004	0,035	7,77	1,14	0,86	2,87	0,13	0,22	0,10	1,09
Országos átlag	*0,008*	*0,032*	*7,76*	*2,27*	*1,54*	*1,48*	*0,13*	*0,28*	*0,18*	*2,20*
Indexek (Országos átlag = 100)										
Dunántúl	187	94	181	228	113	67	189	152	144	150
Kisalföld	179	109	280	321	78	55	219	158	348	206
Alföld	86	102	44	62	128	46	53	89	144	109
ÉNy-Felföld	72	88	305	109	22	70	150	114	74	86
ÉK-Felföld	81	85	23	31	31	136	65	74	34	40
Erdély	33	147	15	29	79	35	71	63	41	31
Horvát megyék	50	66	27	19	75	903	108	59	100	42
Szlavónia	157	21	38	31	171	62	51	99	112	58
A	123	95	100	125	122	53	101	111	166	125
B	53	109	100	50	56	194	98	78	54	50

5.23. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek száma, 1895-ben (1)

	vető-gép	egysze-rű eke	kettős eke	hár-mas eke	mélyí-tő eke	töltö-gető eke	*ösz-szes eke*	borona	kultivá-tor	hen-ger	sze-kér	borsajtó	jár-gány	loko-mobil
Régiók														
Dunán-túl	9,91	297	11,71	6,30	3,79	26,55	*346*	274	8,06	48,42	310	101,59	22,03	2,60
Kisal-föld	25,27	301	12,70	5,70	3,56	13,22	*336*	266	10,86	95,55	317	45,27	30,05	3,09
Alföld	10,77	232	18,34	6,18	5,30	28,59	*291*	273	1,84	24,79	274	11,51	5,00	2,88
ÉNy-Felföld	6,30	280	6,41	2,65	7,01	11,07	*308*	334	5,96	24,58	292	9,47	11,67	1,28
ÉK-Felföld	3,09	205	6,08	1,93	1,62	1,28	*216*	223	1,08	8,27	216	5,79	5,24	1,00
Erdély	4,56	247	4,40	1,27	1,80	5,91	*260*	202	0,53	4,09	281	11,85	2,38	0,47
Horvát megyék	0,86	148	0,93	0,27	0,82	7,01	*157*	109	2,13	11,53	185	26,08	1,06	0,10
Szlavó-nia	3,56	217	3,65	1,36	2,35	42,11	*267*	189	21,65	10,60	282	2,19	2,95	1,15
A	11,63	254	14,51	5,64	4,41	27,62	*307*	263	6,54	37,71	288	35,81	11,92	2,65
B	3,77	223	4,10	1,36	2,58	6,70	*237*	207	2,12	10,70	250	14,38	4,26	0,60
Országos átlag	*8,07*	*240*	*9,80*	*3,70*	*3,58*	*18,15*	*275*	*238*	*4,54*	*25,48*	*271*	*26,11*	*8,45*	1,73

Indexek (országos átlag = 100)

Dunán-túl	123	124	119	170	106	146	*126*	115	178	190	114	389	261	151
Kisal-föld	313	125	130	154	99	73	*122*	112	239	375	117	173	356	179
Alföld	133	97	187	167	148	158	*106*	115	41	97	101	44	59	167
ÉNy-Felföld	78	117	65	72	196	61	*112*	141	131	96	108	36	138	74
ÉK-Felföld	38	85	62	52	45	7	*78*	94	24	32	80	22	62	58
Erdély	57	103	45	34	50	33	*94*	85	12	16	103	45	28	27
Horvát megyék	11	62	9	7	23	39	*57*	46	47	45	68	100	13	6
Szlavó-nia	44	90	37	37	66	232	*97*	79	477	42	104	8	35	67
A	144	106	148	152	123	152	*111*	111	144	148	106	137	141	154
B	47	93	42	37	72	37	*86*	87	47	42	92	55	50	35

5.24. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek és eszközök 1895-ben (2)

	gőz-eke	szél-, víz-benzin- és villanymo-tor	szecska vágó	répa-vágó	kukori-camor-zsoló	daráló	trágya szi-vattyú	viz szi-vattyú	széna saj-toló	gyü-mölcs aszaló	mérleg, nagyobb
Régiók											
Dunántúl	0,067	0,13	61,12	22,49	7,55	4,34	1,07	1,87	0,19	0,86	14,36
Kisalföld	0,071	0,17	104,91	35,07	5,79	3,95	1,37	2,15	0,46	0,53	21,86
Alföld	0,040	0,18	18,84	7,78	11,01	3,83	0,38	1,40	0,20	1,03	13,33
ÉNy-Felföld	0,025	0,12	99,44	10,34	1,42	4,33	0,82	1,36	0,14	3,50	7,95
ÉK-Felföld	0,023	0,10	6,12	2,42	1,62	6,91	0,29	0,72	0,11	5,23	3,03
Erdély	0,008	0,15	3,55	2,04	3,72	1,57	0,28	0,55	0,12	3,20	2,11
Horvát megyék	0,007	0,04	3,70	0,79	2,09	24,02	0,25	0,30	0,14	0,84	1,64
Szlavónia	0,045	0,02	10,24	2,42	9,16	3,18	0,23	0,98	0,15	2,66	4,43
A	0,051	0,15	38,61	14,07	9,35	3,89	0,65	1,56	0,22	1,10	13,69
B	0,013	0,11	23,37	3,44	2,58	8,64	0,39	0,67	0,13	2,88	3,28
Országos átlag	*0,034*	*0,13*	*31,75*	*9,27*	*6,29*	*6,05*	*0,53*	*1,16*	*0,18*	*1,91*	*8,99*
Indexek (országos átlag = 100)											
Dunántúl	200	101	193	243	120	72	201	162	105	45	160
Kisalföld	211	129	330	378	92	65	258	186	255	28	243
Alföld	117	139	59	84	175	63	72	121	109	54	148
ÉNy-Felföld	74	91	313	111	23	72	154	117	80	183	88
ÉK-Felföld	68	72	19	26	26	114	55	62	62	274	34
Erdély	25	110	11	22	59	26	53	47	66	168	23
Horvát megyék	22	29	12	8	33	397	48	26	76	44	18
Szlavónia	134	18	32	26	146	53	44	84	86	139	49
A	150	116	122	152	149	64	123	135	124	58	152
B	39	80	74	37	41	143	72	58	71	151	37

5.25.

	Ekétípusok			**Vetőgépek**		**Boronatípusok**			**Szekér**	**Szekér**
	fa- gerendelyes%	vas-gerendelyes%	egyéb korszerű eke%	szórva vető-gép%	sor-vető-gép%	vas-borona%	fa-borona%	tüske-borona%	vas-tengelyű%	fa-tengelyű%
Régiók										
Dunántúl	73,01	12,99	13,99	13,00	87,00	10,52	68,75	20,73	94,51	5,49
Kisalföld	73,52	16,01	10,47	6,37	93,63	7,77	76,53	15,71	89,47	10,53
Alföld	65,00	14,90	20,10	15,71	84,29	16,43	39,59	43,98	72,00	28,00
ÉNy-Felföld	81,13	10,05	8,82	22,12	77,88	5,18	86,39	8,43	48,69	51,31
ÉK-Felföld	88,06	6,89	5,05	22,15	77,85	4,80	91,56	3,64	21,92	78,08
Erdély	90,48	4,38	5,14	16,40	83,60	7,44	87,27	5,29	11,33	88,67
Horvát megyék	86,42	7,82	5,76	36,99	63,01	22,67	72,92	4,41	72,40	27,60
Szlavónia	69,86	11,58	18,56	24,28	75,72	17,12	68,69	14,19	83,04	16,96
A	68,74	14,24	17,02	12,89	87,11	13,95	53,59	32,46	81,21	18,79
B	87,06	6,73	6,21	20,13	79,87	8,47	85,54	5,99	33,12	66,88
Országos átlag	*75,89*	*11,31*	*12,80*	*14,42*	*85,58*	*11,79*	*66,18*	*22,03*	*61,11*	*38,89*
	Indexek (országos átlag = 100)									
Dunántúl	96	115	109	90	102	89	104	94	155	14
Kisalföld	97	142	82	44	109	66	116	71	146	27
Alföld	86	132	157	109	99	139	60	200	118	72
ÉNy-Felföld	107	89	69	153	91	44	131	38	80	132
ÉK-Felföld	116	61	39	154	91	41	138	17	36	201
Erdély	119	39	40	114	98	63	132	24	19	228
Horvát megyék	114	69	45	256	74	192	110	20	118	71
Szlavónia	92	102	145	168	88	145	104	64	136	44
A	91	126	133	89	102	118	81	147	133	48
B	115	60	49	140	93	72	129	27	54	172

5.26. A kicsépelt gabona megoszlása a cséplés módja szerint 1915-ben

	Gőz-	Motoros	Járgányos	*Géppel összesen*	Kézi cséplés
	cséplőgéppel				
	%	%	%	%	%
Régiók					
Dunántúl	70,22	18,29	5,66	94,17	5,83
Kisalföld	71,78	8,49	7,49	87,75	12,25
Alföld	86,35	8,93	0,54	95,82	4,18
ÉNy-Felföld	41,37	15,80	6,88	64,05	35,95
ÉK-Felföld	49,42	30,75	4,39	84,56	15,44
Erdély	42,84	23,06	8,64	74,54	25,46
Horvát megyék	4,86	4,16	10,59	19,62	80,38
Szlavónia	73,24	3,44	4,59	81,27	18,73
A	80,36	10,52	2,75	93,62	6,38
B	39,56	19,56	7,55	66,66	33,34
Országos átlag	*70,88*	*12,61*	*3,87*	*87,37*	*12,63*
Indexek (országos átlag = 100)					
Dunántúl	99	145	146	108	46
Kisalföld	101	67	194	100	97
Alföld	122	71	14	110	33
ÉNy-Felföld	58	125	178	73	285
ÉK-Felföld	70	244	114	97	122
Erdély	60	183	223	85	201
Horvát megyék	7	33	274	22	636
Szlavónia	103	27	119	93	148
A	113	83	71	107	50
B	56	155	195	76	264

5.27. A földműveléssel foglalkozó kereső népesség foglalkozási viszony szerint

	Száz önállóra jutó		A földműveléssel foglalkozó kereső népesség megoszlása						
	segítő családtag	cseléd és napszámos	önálló %	segítő családtag%	mezőgazd. cseléd%	napszámos%	gazdasági tisztviselő%	*önálló és s. családtag%*	*cseléd és napszámos%*
Régiók									
Dunántúl	85	98	35,30	30,03	13,89	20,54	0,23	*65,33*	*34,43*
Kisalföld	75	131	32,55	24,49	14,21	28,37	0,37	*57,04*	*42,58*
Alföld	66	142	32,40	21,37	11,80	34,22	0,21	*53,77*	*46,02*
ÉNy-Felföld	85	82	37,33	31,81	11,50	19,16	0,20	*69,14*	*30,65*
ÉK-Felföld	79	87	37,47	29,62	8,07	24,66	0,18	*67,09*	*32,73*
Erdély	79	72	39,84	31,46	7,17	21,43	0,10	*71,30*	*28,60*
Horvát megyék	139	16	39,25	54,41	3,73	2,57	0,03	*93,67*	*6,30*
Szlavónia	143	57	33,39	47,63	6,40	12,47	0,11	*81,02*	*18,88*
A	80	121	33,17	26,39	12,00	28,21	0,22	*59,56*	*40,22*
B	95	61	38,89	37,11	7,27	16,61	0,11	*76,00*	*23,88*
Országos átlag	*87*	*92*	*35,74*	*31,20*	*9,88*	*23,01*	*0,17*	*66,93*	*32,89*
			Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	97	106	99	96	141	89	134	*98*	*105*
Kisalföld	86	142	91	79	144	123	214	*85*	*129*
Alföld	76	154	91	68	119	149	120	*80*	*140*
ÉNy-Felföld	98	89	104	102	116	83	117	*103*	*93*
ÉK-Felföld	91	95	105	95	82	107	102	*100*	*100*
Erdély	90	78	111	101	73	93	58	*107*	*87*
Horvát megyék	159	17	110	174	38	11	18	*140*	*19*
Szlavónia	163	61	93	153	65	54	60	*121*	*57*
A	91	132	93	85	121	123	128	*89*	*122*
B	109	67	109	119	74	72	65	*114*	*73*

5.28. Az őstermelő keresők műveltsége

	Írni és olvasni tudott az őstermelő keresők közül %			Ezer őstermelő keresőre jutott a középiskola 4 osztályát elvégzett		
	férfiak	nők	összes	férfi	nő	összes
Régiók						
Dunántúl	82,68	78,48	81,87	1,94	1,31	1,82
Kisalföld	86,51	75,79	84,37	3,89	2,42	3,59
Alföld	66,88	56,78	65,34	2,99	3,13	3,01
ÉNy-Felföld	74,28	61,51	70,62	3,79	2,03	3,29
ÉK-Felföld	43,43	36,58	41,73	2,68	1,40	2,36
Erdély	46,96	34,15	44,16	3,68	1,57	3,22
Horvát megyék	49,80	32,36	43,08	0,76	0,45	0,64
Szlavónia	60,38	60,03	60,26	1,93	0,70	1,52
A	72,15	64,86	70,80	2,78	2,17	2,66
B	52,50	39,47	48,88	2,95	1,26	2,48
Országos átlag	63,89	50,86	60,93	*2,85*	*1,67*	*2,58*
Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	129	154	134	68	79	71
Kisalföld	135	149	138	136	145	139
Alföld	105	112	107	105	188	117
ÉNy-Felföld	116	121	116	133	122	127
ÉK-Felföld	68	72	68	94	84	92
Erdély	74	67	72	129	94	125
Horvát megyék	78	64	71	27	27	25
Szlavónia	95	118	99	68	42	59
A	113	128	116	97	130	103
B	82	78	80	104	75	96

5.29. A szántók, rétek és szőlők együttes területének megoszlása a gazdaságok nagysága szerint 1895-ben, százalékban

	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000+ hold	*100 hold alatt*	*100 hold felett*	szántó, rét, szőlő a gazdaságok összterületének %-a
Régiók							
Dunántúl	7,47	49,97	10,93	31,64	*57,43*	*42,57*	67,26
Kisalföld	7,21	51,67	17,28	23,84	*58,88*	*41,12*	72,43
Alföld	5,53	54,28	18,89	21,30	*59,81*	*40,19*	75,54
ÉNy-Felföld	8,07	62,13	16,02	13,78	*70,20*	*29,80*	57,07
ÉK-Felföld	8,05	61,41	14,24	16,31	*69,46*	*30,54*	56,63
Erdély	8,46	74,28	10,48	6,78	*82,74*	*17,26*	65,98
Horvát megyék	13,78	78,91	3,40	3,91	*92,69*	*7,31*	68,82
Szlavónia	4,81	76,34	6,39	12,46	*81,15*	*18,85*	66,03
A	6,08	54,84	16,01	23,06	*60,92*	*39,08*	72,44
B	9,16	70,22	11,24	9,38	*79,37*	*20,63*	62,53
Országos átlag	*7,25*	*60,70*	*14,19*	*17,85*	*67,95*	*32,05*	*68,32*
			Indexek				
Dunántúl	103	82	77	177	*85*	*133*	98
Kisalföld	99	85	122	134	*87*	*128*	106
Alföld	76	89	133	119	*88*	*125*	111
ÉNy-Felföld	111	102	113	77	*103*	*93*	84
ÉK-Felföld	111	101	100	91	*102*	*95*	83
Erdély	117	122	74	38	*122*	*54*	97
Horvát megyék	190	130	24	22	*136*	*23*	101
Szlavónia	66	126	45	70	*119*	*59*	97
A	84	90	113	129	*90*	*122*	106
B	126	116	79	53	*117*	*64*	92

5.30. Az egyes birtokkategóriák részesedése a szántóterületben 1895-ben, százalékban 1913-1915-ben

	0-5 hold	5-10 hold	10-20 hold	20-50 hold	50-100 hold	100-200 hold	200-500 hold	500-1000 hold	1000 hold felett	*100 hold alatt*	*100 hold felett*	100 hold alatt	100 hold felett
Régiók													
Dunántúl	6,74	10,81	18,37	16,52	3,87	2,06	3,77	5,60	32,27	*56,30*	*43,70*	61,70	38,30
Kisalföld	6,94	8,80	16,09	19,40	8,28	4,93	6,41	6,84	22,33	*59,50*	*40,50*	64,90	35,10
Alföld	5,31	8,56	14,64	21,23	10,83	5,97	6,65	6,19	20,62	*60,57*	*39,43*	70,08	29,92
ÉNy-Felföld	7,98	14,84	22,28	18,43	5,56	3,27	6,66	7,16	13,82	*69,09*	*30,91*	77,75	22,25
ÉK-Felföld	8,86	14,97	19,31	17,47	6,27	3,79	6,29	5,34	17,71	*66,86*	*33,14*	75,86	24,14
Erdély	9,19	16,89	25,81	23,27	6,35	3,29	4,35	3,66	7,19	*81,50*	*18,50*	85,98	14,02
Horvát megyék	14,02	27,06	32,29	17,65	2,08	0,93	1,26	0,99	3,71	*93,10*	*6,90*	nincs adat	
Szlavónia	4,71	13,39	26,16	27,99	7,96	2,76	2,19	1,96	12,88	*80,21*	*19,79*	nincs adat	
A	5,76	9,41	16,46	20,56	8,88	4,80	5,69	5,83	22,61	*61,07*	*38,93*		
B	9,57	17,67	24,99	20,24	5,43	2,98	4,77	4,45	9,90	*77,90*	*22,10*		
Országos átlag	*7,03*	*12,16*	*19,30*	*20,46*	*7,73*	*4,19*	*5,39*	*5,37*	*18,38*	*66,68*	*33,32*	*71,87*	*28,13*

Index (országos átlag = 100)

Dunántúl	96	89	95	81	50	49	70	104	176	*84*	*131*	86	136
Kisalföld	99	72	83	95	107	118	119	127	122	*89*	*122*	90	125
Alföld	76	70	76	104	140	142	123	115	112	*91*	*118*	98	106
ÉNy-Felföld	114	122	115	90	72	78	124	133	75	*104*	*93*	108	79
ÉK-Felföld	126	123	100	85	81	90	117	99	96	*100*	*99*	106	86
Erdély	131	139	134	114	82	79	81	68	39	*122*	*56*	120	50
Horvát megyék	200	222	167	86	27	22	23	18	20	*140*	*21*	nincs adat	
Szlavónia	67	110	136	137	103	66	41	37	70	*120*	*59*	nincs adat	
A	82	77	85	101	115	114	106	109	123	*92*	*117*		
B	136	145	129	99	70	71	89	83	54	*117*	*66*		

5.31. A teljes terület megoszlása a birtokok nagysága szerint 1914-ben, %

	10.000 hold felett	1000-10000 holdas	100-1000 holdas	*100 hold felett összesen*	*100 hold alatt*
Régiók					
Dunántúl	20,79	20,80	12,13	*53,72*	*46,28*
Kisalföld	19,08	19,69	13,76	*52,54*	*47,46*
Alföld	15,51	18,44	16,67	*50,62*	*49,38*
ÉNy-Felföld	20,26	20,09	16,53	*56,89*	*43,11*
ÉK-Felföld	29,95	18,53	12,38	*60,86*	*39,14*
Erdély	19,67	23,27	12,44	*55,39*	*44,61*
A	17,25	19,17	15,19	*51,62*	*48,38*
B	21,70	21,53	13,56	*56,80*	*43,20*
Országos átlag	*19,35*	*20,29*	*14,43*	*54,06*	*45,94*
Indexek (országos átlag = 100)					
Dunántúl	107	103	84	*99*	*101*
Kisalföld	99	97	95	*97*	*103*
Alföld	80	91	116	*94*	*107*
ÉNy-Felföld	105	99	115	*105*	*94*
ÉK-Felföld	155	91	86	*113*	*85*
Erdély	102	115	86	*102*	*97*
A	89	95	105	*95*	*105*
B	112	106	94	*105*	*94*

Az összeírás Horvátországra nem terjedt ki

5.32. A mezőgazdasággal foglalkozó birtokosok megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben, százalékban, Budapest beszámításával

	1000 + holdas	200-1000 holdas	100-200 holdas	50-100 holdas	20-50 holdas	10-20 holdas	5-10 holdas	1-5 holdas	1 hold alatt	*100 hold felett*	*20 – 100 holdas*	*5 - 20 holdas*	*5 hold alatt*
Régiók													
Dunántúl	0,08	0,18	0,18	0,72	8,29	21,27	27,65	36,53	5,10	*0,44*	29,55	48,91	41,63
Kisalföld	0,08	0,25	0,41	1,61	9,61	18,99	24,10	37,81	7,13	*0,74*	28,60	43,09	44,94
Alföld	0,09	0,47	0,88	2,91	13,28	20,25	24,44	33,64	4,04	*1,44*	33,54	44,69	37,68
ÉNy-Felföld	0,08	0,28	0,27	0,92	8,45	22,53	30,34	34,60	2,52	*0,64*	30,98	52,87	37,12
ÉK-Felföld	0,07	0,22	0,27	1,00	7,25	19,85	31,04	37,66	2,64	*0,56*	27,10	50,90	40,30
Erdély	0,05	0,19	0,25	0,98	8,80	20,86	30,23	36,43	2,22	*0,49*	29,65	51,09	38,65
Horvát megyék	0,01	0,03	0,03	0,18	4,21	17,70	30,71	43,66	3,46	*0,07*	21,91	48,41	47,13
Szlavónia	0,03	0,09	0,24	1,21	10,93	27,02	32,09	26,50	1,90	*0,35*	37,96	59,11	28,40
A	0,08	0,33	0,58	2,03	11,36	21,08	26,01	34,09	4,44	*0,99*	32,43	47,08	38,53
B	0,05	0,17	0,20	0,76	7,36	20,24	30,47	38,10	2,65	*0,42*	27,60	50,71	40,75
Országos átlag	*0,08*	*0,27*	*0,40*	*1,40*	*9,37*	*20,65*	*28,21*	*36,06*	*3,55*	*0,75*	*30,02*	*48,86*	*39,62*
Indexek (országos átlag = 100)													
Dunántúl	96	69	45	52	88	103	98	101	144	59	98	100	105
Kisalföld	94	92	104	115	103	92	85	105	201	99	95	88	113
Alföld	110	172	222	207	142	98	87	93	114	192	112	91	95
ÉNy-Felföld	98	105	68	66	90	109	108	96	71	85	103	108	94
ÉK-Felföld	88	81	67	71	77	96	110	104	74	74	90	104	102
Erdély	55	71	63	70	94	101	107	101	62	65	99	105	98
Horvát megyék	14	10	8	13	45	86	109	121	97	10	73	99	119
Szlavónia	36	32	60	86	117	131	114	73	53	47	126	121	72
A	97	122	147	145	121	102	92	95	125	132	108	96	97
B	57	63	50	54	79	98	108	106	75	55	92	104	103

5.33. A mezőgazdasággal foglalkozó birtokosok megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben, százalékban, Budapest nélkül

	1000 + holdas	200-1000 holdas	100-200 holdas	50-100 holdas	20-50 holdas	10-20 holdas	5-10 holdas	1-5 holdas	1 hold alatt	*100 hold felett*	*20 - 100 holdas*	*5 - 20 holdas*	*5 hold alatt*
Régiók													
Dunántúl	0,08	0,18	0,18	0,72	8,29	21,27	27,65	36,53	5,10	*0,44*	29,55	48,91	41,63
Kisalföld	0,08	0,25	0,41	1,61	9,61	18,99	24,10	37,81	7,13	*0,74*	28,60	43,09	44,94
Alföld	0,09	0,47	0,88	2,91	13,28	20,25	24,44	33,64	4,04	*1,44*	33,54	44,69	37,68
ÉNy-Felföld	0,08	0,28	0,27	0,92	8,45	22,53	30,34	34,60	2,52	*0,64*	30,98	52,87	37,12
ÉK-Felföld	0,07	0,22	0,27	1,00	7,25	19,85	31,04	37,66	2,64	*0,56*	27,10	50,90	40,30
Erdély	0,05	0,19	0,25	0,98	8,80	20,86	30,23	36,43	2,22	*0,49*	29,65	51,09	38,65
Horvát megyék	0,01	0,03	0,03	0,18	4,21	17,70	30,71	43,66	3,46	*0,07*	21,91	48,41	47,13
Szlavónia	0,03	0,09	0,24	1,21	10,93	27,02	32,09	26,50	1,90	*0,35*	37,96	59,11	28,40
A	0,08	0,33	0,58	2,03	11,36	21,08	26,01	34,09	4,44	*0,99*	32,43	47,08	38,53
B	0,05	0,17	0,20	0,76	7,36	20,24	30,47	38,10	2,65	*0,42*	27,60	50,71	40,75
Országos átlag	*0,06*	*0,25*	*0,39*	*1,40*	*9,37*	*20,66*	*28,23*	*36,08*	*3,55*	*0,71*	*30,03*	*48,89*	*39,63*
Indexek (országos átlag = 100)													
Dunántúl	125	74	45	52	88	103	98	101	144	63	98	100	105
Kisalföld	123	99	105	115	103	92	85	105	201	105	95	88	113
Alföld	143	186	225	207	142	98	87	93	114	204	112	91	95
ÉNy-Felföld	127	113	69	66	90	109	107	96	71	90	103	108	94
ÉK-Felföld	115	88	68	71	77	96	110	104	74	79	90	104	102
Erdély	72	76	63	70	94	101	107	101	62	69	99	105	98
Horvát megyék	18	11	8	13	45	86	109	121	97	10	73	99	119
Szlavónia	46	34	60	86	117	131	114	73	53	50	126	121	72
A	126	132	149	145	121	102	92	94	125	141	108	96	97
B	74	68	51	54	79	98	108	106	75	59	92	104	103

5.34. Az összes birtokos (nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is) megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben, százalékban

	1000 + hold	200-1000 hold	100-200 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	1 hold alatt	*20 hold felett*	*20 hold alatt*	100 hold felett	20 - 100 holdas	5 - 20 holdas	5 hold alatt
Régiók															
Dunántúl	0,06	0,18	0,17	0,59	6,15	15,82	22,00	41,89	13,14	*22,97*	*77,03*	0,41	6,74	37,82	55,03
Kisalföld	0,07	0,22	0,35	1,21	6,83	13,54	18,37	42,22	17,21	*22,21*	*77,79*	0,63	8,04	31,91	59,42
Alföld	0,07	0,41	0,71	2,19	9,82	15,43	19,80	39,24	12,33	*28,63*	*71,37*	1,19	12,01	35,23	51,56
ÉNy-Felföld	0,07	0,27	0,25	0,78	6,43	17,21	24,90	41,35	8,74	*25,00*	*75,00*	0,59	7,21	42,11	50,10
ÉK-Felföld	0,08	0,25	0,31	0,96	6,12	16,14	25,68	42,62	7,85	*23,85*	*76,15*	0,64	7,07	41,83	50,46
Erdély	0,05	0,22	0,28	0,93	7,28	17,10	25,41	42,35	6,38	*25,86*	*74,14*	0,55	8,21	42,51	48,73
Horvát megyék	0,01	0,03	0,04	0,21	3,96	16,26	28,49	44,46	6,53	*20,52*	*79,48*	0,09	4,17	44,75	50,99
Szlavónia	0,03	0,09	0,22	1,06	9,38	23,01	28,34	30,65	7,23	*33,79*	*66,21*	0,34	10,44	51,34	37,87
A	0,07	0,30	0,49	1,57	8,50	15,97	20,93	39,49	12,70	*26,88*	*73,12*	0,85	10,06	36,90	52,19
B	0,05	0,19	0,22	0,74	6,22	16,82	26,02	42,64	7,10	*24,24*	*75,76*	0,47	6,96	42,84	49,74
Országos átlag	*0,06*	*0,25*	*0,36*	*1,18*	*7,43*	*16,37*	*23,31*	*40,97*	*10,07*	*25,65*	*74,35*	*0,67*	*8,61*	*39,68*	*51,04*
Indexek (országos átlag = 100)															
Dunántúl	112	72	47	50	83	97	94	102	130	90	104	62	78	95	108
Kisalföld	114	86	96	102	92	83	79	103	171	87	105	94	93	80	116
Alföld	129	164	195	186	132	94	85	96	122	112	96	178	140	89	101
ÉNy-Felföld	120	108	69	66	87	105	107	101	87	97	101	88	84	106	98
ÉK-Felföld	131	102	84	81	82	99	110	104	78	93	102	95	82	105	99
Erdély	81	89	77	79	98	104	109	103	63	101	100	82	95	107	95
Horvát megyék	21	13	12	18	53	99	122	109	65	80	107	13	48	113	100
Szlavónia	51	37	61	90	126	141	122	75	72	132	89	51	121	129	74
A	116	120	134	133	114	98	90	96	126	105	98	127	117	93	102
B	82	78	62	63	84	103	112	104	70	95	102	69	81	108	97

5.35. Bérleti és vegyes gazdaságok 1895-ben

	A gazdaságok összes számából		A gazdaságok összes területéből		A bérleti gazdaságok	A vegyes gazdaságok	Az összes gazdaságok
	bérleti gazdaság %	vegyes gazdaság %	bérleti gazdaság %	vegyes gazdaság %	átlagos területe		
					hold	hold	hold
Régiók							
Dunántúl	14,03	13,77	2,06	7,72	105	28	15
Kisalföld	12,00	27,02	3,21	17,61	59	24	16
Alföld	10,52	20,46	3,28	10,23	53	33	17
ÉNy-Felföld	7,80	17,67	3,13	8,61	41	34	17
ÉK-Felföld	8,38	11,52	2,77	4,41	51	44	17
Erdély	3,91	11,23	1,78	6,75	28	21	13
Horvát megyék	1,79	5,63	1,10	4,23	15	12	9
Szlavónia	4,35	15,12	3,43	7,89	21	32	17
A	10,95	19,29	2,99	10,37	59	30	16
B	5,35	12,21	2,05	6,33	35	26	13
Országos átlag	*8,62*	*16,35*	*2,55*	*8,49*	*50*	*29*	*15*
	Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	163	84	81	91	209	96	104
Kisalföld	139	165	126	207	118	85	107
Alföld	122	125	128	120	106	116	112
ÉNy-Felföld	90	108	122	101	82	118	111
ÉK-Felföld	97	70	109	52	101	154	113
Erdély	45	69	70	80	56	75	86
Horvát megyék	21	34	43	50	29	42	60
Szlavónia	50	92	134	93	43	112	113
A	127	118	117	122	118	106	109
B	62	75	80	75	69	90	89

5.36. Az összes birtokos és bérlő 1910-ben (nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is)

				Az önálló mezőgazdasági keresők közül	
	a birtokosok közül bérlő is %	csak bérlő a bérlők %-a	száz birtokosra jutó bérlő	bérlő %	részes földműves %
Régiók					
Dunántúl	7,49	23,79	9,83	1,42	0,30
Kisalföld	13,60	23,09	17,68	2,70	0,06
Alföld	8,00	42,67	13,96	5,21	2,16
ÉNy-Felföld	4,25	30,06	6,07	1,06	0,14
ÉK-Felföld	3,43	31,57	5,02	0,72	1,07
Erdély	2,99	32,54	4,43	0,87	1,50
Horvát megyék	2,58	19,46	3,20	0,21	0,05
Szlavónia	5,22	23,87	6,86	1,18	0,48
A	8,35	34,68	12,79	3,59	1,30
B	3,22	29,67	4,58	0,72	0,81
Országos átlag	*5,95*	*33,48*	*8,94*	*2,19*	*1,06*
	Indexek (országos átlag = 100)				
Dunántúl	126	71	110	65	29
Kisalföld	229	69	198	123	6
Alföld	135	127	156	238	203
ÉNy-Felföld	71	90	68	48	13
ÉK-Felföld	58	94	56	33	101
Erdély	50	97	50	40	141
Horvát megyék	43	58	36	10	5
Szlavónia	88	71	77	54	45
A	140	104	143	164	122
B	54	89	51	33	77

5.37. Az önálló mezőgazdasági keresők megoszlása a birtok illetve a bérlet nagysága szerint 1910-ben, százalékban, Budapest beszámításával

A. Birtokosok

	birtokos 1000+holdas	birtokos 200-1000holdas	birtokos 100-200holdas	birtokos 50-100 holdas	birtokos 20-50 holdas	birtokos 10-20 holdas	birtokos 5-10 holdas	birtokos 1-5 holdas	birtokos 1 hold alatt	*birtokos összes*
Régiók										
Dunántúl	0,08	0,18	0,18	0,71	8,15	20,90	27,17	35,90	5,01	*98,28*
Kisalföld	0,08	0,24	0,40	1,57	9,35	18,47	23,43	36,76	6,93	*97,23*
Alföld	0,09	0,43	0,82	2,69	12,30	18,76	22,64	31,16	3,74	*92,63*
ÉNy-Felföld	0,08	0,28	0,27	0,91	8,35	22,26	29,97	34,18	2,49	*98,80*
ÉK-Felföld	0,07	0,22	0,26	0,98	7,12	19,50	30,49	36,99	2,60	*98,21*
Erdély	0,05	0,19	0,24	0,95	8,59	20,36	29,52	35,57	2,17	*97,63*
Horvát megyék	0,01	0,03	0,03	0,18	4,20	17,65	30,63	43,55	3,45	*99,74*
Szlavónia	0,03	0,08	0,23	1,19	10,75	26,58	31,56	26,06	1,86	*98,34*
A	0,08	0,31	0,56	1,93	10,80	20,05	24,74	32,42	4,23	*95,11*
B	0,05	0,17	0,20	0,75	7,24	19,93	30,01	37,52	2,61	*98,46*
Országos átlag	*0,08*	*0,26*	*0,38*	*1,36*	*9,07*	*19,98*	*27,29*	*34,89*	*3,44*	*96,74*
				Indexek (országos átlag = 100)						
Dunántúl	98	70	46	52	90	105	100	103	146	*102*
Kisalföld	95	92	105	116	103	92	86	105	202	*101*
Alföld	106	165	213	198	136	94	83	89	109	*96*
ÉNy-Felföld	100	107	70	67	92	111	110	98	73	*102*
ÉK-Felföld	90	83	68	72	78	98	112	106	76	*102*
Erdély	56	71	63	70	95	102	108	102	63	*101*
Horvát megyék	14	11	8	13	46	88	112	125	101	*103*
Szlavónia	36	32	61	87	119	133	116	75	54	*102*
A	95	120	144	142	119	100	91	93	123	*98*
B	58	64	51	55	80	100	110	108	76	*102*

B. Bérlők

	bérlő 1000+holdas	bérlő 200-1000 holdas	bérlő 100-200holdas	bérlő 50-100holdas	bérlő 20-50holdas	bérlő 10-20holdas	bérlő 5-10holdas	bérlő 1-5holdas	bérlő 1 hold alatt	*bérlő összes*	részes földmű-ves
Régiók											
Dunántúl	0,08	0,10	0,02	0,03	0,10	0,20	0,32	0,49	0,08	*1,42*	0,30
Kisalföld	0,09	0,19	0,06	0,04	0,08	0,25	0,47	1,22	0,29	*2,70*	0,06
Alföld	0,05	0,15	0,12	0,28	0,94	1,10	1,03	1,44	0,10	*5,21*	2,16
ÉNy. Fel-föld	0,04	0,17	0,04	0,03	0,05	0,07	0,14	0,49	0,05	*1,06*	0,14
ÉK Felföld	0,04	0,11	0,03	0,04	0,05	0,09	0,14	0,20	0,03	*0,72*	1,07
Erdély	0,02	0,06	0,02	0,03	0,05	0,09	0,15	0,41	0,04	*0,87*	1,50
Horvát megyék	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,05	0,11	0,02	*0,21*	0,05
Szlavónia	0,02	0,02	0,02	0,04	0,10	0,13	0,37	0,47	0,01	*1,18*	0,48
A	0,06	0,13	0,08	0,17	0,55	0,69	0,73	1,09	0,11	*3,59*	1,30
B	0,02	0,07	0,02	0,02	0,04	0,07	0,12	0,32	0,03	*0,72*	0,81
Országos átlag	*0,04*	*0,10*	*0,05*	*0,10*	*0,30*	*0,39*	*0,43*	*0,71*	*0,07*	*2,20*	*1,06*
Indexek (országos átlag = 100)											
Dunántúl	177	93	44	33	34	52	74	68	107	*64*	29
Kisalföld	202	188	113	47	28	65	109	171	415	*123*	6
Alföld	122	147	235	290	312	286	238	202	137	*237*	204
ÉNy. Felföld	81	162	74	31	17	17	33	68	67	*48*	13
ÉK Fel-föld	81	104	60	38	15	25	33	28	41	*33*	101
Erdély	40	59	47	26	17	23	35	58	56	*40*	141
Horvát megyék	3	3	2	0	1	6	13	15	24	*10*	5
Szlavónia	44	22	35	41	32	34	86	66	12	*54*	45
A	136	126	155	174	183	178	168	152	150	*164*	122
B	43	70	42	22	13	18	29	45	48	*33*	77

5.38. A kiigazított földadókataszter, 1909-1914

	egy birtok áll földrészletből	egy földrészlet átlagos területe hold	egy birtok átlagos területe hold	egy birtokra jutó kataszteri jövedelem korona
Régiók				
Dunántúl	10,25	0,911	9,337	79,24
Kisalföld	7,58	0,939	7,113	73,06
Alföld	6,45	1,540	9,933	97,32
ÉNy-Felföld	18,45	0,677	12,479	43,55
ÉK-Felföld	11,01	1,152	12,676	29,60
Erdély	11,27	1,145	12,903	29,16
Horvát megyék	9,03	0,863	7,789	25,94
Szlavónia	10,34	1,306	13,503	112,68
A	7,76	1,239	9,607	90,52
B	12,23	0,944	11,547	31,53
Országos átlag	*9,74*	*1,074*	*10,468*	*64,34*
Indexek (országos átlag = 100)				
Dunántúl	105	85	89	123
Kisalföld	78	87	68	114
Alföld	66	143	95	151
ÉNy-Felföld	189	63	119	68
ÉK-Felföld	113	107	121	46
Erdély	116	107	123	45
Horvát megyék	93	80	74	40
Szlavónia	106	122	129	175
A	80	115	92	141
B	126	88	110	49

5.39. A 24 éven felüli férfi földbirtokosok megoszlása a fizetett földadó nagysága szerint, 1910-ben

	Őstermelő	Birtokos	A birtokosok közül föld adót fizet					
	az összes 24 éven f. férfi %-a	az őstermelő férfiak %-a	5 K alatt %	5-10 K %	10-20 K %	20-50 K %	50 K felett %	*20 K felett %*
Régiók								
Dunántúl	68,40	45,75	8,47	18,18	27,56	32,72	13,05	*45,78*
Kisalföld	60,70	41,31	7,84	17,13	25,25	30,86	18,93	*49,79*
Alföld	65,01	39,18	12,61	17,21	22,58	26,06	21,55	*47,61*
ÉNy-Felföld	61,69	54,17	29,42	26,78	22,60	16,26	4,95	*21,20*
ÉK-Felföld	69,35	54,06	45,68	26,96	16,94	8,43	1,99	*10,42*
Erdély	73,01	56,17	40,42	29,26	19,69	8,98	1,65	*10,64*
Horvát megyék								
Szlavónia								
A	65,23	41,09	10,85	17,47	24,30	28,53	18,85	*47,38*
B	69,29	55,34	38,57	28,30	19,97	10,66	2,50	*13,16*
Országos átlag	*66,72*	*46,53*	*23,43*	*22,38*	*22,34*	*20,42*	*11,43*	*31,85*
Indexek (országos átlag = 100)								
Dunántúl	103	98	36	81	123	160	114	*144*
Kisalföld	91	89	33	77	113	151	166	*156*
Alföld	97	84	54	77	101	128	188	*149*
ÉNy-Felföld	92	116	126	120	101	80	43	*67*
ÉK-Felföld	104	116	195	120	76	41	17	*33*
Erdély	109	121	173	131	88	44	14	*33*
Horvát megyék								
Szlavónia								
A	98	88	46	78	109	140	165	*149*
B	104	119	165	126	89	52	22	*41*

Az összeírás Horvátországra nem terjedt ki

5.40. A takarmánytermelésre vonatkozó adatok

	A takamánytermelő terület megoszlása			A takarmánytermelés értékének megoszlása		
Régiók	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Dunántúl	65,9	27,3	6,9	52,6	24,1	23,2
Kisalföld	67,4	23,3	9,4	50,9	24,0	25,1
Alföld	66,5	19,8	13,7	51,8	20,3	27,8
ÉNy-Felföld	57,3	32,5	10,2	37,5	26,4	36,1
ÉK-Felföld	29,3	56,2	14,5	17,5	44,8	37,7
Erdély	36,4	51,2	12,4	27,0	39,1	33,9
Horvát megyék	41,4	50,1	8,5	26,8	31,9	41,2
Szlavónia	63,1	26,8	10,1	46,2	24,2	29,5
A	66,3	22,4	11,3	51,4	22,0	26,7
B	41,5	47,0	11,5	27,9	35,9	36,2
Országos átlag	*55,9*	*32,7*	*11,4*	*40,7*	*28,3*	*31,0*
	Indexek (országos átlag = 100)					
Dunántúl	118	83	60	129	85	75
Kisalföld	121	71	82	125	85	81
Alföld	119	61	120	127	72	90
ÉNy-Felföld	103	99	90	92	93	117
ÉK-Felföld	52	172	128	43	158	122
Erdély	65	156	109	66	138	109
Horvát megyék	74	153	74	66	113	133
Szlavónia	113	82	89	114	85	95
A	119	68	99	126	78	86
B	74	144	101	69	127	117

5.41. A számosállatállomány megoszlása állatfajonként

	ló %	szarvas marha %	sertés %	juh %	kecske %
Régiók					
Dunántúl	17,2	61,0	16,8	5,0	0,0
Kisalföld	16,5	68,1	12,4	2,8	0,3
Alföld	27,8	50,0	15,6	6,5	0,1
ÉNy-Felföld	14,2	67,9	8,4	9,4	0,1
ÉK-Felföld	15,0	72,6	6,6	5,3	0,5
Erdély	11,1	67,6	7,6	12,9	0,7
Horvát megyék	13,1	72,7	9,7	4,0	0,6
Szlavónia	28,2	48,4	17,4	5,7	0,2
A	23,9	54,6	15,7	5,6	0,1
B	12,8	69,4	8,1	9,2	0,5
Országos átlag	19,3	60,7	12,6	7,1	0,3
	Index (országos átlag = 100)				
Dunántúl	89	100	133	71	12
Kisalföld	85	112	98	40	90
Alföld	144	82	124	92	47
ÉNy-Felföld	73	112	67	132	39
ÉK-Felföld	78	120	53	75	153
Erdély	58	111	60	182	241
Horvát megyék	68	120	77	56	199
Szlavónia	146	80	139	81	78
A	124	90	125	79	47
B	66	114	64	130	176

5.42. Az állattenyésztés termelési értékének megoszlása

	ló %	szarvasmarha %	sertés %	juh, kecske %
Régiók				
Dunántúl	2,27	56,37	38,71	2,65
Kisalföld	2,21	66,99	29,08	1,71
Alföld	4,21	49,66	41,33	4,80
ÉNy-Felföld	2,10	69,10	21,81	6,99
ÉK-Felföld	2,44	74,05	18,94	4,57
Erdély	1,92	62,66	22,87	12,54
Horvát megyék	1,89	70,49	24,40	3,22
Szlavónia	4,40	43,28	47,71	4,60
A	3,46	53,02	39,71	3,82
B	2,02	67,51	22,47	7,99
Országos átlag	*2,90*	*58,65*	*33,02*	*5,44*
Indexek (országos átlag = 100)				
Dunántúl	78	96	117	49
Kisalföld	76	114	88	31
Alföld	145	85	125	88
ÉNy-Felföld	72	118	66	129
ÉK-Felföld	84	126	57	84
Erdély	66	107	69	231
Horvát megyék	65	120	74	59
Szlavónia	152	74	145	85
A	119	90	120	70
B	70	115	68	147

5.43. A nettó mezőgazdasági termék megoszlása

	szántó %	szőlő %	állattenyésztés %
Régiók			
Dunántúl	44,35	6,16	49,49
Kisalföld	55,11	3,23	41,66
Alföld	56,47	5,45	38,08
ÉNy-Felföld	49,68	0,80	49,51
ÉK-Felföld	43,12	5,01	51,87
Erdély	39,90	1,79	58,32
Horvát megyék	30,79	6,09	63,12
Szlavónia	43,50	6,06	50,45
A	52,47	5,38	42,15
B	41,05	2,88	56,07
Országos átlag	*48,78*	*4,57*	*46,65*

Indexek (országos átlag = 100)

Dunántúl	91	135	106
Kisalföld	113	71	89
Alföld	116	119	82
ÉNy-Felföld	102	18	106
ÉK-Felföld	88	109	111
Erdély	82	39	125
Horvát megyék	63	133	135
Szlavónia	89	132	108
A	108	118	90
B	84	63	120

5.44. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó termelési érték

			Növény termelés	Állat-tenyésztés	Mező-gazdaság
			összesen		teljes
	szántó korona	szőlő korona	korona	korona	korona
Régiók					
Dunántúl	314	44			
Kisalföld	403	24	358	351	709
Alföld	398	38	427	305	732
ÉNy-Felföld	271	4	436	268	704
ÉK-Felföld	196	23	275	270	546
Erdély	147	7	219	236	455
Horvát megyék	105	21	154	215	369
Szlavónia	238	33	125	214	340
			272	277	548
A	363	37			
B	167	12	401	292	692
			179	229	408
Országos átlag	*276*	*26*	*301*	*264*	*565*
Indexek (országos átlag = 100)					
Dunántúl	114	169			
Kisalföld	146	91	119	133	125
Alföld	144	149	142	116	130
ÉNy-Felföld	98	17	145	102	125
ÉK-Felföld	71	88	91	103	97
Erdély	53	26	73	90	81
Horvát megyék	38	80	51	82	65
Szlavónia	87	129	42	81	60
			90	105	97
A	132	144			
B	61	45	133	111	123
			59	87	72

5.45. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték

	szántó korona	szőlő korona	növény-termelés korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság teljes korona
Régiók					
Dunántúl	131	18,2	149	146	295
Kisalföld	163	9,5	172	123	295
Alföld	156	15,1	171	105	276
ÉNy-Felföld	115	1,9	117	115	232
ÉK-Felföld	77	8,9	86	93	178
Erdély	64	2,9	67	94	161
Horvát megyék	48	9,4	57	98	155
Szlavónia	110	15,3	125	128	253
A	147	15,1	162	118	280
B	72	5,1	77	99	176
Országos átlag	*115*	*10,8*	*126*	*110*	*236*
Indexek (országos átlag = 100)					
Dunántúl	114	169	119	133	125
Kisalföld	141	88	137	112	125
Alföld	136	140	136	96	117
ÉNy-Felföld	100	17	93	104	98
ÉK-Felföld	67	83	68	84	76
Erdély	56	27	53	86	68
Horvát megyék	42	88	45	89	66
Szlavónia	96	142	100	116	108
A	128	140	129	108	119
B	63	47	62	90	75

5.46. A régiók egy lakosára jutó nettó termelési érték

	növénytermelés korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság összes korona
Régiók			
Dunántúl	100	98	197
Kisalföld	100	72	172
Alföld	109	67	176
ÉNy-Felföld	69	68	137
ÉK-Felföld	57	62	119
Erdély	48	67	115
Horvát megyék	47	80	127
Szlavónia	90	91	181
A	104	76	180
B	54	69	123
Országos átlag	*84*	*73*	*157*
Indexek (országos átlag = 100)			
Dunántúl	119	133	126
Kisalföld	120	98	110
Alföld	130	92	112
ÉNy-Felföld	83	93	87
ÉK-Felföld	68	84	76
Erdély	57	91	73
Horvát megyék	56	110	81
Szlavónia	107	125	115
A	125	104	115
B	65	94	79

6. A nemzetiségi régiók mezőgazdasága

Regionális vizsgálatunk harmadik szempontja az ország etnikai összetétele. A Magyar Korona országaiban az 1910-ben élt (Budapest beszámítása nélkül) közel 20 milliós lakosságnak majdnem felét alkották csupán magyar nyelvűek, kb. 53 százalékát más nemzetiségek tették ki (6.1. táblázat). Az *egyes etnikumok földrajzi elhelyezkedése* az országon belül már a honfoglalás óta összhangban volt életmódjukkal illetve betelepedésük-betelepítésük körülményeivel.[136] A leglényegesebb változások Magyarország etnikai térképén a másfélszázados török hódoltság idején, majd a török kiűzése után, a 18. században a nagyarányú bevándorlás és a szervezett betelepítések következtében zajlottak le. Ezen folyamatok egyik legfontosabb következménye az összefüggő magyar nyelvterület kisebbre zsugorodása, és ezáltal az Erdély délkeleti részén kialakult magyar (székely) tömbbel való összeköttetés megszakadása volt. Másrészt kialakultak a 20. század elejéig jellemző etnikai viszonyok: önkéntes bevándorlás formájában románok tömegei érkeztek ismét Erdélybe, illetve a Temesközbe, délen folytatódott a katolikus délszlávok bevándorlása, északkeleten a ruszinoké a Kárpátokon túlról. Szervezett formában telepítették a németeket a Dunántúl több térségébe, Buda és Pest környékére, a Bácskába és a Temesközbe, valamint a szerbeket a déli határőrvidékre, de kerültek közülük sokan az alföldi, Duna-menti városokba is. Lényeges változások történtek e nagyarányú mozgások következtében földrajzi elhelyezkedésüket illetően: egyrészt eltolódtak az összefüggő etnikai nyelvtömbök határai (pl. szlovák–magyar), másrészt kisebb-nagyobb nemzetiségi szigetek keletkeztek a magyar nyelvterületen belül is. Az egyes nemzetiségek gazdasági-társadalmi fejlettsége eltérő volt. A szakirodalomban[137] néhány szempont már felmerült, milyen tényezők okozták a különbségeket: regionális természetföldrajzi adottságok, a dualista monarchia tőkés fejlődésének gazdasági tényezői és hatása, vagy esetleg tervszerű és tudatos magyar nemzetiségi gazdaságpolitika. A rendelkezésünkre álló adatbázis segítségével most közelebb juthatunk ezen kérdések megválaszolásához.

Előző fejezetünkben — amikor az elsődleges szempont a földrajzi volt — már bemutattuk, hogy a természetföldrajzi tájegységeken élő népesség nemzetiségi összetétele lényeges tényе-

[136] A honfoglalás idején a magyar törzsek a síkvidékeket szállták meg, miközben az akkor még egységesen szlávnak nevezettek az ország északi és keleti peremvidékein éltek, hegyvidéki tájakon. A Magyar Királyságba a középkori szokásoknak megfelelően nyugatról és keletről egyaránt érkeztek telepesek az uralkodó hívására illetve önkéntesen annak engedélyével (kunok, jászok, szászok, latinok, románok stb.). Voltak, amelyek beolvadtak a magyar nyelvű lakosságba (legfeljebb sajátos kiváltságokat őriztek a polgári állam létrejöttéig, mint pl. a kunok), de voltak olyanok is, mint pl. a tatárjárás után a Cseh-, Morva- és Lengyelországból érkezők, akik a Felvidék őslakos szlávságával összeolvadva alakították ki a szlovák népet. Az oszmánok terjeszkedésével megindult a horvátok Szlavóniába, majd később Nyugat-Magyarországra költözése és a szerbek betelepedése. A 15. század vége és a 17. század vége közötti időszakban lényegesen átalakult az ország etnikai képe: a magyarok aránya a lakosságon belüli 75–80 százalékról 50 százalék alá csökkent.

[137] KATUS i. m. 1966. 149–216.

ző, de az is világossá vált elemzésünk során, hogy az egyes tájegységek eltérő jellegének kialakulását nem az etnikai összetételük határozta meg. Ezúttal eleve úgy próbálunk választ keresni kérdéseinkre, hogy az egyes régiókat nemzetiségi összetételük alapján különítjük el. Katus László[138] az 1900-as népszámlálás adatai alapján csoportosította a megyéket úgy, hogy azok alkottak egy régiót, amelyekben egy nemzetiség abszolút többségben élt, s ezek lettek az „egynemzetiségű régiók". Ennek alapján három olyan terület maradt, ahol egyik etnikum sem érte el ezt az arányt: ezek lettek a „vegyesen lakott térségek". Annyiban tartottuk célszerűnek a változtatást, hogy a területileg ekkor már egyébként sem egybefüggő magyar többségű csoportot ketté bontottuk és a székelyeket külön kezeljük[139] (6.1.–6.2. táblázat és lásd a régiókat bemutató térképet). Az ország legkeletibb határvidékén élő magyar népcsoportnak meglehetősen nehéz természeti feltételek mellett kellett megélhetését biztosítania. Az egyébként liberális elveket követő kormányzati gazdaságpolitika beavatkozásra kényszerült a hasonlóan kedvezőtlen körülmények között élő ruszinok esetében és az 1890-es évek végén megindította az un. hegyvidéki akciót[140]: „az akció megindításakor a hegyvidéki lakosság teljesen ki volt szolgáltatva a hitel- és áru-uzsorának, földszükségben szenvedett, elavult, ősei által űzött módon gazdálkodott, kezdetleges állattenyésztést folytatott, kereseti alkalmai hiányzottak, jelleme pedig az államhatalommal szemben bizalmatlanságban nyilvánult."[141] Az akció élére Darányi Ignác földművelésügyi miniszter Egán Ede kormánybiztost nevezte ki 1897-ben, akinek széleskörű ismeretei voltak az alpesi szarvasmarha-tenyésztésről és tejgazdálkodásról. Az akció 1898-ban indult, központja Munkács volt. A 20. század elején hasonlóképpen az ország más keleti és északi, gazdaságilag — adottságaik következtében — legelmaradottabb területein, a székelyek[142], majd a szlovákok[143] körében is indultak „akciók". A székelyföldi gazdasági akció 1902-ben kezdődött, a négy székely megyére terjedt ki eredetileg, később bevonták Kis-Küküllőt, Torda-Aranyost, Kolozst, Alsó-Fehért, Szilágyot és Brassó megye csángó falvait. 1909-től neve „Erdélyrészi gazdasági akció" lett, székhelye pedig Marosvásárhely. A tusnádi székely kongresszuson résztvevők megfogalmazták, hogy céljuk a mezőgazdaság fejlesztése és a földmíves nép falusi életének átalakítása, az „öntudattal rendelkező s önsegítő társadalmi erők felkeltése." Fontos szempontjuk volt a gazdálkodás jövedelmezővé tétele, s ennek érdekében mintagazdaságokat létesítettek, Algyógyon földmíves iskolát hoztak létre, s 1905-ben pl. 179 előadást tartottak 86 községben. A m. kir. földművelésügyi minisztérium 1908-ban Zsolna székhely-

138 Uo.
139 A cluster-elemzés segítségével készültek az etnikai összetételt (még megyei szintű adatok esetén is) árnyaltabban figyelembevevő regionális beosztás is.
140 Eredetileg négy megye (Bereg, Ung, Máramaros, Ugocsa), majd Sáros és Zemplén területére is kiterjedt.
141 A hegyvidéki, erdélyrészi (székelyföldi) és felvidéki gazdasági akcziók 1909. évi működésének ismertetése. Budapest, 1910. A m. kir. Földművelésügyi minister kiadványai, 1910. 21.
142 A székelyföldi gazdasági actio 1905. évi működésének ismertetése. Összeállította: KOÓS Mihály. Budapest, 1906.
143 PECHÁNY i. m. 151–153.

lyel kirendeltséget szervezett, melynek hatásköre eredetileg Árva, Trencsén és Liptó vármegyékre terjedt ki, majd 1911-ben Zólyomra is kiterjesztették. Elősegítette a fajmarha, a jófajta sertések és fajbaromfik beszerzését; meghonosította a házinyúltenyésztést; gazdaköröket alapított, ahol szakszerű felolvasásokat tartottak a nép szakismereteink gyarapítására; mintagéptelepeket állított fel, melyeket csekély díj fejében bérbe adott a gazdaköröknek; jófajta oltványok beszerzésével segítette a gyümölcstermelés fejlesztését; felkarolta a szövetkezeti ügyet és a létesített tejszövetkezeteket anyagilag is támogatta; a háziipar fejlesztésére is súlyt helyezett téli háziipari tanfolyamok szervezésével.

Az ország 417 járásának etnikai összetétele alapján pontosabban és egyértelműbben elhatárolhatnánk a régiókat, a rendelkezésünkre álló adatok túlnyomó többsége azonban — elsősorban a növénytermelésre vonatkozóak —, amint erre már a korábbiakban is hivatkoztunk, megyei szintű. Ennek ellenére úgy véljük, hogy a „régió" mint elnevezés megállja helyét ebben a fejezetben is.

A *szlovák többségű* régió a következő megyéket foglalta magában: Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc és Zólyom. A térségben, amely kb. Magyarország területének 10 százalékát tette ki, az ország lakosainak is egytizede élt (6.3. táblázat). Az itt élőknek a szlovákok kétharmadát, a magyarok egyötödét, a németek és ruszinok együtt valamivel több, mint 10 százalékát alkották (6.1. táblázat). A népsűrűség az országos átlagnak felelt meg. A nyugat-magyarországi régiótól eltekintve itt volt a legalacsonyabb az agrárhányados: a lakosságnak mindössze 60 százaléka élt a mezőgazdaságból (6.3. táblázat). Az agrársűrűség kb. az országos átlagnak megfelelő volt, akárcsak a mezőgazdasági keresők aránya a mezőgazdasági népességen belül (6.3. táblázat).

Már az előző két fejezetben is jeleztük, hogy a nők férfiakhoz képest nagyobb arányát az ország északi területein a kivándorlás[144] okozta. A kivándorlási veszteség valóban jelentős volt: az országos átlag másfélszerese 1901 és 1910 között (6.4. táblázat). A szlovák régióban mind a felnőtt férfiakhoz, mind pedig az összeshez viszonyítva a legmagasabb volt a nők aránya. Ezt még az sem ellensúlyozta, hogy Bécsbe és Alsó-Ausztriába viszont több nő, mint férfi ment munkát vállalni, elsősorban Trencsén, Nyitra és Pozsony megyékből.[145] A mezőgazdasági keresők közül regionális összehasonlításban szintén nagy volt a nők aránya, de nem olyan mértékben, mint Horvátországban (6.3. táblázat).

A régió általános fejlettsége szempontjából fontos mutatók közül a 24 éven felüli férfiak között az átlagnál valamivel kisebb volt azoknak az aránya, akik egyáltalán nem fizettek adót (6.4.

144 Uo.: 146. és lásd még uő: A felvidéki kivándorlás. Nagymagyarország, 1928.; PUSKÁS i. m. 1982. 70–87.
145 A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 64. Budapest, 1920.

táblázat). Ugyanakkor az évi 20 koronánál többet fizetők aránya sem érte el az országos szintet, azaz a közepes jövedelmű réteg súlya volt inkább meghatározó a térségben. A 6 éven felüli népességen belül az írni-olvasni tudók aránya magasabb volt az országos átlagnál. Az iparforgalmi népességé is jóval nagyobb volt annál, hiszen a szlováklakta terület egy részén található a korabeli Magyarország Budapest és környéke után második legjelentősebb ipari centruma. A jelzálogkölcsönök állományának nagysága a régiók rangsorában a negyedik, mégis sokkal kisebb volt az országos átlagnál (6.5. táblázat). A mezőgazdasági átalánybiztosítás összege viszont magasabb volt annál. A vasútsűrűség elmaradt az országos átlagtól, a térség helyzete ebből a szempontból az országban közepesnek mondható (6.4. táblázat).

A másik, meglehetősen homogén nemmagyar régiót a 10 *román többségű* megye (Arad, Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Fogaras, Kolozs, Krassó-Szörény, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos). Az összes magyarországi román 70%-a élt ebben a térségben. Az itt élő lakosságon belül a románok aránya 70% volt, amely nagyon hasonlít az előző, szlovák többségű régióban a legnagyobb létszámú népcsoport arányához. A fennmaradó egyharmadon két etnikum osztozott: a magyarok, akik kb. 20, és a szászok, akik kb. 8 százalékát adták a lakosságnak (6.1.–6.2. táblázat). A terület népsűrűsége az átlagnál kisebb volt. A horvátokon kívül itt volt a legmagasabb az agrárhányados és meglehetősen magas volt a mezőgazdasági népességre vonatkoztatott agrársűrűség is. A felnőtt lakosság arányában a mezőgazdasági keresők az átlagosnál többen voltak. A nők a felnőtt és az össznépességnek az országos átlagnál valamivel kisebb részét tették ki. A mezőgazdasági keresők között viszonylag kevés nő jutott ezer férfira, melynek oka többek között az volt, hogy nagy részük még a 20 sz. elején is szövés-fonással foglalkozott, ipari színvonalú háziipari termékeket állított elő[146] (6.3. táblázat).

Az írni-olvasni tudók aránya az összlakosságon belül az egyik legalacsonyabb: még a 6 éven felüli népesség fele sem tudott írni-olvasni. A régió meglehetősen szegény volt, elsősorban az alacsony jövedelmű rétegek jellemezték: a 24 éven felüli férfiak közül az adót nem fizetők aránya az átlagnál kisebb volt és a ruszin és székely régiók után itt volt a legalacsonyabb a 20 koronánál többet adózók aránya. Az iparforgalmi ágazatokban foglalkoztatottak csak a horvátoknál voltak kevesebben. A kivándorlók aránya itt jóval kisebb volt az országos átlagnál (6.4. táblázat). A jelzálogkölcsön állomány nagysága sokkal alacsonyabb volt az országos átlagnál, de a ruszinok és a székelyek által lakott régiókat valamint Horvátországot ebben a tekintetben felülmúlta. (6.5.

[146] „Az ország keleti és délkeleti részében a román, szerb és magyar parasztság még túlnyomórészt házilag készíti ruházatát, jelentették az aradi, a brassói és a debreceni kamara területéről. A kolozsvári kamara területén 204 ezer falusi házban 47 ezer szövőszéket írtak össze a háziipari felméréskor, de a helyi viszonyokat ismerők szerint a valóságban legalább 50–60 ezer volt. A falusi nép 9 tizedrészének egész öltözéke azon szövetből kerül ki, amelyet maga készít". Magyarország története 6/2. 1016.

táblázat). A vasútvonalak sűrűségét vizsgálva a helyzet ugyanez volt (6.4. táblázat). Az egy lakosra jutó biztosítás összege viszont csak a ruszinokhoz képest több volt (6.5. táblázat).

Horvátországban (Belovár-Körös, Lika-Krbava, Modrus-Fiume, Pozsega, Szerém, Verőce, Varasd, Zágráb) a népsűrűség az országos átlagnak megfelelő. A lakosság kétharmada horvát, egynegyede szerb volt. A Magyar Korona országaiban élő horvátok 90%-a lakott az autonóm Horvát Királyságban, a szerbeknek viszont csak kétharmada. A Horvátországban élő magyarok és németek együttesen tíz százalékát tették ki a népességnek (6.1.–6.2. táblázat). Itt volt a legnagyobb az agrárhányados (a lakosság négyötöde mezőgazdaságból élt) és az agrársűrűség egyaránt (3. táblázat). A felnőtt lakosságnak az országos átlagnál jóval nagyobb hányada volt mezőgazdasági kereső. A nők a felnőtt és az össznépességnek is az átlagosnál nagyobb arányát alkották, aminek egyik tényezője lehetett az átlagosnál nagyobb kivándorlási arány (6.4. táblázat). A kivándorlók 85%-a Amerikába ment, s többségük a nyugati horvát megyékből (Lika, Fiume, Zagreb, Körös) került ki, Varasdból inkább a szomszédos osztrák tartományokba, Szlavóniából pedig a Balkánra mentek.[147] A mezőgazdasági keresőknek majdnem 40 százalékát a nők tették ki, ami regionálisan a legmagasabbnak számított (6.3.–6.4. táblázat).

A régió 6 éven felüli lakosságának több mint fele tudott írni-olvasni, de az országos átlagnál ez jóval kevesebb volt. Az iparból itt éltek a legkevesebben az országban, arányuk alig haladta meg az országos átlag felét[148] (6.4. táblázat). A jelzálogkölcsönök állományának nagysága messze a legalacsonyabb volt[149] az országban, az összes biztosított vagyon tekintetében viszont a román és ruszin régiókat megelőzte (6.5. táblázat). A székely és ruszin vidékek vasútvonallal való ellátottságánál kedvezőbb helyzetben volt, de a vasútsűrűsége nem érte el az országos átlagot (6.4. táblázat).

Az ország területének majdnem 40%-án fekvő, 26 egymással összefüggő megye[150] alkotta *az egyik magyar többségű régió*t. Az összlakosság majdnem fele élt itt, népsűrűsége ezért a legnagyobbak közé tartozott: 70 fő/km^2, szemben a másik, zömében magyarok lakta, székely régióval, ahol a 40 fő/km^2-es népsűrűség a legalacsonyabb volt az országban. Itt lakott az összmagyarság 70%-a, a német anyanyelvűek és a szlovákok egynegyede, a románok 14%-a és Horvátországon kívül itt élt a legnagyobb horvát kisebbség, amely azonban az itt lakóknak csupán 2%-át jelentette. A székely régióval együtt ez a térség volt az, ahol a többségi etnikum (azaz mindkét esetben a ma-

147 KATUS i. m. 1961. 402. A horvátországi mezőgazdaságra lásd még a természetföldrajzi régiókról szóló fejezet 1. sz. jegyzetét.
148 Lásd még KATUS i. m. 1961. 405–427.
149 Már az előző fejezetben is jeleztük, hogy a jelzálogkölcsönök nagyságának növekedési üteme csak a századforduló után gyorsult fel.
150 Abaúj-Torna, Baranya, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Esztergom, Fejér, Gömör, Győr, Hajdú, Heves, Hont, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom, Nógrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy, Szabolcs, Szatmár, Tolna, vas, Veszprém, Zala, Zemplén.

gyarság) a terület népességének 80%-át alkotta (6.1.–6.2. táblázat). Az agrárhányados alacsonyabb volt az országos átlagnál, de a nyugat-magyarországinál jóval magasabb. Az agrársűrűség szintén a legalacsonyabbak közé tartozott. A felnőtt népességhez viszonyítva nem volt nagy a mezőgazdasági keresők aránya, különösen a nőké nem, akiknek a férfiakra jutó száma az átlagos szintnél valamivel kevesebb volt (6.3. táblázat)

A magyar területeken, a szlovák régióhoz hasonlóan a 6 éven felüli lakosság háromnegyede tudott írni-olvasni. Az adót nem fizető 24 éven felüli férfiak aránya meghaladta az országos átlagot, s így magasabb volt, mint a Délvidéken, de a nyugat-magyarországinál alacsonyabb. A 20 koronánál többet fizetők aránya is magasabb az átlagosnál, de a Délvidéken és Nyugat-Magyarországon jóval nagyobb a hányaduk. Az iparforgalmi ágazatokból az országos átlagnál többen éltek, de a foglalkoztatottak aránya nem érte el a szlovák vagy a nyugat-magyarországi régiókét. A kivándorlási veszteség az egyik legkisebb volt az országban. A jelzálogkölcsönök állományának nagysága alapján az első három régió között foglalt helyet a Délvidékkel és Nyugat-Magyarországgal együtt. Az egy lakosra jutó összes biztosítás összege a magyarlakta megyékben volt a legmagasabb, az országos átlag másfélszerese. A vasúthálózat sűrűségét illetően a harmadik legkedvezőbb helyzetben lévő régió (6.4.–6.5. táblázat).

A *székelyek lakta négy megye*, a *kelet-erdélyi magyar régió* (Csík, Háromszék, Maros-Torda, Udvarhely) a legalacsonyabb népsűrűségű terület. Ezen a hegyvidék uralta tájon kb. 600.000 ember élt, az összlakosság alig több, mint 3%-a, az összmagyarságnak kb. 5%-a. A magyarok illetve a románok négyötöd illetve egyötöd részét tették ki a népességnek. A felnőtt és az összlakosságnak egyaránt az országos átlagnál valamivel nagyobb hányada élt a mezőgazdaságból (6.1.–6.3. táblázat) A nők arányszáma országosan itt volt a legalacsonyabb, amit ebben a térségben szintén a kivándorlás okozott: a szlovák és ruszin régiókkal szemben itt nem a férfiak tengerentúli kivándorlása a meghatározó, hanem a nőknek a Román Királyságba, elsősorban Bukarestbe cselédnek[151] való elszegődése (6.4. táblázat). Mindemellett azonban igen jelentős a Budapestre,[152] szintén főleg cselédnek történő elvándorlás is.

Az *általános fejlettséget kifejező mutatók* közül az írni-olvasni tudók aránya megközelítette az országos átlagot, az ipari foglalkoztatottaké azonban jóval alacsonyabb volt annál. Mivel a gyáripar kialakulására kevésbé volt alkalmas a vidék, főleg a kisipar fejlesztését tartották kívánatosnak, amint az a székelyföldi akcióról szóló 1905-ik évből való jelentésből[153] is kiderül. De a szakképzett

151 GYÁNI i. m. 1983. 121.
152 A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 64. Budapest, 1920.
153 Lásd még Kereskedelmi és Iparkamara: Javaslat a Székelyföld ipari fejlesztése ügyében. Marosvásárhely, 1902.; LÁSZLÓ Gyula: Székely iparfejlesztés. Marosvásárhely, 1912.; Uő: Udvarhely megye iparfejlesztése. Marosvásárhely, 1913.; NAGY Elek: Háromszék vármegye iparfejlesztése. Sepsiszentgyörgy, 1917.; SZAKÁTS Péter: A székelyföldi

munkaerő megtartása is fontos célkitűzés volt, mivel nagymértékű volt az elvándorlás. Az adót nem fizetők aránya a 24 éven felüli férfilakosságban a ruszin és a román-szász régiónál magasabb, az összes többinél viszont alacsonyabb. A jelzálogkölcsönök állományának nagysága csak Horvátországban volt kevesebb, mint a székelyeknél, az összes biztosítás összegét tekintve viszont a középmezőnyben foglalt helyet, bár ez nem jelentett többet, mint azt, hogy az egy lakosra jutó összeg nagysága mindössze az országos átlag kétharmada volt. Az ország, illetve a környező régiók gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódásra a székely megyéknek volt a legkevesebb esélyük a közlekedési hálózat[154] elmaradottsága miatt (6.4.–6.5. táblázat).

A magyarországi *ruszinok* háromnegyede élt Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros megyékben, mégis csak relatív többséget alkottak, mert a népesség 42%-át tették ki. Jelentős volt a magyar nyelvű etnikum (30%), valamint 10–10% körül volt a románok és németek aránya. Ez utóbbiak döntő része magát német nyelvűnek valló zsidó[155] volt. A második legalacsonyabb népsűrűséggel rendelkező régió. A mezőgazdasági keresők aránya az összlakosságban az átlagosnál alacsonyabb volt és itt jutott a legtöbb eltartott 100 keresőre, ami a 15 éven aluli fiatal korosztály nagy arányának köszönhető (6.3. és 6.27. táblázat). Ismert, hogy a ruszinoknak volt a legnagyobb természetes szaporodása a századfordulón.[156] A férfiakra jutó nők száma a szlovák régióhoz hasonlóan magas volt, aminek nyilvánvaló oka ugyancsak a kivándorlásban[157] keresendő. „A mezőgazdasági földek a megélhetéshez szükségest nem termik. Más munka-kereset alig van. Tehát egyik vármegyéből a másikba vándorolnak munkát keresni, s ha nem kapnak, akkor messzebb, túl az Óperenczián kénytelenek boldogulást keresni." A mezőgazdasági keresőkön belül azonban a nők aránya már átlagosnak mondható (6.1.–6.3. táblázat).

A ruszin régióban volt a legmagasabb az adót nem fizető 24 éven felüli férfiak aránya, valamint a legalacsonyabb azoké, akik évente 20 koronánál többet adóztak, ez volt tehát a legszegényebb vidék. A 6 éven felüli népesség majdnem 60 százaléka analfabéta volt. Az iparból, kereskedelemből és szállításból élők többen voltak, mint a román vagy horvát régiókban, bár természetesen az országos átlagot nem érték el. A jelzálogkölcsön állomány nagysága mindössze az országos átlag fele, de nem ebben a régióban volt a legalacsonyabb. Az egy lakosra jutó összes

iparfejlesztés. Marosvásárhely, 1901.; Ipari akció a Székelyföldön. Javaslatok az iparnak a Székelyföldön való fejlesztéséhez. Budapest, 1905.

154 MAJDÁN i. m. 1997. 343–365.

155 KOÓS i. m. és A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 61. kötet. Budapest, 1916. Az izraelita vallásúak aránya ebben a 4 megyében meghaladta a 15 %-ot, szemben a 4,5 %-os országos aránnyal.

156 KATUS László: Zum demographischen Übergang in Ungarn vor 1918. *Acta Historica* 27, 1981, 491.

157 Egán Ede miniszteri biztos jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a máramarosi rutének kivándorlása ügyében készült emlékirata tárgyában. In szerk.: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. II. Budapest, 1953. 873–874.

biztosítás összege azonban itt volt a legkevesebb az egész országban. A vasútsűrűségben csak a székely régiót előzte meg, tehát igen kedvezőtlen helyzetben volt ez a térség is (6.4.–6.5. táblázat).

A *román-szász* többségű régió igen kis területet ölelt fel, mindössze három kis vármegyét (Brassó, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő) és a szászok nem alkottak abszolút többséget, mindössze a népesség egyharmadát. A fennmaradó kétharmad kisebb részét a magyarság, nagyobb részét a románság tette ki. A népsűrűség az országos átlagnál alacsonyabb volt (56 fő/km^2), az agrárhányados és az agrársűrűség viszont magasabb annál. Az ezer férfira valamint felnőtt férfira jutó nők aránya átlagos volt, a mezőgazdasági keresőkön belül azonban jóval több az átlagosnál (6.1.–6.3. táblázat).

A térségben az írni-olvasni tudók aránya megfelelt az országos átlagnak (a szászok és magyarok nagyobb arányú iskolázottsága ellensúlyozza a románság jóval alacsonyabb szintjét[158]), az iparforgalmi népességé viszont alatta maradt annak. A kivándorlási veszteség ebben a térségben volt a legnagyobb, az országos átlag két és félszerese. A századfordulóig elsősorban a ruszin és szlováklakta térségből történt nagyarányú kivándorlás, a századfordulótól kezdve viszont mind nagyobb méreteket öltött az egyéb etnikumú lakosság kivándorlása is. Köztük a németek és a szászok nem csak a tengerentúlra, hanem Németországba[159] is mentek és ott vállaltak munkát a mezőgazdaságban, a románok pedig egyre nagyobb számban indultak Romániába, különösen a dél-erdélyi megyékből. Mind az egy mezőgazdasági keresőre jutó jelzálogkölcsön állomány nagysága, mind az egy lakosra jutó összes biztosítás összege jóval az országos átlag alatt maradt, s a középmezőnyben foglalt helyet a régiók között (6.4.–6.5. táblázat).

A *Délvidék* (Dél-Magyarország kevert, nem magyar többségű területe) és a nyugat-magyarországi régió (Moson és Sopron megye német és horvát többséggel) abban hasonlított egymásra, hogy mindkettő kevert, soknemzetiségű, egyikben sem élvezett egyik nemzetiség sem abszolút többséget. A Délvidéken (Bács-Bodrog, Temes, Torontál) a lakosság kb. egy-egy harmada magyar illetve német, egyötöde szerb volt és 13 százalékot tettek ki a románok. Itt élt a magyarországi szerbek majdnem 40, a németség közel 30, a románoknak pedig kb. 14 százaléka. A legnagyobb népsűrűségű területek közé tartozott. Az agrárhányados az alacsonyak közé tartozott, az agrársűrűség pedig a legalacsonyabb volt az országban. A mezőgazdasági keresők aránya a felnőtt lakosságban nem érte el az országos szintet. Ebben a régióban volt a legkisebb a nők férfiakra jutó száma (6.1.–6.3. táblázat). Jelentős volt a nők háziipari tevékenysége a román[160] és

[158] Brassó megyében a 6 éven felüli lakosságon belül a német nyelvűek 83%-a, a magyar nyelvűek 75%-a, a román nyelvűek 56%-a tudott írni-olvasni 1910-ben. Kis-Küküllőben a német nyelvűek 73%/-a, a magyar nyelvűek 53%-a, a román nyelvűek 27%-a. Nagy-Küküllőben a német nyelvűek 78%-a, a magyar nyelvűek 63%-a, a román nyelvűek 43%-a.

[159] Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XV. Budapest, 1907.

[160] Lásd 11. jegyzet.

szerb[161] hagyományok továbbélésének köszönhetően: „A fehérneműn kívül maguk szövik az ágyneműt, lepedőket, szalmazsákokat, sőt a férfiak felsőruháját is. Ők csinálják a gyapjúnadrágot és a lábravaló kapcát, azonkívül szűrt, dolmányt. Nagyon ügyesek voltak a szerb asszonyok a szőnyegek szövésében is".

A nemzetiségi szempontból igen sokszínű Délvidéken a műveltségi szint az országos átlagnál valamivel magasabb volt. Földrajzi adottságainak köszönhetően az egyik legfontosabb növénytermelő vidék, így átlagosnak mondható az iparforgalmi népesség aránya. Az adót nem fizetők aránya a 24 éven felüli férfilakosságban átlagos volt, viszont itt volt a legnagyobb az országban az évi 20 koronánál többet adózók hányada: háromszor akkora volt, mint a székely vagy a ruszin régiókban. A kivándorlás aránya meglehetősen magas, legjelentősebb a németek kivándorlása (nem csak a tengerentúlra, hanem Németországba is), de a szerbeké és a románoké is említésre méltó. A szerbek elsősorban „nem Amerikába, hanem Szerbiába és Bulgáriába vándorolnak ki. Ezeket azonban nem a kényszer, hanem a földéhség vitte oda. A földjeiket az utóbbi években nagyon felszökött drága áron itthon eladják és azon a pénzen ott olcsóbban sokkal terjedelmesebb földbirtokot vásárolnak. Akik oda mennek, nem mint napszámosok vándorolnak ki, hanem ott nagybirtokosok lesznek."[162] Itt a legnagyobb a jelzálogkölcsönök állománya, viszont az összes biztosítás összege valamivel elmaradt az országos átlagtól. Mivel a vasútvonalak megépítésének egyik fő szempontja a gabonaszállítás és kivitel elősegítése volt, a Délvidék vasútvonalakkal nagyon jól ellátott terület volt (6.4.–6.5. táblázat).

Nyugat-Magyarország (Moson és Sopron megyék német és horvát többséggel[163]) területe a régiók közül a legkisebb volt, népsűrűsége viszont a legnagyobb; lakosságának 42 százalékát magyarok, 43 százalékát pedig németek alkották. Az összmagyarságnak ez mindössze 2, a németségnek viszont majdnem 10%-át jelentette. Velük együtt éltek itt a népesség 10%-át alkotó horvátok. Itt éltek a legkevesebben a mezőgazdaságból. Az agrársűrűség is alacsony volt. Ezer férfira valamivel kevesebb nő jutott az országos átlagnál, ami összefüggésben állhatott azzal a ténnyel, hogy e két megye lakosai vállaltak legnagyobb mértékben munkát Alsó-Ausztriában és Bécsben.[164] A mezőgazdasági keresők között a nők aránya igen alacsony volt. Ha a demográfiai tényezők hatását kiszűrjük, akkor itt volt a legalacsonyabb a mezőgazdasági keresők hányada a felnőtt lakosságon belül (6.1.–6.3. táblázat).

---

161 JUGA Velimir: A magyar szent korona országaiban élő szerbek. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerk.: SZABÓ Oreszt. 200.

162 Uo.: 181. és lásd még SZENTIVÁNYI Ferenc: Torontál megye vándorlási mozgalmáról. Budapest, 1911.

163 A továbbiakban az egyszerűség kedvéért csak „Nyugat-Magyarország" elnevezés szerepel majd. A délmagyarországi vegyes településűgű terület helyett is csak Délvidéket írunk majd. A szlovák, román és magyar többségű régiókat rövidítve szlovák, román és magyar régióknak hívjuk, hasonlóan a ruszin relatív többségű „ruszin régióhoz".

164 A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 64. Budapest, 1920.

Ez Magyarország legfejlettebb térsége az *általános mutatók* alapján: az összlakosság majdnem egésze tudott írni-olvasni, egyharmada a modern gazdasági ágakból élt. Nem véletlen, hogy a kivándorlási veszteség itt volt a legalacsonyabb. Ugyanakkor a térség társadalma jövedelmi szempontból meglehetősen polarizált volt: itt volt a legnagyobb az adót nem fizetők aránya az országban, másrészt az évi 20 koronánál többet adózók hányada is a magasabbak közé tartozott. A Délvidék után ezekben a megyékben volt a legtöbb az egy mezőgazdasági keresőre jutó jelzálogállomány és a magyarlakta megyék mellett ez az egyetlen régió, ahol az összes biztosítás összege meghaladta az országos átlagot. Alsó-Ausztria keleti határa és a Bécs-Budapest összekötő útvonal területén fekvő Nyugat-Magyarország földrajzi helyzete kínálta, hogy Magyarország vasútvonallal legjobban ellátott régiója lett (6.4.–6.5. táblázat).

A régiók általános jellemzőinek bemutatása után nézzük meg, hogy alakult az *összterület megoszlása a fő művelési ágak* szerint (6.6. táblázat). A *szántó* aránya regionális összehasonlításban messze a legkiemelkedőbb volt a Délvidéken és igen magas volt a magyar megyékben és a nyugat-magyarországi térségben. A ruszin és a székely régiókban mindössze az összterület egyötödét foglalta el. A *rét*ek jelentősége viszont ezekben volt a legjelentősebb, valamint a román többségű megyékben. A *szőlő* a Délvidéken és a magyar megyékben kapott fontos szerepet, de aránya Nyugat-Magyarországon is felülmúlta az átlagost. Ez utóbbi régióban a legjelentéktelenebb a *legelő*k szerepe, amelyek az ország keleti régióiban és Horvátországban foglaltak el az átlagosnál nagyobb területet. Az *erdő*ségek a földrajzi viszonyoknak megfelelően az ország keleti területein találhatók a legnagyobb arányban, így a ruszinoknál és a székelyeknél közel a felét tették ki az összterületnek. Az átlagost meghaladó volt még az északi és déli peremvidékeken, a szlovák és horvát régiókban valamint a

románlakta területeken Erdélyben. A *szántóföldön belül az ugar aránya* már nem pusztán a természeti adottságokat, hanem a gazdálkodás színvonalát, a hagyományos nyomásrendszertől való elszakadást is jelzi. A ruszinoknál és a székelyeknél az országos átlagnak közel két és félszerese volt az ugaron hagyott terület, a román és a román-szász régiókban pedig másfélszerese. A legalacsonyabb volt a Délvidéken és Nyugat-Magyarországon, de Horvátországban és a magyar megyékben is jóval az átlag alatt maradt.

A 6.7. táblázat *az egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke*it mutatja. A regionális különbségek az összes termőterületet nézve igen nagyok. A maximális érték a minimálisnak a tízszerese. A legmagasabb jövedelem, amely az országos átlag több mint kétszerese volt, a Délvidéken jutott egy holdra. Nagyon magas volt Nyugat-Magyarországon is és e kettőn kívül még a magyar régióban haladta meg az átlagost. A legalacsonyabb, az átlagnak mindössze egynegyede, a ruszin és a székely régiókban jutott egy holdra. A Délvidéken valamennyi művelési ágban felülmúlta az országos átlagot a jövedelem értéke, de a szántóké és a legelőké volt a legkiemelkedőbb.

Nyugat-Magyarországon a legmagasabb volt minden művelési ágban, a szántókat és legelőket kivéve. Ezzel szemben a székely régióban valamennyiben a legalacsonyabb volt. Általában kedvezőtlen természeti feltételekkel rendelkeztek a a székely, a ruszin, a román, a szász régiók, jobbnak mondható a horvát és átlagosnak a szlovák vidékeké.

A mezőgazdasági keresőkre és a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem nagyságát vizsgálva is a fentiekkel hasonló helyzetet figyelhetünk meg (6.8. táblázat). A két kevert, nem magyar többségű régió emelkedik ki a legnagyobb mértékben, a magyar megyékben az értékek 15-20%-kal haladták meg az országos átlagot, amit viszont a többi térségben el sem értek. A különbségek azonban még az utóbbiak között is igen jelentősek voltak: az átlagoshoz legközelebbi jövedelemszinttel a szlovák régió rendelkezett, őt követte a horvát, a román, a szász, a ruszin és a székely régió. A három fő művelési ág közül a *szántóföldi növénytermelés értéke* valamennyi régióban több, mint az *összes növénytermelési érték* (6.10. táblázat) fele, azonban négy régióban az országos átlagot is meghaladta és az összérték több mint négyötödét tette ki a Délvidéken, Nyugat-Magyarországon, a szlovák és a magyar régióban. A másik ötben a *kaszálók termésértékének aránya* sokkal jelentősebb volt, különösen a székelyeknél, ahol majdnem felét adta az összes értéknek, de az országos átlag kb. kétszerese volt a ruszinoknál és a szász vidéken is. A *szőlő termésérték hányada* a legkiemelkedőbb Horvátországban volt, de az átlagosnál jelentősebb a magyar megyékben és Nyugat-Magyarországon is.

A szlovák régió kivételével valamennyiben a *gabona* részesedése volt meghatározó, de azon belül más-más gabonafajtáé: a Délvidék volt a legfontosabb *búza*termő vidékünk, a *rozs* és az *árpa* súlya Nyugat-Magyarországon múlta jóval felül az országos átlagot, a magyar megyékben pedig a búza mellett a rozs is jelentős volt a többi régióhoz képest. Az összes gabona részesedése átlagosnak tekinthető a székely, a román és a szlovák régiókban: az utóbbiban az árpáé volt a legnagyobb országosan is, míg a román megyékben említésre méltó a búza, a székelyeknél viszont a *zab*. A zab a ruszinoknál is igen fontos szerepet töltött be, a románoknál és a szászoknál viszont a *kukorica* volt a legfontosabb növény. A Délvidéken a termésérték legnagyobb hányadát a búza után szintén a kukorica adta, e két növény az összes szántóföldi termelés értékének 65%-át jelentette. Horvátországban az átlagoshoz képest magasabb volt a kukorica és a *burgonya* részesedése. A szlovák és a ruszin régiókban is fontos néptáplálék volt a burgonya. A század elején a magyar kivitel egyik legfontosabb termékének, a cukornak alapanyagául szolgáló *cukorrépa* súlya Nyugat-Magyarországon és a szlovák régióban volt meghatározó jelentőségű a többiekhez képest. [165] A magyar területeken a *kender* és a *dohány*, a ruszinoknál a *len*, kender és a dohány játszott fontos szerepet az ipari növények közül. A *takarmánynövények* termésérték hányada egyébként Nyu-

gat-Magyarországon, a szlováklakta vidéken, a szász és a magyar megyékben volt magas: e négy régióban nyilvánvalóan jelentős intenzív állattenyésztésre tértek át, míg a többiekben inkább a külterjes állattartás volt az uralkodó.

Milyen volt *a learatott terület szerkezete*? Összhangban a növénytermelési érték megoszlásával abban a négy régióban, ahol a szántóföldi növények termelése adta az összes termelési érték nagy többségét, a szántó négyötödét tette ki a teljes területnek (6.9. táblázat). A másik öt régióban a kaszálók alkották legalább egynegyedét: a ruszinoknál és a székelyeknél fele-fele arányban volt szántó és kaszáló. A Délvidéken és a magyar megyékben az átlagosnál nagyobb volt a szőlőterület terjedelme.

A szántókon belül a gabona learatott területe mindenütt meghaladta a 40 százalékot, sőt 3 régióban a 60%-ot is. A búza learatott területe a Délvidéken, a román és a magyar régióban múlta felül az országos átlagot. A rozs Nyugat-Magyarországon, a magyar és a szlováklakta vidékeken volt jelentős. A szlovákoknál legnagyobb területen az árpát aratták, azt követte a zab, amely a székelyeknél is nagy területet foglalt el. A zab a ruszinoknál a
legkiemelkedőbb országos összehasonlításban, ami nem véletlen, hiszen kenyérgabonaként is fontos szerepet töltött be.[166] A kapások közül a burgonya jelentősége az éghajlati adottságoknak és táplálkozási szokásaiknak megfelelően a szlovákoknál és a ruszinoknál volt a legnagyobb. A déli és az erdélyi régiókban viszont a búza mellett a kukorica volt a fő növény, ami szintén nem csak állati takarmányként szolgált a korban. Cukorrépát nagy területen Nyugat-Magyarországon és a szlovák régióban termeltek, s itt a Kisalföldön volt a cukoripar legjelentősebb központja. A takarmánynövények Nyugat-Magyarországon, a magyar, szlovák és szász régiókban foglaltak el viszonylag nagy területet, máshol viszont jelentősen elmaradtak az országos átlagtól.

A 6.11. táblázat az *egy mezőgazdasági lakosra jutó terület nagyságát* mutatja. Az intenzíven művelt területek nagysága és azon belül is a szántóké és a szőlőké a Délvidéken, Nyugat-Magyarországon és a magyar megyékben haladta meg az átlagot, a legalacsonyabb Horvátországban volt. A rétek és az erdők területének az országos átlaghoz képest több mint kétszerese jutott egy mezőgazdasági lakosra a keleti hegyvidékeken, a ruszin és a székely régiókban.

Az *egy kataszrális hold művelt területre jutó bruttó termelési értékek* (6.12. táblázat) valamint a főbb *növények súlyban kifejezett átlagtermései* (6.13. táblázat) nem mutatnak jelentős szóródást: érdekes viszont, hogy, mivel a magyar megyékben az összes gabona átlagtermése valamivel alacsonyabb, mint a szász régióban, ahol viszont különösen a burgonyáé és a takarmánynövényeké jóval magasabb, a teljes szántóterületre jutó bruttó termelési értékben a szászok megelőzték a

165 VADKERTYOVÁ, Katarína: Dejiny cukrovarnickeho priemyslu a pestovania cukrovej repy na Slovensku (1800-1918). Bratislava 1972.
166 NAGY i. m. (Egymás tükrében.)

magyar megyéket, amelyek nem érték el az átlagos szintet sem, csupán az összes művelt területre vonatkoztatva. A szlovák régió mind a szántó, mind a teljes terület esetében Nyugat-Magyarország után a 3. helyen állt, ami elsősorban a Kisalföld kiemelkedő teljesítményének köszönhető (lásd a természetföldrajzi régiókról írt fejezetet), hiszen a tájegység egy része ebbe a régióba tartozott. Másrészt az is nagyon figyelemre méltó tényező, hogy a szlovák térségben éltek legnagyobb mennyiségben a modern talajerőpótlás kínálta lehetőséggel, a műtrágya (szuperfoszfát) felhasználásával. Nyugat-Magyarországon „csupán" az országos átlag kétszeresét, a szlovák vidéken a háromszorosát forgatták a talajba. A magyarlakta megyékben átlagos volt a felhasználás, mégis a legmagasabb hozamokat a Délvidéken — ahol az átlagnál jóval kisebb mértékben hasznosították a műtrágyát — és Nyugat-Magyarországon érték el.

A *munka termelékenységében* mind a mezőgazdasági keresőkre, mind a mezőgazdasági népesség egy tagjára vonatkoztatva már nagyok voltak a regionális különbségek: élesen elvált egymástól a két csoport: az országos átlagot meghaladók és az azt el nem érők (6.14. táblázat). Az utóbbiakhoz tartoztak a szász, a román, a székely, a ruszin és a horvát régiók, amelyek közül az összes termőterületre vonatkoztatott munkatermelékenységben a román-szász régió járt az élen, nem sokkal elmaradva az országos átlagtól. Jóval gyengébb volt, de utána következett a székely régió, majd a román, a ruszin és a horvát. Horvátországban az egy keresőre jutó bruttó termelési érték mindössze kétharmada volt az országos értéknek. A másik csoportban a Délvidék állt az első helyen (az átlagos másfélszerese), nem sokkal maradt el tőle Nyugat-Magyarország. Nagyobb volt a különbség köztük és a náluk alacsonyabb teljesítményt nyújtó magyar és szlovák régiók között. E mutató értékelésében is látható, hogy *a kedvezőbb földrajzi viszonyok előnyösebb helyzetet teremthetnek az egyébként elmaradottabb térségekben* (lásd román régió), *de a magasabb képzettség sokszor ellensúlyozhatja a nagyon mostoha természeti feltételeket is* (szászok, székelyek).

Bár a legtöbb *igásállat* a Délvidéken jutott *ezer mezőgazdasági keresőre*, magas volt még az igásállat létszám Nyugat-Magyarországon, valamint a román-szász és a székely régiókban is (6.15. táblázat). A Délvidék kivételével mindenhol a szarvasmarhák voltak többségben, a szászoknál jelentős volt a bivalyok aránya. Az igaerő ellátottság nem érte el az országos átlagot a szlovákoknál, a ruszinoknál és a horvátoknál. A horvátoknál ennek oka a lakosságon belül a mezőgazdaságból élők nagy létszáma, mert *a területre vonatkoztatott igaerő* viszont jóval meghaladta az átlagost (6.16. táblázat).

Az *állatállománynak, mint élelmiszer és nyersanyagforrásnak a létszámát, szerkezetét fajonként és fajtánként* a 6.17.–6.19. táblázatok mutatják. A számosállat-állományt tekintve Horvátország rendelkezett a legtöbbel lakosra és területre vonatkoztatva egyaránt. A mezőgazdasági népesség ezer tagjára viszont Nyugat-Magyarországon jutott a legtöbb. A regionális különbségek sokkal inkább számottevőek, ha területre és nem ezer lakosra vonatkoztatjuk a számosállat-létszámot. Szembe-

tűnő jelenség, hogy a területre jutó legtöbb számosállat Horvátországon kívül az északi és keleti peremvidékeken (ruszin, román, székely) jutott, ahol inkább a külterjes állattartás volt a domináló. A legtöbb lovat a Délvidéken tenyésztették, de arányuk a magyar megyékben is felülmúlta az átlagost, amit viszont e két régióban a szarvasmarhák aránya nem ért el. A legintenzívebb szarvasmarha-tenyésztés Nyugat-Magyarországon folyt, ott volt a legnagyobb számú fejőstehén is. Az állomány egészét a tarkafajta alkotta. E régión kívül említésre méltó a szarvasmarha létszámát tekintve még a szász, a székely és a szlovák térség is, amelyek közül a szász és a szlovák vidékeken a fejős tehenek állománya is nagyon jelentős volt. Míg a szlováklakta vidéken a tarkamarhát tenyésztették, a székely és a szász régiókban volt a legkiemelkedőbb országosan a magyarfajta aránya, sőt a szászok-román régióban a bivaly alkotta az állomány egyötödét. A szarvasmarha-állomány jelentős része volt magyarfajta a Délvidéken és a románlakta megyékben is. A legtöbb sertést a Délvidéken, a magyar megyékben és Nyugat-Magyarországon tenyésztették. A román, a székely és a horvát kopár, magas hegyvidéki lejtőkön külterjes gazdálkodással rackajuhokat és kecskéket tartottak. Juhokat elsősorban Nyugat-Magyarországon — gyapjáért nyírásra a merinot és húsjuhot —, a magyar régióban — merinot — és a szlovákoknál — húsjuhot tenyésztettek. A ruszinoknál kiugró arányokról nem beszélhetünk, de regionális összehasonlítás esetén érdemes kiemelnünk az átlagosnál jelentősebb szarvasmarha, azon belül is a tarkafajta és fejőstehén állományt, ami talán összefügghet az 1890-es évek végén indított hegyvidéki akcióval. 1909-ben már az akcióról jelentést készítők is beszámolnak a szarvasmarha állományban történt minőségi javulásról, de még mindig súlyos problémának tartják a legelőhiányt.[167] Darányi Ignác földművelésügyi miniszter a következőket írta előterjesztésében az uralkodóhoz: „ […] A ruthén földmívelő nép érdekében folytatott működésem szűkebb területén, a szolyvai járásban az 1897-ik év őszén száz darab, az 1898-ik év őszén ötszáz darab, és a múlt év végével ugyanitt, valamint a szomszéd munkácsi járásban négyszáz darab Tirolból importált 1-2 éves oberinnthali fajta üszőt osztottam ki…”[168].

A *tejszövetkezeti mozgalom* elterjedtségében az önálló földművelők körében nagyok voltak a különbségek (6.20. táblázat). Az országos átlagnál több mint ötször annyi szövetkezeti tagot számláltak Nyugat-Magyarországon, mint átlagosan az országban. A székelyeknél[169] és a Délvidéken másfélszeres volt a szervezettség és a magyar megyékben is meghaladta az átlagot. A szászoknál valamivel elmaradt ugyan tőle, de az egy tagra jutó tejtermék értéke itt volt a legna-

[167] A hegyvidéki, erdélyrészi… 9–154.
[168] In szerk.: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi…. 851.
[169] A hegyvidéki, erdélyrészi … 157–208: 46 tejszövetkezet jött létre, 4669 taggal gyarapodott a tagok létszáma a székelyföldi akciónak köszönhetően.

gyobb.[170] A szlovák régióban nagyon kevesen léptek be a szövetkezetbe, de az egy tagra jutó tejtermék értéke itt is magas, és itt a legkiemelkedőbb országosan a tehenek tejhozama. A román és ruszin vidékeken elenyésző volt mind a tagok száma, mind pedig a tejtermék értéke és a tehenek hozama.

Az *állategészségügyi ellátottság* a legkedvezőbben a szlovák és magyarlakta régióban valamint a Délvidéken alakult, míg a legrosszabb helyzet Horvátországban volt (6.19. táblázat).

A *hagyományos talajművelő eszközök*ről általánosságban elmondható, hogy az átlagos színvonalnál jóval gyengébben ellátott régiók nem voltak, az eltéréseket (mint pl. kultivátort vagy töltögető ekét, hagyományos boronafajtákat vagy hengert használtak-e, a takarmányelőkészítő eszközök és trágyaszivattyúk a belterjes állattenyésző régiókat jellemezték stb…), ha voltak köztük, ugyanazok a tényezők okozták, mint amelyekről már a természetföldrajzi tájegységekről szóló fejezetünkben írtunk (6.21–6.22. táblázat).

A *gépek és gépi erőforrások alkalmazásában* fennállt regionális különbségeket érdemesebb viszont részletesebben is tárgyalnunk (6.21.–6.24. és 6.26. táblázat) Nagy volt a szóródás mind a lokomobilok, mind a járgányok tekintetében. Legnagyobb arányban a Délvidéken, Nyugat-Magyarországon és a székelyeknél használták a lokomobilokat erőforrásként, míg a magyar megyékben hozzájuk képest kisebb mértékben, de az országos átlagot meghaladva. A járgányok részesedése (az átlagosnak több mint négyszerese volt) szintén a székelyeknél és Nyugat-Magyarországon volt a legkiemelkedőbb, de említésre méltó a szlovákoknál és a magyar megyékben is. A másik négy régióban azonban egyik gépi erőforrás használata sem volt elterjedt. Ezer ha szántóra a vetőgépek legnagyobb számban Nyugat-Magyarországon (ahol az országos átlag négyszerese) és a szász régióban (ahol háromszorosa) jutottak. Ha mezőgazdasági keresőre vonatkoztatjuk (akiknek aránya a szászoknál nagyobb, mint Nyugat-Magyarországon), akkor a szász térség közelebb került a magyarhoz és a szlovákhoz, mint a nyugat-magyarországihoz. A vetőgépekkel való felszereltség a Délvidéken is kedvezőbb volt az országos átlagnál. A ruszin, román, székely és horvát régiókban még az átlagos felét sem érte el a számuk. Az eke legmodernebb változata, a gőzeke a közép- és nagybirtokokon terjedt el elsősorban, ott ahol a szántóföldi növénytermelés értéke meghatározó volt: Nyugat-Magyarországon, a magyar, valamint a szlováklakta régiókban. A cséplés módjában hasonlóan nagyok voltak a különbségek. A horvátoknál majdnem a gabona felét kézzel csépelték, de igen magas volt a kézi cséplés aránya a szlovákoknál, valamint a ruszinoknál és a románoknál is. A gőzgépeket leginkább a Délvidéken, a gőz és motoros gépeket pedig a magyar megyékben, Nyugat-Magyarországon és a szászoknál használták.

[170] A statisztikai évkönyvek adatai esetenként hiányosak, és amint már említettük Horvátországban nem készült hasonló felmérés.

Milyen volt a regionális *munkaerőhelyzet*? A legtöbb eltartott 100 mezőgazdasági keresőre a ruszinoknál jutott, de meghaladta az országos átlagot a Délvidéken, a magyar megyékben és Nyugat-Magyarországon is, aminek elsősorban demográfiai okai voltak (6.27. táblázat). A horvátoknál volt viszont országosan a legalacsonyabb. Ez természetesen egyrészt a már többször is említett horvát nagycsaládi rendszer és az ottani statisztikai adatfelvétel sajátosságaiból következett.

A *munkaviszony* tekintetében az önállóak aránya egyik régióban sem érte el az 50 százalékot a keresők között és az eltérések sem számottevőek. A családi típusú gazdaságok a horvátok mellett még a szász, a román és a ruszin régiókra jellemzőek, mert ezekben a térségekben az önállóak és a segítő családtagok együttes aránya elérte a 70 százalékot (6.27. táblázat).

Az igazán jelentős különbségek a *bérmunka* alkalmazásában voltak. A legtöbb bérmunkást a magyar megyékben, a Délvidéken és Nyugat-Magyarországon alkalmazták. Közülük a napszámosok, amennyiben 100 önállóra vonatkoztatjuk őket, inkább a magyar régióra és a Délvidékre, míg a mezőgazdasági cselédek a nyugat-magyarországi térségre voltak jellemzőek. A cselédek száma valamivel az átlag fölött volt a szlovákoknál is. Ha a cselédek és napszámosok arányát vizsgáljuk a földműveléssel foglalkozó keresőkön belül, akkor a cselédek aránya a magyar megyékben is jóval meghaladta az országos átlagot. A gazdasági tisztviselőké pedig a magyar, a szlovák és a nyugat-magyarországi régiókban volt a legkiemelkedőbb (6.27. táblázat).

Az *őstermelő keresők műveltsége*, azaz írni és olvasni tudása, mind a férfiak, mind a nők között messze a legmagasabb volt Nyugat-Magyarországon (6.28. táblázat). Az országos szintnél sokkal jobb és közel azonos volt egymással a szlovák[171] és a magyar régiókban. A középiskola négy osztályát legtöbben a székelyeknél végezték el, mégpedig az országos átlagnál kétszer többen. Az átlagosnál magasabb az arányuk összességében a szlovák, a szász, a magyar és a nyugat-magyarországi régiókban is, de ezekben a férfiak-nők között jelentős eltérések voltak.

Az 1895-ös általános mezőgazdasági összeírás alapján az *egy gazdaságra jutó terület nagysága* egyedül a magyar megyékben haladta meg az országos átlagot, de nem jelentős mértékben (6.29. táblázat). A szóródás egyébként nem volt túl nagy, mivel a szászoknál is, ahol egy gazdaságra a legkisebb terület jutott, az átlagos kétharmada volt. Jóval figyelemreméltóbb volt a különbség az egyes régiók között *a birtokosra jutó terület nagyságában*. Nyugat-Magyarországon másfélszer akkora földterület jutott egy birtokosra, mint országosan és a magyar megyékben is viszonylag nagyobbak voltak a birtokok. Nem érték el viszont az átlagos szintet a horvátoknál, a ruszinoknál és a szász régióban. E jelenség oka abban kereshető, hogy az utóbbi csoportban volt a legalacsonyabb azoknak a birtokosoknak az aránya, akik birtokukon kívül más földet is béreltek.

[171] Mindemellett nem véletlenül volt szükség a felvidéki akcióra: a három megyében ui. „a kisgazdák alacsony műveltségi fokon állnak. Szívósan ragaszkodnak a megszokotthoz, s bizalmatlanok az újítások iránt." In A hegyvidéki, erdélyrészi… 209–264.

A *bérlők és részes földművelők* összesen nem túl nagy hányadát tették ki a mezőgazdasági keresőknek, de jelentőségük a gazdaság modernizálódásában számottevő volt (6.30. táblázat). A regionális különbségek éppen ennek következményeként igen nagyok voltak. A részes földművelők aránya átlagosan 1 százalék volt, amelyből Nyugat-Magyarország, a szlovák régió és Horvátország egyáltalán nem vette ki a részét, annál inkább a többiek, amelyek közül elsősorban a szászokat kell kiemelnünk, de magas volt az arány a magyar megyékben, a románoknál és a Délvidéken is. Az összes bérlő a keresők valamivel több, mint 2 százalékát tette ki az országban. Közülük legtöbben a Délvidéken találhatóak, de az átlagos másfélszerese volt az arányuk a magyar megyékben és Nyugat-Magyarországon is. A *nem mezőgazdasági foglalkozásúakat is beleszámítva a legtöbb bérlő száz birtokosra*, az országos átlag háromszorosa, Nyugat-Magyarországon jutott, de egyben ez volt az a térség is, ahol a birtokosok a legnagyobb arányban vettek bérbe maguk is földeket sajátjukon kívül. Egyébként a *bérleti rendszer már az 1895-ös mezőgazdasági felmérés idején* is itt volt a legkiterjedtebb az országban (6.29. táblázat). Az önálló bérletek mellett a *vegyes gazdaságok* is ezt a régiót jellemezték a leginkább mind a gazdaságok összes területének, mind összes számának arányában. A Délvidéken is nagyon népszerűek voltak a bérletek, bár itt már az átlagosnak „csak" kétszerese volt bérlő a birtokosok közül. Már 1895-ben jelentősek voltak a vegyes gazdaságok, de a tisztán bérletek az országos átlag felét sem érték el. A magyar megyékben, bár az átlagost meghaladta, az előző két régióhoz képest viszont nagyságrendekkel kevesebb volt a bérlők aránya. A szlovák régiót az 1895-ben is megragadható helyzet jellemezte: a vegyes gazdaságok nagyobb arányát találjuk már ekkor is, és az 1910-es népszámlálás szerint is a birtokosok közül az országos viszonyokhoz képest többen béreltek is földeket. A székelyeknél a 19. század végén még sem a bérleti, sem a vegyes gazdasági rendszer nem kedvelt, messze alulmúlta mindkét mutató az országos átlagot. 1910-ben viszont már a száz birtokosra jutó bérlők száma és a bérlőkön belül a csak bérlők aránya is meghaladta azt. (Természetesen az alábbiakban megvizsgáljuk melyik kategóriákat bérelték elsősorban.) A román régiókban a csak bérlők aránya megközelítette az országos szintet, ami azért is érdekes, mert a szászoknál a vegyes gazdaságok aránya 1895-ben már átlagos szintű volt, míg a románoknál akkor még egyik gazdaságtípus aránya sem érte el az országos átlagot, sőt jóval alacsonyabb volt annál.

Érdemes szemügyre venni *az egyes régiókban a bérletek nagyságát és megoszlását* (6.31. táblázat). Az 5 hold alatti bérlemények csak a Délvidéken és a magyar megyékben nem jellemzőek. A szlovákoknál, hasonlóan a ruszin régióhoz leginkább a 200–1000 hold közötti bérlők aránya volt nagy és valamelyest az 1000 holdon felülieké is meghaladta az átlagost. A Délvidéken a kis- és középbirtok valamennyi kategóriájában jelentős volt a bérlők aránya, míg Nyugat-Magyarországon éppen annak a sajátságnak köszönhetően, hogy itt a birtokosok további földeket béreltek, a már említett kertbérleteken kívül egyik kategóriában sem volt számottevő az arányuk. A román régió

első látásra némi meglepetést jelent: mind az 1000 holdon felüli, mind a 100–1000 holdas nagybérlők aránya itt a legnagyobb. Alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy ezek az arányok jelentős részben az egy holdon aluli kisbérlők rendkívül csekély számának következtében alakultak így. 1895-ben a bérletek átlagos terjedelme ebben a régióban messze az országos átlag alatt maradt. A szász és a horvát régiókban a bérletek jelentősége elenyésző. A helyzet a székelyeknél is ugyanez volt, tehát látható, hogy a bérlők nagyobb aránya csak az 5 hold alatti kisbérleteket jelentette. A magyar megyékben viszont a kis-, közép- és nagybérlők aránya egyaránt igen jelentős volt.

Hogy alakult *az összes birtokos megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben*? Az 1000 holdon felüli nagybirtokosok egyértelmű túlsúlya a magyar megyékre volt jellemző (6.31. táblázat). A 200–1000 hold közötti birtokosok az átlagnál nagyobb arányban részesedtek a magyar megyéken kívül a Délvidéken és a székely régióban is. A középbirtokosok (20–200 hold) súlya e három térség mellett a nyugat-magyarországi régióban is jelentős volt. A kisbirtokosok (5–20 hold), azaz jobbára a családi gazdaságok kategóriája egyrészt Horvátországban, másrészt a szász régióban volt igazán jellemző. A család megélhetését már nem biztosító törpebirtokok aránya a ruszin, román és szlovák[172] régióban haladta meg az országos átlagot. Az egy hold alatti, elsősorban a kertgazdálkodásban szerepet játszó birtokkategória súlya Nyugat-Magyarországon és a magyar megyékben volt a legjelentősebb (gondoljunk az egy-egy gyümölcs illetve zöldségfajta termesztésére specializálódott vidékek földrajzi helyzetére).

Az *önálló mezőgazdasági keresők megoszlását a birtok illetve a bérlet nagysága szerint* érdemes megvizsgálni nem csak *Budapest nélkül* (6.32. táblázat), hanem *Budapest beszámításával* (6.33. táblázat) is. A birtokosok esetében három kategóriában figyelhetünk meg különbséget: Budapestet is számítva az 1000 holdon felüli és a 200–1000 holddal rendelkező nagybirtokosok aránya, valamint a 100–200 holdas középbirtokosoké a magyar megyékben még magasabbra emelkedett. (A Budapesten nyilvántartottak ui. valamennyien a magyar régióhoz tartozó Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyét „erősítették", függetlenül attól, hol voltak a birtokaik, hol béreltek földeket.) A bérlők két kategóriájában (1000+ és 200–1000 hold között) Budapestet nem számítva, az országos átlagot jóval meghaladta a bérlők aránya a szlovák, a ruszin és a román régiókban (nagyobb mértékben, mint Nyugat-Magyarországon és a magyar megyékben), azonban Budapesttel együtt már csak a két utóbbi térségben mutatkozik országosan is kiemelkedő arány.

Hogyan oszlott meg a *szántók, rétek és szőlők együttes területe a gazdaságok nagysága szerint 1895-ben*? A gazdaságok összterületének közel 70 százalékát alkotta ez a három művelési ág (6.34. táblázat). A Délvidéken tették ki a legnagyobb részét a területnek (majdnem 90%-át), de az átlagosnál nagyobb volt arányuk a szász és a magyar megyékben is. A magyar és a nyugat-

magyarországi régiókat nagyobb mértékben jellemezték a 100 hold feletti gazdaságok, míg a többieket inkább a 100 holdon aluliak. Az 1000 hold feletti gazdaságok súlya Nyugat-Magyarországon és a magyar megyékben kiemelkedő, és e kategóriában volt a legnagyobb a szóródás. A 100–1000 hold közöttiek súlya viszont elsősorban a magyar és szlováklakta megyékben valamint a Délvidéken volt meghatározó, legkevésbé a szász régióban és Horvátországban. Az 5–100 hold közötti gazdaságok aránya a magyar és nyugat-magyarországi régiók kivételével mindenütt felülmúlta az országos átlagot, törpebirtokokat viszont legkevésbé a Délvidéken és a magyar megyékben találunk.

Mivel *a szántóterület megoszlására a gazdaságok nagysága szerint* az 1895-ös mezőgazdasági felmérés alapján, illetve 1913–1915-ből is vannak adataink, nem csak a regionális arányokat, hanem a közel 20 év alatt történt változás irányát is bemutathatjuk: a 100 holdon aluli gazdaságok nagyobb hányadát birtokolták a szántónak az I. világháború előtt, mint 1895-ben (6.35. táblázat). Részesedésük a szántóterületből 8 százalékkal nőtt a 100 holdon felüliek hátrányára.

1914-ből a teljes terület megoszlását illetően is rendelkezünk adatokkal és így látható, hogy a 100 holdon felüli gazdaságok aránya — a 10 000 hold feletti, főleg erdőbirtokoknak köszönhetően — a ruszinlakta megyékben volt a legjelentősebb, utána a román régió következett, ahol az 1000–10 000 holdasok és a 10 000 hold felettiek egyaránt az országos átlagot meghaladó súllyal szerepeltek (6.36. táblázat). A magyar és szlováklakta megyékben a 100 holdon felüli birtokok gazdaságok részesedése csak átlag körüli volt. A Délvidéken és a szász régióban volt a legjellemzőbb a 100 hold alattiak jelenléte.

A *kiigazított földadókataszter alapján nyert mutatóinkból* kibontakozó kép szerint a tagosítási folyamat elég lassan zajlott, különösen a szlovák[173], a ruszin, a szász, a székely és a román régiókban (6.37. táblázat). A legelőrehaladottabb ez a folyamat a Délvidéken volt. Ennek köszönhetően itt volt a legnagyobb kiterjedésű egy-egy parcella is, míg a legkisebb a szlovák régióban. Az átlagos birtoknagyság azonban láthatóan nem függött e tényezőktől, mivel a legnagyobb a ruszin és a román vidékeken volt. A birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem értékében volt a legnagyobb a szóródás: a Délvidéken az országos átlag kétszerese volt, meglehetősen magas volt Nyugat-Magyarországon és ennél valamivel alacsonyabb a magyar megyékben. A többi régióban a kataszteri jövedelem messze alatta maradt az átlagnak.

A birtokos népesség anyagi- és életszínvonalában meglehetősen nagyok voltak a regionális különbségek (6.38. táblázat). Az évi 20 koronánál több földadót fizetők aránya Nyugat-Magyarországon és a Délvidéken nyolcszor nagyobb volt a székely és ruszin régiókban élőkénél.

[172] Az 1909-ik évi jelentést készítők kiemelik, hogy Liptó, Trencsén és Árva megyékben kevés volt a középbirtok, nagy erdőbirtokok voltak. Egy-egy családra 5 hold művelhető föld jutott. In A hegyvidéki, erdélyrészi… 209–264.
[173] Uo.: „Szükséges a tagosítás és a birtokrendezés: néhol 100–350 parcellában vannak felaprózva a birtokok."

Különösen éles volt a különbség az 50 korona feletti legnagyobb adókategóriában: az említett térségek között ebben az esetben már húszszoros volt a különbség, s a román és a szász régióban is csak az országos átlag egyötödét érte el azoknak a birtokosoknak az aránya, akik ebbe az adókategóriába tartoztak. A szász régióban meghatározó volt a 10-20 koronát fizetők aránya is. Az ennél kevesebb földadót fizetők súlya a román, a ruszin és a székely régiókban volt nagyon jelentős.

A magyar megyék

Az ország területének relatíve legnagyobb részét kitevő *magyar többségű megyék* igen változatos vidékeket foglaltak magukba: a Dunántúli dombságot, az Alföldet, az Északi-középhegységet, a Tiszántúlt, de magas hegyvidéki tájakat nem. Szemben a székelyeklakta legkisebb népsűrűségű régióval, a magyar többségű megyék népsűrűsége meglehetősen nagy volt. A lakosság 30 százalékát németek, szlovákok, románok és horvátok alkották.

A régió összterületének több mint fele szántóföld volt, és a Délvidéken kívül erre a régióra volt leginkább jellemző a szőlőművelés. Az ugar aránya nem érte el az országos átlagot, de nem is bizonyult a legalacsonyabbnak. Az egy katasztrális holdra és az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem értékét tekintve abba a három régióba tartozott, ahol ezek az értékek felülmúlták az átlagot, igaz a másik kettőhöz képest itt a legkisebb mértékben. Az egy mezőgazdasági keresőre illetve lakosra jutó szántó, valamint intenzív megművelésű terület nagysága felülmúlta az országos átlagot, csak a Délvidéken és Nyugat-Magyarországon volt nagyobb. A teljes növénytermelési értékből a kaszálók részesedése jóval az átlag alatti volt, a szántóké és különösen a szőlőké viszont átlag fölötti. A szántókon a gabona itt volt a legfontosabb, közel felét tette ki a szántóföldi növénytermelés értékének. Nyugat-Magyarország mellett a rozs ezekben a megyékben volt a legjellemzőbb gabonafajta, de meghatározó súlya volt a búzának és az árpának is. Az egyéb ipari növények közül a kender és a dohánytermelés volt kiemelkedő. A takarmánynövényeknek sem a learatott területe, sem a szántóföldi növénytermelési értékben jelentkező aránya nem érte el a nyugat-magyarországi régióét, de igen jelentős volt. A mezőgazdasági népesség egy tagjára, illetve az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési értéket vizsgálva — amely meghaladta az országos átlagot —, a szlováklakta régiót maga mögött hagyta, de a nyugat-magyarországi és délvidéki régió jóval magasabb értékeit nem közelítette meg. Vajon minek köszönhető a viszonylag magas szintű munkatermelékenység? A fentiekben bemutatott magas kataszteri jövedelmű termőföldeken kívül az igaerőellátottságnak — mutatóink alapján úgy tűnik — biztosan nem, sokkal inkább a gépi erőforrások és a talajművelő eszközök nagy arányának, valamint az emberi tényezőnek. A Délvidék után itt volt a leggépesítettebb a cséplés, mivel a

gabona 95 százalékát valamilyen géppel, elsősorban gőzgéppel csépelték. Ez meggyorsította a búza piacra kerülését. A piacra termelést jelzi a nagyobb mérlegek átlagot meghaladó aránya is. Jelentős mértékben fordultak elő a vetőgépek, gőzekék, illetve a hagyományos eszközök modernebb típusai (pl. a hármas eke). Az emberi tényezőt illetően hangsúlyoznunk kell, hogy Nyugat-Magyarország után itt volt a legnagyobb arányú az őstermelő keresők írni-olvasni tudása, igaz, ebben nem sokkal előzte meg a szlováklakta térséget.

A növénytermelés mellett az állattenyésztés is említésre méltó, bár messze nem olyan mértékben, mint Nyugat-Magyarországon vagy a Délvidéken. Elsősorban nem szarvasmarha-, hanem ló- és sertéstenyésztés folyt. A fajtaváltás aránya még nem érte el az országos átlagot, a marhák egyharmada magyarfajta volt. A juhtenyésztésen belül a merino tartása itt szerepelt a legnagyobb súllyal az országban, s elsősorban exportra termelték, egy átmeneti visszaesés után ui. időszakunkban ismét megnőtt a gyapjú iránt a piaci kereslet. Az egész régióra általában véve nem volt jellemző a belterjes szarvasmarha-tenyésztés, de mivel a magyarlakta megyék magukban foglalják a Dunántúli dombságot is — ahol viszont, amint előző fejezetünkben láthattuk, igen kiemelkedő volt —, ezért az önálló földművelők közül az átlagot meghaladó volt a tejszövetkezeti tagok aránya. Az állatorvosi ellátottság kiemelkedő volt.

Az agrárhányados és az agrársűrűség is az egyik legalacsonyabb volt a nemzetiségi régiók között. A földműveléssel foglalkozó kereső népességen belül az önállóak és segítő családtagok együttes aránya a Délvidék mellett itt a legkisebb, ugyanakkor a bérmunkásoké a legnagyobb. Mivel a magyarlakta megyék egyesítik magukban a dunántúli nagybirtokokat és az alföldi paraszti birtokokat, ezért a bérmunkás mindkét típusa, a mezőgazdasági cselédek és a napszámosok súlya egyaránt nagyon meghatározó. A régióban a gazdasági tisztviselők jelentősége is kiemelkedő.

A szász megyék után itt találhatók legnagyobb arányban a részes földművelők. A bérlők aránya is másfélszerese az országos átlagnak, ennél csak a Délvidéken jelentősebb. A földbérletek közül a tisztán bérleti gazdaságok már 1895-ben is Nyugat-Magyarország mellett ezt a térséget jellemezték a leginkább. Az 1910-es adatokból nyert mutatóink alapján látható, hogy az 1000 hold feletti nagybérlők súlya ebben a régióban a legnagyobb, arányuk egyedül itt haladja meg az országos átlagot, és nem is kis mértékben, mert annak kétszerese. Igen magas a 100–1000 holddal rendelkezők aránya is, de még a 20–100 hold közötti kategória is jellemző a magyarlakta megyékre. A birtokosok közül szintén az 1000 holdon felüliek szerepeltek a legnagyobb súllyal. Az 1–50 holdas birtokosok kivételével valamennyi kategória aránya jóval meghaladta az országos átlagot. Mindezekből természetszerűleg következik, hogy a szántóterületből itt részesedtek a legkisebb mértékben a 100 hold alatti gazdaságok az egész országban. 1895 után csökken a 100 hold feletti gazdaságok területének aránya, de még 20 év múlva is meghaladták az országos átlagot. A teljes

terület birtoknagyság szerinti megoszlása jól tükrözte, hogy a magyarlakta megyéket nem jellemezték nagy kiterjedésű erdőbirtokok.

A tagosítás jól haladt, az átlagnál kevesebb földrészletből állt egy birtok, s egy parcella terjedelme meglehetősen nagy volt. Az egy birtokra jutó kataszteri jövedelem értéke a harmadik legnagyobb az országban. A birtokosok anyagi és életszínvonala nem volt olyan kiemelkedő, mint a Délvidéken vagy Nyugat-Magyarországon, de az országos átlagnál jobb volt, ui. mind a 10–50, mind az 50 koronánál többet adózók aránya felülmúlta az átlagot. A régiót jellemző mutatók alapján érthető, miért lehetett itt a kivándorlási veszteség viszonylag alacsonyabb szintű.

Nyugat-Magyarország

Nyugat-Magyarország (Sopron és Moson megyék) a nemzetiségi régiók közül a legkisebb területű, de a legnagyobb népsűrűségű és etnikailag igen vegyes lakosságú volt. Itt éltek a legkevesebben a mezőgazdaságból, a lakosság egyharmadát már a modern ágazatokban foglalkoztatták. A felnőtt lakosságon belül ebben a régióban volt a legalacsonyabb a mezőgazdasági keresők aránya. Az agrársűrűség is alacsony volt. A Kisalföld alkotja a régió egy részét, ezért a két megye természetföldrajzi adottságai nagyon előnyösek voltak a mezőgazdaság szempontjából. A hasonlóan kedvező helyzetben lévő Délvidéken, amint azt a fentiekben bemutattuk, a vándorlási veszteség meglehetősen magas volt, ezzel szemben ezt a vidéket jellemezte a legalacsonyabb vándorlási veszteség.

Az összterületnek a szántó közel sem alkotta akkora részét, mint a Délvidéken, bár a magyar megyékhez hasonlóan itt is több mint a fele volt. Az erdő aránya a délvidékinek háromszorosa volt, de ez csupán az országos átlag felét jelentette. Átlagot meghaladó volt a rétek és szőlők részesedése. A vetésforgó alkalmazása már itt is teljessé vált, így az ugar jelentéktelen hányada volt a szántónak. Az egy katasztrális holdra, illetve az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem e régióban majdnem kétszer akkora mint az országos átlag. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó szántóterület nagysága a Délvidéken magasabb volt, mint itt, a magyar megyékben viszont alacsonyabb.

Az összes növénytermelési értékben a szántóföldi növények súlya a meghatározó. Ezek megoszlása sokkal változatosabb, mint a Délvidéken: egyaránt jelen vannak a gabonafélék, a környéken lévő élelmiszeripar alapanyagát szolgáltató cukorrépa és a belterjes állattenyésztéshez, a mezőgazdaság fejlődésben és növekedésben lévő ágazatához elengedhetetlenül szükséges takarmánynövények. Az összes gabona aránya a szántóföldi termelés értékében a délvidékivel megegyezik, de összetételében különbözik: a búza súlya kisebb az átlagnál, a rozsé és az árpáé viszont jóval nagyobb annál. A cukorrépának mind a learatott területe, mind a termésérték hányada mutatja, hogy Nyugat-Magyarország a legfőbb cukorrépa termelő az országban. Korszakunkban a cukor volt nem csak a magyar élelmiszeripar, hanem az egész magyar gazdaság egyik legfontosabb kiviteli cikke. Az országban itt a legjelentősebb a takarmánynövény termelés (az országos átlagnál kétszer nagyobb az aránya). A föld hozama mind az összes területre, mind a szántóra vonatkoztatva itt a legmagasabb, ami az állattenyésztés melléktermékének, a trágyának a felhasználását jelzi, sőt a műtrágyázás terjedését is. A munkaerő termelékenysége a délvidéki mellett itt a legkiemelkedőbb. Az igaerő ellátottság színvonala nagyon jó, még ha a Délvidék, sőt a szász és székely régiók meg is előzték. A fő igavonó állat a szarvasmarha. Gépi erőforrásokkal (motoros gépekkel, lokomobilokkal, járgányokkal) is jól felszerelt ez a vidék. Búzát nem külső, legfeljebb

regionális piacokra termelő régió, de a cséplés 90 százaléka gépekkel történt. Az őstermelő keresők írni-olvasni tudása, csakúgy mint az egész 6 éven felüli lakosságé a legmagasabb volt az országban, meghaladta a 90 százalékot.

A munkaerő termelékenységének magas színvonalát nem csak a gépi erőforrások segítették elő, hanem az is, hogy valamennyi talajművelőeszközből, sőt gépekből (vetőgép, gőzeke), valamint a takarmányelőkészítőkből a legkorszerűbb típusok a legnagyobb mennyiségben itt álltak rendelkezésre. Mindemellett a piacra orientáltságot jól jelzi a nagyobb mérlegek aránya, amely majdnem négyszerese volt az országos átlagnak. A szekereké a székelylakta régión kívül itt a legmagasabb, de szemben azzal, Nyugat-Magyarországon szinte teljes mértékben vastengelyű szekereket használtak.

Ha lakosokra nézve nem is, de a mezőgazdaságból élőkre számítva Nyugat-Magyarországon jutott a legtöbb számosállat, amin belül legjelentősebb a szarvasmarha és a fejős tehén állomány volt és felülmúlta az országos átlagot a sertéseké is. A fajtaváltás lezajlott, a térségben belterjes állattenyésztés folyt. A juhállományon belül itt volt a legnagyobb a húsjuhok aránya és a magyar megyék mellett a merino juh — az utóbbi iránt a kereslet időszakunkban ismét erőteljesen növekedni kezdett — is erre a térségre volt a legjellemzőbb.

A bérmunka meghatározó súllyal szerepelt: a hagyományos latifundiumok, a hajdani majorsági zselléreknek köszönhetően főleg mezőgazdasági cselédeket foglalkoztattak, akiknek az aránya a magyarlakta megyékkel együtt itt volt a legkiemelkedőbb, az átlag másfélszerese. Ezer földművelőre Nyugat-Magyarországon jutott a legtöbb gazdasági tisztviselő.

A földbérletek mindkét típusának elterjedtsége ebben a térségben volt a legszéleskörűbb már 1895-ben is: az országos átlag kétszeresét tették ki. Itt élt a legtöbb olyan birtokos (20%), aki földet is bérelt.

A 100 holdon felüli birtokot bérlők közül a nagybérlők, az 1000 holdnál többet bérlők súlya jelentős. A bérlők közül még meghatározóak voltak a 10 hold alattiak, különösen a kertgazdálkodásra alkalmas 5 hold alatti birtokkal rendelkezők. Két birtokos kategória uralta ezt a régiót: az 50–100 és a 100–200 holdasoké. Emiatt a szántóterület megoszlása a 100 holdon aluli és felüli gazdaságok között az országos átlagnak megfelelően alakult. A teljes területet vizsgálva azonban feltűnő arányban találhatók 10 000 holdon felüli birtokok is, ami elsősorban a Sopron megyei erdőbirtokokat jelzi.

A földadókataszter kiigazítása révén nyert mutatóinkból látható, hogy a tagosítás a Délvidékhez hasonlóan az országos viszonyokhoz képest gyorsabb ütemben zajlott, ezért a földrészletek száma alacsonyabb, egy parcella nagysága (bár nem sokkal) magasabb volt az átlagnál. Az egy birtokra jutó jövedelem a második legjobb volt, ami mindössze kétharmada volt a délvidékinek, de négyszerese a legalacsonyabb jövedelmet produkáló székely régiónak. A birtokosok közül a 20

korona felett adózók aránya itt volt a legmagasabb, az országos átlag kétszerese. Az 50 koronánál többet fizetők aránya valamivel alacsonyabb volt, mint a Délvidéken, a 20–50 koronát adózók kategóriájában viszont itt jelentkezett nagyobb arányban.

A Délvidék

A *Délvidék* és a nyugat-magyarországi régió mezőgazdasági szempontból igen kedvező területek, a természetföldrajzi feltételeik kiválóak voltak. Mindkettőben közös az is, hogy etnikailag vegyes lakossággal rendelkeztek, a magyarok aránya legfeljebb 40 százalék volt. A Délvidéken a szántó aránya a legnagyobb volt az országban, az összterület kb. 70 százalékát alkotta, ugyanakkor itt volt a legkevesebb erdő, alig 5%. A többi művelési ág közül a szőlőé érdemel említést, amelynek aránya regionálisan itt volt a legjelentősebb. A szántóföldeken a korszerű vetésforgó teljes egészében kiszorította már az ugart igénylő nyomásos gazdálkodást. Az egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem itt a legnagyobb, az országos átlag majdnem két és félszerese, Nyugat-Magyarországon ez az érték „csak" kétszerese az átlagnak. A Délvidéken a mezőgazdasági keresőre vonatkoztatott kataszteri jövedelem is duplája az országos átlagnak, és itt jutott a legnagyobb szántóterület egy mezőgazdasági keresőre illetve lakosra.

A régióban a teljes növénytermelési érték több mint 90 százalékát a szántóföldi növények adták. A gabona learatott területe kisebb volt, mint a szlovák vagy a magyarlakta megyékben, de a növénytermelés értékében való részesedése a szlovák régióét felülmúlta. Ez volt az ország legfontosabb búzatermesztő vidéke. A búza mellett a nagyarányú lóállomány következtében a zab is fontos szerepet játszott. A kapásnövények közül a kukorica learatott területe a román megyék után következett, termésérték hányada azonban itt volt a legnagyobb. A kukorica, amely a „búzán kívül a lakosságnak a második pénzforrása"[174], egyrészt eladásra került, másrészt a térség állattenyésztésében („zab helyett a szegényebbek a lovakat kukoricával abrakolják, s a pásztorokat legtöbbször ezzel fizetik, a baromfit ezzel etetik, de ami a fő, a sertéshízlalás…"[175]) játszott főszerepet, valamint az emberi táplálkozásban[176]. A fontosabb növények átlagtermései magasak, a zabé és a kukoricáé a legkiemelkedőbb a többi régióhoz képest. A munkaerő termelékenysége mind a szántóra, mind az összes termőterületre vonatkoztatva itt a legkiemelkedőbb, igaz a nyugat-magyarországi régiót csak egy árnyalatnyi különbség választja el tőle. A kiváló földhozam és munkaerő termelékenység nem csak a nagyon kedvező természetföldrajzi feltételeknek köszönhető, hanem egyéb termelési tényezőknek is. Az igaerőellátottság itt a legjobb színvonalú az országban, egyrészt számarányában, másrészt összetételében, mivel az igavonók döntő többsége ló volt. A

174 JUGA i. m. 187.
175 Uo.
176 Uo.

búzatermelés legfontosabb műveletét, a cséplést teljes egészében gépesítették. A munkaerő műveltségi szintje viszont nemcsak a nyugat-magyarországinál volt jóval alacsonyabb, hanem a magyar és szlovák régióénál is.

A hagyományos talajművelő eszközök aránya és minősége a talajadottságoknak megfelelően alakult. A takarmányelőkészítő gépek közül a kukoricamorzsoló és a szénasajtoló volt jellemző a vidékre, a nagyobb mérlegeknek az országos átlag két és félszeresét meghaladó sűrűsége pedig azt mutatja, hogy mennyire meghatározó volt a piacra termelés. A szekerek aránya nem éri el a magyar megyékét, vagy a nyugat-magyarországi régióét, de az országos átlagot meghaladta és többségében vastengelyűeket használtak.

A térségben jelentős állattenyésztés is folyt: a Délvidékre volt a legjellemzőbb a ló- és sertéstenyésztés az országban, a szarvasmarha állomány és a fejős tehenek létszáma viszont nem érte el az országos átlagot. A magyar marhák aránya még nagyobb volt az átlagnál, a fajtaváltás nem érintette erőteljesen ezt a vidéket. Mindemellett juhtartással is foglalkoztak, zömében rackával. „… a parasztember ételét, ruházatát s legbiztosabb jövedelmét a juh szolgáltatja. A legelők felhasításával, az ugaraknak jobb kihasználásával azonban mindjobban hanyatlik a juhtenyésztés. […] … gyapjúból készítik most is a legszükségesebb ruhadarabokat, a bundát, a szűrt, a kapcát, a nadrágot stb.”[177] Az önálló földművelők nagyobb aránya volt tagja a tejszövetkezeteknek, mint a magyar megyékben, de a nyugat-magyarországi térség jóval megelőzte. A külterjes tartás illetve a magyar fajta túlsúlyának következménye volt a tagokra jutó igen alacsony tejtermék érték és a tehenek csekély tejhozama.

Az agrárhányados az egyik legalacsonyabb, az agrársűrűség pedig a legalacsonyabb a Délvidéken. Viszonylag kevés volt a fiatal, a mezőgazdasági keresők aránya a felnőtt lakosságban nem érte el az országos szintet. Ezer férfira itt jutott a legkevesebb nő a mezőgazdasági keresők között. Az önállók és a segítő családtagok súlya nem volt meghatározó, a bérmunka viszont igen. A bérmunkások közül ebben a régióban a legmagasabb a napszámosok aránya. A gazdasági tisztviselőké viszont jóval kevesebb az országos átlagnál, ami elsősorban az 1000 holdnál nagyobb birtokok hiányának következménye.

A részes földművesek viszonylag nagy arányban voltak jelen, a bérlők súlya pedig itt volt a legjelentősebb: az országos átlag kétszerese. A Délvidéken a vegyes gazdaságok aránya felülmúlta a tisztán bérleti gazdaságokét. Ennek megfelelően az országos átlag kétszerese azoknak a birtokosoknak az aránya, akik béreltek is földet is. A bérletek zöme 100 holdon aluli, mint ahogy a birtokstruktúrára is a 20–50, az 50–100 és a 100–200 holdas paraszti birtokosok túlsúlya a jellemző

[177] JUGA i. m. 192.

(e kategóriák aránya az országos átlag kétszerese), de viszonylag magas a 10–20 holdas kisbirtokosok és a 200–1000 holdas középbirtokosok aránya is.

A szántóterületben a birtokosok szerkezetének megfelelően a 100 holdon aluli gazdaságok részesedtek az átlagot jóval meghaladó mértékben a 100 holdon felüliekkel szemben. A teljes terület megoszlását vizsgálva szembetűnő, hogy ez az egyetlen régió, ahol a 100 holdon felüli gazdaságnagyságok aránya egyik kategóriában sem éri el az országos átlagot. Ez összefügg azzal már említett ténnyel, hogy a Délvidéken szinte egyáltalán nem voltak erdők.

A tagosítás itt volt a legelőrehaladottabb: a földrészletek száma az országos átlag fele, így egy parcella nagysága itt a legnagyobb. Az egy birtokra jutó jövedelem kiugróan magas (az átlag kétszerese). Az itt élő parasztság tehetős voltát jelzi, hogy az 50 koronánál több földadót fizetők aránya az országos átlag háromszorosa. A 20–50 korona földadót fizetők is másfélszer voltak többen az átlagosnál és csak Nyugat-Magyarországon volt magasabb az arányuk.

A szlovák régió

A *szlovák* régió igen szélsőséges természeti adottságú vidékeket foglalt magában: a Kisalföld egy részét, illetve magas hegyvidéki tájakat. Az utóbbiak túlsúlyát jelzi, hogy területének az átlagosnál kisebb hányadát, mindössze 40 százalékát tette ki a szántó, 35%-át viszont erdők foglalták el. Viszonylag alacsony volt a többi művelési ág részesedése is. A szántóterületen belül az ugar aránya, ha nem is nagymértékben, de meghaladta az országos átlagot. A kataszteri tiszta jövedelem értéke a rét, szőlő, nádas és erdő esetében viszonylag magas volt, de az össztermőterületet nézve meglehetősen alacsony, az átlagost sem érte el. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri jövedelem a 9 nemzetiségi régió közül a negyedik legjobb volt, de ez már nem jelentette azt, hogy elérte volna az országos átlagot. Az egy mezőgazdasági keresőre illetve lakosra jutó szántóterület nagysága megközelítette, de nem érte el az átlagot. A szántóföldön a gabona súlya nem olyan meghatározó, mint pl. a magyar megyékben vagy Nyugat-Magyarországon, de az árpa jelentősége itt a legnagyobb és viszonylag fontos szerepet játszott a rozs és a zab is. Országosan kiemelkedő volt még a burgonya, az ipari növények közül a cukorrépa (Kisalföld) és a takarmányfélék részesedése a növénytermelés értékében. Mindezeknek megfelelően ebben a régióban foglalt el a vetésterület legnagyobb részét az árpa és a burgonya. Az összes területre és a szántóra jutó bruttó termelési érték is jóval felülmúlta az országos átlagot és ugyanezt mondhatjuk el a munkaerő termelékenységéről is. A föld hozamát jelentősen növelte az istállózó állattenyésztésből nyert nagymennyiségű trágya szántóföldi felhasználása: „Vannak a hegyoldalakon olyan szántók is, amelyekre hátas kosarakban hordják fel a termékenyítő trágyát s a nép végzi a nehéz munkát is, mert a földmívelésben örömét leli."[178] Ebben a régióban a megyék egy részének mostohább természeti feltételeit egyrészt az emberi tényezők ellensúlyozták, másrészt a modern gazdálkodás olyan „szereplőinek" alkalmazása, mint a műtrágya.

Az igaerő ellátottság meglehetősen alacsony színvonalú volt. A számosállat létszáma sem érte el az átlagot sem a lakosságra, sem a mezőgazdasági népességre, sem a területre vonatkoztatva. Csak a szarvasmarha sűrűsége haladta meg az országos szintet, a többi messze elmaradt attól. Az állatállomány szerkezete viszont azt mutatja, hogy itt ment végbe legnagyobb mértékben a fajtaváltás a szarvasmarha-tenyésztésben és — összhangban a takarmánynövény-termesztés fontosságával — intenzív állattartás folyt. Ezt erősíti meg a tehenekre jutó tejmennyiség és a szövetkezeti tagokra jutó tejtermék értékének nagysága is, amelyek messze magasabbak voltak az országos átlagnál. Mindemellett a tejszövetkezeti mozgalom nem volt erős, a tagok aránya az országos átlag felét sem érte el. Nyugat-Magyarország mellett a juhállománynak itt alkották legnagyobb

[178] PECHÁNY i. m. 140. Ugyanakkor azonban a három megyében, ahol a felvidéki akció folyt, még 1909-ben is azt jelentették, hogy istállótrágya nincs, vagy ha van, rossz minőségű. Szükséges a műtrágya. In A hegyvidéki, erdélyrészi…209–264.

részét a húsjuhok. A merino azonban nem volt jellemző, inkább a rackát tartották, amelynek gyapja a háziiparban számított fontos alapanyagnak. Az állatorvosi ellátottság a délvidéki régióval együtt a legjobbnak számított.

Talajművelő eszközökkel és takarmányelőkészítő gépekkel viszonylag nagyon jól felszerelt régió volt, a modern gépek, mint pl. a vetőgép vagy gőzeke előfordulása is gyakoribb volt az átlagosnál és jól tükrözték a növénytermelés szerkezetét és a szarvasmarha-tenyésztés elsődlegességét. A gyümölcsaszalók viszonylag magas aránya mutatja, hogy a házi szükségletre termelés mellett piaci értékesítésre is sor került: „ahol nagyobb a gyümölcstermelés, ott a lekvárfőzést és a gyümölcsaszalást nagyban űzik” [179]. A gabonacséplés nem folyt korszerűen, ami valószínűleg annak a következménye, hogy a szlováklakta térség nem gabona- és különösen nem búzatermesztő vidék — tehát nem piacra, hanem saját maguk ellátására termelték, ami maga után vonta volna a cséplés nagyobb arányú gépesítését.

A nyugat-magyarországi régiótól eltekintve itt volt a legalacsonyabb az agrárhányados és a mezőgazdasági keresők aránya sem érte el az átlagot. A nőké viszont az össznépességen, illetve a mezőgazdasági keresőkön belül a horvátok után a legmagasabb, amit elsősorban a férfiak elvándorlása okozott. Az önálló gazdálkodók és a segítő családtagok aránya átlagosnak tekinthető. A bérmunkások közül — mivel a 100–1000 hold közötti gazdaságok az igazán jellemzőek attól eltekintve, hogy a szántóterületből a 100 holdon aluli gazdaságok az országos átlagnál nagyobb arányban részesednek 1895-ben és 1913–15-ben is — a mezőgazdasági cselédek jelenléte volt a meghatározó és jelentős volt a gazdasági tisztviselők súlya is. A mezőgazdaságból élők műveltségi szintje magas volt: mind az írni-olvasni tudók, mind pedig a négy középiskolát végzettek aránya jóval nagyobb volt az átlagnál.

A szlováklakta megyékben a bérlők aránya viszonylag alacsony. Legelterjedtebbek a 200–1000 holdas, valamint az 1000 holdnál nagyobb bérletek. A vegyes gazdaságok aránya felülmúlta a tisztán bérleti gazdaságokét jelezve, hogy a birtokosok jelentős része bérelt is földeket. A térséget inkább a 10 hold alatti kisbirtokosok súlya jellemezte. A teljes területből a 10 000 hold feletti gazdaságok viszonylag nagy arányban részesedtek, ami a természeti adottságoknak megfelelően az erdőknek köszönhető.

A tagosítás itt haladt a leglassabban az országban, mert itt állt a legtöbb részletből egy földbirtok még a kataszteri felmérés kiigazítása idején (1909–1914) is, s ennek megfelelően egy parcella a volt a legkisebb terjedelmű. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem nagyon alacsony, az országos átlag kétharmada. Az évi 20 koronánál több földadót fizető birtokosok aránya a ruszin és székely régióban élőkénél háromszor nagyobb volt, meghaladta a szász és a

[179] PECHÁNY i. m. 149.

román vidékekét is, az országos átlagot azonban nem érte el. A két legalacsonyabb földadókategóriába tartozók aránya is magasabb az átlagnál, de messze nem olyan mértékben, különösen az 5 korona alatt fizetők esetében, mint a ruszin, székely és román régiókban.

A ruszin régió

Az egyik legalacsonyabb népsűrűségű, kb. 40 százalékban *ruszinok lakta* négy megye az ország északkeleti részében igen kedvezőtlen, a székely térséghez hasonló természeti adottságokkal rendelkező régió volt. A szántó az összterületnek itt is mindössze egyötödét foglalta el, az erdő viszont majdnem a felét. Az országos átlagnál másfélszer nagyobb volt a rétek aránya is. Az egy katasztrális holdra és egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem nagysága a székely régióban becsült legalacsonyabb értékhez képest valamivel magasabb volt. Horvátország után itt a legkisebb az egy mezőgazdasági keresőre illetve lakosra jutó szántóterület nagysága, bár némileg eltérő okok következtében. Horvátországban elsősorban a népesedési viszonyoknak (agrársűrűség), itt viszont a természeti adottságoknak (erdők aránya) köszönhetően.

A teljes növénytermelési értéken kb. 60–40 százalékban osztoznak a szántóföldi növények és a kaszálók. A gabona aránya a szántóföldi termelési értékben meglehetősen alacsony. A búzát és rozsot megelőzve legfontosabb gabonafajta a zab, amelynek az aránya az országos átlag kétszerese. A burgonya a szlováklakta régió után — az itt élő lakosság táplálkozási hagyományai és az éghajlati adottságok következtében — itt alkotja legjelentősebb hányadát a szántóföldi növénytermelés értékének. Ebben a térségben részesednek a legnagyobb arányban az egyéb ipari növények — mint a len, kender, dohány — termelési értékben és a learatott területben. A fontosabb növények átlagtermése, valamint a föld hozama meglehetősen alacsony. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték a szántóra vonatkoztatva alig több, mint az országos átlag fele, de a székely régiót megelőzi, az összes termőterületre jutó érték viszont a ruszin régióban volt alacsonyabb. Mi lehet az oka a fentiekben bemutatott igen kedvezőtlen talajadottságokon kívül az ennyire alacsony színvonalú munkatermelékenységnek? A székely régiótól eltérően itt mind az igaerő ellátottság színvonala, mind a gépi erőforrások (lokomobilok és járgányok) aránya olyan alacsony volt, hogy nem ellensúlyozhatta a hátrányos természeti feltételeket. „Ma tehát körülbelül az a helyzet, hogy a mezőgazdasági földek, rétek, igen csekély termőerejűek, legelőjük nincs s erdejökben vagy nem szabad vagy nincs mit legeltetni."[180] Mindehhez hozzájárult még az emberi tényező is: a ruszinlakta térségben, ahol a 6 éven felüli népesség alig több mint 40 százaléka tudott írni-olvasni, az őstermelő keresők között ez az arány még alacsonyabb volt. A

[180] Egán Ede miniszteri biztos jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a máramarosi rutének kivándorlása ügyében készült emlékirata tárgyában. In szerk.: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. II. 1892–1900. Budapest, 1956. 873.

munkaerő műveltségi szintje itt volt a legrosszabb az országban. Egán Ede, a hegyvidéki akció vezetésével megbízott miniszteri biztos is úgy vélte, hogy nagy hibát követett el a kormány az úrbérrendezés alkalmával, amikor ezt a népet a viszonyok nagy átalakulása után magára hagyta, nem tanította arra, hogy hogyan boldoguljon. „Az egy évszázados kultúrai haladást magában foglaló nagy átalakulásban, tanácsadás, segítség és irányítás nélkül egyedül állott."[181] Az elmaradottságot az állami akció során igyekeztek felszámolni: mintagazdaságokat és népkönyvtárakat létesítettek, gazdaköröket és sokféle háziipari tanfolyamot szerveztek. Gépek és vetőmagok, főleg árpa és zab kiosztására valamint legelő- és rétjavításra is sor került.[182]

A termelőeszközökkel való ellátottság színvonala a horvát, székely és román régiókhoz hasonlóan meglehetősen alacsony volt, a hagyományos eszközöknek is elsősorban a korábbi, elavultnak számító típusait használták.

A számosállat létszám minden tekintetben itt a legkevesebb. Valószínűleg a kormányakciónak köszönhető, hogy jelentős a szarvasmarha (egy lakosra 385, országos átlag 366) és a fejős tehén állomány (170, illetve 157) és mindemellett a marhaállomány több mint 70 százaléka tarkafajta. A juh fajták közül a racka az uralkodó, de a többi régióhoz képest viszonylag nagy a húsjuhok aránya[183] (10,7%) is. A tejszövetkezeti mozgalom igen erőtlen, az önálló földművelők közül mindössze az országos átlag egytizede tejszövetkezeti tag. A tejtermék értéke és a tehenek tejhozama alacsony.

A mezőgazdasági keresők aránya az összlakosságban az átlagosnál alacsonyabb, és itt jut a legtöbb eltartott 100 keresőre a 15 éven aluli korosztály nagy arányának köszönhetően. Amint már említettük, a ruszinoknak volt a legnagyobb természetes szaporodása a századfordulón. A férfiakra jutó nők száma — ugyanúgy, mint a szlováklakta vidéken — magas, amit a jelentős méretű kivándorlás okoz. A románlakta megyékhez és a székely régióhoz hasonlóan igen jellegzetesek a családi gazdaságok, amint az önállóak és segítő családtagok együttes aránya mutatja. A bérmunka alkalmazása nem jellemző, legfeljebb a napszámosok aránya haladja meg valamivel az országos átlagot a kereső népességen belül. A családi gazdaságok azonban még az önellátást sem tudják biztosítani, mivel a birtokosok szerkezetét vizsgálva feltűnő, hogy elsősorban az 1–10 holddal rendelkező birtokosok súlya a meghatározó.

A földbérletek, különösen a tisztán bérletek elterjedtsége igen korlátozott volt 1895-ben a többi régióhoz képest. Az 1910-es adatok (Budapest nélkül) alapján azonban szembetűnő, hogy a szlováklakta megyék mellett éppen ebben a régióban találhatók legnagyobb arányban az országban a 200–1000 holddal és az 1000 holdnál többel rendelkező bérlők.

[181] Uo.
[182] A hegyvidéki és erdélyrészi… 9–154.
[183] Csak a szlovák és a nyugat-magyarországi régióban volt ennél nagyobb az arányuk. Az országos átlag 8% volt.

A szántóterület több mint négyötöde a 100 holdon aluli gazdaságok tulajdonában volt, de ebben a térségben nem szabad elfelejtenünk, hogy a szántók az összterületnek csak 20%-át alkották. Az 1914-es adatok szerint a teljes területben itt jellemzőek leginkább a 100 holdon felüli birtokok az országban, amelyeknek legnagyobb része 10000 hold feletti, főként erdőség. Egán Ede szerint a ruszin régió elmaradottságának egyik fő oka az 1848 után lezajlott úrbérrendezés volt, aminek következtében „a nép kiszorult az erdőből és saját korlátolt községi területére szoríttatott vissza.[…] A tényleges szituáció ma sok helyen az: hogy a parasztok kertkerítésénél kezdődik az uradalmi erdő. Ellenben a kisbirtokosok legelőterülete a községtől távol eső helyeken, gyakran sziklás, nagyon lejtős és így állandóan legeltetésre nem használható, illetőleg a törvény értelmében beerdősítendő területre[184] osztattak ki.[…] A nép anyagi helyzete ma tényleg rosszabb, mint akkor volt, midőn még úrbéres viszonyban állott az uradalommal."[185] Az állam megpróbált az akció során a föld- és legelőhelyzeten is segíteni: 12 év alatt 20657 hold földet bérelt a Schönborn birtokból és 66 község 3063 gazdája jutott így minimális bérleti díjért 1, 3, 5 holdas parcellákhoz. Ezen kívül 6000 hold öröktulajdon is került a parasztok birtokába. Az állam 7288 hold havasi legelőt is bérelt, ahová 4600 állatot hajtottak fel a parasztok.[186]

A tagosítás lassúsága miatt még az első világháború előtt is átlagosan 11 földrészletből állt egy birtok, azonban egy parcella nagysága ebben a régióban mégis meghaladta az átlagot. „Kutatva e nép megélhetési viszonyaiban beállott bajok okát tapasztaltam, hogy a mai nyomorúságos állapotok fő kútforrását a tagosítás és úrbéri rendezés tényében egyrészt, de másrészt annak a hegyvidék különleges viszonyaihoz nem eléggé alkalmazkodó keresztülvitelében kell keresnünk. […] A fennálló bajok keletkezési okául tekintendő továbbá ama körülmény is, hogy Magyarország hegyvidékére a mezőgazdasági kultúra a sík- és dombvidékről került és így nem számolván a hegyvidék különleges viszonyaival, az nagy részben a gabonatermelésre lett alapítva."[187] Az egy birtokra jutó kataszteri jövedelem kb. harmada volt az országos átlagnak. A kivándorlási veszteség mértéke meglehetősen nagy volt, ami ebben a régióban szorosan összefüggött azzal, hogy a mezőgazdaságból sem lehetett megélni[188] és a gazdaság más ága sem nyújtott munkalehetőséget. Az állami akció keretében, hogy a munkalehetőséget növeljék (és az esetleges aratósztrájkokat letör-

184 Az 1879. évi erdőtörvény rendkívül fontos volt abból a szempontból — ismerte el Egán is beszámolójában —, hogy az ország hegyvidékeit megóvják a Karszt szomorú sorsától, s a kontinentális éghajlatot a szélsőségek és az alföldeket a hóolvadás okozta vizek akadálytalan leözönléséből származó árvíz veszély ellen megvédjék. Ugyanakkor remélte, hogy hamarosan felülvizsgálják az erdőtörvényt és módosítani fogják.

185 Egán Ede miniszteri biztos jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a máramarosi rutének kivándorlása ügyében készült emlékirata tárgyában. In szerk.: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi….870–874.

186 A hegyvidéki, erdélyrészi… 9–154.

187 Darányi Ignác földművelésügyi miniszter előterjesztése az uralkodóhoz. In szerk.: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi… 849–850.

188 […] hol a kaszálók és legelők haszna az állattenyésztésben nyilvánul, az állatállomány azonban ugyancsak nagyrészben idegen tulajdon, ott a nép által birtokolt és különben is csekély kiterjedésű anyaföld képtelen e lakossá-

jék) évente kb. 7–8000 ember ment az Alföldre dolgozni.[189] „A megélhetésnek egyik biztosítékát abban is fellelhetni véltem, hogy ezen földmívelő nép, melyet saját földjének megmunkálása egész éven át nem foglalkoztathat, időközönkint az ország más vidékein nyerjen elfoglaltságot és kenyérkeresetet."[190] A megélhetés nehézségét alátámasztják az adózásra vonatkozó adataink is: a székely régió után itt éltek legnagyobb arányban olyan birtokosok, akik évente kevesebb, mint 5 korona földadót fizettek, és a legkevesebben azok, akik 10–50, illetve 50 koronánál többet adóztak. Ezért hasonlóan az erdélyrészi akcióhoz, itt is nagy figyelmet szentelt az állam a hitelszövetkezeteknek: 35819 taggal 143 szövetkezet alakult és kb. 6 millió korona kölcsönt folyósítottak nekik.[191]

A korabeli Európa többi országához hasonlóan a magyar kormány is alapvetően liberális elveket vallott, de ugyancsak más országokhoz hasonlóan — igaz, azoknál jóval kisebb mértékben —, fokozatosan eltávolodott ettől a liberalizmustól, mivel a korabeli gazdaságpolitika irányítói is felismerték, hogy Magyarországon a gazdaság fejlesztése terén több feladat hárul az államra, mint a fejlett országokban.[192] Ausztriában is kormányzati beavatkozás, tervszerű gazdaságpolitika segítette elő, hogy a magas hegyvidéki területeken egy a tájhoz illő mezőgazdasági kultúrát fejlesszenek ki, s megteremtsék az alpesi tejgazdálkodást. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1900-ban az uralkodóhoz írt felterjesztését — amelyben beszámolt a hegyvidéki akció addigi eredményeiről és a következő évek teendőit összefoglalta — így zárta le: „A ruthének lakta hegyvidék […]az Alpesekkel való hasonlatosságánál fogva minden kétséget kizárólag ép úgy, mint az Alpesek, a jólét, vagy legalább a megelégedettség színhelye lehetne."[193]

A székely régió

A *székelyeklakta* legalacsonyabb népsűrűségű régióban, ahol az élet- és munkakörülményeket egyaránt megnehezítette a Keleti Kárpátok, az összterület majdnem felét, ugyanúgy, mint a ruszinlakta megyékben, az erdőségek uralták, kb. 15 százalékát a rétek alkották s a szántó alig haladta meg a terület egyötödét. A hagyományos nyomásos gazdálkodás a ruszin vidék mellett itt élt a leginkább, mivel a szántóföld igen nagy része, kb. 20 százaléka évente parlagon maradt.[194] Az egy katasztrális holdra jutó tiszta jövedelem itt volt a legalacsonyabb, ami azt jelentette, hogy ez mindössze az országos átlag 20 százalékát tette ki és egytizedét sem érte el a Délvidéken becsült

got kellően táplálni és fenntartani." Darányi Ignác földművelésügyi miniszter előterjesztése az uralkodóhoz. In szerk.: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi … 850.

189 A hegyvidéki, erdélyrészi… 9–154.

190 Uo.

191 Uo.

192 KATUS i. m. (1983.) 271.

193 Iratok a nemzetiségi…. 849.

194 Számításainkon kívül lásd még FÜR i. m. 1976. 176. és VÖRÖS i. m. 1983. 316–317.

legmagasabb értéknek. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri jövedelem hasonlóképpen alakult. Az egy mezőgazdasági keresőre illetve lakosra jutó szántóterület nagysága igen alacsony volt, az átlag kétharmada.

A teljes növénytermelési érték majdnem fele-fele arányban tevődött össze a szántóföldi növényekből és a kaszálókból. A szántóföldön túlsúlyban volt a gabona, elsősorban a rozs és a zab. A többi növény részesedése a termelési értékben — a kukorica és a takarmánynövények kivételével — még az országos átlagot sem érte el. A termésátlagok a horvát- és a ruszinlakta régióknál magasabbak voltak és a munkaerő termelékenysége is jobb volt a horvát, ruszin, sőt a román térségénél is. Ennek oka egyrészt az igásállatoknak mind a népességre, mind pedig a területre vonatkoztatott igen jelentős aránya volt. Másrészt nem elhanyagolható szempont a munkaerő[195] színvonala sem: igaz, hogy az írni-olvasni tudók aránya az őstermelő keresők között nem érte el az átlagot, de ebben a régióban jutott ezer őstermelőre a legtöbb — az országos átlag kétszerese —, aki a középiskola négy osztályát elvégezte, ami valószínűleg a mezőgazdasági iskoláknak köszönhető. Az állami akció során 315 népkönyvtárt létesítettek, és megalakult 460 gazdakör is, amelyhez 23509-en csatlakoztak tagként. 353 községben 499 előadást tartottak a székely gazdák ismereteinek bővítésére.[196] A termelőeszközökkel való ellátottság színvonala egyébként meglehetősen alacsony volt, a hagyományos eszközöknek is elsősorban a korábbi, elavultnak számító típusait használták. A rossz ekék és a hiányos technikai felszereltség miatt meglehetősen ritkán és sekélyen szántottak.[197] Ez és a kevés trágyafelhasználás nagyban hozzájárult az alacsony termésátlagokhoz. „… a székely a húgylét kiengedi az istállójából az utcára, úgy, hogy eső után egész barna lé folyik a patakokban….”[198] Nem véletlenül támogatta az állami akció is anyagilag a trágyatelepek létesítését[199]. A szekerek aránya itt volt a legnagyobb az országban, többségében viszont még fatengelyűek voltak.

A számosállat létszám viszonylag magas volt: a ló és a sertés nem jellemző, a hegyvidék kopárabb területein inkább a juh és kecsketartás volt a meghatározó, valamint jelentős külterjes szarvasmarha-tenyésztésről[200] árulkodik a szarvasmarha létszáma és szerkezete: az országban itt található még legnagyobb arányban a magyarfajta (az állomány közel 80%-a), ezért tekintették igen fontos feladatnak a székelyföldi akció során a nyugati fajták tenyésztésének előmozdítását. 285 községben 305 tenyészbika, 187 községben 1896 gazda részére 2548 tenyésztehén és üsző

195 A parasztságra vonatkozóan lásd még EGYED Ákos: A parasztság Erdélyben a századfordulón. Bukarest, 1975. és uő: Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914. Bukarest, 1981.
196 A hegyvidéki, erdélyrészi… 157–208.
197 KOÓS i. m.
198 (ENESEI) DORNER Béla: Az erdélyi szászok mezőgazdasága. Győr, 1910. 250. és KOÓS i. m.
199 A hegyvidéki, erdélyrészi… 157–208.
200 A legelők állapota is igen rossz volt, elhanyagolták őket, nem törődtek velük — olvasható az 1906-ik évi jelentésben.

vásárlását támogatta[201] az állam 720.000 K értékben. Az önálló földművelők viszonylag nagy aránya (az országos átlag másfélszerese) volt tagja a tejszövetkezeteknek, de a megfelelő minőségű takarmány és tartás hiánya miatt itt jutott a legalacsonyabb tejtermék érték egy szövetkezeti tagra, mivel a fejős tehenek tejhozama ebben a régióban volt a legkisebb (az átlag fele). (Enesei) Dorner Béla a székelyföldi miniszteri kirendeltség vármegyei megbízottja volt. Ezen tisztségében a székely kisgazdákat minden évben tanulmányi kirándulásokra vitte szász községekbe. (De jártak Kecskeméten is a zöldségtermelést tanulmányozni.) 1908-ban egy 65 főből álló csapatot a barcasági szász gazdákhoz vezetett. A csapat tagja volt Czirmes Bálint, kir. gazd. szaktanár, aki tapasztalataikat megírta: „Kellemetlen csepergő időben érkeztünk Botfalvára. A nagyszabású cukorgyárat és annak okszerűen kezelt, modern berendezésű gazdaságát a tisztviselő személyzet mutatta be és magyarázta meg kiránduló társaságunknak. Gazdáink figyelmét leginkább a csalamádé zsombolyozása kötötte le, mert a mi székelyeinknek fogalma sem volt eddig arról, hogy mi módon lehet az óriási tömegű, nagy víztartalmú, esőben kaszált és behordott csalamádét, elromlás nélkül, szakszerűen elrakva, akár évekig is eltartani. Most már meggyőződtek erről saját szemeikkel és tapasztalhatták azt is, hogy a cukorgyári gazdaságban 2 mm. szuperfoszfát műtrágya alkalmazásával holdanként 400–500 kg nyers csalamádét lehet termelni." [202] Az állami akció során azonban nem csak a szarvasmarha tenyésztésre és a tejszövetkezetekre voltak különös figyelemmel, hanem a juh- és sertéstenyésztésre is: 6660 db tenyészjuhot osztottak ki (cigáját) 110.000 K, és 1414 db angol hússertést 128.000 K értékben.[203] A szövetkezeti mozgalmat erősítette az állatbiztosító szövetkezetek létrehozása is, amelynek során 55 szövetkezet alakult 2879 taggal s 6293 állatot biztosítottak 1151000 K értékben.[204] Az állatorvosi ellátottság a horvátok után a leggyengébbnek számított.

Az agrárhányados és az agrársűrűség is meghaladta az országos átlagot, de nem túl nagy mértékben. Az ezer férfira jutó nők száma és a nők aránya a mezőgazdasági keresők között ebben a régióban volt a legalacsonyabb, s amint már a fentiekben erre kitértünk, ennek oka a nagyarányú el- és kivándorlás (Romániába): „[…] a székely leányoknál a legmódosabb sem veti meg a szolgálatot. Míg Romániába tőlünk román leány a legritkább esetben megy szolgálni, addig a székely leányok tömegesen lepik el a szomszéd állam nagyobb városait, különösen Bukarestet, ahol különben tisztességes keresetre tesznek szert. Az erdélyi magyar cselédek ott igen keresettek."[205]

[201] KOÓS i. m.
[202] DORNER: i. m. 1910. 113.
[203] KOÓS i. m.
[204] A hegyvidéki, erdélyrészi… 157–208.
[205] MOLDOVÁN i. m.: 476. és lásd még BARABÁS Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete. *Közgazdasági Szemle*, 1901.; ÜRMÖSSY Sándor: Az elbujdosott magyarok Oláhországban. Budapest, 1899.; LÁSZLÓ Gyula: Székely és csángó leányok sorsa. Marosvásárhely, 1899.; Uő: Székely kivándorlás. Budapest, 1900; T. NAGY Imre: A székely kivándorlás., 1905.; INCZE István: A székely kivándorlás. Marosvásárhely, 1902.;

A földműveléssel foglalkozó kereső népességnek a szász régió után itt alkották legnagyobb részét az önállóak, azonban a birtokosok birtoknagyság szerinti megoszlása alapján egyértelmű, hogy elsősorban 20 hold alatti családi jellegű birtokokon gazdálkodhattak. A bérmunkát illetően a székelylakta megyékben elsősorban napszámosokat alkalmaztak, ami valószínűleg összefüggött azzal, hogy a gazdaságnagyság-csoportok minden kategóriájában a rét, valamint a 100 holdnál nagyobb gazdaságokban a rétek mellett a szőlő területe dominált.

A székely régióban sem a vegyes, sem a tisztán bérleti gazdaságok nem jellemzőek. A bérlők aránya jóval az országos átlag alatt marad. A szántóterület több, mint 80 százaléka a 100 hold alatti gazdaságok tulajdonában volt már 1895-ben is. Ez az arány a szász régió után a legmagasabbnak számított. 20 évvel később a 100 holdon felüli gazdaságok már csak a szántóterület 10 százalékát birtokolták.

A tagosítás viszont meglehetősen lassan haladt, egy birtok földrészleteinek száma magasabb volt az országos átlagnál, egy parcella nagysága pedig kisebb volt annál.[206] Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem mindössze az átlag egy harmada, a legalacsonyabb volt az országban. A vidéket igen alacsony vagyoni és jövedelmi szint jellemezte, a szegénység általánosnak mondható: a birtokosok közül itt a legmagasabb azoknak az aránya, akik évente 5 koronánál kevesebb földadót fizetnek (az országos átlag több mint kétszerese), viszont a legkevesebben vannak az 50 koronánál többet adózók és a 10–50 koronát fizetők is. Ezért is volt nagy jelentősége annak, hogy az erdélyrészi (megindításakor székely) akció során gondot fordítottak a hitelszövetkezetek létrehozására is.[207]

A szász régió

A *szász régió* területe volt a legkisebb a nyugat-magyarországi után. A nevet adó nemzetiség a ruszinlakta megyékhez hasonlóan itt sem élt abszolút többségben, mindössze a népesség egyharmadát alkotta. A hegyvidéki környezet miatt mezőgazdasági szempontból a hátrányos természeti feltételekkel rendelkező régiók közé tartozott. Összterületéből az erdő is majdnem olyan arányban részesedett, mint a szántó, amelynek aránya jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál, míg az erdőké magasabb annál. A rét és a legelő hányada is az egyik legmagasabb az országban. Az ugar aránya a szántóterületben a román megyékhez hasonlóan magas, 15 százalék. Az egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem a horvát és szlovák régiókét nem érte el, de a

HEGEDŰS Lóránt: A székelyek kivándorlása Romániába. *Budapesti Szemle*, 1902.; SIMON Péter: A székely kivándorlás kivált vallási, nemzeti és közgazdasági szempontból. Budapest, 1911.;

[206] Lásd még SZÉKELY Ferenc: A tagosítás kérdése. Debrecen, 1901.; MOLNÁR Józsiás: Székelyföldi arányosztás. Budapest, 1902.; TÖRÖK Albert: A székelyföldi arányosításokról. Székelyudvarhely, 1903.; SEBESS Dénes: A székelyföldi tagosítás és arányosítás. Marosvásárhely, 1903.;

[207] A hegyvidéki, erdélyrészi… 157–208.

székely, ruszin és román megyékét felülmúlta. Ugyanez mondható el az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri jövedelmet vizsgálva is. Az egy mezőgazdasági lakosra illetve keresőre jutó szántó nagysága nem érte el az országos átlagot, de nagyobb volt a székely, ruszin, román és horvátországi régiókénál. Adottságait tekintve az „alsó-középosztályba" sorolhatnánk a térséget.

A teljes növénytermelési érték megoszlása a szántóföldi növények és a kaszálók arányát illetően a román megyékéhez hasonlított. A szántóföldi növénytermelés szerkezetében azonban jelentős eltérés figyelhető meg: a gabona learatott területe aránylag itt a legkisebb és részesedése a növénytermelési értékben a horvátországihoz hasonlóan alacsony volt. A főbb gabonafajták a búza, az árpa és a zab. A Délvidék után itt adta a szántóföldi termelés értékének legnagyobb hányadát a kukorica. A két régióban közel azonos nagyságú területet foglalt el a kukorica, de kisebbet, mint a románlakta megyékben. A piac igényeire[208] gyorsan reagált a brassói medencében élő szász és magyar többség és így viszonylag fontos ipari növény volt a cukorrépa, amelynek részesedése a szántóföldi növénytermelésben az országos átlag másfélszerese. A takarmánynövényeknek a magyar és a szlováklakta régiókhoz hasonlóan meghatározó súlyuk volt A föld hozama a természeti adottságokból következően valamivel elmaradt az országos átlagtól, de szinte valamennyi fontosabb növény átlagtermése meghaladta azt. Ebben jelentős szerepe lehetett egyrészt a föld trágyázásának[209], mivel a régióban intenzív szarvasmarha-tenyésztés is folyt. A kortársak így látták: „Akár őshazájukból magukkal hozott érzék és tudás (hol szintén gyenge, rossz földön gazdálkodtak, tehát a trágyát már megbecsülniök kellett, de ott már akkor a márgával való följavítás ismeretes is volt) akár az erdélyi gyengébb és trágyázás nélkül nem termő talaj kényszerűsége, akár már a régibb időkben vezetőik által beléjük oltott szaktudás volt az oka: de tény, hogy Erdélyben a trágyakezelés és helyes trágyázás iránti magasabb érzéket csakis náluk tapasztaltam. […] A trágyatelep egyúttal a gazda minőségének fokmérője. Minél magasabban, szebben, rendesebben van az fölrakva, mint egy szépen megrakott szénásszekér (sőt árnyékszék melléje, reája van építve, nagyon okosan!) annál jobb módot jelez ez a gazdánál. A leányos apa a kérőt körülvezeti a gazdaságában, és dicsekedve mutatja neki a nagy trágyatelepet, látod: 'jó helyre házasodol!'. A lakodalmas nép a templomból a lakodalmas házba jövet, elől a fuvószenekarral az udvarban először körülkerüli a trágyatelepet, csak azután tér be a lakodalmas házba. Ez is babonás összefüggésben van a 'gazda aranyával' tehát azzal, hogy ha az oly nagy lesz mindig, mint a lakodalomkor: akkor lesz jó mód ezután is."[210] A magas földhozam másik fontos tényezője, a munkaerő. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték az összterületre vonatkoztatva nem sokkal volt

[208] A botfalui cukorgyár vásárolta fel a cukorrépát. A cukorgyárnak egyébként egy mintagazdasága is volt, amelyről igen elismerően számolt be az 1908-ban ott járt székely küldöttség vezetője, Czirmes Bálint. DORNER i. m.: 126., 113–114.
[209] Uo.: 250.
[210] Uo.: 251–252.

alacsonyabb az átlagnál, s e mutató tekintetében a régió első helyen áll a hat kedvezőtlen természeti adottságokkal rendelkező térség között (szlovák, horvát, román, ruszin, székely). Mivel magyarázható ez a hatékonyság? Egyfelől az őstermelő keresők iskolázottságával, ami különösen az ezer őstermelő keresőre jutó négy középiskolai osztályt elvégzettek arányában nyilvánul meg, mivel a régió lakosságának nagyobb részét kitevő románság miatt a mezőgazdasági keresők írni-olvasni tudásának aránya csak az országos átlagnak megfelelő. Nagyon jelentősek voltak a szászok körében a gazdasági szakoktatási intézmények és a hozzájuk kapcsolódó tangazdaságok, amelyek az 1860–70-es évektől fogadták a tanulókat 3 éves bennlakásos rendszerben.[211] Másfelől a szász megyék a Délvidék után az igaerővel legjobban ellátott területet alkották és a termelőeszközökkel és gépekkel való ellátottság színvonalát illetően is a régiók élvonalába tartoztak.

Az igavonó szarvasmarha, azon belül is a bivalyok szerepe a meghatározó. Bár a fentiekben láthattuk, hogy a gabonát elsősorban nem piacra, hanem saját szükségletre termelték, a cséplést 95 százalékban valamilyen géppel, főleg motoros és járgányos cséplőgéppel végezték. A vetőgépek aránya a nyugat-magyarországi régió után a legnagyobb, az országos átlag kétszerese.

Az ezer lakosra és mezőgazdaságból élőre jutó számosállat létszám a legmagasabbak közé tartozott és főleg a szarvasmarha- és juhtenyésztés dominált. A juhfajták közül a régióban élő románok által tartott racka volt az uralkodó. A tarkamarhák aránya nem érte el az országos átlagot, aminek oka ebben az esetben is az (a népesség írni-olvasni tudásához hasonlóan), hogy a szászok mindössze egyharmadát alkották a három megye lakosságának. A tejszövetkezeti mozgalom jóval fejlettebb, mint a ruszin, román vagy a szlovák régiókban, megközelíti az átlagot, Brassó megye pedig különösképpen kiemelkedő ebből a szempontból is. A Brassó megyei Feketehalomba 1908-ban tanulmányi kirándulást vezetett a székely kisgazdák részére Enesei Dorner Béla kir. biztos, és az út tanulságait Czirmer Bálint kir. gazd. szaktanár (Enesei jellemzésében egy „ősszékely") a következőképpen írta le az *Erdélyi Gazdá*-ban: „Első utunk a községi apaállatok istállójába vezetett. […] A vízvezetékkel és villanyvilágítással is felszerelt istálló oly pazarló berendezésű, hogy annak láttára egyik előkelő székely emberünk, kiszaladt az istállóból és azt mondta: 'a föld alá búvok szégyenembe, hogy mennyire el vagyunk maradva ezektől a szászoktól.' A nagy vagyont érő remek szép apaállatok évi tartása 9–10 ezer koronával terheli a nevezetes község büdzséjét. A feketehalomi szász gazdák állatállománya meghaladja a 4000 darabot."[212] A tej- és tejtermékek iránti egyre növekvő keresletet a térség városai (Medgyes, Erzsébetváros, Segesvár, Kőhalom, Nagyszeben, Fogaras, Brassó, stb.) támasztották.

Az agrárhányados és az agrársűrűség viszonylag magas, az önállóak és segítő családtagok együttes aránya a ruszin és román megyékhez hasonlóan meghatározó, bár hozzájuk képest a

[211] Uo.: 296.

megoszlásuk különböző: a szászoknál nagyobb az önállók hányada, mint a segítőké. A bérmunka azonban nem jellemző a térségre. A mezőgazdasági keresőkön és az össznépességen belül a nők aránya viszonylag magas, amit részben magyarázhatunk a régióból történő országosan legnagyobb arányú kivándorlással. A századforduló után a szlovák és ruszin nemzetiségeken kívül megindult a többi etnikum kivándorlása is, egyrészt a tengerentúlra, de a németek és szászok közül sokan indultak Németországba, a románok pedig Romániába.

A régióra nem volt jellemző a földbérletek egyik típusa sem 1895-ben, és a későbbiek során sem válnak meghatározóvá a bérlők. Az 5–20 holddal rendelkező birtokosok súlya jelentős, a többi kategóriába tartozók aránya a legalacsonyabbak közé tartozik az országban. Ezt a helyzetet tükrözi egyértelműen a szántóterület gazdaságnagyságok szerinti megoszlása is 1895-ben és az első világháború előtt: a 100 holdon aluli gazdaságok ekkor 90 százalékban birtokolták a szántó területét.

A tagosítás folyamata csak a szlováklakta régióban haladt lassabban, mint itt, ezért a földrészletek száma magas volt, egy-egy parcella terjedelme pedig meglehetősen kicsi. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem nagysága csak a ruszin és székely régióét múlta felül, de mindössze az országos átlag fele volt. Erre a régióra volt a legjellemzőbb az 5–20 korona földadót fizetők aránya a birtokosok között. Az évi 50 koronánál többet fizetők az országos átlag mindössze egyötödét tették ki, viszont a legkisebb adókategóriába tartozók aránya nem érte el a ruszin, székely, román, sőt a szlovák régiókét sem, mert alig haladta meg az átlagot. Érthető tehát az emberek nagyarányú kivándorlása, de éppen *a szász régió jó példa arra, hogy a munkakultúra, a munkaerő színvonala mennyiben képes a piaci kihívásokra válaszolni, modernizálni egy térség gazdaságát, ellensúlyozni az igen hátrányos természeti adottságokat.*

A román megyék

A *román megyékben* az ott élőknek 30 százaléka nem volt román anyanyelvű. A természeti adottságok a mezőgazdasági termelés szempontjából nem voltak kedvezőek, mert az összterületnek majdnem 40 százalékát erdő borította. Ugyancsak felülmúlta az országos átlagot a rétek és legelők részesedése, a szántóterületé viszont messze alacsonyabb volt annál, mivel a területnek mindössze egyharmadát foglalta el. A román-szász régióhoz hasonlóan az ugar aránya a szántón itt is kb. 15 százalék, ami azt jelentette, hogy még meghatározó volt a térségben a nyomásos[213] gazdálkodás. Az egy katasztrális holdra, illetve az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke az össztermőterületen az egyik legalacsonyabb volt.

212 Uo.: 109.
213 FÜR i. m. 1976. 176.

Az összes növénytermelési érték majdnem egyharmadát a kaszálók, a fennmaradó részt pedig a szántók adták. A vetésterületnek valamivel több mint 70 százalékát két növény foglalta el: a búza, amely a régió legfontosabb gabonaféléje volt, aránya a Délvidék után a legnagyobb volt, és a kukorica. Ez a búzamennyiség azonban valószínűleg még önellátásukat sem fedezte, a mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó bruttó termelési érték ui. jóval elmaradt az átlagtól. Hiába arattak a szántó jelentős részén búzát, a szántó területe az összterületből, amint azt a fentiekben már írtuk, mindössze 30%-ot tett ki, s ez az arány még a fele sem volt a délvidékinek. Nem véletlenül olvasható tehát több, korabeli leírásban is, hogy az itteni lakosság „legfőbb tápláléka a kukorica, leginkább azzal látja el magát, ezt termeszti a legnagyobb mennyiségben”[214]. „A román ember kenyere leginkább a málé, búza vagy rozs kenyeret csak a tehetősebbek asztalán látni.”[215]

Az egy mezőgazdasági lakosra vagy keresőre jutó szántó területe jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál és csak a ruszin, székely és a horvátországi területeken volt kisebb, mint itt. Az egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték az összterméterületre vonatkoztatva a ruszin régión kívül itt volt a legalacsonyabb, ami a hagyományos nyomásos gazdálkodás túlsúlyának köszönhető: „A román községekben mindenfelé a határ két részre oszlik, az egyik művelés alatt van, a másik rész ugarban pihen.”[216] A munkaerő termelékenysége igen alacsony, csak a horvát és ruszin régiókét haladja meg, pedig az igaerő ellátottság ezer hold területre vonatkoztatott mértéke jóval felülmúlta az átlagot, de a mezőgazdasági keresőre jutó viszonyszám már nem érte el azt, mert nagyon magas volt az agrárhányados és nagy volt az agrársűrűség is. A gépi erőforrások (lokomobil, járgány) is igen alacsony arányban álltak rendelkezésre, még az országos átlag felét sem érték el. A szántóföldi növénytermelésben meglehetősen nagy értéket adó búza majdnem egyharmadát is kézzel csépelték. A kézzel csépelt gabona arányát csak a horvát és szlovák régiókban találunk magasabb értékeket. A hagyományos talajművelő eszközök mennyisége és minősége is nagyon alacsony színvonalú volt. „Bár a gazdasági egyesületek nagy tevékenységet fejtenek ki a nép kioktatását illetően, hogy földjét ésszerűbben használja ki s hogy a lassú kézimunkát géppel helyettesítse, a román ember gépek dolgában még csak a kukoricamorzsolóig és a kézi cséplőgépig haladt. Ennek a két gépnek a használata sem általános, mert bizony országszerte most is csak a kézicséplés járja.” [217] Mindemellett a minőségi munkaerő sem volt jellemző, mivel a ruszin régiót kivéve itt tudtak a legkevesebben írni-olvasni az őstermelő keresők közül. A kedvezőtlen természeti adottságokat (termőföld kataszteri jövedelme) tehát nem ellensúlyozták más termelési tényezők.

[214] MOLDOVÁN Gergely: A magyarországi románok. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerk.: SZABÓ Oreszt. 465.
[215] Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország VII. 430. és KELETI i. m. (1887.) 147.
[216] MOLDOVÁN i. m. 465.
[217] Uo.: 464–465.

Az állattállomány súlya nem volt jelentős és szerkezetében is inkább a hagyományos fajták domináltak, ennek megfelelően inkább a külterjes állattartás jellemezte a régiót. A kecske és juhtartás meghatározó, a juhok többsége, a háziipar fontos alapanyagát adó racka volt. A tarkamarhák aránya az állományon belül alig haladta meg az 50 százalékot, s a magyarfajta mellett a román-szász régió után itt volt a leginkább elterjedt a bivaly (az átlag négyszerese). A tejszövetkezeti mozgalomban résztvevő önálló földművelők aránya messze alacsonyabb volt az országos átlagnál, csak a ruszin régióban voltak kevesebben. A tagokra jutó tejtermék értéke és a tehenek tejhozama alapján a középmezőnyben foglalt helyet a régiók között, de e mutatók egyike sem érte el az országos átlagot. Az állatorvosi ellátottság meglehetősen gyenge színvonalú volt.

Mint már említettük mind az agrárhányados, mind az agrársűrűség meglehetősen magas volt. A nők aránya a mezőgazdasági keresőkön belül viszont alacsony volt. A már idézett korabeli háziipari felmérésen kívül az országleírások is alátámasztják, hogy a nők milyen nagy arányban állították elő maguk a szükséges ruházatot: „Az asszonynak hármas hivatása: a gyermekek gondozása, a háztáji rendbentartása, a ruházat és a fehérneműk előállítása. […] A hármas hivatásnak a román nő igyekszik megfelelni, hogy a faluban rossz híre el ne menjen. Legfontosabb és legnehezebb feladata a ruházati és fehérnemű cikkek előállítása. […] A kender, a len és a gyapjú fonása jó kora ősztől fogva egész télen át folyt, […] ebben az időben nem válik el guzsajától, ha a szomszédig megy, vagy ki a határba, guzsalyát az övébe szúrja s útközben is fon. Nagyböjtben következik a szövés."[218]

A szántóterület megoszlását vizsgálva 1895-ben a gazdaságok nagysága szerint is feltűnik, hogy inkább az 5–20 holdas — a családok önellátását lehetővé tevő — gazdaságok a jelentősek. A ruszin és a szász régiókhoz hasonlóan viszonylag nagy volt az önállóak és a segítő családtagok aránya. A bérmunka alkalmazása viszont nem volt jellemző a térségben.

A teljes területnek az 1000 és 10000 hold feletti birtokok az átlagnál nagyobb arányát alkották ugyan, ezek azonban a természetföldrajzi adottságoknak megfelelően erdőségek voltak. A szántóterületből 1895-ben és az első világháború előtt is az országos átlagnál sokkal nagyobb mértékben részesedtek a 100 holdon aluli gazdaságok, mint a 100 hold felettiek.

A részes földművesek aránya jóval meghaladta az országos átlagot, a bérlőké viszont sokkal alacsonyabb volt. A bérelt terület terjedelmét illetően, a földbérletek egyik típusa sem volt meghatározó 1895-ben, 1910-ben azonban mind a közép- (100–1000), mind pedig a nagybérlők aránya a legmagasabbnak számított az országban.

A földadókataszter kiigazítása révén nyert mutatóinkból látható, hogy a tagosításban meglehetősen elmaradt ez a régió: a földrészletek száma viszonylag sok volt és egy parcella nagysága

[218] Uo.: 474–475.

is az átlag alatt maradt. A birtokra jutó kataszteri jövedelem értéke alig haladta meg az országos átlag felét. Az évi 20 koronánál több földadót fizetők aránya csak a ruszin és a székely régiókban kisebb, mint itt. Ugyancsak ez a két régió előzi meg a legkevesebb évi földadót fizető birtokosok esetében is, akiknek az aránya az országos átlagnál jóval magasabb. A román megyékben élt a legtöbb olyan birtokos, akik évente 5–10 koronát adóztak. Mindezen adatok jól tükrözik a vidék általános szegénységét.

Horvátország

Horvátország földrajzilag tagolt, és ennek következtében természeti adottságait tekintve nem egységes terület, egymástól nagyon eltérő természeti feltételekkel rendelkező vidékeket egyesít magában, amint erről már a természetföldrajzi régiókat bemutató fejezetben részletesen szóltunk.

A fentiekből következik, hogy a rét, a legelő és az erdő az összterületből az országos átlagnál nagyobb arányban részesedett, a szántó viszont annak csak egyharmadát tette ki. Az egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem értéke az összтermőterületen valamivel magasabb volt, mint a szlovák régióban — a szlavóniai vidéknek köszönhetően — de az országos átlagot nem érte el. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri jövedelem viszont már a szlováklakta megyéknél is jóval alacsonyabb volt, ami többek között a lakosság eltérő foglalkozási szerkezetéből (igen magas agrárhányados) adódott. A teljes növénytermelési értékből a kaszálók és szőlők viszonylag nagy arányban részesedtek, s a szőlők jelentőségét jelzi a borsajtók nagy száma is. A gabona itt alkotta a legkisebb hányadát, mindössze egyharmadát, a szántóföldi növénytermelésnek. A kapásnövények (kukorica és burgonya egyaránt) és a hüvelyesek, zöldségfélék jellemezték a szántóföldi termelést. A föld hozama az összes termőföldre vonatkozóan elérte az országos átlagot, a szántókon azonban alacsonyabb volt annál. Majdnem minden fontosabb növény átlagtermése viszont a nemzetiségi régiók között a legalacsonyabb. A munkaerő termelékenysége alapján a leggyengébb teljesítményű régiók közé tartozott, pedig a területre vonatkoztatott igaerőellátottság révén az egyik legkiemelkedőbb vidéknek számított: mind az igavonó ló, mind a szarvasmarha létszáma meghatározó volt. A gyenge teljesítmény oka a fentiekben már tárgyalt természeti adottságok (területre jutó kataszteri jövedelem) mellett egyrészt az lehetett, hogy talajművelő eszközökkel és különösen gépekkel, gépi erőforrásokkal való ellátottsága igen alacsony színvonalú és vidékenként igen eltérő volt, még a hagyományos szerszámoknak is elsősorban az elavultabb típusaival rendelkezett. A lokomobiloknak és cséplőgépeknek pl. 85%-a Szlavóniában[219] működött. Horvátországban csépelték a legnagyobb arányban kézzel a gabonát. Másrészt viszont itt volt a legnagyobb az agrárhányados és az agrársűrűség, itt volt a legkisebb az egy mezőgazdasági keresőre/lakosra jutó intenzíven művelt terület nagysága illetve itt alkották a

[219] KATUS i. m. 1961. 354.

mezőgazdasági keresőknek legnagyobb hányadát, 40 százalékot, a nők. Mindemellett az őstermelők fele sem tudott írni-olvasni.

Horvátország a „legcsaládiasabb" régió a Magyar Korona országaiban: száz önállóra kétszer annyi családi segítő jutott, mint az őket követő szlovákoknál, ahol arányuk már éppen csak elérte az átlagot. A földműveléssel foglalkozó kereső népesség több mint a fele családi segítő, nem véletlen tehát, hogy csak igen kis hányaduk, mindössze 10 százalékuk bérmunkás. Az elsődlegesen családi gazdaságokból, kisbirtokosokból álló országban — ahol a 100 holdon aluli gazdaságok 1895-ben és 20 év múlva is a szász régió mellett a szántóterületből a legnagyobb mértékben részesedtek — természetszerűleg jelentéktelen volt a gazdasági tisztviselők száma. *A horvát parasztság túlnyomó része tehát a rendkívül kezdetleges technikával folytatott önellátó gazdálkodás szintjén élt, s nem tudott áttérni az árutermelésre.* A zadrugák bomlása a határőrvidékeken csak 1873-ban kezdődött és sokáig elhúzódott, még 1915-ben is 112.065 zadrugában 178.475 család és 857.715 tag gazdálkodott 1.22 millió hold földön.[220] Elhanyagolható arányát tették ki az önálló mezőgazdasági keresőknek a részes földművesek és a bérlők is. A földbérletek elterjedtsége a székely régió mellett itt volt a legkevésbé jellemző. A kiigazított földadókataszter alapján nyert adatainkból látható, hogy a tagosítás jól haladt, egy birtok földrészleteinek száma nem érte el az országos átlagot, s egy parcella terjedelme is viszonylag nagy volt. Az egy birtokra jutó kataszteri tiszta jövedelem összege az országos átlagot el nem érő 6 régió közül a „legmagasabb", ami az átlag kétharmadát jelenti. Ennek okát főként a nagyértékű erdőgazdaságokban kereshetjük, hiszen köztudott, hogy a horvát gazdaságban a tőkefelhalmozásban döntő szerep jutott a világpiaci fakonjunktúra következtében a fakitermelésnek és eladásnak.[221]

A mezőgazdaságból élők nagy arányának köszönhetően csak a lakosokra és a területre jutó számosállat létszáma alapján állt az első helyen a Magyar Korona országaiban, mert a mezőgazdaságból élőkre vonatkoztatva még az átlagot sem érte el. Az állattartás színvonala is eltérő volt, amit szintén a gazdálkodás módja okozott: a volt határőrvidék 42%-án, egész Horvátország területének kb. 27,5%-án az erdő- és legelő elkülönítés végrehajtása után a parasztoknak juttatott területeket a községek és a különféle úrbéri és határőr-birtokközösségek közösen használták. A közös erdők és legelők karbantartásával és javításával viszont nem nagyon törődtek.[222] A szarvasmarha állomány 85 százaléka tarkafajta volt, de leginkább külterjes formában tartották őket. Míg korábban az állatkivitel főtétele a sertés volt (tenyésztése Szlavóniában volt meghatározó), a századforduló körül a marhakivitel vált egyre jelentősebbé.[223] Egyébként Horvátország egész kivi-

220 Uo.: 358–363.
221 Uo.: 352.
222 Uo.: 365–366.
223 1905 körül az összes állatkivitel értékének kétharmadát tette ki a szarvasmarhaexport. KATUS i. m. (1961): 388.

telének több mint a felét az állatok és állati termékek adták.[224] A juhtenyésztésben[225] a rackatartás dominált. Az állatorvosi ellátottság Horvátországban volt a legrosszabb.

Összegzés

A mezőgazdaság nemzetiségi régiók szerinti vizsgálatában elsősorban a természeti feltételeket tükröző mutatók (összterület megoszlása fő művelési ágak szerint, területre és mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, földhozam) alapján két jól elkülöníthető csoportot alkotnak a régiók. A mezőgazdasági termelésnek kedvező domborzati, éghajlati és talajviszonyok elsősorban Nyugat-Magyarországon, a Délvidéken és a magyarlakta megyékben voltak adottak, a szlovák, a székely, a ruszin, a szász és a horvát régiókban kevésbé. Az első csoportban található az a 28 megye alkotta terület, ahol a magyarok 70 százalékos többségben voltak. Az összes (mezőgazdasági) mutatót vizsgálva a csoport csak a 3. helyre került, viszonylag nagy különbséggel az őt megelőző régió után. A két legjobb értéket produkáló térség mindegyike soknemzetiségű, multikulturális vidék volt. Az is közös volt bennük, hogy az infrastruktúra, mint a modern gazdaság egyik alapvető feltétele mindkét régióban igen jól kiépített volt a már említett okok következtében.

Igaz, hogy néhány mutató esetében a Délvidék megelőzte Nyugat-Magyarországot, pl. vitathatatlan, hogy az egy birtokra jutó jövedelem messze a Délvidéken volt a legmagasabb, mégis azt kell mondanunk az összes mutatót együtt értékelve, hogy Nyugat-Magyarország magyarok, németek, szlovákok és horvátok lakta térsége tudta a legjobban kihasználni a földrajzi környezet nyújtotta lehetőségeket és sokoldalúvá tenni, a kor piaci kihívásainak megfelelően átalakítani a mezőgazdaságot. Nem csak az egyik ágazat, s azon belül egy növény termelési körülményeit igyekezett tökéletesíteni, hanem mindkettőt: a növénytermelést és állattenyésztést egyaránt, s ennek megfelelően a gabonatermesztésen kívül az állattenyésztésben is kiemelt fontosságú takarmánynövény termelésre, valamint — figyelembe véve a gazdaság más ágának, az iparnak (élelmiszeriparnak) az igényeit — a cukorrépa termelésre helyezte a hangsúlyt. Az állattenyésztésen belül egyrészt a növekvő városi lakosság egyre nagyobb keresletét kielégítve a tej- és tejtermék előállítása, illetve az ismét előtérbe került ipari nyersanyag, a gyapjút adó juh tenyésztése kapott fontos szerepet. Jelentős eltérés adódott a bérmunka jellegében is egyrészt a növénytermelési szerkezet, másrészt a 18. század második felétől Nyugat-Magyarországon kialakuló uradalmi (Batthyányi, Széchenyi, Esterházy) gazdálkodás következtében. Nyugat-Magyarországon a volt majorsági zsellérek helyébe a mezőgazdasági cselédségnek a napszámosokéhoz képest kiszolgáltatottabb, de

[224] Uo.: 390.
[225] A juhok és a kecskeállomány zöme is Lika és Fiume megyékben élt (lásd függelék).

biztosabb munka- és életformája lépett, a Délvidéken pedig a kukorica és szőlőtermelés jellegéből adódóan és a zömében paraszti középbirtokokon napszámosokat foglalkoztattak. Ahhoz, hogy az adott vidéken élők képesek legyenek a változtatásra az új igényeknek megfelelően, akár csak a gazdaság egy ágazatán belül, illetve a meglévő korszerű eljárásokat megismerjék és alkalmazzák, iskolázott munkaerőre volt szükség. A két térség alapvetően különbözött ebben a vonatkozásban is Nyugat-Magyarország javára.

A mezőgazdasági termelés szempontjából hátrányos természetföldrajzi adottságú térségek a mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem nagysága alapján a következők voltak: a szlovák régió, Horvátország, a szász megyék, a román megyék, a ruszin és a székely régió. A szlovák régió és Horvátország viszonylag jobb helyzetüket annak köszönhették, hogy területükhöz tartozott a Kisalföld északi fele, illetve Szlavónia. A két régió két végletet képviselt viszont az egyik legfontosabb összetett mutatónk, a munkaerő termelékenysége (egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték) szempontjából, az eltérő hagyományú gazdálkodás (zadruga, nagyarányú női munka), a magas agrárhányados és agrársűrűség valamint a munkaerő eltérő műveltségi szintje miatt. A szlovák régióban, ahol egyébként az igaerő ellátottság színvonala meglehetősen alacsony volt, az emberi tényező ellensúlyozni tudta a mostohább körülményeket és a 6 régió közül az első helyre került az országos átlagot is meghaladva a munkaerő termelékenységét illetően. Horvátországban ugyanakkor, ahol a területre vonatkoztatott igaerő ellátottság az egyik legmagasabb volt, az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték a legalacsonyabb volt az egész országban. A szász régió is azon térségek közé tartozott, amely — a rossz talajadottságokat sikeresen ellensúlyozva — hatékonyabb munkaerejével, hagyományos munkakultúrájával és a kor színvonalán álló ismereteivel viszonylag magas, sőt esetenként a legmagasabb termésátlagokat érte el a gazdálkodásban. A székelyeknél is a munkaerő termelékenysége ellensúlyozta valamennyire azt, hogy az egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem itt volt a legalacsonyabb az országban. A ruszinoknál pedig láthattuk, hogy a természeti adottságokon kívül, az azt figyelembe nem vevő úrbérrendezés idején elkövetett mulasztások és a természeti adottságoknak nem megfelelő gazdálkodás[226] tovább csökkentették a térség felzárkózásának esélyét. Nagyon fontos tényező volt a hátrányos helyzetű területek esetében a talajadottságaikon kívül az is, hogy valamennyien peremvidékek voltak, ezért a vasútvonalak kiépítése, amely egyébként hatalmas tőkeberuházást igényelt, nem történt meg. A korszakban a modern gazdaság fejlődésében, a piacokra jutásban, az ipari üzemek megtelepedésében az infrastruktúra nagyon fontos szerepet

[226] Hasonló módon vélekedtek a székelyföldi akcióról szóló 1905-ik évi jelentésben is, amikor azt javasolták, hogy a szántók és a gabonatermelés növelését meg kell állítani, mert a vidék állattenyésztésre alkalmas. Ezért az állatállomány mennyiségi és minőségi fejlesztését kell elősegíteni.

játszott. A vasút hiánya legégetőbben a ruszin, a székely[227] és egyes román megyék esetében jelentkezett. Mindemellett a tőkehiány ahhoz is hozzájárult, hogy az egyes régiók nem rendelkeztek megfelelő arányban és minőségben termelőeszközökkel és gépekkel sem. Végül, de nem utolsó sorban, ahogy Nyugat-Magyarország és a Délvidék között az is az előbbi javára billentette a mérleget, hogy a térségben az ipari fejlődés is jelentős volt, úgy a szlovák és valamennyire a szász régiók esetében is (lásd iparforgalmi népesség aránya) lényeges szerepet játszott ez a tényező a másik három régióval szemben.

Úgy véljük, az elmondottak alátámasztják azt az előzetes feltevésünket, hogy a nemzetiségi régiók eltérő mezőgazdasági viszonyait nem valamiféle diszkriminatív kormányzati politika okozta. Rámutattunk arra, hogy állami támogatással indult meg az 1890-es évektől kezdődően éppen a nemzetiségi peremvidékek mezőgazdaságának fejlődése és modernizálódása, minthogy az iparosodás hulláma már az 1880-as évek végétől elérte az északi és keleti területeket: „megindult a szintkülönbségek lassú, de hosszú távon jól érvényesülő kiegyenlítődése, vagyis a túlnyomórészt nemzetiségek lakta északi és keleti peremvidékek fokozatos felzárkózása az ország átlagos gazdasági fejlettségi szintjéhez. […] A nemzetiségi vidékek iparosodását az állami ipartámogatás is nagyban előmozdította: a gyáraknak kifizetett szubvenciók túlnyomó része az említett területekre jutott."[228] Az állami segélyakciók[229] az első világháború kitöréséig folytatódtak, s a kormányzat 1914 áprilisában is komoly tárgyalásokat folytatott újabb tervezetek megvalósítása érdekében. A háború megakadályozta, hogy a természetes fejlődés következtében egyre kisebbé váló különbségeket bemutathassuk a 20. századi mezőgazdasági viszonyok jellemzésében.

Már a természetföldrajzi fejezetben is hangsúlyoztuk, hogy *a mezőgazdasági termelés szintjét az egyes régiókban a természetföldrajzi adottságok mellett jelentősen befolyásolta az egyes térségek emberi tényező-*

---

227 Lásd még VASS Miklós: Vasutat és ipart a Székelyföldnek. Budapest, 1886.; INCZE Kálmán: A székelyföldi körvasút ügye. Budapest, 1903.; BORSZÉKY Soma: Székelyvasutat a székelységnek. Székelyudvarhely, 1905.; TÖRÖK Andor: A székely vasutak kérdése. Kézdivásárhely, 1902.

228 KATUS i. m. (1983.) 1004 és lásd még uő: i. m. (1966.). Az egy főre és a megyékre jutó iparfejlesztés mértékét 1881 és 1913 között az 1920-as években térképeken is megszerkesztették: Magyarország gazdasági térképekben. Kiadja: HEINRICH Ferenc. Összeállították: EDVI ILLÉS Aladár és HALÁSZ Albert. Budapest, 1924. 25., 26.,27.; Magyarország gazdasági térképekben gróf Teleki Pál béketárgyalást előkészítő iroda vezetője megbízásából. Szerk.: EDVI ILLÉS Aladár és HALÁSZ Albert. Budapest, 1921. 48.

229 Lásd: SZARKA i. m. (1999.) 119. Szarka a kormányzati terveket pozitívan értékeli, bár egy helyen konkrét tényekkel való alátámasztás nélkül azt írja, hogy a magyar állam „jórészt éppen a magyar nemzeti, illetve az azzal azonosnak tartott magyar állami pozíciókat veszélyeztető szlovák agrármozgalmak ellensúlyozására, valamint a szlovák nemzeti mozgalom bázisának korlátozása végett terjesztette ki a Felvidékre azt a mezőgazdasági segélyakciót, amelyet eredetileg a Székelyföld és a rutén régió agrárviszonyainak megjavítására határoztak el." (i. m. 37–38.) Munkánk célja nem a kormányzati szándékok megítélése, pusztán ismét Szarkára hivatkozva szeretnénk hangsúlyozni, hogy „az egész akció előkészületei a vármegyei apparátus, a közigazgatás fölkészültségének javítását is szükségessé tették volna. […]A vármegyei apparátus azonban a módosított nemzetiségpolitikai koncepció megvalósítására szinte teljességgel alkalmatlannak bizonyult. Mint ahogy azt pl. Crauss István Nyitra megyei főispán, a FEMKE elnökének jelentései vagy akár a liptói, szepesi hivatalos vármegyei lapok nemzetiségpolitikai jellegű közleményei is jelzik, az apparátus a következetes nyelvi-kulturális magyarosítás támasza volt a szlovák régió vármegyéiben, s mint ilyen valójában alkalmatlan volt a szlovák nép körében végzendő pozitív társadalmi, gazdasági akciók irányítására." (i. m. 118.)

je, a munkakultúra. Ugyanakkor úgy véljük, hogy mind az említett, mind a jelen fejezet megerősítette már a korabeli gazdasági és tudományos szakemberek meglátását, miszerint *a különböző tájakon élő, ugyanahhoz a nemzetiséghez tartozó emberek eltérő életszínvonalon álltak*, pl. a baranyai és délvidéki szerbek[230], vagy az erdélyi és ugyancsak délvidéki románok. „A románok közvetlen lakókörnyezetéről, falujukról és házaikról rendelkező források meglehetősen nagy regionális különbségekről tesznek tanúságot. Egy Szatmár megyei falu pl. elég lehangoló képet nyújtott: igénytelen, fából, esetleg vályogból készült kémény nélküli szalma vagy zsindelytetős házak sorakoztak egymás mellett. Ezzel szemben a Temes és Torontál megyei falvakban forrásaink szerint az utcák szabályosak, elég tiszták, a házak vertfalúak vagy téglából készültek, szép fehérre meszeltek vagy tarkára festettek, zsindely- vagy cseréptetősek. Mindez az ott élők jólétét mutatta. E két régió eltérő anyagi helyzete táplálkozásukban is megmutatkozott. A Temes megyei románság az ország összes románsága közt a kultúra, vagyon tekintetében első helyen áll." [231] A románokat illetően mindezt alátámasztja az a szakirodalomból közismert[232] tény is, hogy a századfordulón a román nemzeti élet gazdasági, társadalmi és politikai súlypontja Hunyad megyébe, a Bánság és az Alföld délkeleti részének román-lakta vidékeire helyeződött át Dél-Erdélyből. Másrészt megerősítést nyert munkánkban az a nemzetközi irodalomban is elismert álláspont, hogy „az emberek azért különböznek társaiktól, mert eltérő a környezetük, a kultúrájuk és társadalmuk; ugyanakkor ha más emberek ugyanazon a talajon hasonló hatásoknak lennének kitéve, ennek megfelelően hasonlóképpen viselkednének."[233] Következtetéseink csak látszólag vannak ellentmondásban egymással, valójában *a mezőgazdaságban ugyanúgy, mint a gazdaság vagy a társadalom egészében „az átalakulást eredményező elsődleges tényező a tudás és az idő felhalmozódása.*"[234] Ez az idő tényező volt — a már korábban említett tényezők mellett — az egyik fő oka a kulturális késésnek, az egyes régiók között létrejött fejlettségbeli szintkülönbségnek.

[230] HÖLBLING Miksa: Baranya vármegye orvosi helyirata. Pécs, 1845.; szerk.: BOROVSZKY Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1896. Torontál megye 158. (Hadzsics Antal írása)
[231] NAGY i. m. (Egymás tükrében.)
[232] KATUS László: A nem magyar népek politikai mozgalmai. Magyarország története 7/2. Főszerk.: HANÁK Péter., Budapest, 1983. 1029.
[233] MCGUIRE i. m. 290.
[234] Uo.: 293.

TÁBLÁZATOK

6.1. Az egyes nemzetiségek számaránya (Budapest nélkül)

	magyar %	német %	szlovák %	román %	ruszin %	horvát %	szerb %	egyéb %
Régió								
Szlovák	19,82	8,50	66,77	0,07	2,51	0,11	0,01	2,21
Délvidék	29,66	27,09	2,56	13,29	0,56	0,30	21,51	5,03
Nyugat-Magyaro.	46,04	42,64	0,30	0,01	0,00	10,35	0,00	0,66
Ruszin	30,96	11,00	4,48	11,15	42,04	0,02	0,00	0,35
Román	20,56	7,37	0,50	68,83	0,15	0,03	0,62	1,95
Szász	24,24	30,60	0,08	41,26	0,01	0,02	0,01	3,79
Magyar	79,09	6,50	5,53	4,90	0,49	1,57	0,30	1,64
Székely	78,74	1,92	0,06	18,15	0,08	0,01	0,01	1,02
Horvát	4,04	5,11	0,82	0,03	0,32	62,49	24,60	2,59
Országos. átlag	*46,54*	*9,80*	*9,76*	*14,76*	*2,37*	*9,11*	*5,52*	*2,14*

6.2. Az adott régióban élt az egyes nemzetiségek százaléka

	összlakosság	magyar	német	szlovák	román	ruszin	horvát	szerb	egyéb
Régió									
Szlovák	10,22	4,35	8,86	69,89	0,05	10,84	0,12	0,03	10,55
Délvidék	9,66	6,16	26,70	2,53	8,70	2,29	0,32	37,63	22,75
Nyugat-Magyaro.	1,89	1,87	8,24	0,06	0,00	0,00	2,15	0,00	0,58
Ruszin	4,25	2,83	4,77	1,95	3,21	75,48	0,01	0,00	0,69
Román	13,96	6,17	10,49	0,71	65,07	0,91	0,04	1,55	12,71
Szász	1,83	0,96	5,73	0,01	5,13	0,01	0,00	0,00	3,25
Magyar	41,85	71,12	27,74	23,71	13,88	8,60	7,20	2,25	32,04
Székely	3,19	5,41	0,62	0,02	3,93	0,11	0,00	0,01	1,53
Horvát	13,14	1,14	6,85	1,11	0,03	1,76	90,15	58,52	15,90
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100

6.3. A nemzetiségi régiók népességére vonatkozó általános adatok (1.)

				Mezőgazdasági		Agrársűrűség		A mezőgazd. keresők között	
	terület 1910 km²	lakosság 1910	népsűrűség lakos/km²	népesség a lakosság %-a	kereső a mezőgazdasági népesség %-a	ezer hold szántóra, rétre és szőlőre jutó		a nők aránya %	az ezer férfire jutó nők száma
Régió									
Szlovák	32397	2038636	62,93	60,56	41,99	191	454	28,82	405
Délvidék	27811	1928371	69,34	64,88	40,19	133	331	15,97	190
Nyugat-Magyaro.	5245	377989	72,07	57,68	40,68	144	354	18,74	231
Ruszin	17945	848160	47,26	65,90	38,59	186	482	23,98	315
Román	56094	2785364	49,66	71,38	43,22	212	490	21,04	266
Szász	6553	366116	55,87	68,18	44,61	192	431	28,69	402
Magyar	120516	8352158	69,30	63,30	39,97	157	393	17,79	216
Székely	16094	637562	39,61	69,87	42,46	182	429	19,94	249
Horvát	42541	2621954	61,63	78,31	45,82	277	605	36,94	586
Országos átlag	*325196*	*19956310*	*61,37*	*66,56*	*41,70*	*180*	*431*	*23,00*	*299*
				Indexek (országos átlag = 100)					
	%	**%**							
Szlovák	10,0	10,2	103	91	101	106	105	125	136
Délvidék	8,6	9,7	113	97	96	74	77	69	64
Nyugat-Magyaro.	1,6	1,9	117	87	98	80	82	81	77
Ruszin	5,5	4,3	77	99	93	103	112	104	106
Román	17,2	14,0	81	107	104	118	114	91	89
Szász	2,0	1,8	91	102	107	107	100	125	135
Magyar	37,1	41,9	113	95	96	87	91	77	72
Székely	4,9	3,2	65	105	102	101	99	87	83
Horvát	13,1	13,1	100	118	110	154	140	161	196

6.4. A nemzetiségi régiók népességére vonatkozó általános adatok (2.)

A 24 éven felüli férfiak közül

	kivándorlási veszteség 1901-1910 %	adót nem fizet %	adót fizet 20 K felett %	ír-olvas a 6 éven felüli lakosság %-a 1910	ipar-forgalmi népesség % 1910	vasútsűrűség km/ezer km²
Régió						
Szlovák	5,96	31,81	18,89	73,21	26,13	63,00
Délvidék	5,78	32,56	30,33	68,19	21,68	93,84
Nyugat-Magyaro.	2,46	37,35	28,22	89,01	29,40	108,06
Ruszin	6,09	25,15	11,27	42,61	18,60	41,55
Román	3,19	28,92	13,58	45,48	18,03	45,76
Szász	9,68	24,77	19,59	66,70	19,46	65,71
Magyar	2,89	35,33	23,44	75,11	24,28	82,04
Székely	1,96	27,07	11,04	61,27	18,59	30,58
Horvát	4,29	nincs adat		52,58	13,44	54,47
Országos átlag	*3,93*	*32,60*	*21,11*	*65,44*	*21,51*	*66,60*
Szlovák	152	98	89	112	121	95
Délvidék	147	100	144	104	101	141
Nyugat-Magyaro.	63	115	134	136	137	162
Ruszin	155	77	53	65	86	62
Román	81	89	64	70	84	69
Szász	246	76	93	102	90	99
Magyar	74	108	111	115	113	123
Székely	50	83	52	94	86	46
Horvát	109	nincs adat		80	62	82

6.5. Jelzálogkölcsönök és biztosítás 1910-ben

	A jelzálogkölcsönök állománya			*Mezőgazdasági átalány- és jégkárbiztosítás*			*Összes biztosítás*
	A biztosított vagyon értéke						
	egy mezőgazd. keresőre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold szántó, kert, rét, szőlőre korona	egy mezőgazd. keresőre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold szántó, kert, rét, szőlőre korona	biztosított vagyon egy lakosra korona
Régió							
Szlovák	289	122	54	582	244	109	598
Délvidék	899	361	118	770	310	101	601
Nyugat-Magyaro.	649	264	92	1105	450	157	707
Ruszin	207	80	37	174	67	32	239
Román	234	101	47	185	80	37	317
Szász	300	134	56	113	51	21	466
Magyar	608	243	94	929	372	143	896
Székely	181	77	32	299	127	53	431
Horvát	95	43	25	125	57	34	341
Országos átlag	*424*	*177*	*74*	*566*	*236*	*99*	*602*
	Indexek (országos átlag = 100)						
Szlovák	68	69	73	103	104	109	99
Délvidék	212	205	158	136	131	102	100
Nyugat-Magyaro.	153	150	124	195	191	158	117
Ruszin	49	45	50	31	29	32	40
Román	55	57	64	33	34	38	53
Szász	71	76	75	20	21	21	77
Magyar	143	138	126	164	158	144	135
Székely	43	44	43	53	54	53	72
Horvát	22	25	34	22	24	34	57

6.6. Az összterület megoszlása művelési ágak szerint, százalékban

Régió	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	terméketlen	**ugar** a szántó %-a
Szlovák	39,97	1,11	8,09	0,22	10,81	0,03	34,85	4,93	9,53
Délvidék	72,97	1,25	3,29	1,89	9,77	0,30	4,24	6,29	2,59
Nyugat-Magyaro.	55,87	0,91	10,34	1,23	6,42	1,51	15,00	8,72	4,45
Ruszin	21,59	1,08	15,42	0,18	12,68	0,00	46,04	3,02	21,46
Román	30,06	2,08	11,51	0,34	14,38	0,02	37,30	4,31	15,50
Szász	35,94	1,52	14,23	0,76	13,61	0,02	29,16	4,76	15,70
Magyar	54,58	1,14	7,75	1,81	11,24	0,26	17,49	5,72	7,87
Székely	22,08	1,38	15,48	0,09	11,39	0,01	46,66	2,92	21,73
Horvát	34,67	1,32	10,19	1,05	13,01	0,05	34,59	5,12	6,95
Országos átlag	*44,12*	*1,34*	*9,34*	*1,10*	*11,90*	*0,16*	*26,92*	*5,12*	*8,86*
Indexek (országos átlag=100)									
Szlovák	91	83	87	20	91	16	129	96	108
Délvidék	165	93	35	172	82	187	16	123	29
Nyugat-Magyaro.	127	68	111	112	54	940	56	171	50
Ruszin	49	80	165	16	107	1	171	59	242
Román	68	155	123	31	121	14	139	84	175
Szász	81	113	152	69	114	15	108	93	177
Magyar	124	85	83	164	94	162	65	112	89
Székely	50	103	166	8	96	7	173	57	245
Horvát	79	98	109	95	109	29	128	100	78

6.7. Egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér

Régió	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	*termőterület összesen*	szántó, kert rét, szőlő együtt
Szlovák	916	1376	650	2510	128	877	157	535	890
Délvidék	1762	1989	685	2713	503	1069	247	1544	1743
Nyugat-Magyaro.	1476	2660	1180	4196	476	905	350	1227	1496
Ruszin	410	847	228	1746	96	464	45	174	355
Román	571	1028	364	2239	119	479	69	298	551
Szász	494	1061	481	1732	157	144	119	348	525
Magyar	1039	1679	872	2110	284	704	165	801	1060
Székely	344	804	239	849	51	407	30	149	320
Horvát	911	1873	836	2261	154	486	173	558	951
Országos átlag	*1029*	*1447*	*618*	*2257*	*209*	*779*	*121*	*648*	*994*
Indexek (országos átlag=100)									
Szlovák	89	95	105	111	61	113	129	83	90
Délvidék	171	138	111	120	240	137	204	238	175
Nyugat-Magyaro.	144	184	191	186	228	116	289	189	151
Ruszin	40	59	37	77	46	60	37	27	36
Román	55	71	59	99	57	61	57	46	55
Szász	48	73	78	77	75	18	98	54	53
Magyar	101	116	141	94	136	90	136	124	107
Székely	33	56	39	38	24	52	25	23	32
Horvát	89	129	135	100	73	62	143	86	96

6.8.

	Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, korona			A mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem, korona		
	szántó	szántó, kert,rét, szőlő	termőterület öszesen	szántó	szántó, kert,rét, szőlő	termőterület öszesen
Régió						
Szlovák	39,77	47,74	55,20	16,70	20,05	23,18
Délvidék	123,60	133,09	139,12	49,67	53,49	55,91
Nyugat-Magyaro.	84,93	105,31	115,27	34,55	42,84	46,89
Ruszin	12,81	19,65	24,39	4,94	7,58	9,41
Román	19,35	27,33	32,14	8,36	11,81	13,89
Szász	18,14	28,12	33,85	8,09	12,55	15,10
Magyar	56,21	68,58	74,78	22,48	27,43	29,91
Székely	11,08	18,21	21,10	4,70	7,73	8,96
Horvát	24,81	35,31	41,60	11,37	16,18	19,06
Országos átlag	*46,26*	*56,66*	*62,65*	*19,29*	*23,62*	*26,12*
	Indexek (országos átlag = 100)					
Szlovák	86	84	88	87	85	89
Délvidék	267	235	222	258	226	214
Nyugat-Magyaro.	184	186	184	179	181	180
Ruszin	28	35	39	26	32	36
Román	42	48	51	43	50	53
Szász	39	50	54	42	53	58
Magyar	122	121	119	117	116	115
Székely	24	32	34	24	33	34
Horvát	54	62	66	59	68	73

6.9. A szántóföld learatott területének megoszlása fő növényfajták szerint, százalékban

													Az összterület megoszlása, %		
Régió	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	*gabona összes*	kukorica	burgonya	hüvelyes, zöldség	cukorrépa	egyéb ipari növény	takarmánynövények	szántó	kaszálók	szőlő
Szlovák	11,13	11,48	24,28	14,41	0,26	*61,56*	3,47	15,00	1,82	3,96	0,67	13,53	79,87	19,63	0,50
Délvidék	41,64	1,55	3,17	10,20	0,11	*56,66*	34,18	1,32	0,65	0,07	1,10	6,01	89,55	8,25	2,20
Nyugat-Magyaro.	20,68	13,01	19,37	6,97	0,38	*60,41*	8,39	5,30	0,37	4,24	0,49	20,81	81,81	16,63	1,56
Ruszin	20,82	7,52	2,76	19,46	0,29	*50,85*	23,85	12,42	1,14	0,05	2,07	9,63	50,33	49,09	0,58
Román	34,73	3,70	3,02	10,44	0,10	*51,99*	36,70	2,03	0,74	0,23	1,17	8,34	64,40	34,79	0,82
Szász	24,90	3,47	6,40	9,86	0,07	*44,69*	33,78	3,74	1,33	1,34	0,90	14,22	62,41	36,36	1,23
Magyar	30,27	13,36	10,48	7,05	0,29	*61,46*	16,57	4,91	0,97	0,74	1,43	13,92	81,03	16,22	2,76
Székely	22,45	11,49	7,82	17,85	0,04	*59,65*	23,44	4,11	1,11	0,41	0,89	10,39	51,41	48,33	0,26
Horvát	23,86	8,38	5,09	7,84	2,64	*47,81*	31,73	5,89	2,70	0,19	1,72	9,97	72,69	24,88	2,43
Országos átlag	*29,40*	*9,51*	*9,17*	*9,21*	*0,47*	*57,74*	*22,15*	*5,22*	*1,15*	*0,89*	*1,29*	*11,58*	*76,62*	*21,39*	*1,99*
Indexek (országos átlag = 100)															
Szlovák	38	121	265	156	56	*107*	16	287	158	446	52	116	104	92	25
Délvidék	142	16	35	111	24	*98*	154	25	57	8	86	52	117	39	111
Nyugat-Magyaro.	70	137	211	76	82	*105*	38	102	32	478	38	178	107	78	79
Ruszin	71	79	30	211	62	*88*	108	238	100	5	161	83	66	230	29
Román	118	39	33	113	22	*90*	166	39	64	26	91	72	84	163	41
Szász	85	36	70	107	15	*77*	152	72	115	152	70	122	81	170	62
Magyar	103	140	114	77	61	*106*	75	94	85	84	111	119	106	76	138
Székely	76	121	85	194	9	*103*	106	79	97	46	69	89	67	226	13
Horvát	81	88	55	85	564	*83*	143	113	235	21	133	85	95	116	122

6.10. A szántóföldi termelés bruttó értékének megoszlása növényfajták szerint, százalékban

														A teljes növénytermelés értékének megoszlása, százalékban		
	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	*gabona összes*	kukorica	burgonya	hüvelyes, zöldség	cukorrépa	egyéb ipari növény	takarmány növények	szalma és szár	szántóföldi növények	kaszálók	szőlő
Régió																
Szlovák	9,65	7,56	16,73	6,92	0,12	*40,99*	2,86	17,12	4,43	6,05	1,56	11,67	15,20	85,30	13,91	0,79
Délvidék	36,42	1,07	2,11	6,49	0,06	*46,15*	28,12	1,65	2,23	0,11	3,09	5,15	13,52	92,22	4,79	2,98
Nyugat-Magyaro.	19,25	9,18	13,42	4,39	0,24	*46,48*	6,81	6,47	1,31	6,38	0,55	14,88	14,84	86,27	9,53	4,19
Ruszin	18,17	5,22	1,70	10,54	0,04	*35,68*	18,32	14,85	5,42	0,06	5,01	8,95	11,63	62,62	35,44	1,93
Román	29,65	2,43	2,02	6,01	0,05	*40,17*	27,03	2,21	6,02	0,42	2,73	7,76	14,53	72,01	26,03	1,95
Szász	20,11	2,23	5,23	5,74	0,04	*33,35*	22,54	4,61	4,73	2,30	1,97	12,92	17,15	70,98	26,79	2,22
Magyar	27,70	9,25	6,75	4,19	0,20	*48,09*	12,83	5,21	3,27	1,18	3,28	12,64	13,42	84,22	11,22	4,56
Székely	20,33	8,11	5,06	10,32	0,02	*43,84*	16,80	4,76	4,82	0,61	2,35	10,23	16,51	52,93	46,85	0,22
Horvát	18,02	4,38	2,08	2,83	0,78	*28,09*	19,91	9,74	13,11	0,28	2,80	6,97	18,95	75,28	19,39	5,33
Országos átlag	*25,80*	*6,38*	*6,10*	*5,17*	*0,20*	*43,65*	*16,58*	*6,23*	*4,52*	*1,46*	*2,90*	*10,23*	*14,39*	*81,40*	*15,09*	*3,51*
Indexek (országos átlag = 100)																
Szlovák	37	118	274	134	61	94	17	275	98	415	54	114	106	105	92	23
Délvidék	141	17	35	126	28	106	170	27	49	8	107	50	94	113	32	85
Nyugat-Magyaro.	75	144	220	85	116	106	41	104	29	437	19	145	103	106	63	120
Ruszin	70	82	28	204	21	82	110	238	120	4	173	87	81	77	235	55
Román	115	38	33	116	24	92	163	35	133	29	94	76	101	88	173	56
Szász	78	35	86	111	19	76	136	74	104	158	68	126	119	87	178	63
Magyar	107	145	111	81	99	110	77	84	72	81	113	124	93	103	74	130
Székely	79	127	83	200	12	100	101	76	106	42	81	100	115	65	310	6
Horvát	70	69	34	55	383	64	120	156	290	19	97	68	132	92	128	152

6.11. Egy mezőgazdasági lakosra jutó terület, hold

Régió	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	*termő-terület*	szántó, kert, rét, szőlő
Szlovák	1,82	0,05	0,37	0,01	0,49	0,00	1,59	4,33	2,25
Délvidék	2,82	0,05	0,13	0,07	0,38	0,01	0,16	3,62	3,07
Nyugat-Magyaro.	2,34	0,04	0,43	0,05	0,27	0,06	0,63	3,82	2,86
Ruszin	1,20	0,06	0,86	0,01	0,71	0,00	2,57	5,41	2,13
Román	1,46	0,10	0,56	0,02	0,70	0,00	1,82	4,66	2,14
Szász	1,64	0,07	0,65	0,03	0,62	0,00	1,33	4,34	2,39
Magyar	2,16	0,05	0,31	0,07	0,45	0,01	0,69	3,74	2,59
Székely	1,37	0,09	0,96	0,01	0,71	0,00	2,89	6,01	2,42
Horvát	1,25	0,05	0,37	0,04	0,47	0,00	1,25	3,42	1,70
Országos átlag	*1,87*	*0,06*	*0,40*	*0,05*	*0,51*	*0,01*	*1,14*	*4,03*	*2,37*

	97	89	93	22	98	17	139	108	95
Szlovák	151	85	32	156	75	170	14	90	129
Délvidék	125	67	109	110	53	927	55	95	121
Nyugat-Magyaro.	64	106	217	21	140	2	225	134	90
Ruszin	78	178	141	35	139	17	159	116	90
Román	87	121	163	74	123	16	116	108	101
Szász	115	79	77	153	88	151	61	93	109
Magyar	73	150	242	12	140	10	253	149	102
Székely	67	83	93	81	93	25	109	85	72
Horvát									

Egy mezőgazdasági keresőre jutó terület, hold

Régió									
Szlovák	4,34	0,12	0,88	0,02	1,17	0,00	3,78	10,32	5,36
Délvidék	7,02	0,12	0,32	0,18	0,94	0,03	0,41	9,01	7,63
Nyugat-Magyaro.	5,75	0,09	1,06	0,13	0,66	0,16	1,54	9,40	7,04
Ruszin	3,12	0,16	2,23	0,03	1,83	0,00	6,66	14,02	5,53
Román	3,39	0,23	1,30	0,04	1,62	0,00	4,21	10,79	4,96
Szász	3,67	0,15	1,45	0,08	1,39	0,00	2,98	9,73	5,36
Magyar	5,41	0,11	0,77	0,18	1,11	0,03	1,73	9,34	6,47
Székely	3,22	0,20	2,26	0,01	1,66	0,00	6,81	14,16	5,69
Horvát	2,72	0,10	0,80	0,08	1,02	0,00	2,72	7,45	3,71
Országos átlag	*4,49*	*0,14*	*0,95*	*0,11*	*1,21*	*0,02*	*2,74*	*9,66*	*5,69*

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	*termő-terület*	szántó. kert, rét, szőlő
	97	88	92	22	97	17	138	107	94
Szlovák	156	88	33	162	78	176	15	93	134
Délvidék	128	69	112	113	55	951	56	97	124
Nyugat-Magyaro.	69	114	234	23	151	2	243	145	97
Ruszin	75	172	136	34	134	16	153	112	87
Román	82	114	153	69	115	15	109	101	94
Szász	120	82	81	160	92	158	63	97	114
Magyar	72	147	237	12	137	9	248	147	100
Székely	61	76	84	73	84	22	99	77	65

6.12. Egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték, korona

Régió	gabona	szántó	kaszálók	szőlő	növénytermelés összesen
Szlovák	112,76	149,90	112,36	251,44	143,68
Délvidék	129,23	150,08	89,46	210,33	146,58
Nyugat-Magyaro.	133,38	165,38	94,26	441,51	158,02
Ruszin	96,46	104,73	79,78	368,05	95,46
Román	108,71	116,55	94,16	289,64	111,01
Szász	119,24	131,84	103,50	256,21	124,05
Magyar	115,99	134,26	98,63	235,54	131,51
Székely	96,45	99,78	123,55	101,33	109,67
Horvát	87,61	136,49	112,22	319,04	134,95
Országos átlag	*114,18*	*135,02*	*100,37*	*250,39*	*130,34*
Indexek (országos átlag = 100)					
Szlovák	99	111	112	100	110
Délvidék	113	111	89	84	112
Nyugat-Magyaro.	117	122	94	176	121
Ruszin	84	78	79	147	73
Román	95	86	94	116	85
Szász	104	98	103	102	95
Magyar	102	99	98	94	101
Székely	84	74	123	40	84
Horvát	77	101	112	127	104

6.13. A fontosabb növények átlagtermései (q/hold)

	búza	rozs	árpa	zab	kukorica	burgonya	cukorrépa	**32 növény átlagtermésének súlyozott indexe**	**műtrágyafelhasználás** szuperfoszfát kg/hold 1911
Régió									
Szlovák	7,34	6,70	7,56	5,36	10,79	50,32	130,57	103	20,44
Délvidék	7,17	7,03	8,21	7,41	11,96	42,61	152,53	115	5,41
Nyugat-Magyaro.	7,94	7,41	7,88	7,14	10,41	49,90	135,10	110	16,71
Ruszin	6,29	6,27	6,24	5,40	7,55	43,13	106,54	91	4,18
Román	6,41	6,21	7,15	6,31	8,73	40,41	149,02	95	2,52
Szász	6,82	6,91	9,97	7,45	8,63	68,82	140,66	105	2,64
Magyar	6,91	6,48	6,84	6,16	9,53	43,41	129,73	100	8,18
Székely	6,23	6,29	6,51	6,02	7,61	48,21	110,87	93	0,77
Horvát	5,86	4,86	4,57	3,94	7,68	43,80	72,75	75	nincs adat
Országos átlag	*6,82*	*6,39*	*7,04*	*6,08*	*9,60*	*45,60*	*130,30*	*100*	*8,01*
Indexek (országos átlag = 100)									
Szlovák	108	105	107	88	112	110	100		255
Délvidék	105	110	117	122	125	93	117		68
Nyugat-Magyaro.	116	116	112	118	108	109	104		209
Ruszin	92	98	89	89	79	95	82		52
Román	94	97	101	104	91	89	114		32
Szász	100	108	141	123	90	151	108		33
Magyar	101	101	97	101	99	95	100		102
Székely	91	98	92	99	79	106	85		10
Horvát	86	76	65	65	80	96	56		nincs adat

6.14.

	Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték				Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó termelési érték			
	szántó korona	kaszálók korona	szőlő korona	növény termelés korona	szántó korona	kaszálók korona	szőlő korona	növény-termelés korona
Régió								
Szlovák	654	107	6,1	767	275	45	2,6	322
Délvidék	1053	55	34,1	1142	423	22	13,7	459
Nyugat-Magyaro.	944	107	46,8	1097	384	43	19,1	446
Ruszin	328	186	10,1	523	126	72	3,9	202
Román	393	141	10,6	544	170	61	4,6	235
Szász	484	183	15,2	682	216	82	6,8	304
Magyar	718	96	38,8	852	287	38	15,5	341
Székely	329	292	1,3	622	140	124	0,6	264
Horvát	351	90	24,9	466	161	41	11,4	214
Országos átlag	*600*	*111*	*25,8*	*737*	*250*	*46*	*10,8*	*307*
	Indexek (országos átlag = 100)							
Szlovák	109	96	24	104	110	97	24	105
Délvidék	176	49	132	155	169	47	127	149
Nyugat-Magyaro.	157	96	181	149	153	94	177	145
Ruszin	55	167	39	71	51	154	36	66
Román	65	127	41	74	68	131	42	77
Szász	81	165	59	93	86	177	63	99
Magyar	120	86	150	116	115	82	144	111
Székely	55	262	5	84	56	267	5	86
Horvát	58	81	96	63	64	89	106	70

6.15. Igásállatok a mezőgazdasági keresőkhöz, az agrárnépességhez és a szántóterülethez viszonyítva

	Ezer mezőgazdasági keresőre jutó			Ezer mezőgazdasági lakosra jutó			Ezer hold szántóföldre jutó		
	ló	igavonó szarvasmarha	igásállat összesen	ló	igavonó szarvasmarha	igásállat összesen	ló	igavonó szarvasmarha	igásállat összesen
Régió									
Szlovák	275	315	590	115	132	248	63	72	135
Délvidék	828	151	979	333	61	394	118	22	140
Nyugat-Magyaro.	399	485	884	162	197	359	70	85	155
Ruszin	268	292	560	103	113	216	86	93	179
Román	239	491	730	103	212	316	71	146	217
Szász	313	615	928	140	274	414	85	168	253
Magyar	487	286	773	195	114	309	91	53	145
Székely	307	602	909	130	256	386	93	182	275
Horvát	372	232	604	170	106	277	145	90	235
Országos átlag	*420*	*320*	*740*	*175*	*133*	*309*	*95*	*72*	*167*
Indexek (országos átlag = 100)									
Szlovák	65	99	80	66	99	80	67	100	81
Délvidék	197	47	132	190	45	127	125	30	84
Nyugat-Magyaro.	95	152	119	92	148	116	74	118	93
Ruszin	64	91	76	59	84	70	91	130	107
Román	57	153	99	59	159	102	75	202	130
Szász	75	192	125	80	206	134	90	233	152
Magyar	116	89	104	111	86	100	96	74	87
Székely	73	188	123	74	192	125	98	253	165
Horvát	89	73	82	97	80	90	153	126	141

6.16. Az állatállomány fajta szerinti megoszlása

	Szarvasmarha					juh	juh	juh
	tarka %	magyar %	bivaly %	zsírsertés %	hússertés %	merino %	racka %	húsjuh %
Régió								
Szlovák	98,56	1,40	0,04	39,40	60,60	16,75	59,05	24,20
Délvidék	59,76	39,87	0,37	94,95	5,05	14,57	81,47	3,97
Nyugat-Magyaro.	94,98	4,72	0,31	67,53	32,47	58,43	6,65	34,92
Ruszin	72,46	26,90	0,64	93,07	6,93	25,52	63,83	10,65
Román	54,67	37,33	8,00	83,34	16,66	6,46	86,90	6,64
Szász	47,65	31,47	20,87	45,41	54,59	4,29	92,17	3,54
Magyar	68,44	30,97	0,59	90,03	9,97	63,39	27,14	9,47
Székely	22,28	74,47	3,25	80,70	19,30	9,32	86,90	3,78
Horvát	85,70	14,28	0,02	53,54	46,46	3,88	94,24	1,88
Országos átlag	*70,07*	*27,81*	*2,12*	*80,34*	*19,66*	*29,16*	*62,82*	*8,02*
Indexek (országos átlag = 100)								
Szlovák	141	5	2	49	308	57	94	302
Délvidék	85	143	17	118	26	50	130	49
Nyugat-Magyaro.	136	17	14	84	165	200	11	435
Ruszin	103	97	30	116	35	88	102	133
Román	78	134	376	104	85	22	138	83
Szász	68	113	983	57	278	15	147	44
Magyar	98	111	28	112	51	217	43	118
Székely	32	268	153	100	98	32	138	47
Horvát	122	51	1	67	236	13	150	23

6.17. Ezer lakosra jutó állatlétszám

	ló	szarvasmarha	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Régió						
Szlovák	70	373	200	256	13	510
Délvidék	216	273	504	473	1	637
Nyugat-Magyaro.	94	447	377	117	18	629
Ruszin	68	385	141	312	35	516
Román	74	404	251	803	61	614
Szász	95	450	377	536	9	675
Magyar	123	338	453	369	7	589
Székely	91	438	214	697	42	645
Horvát	134	433	444	324	36	691
Országos átlag	*117*	*366*	*379*	*428*	*21*	*604*
Indexek (országos átlag = 100)						
Szlovák	60	102	53	60	63	84
Délvidék	185	75	133	111	6	106
Nyugat-Magyaro.	80	122	100	27	84	104
Ruszin	58	105	37	73	165	85
Román	63	110	66	187	288	102
Szász	82	123	99	125	44	112
Magyar	106	92	120	86	35	98
Székely	78	119	56	163	198	107
Horvát	114	118	117	76	171	114

6.18. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó állatlétszám

Régió	ló	szarvasmarha	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Szlovák	115	616	330	422	22	841
Délvidék	333	421	777	730	2	982
Nyugat-Magyaro.	162	775	654	203	31	1091
Ruszin	103	585	214	473	53	783
Román	103	566	352	1124	86	860
Szász	140	661	553	786	14	991
Magyar	195	534	715	582	12	931
Székely	130	626	306	997	61	923
Horvát	170	553	567	414	47	882
Országos átlag	*175*	*550*	*569*	*643*	*32*	*907*

Indexek (országos átlag = 100)

Szlovák	66	112	58	66	69	93
Délvidék	190	76	137	113	6	108
Nyugat-Magyaro.	92	141	115	32	96	120
Ruszin	59	106	38	74	166	86
Román	59	103	62	175	268	95
Szász	80	120	97	122	43	109
Magyar	111	97	126	90	37	103
Székely	74	114	54	155	189	102
Horvát	97	100	100	64	145	97

6.19. Ezer hold szántóra, rétre és legelőre jutó állatlétszám

Régió	ló	szarvas-marha	sertés	juh	*számosállat*	egy állatorvosra jutó számosállat
Szlovák	43	230	123	157	314	8053
Délvidék	100	127	234	219	295	7929
Nyugat-Magyaro.	53	255	215	67	359	8811
Ruszin	37	211	77	171	282	12497
Román	38	208	129	412	315	11473
Szász	48	227	190	270	341	9512
Magyar	67	183	245	199	319	8084
Székely	43	207	101	329	304	12844
Horvát	82	265	272	199	423	17083
Országos átlag	*63*	*198*	*205*	*232*	*326*	*9499*

Indexek (országos átlag = 100)

Szlovák	68	116	60	68	96	85
Délvidék	159	64	114	95	91	83
Nyugat-Magyaro.	84	129	105	29	110	93
Ruszin	59	106	38	74	86	132
Román	60	105	63	178	97	121
Szász	76	115	93	117	104	100
Magyar	106	92	120	86	98	85
Székely	68	104	49	142	93	135
Horvát	130	134	133	86	130	180

6.20. Tejszövetkezetek 1910-ben

	szövetkezeti tag az önálló földmûvelők %-a	szövetkezeti a fejős tehenek %-a	a tejtermékek értékéből egy tagra jut korona	egy tehénre jutó tejmennyiség liter
Régió				
Szlovák	1,70	1,65	308	1282
Délvidék	5,05	5,47	103	650
Nyugat-Magyaro.	19,29	15,55	190	886
Ruszin	0,44	0,39	101	598
Román	0,87	1,05	135	609
Szász	3,21	0,47	618	485
Magyar	4,38	4,28	142	835
Székely	5,80	5,12	78	391
Horvát		nincs adat		
Országos átlag	*3,54*	3,55	*157*	*803*
	Indexek (Országos átlag = 100)			
Szlovák	48	47	195	160
Délvidék	142	154	65	81
Nyugat-Magyaro.	544	438	121	110
Ruszin	13	11	64	74
Román	25	30	86	76
Szász	90	13	393	60
Magyar	124	121	90	104
Székely	164	144	50	49

6.21. Ezer hold szántóra jutó gépek és eszközök száma 1895-ben (1)

Régió	vető-gép	egy-szerű eke	két-fős eke	hár-mas eke	mé-lyítő eke	töl-tögető eke	*össze-s eke*	kulti-vátor	bo-rona	hen-ger	lokomo-bil	jár-gány
Szlovák	2,50	69	1,54	0,55	1,70	3,20	76	2,26	77	11,66	0,35	3,20
Délvidék	1,58	40	2,41	0,69	1,26	10,12	54	0,22	53	4,29	0,55	0,83
Nyugat-Magyaro.	7,78	73	2,19	1,38	0,83	3,33	81	1,23	53	24,39	0,67	8,07
Ruszin	0,46	64	1,42	0,25	0,35	0,18	66	0,12	64	1,45	0,20	1,21
Román	1,22	67	1,79	0,57	0,61	2,57	73	0,23	57	1,40	0,20	0,60
Szász	5,18	101	1,40	0,30	0,71	5,84	109	0,28	82	2,07	0,11	0,91
Magyar	2,24	52	3,28	1,35	0,79	3,10	60	0,94	53	7,15	0,53	2,78
Székely	0,50	107	0,97	0,38	0,37	0,25	109	0,11	89	1,56	0,18	1,08
Horvát	0,74	72	0,77	0,27	0,56	7,89	82	3,64	58	4,77	0,19	0,71
Országos átlag	*1,97*	*59*	*2,40*	*0,91*	*0,88*	*4,44*	*67*	*1,11*	*58*	*6,23*	*0,42*	*2,07*
Indexek (országos átlag = 100)												
Szlovák	127	117	64	60	194	72	113	204	133	187	82	155
Délvidék	80	68	101	76	144	228	81	20	91	69	130	40
Nyugat-Magyaro.	394	125	92	152	95	75	120	111	91	391	159	391
Ruszin	23	109	59	28	40	4	98	11	110	23	47	58
Román	62	114	75	63	70	58	108	21	99	22	48	29
Szász	262	172	59	33	81	132	163	26	141	33	25	44
Magyar	114	88	137	149	90	70	90	85	92	115	127	134
Székely	25	183	41	41	42	6	163	10	153	25	43	52
Horvát	38	123	32	29	64	178	122	328	99	76	45	35

6.22. Ezer hold szántóra jutó gépek és eszközök 1895-ben (2)

Régió	gőz-eke	szél-, víz-, benzin és villany motor -	szecs-ka vágó	répa-vágó	kukorica morzsoló	daráló	trágya szi-vattyú	viz szivaty-tyú	széna sajtoló	mérleg, nagyobb
Szlovák	0,012	0,033	29,38	2,92	0,44	1,10	0,26	0,38	0,21	2,76
Délvidék	0,004	0,037	2,08	0,33	2,85	0,79	0,04	0,19	0,43	3,91
Nyugat-Magyaro.	0,017	0,070	18,74	12,66	1,85	0,51	0,26	0,43	1,04	6,83
Ruszin	0,005	0,027	1,04	0,36	0,43	1,60	0,09	0,17	0,03	0,68
Román	0,004	0,051	0,93	0,69	1,41	0,72	0,08	0,17	0,06	0,80
Szász	0,000	0,027	1,24	0,68	1,50	0,13	0,12	0,29	0,13	0,91
Magyar	0,010	0,029	8,37	3,33	1,41	0,83	0,14	0,34	0,22	2,18
Székely	0,003	0,028	2,35	0,55	0,84	0,14	0,14	0,18	0,08	0,55
Horvát	0,008	0,014	2,49	0,56	1,88	7,29	0,10	0,22	0,18	1,09
Országos átlag	*0,008*	*0,032*	*7,76*	*2,27*	*1,54*	*1,48*	*0,13*	*0,28*	*0,18*	*2,20*

Indexek (Országos átlag = 100)

Szlovák	146	103	378	129	29	74	200	133	116	125
Délvidék	51	114	27	14	185	53	34	67	240	178
Nyugat-Magyaro.	201	217	241	558	120	35	199	151	583	310
Ruszin	58	84	13	16	28	108	67	59	19	31
Román	53	158	12	30	92	48	62	59	35	36
Szász	0	85	16	30	98	9	92	104	73	42
Magyar	122	89	108	147	92	56	111	121	124	99
Székely	40	87	30	24	55	9	109	63	47	25
Horvát	102	44	32	25	122	493	80	79	104	49

6.23. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek és eszközök száma 1895-ben (1)

Régió	vető-gép	egy-szerű eke	kettős eke	hár-mas eke	mé-lyítő eke	töltö-gető eke	*össze-s eke*	bo-rona	kultivátor	hen-ger	sze-kér	bor-sajtó	lo-ko-mobil	járgány
Szlovák	10,35	285	6,38	2,26	7,04	13,22	*314*	319	9,36	48,20	289	15,12	1,43	13,25
Délvidék	10,13	257	15,50	4,44	8,10	65,04	*350*	340	1,43	27,58	327	6,55	3,54	5,33
Nyugat-Magyaro.	37,53	353	10,58	6,66	4,02	16,08	*390*	256	5,95	117,67	395	75,41	3,23	38,94
Ruszin	1,37	189	4,19	0,73	1,03	0,52	*195*	188	0,35	4,29	202	4,01	0,59	3,57
Román	3,91	214	5,73	1,81	1,95	8,19	*231*	183	0,73	4,46	226	8,21	0,65	1,91
Szász	17,13	335	4,65	1,00	2,35	19,33	*362*	272	0,94	6,86	414	54,20	0,36	3,00
Magyar	11,05	255	16,16	6,66	3,87	15,26	297	263	4,65	35,21	275	45,10	2,63	13,68
Székely	1,47	317	2,87	1,11	1,10	0,74	322	263	0,32	4,59	427	2,69	0,53	3,17
Horvát	1,75	171	1,82	0,63	1,32	18,58	*193*	135	8,56	11,22	217	18,21	0,45	1,68
Országos átlag	*8,07*	*240*	*9,80*	*3,70*	*3,58*	*18,15*	*275*	*238*	*4,54*	*25,48*	*271*	*26,11*	*1,73*	*8,45*
Indexek (országos átlag = 100)														
Szlovák	128	119	65	61	197	73	114	134	206	189	107	58	83	157
Délvidék	125	107	158	120	226	358	127	143	32	108	121	25	205	63
Nyugat-Magyaro.	465	147	108	180	112	89	142	108	131	462	146	289	188	461
Ruszin	17	79	43	20	29	3	71	79	8	17	75	15	34	42
Román	48	89	58	49	55	45	84	77	16	17	83	31	38	23
Szász	212	140	47	27	66	106	132	114	21	27	153	208	21	36
Magyar	137	106	165	180	108	84	108	110	102	138	101	173	152	162
Székely	18	132	29	30	31	4	117	110	7	18	158	10	31	38
Horvát	22	71	19	17	37	102	70	57	189	44	80	70	26	20

6.24. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek és eszközök 1895-ben (2.)

	gőz-eke	szél-, víz-, benzin és villany-motor	szecska-vágó	répa-vágó	kuko-rica-mor-zsoló	daráló	trágya-szi-vattyú	víz-szi-vattyú	széna-sajtoló	gyümölcs-aszaló	mérleg, nagyobb
Régió											
Szlovák	0,05	0,14	121,48	12,06	1,82	4,54	1,08	1,56	0,17	2,50	11,41
Délvidék	0,03	0,24	13,37	2,11	18,32	5,07	0,28	1,21	0,23	0,34	25,11
Nyugat-Magyaro.	0,08	0,34	90,40	61,09	8,92	2,48	1,25	2,07	1,00	1,24	32,94
Ruszin	0,01	0,08	3,07	1,05	1,26	4,72	0,26	0,49	0,08	4,92	2,02
Román	0,01	0,16	2,97	2,19	4,50	2,28	0,26	0,53	0,09	1,39	2,55
Szász	0,00	0,09	4,10	2,26	4,98	0,43	0,40	0,98	0,20	7,91	3,03
Magyar	0,05	0,14	41,11	16,37	6,92	4,08	0,71	1,68	0,20	1,40	10,68
Székely	0,01	0,08	6,93	1,61	2,48	0,40	0,42	0,53	0,17	7,71	1,61
Horvát	0,02	0,03	5,86	1,33	4,42	17,15	0,25	0,52	0,14	1,44	2,56
Országos átlag	*0,03*	*0,13*	*31,72*	*9,26*	*6,29*	*6,04*	*0,53*	*1,16*	*0,18*	*1,91*	*8,99*
	Indexek (országos átlag = 100)										
Szlovák	148	104	383	130	29	75	203	135	96	131	127
Délvidék	80	179	42	23	291	84	54	105	129	18	279
Nyugat-Magyaro.	237	256	285	659	142	41	235	179	556	65	367
Ruszin	42	61	10	11	20	78	48	43	42	258	22
Román	42	123	9	24	72	38	48	46	47	73	28
Szász	0	69	13	24	79	7	75	84	111	415	34
Magyar	147	107	130	177	110	68	133	145	109	74	119
Székely	29	63	22	17	39	7	79	45	96	405	18
Horvát	59	25	18	14	70	284	46	45	79	76	28

6.25.

	Eketípusok			Vetőgépek		Boronatípusok			Szekér	Szekér
	vas-gerende-lyes %	fa-gerende-lyes %	speciá-lis eke %	szórva vetőgép %	sor-vetőgép %	vas-borona %	fa-borona %	tüske-borona %	vas-tenge-lyű %	fa-tenge-lyű %
Régió										
Szlovák	13,55	77,24	9,20	12,07	87,93	4,56	91,07	4,37	60,01	39,99
Délvidék	18,95	54,44	26,61	14,76	85,24	12,44	41,01	46,55	87,31	12,69
Nyugat-Magyaro.	10,21	80,22	9,57	3,88	96,12	7,51	87,76	4,74	94,41	5,59
Ruszin	4,79	91,90	3,31	22,22	77,78	3,65	93,11	3,25	12,81	87,19
Román	6,42	85,94	7,64	17,36	82,64	9,89	76,07	14,04	15,44	84,56
Szász	5,45	87,01	7,54	12,11	87,89	5,77	92,62	1,62	13,57	86,43
Magyar	12,54	73,34	14,13	14,15	55,26	30,59	76,34	23,66	15,07	84,93
Székely	1,37	96,83	1,80	4,49	94,78	0,73	7,27	92,73	26,76	73,24
Horvát	9,53	78,88	11,58	28,48	71,52	20,12	70,97	8,91	76,95	23,05
Országos átlag	*11,31*	*75,89*	*12,80*	*14,42*	*85,58*	*11,79*	*66,18*	*22,03*	*61,11*	*38,89*
	Indexek (országos átlag = 100)									
Szlovák	120	102	72	84	103	39	138	20	98	103
Délvidék	168	72	208	102	100	106	62	211	143	33
Nyugat-Magyaro.	90	106	75	27	112	64	133	22	154	14
Ruszin	42	121	26	154	91	31	141	15	21	224
Román	57	113	60	120	97	84	115	64	25	217
Szász	48	115	59	84	103	49	140	7	22	222
Magyar	111	97	110	98	65	259	115	107	25	218
Székely	12	128	14	31	111	6	11	421	44	188
Horvát	84	104	91	197	84	171	107	40	126	59

6.26. A kicsépelt gabona megoszlása a cséplés módja szerint 1915-ben

	Gőz-	Motoros	Járgányos	*Géppel összesen*	Kézi cséplés
		c s é p l ő g é p p e l			
	%	%	%	%	%
Régió					
Szlovák	49,58	7,07	7,46	*64,11*	35,89
Délvidék	93,27	4,05	0,22	*97,54*	2,46
Nyugat-Magyaro.	68,41	11,86	9,59	*89,86*	10,14
Ruszin	42,16	26,36	8,36	*76,88*	23,12
Román	52,22	14,53	6,42	*73,17*	26,83
Szász	51,99	33,28	8,38	*93,65*	6,35
Magyar	75,85	15,78	2,85	*94,48*	5,52
Székely	51,13	27,24	8,65	*87,02*	12,98
Horvát	48,47	3,70	6,76	*58,94*	41,06
Országos átlag	*70,88*	*12,61*	*3,87*	*87,37*	*12,63*
	Indexek (országos átlag = 100)				
Szlovák	70	56	193	73	284
Délvidék	132	32	6	112	19
Nyugat-Magyaro.	97	94	248	103	80
Ruszin	59	209	216	88	183
Román	74	115	166	84	212
Szász	73	264	217	107	50
Magyar	107	125	74	108	44
Székely	72	216	224	100	103
Horvát	68	29	175	67	325

6.27. A földműveléssel foglalkozó kereső népesség foglalkozási viszony szerint, 1910-ben

	Száz földműveléssel foglalkozó önálló birtokosra jutó					A földműveléssel foglalkozó kereső népesség megoszlása						
	segítő családtag	mezőgazd. cseléd	napszámos	mezőgazd. munkás összesen	ezer földművelőre jutó gazdasági tisztviselő	önálló%	segítő családtag%	mezőgazd. cseléd%	napszámos%	gazdasági tisztviselő%	önálló és segítő családtag%	napszámos%
Régió												
Szlovák	85	30	61	90	2,50	36,23	30,74	10,73	22,05	0,25	66,97	32,78
Délvidék	71	30	97	127	1,25	33,60	23,77	10,02	32,48	0,12	57,37	42,51
Nyugat-Magyaro.	72	41	64	104	2,96	36,15	25,87	14,66	23,02	0,29	62,02	37,69
Ruszin	78	16	61	77	0,92	39,28	30,46	6,23	23,93	0,09	69,75	30,16
Román	83	19	57	76	1,13	38,58	31,88	7,42	22,00	0,11	70,46	29,42
Szász	69	16	53	68	1,04	42,15	29,02	6,58	22,14	0,10	71,18	28,72
Magyar	73	0	87	128	2,62	33,16	24,27	13,55	28,75	0,26	57,43	42,31
Székely	66	19	65	84	0,91	40,07	26,32	7,56	25,95	0,09	66,39	33,52
Horvát	140	12	16	28	0,57	37,30	52,15	4,62	5,87	0,06	89,45	10,49
Országos átlag	*87*	*28*	*64*	*92*	*1,75*	*35,74*	*31,20*	*9,88*	*23,01*	*0,17*	*66,93*	*32,89*
	Indexek (Országos átlag = 100)											
Szlovák	97	107	95	98	143	101	99	109	96	143	100	100
Délvidék	81	108	150	137	71	94	76	101	141	71	86	129
Nyugat-Magyaro.	82	147	99	113	169	101	83	148	100	169	93	115
Ruszin	89	57	95	83	53	110	98	63	104	53	104	92
Román	95	70	89	83	65	108	102	75	96	65	105	89
Szász	79	56	82	74	59	118	93	67	96	59	106	87
Magyar	84	0	135	139	149	93	78	137	125	149	86	129
Székely	75	68	101	91	52	112	84	77	113	52	99	102
Horvát	160	45	24	31	32	104	167	47	26	32	134	32

6.28. Az őstermelő keresők műveltsége, 1910-ben

	Írni és olvasni tudott az őstermelő keresők közül %			*Ezer őstermelő kereső közül a középiskola 4 osztályát elvégezte*		
	férfiak	nők	összes	férfi	nő	összes
Régió						
Szlovák	76,19	60,76	71,83	4,03	1,72	3,38
Délvidék	65,34	57,87	64,16	2,64	2,34	2,59
Nyugat-Magyaro.	92,12	87,97	91,35	2,85	2,18	2,72
Ruszin	36,90	30,73	35,49	2,18	1,27	1,97
Román	41,96	27,81	39,03	2,82	1,33	2,51
Szász	63,87	54,08	61,09	4,14	1,19	3,30
Magyar	74,83	67,36	73,52	2,93	2,63	2,87
Székely	61,16	45,74	58,15	6,37	3,33	5,78
Horvát	53,54	40,70	48,83	1,18	0,52	0,94
Országos átlag	*63,89*	*50,86*	*60,93*	*2,85*	*1,67*	*2,58*
Indexek (országos átlag = 100)						
Szlovák	119	119	118	141	103	131
Délvidék	102	114	105	93	140	100
Nyugat-Magyaro.	144	173	150	100	131	106
Ruszin	58	60	58	76	76	76
Román	66	55	64	99	80	97
Szász	100	106	100	145	72	128
Magyar	117	132	121	103	158	111
Székely	96	90	95	224	200	224
Horvát	84	80	80	41	31	36

6.29. Bérleti és vegyes gazdaságok 1895-ben

	A gazdaságok összes számából		A gazdaságok összes területéből		A bérleti	A vegyes	Az összes
	bérleti %	vegyes%	bérleti %	vegyes%	gazdaságok átlagos területe		
					hold	hold	hold
Régió							
Szlovák	3,26	11,47	7,66	18,02	35	24	15
Délvidék	2,73	13,98	4,81	24,65	26	26	15
Nyugat-Magyaro.	3,42	25,51	17,19	31,90	76	19	15
Ruszin	2,69	3,64	4,93	7,07	27	29	15
Román	1,85	5,80	4,90	11,32	34	25	13
Szász	1,81	13,02	3,51	16,75	20	14	11
Magyar	2,89	8,17	13,03	18,10	79	39	17
Székely	2,66	7,50	2,45	11,02	13	21	14
Horvát	1,83	5,38	2,97	10,01	19	21	11
Országos átlag	*2,55*	*8,49*	*8,62*	*16,35*	*50*	*29*	*15*
	Indexek (országos átlag = 100)						
Szlovák	128	135	89	110	71	83	101
Délvidék	107	165	56	151	51	90	98
Nyugat-Magyaro.	134	300	200	195	151	66	101
Ruszin	105	43	57	43	55	102	101
Román	72	68	57	69	69	88	87
Szász	71	153	41	102	41	47	71
Magyar	113	96	151	111	156	135	117
Székely	104	88	28	67	26	72	95
Horvát	72	63	35	61	37	74	77

6.30. Az összes birtokos és bérlő 1910-ben (a nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is)

				Az önálló mezőgazdasági keresők közül	
	a birtokosok közül bérlő is %	csak bérlő a bérlők %-a	száz birtokosra jutó bérlő	bérlő %	részes földműves %
Régió					
Szlovák	6,51	25,06	8,69	1,29	0,07
Délvidék	11,16	30,45	16,05	4,68	1,43
Nyugat-Magyaro.	19,17	23,42	25,03	3,16	0,01
Ruszin	2,89	33,79	4,37	0,54	1,15
Román	2,92	31,70	4,27	0,97	1,39
Szász	5,01	26,67	6,84	0,95	2,04
Magyar	6,80	39,55	11,25	3,55	1,49
Székely	4,44	38,28	7,20	1,83	1,12
Horvát	3,42	21,66	4,36	0,50	0,18
Országos átlag	*5,95*	*33,48*	*8,94*	*2,20*	*1,06*
	Index (országos átlag = 100)				
Szlovák	110	75	97	59	7
Délvidék	188	91	180	213	135
Nyugat-Magyaro.	322	70	280	144	1
Ruszin	49	101	49	25	108
Román	49	95	48	44	131
Szász	84	80	76	43	192
Magyar	114	118	126	162	140
Székely	75	114	81	83	106
Horvát	57	65	49	23	17

6.31. Az összes birtokos és bérlő (nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is) megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben, százalékban

A. Birtokosok

Régió	1000 + holdas	200-1000 holdas	100-200 holdas	50-100 holdas	20-50 holdas	10-20 holdas	5-10 holdas	1-5 holdas	-1 holdas	*100+ holdas*	*20-50 holdas*	*5-20 holdas*	*5 hold alatt*
Szlovák	0,05	0,18	0,21	0,67	5,74	15,61	23,40	43,33	10,81	0,44	6,41	39,01	54,14
Délvidék	0,04	0,30	0,74	2,74	12,67	18,26	20,26	34,92	10,08	1,08	15,41	38,52	44,99
Nyugat-Magyaro.	0,05	0,12	0,41	1,53	7,29	13,55	16,72	40,09	20,25	0,58	8,82	30,27	60,33
Ruszin	0,05	0,24	0,33	1,08	6,41	15,66	23,95	44,18	8,08	0,63	7,49	39,62	52,26
Román	0,06	0,22	0,26	0,83	6,53	16,19	25,68	43,82	6,42	0,53	7,36	41,87	50,24
Szász	0,02	0,17	0,18	0,63	6,98	17,90	26,00	41,42	6,69	0,37	7,62	43,90	48,12
Magyar	0,08	0,36	0,47	1,38	7,68	15,34	21,06	40,57	13,05	0,92	9,05	36,40	53,63
Székely	0,04	0,29	0,48	1,58	9,60	17,80	22,47	40,55	7,19	0,81	11,18	40,27	47,74
Horvát	0,02	0,05	0,10	0,48	5,68	18,40	28,44	40,08	6,75	0,17	6,16	46,84	46,83
Országos átlag	*0,06*	*0,25*	*0,36*	*1,18*	*7,43*	*16,37*	*23,31*	*40,97*	*10,07*	*0,67*	*8,61*	*39,68*	*51,04*

Indexek (országos átlag = 100)

Szlovák	87	73	57	57	77	95	100	106	107	65	74	98	106
Délvidék	77	120	203	233	170	112	87	85	100	161	179	97	88
Nyugat-Magyaro.	79	48	114	130	98	83	72	98	201	87	102	76	118
Ruszin	91	97	91	92	86	96	103	108	80	94	87	100	102
Román	98	87	70	70	88	99	110	107	64	79	85	106	98
Szász	38	67	49	54	94	109	112	101	66	55	88	111	94
Magyar	147	144	130	117	103	94	90	99	130	137	105	92	105
Székely	74	116	132	133	129	109	96	99	71	121	130	101	94
Horvát	31	21	28	40	76	112	122	98	67	25	72	118	92

B. Bérlők

Régió	1000+ holdas	200-1000 holdas	100-200 holdas	50-100 holdas	20-50 holdas	10-20 holdas	5-10 holdas	1-5 holdas	-1 holdas	*100+ holdas*	*20-50 holdas*	*5-20 holdas*	*5 hold alatt*
Szlovák	0,41	1,60	0,69	0,70	2,33	5,81	13,68	59,69	15,09	2,70	3,03	19,49	74,78
Délvidék	0,13	0,42	0,63	1,65	6,86	12,44	18,92	53,10	5,85	1,17	8,51	31,36	58,95
Nyugat-Magyaro.	0,14	0,24	0,13	0,21	1,00	3,24	10,75	61,64	22,66	0,51	1,21	13,98	84,31

Ruszin	0,43	1,67	0,81	1,04	1,89	4,15	10,44	62,86	16,72	2,91	2,93	14,59	79,58
Román	0,57	1,80	1,00	1,26	4,91	7,26	14,20	62,19	6,80	3,37	6,17	21,47	68,99
Szász	0,11	0,64	0,52	0,66	2,17	5,20	11,89	65,82	12,98	1,28	2,83	17,09	78,80

B. Bérlők

	1000+ holdas	*200-1000 holdas*	*100-200 holdas*	*50-100 holdas*	*20-50 holdas*	*10-20 holdas*	*5-10 holdas*	*1-5 holdas*	*-1 holdas*	*100+ holdas*	*20-50 holdas*	*5-20 holdas*	*5 hold alatt*
Magyar	0,55	1,49	1,00	2,01	6,79	10,36	15,18	51,56	11,05	3,04	8,80	25,55	62,61
Székely	0,12	0,70	0,58	1,14	2,03	4,43	10,36	65,08	15,56	1,40	3,17	14,79	80,64
Horvát	0,16	0,31	0,28	0,57	2,68	5,39	14,53	62,47	13,62	0,75	3,25	19,92	76,09
Országos átlag	*0,40*	*1,16*	*0,78*	*1,49*	*5,27*	*8,85*	*14,96*	*55,69*	*11,39*	*2,35*	*6,76*	*23,81*	*67,08*

Indexek (országos átlag = 100)

Szlovák	104	137	88	47	44	66	91	107	133	115	45	82	111
Délvidék	32	36	80	111	130	141	126	95	51	50	126	132	88
Nyugat-Magyaro.	36	20	16	14	19	37	72	111	199	22	18	59	126
Ruszin	107	143	104	70	36	47	70	113	147	124	43	61	119
Román	144	154	128	84	93	82	95	112	60	144	91	90	103
Szász	29	55	67	44	41	59	79	118	114	54	42	72	117
Magyar	139	128	127	135	129	117	101	93	97	130	130	107	93
Székely	30	60	74	77	38	50	69	117	137	60	47	62	120
Horvát	40	27	36	38	51	61	97	112	120	32	48	84	113

6.32. Az önálló mezőgazdasági keresők megoszlása a birtok illetve a bérlet nagysága szerint 1910-ben, százalékban

A. Birtokosok

	birtokos 1000+ holdas	birtokos 200-1000 holdas	birtokos 100-200 holdas	birtokos 50-100 holdas	birtokos 20-50 holdas	birtokos 10-20 holdas	birtokos 5-10 holdas	birtokos 1-5 holdas	birtokos 1 hold alatt	*birtokos összesen*
Régió										
Szlovák	0,06	*0,18*	*0,20*	*0,75*	*7,35*	*20,13*	*28,45*	*37,71*	*3,82*	*98,65*
Délvidék	0,05	*0,31*	*0,87*	*3,55*	*16,21*	*22,10*	*22,42*	*25,74*	*2,63*	*93,89*
Nyugat-Magyaro.	0,05	*0,13*	*0,55*	*2,15*	*10,21*	*18,93*	*21,44*	*34,15*	*9,22*	*96,84*
Ruszin	0,05	*0,21*	*0,28*	*1,12*	*7,53*	*18,99*	*28,55*	*38,75*	*2,84*	*98,31*
Román	0,06	*0,18*	*0,22*	*0,83*	*7,59*	*19,26*	*29,83*	*37,46*	*2,20*	*97,65*
Szász	0,02	*0,15*	*0,14*	*0,62*	*8,39*	*21,50*	*29,60*	*34,31*	*2,28*	*97,01*
Magyar	0,15	*0,44*	*0,55*	*1,68*	*9,86*	*19,55*	*25,21*	*33,16*	*4,35*	*94,96*
Székely	0,04	*0,25*	*0,46*	*1,76*	*11,73*	*21,03*	*26,21*	*33,31*	*2,26*	*97,05*
Horvát	0,02	*0,04*	*0,09*	*0,48*	*6,15*	*20,32*	*30,90*	*38,33*	*2,98*	*99,32*
Országos átlag	*0,08*	*0,26*	*0,38*	*1,36*	*9,07*	*19,98*	*27,29*	*34,89*	*3,44*	*96,74*
				Indexek (országos átlag = 100)						
Szlovák	69	70	51	55	81	101	104	108	111	102
Délvidék	61	119	227	261	179	111	82	74	77	97
Nyugat-Magyaro.	65	50	144	158	113	95	79	98	268	100
Ruszin	61	79	73	83	83	95	105	111	83	102
Román	69	70	58	61	84	96	109	107	64	101
Szász	29	57	37	46	93	108	108	98	66	100
Magyar	189	167	144	124	109	98	92	95	127	98
Székely	49	95	121	129	129	105	96	95	66	100
Horvát	21	17	24	35	68	102	113	110	87	103

B. Bérlők

Régió	bérlő 1000+ holdas	bérlő 200-1000 holdas	bérlő 100-200 holdas	bérlő 50-100 holdas	bérlő 20-50 holdas	bérlő 10-20 holdas	bérlő 5-10 holdas	bérlő ,1-5 holdas	bérlő 1 hold	*bérlő összesen*	*részes földműves*
Szlovák	0,04	0,16	0,05	0,02	0,04	0,08	0,19	0,63	0,08	1,29	0,07
Délvidék	0,02	0,05	0,07	0,19	0,67	0,83	0,94	1,76	0,15	4,68	1,43
Nyugat Magyaro.	0,05	0,07	0,03	0,01	0,03	0,14	0,51	1,80	0,52	3,16	0,01
Ruszin	0,02	0,07	0,03	0,03	0,03	0,05	0,10	0,17	0,04	0,54	1,15
Román	0,03	0,07	0,02	0,03	0,10	0,14	0,18	0,36	0,03	0,97	1,39
Szász	0,01	0,04	0,03	0,02	0,06	0,11	0,18	0,50	0,02	0,95	2,04
Magyar	0,08	0,18	0,09	0,19	0,60	0,74	0,70	0,89	0,08	3,55	1,49
Székely	0,01	0,03	0,03	0,04	0,05	0,14	0,34	1,10	0,09	1,83	1,12
Horvát	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,05	0,15	0,22	0,01	0,50	0,18
Országos átlag	*0,04*	*0,10*	*0,05*	*0,10*	*0,30*	*0,39*	*0,43*	*0,71*	*0,07*	*2,20*	*1,06*

Indexek (országos átlag = 100)

Szlovák	102	154	89	23	15	20	44	88	109	59	7
Délvidék	48	50	132	201	221	216	218	247	208	213	135
Nyugat-Magyaro.	115	70	49	10	9	37	118	253	730	144	1
Ruszin	43	67	50	33	11	14	23	24	53	25	108
Román	62	72	48	30	33	36	41	51	46	44	131
Szász	15	35	50	22	19	28	42	70	27	43	192
Magyar	194	174	181	197	200	192	162	125	116	162	140
Székely	12	34	54	46	17	35	79	154	124	83	106
Horvát	15	9	12	13	11	14	35	30	21	23	17

6.33. A mezőgazdasággal foglalkozó birtokosok megoszlása birtoknagyság szerint 1910-ben, százalékban, Budapest beszámításával

	1000 + holdas	200-1000 holdas	100-200 holdas	50-100 holdas	20-50 holdas	10-20 holdas	5-10 holdas	1-5 holdas	1 hold alatt	*100 hold felett*	*20 - 100 holdas*	*5 - 20 holdas*	*5 hold alatt*
Régió													
Szlovák	0,06	*0,19*	*0,20*	*0,76*	*7,45*	*20,40*	*28,84*	*38,23*	*3,87*	*0,44*	*27,85*	*49,24*	*42,10*
Délvidék	0,05	*0,33*	*0,93*	*3,78*	*17,27*	*23,54*	*23,88*	*27,42*	*2,80*	*1,31*	*40,81*	*47,42*	*30,22*
Nyugat-Magyaro.	0,06	*0,14*	*0,57*	*2,22*	*10,55*	*19,55*	*22,14*	*35,26*	*9,52*	*0,76*	*30,10*	*41,69*	*44,78*
Ruszin	0,05	*0,21*	*0,29*	*1,14*	*7,66*	*19,31*	*29,04*	*39,42*	*2,88*	*0,55*	*26,97*	*48,35*	*42,30*
Román	0,06	*0,19*	*0,23*	*0,85*	*7,77*	*19,73*	*30,55*	*38,37*	*2,26*	*0,47*	*27,50*	*50,28*	*40,63*
Szász	0,02	*0,15*	*0,15*	*0,64*	*8,65*	*22,16*	*30,51*	*35,37*	*2,35*	*0,32*	*30,81*	*52,67*	*37,71*
Magyar	0,16	*0,46*	*0,58*	*1,77*	*10,38*	*20,59*	*26,55*	*34,92*	*4,59*	*1,21*	*30,98*	*47,14*	*39,50*
Székely	0,04	*0,26*	*0,48*	*1,81*	*12,09*	*21,67*	*27,01*	*34,32*	*2,33*	*0,78*	*33,76*	*48,67*	*36,65*
Horvát	0,02	*0,04*	*0,09*	*0,48*	*6,20*	*20,46*	*31,12*	*38,59*	*3,00*	*0,16*	*26,65*	*51,57*	*41,59*
Országos átlag	*0,08*	*0,27*	*0,40*	*1,40*	*9,37*	*20,65*	*28,21*	*36,06*	*3,55*	*0,75*	*30,02*	*48,86*	*39,62*
						Indexek (országos átlag = 100)							
Szlovák	68	69	50	54	79	99	102	106	109	*59*	*93*	*101*	*106*
Délvidék	63	123	234	269	184	114	85	76	79	*175*	*136*	*97*	*76*
Nyugat-Magyaro.	65	50	143	158	113	95	78	98	268	*101*	*100*	*85*	*113*
Ruszin	60	78	72	81	82	94	103	109	81	*73*	*90*	*99*	*107*
Román	68	70	57	61	83	96	108	106	64	*63*	*92*	*103*	*103*
Szász	29	56	37	46	92	107	108	98	66	*43*	*103*	*108*	*95*
Magyar	192	171	147	126	111	100	94	97	129	*160*	*103*	*96*	*100*
Székely	49	95	120	129	129	105	96	95	65	*103*	*112*	*100*	*93*
Horvát	20	17	23	35	66	99	110	107	84	*21*	*89*	*106*	*105*

6.34. A szántók, rétek és szőlők együttes területének megoszlása a gazdaságok nagysága szerint 1895-ben, százalékban

Régió	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000+ hold	*100 hold alatt*	*100 hold felett*	szántó, rét, szőlő a gazdaságok összterületének %-a
Szlovák	8,65	62,23	15,03	14,09	70,88	29,12	63,23
Délvidék	4,45	64,96	15,54	15,05	69,41	30,59	88,47
Nyugat-Magyaro.	7,56	55,44	12,91	24,09	63,00	37,00	72,43
Ruszin	9,01	69,28	12,87	8,84	78,29	21,71	58,25
Román	8,74	70,59	10,91	9,76	79,32	20,68	64,60
Szász	8,87	78,21	8,94	3,99	87,07	12,93	81,08
Magyar	6,33	49,13	17,76	26,78	55,46	44,54	67,47
Székely	8,17	76,51	11,16	4,16	84,68	15,32	61,41
Horvát	9,73	77,75	4,75	7,77	87,48	12,52	67,53
Országos átlag	*7,25*	*60,70*	*14,19*	*17,85*	*67,95*	*32,05*	*68,32*
Indexek (országos átlag = 100)							
Szlovák	119	103	106	79	104	91	93
Délvidék	61	107	109	84	102	95	129
Nyugat-Magyaro.	104	91	91	135	93	115	106
Ruszin	124	114	91	50	115	68	85
Román	120	116	77	55	117	65	95
Szász	122	129	63	22	128	40	119
Magyar	87	81	125	150	82	139	99
Székely	113	126	79	23	125	48	90
Horvát	134	128	33	44	129	39	99

6.35. A szántóterület megoszlása a gazdaságok nagysága szerint

	1895-ben		1913-1915-ben	
	100 hold alatt %	*100 hold felett %*	*100 hold alatt %*	*100 hold felett %*
Régió				
Szlovák	69,7	30,3	76,9	23,1
Délvidék	70,1	29,9	79,1	20,9
Nyugat-Magyaro.	66,0	34,0	71,4	28,6
Ruszin	76,3	23,7	83,1	16,9
Román	77,7	22,3	81,9	18,1
Szász	86,8	13,2	90,3	9,7
Magyar	55,2	44,8	63,8	36,2
Székely	83,7	16,3	90,7	9,3
Horvát	86,8	13,2	nincs adat	
Magyarország	*64,3*	*35,7*	*71,9*	*28,1*
Magyar korona	*66,7*	*33,3*		
	Indexek (országos átlag = 100)			
Szlovák	105	91	107	82
Délvidék	105	90	110	74
Nyugat-Magyaro.	99	102	99	102
Ruszin	114	71	116	60
Román	116	67	114	64
Szász	130	40	126	34
Magyar	83	134	89	129
Székely	125	49	126	33
Horvát	130	40	nincs adat	
Magyarország	*97*	*107*	*100*	*100*
Magyar korona	*100*	*100*		

6.36. A teljes terület megoszlása a birtokok nagysága szerint 1914-ben, százalékban

	száz holdon felüli összesen	10.000 hold felett	1000-10000 holdas	100-1000 holdas	100 hold alatt
Régió					
Szlovák	54,46	21,19	18,93	14,34	45,54
Délvidék	40,40	10,27	16,36	13,77	59,60
Nyugat-Magyaro.	51,93	25,21	14,25	12,47	48,07
Ruszin	61,47	34,62	16,11	10,74	38,53
Román	58,09	21,82	23,61	12,65	41,91
Szász	47,34	7,30	27,58	12,46	52,66
Magyar	54,94	17,93	20,44	16,57	45,06
Székely	51,54	19,44	20,78	11,32	48,46
Horvát			nincs adat		
Országos átlag	*54,06*	*19,35*	*20,29*	*14,43*	*45,94*
		Indexek (országos átlag = 100)			
Szlovák	101	110	93	99	99
Délvidék	75	53	81	95	130
Nyugat-Magyaro.	96	130	70	86	105
Ruszin	114	179	79	74	84
Román	107	113	116	88	91
Szász	88	38	136	86	115
Magyar	102	93	101	115	98
Székely	95	100	102	78	105

6.37. A kiigazított földadókataszter, 1909-1914

Régió	egy birtok áll földrészletbõl	egy földrészlet átlagos területe hold	egy birtok átlagos területe hold	egy birtokra jutó kataszteri jövedelem korona
Szlovák	14,94	0,63	9,39	47,74
Délvidék	5,83	1,63	9,48	137,16
Nyugat-Magyaro.	6,60	1,17	7,69	86,06
Ruszin	11,01	1,25	13,76	23,22
Román	10,68	1,22	13,01	37,11
Szász	11,86	0,81	9,62	31,88
Magyar	8,79	1,14	10,06	75,95
Székely	11,22	1,24	13,90	20,11
Horvát	9,38	0,99	9,34	49,44
Országos átlag	*9,74*	*1,07*	*10,47*	*64,34*
Indexek (országos átlag = 100)				
Szlovák	153	59	90	74
Délvidék	60	151	91	213
Nyugat-Magyaro.	68	108	73	134
Ruszin	113	116	131	36
Román	110	113	124	58
Szász	122	75	92	50
Magyar	90	107	96	118
Székely	115	115	133	31
Horvát	96	93	89	77

6.38. A 24 éven felüli férfi birtokosok megoszlása a kivetett földadó nagysága szerint, 1910-ben

A birtokosok közül földadót fizet

	5 K alatt %	5-10 K %	10-20 K %	20-50 K %	50 K felett %	*20 K felett* %
Régió						
Szlovák	28,43	26,11	21,95	16,73	*6,78*	*23,51*
Délvidék	5,14	11,44	20,91	29,90	*32,60*	*62,50*
Nyugat-Magyaro.	3,45	10,79	21,37	34,58	*29,81*	*64,39*
Ruszin	51,49	26,45	14,55	6,14	*1,37*	*7,52*
Román	37,44	29,91	20,35	9,83	*2,46*	*12,30*
Szász	25,61	29,37	27,63	15,02	*2,36*	*17,38*
Magyar	13,06	19,47	25,52	27,74	*14,20*	*41,95*
Székely	53,12	25,04	13,94	6,37	*1,53*	*7,90*
Országos átlag	*23,43*	*22,38*	*22,34*	*20,42*	*11,43*	*31,85*
	Indexek (országos átlag = 100)					
Szlovák	121	117	98	82	*59*	*74*
Délvidék	22	51	94	146	*285*	*196*
Nyugat-Magyaro.	15	48	96	169	*261*	*202*
Ruszin	220	118	65	30	*12*	*24*
Román	160	134	91	48	*22*	*39*
Szász	109	131	124	74	*21*	*55*
Magyar	56	87	114	136	*124*	*132*
Székely	227	112	62	31	*13*	*25*

Horvátországra a felvétel nem terjedt ki

6.39. A takarmánytermelésre vonatkozó adatok

	A takamánytermelő terület megoszlása			A takarmánytermelés értékének megoszlása		
	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Régió						
Szlovák	37,9	27,8	34,3	57,9	32,9	9,2
Délvidék	65,0	13,8	21,2	75,6	11,4	13,0
Nyugat-Magyaro.	54,8	28,5	16,7	69,5	24,5	6,0
Ruszin	19,0	45,3	35,7	31,6	53,2	15,2
Román	29,7	33,7	36,6	43,0	43,3	13,8
Szász	34,3	36,8	28,9	45,4	43,0	11,6
Magyar	46,8	24,7	28,5	61,8	27,3	11,0
Székely	21,1	46,3	32,6	23,1	65,1	11,8
Horvát	34,1	29,1	36,9	49,4	41,5	9,1
Országos átlag	*40,7*	*28,3*	*31,0*	*55,9*	*32,7*	*11,4*
	Indexek (országos átlag = 100)					
Szlovák	93	98	111	104	101	81
Délvidék	160	49	68	135	35	114
Nyugat-Magyaro.	135	101	54	124	75	53
Ruszin	47	160	115	57	162	133
Román	73	119	118	77	132	121
Szász	84	130	93	81	131	102
Magyar	115	87	92	111	83	96
Székely	52	163	105	41	199	104
Horvát	84	103	119	88	127	80

6.40. A számosállatállomány megoszlása állatfajonként

	ló %	szarvasmarha %	sertés %	juh %	kecske %
Régió					
Szlovák	13,72	73,21	7,84	5,02	0,22
Délvidék	33,88	42,85	15,83	7,43	0,02
Nyugat-Magyaro.	14,86	71,05	11,99	1,86	0,24
Ruszin	13,22	74,70	5,47	6,05	0,57
Román	12,02	65,88	8,18	13,08	0,83
Szász	14,10	66,69	11,16	7,94	0,11
Magyar	20,89	57,38	15,37	6,25	0,11
Székely	14,11	67,90	6,64	10,80	0,55
Horvát	19,33	62,67	12,86	4,70	0,44
Országos átlag	*19,34*	*60,72*	*12,56*	*7,10*	*0,29*

Indexek (országos átlag = 100)

Szlovák	71	121	62	71	74
Délvidék	175	71	126	105	5
Nyugat-Magyaro.	77	117	95	26	80
Ruszin	68	123	44	85	193
Román	62	109	65	184	283
Szász	73	110	89	112	39
Magyar	108	95	122	88	36
Székely	73	112	53	152	186
Horvát	100	103	102	66	149

6.41. Az állattenyésztés termelési értékének megoszlása

	ló %	szarvasmarha %	sertés %	juh, kecske %
Régió				
Szlovák	2,01	74,01	20,12	3,87
Délvidék	5,30	45,36	43,37	5,97
Nyugat-Magyaro.	1,95	69,34	27,64	1,06
Ruszin	2,16	76,82	15,64	5,38
Román	2,05	60,90	24,45	12,60
Szász	2,06	62,99	28,53	6,43
Magyar	2,95	55,11	37,99	3,96
Székely	2,81	62,02	23,18	11,99
Horvát	2,88	59,81	33,55	3,76
Országos átlag	*2,90*	*58,65*	*33,02*	*5,44*
Indexek (országos átlag = 100)				
Szlovák	69	126	61	71
Délvidék	183	77	131	110
Nyugat-Magyaro.	67	118	84	19
Ruszin	74	131	47	99
Román	71	104	74	232
Szász	71	107	86	118
Magyar	102	94	115	73
Székely	97	106	70	220
Horvát	99	102	102	69

6.42. A nettó mezőgazdasági termék megoszlása

	szántó %	szőlő %	állattenyésztés %
Régió			
Szlovák	54,90	1,08	44,02
Délvidék	59,71	4,31	35,98
Nyugat-Magyaro.	50,74	5,53	43,74
Ruszin	38,64	2,63	58,73
Román	42,93	2,71	54,36
Szász	37,84	3,24	58,92
Magyar	50,36	5,69	43,96
Székely	41,88	0,39	57,73
Horvát	36,47	6,08	57,45
Országos átlag	*48,78*	*4,57*	*46,65*
Indexek (országos átlag = 100)			
Szlovák	113	24	94
Délvidék	122	94	77
Nyugat-Magyaro.	104	121	94
Ruszin	79	58	126
Román	88	59	117
Szász	78	71	126
Magyar	103	124	94
Székely	86	9	124
Horvát	75	133	123

6.43. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó termelési érték

	szántó korona	szőlő korona	növény termelés együtt korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság teljes korona
Régió					
Szlovák	310	6	316	249	565
Délvidék	472	34	506	284	790
Nyugat-Magyaro.	430	47	477	371	848
Ruszin	149	10	159	226	385
Román	167	11	178	212	390
Szász	178	15	193	277	470
Magyar	344	39	383	300	683
Székely	144	1	145	198	343
Horvát	149	25	174	235	409
Országos átlag	*276*	*26*	*301*	*264*	*565*
Indexek (országos átlag = 100)					
Szlovák	113	24	105	94	100
Délvidék	171	132	168	108	140
Nyugat-Magyaro.	156	181	158	141	150
Ruszin	54	39	53	86	68
Román	61	41	59	80	69
Szász	65	59	64	105	83
Magyar	125	150	127	114	121
Székely	52	5	48	75	61
Horvát	54	96	58	89	72

6.44. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték

	szántó korona	szőlő korona	növény termelés együtt korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság teljes korona
Régió					
Szlovák	130	2,6	133	104	237
Délvidék	190	13,7	203	114	317
Nyugat-Magyaro.	175	19,1	194	151	345
Ruszin	57	3,9	61	87	148
Román	72	4,6	77	92	169
Szász	79	6,8	86	123	210
Magyar	137	15,5	153	120	273
Székely	61	0,6	62	84	146
Horvát	68	11,4	80	108	187
Országos átlag	*115*	*10,8*	*126*	*110*	*236*
Indexek (országos átlag = 100)					
Szlovák	113	24	106	95	101
Délvidék	165	127	162	104	135
Nyugat-Magyaro.	152	177	154	137	146
Ruszin	50	36	49	79	63
Román	63	42	61	83	72
Szász	69	63	69	112	89
Magyar	120	144	122	109	116
Székely	53	5	49	77	62
Horvát	60	106	63	98	80

6.45. A régiók egy lakosára jutó nettó termelési érték

	növénytermelés korona	állattenyésztés korona	mezőgazdaság összes korona
Régió			
Szlovák	80	63	144
Délvidék	132	74	206
Nyugat-Magyaro.	112	87	199
Ruszin	40	57	98
Román	55	65	120
Szász	59	84	143
Magyar	97	76	173
Székely	43	59	102
Horvát	62	84	147
Országos átlag	*84*	*73*	*157*
Indexek (országos átlag = 100)			
Szlovák	96	86	92
Délvidék	158	101	131
Nyugat-Magyaro.	134	119	127
Ruszin	48	79	62
Román	66	89	77
Szász	70	115	91
Magyar	116	104	110
Székely	51	80	65
Horvát	75	115	94

6.46.

Régió	**Hozamindex** 32 növény átlag-termésének súlyozott indexe	**Gép- és eszközindex** 33 változó indexeinek átlaga	**Modernizációs index** 17 modernizációs változó indexeinek átlaga
Szlovák	103	140	107
Délvidék	115	119	113
Nyugat-Magyaro.	110	270	144
Ruszin	91	43	80
Román	95	50	77
Szász	105	82	83
Magyar	100	115	124
Székely	93	100	77
Horvát	75	72	61
Országos átlag	*100*	*100*	*100*

7. A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a cluster-elemzés alapján

A mezőgazdaságban és annak három fő ágazatában létrehozott bruttó és nettó termelési érték kiszámításával, s ezeknek a mezőgazdasági népességhez, a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerőhöz, illetve a művelés alatt álló területhez való viszonyításával megkaptuk a legátfogóbb szintetikus mutatószámokat (változókat) a magyar mezőgazdaság térszerkezetének statisztikai elemzéséhez és az eges régiók fejlettségi szintjének értékeléséhez. A regionális gazdasági elemzések módszertanával foglalkozó szakirodalom szerint a gazdaság egyes szektoraiban termelt nemzeti jövedelem illetve GDP egy főre vetített értéke „a gazdasági fejlettség legáltalánosabb mutatószáma. Hiszen az egyes körzetekben termelt nemzeti jövedelem nagysága végső soron tükrözi a körzetben folyó termelés hatékonyságát s a körzet anyagi és szellemi javakkal való ellátottságát, egyszóval a körzet fejlettségét."[235]

Ezeknek a mutatóknak a segítségével jellemezhetjük az egyes megyék és az előző fejezetekben részletesen vizsgált, különböző szempontok szerint elhatárolt nagyobb területi egységek, régiók fejlettségi szintjét. A jobb áttekinthetőség érdekében a megyéket az egyes változók hozzájuk kapcsolódó értékének nagysága szerint rendeztük (ld. a 3. fejezet táblázatait).

A legmagasabb egy főre jutó termelési értékeket felmutató megyék túlnyomórészt a Dunántúlon, a Kisalföldön és a Nagyalföldön találhatók. Mellettük csak három északi felföldi (Szepes, Abaúj-Torna, Gömör, Zólyom) és egy erdélyi (Brassó) megye került be valamelyik változó értékeinek nagyságrendi sorában az első 20 közé. A legalacsonyabb egy főre eső értékeket produkáló 20 megye között viszont minden vonatkozásban erdélyi, horvát és északkeleti törvényhatóságokat találunk.

Az eddig tárgyalt természetföldrajzi és nemzetiségi régiók közül minden mutató esetében a Dunántúlon, az Alföldön és a Kisalföldön, illetve a magyar és a szlovák többségű megyékben, valamint Nyugat-Magyarországon és a Délvidéken találjuk a legmagasabb értékeket, a legalacsonyabbakat pedig Erdélyben, illetve a horvát, székely és a ruszin megyékben.

A területi struktúra elemzésére és értékelésére, a változók közötti kapcsolatok, kölcsönhatások felmérésére az egyik legegyszerűbb eszköz a *korreláció elemzés*. 71 megfigyelési egységről (megyéről) lévén szó, két változó között akkor tételezhetünk fel tényleges összefüggést, ha a korrelációs együttható (R) értéke nagyobb 0,233-nál.(p=0,05-ös szignifikancia-szinten.) Ennél alacsonyabb korrelációs együttható nem szignifikáns, ezért nem számolhatunk a két változó közötti tényleges kapcsolattal. A 0,7 feletti korrelációt erősnek, a 0,5 és 0,7 közöttit közepesnek, a 0,233

[235] KLEKNER Péter: Különböző területek fejlettségi színvonalának összehasonlítása. In A regionális elemzések módszerei. Szerk.: Kulcsár Viktor. Budapest, 1976. 35, 38.; BERNÁT – ENYEDI i. m. 20., 51–52.

és 0,5 közöttit gyengének, de szignifikánsnak, vagyis az értékelés során figyelembe vehetőnek tekintjük.

Ha a mezőgazdasági termelés színvonalának és eredményességének legátfogóbb mutatóit, az egy főre illetve egy holdra jutó bruttó és nettó termelési értékeket összefüggésbe hozzuk adatbázisunk változóival, akkor tájékoztatást kapunk arról, hogy az egyes változók által kvantitatíve jellemzett jelenségek és tényezők milyen hatást gyakoroltak a mezőgazdasági termelés alakulására. Eszerint az egy főre jutó termelési értékek pozitív előjelű, erős korrelációban voltak a szántók százalékarányával a művelt területben és a termelési értékben, a gabonafélék részarányával a termelési értékben. Ugyancsak erős volt kapcsolatuk az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelemmel, az egy agrárkeresőre jutó művelt területtel, a 100 holdon felüli gazdaságok, illetve a bérletek arányával, a mezőgazdaságban dolgozók írni-olvasni tudásával, a mezőgazdasági cselédek százalékarányával, az egy holdra jutó jelzálogállománnyal és a vasútsűrűséggel. Közepes erősségű volt a kapcsolat az egy holdra jutó termelési értékkel, a nem mezőgazdasági népesség, a kereskedők, a bérmunka, a korszerű eszközök arányával, a munkaerő eszközellátottságával, az egy mezőgazdasági lakosra jutó számosállattal, a lovak és a sertések sűrűségével, a takarmányfélék részesedésével mind a vetésterületben, mind a termelési értékben. Negatív előjelű volt viszont a korreláció az ugar és a rét arányával, az egy birtokra jutó földrészletek számával (tagosítatlanság), az agrársűrűséggel és az agrárhányadossal, a családi gazdaságok és a 20 holdon aluli kisbirtokok és a hagyományos (fa)eszközök arányával, az egy holdra jutó ekék és igásállatok számával, a kukorica és hüvelyesek learatott területével, a szarvasmarhák és a juhok sűrűségével, és az állattenyésztés részesedésével a teljes agrártermelésben. Érdekes módon, az egy holdra jutó ekék és igásállatok számával negatív kapcsolatban álltak a fejlettségi szintet kifejező értékmutatók (ezt elsősorban az magyarázza, hogy a fejlettséget mutató változók értékei olyan megyékben voltak magasak, ahol a szántók az összterület igen nagy részét foglalták el), az egy keresőre jutó ekék és igásállatok számával viszont jó pozitív korreláció állott fenn.

A korrelációs elemzés azt mutatja, hogy a munkaerő termelékenységét nagyobb mértékben meghatározta az egy munkaerőre jutó művelt terület nagysága (R=0,73), mint a föld termelékenysége (hozama), amivel a korreláció csak közepes (0,60).

Azokban a megyékben volt magas az egy mezőgazdasági lakosra jutó jövedelem, ahol a számosállat állományban nagy volt a lovak és a sertések, mégpedig a zsírsertések, valamint a merino juhok százalékaránya. A szarvasmarhák (főleg a magyar fajta) arányával viszont negatívan korrelált az egy lakosra jutó jövedelem, ugyanez volt a helyzet a juhok, főleg a racka juhok esetében is. Ahol a takarmánytermelésben a szántóföldi takarmányok súlya nagy volt, ott az egy lakosra jutó termelési érték is nagy volt. Lényegében ugyanezt a kapcsolatrendszert állapíthatjuk meg

az egy mezőgazdasági keresőre jutó termelési érték, mint a munka termelékenységének legfontosabb mutatója esetében is.

A korreláció-elemzés csak két változó között ad becslést a kapcsolat meglétéről és erősségéről. Ha egy egész gazdasági rendszert tanulmányozunk, akkor kívánatos, hogy egyidejűleg több egymással is kölcsönhatásban lévő meghatározó változó hatását vizsgáljuk meg. Több tényező együttes hatásának vizsgálatára alkalmas eljárás a *faktor-analízis* és a *cluster-elemzés*.[236]

Mind a faktoranalízis, mind a cluster-elemzés elvégzése során nehézséget jelentett számunkra az a körülmény, hogy adatbázisunk igen sok változóból s viszonylag kevés megfigyelési egységből áll, hiszen valamennyi adatunk a történeti Magyarország 71 megyéjére vonatkozik. A szóban forgó matematikai statisztikai elemzések használhatóságának viszont egyik alapfeltétele, hogy több megfigyelési esetünk legyen, mint változónk, azaz adatmátrixunk több sorból álljon, mint oszlopból. A módszertani szakirodalomban az az általános vélemény, hogy a sorok száma legalább kétszer annyi legyen, mint az oszlopoké. Ez a mi esetünkben azt jelentette, hogy az elemzéseknél legfeljebb 35–36 változóval dolgozhattunk, de a változók száma semmi esetre sem haladhatta meg a 40-et. Ezért munkánk során a legnagyobb problémát a legmegfelelőbb, optimális eredményt ígérő változók kiválasztása jelentette. A kiválasztásnál egyfelől agrárgazdaságtani, agrártörténeti szempontok érvényesültek, másfelől pedig bizonyos matematikai statisztikai eljárások – mint a korreláció elemzés és a faktoranalízis – segítettek a rendszer szempontjából elhanyagolható, a többi változóval gyenge stochasztikus kapcsolatban álló változók kiszűrésében. Adatbázisunkat részrendszerekre bontottuk, s különböző, azonos vagy hasonló közgazdasági tartalmú változócsoportokon végeztük el az elemzéseket. Minden esetben többféle változatban történtek a számítások, egy-egy változó elhagyásával, s újabbak bevonásával, míg sikerült megtalálni a legjobbnak tűnő megoldást. A számításokat és elemzéseket a Statistica illetve az SPSS programcsomag segítségével végeztük. A faktoranalízisnél általában a *főkomponens-analízist* alkalmaztuk. Az eredményként kapott faktorok közül azokat vettük számításba, amelyeknek a sajátértéke 1-nél nagyobb volt. Az elemzés során nyert faktorok értelmezésénél a döntő szempont a vizsgálatban résztvevő változók kapcsolatának szorossága az egyes faktorokkal, amit a faktorsúlyok fejeznek ki. Általános gyakorlat, hogy a faktorok értelmezésénél a 0,7 feletti faktorsúlyokat veszik figyelembe, s az általunk használt programcsomagok is ezeket emelik ki. A történeti adatok elemzésénél azonban a külföldi és hazai kutatók (pl. Bácskai Vera, Tóth Tibor) többsége indokoltnak tartja a kisebb faktorsúlyok tekintetbevételét is. Ez a mi számításaink során is célszerűnek bizonyult

[236] STEVENS, J.: Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences. Hillsdale, 1986; FÜSTÖS László – MESZÉNA György – SIMONNÉ MOSOLYGÓ Nóra: A sokváltozós adatelemzés statisztikai módszerei. Budapest, 1986; EVERITT, B. S.: Cluster Analysis. London 1974; ANDERBERG, M. R. : Cluster Analysis for Applications. New York – London, 1974.

(elsősorban a főfaktorok értelmezésénél), ezért a 0,4 és 0,7 közötti faktorsúlyokat is figyelembe vettük. A cluster-elemzésnél elsősorban a *„k-közép" módszert* alkalmaztuk, de minden esetben figyelembe vettük a hierarchikus fastruktúrát is (dendogram-módszer). A cluster-elemzés esetében a legnehezebb probléma annak eldöntése, hogy melyik osztályozás fejezi ki legjobban a rendszer belső struktúráját. Ez azt jelenti, hogy a „k-közép" módszer esetében a kutatónak kell megadnia, hogy hány csoportra (cluster-ra) kívánja bontani a megfigyelések halmazát. Általában minden változócsoport esetében elvégeztük a csoportosítást 10 és 25 között valamennyi clusterszámmal. Hogy melyik a legmegfelelőbb csoportosítás, azt egyfelől a clusterek szakmai-tartalmi elemzése alapján, másfelől statisztikai próbák segítségével dönthetjük el. Az az osztályozás a legjobb, amelynél a csoporton belüli variancia minimális, a csoportok közötti variancia pedig maximális. Ezt az F-próba (p=0,05 szignifikancia-szinten) segítségével döntöttük el.

Mind a faktoranalízis, mind a cluster-elemzés megkívánja, hogy a különböző minőségeket kifejező, s különböző mértékegységekben megadott változókat közös nevezőre hozzuk, homogenizáljuk. Ez általában standardizálás segítségével történik, azaz az eredeti változó-sort olyan sorrá alakítjuk át, amelynek átlaga 0, szórása pedig 1. A homogenizálás történhet más módszerrel is. Gyakran alkalmazzák az index-módszert, amelynél a változó egyes értékeit az átlaghoz viszonyítjuk, s így egy index-sort kapunk, ahol az átlag=100. Számításainknál mi – a standardizálás mellett – az ún. területi indexeket használtunk, ahol az egyes változók konkrét értékeit az országos átlaghoz viszonyítottuk. Számítógépes adatbázisunkban egyébként is minden változó eredeti formájában és mértékegységében és az országos átlaghoz viszonyított index formájában szerepel.

E próbálkozások végeredményeként kialakult három olyan változócsoport, amelyek megfelelően reprezentálták egyfelől a mezőgazdaság egészének, másfelől a két nagy alágazatnak, a növénytermelésnek és az állattenyésztésnek a struktúráját, színvonalát, valamint a gazdálkodás eredményét befolyásoló feltételeket és tényezőket. A faktoranalízishez és a cluster-elemzéshez a következő változókat, illetve változócsoportokat használtuk:

Egy hold művelt területre (szántó, kert, rét, szőlő) jutó kataszteri tiszta jövedelem

Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem

A művelési ágak részesedése az összterületben: szántó, rét, szőlő, erdő és legelő

A vetésterület megoszlása fő növényfajták (8) szerint

A szántóföldi termelés értékének megoszlása főbb növényfajták szerint

A számosállat állomány megoszlása állatfajták szerint

Az állati termékek értékének megoszlása állatfajták szerint

32 növény átlagtermésének (q/hold) a vetésterülettel súlyozott indexeinek átlaga

Egy hold szántóra jutó bruttó termelési érték (korona/hold)

Egy hold művelt területre (szántó, rét, szőlő) jutó bruttó termelési érték

Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték
Egy mezőgazdasági keresőre jutó állati termék
Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó mezőgazdasági termék
Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték
A nettó mezőgazdasági termelési érték megoszlása szektorok (szántó, szőlő, állat) szerint
Az ugar aránya a szántóterületben
Egy hold szántóra jutó szuperfoszfát (kg/hold)
Egy hold szántóra jutó igásállat
Egy mezőgazdasági keresőre jutó igásállat
A mezőgazdasági eszközök és gépek ezer holdra illetve ezer keresőre jutó értékei indexeinek átlaga (gépindex)
A kicsépelt gabona megoszlása: géppel, járgányos cséplővel, kézzel csépelt
Egy hold művelt területre jutó jelzálogállomány
Egy hold művelt területre jutó biztosított érték
Vasútsűrűség
Termény és állatkereskedők ezer lakosra jutó száma
Agrárhányados
Agrársűrűség
Száz önálló birtokosra jutó mezőgazdasági munkás (cseléd és napszámos)
Száz önálló birtokosra jutó mezőgazdasági tisztviselő
Az írni-olvasni tudók aránya a mezőgazdasági keresők között
A 100 holdon felüli gazdaságok részesedése a művelt területben (szántó, rét, szőlő)
A 100 holdon felüli gazdaságok részesedése az állati termékek értékében
A bérletek aránya a művelt területben

A *növénytermelés* térszerkezetének értékeléséhez, illetve e szerkezet létrejöttében szerepet játszó tényezők súlyának és hatásának megállapításához 32, 36 és 38 változó bevonásával végeztünk *faktoranalízis*t. A 38 változós számítás 7 faktort eredményezett, vagyis a 38 eredeti változó információtartalmát 7 faktorba sűrítette, amelyek együttesen a változók szórásnégyzetének 83,5%-át magyarázták. Az első faktor, a főfaktor sajátértéke 16,81, megmagyarázási százaléka 44,2%, a másodiké 12,2%, a harmadiké 8,9%. Az első faktorban legnagyobb súllyal a szántóföldi termelés hatékonyságának változói szerepelnek (az egy mezőgazdasági lakosra illetve keresőre jutó bruttó szántóföldi termelési érték, 0,835 ill. 0,854 faktorsúllyal), valamint az egy keresőre jutó művelt terület nagysága (0,924). Az eredmény nem meglepő, mondhatnánk triviális: a magyarországi növénytermelés térszerkezetének alakulásában a szántóföldi termelés hatékonysága, termelékenysége játszott meghatározó szerepet, a munka termelékenysége pedig elsődlegesen a földdel

való ellátottság függvénye volt. A főfaktorhoz azonban viszonylag nagy faktorsúllyal (0,5 és 0,8 között) kapcsolódnak még azok a változók, amelyek a mezőgazdaság tőkés átalakulásának, piacorientáltságának előrehaladott voltát jelzik: a bérmunka és a bérletek aránya, az egy mezőgazdasági keresőre jutó igásállat és biztosított érték, az egy holdra jutó jelzálogállomány, a vasútsűrűség, a kereskedők aránya, a gépi cséplés aránya, a munkaerő iskolázottsága (írni-olvasni tudás). Az is kiderül, hogy a természetföldrajzi adottságok még mindig fontos, de már nem elsődlegesen meghatározó szerepet játszottak a fejlett agrárterületek mezőgazdaságában: az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem faktorsúlya 0,567, az említett változók közül 13 ennél nagyobb súllyal kapcsolódik a főfaktorhoz. Az sem meglepő, hogy ez a fejlett, tőkeintenzív és piacorientált, jól jövedelmező szántóföldi gazdálkodás olyan megyékben alakult ki, ahol a száz holdon felüli gazdaságok részesedése a területben viszonylag nagy volt (0,538). Azok a megyék, amelyekben ez a fejlett és hatékony szántóföldi termelés dominált – a faktorértékek nagyságrendjében – a következők voltak (csak az 1-nél nagyobb faktorértékűeket említjük): Moson, Torontál, Bács-Bodrog, Békés, Hajdú, Csanád, Komárom, Fejér, Jász-Nagykún-Szolnok, Szabolcs, Temes, Csongrád, Szepes, Győr.

A második faktor, amely már csak 12%-ban magyarázza a megyei szintű térszerkezetet, sajátos módon ismét a szántóföldi termelés fontosságát emeli ki azáltal, hogy magas, de negatív előjelű faktorsúlyokkal szerepelnek benne a rétek és kaszálók arányát és hozamát mutató változók. Ez a faktor leginkább Csík, Brassó, Fogaras, Szeben, Udvarhely, Nagy-Küküllő, Máramaros és Zólyom megyék mezőgazdaságát jellemzi. E megyékben viszonylag nagy volt az ugar és az erdők aránya is.

A harmadik faktor a búzatermelés fontosságát emeli. A faktorsúlyokból és az egyes megyékhez kapcsolódó faktorértékekből az is kiderül, hogy bizonyos területeken a búzatermelés jelentős kukoricatermesztéssel kapcsolódott össze (0,687), a burgonya viszont ezeken a vidékeken nem játszott szerepet (-0,919). Ilyenek mindenekelőtt az erdélyi, valamint a dél-alföldi megyék. A burgonyatermelés azokban a megyékben volt fontos, ahol az adottságok nem kedveztek a búza és kukorica termesztésének. Ezeken a vidékeken a szintén jelentős negatív faktorsúlyokból ítélve fontos szerepet játszott még az árpa és a zab is (Északnyugati Felföld, különösen Árva, Liptó, Sáros, Szepes, Trencsén, Zólyom). Természetes, hogy itt igen nagy volt a géppel csépelt gabona aránya, s egy-egy birtok a búzatermelő megyékben állt a legkevesebb parcellából, ami a tagosítás előrehaladott voltára utal. A negyedik faktor „szőlőfaktor", a szőlőtermelés változóival áll igen szoros kapcsolatban. Érdekes, hogy ehhez a faktorhoz a változók túlnyomó része kis (0,3 alatti) faktorsúlyokkal kapcsolódik. Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem viszonylag jelentős súlya (0,461) azt jelzi, hogy a szőlőtermelésben a természetföldrajzi adottságok fontos, meghatá-

rozó szerepet játszottak. Ehhez a faktorhoz elsősorban Pest, Tolna, Heves, Esztergom, Baranya, Zala, Szerém és Csongrád megyék kapcsolódnak.

Az ötödik faktor a szántóföldek termelékenységét, hozamát jellemzi, mert szoros kapcsolatban áll az egy hold szántóra jutó bruttó termelési értékkel (0,863). A faktorsúlyok arra is utalnak, hogy milyen tényezők játszottak szerepet a szántók hozamának alakulásában. Ezen a téren a faktorértékek tanúsága szerint Brassó, Sopron, Varasd, Nyitra, Pozsony, Vas, Szeben, Szerém, Pozsega és Belovár-Körös emelkedett ki. Ezekben a megyékben minimálisra csökkent az ugar (-0,757), s a birtokok viszonylag kevés parcellára voltak szétaprózva. A hatodik faktor az ipari növények szerepére mutat rá (0,767). Ennek jellegzetes területei Szabolcs, Nyitra, Brassó, Pozsony, Csanád, Zemplén, Hajdú, Sopron megyék. A faktorsúlyok arra utalnak, hogy az ipari növények termelési területein jelentős volt a bérleti gazdaságok és az agrártermékek kereskedelmével foglalkozók aránya. A hetedik faktorhoz a szántóföldi takarmányok részesedési arányát jelző változó kapcsolódik szorosan (0,862). A faktorsúlyok arra utalnak, hogy a takarmánytermelés a rozs és az árpa túlsúlyával járt együtt, viszont a takarmánytermelő területeken nem termeltek kukoricát (ennek okairól és történeti alakulásáról az állattenyésztésről szóló fejezetben tettünk említést). E vidékeken kiemelkedő volt a munkaerő iskolázottsága, s a nagyobb területű gazdaságok voltak jellemzőek. Földrajzilag az Alföld és az északi Felföld közötti átmeneti zóna kapcsolódik ehhez a faktorhoz: Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Abaúj-Torna, a Dunántúlon Fejér, Somogy, Vas, Veszprém és Zala, Erdélyben Háromszék és Nagy-Küküllő.

Az *állattenyésztés* faktoranalízise során, amelyet 22 változóval végeztünk, 5 faktort kaptunk, s ezek együttesen a változók szórásának 81,3%-át magyarázzák. Az első faktor megmagyarázási százaléka 37,3%, a másodiké 18,3%, a harmadiké 10,8%, a negyediké 9%, az ötödiké 5,9% volt.

Az első faktor komplex módon jellemzi az állattenyésztés alapszerkezetét, hiszen a 22 változó közül nyolchoz kapcsolódik magas (0,64 és 0,97 közötti) faktorsúllyal, részben pozitív, részben negatív előjellel. Ezért ezt a faktort az állattenyésztés komplex faktorának nevezhetjük. Jól kifejezi a magyarországi állattenyésztés regionális szerkezetének duális jellegét. A megyék egyik részében, még pedig azokban, ahol az állattenyésztés termelte a nettó mezőgazdasági termék nagyobb részét, elsősorban szarvasmarhatartással foglalkoztak, de emellett fontos szerepet játszott a juhászat, mégpedig főleg a racka juhok, de a húsjuhok tenyésztése is. A takarmánybázist ezeken a területeken elsősorban a kaszálók adták. A megyék másik részében a sertéstartás volt a vezető ágazat, mégpedig zsírsertések tartása, s ezeken a területen játszott fontos szerepet a lótartás is (mivel a szarvasmarha állomány viszonylag szerényebb volt, elsősorban a lovak szolgáltatták az iga- és vonóerőt.) Ezeken a területeken a takarmánybázisban a szántóföldi takarmányok (főleg a kukorica, zab és árpa) játszottak főszerepet. A faktorsúlyok arra is utalnak, hogy ezekben a megyékben főleg merino juhokat tartottak. A faktorértékek szerint az első csoportba tartoztak az

erdélyi megyék (Hunyad, Alsó-Fehér, Kolozs, Szolnok-Doboka, Kis-Küküllő, Fogaras és Torda-Aranyos mellett találjuk a legmagasabb faktorpontértékeket, de lényegében mindegyik erdélyi megye ide tartozott). Az állattartás első „modelljének" másik jellegzetes területe a Felföld (Zólyom, Liptó, Gömör, Sáros, Szepes, Nógrád, Máramaros), a harmadik pedig a horvát megyék. Némely dunántúli megye (főleg Vas, Zala, Sopron, Veszprém) is jelentős faktorértékekkel kapcsolódott e csoporthoz. A másik „modell" (ló – zsírsertés – merino) hazája az Alföld, s annak is elsősorban a déli megyéi (Torontál, Temes, Csanád, Bács-Bodrog, Csongrád, Békés, Arad, de Pest, Jász-Nagykún-Szolnok és Hajdú megyék faktorértékei is magasak) és a két szlavóniai megye: Szerém és Verőce.

A második faktor finomítja, differenciálja az első faktor értékelése nyomán kialakult képet, mert a szarvasmarhatartás területén szétválasztja a három fajtát, s jelzi, hogy a racka juhok főleg a magyar fajta és a bivaly tartásához kapcsolódnak, a tarka fajtákkal viszont a húsjuhok és a hússertések tartása járt együtt. A faktorsúlyok arra is utalnak, hogy a jobb tejhozamú tarka fajták tartása volt a jövedelmezőbb. Az első faktor pontértékei még egy csoportba sorolták (az első „modellhez") az erdélyi, a felföldi, a horvát és a nyugat-dunántúli megyéket, a második faktor már szétválasztotta őket: az erdélyi megyékben magyar marhát, bivalyt és racka juhot tartottak, s a takarmánybázisban a kaszálók voltak túlsúlyban, a többi régióban viszont a tarka marha és a húsjuh volt az uralkodó fajta, s a takarmánybázisban már fontos szerepet játszottak a szántóföldi takarmányok. Az is egyértelmű, hogy az állattartás a nyugati megyékben volt jövedelmezőbb. Az erdélyi megyék közül csak a szász Brassó „lóg ki a sorból", mert az ottani állattartás több rokon vonást mutat a másik csoporttal. Általában Brassó a faktor- és cluster-analízis legtöbb változata szerint a kisalföldi megyékkel mutatott rokonságot, legalábbis, ami a teljesítményeket és a modernizáció színvonalát illeti – mindezt az amazokénál jóval kedvezőtlenebb természetföldrajzi adottságok ellenére.

A harmadik faktor az állattartás jövedelmezőségét emeli ki, mert magas (0,94, ill. 0,88) faktorsúlyokkal kapcsolódik az egy keresőre illetve egy mezőgazdasági lakosra jutó termelési értékhez. A faktorsúlyok ezúttal a zsírsertés-tartás jövedelmezőségét emelik ki. A faktorpontértékek szerint az állattenyésztés az Északnyugati Felföldön (Gömör, Szepes, Zólyom, Liptó) és a dunántúli megyékben (Somogy, Moson, Győr, Fejér, Baranya) volt a legjövedelmezőbb. Az erdélyi megyék közül csak Brassóhoz kapcsolódik magas egy főre jutó nettó termelési érték. A negyedik faktor „birka-faktor", s arra utal, hogy a birkatartás takarmánybázisát elsősorban a legelők alkotják. Főleg a déli, keleti és északi Kárpátokban és a horvát karszt-vidéken legeltek nagy juhnyájak a hegyi legelőkön (Hunyad, Beszterce-Naszód, Máramaros, Árva, Liptó, Lika-Krbava), az Alföldön pedig Hajdú megyében utal a faktor jelentős legeltetésre (Hortobágy). Az ötödik faktor a zsírsertések és a merino juhok tartásának szoros kapcsolatára utal. Ez a modell elsősorban a nagybirto-

kos vidékekre jellemző, mert a 100 holdnál nagyobb művelt területtel rendelkező gazdaságok aránya nagy súllyal (0,90) kapcsolódik a faktorhoz. Ennek megfelelően itt Fejér, Somogy, Szabolcs, Veszprém, Nógrád megyék faktorértékei magasak.

Végül *az egész mezőgazdaság területi struktúráját* meghatározó tényezőket vettük vizsgálat alá a faktoranalízis segítségével. A vizsgálatba bevontuk mind a növénytermelés, mind az állattenyésztés legjellemzőbb változóit, s ezen felül mindazon változókat, amelyek kifejezik az agrárgazdaság modernizálódásának, kapitalizálódásának folyamatát. A 36 változóval végzett főkomponens-analízis 7 faktort eredményezett, amelyek együttesen a változók szórásának 83,7%-át magyarázzák. Az első faktor igen magas sajátértéke (17,70) azt jelenti, hogy megmagyarázási százaléka eléri a 49,2%-ot, tehát jóval több, mint a 6 többi faktoré együttvéve. A főfaktor 6 változóval van szoros (0,7 feletti faktorsúly) kapcsolatban, s ezen kívül még 9 változó kapcsolódik hozzá 0,5 és 0,7 közötti faktorsúllyal. A faktor elsősorban az egész rendszer komplexitását juttatja kifejezésre. Rámutat arra, hogy a növénytermelés (elsősorban a szántóföldi gazdálkodás) és állattenyésztés egyaránt alapvető szerepet játszott a magyar mezőgazdaság területi szerkezetének alakulásában, de egyúttal arra is, hogy ez a két szektor jellegében, fejlettségi szintjében és területileg is jól elkülönült egymástól. A gazdálkodás korszerű és hatékony voltát, eszközellátottságát, tőkés átalakulását mutató változók mind a szántóföldi gazdálkodás túlsúlyával állnak szoros kapcsolatban. Ilyenek elsősorban a termelékenységet és a jövedelmezőséget kifejező mutatók, az egy keresőre jutó bruttó termelési érték és az egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték. A szántóföldi gazdálkodás modernizálódását jelzi olyan változók viszonylag magas faktorsúlya, mint az egy holdra jutó jelzálogállomány, valamint a biztosított értékek nagysága, a bérmunka és a bérletek aránya, a gépek használata, a vasútsűrűség. A faktorsúlyok azt is jelzik, hogy a szántóföldi gazdálkodás legfejlettebb területein már nagyrészt felszámolták az ugart, s előrehaladt a tagosítás is. A szántóföldi gazdálkodás eredményességéhez még jelentős mértékben hozzájárultak a kedvező természetföldrajzi adottságok, erre utal az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem 0,61-es faktorsúlya. De már nem ez volt a legfontosabb tényező: ez kitűnik a jelzálog-változó lényegesen nagyobb, a bérmunka hasonló súlyából, s olyan tényezők fontosságából, mint a munkaerő műveltsége, a gépesítés, s a piaccal való kapcsolatot kifejező vasútsűrűség vagy a kereskedők részaránya. A jövedelmező szántóföldi gazdálkodás területeire jellemző volt a nagybirtok túlsúlya (a 100 holdon felüli gazdaságok arányát jelző változó faktorsúlya 0,64). Az állatok közül a ló és a sertés kapcsolódott ehhez a faktorhoz elég nagy pozitív súllyal. Az első faktorból az is kiderül, hogy azokon a területeken, ahol az állattenyésztés volt túlsúlyban, abból származott a nettó jövedelem nagyobb része, még tovább éltek a hagyományos gazdálkodásra jellemző vonások: az ugar nagy aránya, a tagosítatlanság. A korszerűsödést jelző változók egyike sem korrelál az állattartás és a rétgazdaság túlsúlyát mutató változókkal. Míg a jövedelmező, magas hozamú szántóföldi gazdálkodás terüle-

teire a ló és a sertés, addig a jellegzetes állattartó vidékekre a szarvasmarha és a birka a jellemző. Az első modell jellegzetes területei a dél-alföldi és a kisalföldi megyék (Csanád, Békés, Torontál, Bács-Bodrog, Arad, de Jász-Nagykún-Szolnok és Hajdú is, valamint Nyitra, Pozsony, Bars, Trencsén, Komárom, Esztergom), a másik modell viszont főleg Erdélyben figyelhető meg, valamint egyes felföldi és horvát megyékben.

A második faktor egyértelműen a szőlőtermelés szerepét emeli ki a területi struktúra alakításában (10%). Érdekes, hogy a szőlészeti változókon kívül (amelyek faktorsúlya 0,9 felett van) egyik változó faktorsúlya sem éri el a 0,4-et. A harmadik faktor viszont egy tucat változóval áll többé-kevésbé szoros kapcsolatban. Ez a faktor azt érzékelteti, hogy a fejlett szántóföldi termelés és a hagyományos, gyengén jövedelmező állattartás övezetei között jelentős helyet foglaltak el a korszerű és hatékony állattenyésztést űző területek, ahol a nagy állatsűrűség és az állattenyésztésből származó jelentős jövedelem fejlett szántóföldi növénytermeléssel kapcsolódott össze, s jelentősen előrehaladt a mezőgazdaság modernizálódása (bérletek, vasútsűrűség, különösen magas a munkaerő műveltsége: 0,72-es faktorsúly.) Azok a megyék, amelyekre ez a modell jellemző, főleg a Dunántúlon és az Északnyugati Felföldön találhatók (Moson, Somogy, Győr, Baranya, Veszprém, Sopron, Szepes, Zólyom, Liptó, Gömör), de Erdélyben ide számítható Brassó is. Míg ez a faktor az egy lakosra jutó állatsűrűséget emelte ki (0,864), addig a negyedik faktorhoz a mezőgazdasági terület egy holdjára jutó állatsűrűséget jelző változó kapcsolódik 0,81-es faktorsúllyal. A viszonylag nagy állatsűrűség itt a növénytermelés magas hozamaival és korszerű művelési rendszerrel kapcsolódik össze (az ugar összezsugorodása). A Kisalföld, a Nyugat-Dunántúl és Horvátország nyugati megyéire jellemző ez a modell. Az ötödik faktor is „állatfaktor": a lovak és a sertések szerepét emeli ki. A lovak viszonylag nagy számának köszönhető az e faktorhoz magas faktorértékekkel kapcsolódó megyékben a munkaerő magas szintű ellátottsága igaerővel. A negyedik és az ötödik faktorhoz egyaránt szorosan kapcsolódik az ugar arányát és a tagosítás helyzetét kifejező változó (egy birtok hány földrészletből áll). A hatodik faktor a legelők szerepét hangsúlyozza. A hetedikben pedig a kereskedők aránya szerepel nagy faktorsúllyal (0,81). Érdekes, hogy ehhez a faktorhoz elég szorosan kapcsolódik egy sor „modernizációs" változó is (a bérmunka és a bérletek aránya, a gépi cséplés aránya, az egy holdra jutó jelzálogállomány), úgy hogy ezt a „modern piaci irányultság" faktorának nevezhetjük.

A faktorok rövid leírásából is látható, hogy a faktoranalízis a 20. század eleji magyar agrárstruktúra legjellemzőbb vonásaként a modernizálódó, kapitalizálódó és jól jövedelmező szántóföldi gazdálkodás és a hagyományos állattartás dichotómiáját emelte ki. Emellett rámutatott a szőlészet, valamint a korszerű állattenyésztés övezeteinek fontos szerepére is. Az ún. „modernizációs" változók mindegyike elég szoros kapcsolatban állt a rendszerrel (0.8 feletti

kommunalitások), de a természetföldrajzi adottságok szerepe is jelentős volt még (az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem kommunalitása 0,84).

A faktoranalízis elég sokoldalúan feltárta a mezőgazdaság térszerkezetét befolyásoló tényezőket, s rámutatott a struktúra jellemző vonásaira. A vizsgált területi egységek típusokba, homogén, vagy egymással rokon csoportokba sorolására azonban a matematikai statisztika módszerei közül a cluster-analízis a legalkalmasabb.

A *cluster-elemzés* olyan bizonyos szempontból homogén csoportokba, típusokba osztja a megyéket, amelyek nem okvetlenül alkotnak összefüggő területet, régiót. A számítógép által meghatározott clusterekből, amelyek inkább típusokat jelentenek, mint régiót, a kutatónak kell rekonstruálnia az összefüggő területeket alkotó nagyobb egységeket, régiókat. A mezőgazdaság mindhárom szektorát jellemző és a legfontosabb befolyásoló tényezőket kifejező változókkal végzett cluster-elemzés alapján végül is 21 illetve 20 összefüggő területi egységet, agrárrégiót különíthetünk el a történelmi Magyarország 71 vármegyéjére vonatkozó adatok alapján. Az egyes régiók 2–7 megyéből állnak.

Egy megye, Brassó egyedül alkot egy külön csoportot, mert a cluster-elemzés valamennyi változata határozottan elkülönítette a szomszédos erdélyi megyéktől, s általában a Kisalfölddel vagy a nyugat-dunántúli megyékkel sorolta egy csoportba. Brassó azonban egyike volt az ország legkisebb megyéinek, s lakosságának 40%-a Brassó városban élt, ezért célszerűnek látszik, hogy ne kezeljük külön régióként, hanem soroljuk be a dél-erdélyi agrárrégióba, amelyhez területileg is tartozik. Ebben az esetben nem 21, hanem *20 agrárrégióval* számolunk (7.1 térkép).

1. Északnyugat-Dunántúl: Moson, Sopron.
2. Délnyugat-Dunántúl: Vas, Zala.
3. Közép-Dunántúl: Fejér, Győr, Komárom, Somogy, Veszprém.
4. Délkelet-Dunántúl: Baranya, Tolna.
5. Kisalföld északi része: Bars, Nyitra, Pozsony.
6. Duna-Tisza köze: Esztergom, Heves, Pest.
7. Tiszántúl: Arad, Békés, Csanád, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú.
8. Dél-Alföld: Bács-Bodrog, Temes, Torontál.
9. Szlavónia: Szerém, Verőce.
10. Északi domb- és hegyvidék: Abaúj-Torna, Borsod, Gömör, Hont, Nógrád, Zemplén.
11. Az Alföld északkeleti pereme: Bihar, Szabolcs, Szatmár.
12. Északnyugati Felföld: Árva, Trencsén.
13. Északi Felföld: Liptó, Sáros, Szepes, Turóc, Zólyom.
14. Északkeleti Felföld: Bereg, Máramaros, Ugocsa, Ung.
15. Délnyugat-Erdély: Hunyad, Krassó-Szörény.

16. Dél-Erdély: Brassó, Fogaras, Nagy-Küküllő, Szeben.
17. Kelet-Erdély: Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék, Udvarhely.
18. Erdélyi Medence: Alsó-Fehér, Kis-Küköllő, Kolozs, Maros-Torda, Szilágy, Szolnok- Doboka, Torda-Aranyos.
19. Horvát megyék: Belovár-Körös, Pozsega, Varasd, Zágráb.
20. Tengermellék: Lika-Krbava, Modrus-Fiume.

Vannak megyék, amelyeket egyes fontos ismérveik alapján egy másik, szomszédos agrárrégióhoz is sorolhatnánk. Pl. Máramarost a kelet-erdélyi régióhoz, vagy Háromszéket a dél-erdélyihez. A cluster-elemzés egyes agrárrégiókat bizonyos ismérveik rokonsága alapján *nagyobb régiókká* kapcsol egybe, ha a clusterek számát csökkentjük. Az 1-5. régiók így kapcsolódnak össze egy 14 megyéből álló „*Dunántúl és Kisalföld*" elnevezésű nagyrégióvá. A 6–9. régió a szintén 14 megyéből álló *Nagyalföld* nagytájat alkotja. A 10–11. régió 9 megyéje pedig a Nagyalföldhöz északon és keleten csatlakozó *átmeneti nagyrégióvá* kapcsolható össze. A 12. és 13. régió is szorosan egybetartozik: ez a szlovákok lakta *Északi Felföld*. A 14. régió viszont nem kapcsolható egyik szomszédjához sem, így megmarad önálló *Északkeleti Felföld* főrégiónak. A 15–18. régió 17 megyéje alkotja *Erdélyt*. Horvátország 8 megyéje közül a kelet-szlavóniai Szerém és Verőce minden szempontból a nagyalföldi főrégióhoz tartozik. A 19. és 20. régió azonban egybekapcsolható egy *horvát nagytájjá*. Így egy összetettebb, a valós összefüggéseket jobban kifejező térszerkezetet kapunk, amelyben a 20 régió 7 fő- vagy nagyrégiót alkot (7.2. térkép). A nagyrégiók közül hatnak vannak alrégiói, s közülük csak egy nem bontható alrégiókra (Északkeleti Felföld). A statisztikai elemzés eredményeként tehát a 20. század elején ilyen volt a magyar mezőgazdaság regionális szerkezete:

I.Dunántúl és a Kisalföld
- Északnyugat-Dunántúl (2 megye)
- Délnyugat-Dunántúl (2 megye)
- Közép-Dunántúl (5 megye)
- Délkelet-Dunántúl (2 megye)
- Kisalföld (3 megye)

II.Nagyalföld
- Duna-Tisza köze (3 megye)
- Tiszántúl (6 megye)
- Dél-Alföld (3 megye)
- Szlavónia (2 megye)

III. Átmeneti régió a Nagyalföld és az északi és keleti hegyvidék között
- Északi átmeneti régió (6 megye)

Keleti átmeneti régió (3 megye)

IV. Északi Felföld

Északnyugati Felföld (2 megye)

Északi Felföld (5 megye)

V.Északkeleti Felföld (4 megye)

VI.Erdély

Délnyugat-Erdély (2 megye)

Dél-Erdély (4 megye)

Kelet-Erdély (4 megye)

Erdélyi Medence (7 megye)

VII.Horvátország

Horvát megyék (4 megye)

Tengermellék (2 megye)

A cluster-elemzés segítségével kialakított hét mezőgazdasági nagytáj közül valamennyi változó szerint a Dunántúl és a Kisalföld, valamint a Nagyalföld volt az a két nagyrégió, amely a mezőgazdasági szempontból legfejlettebb, leghatékonyabb gazdálkodást űző megyéket foglalta magába. Az Alföld északi és keleti peremén húzódó, az igazi alföldi táj és a dombos-hegyes vidékek között összekötő kapcsot alkotó átmeneti régió, valamint a hét túlnyomóan szlováklakta megyéből álló Északi Felföld legfontosabb mutatói az országos átlag körül mozognak, de a teljesítményváltozók legtöbbjének értéke valamivel az országos szint felett helyezkedik el. Az összesen 27 megyét magában foglaló utolsó három nagytáj az elemzésünkben felhasznált csaknem valamennyi változó értékei szerint minden tekintetben lényegesen elmaradt az országos átlagtól.

A *Dunántúl és a Kisalföld* nagytájhoz 14 vármegye tartozott. 57 ezer km^2 területen 4,1 millió lakos élt itt (az ország területének 17,6, lakosságának 20,6%-a) 1910-ben. A lakosság 62%-a magyar anyanyelvű volt, 15,9%-ot tett ki a német, 14,7%-ot a szlovák népesség, s 4,2% horvát is élt e tájon. Bár – az egy hold intenzíven művelt területre jutó kataszteri tiszta jövedelemmel kifejezett – természetföldrajzi adottságai nem voltak olyan kedvezőek mint a Nagyalföldé, a föld hozama (egy hold szántóra illetve intenzíven művelt területre jutó bruttó termelési érték) tekintetében felülmúlta azt, s 32 növény átlagtermésének (q/hold) súlyozott indexei is itt mutatják a legnagyobb értéket. Ehhez több tényező is hozzájárult: itt alkalmazták legnagyobb mértékben a műtrágyázást (az egy holdra jutó műtrágya mennyisége több mint kétszerese volt az országos átlagnak, s háromszorosa a nagyalföldinek), eszközellátottság és gépesítés tekintetében e régió mezőgazdasága messze felülmúlta az ország egyéb vidékeit, s végül a mezőgazdaságban dolgozó munkaerő itt volt a legműveltebb. Az egy keresőre jutó bruttó növénytermelési érték tekinteté-

ben elmaradt a Nagyalföld mögött, de az állattenyésztés termelékenysége terén az élen járt, s a mezőgazdaság hatékonyságának és jövedelmezőségének legfőbb szintetikus mutatója, az egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték e régióban volt a legmagasabb. Mutatóink kiemelik, hogy ez a régió az állattenyésztés fejlettsége, hatékonysága és jövedelmezősége tekintetében jóval felülmúlta az ország egyéb nagytájait. A számosállat-sűrűség itt volt a legnagyobb, itt jutott a legtöbb állati termék egy keresőre és egy lakosra, itt volt legfejlettebb a tejszövetkezeti hálózat, s itt kaptak legnagyobb részt a vetésterületből a takarmányfélék (16%, az országos átlag 11%). Az állattenyésztés magas színvonalához hozzájárult az is, hogy itt volt az állatállomány viszonylag legnagyobb része a 100 holdon felüli nagygazdaságok tulajdonában (a szarvasmarhák 27%-a, a juhok 84%-a). Egyébként is erre a régióra volt leginkább jellemző a nagybirtok jelenléte: az intenzíven művelt terület (szántó, rét, szőlő) 28,5%-a volt az ezer holdon felüli gazdaságok tulajdonában. Ennek megfelelően itt volt leginkább elterjedt a bérleti rendszer. A növénytermesztésben a korszerű vetésforgók elterjedését jelzi az ugar mindössze 5%-os aránya. A gabonafélék közül a rozs és az árpa volt az uralkodó, a búza vetésterülete nem érte el az országos átlagot sem. Itt foglalták el a legnagyobb területet az ipari növények, elsősorban a cukorrépa. A modernizáció fokát kifejező változók indexeinek átlaga ebben a régióban mutatja a legmagasabb értéket.

A dunántúli és kisalföldi nagytájhoz tartozik az ország minden tekintetben legfejlettebb alrégiója, *Északnyugat-Dunántúl* (Moson és Sopron megye). Lakossága 46%-ban magyar, 43%-ban német, s 10% horvát is élt ezen a tájon. Viszonylagos fejlettségét mutatja, hogy a lakosságnak mindössze 58%-a élt a mezőgazdaságból (országos átlag 67%. Dunántúli átlag 64%). Ez a legkisebb agrárrégió produkálta a legmagasabb nettó termelési értéket mind egy keresőre, mind egy lakosra számítva. Ide tartozott az ország legjobb teljesítményt nyújtó megyéje, Moson, amely az egy főre jutó bruttó és nettó termék tekintetében egyaránt az első helyet foglalja el. Igen kedvező természetföldrajzi adottságait (az egy holdra jutó kataszteri jövedelem a Dél-Alföld után itt a legmagasabb) korszerű művelési rendszerrel (4% ugar), az országos átlag kétszeresét meghaladó műtrágyahasználattal még fokozta, s ha ehhez hozzávesszük, hogy itt volt a legnagyobb a mezőgazdaságban dolgozók műveltsége, s ez a régió volt viszonylag legnagyobb mértékben ellátva mezőgazdasági gépekkel és eszközökkel, valamint szállítási infrastruktúrával, s számításba vesszük a kiváló piaci ösztönzőket (Bécs közelsége), akkor érthetővé válik a kiemelkedő teljesítmény. A vetésszerkezetre a rozs és az árpa túlsúlya jellemző a búzával szemben, továbbá az ipari növények (cukorrépa) és a takarmányfélék nagy aránya (5 ill. 17%). A birtokos paraszti réteg jómódját jelzi, hogy a férfi földbirtokosok 64%-a 20 korona feletti földadót fizetett (országos átlag 32%), s 30% volt az 50 koronánál is többet fizetők aránya (országos 11%). Moson megyében volt országos viszonylatban a legnagyobb a 20-50 és 50-100 holdas birtokosok százalékaránya. Az állatsűrűség

jóval az országos átlag felett volt, különösen a tarka szarvasmarhák sűrűsége mutatott kiemelkedő értéket.

A Dunántúl legnagyobb agrárrégiója, a 90%-ban magyar lakosságú *Közép-Dunántúl* öt megyére (Fejér, Győr, Komárom, Veszprém, Somogy) terjedt ki. Az egy holdra jut kataszteri jövedelem alacsonyabb mint az előző régióban, de magasabb a többi dunántúli alrégióban megállapított értéknél. Hasonló a helyzet az egy keresőre és egy mezőgazdasági lakosra jutó termelési érték (növénytermelés és egész mezőgazdaság) esetében is, az állattenyésztés termelékenysége viszont ebben a régióban a legjelentősebb az ország valamennyi agrárrégiója között. Ennek ellenére az egy holdra jutó termelési érték itt a legalacsonyabb a nagytáj alrégiói között, bár az országos átlagot valamivel meghaladja. A mezőgazdaság teljesítményének legfőbb mutatója, az agrárnépesség egy tagjára jutó nettó termelési érték nagysága tekintetében a régió a második, az egy lakosra általában jutó mezőgazdasági termék értékét tekintve pedig az első helyet foglalja el az ország 20 agrárrégiója között. Ebben kétségtelenül az állattenyésztés nagy súlya és kiemelkedő jövedelmezősége játszik döntő szerepet. A zsírsertés és a merino juhállomány viszonylagos sűrűsége itt a legnagyobb, de igen jelentős a tarka marha tartása is. Az állattenyésztésben itt a legfontosabb a nagyüzemek részesedése (főleg a szarvasmarha- és a juhtenyésztésben): a 100 holdon felüli gazdaságok az állati termékek 31%-át állítják elő (országos átlag 17%). A növénytermelésben a nagybirtok kifejezetten domináns szerepet játszik: az intenzíven művelt terület 55%-a a 100 holdon felüli gazdaságok tulajdonában van (ezen belül az ezer holdon felüliek birtokállománya 41%-ot tesz ki). Ennek megfelelően igen nagyarányú a bérmunka (elsősorban gazdasági cselédek és gazdasági tisztviselők) alkalmazása, s a gépesítés is magas fokú. Az előző régió után itt a legmagasabb az írástudók arányszáma a mezőgazdasági keresők között. Ugyancsak a 2. helyet foglalja el az ország régiói között az egy holdra jutó műtrágya tekintetében. Az állattenyésztés kiemelkedő szerepének megfelelően a takarmányfélék itt foglalják el a vetésterület viszonylag legnagyobb részét (18%). A gabonafélék közül a rozs és az árpa jelentősége messze meghaladja az országos átlagot, a búzáé viszont elmarad tőle. Modernizációs mutatói igen jók, a 17 mutató átlaga itt éri el a legnagyobb értéket, 50%-kal meghaladva az országos átlagot.

A két megyére (Baranya, Tolna) kiterjedő *Délkelet-Dunántúl* régió vegyes lakosságú (63% magyar, 30% német, 4% délszláv). Természetföldrajzi adottságai – az egy holdra jutó kataszteri jövedelem tanúsága szerint – jobbak mint az előző régióé, s a föld termelékenysége (K/hold) is nagyobb. A munkaerő termelékenysége (K/mezőgazdasági kereső) viszont elmarad északi és nyugati szomszédai mögött. Az egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték azonban egy harmaddal meghaladja az országos átlagot, s nagyságrendben a 4. a 20 régió között. A növénytermelésben kimagasló helyet foglal el a szőlő, amely a nettó mezőgazdasági termék közel 10%-át adja. A kiemelkedő átlagtermések mutatóink szerint elsősorban a jó minőségű földnek, a munka-

erő iskolázottságának és az eszközellátottság és gépesítés magas fokának köszönhetők. Ezzel szemben a műtrágyahasználat az országos átlag alatt maradt, s az ugar aránya (9, 8%) itt a legnagyobb a két legfejlettebb nagyrégión belül. Az állatsűrűség és az állattenyésztés jövedelmezősége 20-25%-kal meghaladja az országos átlagot. A szarvasmarhatartásban a tarka fajták dominálnak, s országos viszonylatban itt a legelterjedtebb a tejszövetkezeti mozgalom. Igen fontos a sertéstenyésztés is. A bérmunka alkalmazása jóval csekélyebb mértékű, mint az előző két régióban bár a művelt terület egyharmadát a nagyüzemek foglalták el. Erre a tájra a nagybérletek jellemzők. A parasztság viszonylagos jómódjára utal az a tény, hogy ebben a régióban a legnagyobb a 20 és 50 korona közti földadót fizető birtokosok aránya. Modernizációs mutatói jóval elmaradnak az előző két régió mögött, de azért jelentősen felülmúlják az országos átlagot. A mezőgazdaság fejlettségi szintjét és teljesítményét kifejező mutatók átlaga ezt a régiót a 4-5. helyre minősíti az ország húsz agrárrégiója között.

A dunántúli nagyrégió legkevésbé fejlett alrégiója, a *Délnyugat-Dunántúl* szintén vegyes lakosságú terület (66% magyar, 13% német, 12% horvát, 9% szlovén). Természeti adottságai kedvezőtlenebbek a nagytáj többi alrégiójánál, mert az egy holdra jutó kataszteri jövedelem az országos átlag körül van: a szántóé elmaradt attól, rétjei viszont jó minőségűek és jól kezeltek, s a rétgazdaság fontos szerepet játszik a régió mezőgazdaságában. Ugyanezt mondhatjuk el a szőlészetről és borászatról is (elsősorban Zalában). Az egy holdra jutó termelési érték valamivel magasabb, mint az előző két régióban. A munkatermelékenység a növénytermelésben az országos átlag alatt van, az állattenyésztésben viszont jelentősen meghaladja azt. A növénytermelésben a rozs és a burgonya súlya kimagasló, de (Horvátországon kívül) itt vetik a legnagyobb arányban a hagyományos gabonafajtákat (tatárka) is. Az állatsűrűség valamivel az országos átlag felett van, elsősorban a szarvasmarha-állomány (tarka fajták) mérete kiemelkedő. A juh (merino) itt is a nagybirtok jellemző állata, a többi állatfajta tenyésztésének súlypontja viszont a kisgazdaságokon van. Bérmunkát viszonylag szerény mértékben alkalmaznak (100 önálló birtokosra csak 71 mezőgazdasági bérmunkás jut), a mezőgazdasági munkaerő írástudása viszont kiemelkedő (79%). Az ugar aránya itt a legkisebb (2,2%), a műtrágya alkalmazása is meghaladja az országos átlagot. Ugyanezt lehet elmondani a többi modernizációs mutatóról, valamint az eszközellátottságról is. Ez a régió tehát csak a két legfejlettebb nagytájon belül mutat viszonylagos elmaradást a többi alrégiótól, de országos viszonylatban a legtöbb változó értékei valamivel az átlag felett járnak.

A cluster-elemzés egyértelműen a Dunántúlhoz kapcsolta a *Kisalföld* északi részét, a Duna bal partján fekvő három megyét (Pozsony, Nyitra, Bars). Ennek a régiónak a lakosságában a szlovákok voltak többségben (57%), de jelentős volt a magyar (32%) és a német (10%) kisebbség is. Az ország egyik iparilag fejlett vidéke (élelmiszeripar), ennek megfelelően itt a legnagyobb az ipari növények (cukorrépa) és az árpa aránya a vetésterületben. Ugyancsak jelentős növénye e tájnak a

burgonya is. Országosan itt jut a legnagyobb termelési érték egy hold művelt területre. Ez a jó természeti adottságok mellett elsősorban az intenzív műtrágyahasználatnak (29 kg/hold), az eszközellátottság magas fokának, a munkaerő műveltségének köszönhető. Modernizációs mutatóinak átlaga közel egyharmaddal haladja meg az országos átlagot. Ebben a régióban is kiemelkedő szerepet játszanak a nagygazdaságok: a művelt terület 38%-a van a 100 holdon felüli gazdaságok tulajdonában. Ennek megfelelően nagymértékben alkalmaznak bérmunkát (100 önállóra 135 cseléd és napszámos jut). A munka termelékenysége főleg a növénytermelésben volt jelentős, az állattenyésztés területén elmaradt az országos átlagtól. Az állatlétszám sűrűsége csak a szarvasmarhák (tarka fajták) tekintetében kiemelkedő. Az állattenyésztés specialitása a hússertés és a húsjuh túlsúlya a többi fajták felett. A nettó mezőgazdasági termék 59%-át a szántóföldi gazdálkodás adta, az állattenyésztés részesedése csak 39% volt. A birtokosok között feltűnően nagy volt a 10 holdon aluliak aránya, ennek megfelelően 60%-uk 20 korona alatt adózott. Ez a régió a fejlettségi mutatók átlagát tekintve a 3., az agrárnépesség egy tagjára jutó nettó termelési érték tekintetében viszont csak a 7. helyet foglalja el az ország agrárrégió között.

A *Nagyalföld* az ország legnagyobb agrárrégiója, 14 megyére terjed ki, 4 alrégióra (Dél-Alföld, Tiszántúl, Duna-Tisza köze, Szlavónia) oszlik. 5,9 millió lakosának 57%-a magyar, 13%-a német, 11%-a szerb, 9%-a román 4%-a horvát, 3%-a szlovák. Az egy holdra jutó magas kataszteri jövedelem (14,4 korona) jelzi, hogy adottságai igen jók. Ez tükröződik abban is, hogy az egy keresőre jutó növénytermelési érték itt a legnagyobb. Az állattenyésztés termelékenysége azonban eléggé elmarad a Dunántúl és a Kisalföld mögött, ennek következtében a teljes mezőgazdaság teljesítményét jelző változók értékei valamivel alacsonyabbak. Ugyanezt mondhatjuk el a gépesítési és modernizációs indexek átlagáról is. A mezőgazdasági össztermék 56%-át a szántóföldi gazdálkodás, 6%-át a szőlő adja, s az állattenyésztés részesedése csak 38% (országos átlagban 47%, a Dunántúlon és a Kisalföldön 46%). Az intenzív művelési ágak az összterület 72%-át foglalják el (a Dunántúlon csak 66%, országosan 56%). A szántóterület 65%-ába búzát és kukoricát vetnek, a többi gabona vetésterülete az országos átlag alatt van. Az állattenyésztésben a ló és a sertés (főleg zsírsertés) játszik fontos szerepet. Az ugar aránya mindössze 4%, s a tagosítás is ezen a tájon haladt előre a legnagyobb mértékben. Műtrágyát viszont alig használnak. A kisgazdaságok a művelt terület jóval nagyobb részét birtokolják, mint a Dunántúlon, s a parasztság viszonylagos jómódjára utal az, hogy a férfi birtokosok 26%-a 50 koronánál több adót fizet (a Dunántúlon csak 15%, országos átlagban 11%). Erre utalnak a népszámlálási adatok is: a birtokosok között a 20-50 és az 50-100 holdasok aránya kiemelkedő. A bérmunka alkalmazása jelentősebb, mint a Dunántúlon, de míg ott elsősorban gazdasági cselédek dolgoznak a nagygazdaságokban, itt a napszámosok aránya kiemelkedő. A munkaerő írástudása lényegesen alacsonyabb, mint a dunántúli régióban.

A *Dél-Alföld* 3 megyéje alkotja a legnagyobb területű és népességű (1,9 millió) alrégiót. Ez az ország etnikailag legvegyesebb tája: egyik nemzetiség sem alkot abszolút többséget, 30% magyar mellett 27% német, 22% szerb, 13% román és 5% egyéb nemzetiségű lakos él itt. Rendkívül kedvező természeti adottságokkal rendelkező vidék, az egy holdra és az egy keresőre jutó kataszteri jövedelem itt a legmagasabb, itt a legnagyobb a szántó aránya (73%), s a vetésterület háromnegyedét (76%) a búza és a kukorica foglalja el. A mezőgazdaság termelési értékének 60%-át a szántóföldi gazdálkodás adja. A növénytermelésben itt a legmagasabb az egy keresőre jutó termelési érték, az állattenyésztés teljesítménye azonban jóval szerényebb. Az állattartásban a ló és a sertés játszik vezető szerepet. A munkaerő igaerővel való ellátottsága itt a legjobb és az eszközellátottság, valamint a modernizációs indexek átlaga is jóval az országos átlag felett van. Az egy holdra jutó jelzálogkölcsön-állomány értéke itt a legmagasabb. A birtokszerkezetre a tehetős (20-100 holdas) paraszti gazdaságok kiemelkedő aránya jellemző, s a földbirtokosok egyharmada 50 koronánál több adót fizet.

A*Tiszántúl* hat megyéje (1,8 millió lakossal, 77% magyar, 14% román) közel áll az előző csoporthoz, bár a mezőgazdaságának fejlettségét jelző változók értékei valamivel alacsonyabbak. A növénytermelésben itt is a búza és a kukorica (68%), az állattenyésztésben pedig a ló és a sertés dominál. A legfontosabb különbség az előző régióval szemben a legelők jóval nagyobb súlya a takarmánybázisban, a bérleti rendszer nagyobb elterjedtsége, továbbá a száz holdon felüli gazdaságok jóval nagyobb részesedése a művelt területben (42%), aminek következtében a bérmunka alkalmazása is jóval nagyobb mértékű.

A *Duna-Tisza köze* (1,5 millió lakos, Budapest nélkül, 90% magyar, 6,4% német, 2,4% szlovák) a nagyalföldi régió legkevésbé kedvező adottságokkal rendelkező alrégiója. Ebben a régióban játszik a legfontosabb szerepet a szőlő- és borgazdaság. A szőlő aránya a művelési ágak között 4,2%, s ez az ágazat adja a mezőgazdaság termelési értékének 13%-át. Mind az egy holdra, mind a keresőre számított termelési értékek alacsonyabbak az előző két régiónál. A nagygazdaságok részesedése hasonló, mint a Tiszántúlon (44%). A vetésszerkezetben itt nem a búza az uralkodó, hanem a rozs és az árpa. Az állatsűrűség meglehetősen alacsony, ennek megfelelően itt a legkisebb az állattenyésztés részaránya a mezőgazdasági termékben (35%), s az állattenyésztés termelékenysége és jövedelmezősége is az országos átlag alatt marad.

Szlavónia két megyéje minden mutató szerint közelebb áll a nagyalföldi régiókhoz, mint nyugati szomszédaihoz, a horvát megyékhez, bár Verőcét a cluster-elemzés északi szomszédjával, a Délkelet-Dunántúllal is elég szoros kapcsolatba hozta. E régió lakossága 69%-ban horvát és szerb, de elég jelentős a németek (16%) és a magyarok (10%) aránya is. Természetföldrajzi adottságai igen kedvezőek, az egy holdra, illetve egy keresőre vetített termelési értékek is az országos átlag felett vannak, bár a szomszédos dél-alföldi régió szintjét nem érik el. Az igásállatokkal való

ellátottság és a gépesítés jóval meghaladja az országos átlagot, de modernizációs mutatói a dunántúli és a nagyalföldi régió alrégiói között a legalacsonyabbak. A régióra a 10 és 50 hold közötti családi gazdaságok jellemzőek, a bérmunka alkalmazása az eddig tárgyalt régiókhoz képest csekély. A növénytermelésre a búza és a kukorica túlsúlya jellemző. Az állatsűrűség a nagyalföldi régiók között itt a legnagyobb, sőt a ló és a sertés esetében országos viszonylatban is, ennek megfelelően az állattenyésztés a teljes agrártermék jóval nagyobb részét (47%) adja.

A Nagyalföldhöz északon és keleten egy sajátos *átmeneti nagyrégió* csatlakozik: 9 olyan megye, amelynek déli illetve nyugati része még az Alföldhöz tartozik, de észak illetve kelet felé egyre inkább átmegy dombos-hegyes tájba, az Alföldtől eltérő adottságokkal és agrárstruktúrával. A 9 megye közül egy – Szabolcs – a Nagyalföldhöz, azon belül a tiszántúli alrégióhoz is csatolható lenne, bár a cluster-elemzés több változata önálló régióként elkülönítette a szomszédos megyéktől. Változóink relatív többsége szerint azonban legtöbb szál ehhez az átmeneti régióhoz fűzi.
A cluster-elemzés ezt a átmeneti régiót *egy északi és egy keleti alrégióra* választotta szét, s ezt pusztán a megyék földrajzi elhelyezkedése is indokolja. A 9 megyéből álló átmeneti régió 2,8 millió lakosa 71%-ban magyar anyanyelvű, a románok aránya 14, a szlovákoké 12%. Azt, hogy elsősorban a kedvezőtlenebb természeti adottságok választják el ezt a régiót a Nagyalföldtől, jól mutatja az egy holdra jutó kataszteri jövedelem, amely mintegy fele az alföldinek, s jóval az országos átlag alatt marad. A szántó csak a terület 48%-át foglalja el, az erdők aránya pedig eléri a 26%-ot. Az egy holdra és egy keresőre jutó aggregát termelési értékek elmaradnak ugyan az előző két nagyrégiótól, de valamivel az országos átlag fölött vannak. Az ugar aránya 13%, műtrágyát itt sem igen használnak, s az eszközellátottság is elmaradt az országos átlagtól, a jelzálogállomány, a mezőgazdasági biztosítás és a vasútsűrűség viszont meghaladta azt. Országos viszonylatban ebben a nagyrégióban alkalmaznak a legnagyobb arányban bérmunkát (100 önállóra 141 bérmunkás jut) és a gazdasági tisztviselők arányszáma is itt a legnagyobb. Ez összefügg azzal, hogy ez a nagygazdaságok vidéke: az intenzíven művelt terület 46%-a 100 holdon felüli gazdaságok tulajdonában van, s különösen nagy arányban van képviselve a 100 és 1000 hold közötti középkategória. A vetésterületben jelentős a takarmányfélék és az ipari növények (dohány Szabolcsban) aránya, a gabonafélék közül a búza és a rozs rendelkezik a legnagyobb vetésterülettel. Az állatállomány sűrűsége és az állattenyésztés termelékenysége meghaladja az országos átlagot. A szarvasmarha-állomány nagyjából egyenlő arányban oszlik meg a magyar és a tarka fajták között. Jelentős a juhállomány, amelyben a merino fajta van a legnagyobb arányban képviselve.

Mint említettük, ez az átmeneti nagyrégió két alrégióra osztható: egy északira és egy keletire. Az *északi átmeneti régió* 6 megyéjének 1,4 millió lakosából 71% magyar, 22% szlovák, 3% ruszin, 2% német. Adottságai kedvezőbbek, teljesítményei valamivel jobbak a *keleti átmeneti régió* három megyéjénél (1,4 millió lakos, 70% magyar, 28% román) . A jobb teljesítményben szerepe

játszik az eszközellátottság és a gépesítés magasabb színvonala, s főleg a munkaerő műveltsége, amely lényegesen magasabb szintű, mint a keleti átmeneti régióban (az írni-olvasni tudók aránya itt 72%, vagyis több mint az Alföldön, míg a keleti régióban csak 52%). Északon a szántó csak a terület 41%-át foglalja el, az erdő pedig 32%-át, keleten viszont ezek az arányok: 55 ill. 20%. A növénytermelés szerkezete is eltérő: északon a búza mellett jelentős az árpa, a zab és a burgonya, míg keleten a rozs és a kukorica foglal el nagy helyet a vetésszerkezetben. Ugyancsak számottevő különbségek figyelhetők meg az állatsűrűség és az állattenyésztés termelékenysége terén is: az északi régió indexei az országos átlag felett, a keleti régióé alatta vannak. Északon a szarvasmarha-állomány háromnegyede tarka fajtából áll, míg keleten a magyar fajta az uralkodó. Északon jelentős a juhállomány, míg keleten ez nem számottevő.

Az eddig tárgyalt 3 nagyrégió és 11 alrégió a történeti Magyarország területének 57%-ára terjedt ki, s ott élt a lakosság 64%-a. Ezekben a régiókban a fejlettséget, hatékonyságot és modernizációt kifejező változók értékei szinte kivétel nélkül az országos átlag felett mozognak. Az e tájakon élő és dolgozó emberek az általában kedvező, sőt többnyire igen jó természetföldrajzi adottságokat korszerű művelési rendszerek alkalmazásával, gépesítéssel, beruházásokkal kiegészítve mind a föld, mind a munka termelékenysége terén az országos átlagot jelentősen meghaladó teljesítményeket értek el. Ebben jelentős szerepet vállaltak a korszerűen gazdálkodó – részben bérlők kezelésében lévő – nagyüzemek, amelyek e 3 nagyrégióban az intenzíven művelt területnek több mint egyharmadát birtokolták. A jó eredményekhez az agrármunkaerő viszonylag magas műveltségi foka is hozzájárult (az írástudás aránya általában elérte, sőt meg is haladta a 70%-ot). Ezeken a tájakon a kisbirtokosok is viszonylagos jólétben éltek, legalábbis erre utal az tény, hogy a férfi birtokosok fele 20 koronánál több, egyötöde 50 koronánál több adót fizetett.

Az ország másik fele – 4 nagyrégió és 9 alrégió – már más világ. Ezekben a régiókban a modernizációs, fejlettségi és teljesítmény indexek értékei mélyen az országos átlag alatt szóródnak. Természeti adottságaik relatíve kedvezőtlenek, az egy holdra jutó kataszteri jövedelem nagyrészt az országos átlag felét sem éri el. A szántó csak az összterület harmadát, vagy negyedét teszi ki, ennél jóval nagyobb területet (legalább 40%-ot) foglal el az erdő, s az országos átlagnál jóval nagyobb a rétek és legelők aránya is. Ezekben a régiókban a mezőgazdasági össztermék több mint a felét az állattenyésztés termeli, ennek termelékenysége és jövedelmezősége pedig igen alacsony. A nagy agrársűrűség jelentős mezőgazdasági túlnépesedést jelez, s ugyancsak erre utal a nagyarányú kivándorlás is. Különösen az Északi és Északkeleti Felföldön, Dél-Erdélyben és a Tengermelléken nagy a kivándorlási veszteség. Ennek megfelelően ezekben a régiókban igen magas a mezőgazdasági keresők között a nők százalékaránya (országos átlagban 23%, de az Északi Felföldön 35, Dél-Erdélyben 33, a horvát megyékben 36, a Tengermelléken 46%). Ezek a régiók a családi munkaerővel dolgozó kisgazdaságok világa, az intenzíven művelt területnek legfeljebb

egyötöde van a 100 holdon felüli gazdaságok tulajdonában, s a bérmunka alkalmazása is minimális. A földbirtokosok háromnegyede azonban 10 holdnál kevesebb földdel rendelkezik, s mintegy 90%-uk 20 koronánál kevesebb adót fizet (a Dunántúlon és a Kis- és Nagyalföldön a birtokosok fele 20 korona felett adózott). A nyomásos gazdálkodás uralma, tagosítatlanság és az eszközellátottság valamint a gépesítés alacsony foka jellemző ezekre a tájakra. Általában minden modernizációs mutató értéke mélyen az országos átlag alatt van. Az Északi Felföldön a gabona 73%-át, Horvátországban 81%-át kézzel csépelték! Mindezek arra utalnak, hogy a történeti országterület északnyugati, északkeleti, keleti és délnyugati peremvidékein a gazdálkodás még a 20. század elején is lényegében a hagyományos keretek között folyik, kevéssé érintve a modernizáció ösztönzéseitől. Ezeknek a régióknak az agrárstruktúrája, elsősorban termékszerkezete, a természeti és klimatikus viszonyoknak megfelelően, jelentősen különbözött egymástól. Északon az árpa, zab és burgonya alkotta emberek és állatok fő táplálékát egyaránt. Keleten, Erdélyben a búza mellett a zab és a kukorica játszott fontos szerepet, míg Horvátországban az uralkodó kukorica mellett a búza és a hagyományos gabonafajták foglaltak el számottevő helyet a vetésterületben. Az állattenyésztésben a szarvasmarha mellett (északon és Horvátországban, valamint Dél-Erdélyben a tarka fajták, Erdély nagy részében a magyar fajta és a bivaly) igen jelentős volt a juhászat (racka).

A hagyományos, kevéssé termelékeny és jövedelmező mezőgazdaságot űző nagyrégiókban két olyan szigetet találunk, amely elsősorban az emberi tényezők segítségével többé-kevésbé sikeresen ellensúlyozta a kedvezőtlen természeti adottságokat, és az országos átlagot meghaladó teljesítményt ért el. Az egyik a szlovákok lakta *Északi Felföld* középső része (5 megye, 600 ezer lakossal, 69% szlovák népességgel), amely egyébként a 20 agrárrégió közül a leginkább iparosodott volt (az iparforgalmi népesség aránya itt 31,6%, szemben a 21,5%-os országos átlaggal, az egy lakosra jutó gyáripari tőke 203 korona, míg az országos átlag 84 korona). Ezekben a megyékben az állattenyésztés, elsősorban a szarvasmarha-tartás magas színvonalat ért el. A szarvasmarha adta az állati termékek 79%-át, s itt volt a legnagyobb az állomány (szinte kizárólag tarka fajták) sűrűsége. De jelentős volt a juhállomány is. Az egy keresőre jutó állati termék értéke 26%-kal meghaladta az országos átlagot, s a Közép-Dunántúl után itt volt a legmagasabb. Ebben a régióban a növénytermelés termelékenysége is magasabb volt az országos átlagnál. Az Északi Felföld északnyugati részén, Trencsén és Árva megyében a gazdálkodás már messze nem ilyen eredményes és a teljesítmény-indexek mind jelentősen elmaradnak az országos átlagtól, ezért indokolt, hogy ezt a két megyét külön alrégióként (*Északnyugati Felföld*) kezeljük az egyébként hasonló jellemzőkkel bíró és a cluster-elemzés legtöbb változata szerint erősen összetartozó szlovák lakta régión, az Északi Felföldön belül.

A másik ilyen sziget a hagyományos agrárvilágban *Dél-Erdély* (félmillió lakos, 56% román mellett 28% német és 13,5% magyar lakossággal), ahol az egy holdra és az egy keresőre jutó ter-

melési értékek szintén valamivel az országos átlagszint felett vannak. 32 növény átlagtermésének súlyozott indexe itt a legmagasabb a Dél-Alföld után, noha a kataszteri tiszta jövedelem az országos átlag felét sem éri el. A magyarázatot részben megadja a munkaerő kiemelkedő írástudása: az Északi Felföldhöz hasonlóan itt is 66% tudott írni olvasni, miközben a szomszédos régiókban 35-40% körül járt ez az arány.

Az *Északkeleti Felföld* 4 megyéjében élő 800 ezer lakos kevert nemzetiségű: 42% ruszin, 31% magyar, 11-11% német és román, 4% szlovák. Mind természeti adottságait, mind az emberi munka teljesítményét illetően az ország négy legszegényebb agrárrégiója közé tartozik. Az egy holdra jutó kataszteri jövedelem alig több mint egyharmada az országos átlagnak. Szántóföldi gazdálkodás csak az összterület 22%-án folyik, az erdő aránya viszont 46%-ot, a rét és legelő aránya pedig 28%-ot tesz ki. A művelt terület hozama igen alacsony, egy holdra itt jut a legkisebb termelési érték. A munka termelékenysége is gyengébb az eddig tárgyalt régiókénál. Mindezek következtében ebben a régióban jut a legkisebb nettó termelési érték egy lakosra. A szántóföld több mint a felébe zabot, kukoricát és burgonyát vetnek. Az állatsűrűség a főrégiók között itt a legkisebb, ennek ellenére az állattenyésztés adja a nettó termelési érték 59%-át. A fő takarmánybázist a kaszálók alkotják, a szántóföldi takarmánytermelés igen csekély. Bérmunkát nagyobb mértékben alkalmaznak, mint az Északi Felföldön, de a mezőgazdaságban dolgozók műveltsége jóval alacsonyabb (35%-os írástudás). A nagygazdaságok a művelt terület 22%-át bírják. Modernizációs mutatói és az eszközellátottság és gépesítés indexei mélyen az országos átlag alatt. Az ugar 21%-os aránya jelzi a hagyományos nyomásos gazdálkodás továbbélését. A paraszti társadalom szegénységét jelzi, hogy a férfi birtokosoknak több mint a fele 5 koronán aluli adót fizet, s a 20 korona feletti adózók aránya csak 7,5%.

Az *erdélyi nagyrégió* (3,4 millió lakos, 58% román, 31% magyar, 9% német) 17 megyéje közül 15-öt a cluster-elemzés elég szorosan összetartozónak mutat, csak a részletesebb bontás (18-20 cluster) különíti el az alrégiókat. Agrárjellegzetességeit tekintve szorosan kapcsolódik az erdélyi megyékhez Krassó-Szörény és Szilágy, viszont „kilóg" az együttesből Brassó és bizonyos mértékig Csík megye. A szilárd magot az Erdélyi Medence (Mezőség) 7 megyéje alkotja, amelyeket a cluster-elemzés egyik változata sem választott szét. Ekörül csoportosulnak a Keleti és a Déli Kárpátok hegyvidéki peremmegyéi. A dél-erdélyi megyék sorát azonban az elemzés alapján ketté kellett vágni, mert Brassó, Szeben, Nagy-Küküllő és Fogaras együttes mutatói minden szempontból hatékonyabb, fejlettebb mezőgazdaságot jeleznek, mint Hunyad és Krassó-Szörény megyéé, s a két régió agrárstruktúrája is bizonyos mértékben eltérő.

Erdély, az Északkeleti Felfölddel és a horvát régióval együtt, kétségkívül a történeti Magyarország legkevésbé fejlett agrárvidéke volt. Az erdélyi nagyrégió 17 megyéje közül 16 minden fejlettségi mutató szerint az ország elmaradottabb feléhez tartozott. Csak *Brassó* alkot kivételt,

amely a mezőgazdaság teljesítményét kifejező változók értékei szerint az ország első 10 megyéje közé tartozik. Az egy hold szántóra jutó termelési érték, az egy keresőre és az egy mezőgazdasági lakosra jutó állati termék tekintetében, valamint 32 növény átlagtermésének súlyozott összetett indexe szerint az első helyet, az egy keresőre jutó bruttó mezőgazdasági termék tekintetében pedig a 3. helyet foglalja el. Mindezt az igen kedvezőtlen természetföldrajzi adottságok ellenére. Az egy holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem csak 60%-a az országos átlagnak. Ez erdélyi viszonylatban magas értéknek számít, mert a 17 megye indexeinek átlaga csak 43. Hasonlóan gyenge természetföldrajzi adottságokkal rendelkezett az Északi és az Északkeleti Felföld is (a kataszteri tiszta jövedelem indexe mindkettőben 41) is, ennél lényegesen rosszabb feltételekkel a Tengerpart (20). Brassóban kiemelkedő az állattenyésztés jövedelmezősége. A megye szántóföldi gazdálkodásában az árpa és a burgonya mellett fontos szerepet kapnak az ipari és takarmánynövények. Az ugar gyakorlatilag eltűnt, s a tagosítás is igen előrehaladt állapotban volt.

Dél-Erdély (félmillió lakos, 56% román, 28% német, 24% magyar) Brassó nélkül is magasabb értékű fejlettségi mutatókkal rendelkezik, mint a többi erdélyi régió, Brassóval együtt pedig számos változó esetében eléri vagy megközelíti az országos átlagot. Az egy holdra jutó termelési érték indexe 107 (Brassó nélkül 100) 32 növény átlagtermésének súlyozott indexe 114 (105), az egy keresőre jutó bruttó növénytermelési érték indexe 104 (91), az állati terméké 118 (109), az egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó termelési érték indexe pedig 98 (88). Ez a relatív fejlettség nyilván összefüggésben van azzal, hogy e régió lakosságának egyharmada szász, hiszen természetföldrajzi adottságai nem jobbak a többi erdélyi régiónál (az egy hold intenzíven művelt területre jutó kataszteri tiszta jövedelem indexe 47). Kiemelkedő a mezőgazdasági keresők műveltsége, egyéb modernizációs mutatói viszont lényegesen elmaradnak az országos átlagtól, bár erdélyi viszonylatban a legjobbak. Az ugar aránya az erdélyi régiók közül itt a legkisebb, de Brassó nélkül csaknem kétszerese az országos átlagnak. A szántóföldi termelésben az árpa, zab és kukorica dominál, az ipari növényeket a cukorrépa és a kender képviseli. Az elsődleges takarmánybázist a rétgazdálkodás szolgáltatja. A nettó termelési érték nagyobb része (61%) az állattenyésztésből származik (szarvasmarha és juh, főleg magyar fajta, illetve racka, s itt találkozunk a legnagyobb számban bivalyokkal.)

Délnyugat-Erdély (800 ezer lakosából 75% román, 11% magyar, 9% német)) fejlettségi és modernizációs mutatói jóval gyengébbek keleti szomszédjáénál. A búza mellett a kukorica az uralkodó a szántóföldi termelésben, az állattenyésztésben pedig országosan itt van a legnagyobb súlya a juhtenyésztésnek (főleg racka, de húsjuh is). Míg a többi erdélyi régióban főleg magyar marhát és bivalyt tenyésztettek, itt a tarka fajták voltak túlsúlyban.

Kelet-Erdély az erdélyi nagyrégió magyar többségű (69%) alrégiója, mivel a Székelyföld nagy része ide tartozott. Ebben a négy megyében a legnagyobb országos viszonylatban a rétgaz-

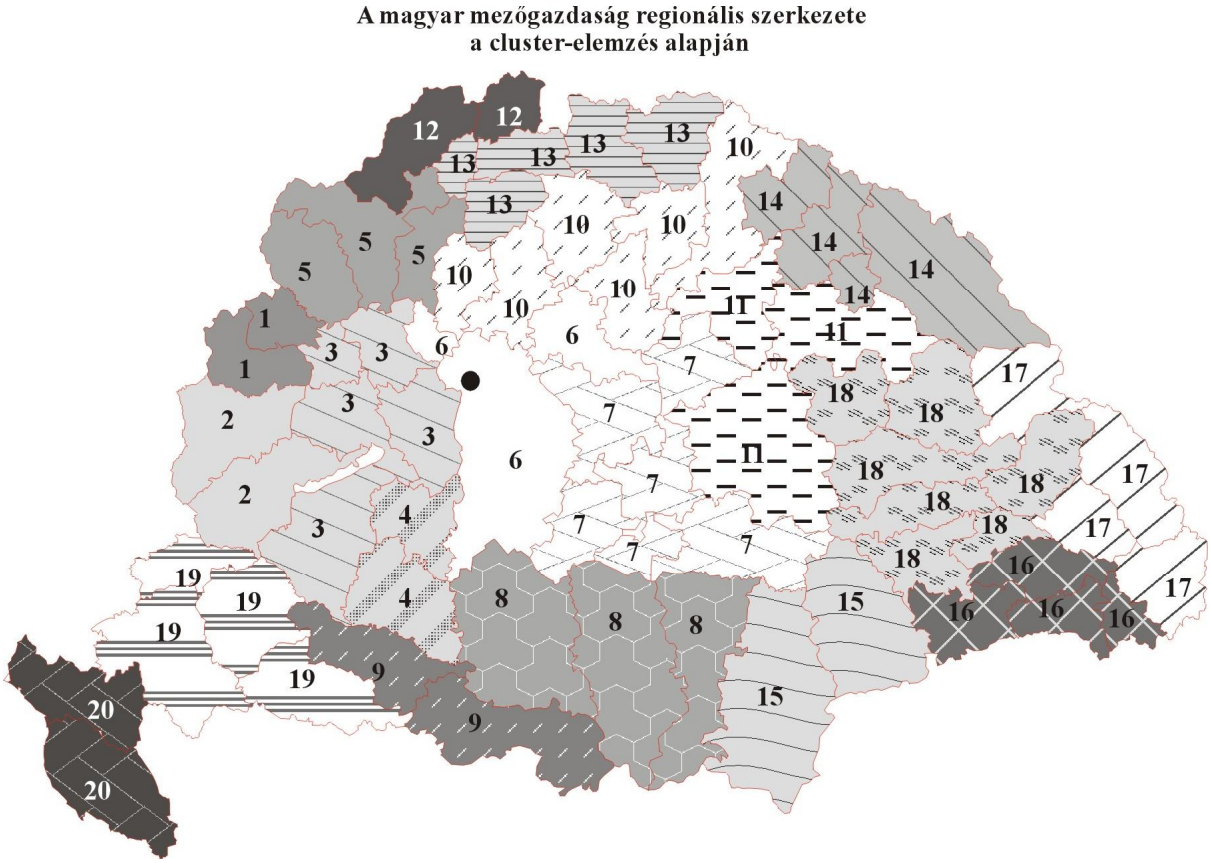
daság szerepe és súlya. Igen nagy területet foglal el a legelő és az erdő is. Az állattenyésztés az uralkodó (magyar szarvasmarha, racka juh), ez az ágazat termeli a nettó termék 63%-át, de a déli régiótól eltérően termelékenysége alacsony. Országos viszonylatban itt a legnagyobb az ugar aránya (25%). A 20 régió közül itt a legkisebb a szántóterület (19%), s azon elsősorban rozsot és zabot termesztenek. Erdélyi viszonylatban kiemelkedő a mezőgazdaságban dolgozók írástudása (59%). A régió legfejlettebb megyéje Háromszék, modernizációs mutatói sokkal jobbak a másik három megyénél. Háromszék a cluster-elemzés néhány változata szerint inkább a dél-erdélyi régióhoz kapcsolódik, de a keleti régióhoz való kötődése erősebbnek látszik.

Az *Erdélyi Medence* hét megyéje (1,5 millió lakos, 61% román, 34% magyar, 3,5% német) mind a föld, mind a munkaerő termelékenységét tekintve lényegesen elmarad az országos átlagtól. A Tengermellék után az ország legszegényebb agrárrégiója (az egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó mezőgazdasági termék indexe 63), bár az egy holdra jutó kataszteri jövedelem jóval nagyobb, mint az előző régióban, s modernizációs mutatói is valamivel jobbak a másik három erdélyi régiónál. Erdélyre általában a kis gazdaságok jellemzők, a másik három régióban a nagygazdaságok birtokai nem haladják meg a művelt terület 10%-át, ebben a régióban viszont 28% a 100 holdon felüli gazdaságok területének aránya. A bérmunka aránya is felette van az országos átlagnak, műveltsége viszont mélyen alatta (35%-os írástudás). A szántóföldi termelésre a búza és a zab mellett elsősorban a kukorica jellemző. Az állattenyésztés jövedelmezősége igen alacsony (magyar marha, bivaly, racka-juh).

Horvátországot a cluster-elemzés három agrárrégióra bontotta. A két kelet-szlavóniai megye (Szerém és Verőce) a Nagyalföldhöz csatlakozott, mert szinte minden változó fejlettebb, modernebb, hatékonyabb agrárgazdaságra utal, mint a horvát megyékben. Ez utóbbiak is szétváltak: a Tengermellék két megyéjére (Lika-Krbava és Modrus-Fiume) és a tulajdonképpeni horvát megyékre (Belovár-Körös, Varasd, Zágráb, Pozsega). A *horvát megyékben* Erdélyhez hasonló, alacsony termelékenységi és jövedelmezőségi mutatókkal találkozunk. Valamennyi régió közül itt a legnagyobb az agrársűrűség és az agrárhányados. Ez a kisüzemi gazdaságok jellegzetes régiója, ahol a bérmunka alkalmazása minimális (a 100 hold feletti gazdaságok részesedése a művelt területben mindössze 10%, 100 önálló birtokosra pedig csak 20 bérmunkás jut.) Itt is nagy területet foglal el a rét és az erdő. Erdélytől eltérően itt fontos szerepet játszik a szőlő. Fő terményei a kukorica és a búza mellett a burgonya, a hüvelyesek és a káposzta. A mezőgazdasági össztermék 62%-át az állattenyésztés adja, a szarvasmarha mellett jelentős a sertéstartás is.

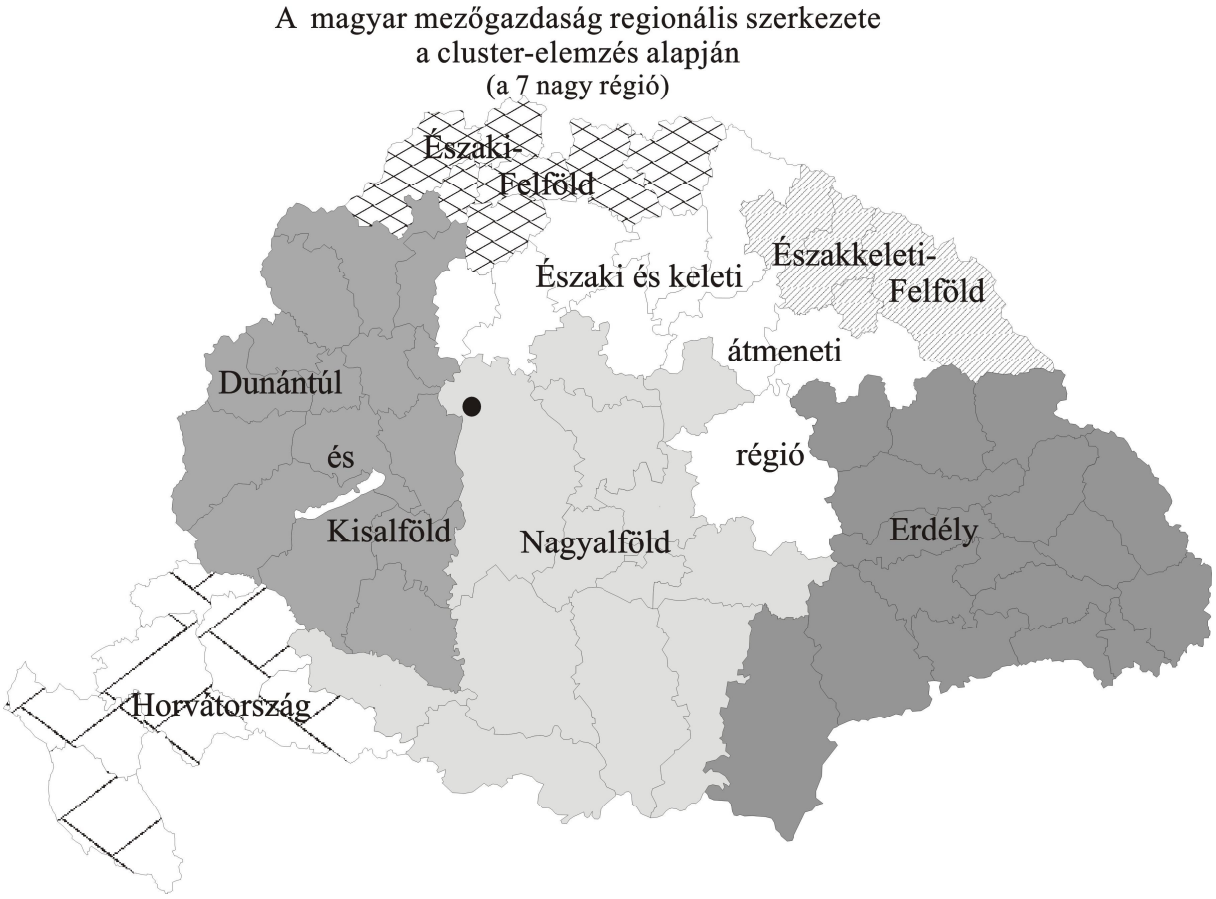
A *Tengermellék* valamennyi mutató szerint a történelmi országterület legelmaradottabb agrárrégiója. Az egy holdra jutó kataszteri jövedelem egyötöde az országos átlagnak (2 korona), a szántó aránya mindössze 17%, ezzel szemben a terület 44%-át erdő, 23%-át legelő és 11%-át rétek foglalják el. A kukorica és a burgonya mellett igen nagy (12%) a hagyományos gabonafajták

vetésterülete. Az állattartásban a szarvasmarha mellett a juh játszik fontos szerepet. A mezőgazdasági keresőknek mindössze 28%-a tud írni-olvasni. 100 holdon felüli mezőgazdasággal foglalkozó nagyüzem gyakorlatilag nincs ebben a két megyében (egykor határőrvidék volt).

1	ÉNy-Dunántúl	11	Keleti átmeneti
2	DNy-Dunántúl	12	ÉNy-Felföld
3	Közép-Dunántúl	13	Északi-Felföld
4	DK-Dunántúl	14	ÉK-Felföld
5	Kisalföld	15	DNy-Erdély
6	Duna-Tisza köze	16	Dél-Erdély
7	Tiszántúl	17	Kelet-Erdély
8	Dél-Alföld	18	Erdélyi Medence
9	Szlavónia	19	Horvát megyék
10	Északi átmeneti	20	Tengerpart

7.1. térkép

1 Dunántúl és Kisalföld
2 Nagyalföld
3 Átmeneti régiók
4 Északi-Felföld
5 ÉK-Felföld
6 Erdély
7 Horvátország

7.2. térkép

TÁBLÁZATOK

7.1. A régiók népessége anyanyelv szerint 1910-ben*

	terület 1910 km²	lakosság 1910	terület %-a	lakosság %-a	magyar %	német %	szlovák %	román %	ruszin %	horvát %	szerb %	egyéb %
Régiók												
ÉNy-Dunántúl	5245	377989	1,61	1,89	46,04	42,64	0,30	0,01	0,00	10,35	0,00	0,66
DNy-Dunántúl	11469	902126	3,53	4,52	65,97	13,42	0,06	0,01	0,01	11,99	0,01	8,54
Közép-Dunántúl	19125	1184552	5,88	5,94	89,73	7,33	1,21	0,05	0,01	0,90	0,08	0,68
DK-Dunántúl	8714	619737	2,68	3,11	62,80	30,12	0,19	0,02	0,00	1,69	2,28	2,90
Kisalföld	12613	1025705	3,88	5,14	31,76	9,66	57,38	0,01	0,01	0,20	0,01	0,97
Duna-Tisza köze	17812	1468187	5,48	7,36	90,12	6,42	2,40	0,05	0,01	0,05	0,27	0,68
Tiszántúl	23595	1811741	7,26	9,08	77,04	2,78	5,00	14,42	0,05	0,01	0,42	0,29
Dél-Alföld	27811	1928371	8,55	9,66	29,66	27,09	2,56	13,29	0,56	0,30	21,51	5,03
Szlavónia	11733	686664	3,61	3,44	9,78	15,85	2,55	0,09	0,74	35,47	33,46	2,04
Északi átmeneti	24268	1417452	7,46	7,10	71,48	2,20	22,24	0,06	2,79	0,02	0,01	1,20
Keleti átmeneti	21581	1362751	6,64	6,83	69,77	0,82	0,73	28,26	0,04	0,02	0,01	0,36
ÉNy-Felföld	6475	389182	1,99	1,95	3,91	2,71	88,36	0,05	0,01	0,02	0,01	4,94
Északi-Felföld	13309	623749	4,09	3,13	10,13	10,19	68,74	0,18	8,18	0,02	0,03	2,53
ÉK-Felföld	17945	848160	5,52	4,25	30,96	11,00	4,48	11,15	42,04	0,02	0,00	0,35
DNy-Erdély	18883	806282	5,81	4,04	10,73	7,94	0,49	75,38	0,37	0,06	1,84	3,20
Dél-Erdély	10892	522120	3,35	2,62	13,50	27,73	0,09	56,23	0,05	0,03	0,02	2,36
Kelet-Erdély	16224	545816	4,99	2,74	69,36	5,41	0,07	24,07	0,10	0,01	0,01	0,97
Erdélyi Medence	26694	1500436	8,21	7,52	33,57	3,50	0,29	60,75	0,03	0,01	0,01	1,85
Horvát megyék	19718	1498926	6,06	7,51	2,53	1,64	0,27	0,01	0,22	76,20	15,76	3,38
Tengerpart	11090	436364	3,41	2,19	0,21	0,15	0,02	0,00	0,00	57,88	41,00	0,74
Nagyrégiók												
Dunántúl és Kisalföld	57166	4110109	17,58	20,60	61,97	15,93	14,74	0,02	0,01	4,15	0,37	2,81
Nagyalföld	80951	5894963	24,89	29,54	56,96	13,16	3,27	8,80	0,29	4,25	11,13	2,14
Átmeneti régiók	45849	2780203	14,10	13,93	70,64	1,52	11,70	13,88	1,44	0,02	0,01	0,78
Északi-Felföld	19784	1012931	6,08	5,08	7,74	7,32	76,28	0,13	5,04	0,02	0,02	3,46
ÉK-Felföld	17945	848160	5,52	4,25	30,96	11,00	4,48	11,15	42,04	0,02	0,00	0,35
Erdély	72693	3374654	22,35	16,91	30,80	8,62	0,27	57,61	0,12	0,03	0,45	2,11
Horvátország	30808	1935290	9,47	9,70	2,00	1,30	0,21	0,01	0,17	72,07	21,45	2,78
Országos átlag	*325196*	*19956310*	*100,00*	*100,00*	*46,54*	*9,80*	*9,76*	*14,76*	*2,37*	*9,11*	*5,52*	*2,14*

* Budapest nélkül

7.2. A régiók fejlettségi szintjét jellemző mutatók

	népsűrűség fő/km²	iparforgalmi népesség %	vasút sűrűség km/ezer km²	kivándorlási veszteség 1901-1910%	egy lakosra jutó összes biztosított érték korona	a gyárak biztosított értéke egy lakosra korona
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	72,1	29,4	108	2,5	707	95
DNy-Dunántúl	78,7	19,9	86	2,3	485	42
Közép-Dunántúl	61,9	23,3	96	2,8	852	104
DK-Dunántúl	71,1	25,2	86	2,9	626	60
Kisalföld	81,3	25,4	80	3,0	680	111
Duna-Tisza köze	82,4	31,1	84	1,0	1386	145
Tiszántúl	76,8	21,4	87	1,1	609	67
Dél-Alföld	69,3	21,7	94	5,8	601	68
Szlavónia	58,5	19,6	82	2,7	497	76
Északi átmeneti	58,4	28,3	67	7,2	582	68
Keleti átmeneti	63,1	18,5	77	3,2	508	45
ÉNy-Felföld	60,1	19,4	54	5,9	388	74
Északi-Felföld	46,9	31,6	52	10,8	594	203
ÉK-Felföld	47,3	18,6	42	6,1	239	27
DNy-Erdély	42,7	21,6	39	2,1	255	36
Dél-Erdély	47,9	21,2	59	9,9	447	72
Kelet-Erdély	33,6	17,9	28	2,7	389	62
Erdélyi Medence	56,2	15,2	43	2,9	297	33
Horvát megyék	76,0	11,2	60	3,7	305	37
Tengerpart	39,3	11,4	15	8,9	216	12
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	71,9	23,9	90	2,7	681	89
Nagyalföld	72,8	23,7	88	2,8	865	85
Átmeneti régiók	60,6	23,5	72	5,2	546	60
Északi-Felföld	51,2	26,9	52	9,0	515	166
ÉK-Felföld	47,3	18,6	42	6,1	239	27
Erdély	46,4	18,1	41	3,7	325	49
Horvátország	62,8	11,3	44	4,9	285	29
Országos átlag	*61,4*	21,5	*67*	*3,9*	*602*	*84*
Indexek (országos átlag = 100)						
ÉNy-Dunántúl	117	137	161	63	117	113
DNy-Dunántúl	128	93	128	58	80	50
Közép-Dunántúl	101	108	143	71	142	123
DK-Dunántúl	116	117	128	74	104	71

Kisalföld	133	118	119	76	113	132
	népsűrűség fő/km²	iparforgalmi népesség %	vasút sűrűség km/ezer km²	kivándorlási veszteség 1901-1910%	egy lakosra jutó összes biztosított érték korona	a gyárak biztosított értéke egy lakosra korona
Duna-Tisza köze	134	144	125	25	230	173
Tiszántúl	125	100	130	29	101	79
Dél-Alföld	113	101	140	147	100	80
Szlavónia	95	91	123	69	83	90
Északi átmeneti	95	132	100	183	97	81
Keleti átmeneti	103	86	115	80	84	54
ÉNy-Felföld	98	90	81	151	64	88
Északi-Felföld	76	147	77	276	99	241
ÉK-Felföld	77	86	62	155	40	32
DNy-Erdély	70	100	58	53	42	43
Dél-Erdély	78	99	88	252	74	86
Kelet-Erdély	55	83	42	70	65	73
Erdélyi Medence	92	71	65	73	49	40
Horvát megyék	124	52	89	94	51	44
Tengerpart	64	53	23	226	36	15
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	117	111	134	69	113	106
Nagyalföld	119	110	131	71	144	101
Átmeneti régiók	99	109	107	133	91	72
Északi-Felföld	83	125	78	228	85	197
ÉK-Felföld	77	86	62	155	40	32
Erdély	76	84	61	95	54	59
Horvátország	102	52	65	124	47	34

7.3. A régiók agrárviszonyainak általános jellemzői

	agrár-hányados mezőgazd. népesség a lakosság %-a	agrársűrűség ezer hold művelt területre jutó mezőgazd. lakos	*A mezőgazdasági keresők között* a nők aránya %	ezer férfira jutó nők száma	*Egy mezőgazdasági* keresőre jutó művelt terület (szántó, rét, szőlő) hold	lakosra jutó művelt terület (szántó, rét, szőlő) hold	egy önálló földművelőre jutó művelt terület hold
Régiók							
ÉNy-Dunántúl	57,7	349	18,7	231	6,6	2,7	18,3
DNy-Dunántúl	69,4	518	21,2	269	4,4	1,8	11,7
Közép-Dunántúl	64,7	337	16,5	197	6,9	2,7	21,9
DK-Dunántúl	62,7	358	20,4	256	5,5	2,4	14,8
Kisalföld	61,2	451	22,4	288	5,0	2,1	16,1
Duna-Tisza köze	56,5	394	15,2	180	6,1	2,4	18,5
Tiszántúl	64,5	395	12,3	140	6,6	2,6	20,7
Dél-Alföld	64,9	326	16,0	190	7,4	3,0	22,2
Szlavónia	68,2	385	33,0	491	4,9	2,3	15,4
Északi átmeneti	58,1	378	24,4	323	5,6	2,3	17,1
Keleti átmeneti	70,9	401	17,5	213	5,7	2,2	18,7
ÉNy-Felföld	71,7	574	39,2	645	3,3	1,5	8,4
Északi-Felföld	52,6	364	31,3	457	5,9	2,5	13,8
ÉK-Felföld	65,9	469	24,0	315	4,7	1,8	12,1
DNy-Erdély	69,1	508	21,5	274	3,8	1,8	9,2
Dél-Erdély	65,0	423	30,4	437	4,8	2,2	10,6
Kelet-Erdély	70,9	377	21,0	266	5,2	2,2	12,6
Erdélyi Medence	74,3	455	20,3	255	4,4	1,8	12,0
Horvát megyék	82,0	714	36,0	562	2,7	1,2	6,9
Tengerpart	81,4	645	45,8	844	3,0	1,3	7,7
Nagyrégiók							
Dunántúl és Kisalföld	63,9	399	19,8	247	5,6	2,3	16,4
Nagyalföld	63,1	367	17,2	208	6,5	2,6	20,0
Átmeneti régiók	64,3	390	20,8	263	5,6	2,3	17,9
Északi-Felföld	59,9	437	35,1	541	4,7	2,0	11,4
ÉK-Felföld	65,9	469	24,0	315	4,7	1,8	12,1
Erdély	71,1	446	22,2	285	4,4	1,9	11,2
Horvátország	81,9	697	38,1	616	2,7	1,2	7,0
Országos átlag	*66,6*	*421*	*23,0*	*299*	*5,18*	*2,16*	*14,56*
Indexek (országos átlag = 100)							
ÉNy-Dunántúl	87	83	81	77	127	124	126

	agrár-hányados mezőgazd. népesség a lakosság %-a	agrársűrűség ezer hold művelt terület-re jutó mezőgazd. lakos	*A mezőgazdasági keresők között*		*Egy mezőgazdasági* keresőre jutó művelt terület (szántó, rét, szőlő)	lakosra	egy önálló földművelő-re jutó művelt terület hold
			a nők arányа %	ezer férfira jutó nők száma	hold	hold	
DNy-Dunántúl	104	123	92	90	85	85	80
Közép-Dunántúl	97	80	72	66	132	127	150
DK-Dunántúl	94	85	89	86	106	112	102
Kisalföld	92	107	97	97	97	95	111
Duna-Tisza köze	85	93	66	60	118	109	127
Tiszántúl	97	94	53	47	128	118	142
Dél-Alföld	97	77	69	64	143	138	152
Szlavónia	102	91	143	165	95	106	106
Északi átmeneti	87	90	106	108	107	106	117
Keleti átmeneti	107	95	76	71	110	103	128
ÉNy-Felföld	108	136	171	216	63	68	58
Északi-Felföld	79	86	136	153	115	115	95
ÉK-Felföld	99	111	104	106	91	85	83
DNy-Erdély	104	121	93	92	74	81	63
Dél-Erdély	98	100	132	146	93	101	73
Kelet-Erdély	107	89	91	89	100	104	86
Erdélyi Medence	112	108	88	85	84	85	82
Horvát megyék	123	169	156	188	51	56	47
Tengerpart	122	153	199	283	58	62	53
Nagyrégiók							
Dunántúl és Kisalföld	96	95	86	83	108	107	113
Nagyalföld	95	87	75	70	126	121	137
Átmeneti régiók	97	93	91	88	109	105	123
Északi-Felföld	90	104	153	181	90	93	78
ÉK-Felföld	99	111	104	106	91	85	83
Erdély	107	106	97	96	86	90	77
Horvátország	123	165	166	206	53	58	48

7.4. Kataszteri tiszta jövedelem, fillér/hold

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	*termőterület összesen*	*művelt* terület *	*mezőgazdasági* terület**
Régiók										
ÉNy-Dunántúl	1476	2660	1180	4196	476	905	350	1227	1496	1409
DNy-Dunántúl	911	1953	1149	2620	264	1172	229	753	1028	935
Közép-Dunántúl	1130	1995	1217	2081	355	1018	223	936	1173	1071
DK-Dunántúl	1235	1980	1189	2414	381	457	221	1067	1308	1202
Kisalföld	1391	1788	1152	2513	294	877	243	1009	1384	1292
Duna-Tisza köze	1006	1968	797	2098	259	605	218	843	1060	930
Tiszántúl	1379	1830	716	2298	359	974	155	1112	1368	1210
Dél-Alföld	1762	1989	685	2713	503	1069	247	1544	1743	1607
Szlavónia	1406	2324	1078	3044	420	486	338	1048	1441	1300
Északi átmeneti	793	1242	769	1849	195	758	130	508	812	696
Keleti átmeneti	736	1245	478	1420	236	628	90	534	725	653
ÉNy-Felföld	337	928	347	373	81		128	220	349	272
Északi-Felföld	405	893	416		85		120	238	419	339
ÉK-Felföld	410	847	228	1746	96	464	45	174	355	291
DNy-Erdély	590	1039	325	2030	92	89	60	240	557	418
Dél-Erdély	463	917	375	1429	107	79	89	253	453	364
Kelet-Erdély	316	804	210	868	50	369	32	130	282	220
Erdélyi Medence	416	952	434	1655	123	332	70	289	451	389
Horvát megyék	682	1633	1093	1833	170		171	526	846	739
Tengerpart	195	923	189	1329	24		79	103	201	122
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	1199	1972	1178	2478	340	840	240	962	1244	1144
Nagyalföld	1463	2025	799	2401	382	778	248	1191	1454	1306
Átmeneti régiók	762	1243	645	1596	213	664	116	520	766	674
Északi-Felföld	379	904	400	373	83		122	232	394	314
ÉK-Felföld	410	847	228	1746	96	464	45	174	355	291
Erdély	442	963	340	1606	96	320	60	235	441	358
Horvátország	576	1579	791	1819	86		133	374	690	537
Országos átlag	*1029*	*1447*	*618*	*2257*	*209*	*779*	*121*	*648*	*994*	*856*
Indexek (országos átlag = 100)										
ÉNy-Dunántúl	144	184	191	186	228	116	289	189	151	164
DNy-Dunántúl	89	135	186	116	126	150	189	116	103	109
Közép-Dunántúl	110	138	197	92	170	131	184	145	118	125
DK-Dunántúl	120	137	192	107	182	59	182	165	132	140
Kisalföld	135	124	186	111	140	113	201	156	139	151
Duna-Tisza köze	98	136	129	93	124	78	180	130	107	109

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	*termőterület összesen*	*művelt* terület *	*mezőgazdasági* terület**
Tiszántúl	134	126	116	102	172	125	128	172	138	141
Dél-Alföld	171	138	111	120	240	137	204	238	175	188
Szlavónia	137	161	174	135	201	62	279	162	145	152
Északi átmeneti	77	86	124	82	93	97	107	78	82	81
Keleti átmeneti	72	86	77	63	113	81	74	82	73	76
ÉNy-Felföld	33	64	56	17	39	0	105	34	35	32
Északi-Felföld	39	62	67	0	41	0	99	37	42	40
ÉK-Felföld	40	59	37	77	46	60	37	27	36	34
DNy-Erdély	57	72	53	90	44	11	50	37	56	49
Dél-Erdély	45	63	61	63	51	10	73	39	46	42
Kelet-Erdély	31	56	34	38	24	47	26	20	28	26
Erdélyi Medence	40	66	70	73	59	43	57	45	45	45
Horvát megyék	66	113	177	81	81	0	141	81	85	86
Tengerpart	19	64	31	59	11	0	65	16	20	14
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	117	136	191	110	163	108	198	149	125	134
Nagyalföld	142	140	129	106	183	100	205	184	146	152
Átmeneti régiók	74	86	104	71	102	85	95	80	77	79
Északi-Felföld	37	63	65	17	40	0	101	36	40	37
ÉK-Felföld	40	59	37	77	46	60	37	27	36	34
Erdély	43	67	55	71	46	41	49	36	44	42
Horvátország	56	109	128	81	41	0	110	58	69	63

* Szántó, kert, rét, szőlő

** Szántó, kert, rét, szőlő, legelő

7.5. A teljes terület megoszlása művelési ágak szerint

	szántó %	kert %	rét %	szőlő %	legelő %	nádas %	erdő %	terméketlen %	*művelt terület* szántó, kert rét, szőlő %	*mező-gazda-sági* terület
Régiók										
ÉNy-Dunántúl	55,9	0,9	10,3	1,2	6,4	1,5	15,0	8,7	68,4	74,8
DNy-Dunántúl	46,2	1,5	11,3	1,6	8,3	0,1	24,2	6,7	60,7	69,0
Közép-Dunántúl	58,7	1,0	7,1	1,6	9,8	0,2	14,8	6,9	68,3	78,1
DK-Dunántúl	58,4	1,4	7,8	3,8	9,2	0,5	12,5	6,3	71,5	80,7
Kisalföld	54,6	1,5	6,9	0,6	5,9	0,1	25,6	4,9	63,6	69,4
Duna-Tisza köze	54,0	1,0	9,1	4,2	13,3	0,8	11,0	6,6	68,3	81,6
Tiszántúl	65,7	0,9	4,0	1,5	13,3	0,1	8,8	5,6	72,1	85,5
Dél-Alföld	73,0	1,2	3,3	1,9	9,8	0,3	4,2	6,3	79,4	89,2
Szlavónia	50,7	1,9	5,7	1,4	9,6	0,2	24,4	6,2	59,7	69,2
Északi átmeneti	41,1	1,5	8,6	0,5	12,0	0,0	31,8	4,5	51,6	63,6
Keleti átmeneti	55,2	1,0	7,2	0,9	11,0	0,1	20,3	4,3	64,3	75,2
ÉNy-Felföld	36,0	0,8	6,3	0,0	17,5		34,1	5,3	43,2	60,7
Északi-Felföld	28,1	0,9	10,1		12,2		44,0	4,8	39,0	51,2
ÉK-Felföld	21,6	1,1	15,4	0,2	12,7	0,0	46,0	3,0	38,3	50,9
DNy-Erdély	21,2	2,8	9,5	0,1	14,4	0,0	47,5	4,6	33,6	47,9
Dél-Erdély	25,9	1,2	15,0	0,4	14,8	0,0	38,4	4,3	42,5	57,3
Kelet-Erdély	18,8	1,1	17,2	0,1	13,8	0,0	46,3	2,7	37,2	51,0
Erdélyi Medence	37,6	2,1	13,1	0,4	12,6	0,0	29,9	4,3	53,2	65,8
Horvát megyék	34,9	1,6	12,4	1,4	9,5		35,6	4,6	50,3	59,8
Tengerpart	17,3	0,2	11,0	0,1	22,9		43,5	4,9	28,6	51,5
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	55,0	1,3	8,3	1,7	8,2	0,3	18,7	6,5	66,2	74,4
Nagyalföld	63,4	1,2	5,1	2,2	11,6	0,3	10,0	6,1	72,0	83,5
Átmeneti régiók	47,7	1,3	7,9	0,7	11,5	0,1	26,4	4,4	57,6	69,1
Északi-Felföld	30,7	0,8	8,8	0,0	13,9		40,7	5,0	40,3	54,3
ÉK-Felföld	21,6	1,1	15,4	0,2	12,7	0,0	46,0	3,0	38,3	50,9
Erdély	27,4	1,9	13,4	0,3	13,6	0,0	39,4	4,0	42,9	56,6
Horvátország	28,6	1,1	11,9	0,9	14,3		38,5	4,7	42,5	56,8
Országos átlag	*44,1*	*1,3*	*9,3*	*1,1*	*11,9*	*0,2*	*26,9*	*5,1*	*55,9*	*67,8*
Indexek (országos átlag = 100)										
ÉNy-Dunántúl	127	68	111	112	54	940	56	171	122	110
DNy-Dunántúl	105	115	121	149	70	54	90	131	109	102
Közép-Dunántúl	133	73	76	143	82	156	55	136	122	115
DK-Dunántúl	132	104	84	345	77	323	47	123	128	119

	szántó %	kert %	rét %	szőlő %	legelő %	nádas %	erdő %	terméketlen %	*művelt terület* szántó, kert rét, szőlő	*mező-gazdasági* terület
Kisalföld	124	113	74	52	49	41	95	95	114	102
Duna-Tisza köze	122	75	97	383	112	493	41	129	122	120
Tiszántúl	149	71	42	136	112	82	33	110	129	126
Dél-Alföld	165	93	35	172	82	187	16	123	142	132
Szlavónia	115	141	61	125	80	105	91	122	107	102
Északi átmeneti	93	110	92	48	101	28	118	89	92	94
Keleti átmeneti	125	78	77	77	92	82	75	85	115	111
ÉNy-Felföld	82	61	68	0	147		127	103	77	89
Északi-Felföld	64	64	108		103		163	94	70	76
ÉK-Felföld	49	80	165	16	107	1	171	59	68	75
DNy-Erdély	48	208	101	10	121	1	176	90	60	71
Dél-Erdély	59	86	161	38	125	3	143	85	76	84
Kelet-Erdély	43	83	184	5	116	3	172	52	67	75
Erdélyi Medence	85	153	140	40	106	30	111	84	95	97
Horvát megyék	79	119	133	128	80		132	89	90	88
Tengerpart	39	17	118	6	193		162	97	51	76
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	125	95	89	152	69	208	70	127	118	110
Nagyalföld	144	89	55	202	97	212	37	120	129	123
Átmeneti régiók	108	95	85	62	97	53	98	87	103	102
Északi-Felföld	70	63	95	0	117		151	97	72	80
ÉK-Felföld	49	80	165	16	107	1	171	59	68	75
Erdély	62	142	143	24	115	13	146	79	77	83
Horvátország	65	82	127	84	120		143	92	76	84

7.6 A learatott terület megoszlása

A szántó vetésterületének megoszlása, százalékban

	szántó %	kaszálók %	szőlő %	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	gabona összesen	kukorica összesen	burgonya	hüvelyes zöldség	ipari növények	takarmány növények
Régiók														
ÉNy-Dunántúl	81,2	17,2	1,6	21,5	13,5	20,1	7,2	0,4	*62,8*	8,7	5,5	0,3	5,0	17,7
DNy-Dunántúl	76,5	20,6	2,9	25,4	20,3	8,3	8,2	0,7	*62,9*	10,1	7,4	0,7	1,3	17,6
Közép-Dunántúl	84,1	13,5	2,4	24,3	13,9	12,3	8,7	0,3	*59,6*	13,3	6,2	0,4	1,9	18,6
DK-Dunántúl	80,6	14,5	4,9	31,0	8,1	8,6	9,2	0,3	*57,3*	20,0	5,1	0,5	1,4	15,8
Kisalföld	85,9	13,1	1,0	15,8	13,3	27,6	4,9	0,3	*62,0*	6,2	8,0	1,1	6,9	15,7
Duna-Tisza köze	78,1	15,9	6,0	22,6	22,4	12,8	5,7	0,2	*63,6*	16,4	5,5	1,5	2,0	11,0
Tiszántúl	87,3	10,8	2,0	42,8	3,8	9,7	4,9	0,3	*61,4*	24,7	1,1	0,8	2,4	9,6
Dél-Alföld	89,6	8,3	2,2	41,7	1,6	3,2	10,2	0,1	*56,7*	34,2	1,3	0,6	1,2	6,0
Szlavónia	83,9	13,8	2,3	32,2	7,2	3,9	10,2	0,3	*53,9*	29,0	2,5	1,8	1,8	11,0
Északi átmeneti	75,9	22,9	1,2	32,4	11,6	15,0	9,8	0,2	*68,9*	6,4	6,9	0,9	2,5	14,4
Keleti átmeneti	80,4	18,1	1,5	28,6	16,4	4,2	6,0	0,3	*55,5*	21,7	4,8	1,2	3,4	13,4
ÉNy-Felföld	80,9	19,1	0,0	5,3	5,8	20,9	26,9	0,2	*59,2*	0,0	22,9	3,0	3,8	11,1
Északi-Felföld	69,7	30,3	0,0	5,3	11,3	19,7	25,7	0,1	*62,1*	0,1	24,0	2,2	1,1	10,6
ÉK-Felföld	50,3	49,1	0,6	20,8	7,5	2,8	19,5	0,3	*50,8*	23,9	12,4	1,1	2,1	9,6
DNy-Erdély	62,4	37,2	0,4	34,0	2,8	1,1	8,9	0,0	*46,9*	41,9	2,8	1,1	1,0	6,4
Dél-Erdély	56,2	42,8	0,9	24,2	5,7	6,0	13,2	0,1	*49,1*	29,4	5,9	1,4	1,9	12,3
Kelet-Erdély	45,9	54,0	0,1	20,7	12,8	8,3	22,1	0,0	*64,0*	20,1	4,9	1,3	1,4	8,3
Erdélyi Medence	64,3	34,9	0,8	31,4	3,8	3,4	10,5	0,0	*49,2*	37,6	1,2	0,5	1,2	10,3
Horvát megyék	70,0	26,9	3,1	19,6	9,2	4,3	5,6	2,3	*41,1*	37,2	7,1	2,9	2,1	9,7
Tengerpart	56,0	43,5	0,5	12,6	9,0	11,9	8,6	12,0	*54,0*	19,3	12,6	4,7	1,8	7,7
Nagyrégiók														
Dunántúl és Kisalföld	82,3	15,3	2,5	23,4	14,0	15,2	7,7	0,4	*60,6*	11,8	6,6	0,6	3,1	17,3
Nagyalföld	85,9	11,2	2,9	37,5	6,7	7,0	7,7	0,2	*59,1*	27,4	2,1	1,0	1,8	8,6
Átmeneti régiók	78,3	20,3	1,4	30,3	14,2	9,1	7,7	0,2	*61,6*	14,8	5,7	1,1	3,0	13,9
Északi-Felföld	73,5	26,5	0,0	5,3	9,3	20,1	26,1	0,2	*61,0*	0,1	23,6	2,5	2,1	10,8
ÉK-Felföld	50,3	49,1	0,6	20,8	7,5	2,8	19,5	0,3	*50,8*	23,9	12,4	1,1	2,1	9,6
Erdély	59,2	40,2	0,6	29,3	5,2	4,0	12,2	0,0	*50,8*	34,8	2,8	0,9	1,3	9,4
Horvátország	66,7	30,9	2,5	18,2	9,2	5,9	6,2	4,3	*43,7*	33,6	8,2	3,3	2,0	9,3
Országos átlag	*76,6*	*21,4*	*2,0*	*29,4*	*9,5*	*9,2*	*9,2*	*0,5*	*57,7*	*22,1*	*5,2*	*1,1*	*2,2*	*11,6*

Indexek (országos átlag = 100)

ÉNy-Dunántúl	106	80	81	73	142	220	79	85	*109*	39	106	31	222	153
DNy-Dunántúl	100	96	145	86	214	90	89	151	*109*	46	142	64	59	152
Közép-Dunántúl	110	63	120	83	147	135	95	69	*103*	60	118	35	86	161
DK-Dunántúl	105	68	245	106	86	94	100	58	*99*	90	98	48	62	136
Kisalföld	112	61	49	54	140	301	53	75	*107*	28	154	105	309	136
Duna-Tisza köze	102	74	301	77	235	139	62	46	*110*	74	106	139	88	95
Tiszántúl	114	50	98	146	40	105	53	54	*106*	112	20	77	106	83
Dél-Alföld	117	39	110	142	16	35	111	24	*98*	154	25	53	53	52
Szlavónia	110	64	115	110	76	43	111	55	*93*	131	48	165	83	95
Északi átmeneti	99	107	62	110	122	164	106	34	*119*	29	132	82	111	125
Keleti átmeneti	105	85	75	97	173	46	65	59	*96*	98	92	109	153	116
ÉNy-Felföld	106	89	0	18	61	228	292	48	*102*	0	439	272	170	96
Északi-Felföld	91	141	0	18	119	214	279	24	*107*	0	460	197	49	92
ÉK-Felföld	66	230	29	71	79	30	211	62	*88*	108	238	104	95	83
DNy-Erdély	81	174	18	116	29	12	97	8	*81*	189	53	101	45	55
Dél-Erdély	73	200	47	82	60	65	143	17	*85*	133	113	129	84	107
Kelet-Erdély	60	253	7	71	134	91	240	10	*111*	91	95	115	64	72
Erdélyi Medence	84	163	41	107	40	37	114	8	*85*	170	22	47	55	89

	szántó %	kaszálók %	szőlő %	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	gabona *összesen*	kukorica	burgonya	hüvelyes zöldség	ipari növények	takarmány növények
Horvát megyék	91	126	156	67	97	47	61	490	*71*	168	135	264	92	84
Tengerpart	73	203	25	43	94	130	93	2553	*93*	87	242	430	79	66
Nagyrégiók														
Dunántúl és Kisalföld	107	71	125	79	147	166	84	85	*105*	53	126	57	140	149
Nagyalföld	112	52	145	128	70	77	84	41	*102*	124	41	88	79	74
Átmeneti régiók	102	95	69	103	150	99	83	47	*107*	67	110	97	134	120
Északi-Felföld	96	124	0	18	97	219	284	33	*106*	0	452	225	94	93
ÉK-Felföld	66	230	29	71	79	30	211	62	*88*	108	238	104	95	83
Erdély	77	188	31	100	55	44	133	10	*88*	157	53	81	59	82
Horvátország	87	144	124	62	96	64	68	910	*76*	152	157	298	89	80

7.7 A növénytermelés értékének megoszlása

A szántóföldi termelés értékének megoszlása százalékban

	szántó %	kaszálók %	szőlő %	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	*összes gabona*	kukorica	burgonya	hüvelyes zöldség	ipari növények	takarmány növények
Régiók														
ÉNy-Dunántúl	86,0	9,7	4,3	19,7	9,4	13,7	4,5	0,2	*47,5*	7,0	6,6	1,3	7,2	15,2
DNy-Dunántúl	79,9	15,9	4,2	22,0	13,2	5,1	4,7	0,9	*45,9*	7,8	8,4	3,8	2,2	15,7
Közép-Dunántúl	86,8	9,6	3,6	23,6	10,4	7,7	5,3	0,2	*47,1*	11,6	6,8	1,7	3,4	16,1
DK-Dunántúl	82,2	10,2	7,5	29,2	5,9	5,4	5,8	0,1	*46,5*	16,5	5,4	2,4	2,8	13,0
Kisalföld	90,0	8,6	1,4	13,5	9,0	20,3	2,8	0,2	*45,8*	4,9	9,9	2,7	10,0	12,5
Duna-Tisza köze	79,5	10,3	10,2	20,2	15,3	8,0	3,3	0,1	*46,9*	12,7	5,5	5,0	3,8	10,9
Tiszántúl	90,9	6,3	2,8	39,0	2,7	6,6	3,1	0,1	*51,5*	18,5	1,1	2,8	4,5	9,1
Dél-Alföld	92,2	4,8	3,0	36,4	1,1	2,1	6,5	0,1	*46,1*	28,1	1,7	2,2	2,9	5,5
Szlavónia	86,5	7,9	5,6	26,8	4,8	2,0	4,4	0,1	*38,1*	20,1	4,9	6,6	3,4	6,8
Északi átmeneti	79,3	17,6	3,1	29,3	7,5	9,5	5,3	0,1	*51,6*	4,6	7,6	2,7	4,9	14,3
Keleti átmeneti	85,8	11,6	2,6	25,8	11,5	2,9	3,6	0,1	*43,9*	15,9	4,5	4,9	7,8	12,1
ÉNy-Felföld	87,5	12,5	0,0	4,5	3,4	12,2	11,9	0,1	*32,1*	0,0	27,0	8,9	7,1	10,2
Északi-Felföld	75,4	24,6		4,2	6,9	11,4	13,2	0,0	*35,7*	0,0	27,3	5,5	2,3	11,6
ÉK-Felföld	62,6	35,5	1,9	18,2	5,2	1,7	10,6	0,0	*35,7*	18,3	14,9	5,4	4,6	9,4
DNy-Erdély	71,4	28,2	0,5	26,8	1,6	0,6	4,7	0,0	*33,8*	31,0	3,1	8,9	2,1	6,5
Dél-Erdély	64,1	34,4	1,5	19,3	3,3	4,6	7,8	0,0	*35,1*	20,2	6,2	6,0	3,3	12,2
Kelet-Erdély	49,4	50,5	0,1	19,1	8,9	5,4	12,4	0,0	*45,9*	15,6	5,6	4,7	3,1	8,7
Erdélyi Medence	70,9	27,2	1,9	27,4	2,6	2,3	6,1	0,0	*38,4*	28,1	1,3	5,1	2,5	9,8
Horvát megyék	70,7	23,0	6,2	12,8	4,3	1,7	1,7	0,7	*21,1*	21,7	11,6	17,1	2,9	7,5
Tengerpart	61,4	37,9	0,7	6,6	3,3	4,5	1,9	3,9	*20,2*	10,6	20,7	21,0	2,5	6,5
Nagyrégiók														
Dunántúl és Kisalföld	85,4	10,6	3,9	21,3	9,7	10,6	4,6	0,3	*46,5*	9,6	7,6	2,4	5,1	14,6
Nagyalföld	88,7	6,7	4,6	33,3	4,5	4,5	4,7	0,1	*47,0*	21,6	2,5	3,3	3,6	7,7
Átmeneti régiók	82,7	14,5	2,8	27,4	9,7	6,0	4,4	0,1	*47,4*	10,7	5,9	3,8	6,4	13,1
Északi-Felföld	79,5	20,5	0,0	4,3	5,5	11,7	12,7	0,1	*34,3*	0,0	27,2	6,8	4,2	11,0
ÉK-Felföld	62,6	35,5	1,9	18,2	5,2	1,7	10,6	0,0	*35,7*	18,3	14,9	5,4	4,6	9,4
Erdély	65,7	33,1	1,2	24,6	3,4	2,8	7,0	0,0	*37,8*	25,5	3,2	6,1	2,6	9,4
Horvátország	68,9	25,9	5,2	11,7	4,1	2,2	1,7	1,3	*20,9*	19,7	13,2	17,8	2,9	7,3
Országos átlag	*81,4*	*15,1*	*3,5*	*25,8*	*6,4*	*6,1*	*5,2*	*0,2*	*43,6*	*16,6*	*6,2*	*4,5*	*4,2*	*10,5*

Indexek (országos átlag = 100)

ÉNy-Dunántúl	106	64	122	76	147	225	87	118	109	42	106	29	170	146
DNy-Dunántúl	98	105	121	85	207	84	91	425	105	47	136	85	52	150

	szántó %	kaszálók %	szőlő %	búza	rozs	árpa	zab	egyéb gabona	*összes gabona*	kukorica	burgonya	hüvelyes zöldség	ipari növények	takarmány növények
Közép-Dunántúl	107	64	103	91	163	127	102	89	108	70	109	38	80	154
DK-Dunántúl	101	68	215	113	93	89	112	72	107	100	87	53	67	124
Kisalföld	110	57	41	52	141	334	53	83	105	29	159	60	235	119
Duna-Tisza köze	98	68	292	78	240	131	64	58	108	76	88	111	91	105
Tiszántúl	112	42	79	151	43	108	59	69	118	112	17	61	106	87
Dél-Alföld	113	32	85	141	17	35	126	28	106	170	27	49	68	53
Szlavónia	106	52	160	104	75	32	85	52	87	122	79	146	81	65
Északi átmeneti	97	117	88	113	117	157	102	36	118	28	122	59	115	137
Keleti átmeneti	105	77	74	100	181	47	70	66	101	96	73	107	184	116
ÉNy-Felföld	107	83	0	17	53	201	231	44	74	0	433	198	169	97
Északi-Felföld	93	163	0	16	108	187	256	21	82	0	438	122	55	111
ÉK-Felföld	77	235	55	71	82	28	204	21	82	111	239	120	109	90
DNy-Erdély	88	187	13	104	25	10	92	8	78	187	50	197	50	62
Dél-Erdély	79	228	43	75	52	76	151	20	81	122	99	134	77	117
Kelet-Erdély	61	335	4	74	140	88	241	13	105	94	91	104	74	83
Erdélyi Medence	87	180	54	106	41	37	118	6	88	169	20	113	59	94
Horvát megyék	87	153	178	50	67	27	32	350	48	131	187	378	69	72
Tengerpart	75	251	20	26	51	73	38	1915	46	64	333	465	59	62
Nagyrégiók														
Dunántúl és Kisalföld	105	71	112	83	153	174	88	146	107	58	122	53	120	139
Nagyalföld	109	44	132	129	70	74	90	48	108	131	40	74	85	74
Átmeneti régiók	102	96	81	106	152	98	85	52	109	65	96	85	152	126
Északi-Felföld	98	136	0	17	87	192	247	29	79	0	436	151	98	106
ÉK-Felföld	77	235	55	71	82	28	204	21	82	111	239	120	109	90
Erdély	81	220	34	95	54	46	135	10	87	154	51	135	62	89
Horvátország	85	172	147	45	64	35	33	620	48	119	212	393	67	70

7.8. Egy katasztrális hold mezőgazdasági területre jutó bruttó termelési érték

	Csak a növénytermelés bruttó értéke					
	szántó korona	kaszálók korona	szőlő korona	*összes művelt terület korona*	legelő korona	*teljes termelési érték mezőgazdasági terület korona*
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	165	94	442	*158*	39	*196*
DNy-Dunántúl	157	118	225	*151*	27	*196*
Közép-Dunántúl	140	104	219	*137*	31	*171*
DK-Dunántúl	149	116	253	*149*	37	*185*
Kisalföld	167	112	252	*161*	28	*192*
Duna-Tisza köze	132	94	247	*133*	30	*148*
Tiszántúl	142	84	203	*137*	46	*156*
Dél-Alföld	150	89	210	*147*	67	*171*
Szlavónia	144	86	366	*142*	33	*171*
Északi átmeneti	121	106	345	*120*	27	*139*
Keleti átmeneti	119	83	225	*115*	40	*139*
ÉNy-Felföld	132	99	125	*127*	22	*128*
Északi-Felföld	131	117		*127*	27	*140*
ÉK-Felföld	105	80	368	*95*	29	*110*
DNy-Erdély	124	93	162	*114*	26	*124*
Dél-Erdély	135	134	243	*128*	33	*150*
Kelet-Erdély	97	116	114	*105*	30	*111*
Erdélyi Medence	100	91	267	*99*	25	*113*
Horvát megyék	139	129	303	*141*	20	*189*
Tengerpart	103	99	157	*102*	13	*91*
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	152	110	247	*148*	31	*185*
Nagyalföld	143	88	238	*140*	46	*161*
Átmeneti régiók	120	95	275	*117*	33	*139*
Északi-Felföld	132	113	125	*127*	25	*136*
ÉK-Felföld	105	80	368	*95*	29	*110*
Erdély	110	107	242	*108*	28	*121*
Horvátország	131	119	295	*131*	16	*156*
Országos átlag	*135*	*100*	*250*	*130*	32	*151*
	Indexek (országos átlag = 100)					
ÉNy-Dunántúl	122	94	176	*121*	124	130
DNy-Dunántúl	116	118	90	*116*	84	130
Közép-Dunántúl	103	104	88	*105*	96	113

	szántó korona	kaszálók korona	szőlő korona	*összes művelt terület korona*	legelő korona	*teljes termelési érték mezőgazdasági terület korona*
DK-Dunántúl	110	115	101	*114*	116	122
Kisalföld	123	111	100	*123*	86	127
Duna-Tisza köze	98	93	99	*102*	94	98
Tiszántúl	105	84	81	*105*	143	103
Dél-Alföld	111	89	84	*112*	209	113
Szlavónia	107	85	146	*109*	103	113
Északi átmeneti	90	105	138	*92*	85	92
Keleti átmeneti	88	83	90	*88*	127	92
ÉNy-Felföld	98	98	50	*97*	68	84
Északi-Felföld	97	117		*98*	84	93
ÉK-Felföld	78	79	147	*73*	91	72
DNy-Erdély	92	93	65	*87*	83	82
Dél-Erdély	100	133	97	*98*	102	99
Kelet-Erdély	72	115	45	*81*	93	73
Erdélyi Medence	74	90	107	*76*	80	75
Horvát megyék	103	128	121	*108*	62	125
Tengerpart	77	98	63	*78*	41	60
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	113	109	99	*114*	97	122
Nagyalföld	106	88	95	*108*	145	107
Átmeneti régiók	89	94	110	*90*	104	92
Északi-Felföld	97	112	50	*98*	78	90
ÉK-Felföld	78	79	147	*73*	91	72
Erdély	81	106	97	*83*	87	80
Horvátország	97	118	118	*101*	50	103

7.9. Egy mezőgazdasági keresőre jutó termelési érték, korona

	növény-termelés bruttó	mező-gazdaság bruttó	szántó nettó	szőlő nettó	*növény-termelés nettó*	állattenyész-tés nettó	*mezőgazda-ság nettó*	egy önálló földbirtokos-ra és bérlőre jutó nettó termelési érték
Régiók								
ÉNy-Dunántúl	1123	1494	430	47	*477*	371	*848*	2357
DNy-Dunántúl	691	1000	255	29	*284*	309	*593*	1578
Közép-Dunántúl	1033	1434	376	36	*412*	402	*813*	2597
DK-Dunántúl	928	1262	326	68	*394*	334	*728*	1965
Kisalföld	870	1119	378	12	*390*	249	*639*	2050
Duna-Tisza köze	924	1182	340	91	*430*	258	*688*	2081
Tiszántúl	1002	1267	426	26	*453*	265	*717*	2241
Dél-Alföld	1204	1489	472	34	*506*	284	*790*	2368
Szlavónia	762	1042	277	41	*318*	280	*598*	1871
Északi átmeneti	803	1090	307	24	*330*	287	*617*	1894
Keleti átmeneti	786	1049	320	19	*340*	264	*604*	1969
ÉNy-Felföld	525	697	227	0,02	*227*	172	*399*	1031
Északi-Felföld	910	1228	260		*260*	318	*578*	1347
ÉK-Felföld	576	802	149	10	*159*	226	*385*	980
DNy-Erdély	523	743	141	2	*143*	220	*363*	870
Dél-Erdély	779	1077	154	9	*163*	299	*485*	1074
Kelet-Erdély	705	923	145	1	*146*	218	*364*	888
Erdélyi Medence	539	724	142	10	*152*	184	*336*	924
Horvát megyék	411	644	113	25	*138*	233	*371*	957
Tengerpart	375	556	103	2	*105*	181	*286*	733
Nagyrégiók								
Dunántúl és Kisalföld	903	1233	344	34	*378*	330	*709*	2079
Nagyalföld	1019	1291	401	45	*446*	272	*718*	2197
Átmeneti régiók	794	1068	314	21	*335*	275	*610*	1933
Északi-Felföld	726	974	244	0,01	*244*	248	*492*	1204
ÉK-Felföld	576	802	149	10	*159*	226	*385*	980
Erdély	597	812	144	6	*151*	215	*369*	929
Horvátország	403	625	111	20	*131*	222	*353*	907
Országos átlag	*776*	*1039*	*276*	*26*	*301*	*264*	*565*	*1587*
ÉNy-Dunántúl	145	144	156	181	*158*	141	*150*	148
DNy-Dunántúl	89	96	93	110	*94*	117	*105*	99
Közép-Dunántúl	133	138	136	139	*137*	152	*144*	164

	növény-ermelés bruttó	mező-gazdaság bruttó	szántó nettó	szőlő nettó	*növény-termelés nettó*	állattenyész-tés nettó	*mezőgazda-ság nettó*	egy önálló földbirtokos-ra és bérlőre jutó nettó termelési érték
DK-Dunántúl	120	121	118	262	*131*	127	*129*	124
Kisalföld	112	108	137	48	*129*	95	*113*	129
Duna-Tisza köze	119	114	123	351	*143*	98	*122*	131
Tiszántúl	129	122	155	102	*150*	100	*127*	141
Dél-Alföld	155	143	171	132	*168*	108	*140*	149
Szlavónia	98	100	100	159	*105*	106	*106*	118
Északi átmeneti	103	105	111	91	*110*	109	*109*	119
Keleti átmeneti	101	101	116	74	*113*	100	*107*	124
ÉNy-Felföld	68	67	82	0	*75*	65	*71*	65
Északi-Felföld	117	118	94		*86*	121	*102*	85
ÉK-Felföld	74	77	54	39	*53*	86	*68*	62
DNy-Erdély	67	71	51	9	*48*	83	*64*	55
Dél-Erdély	100	104	56	37	*54*	113	*86*	68
Kelet-Erdély	91	89	53	3	*49*	83	*65*	56
Erdélyi Medence	70	70	52	37	*50*	70	*60*	58
Horvát megyék	53	62	41	97	*46*	88	*66*	60
Tengerpart	48	54	37	9	*35*	69	*51*	46
Nagyrégiók								
Dunántúl és Kisalföld	116	119	125	133	*126*	125	*125*	131
Nagyalföld	131	124	146	174	*148*	103	*127*	138
Átmeneti régiók	102	103	114	82	*111*	104	*108*	122
Északi-Felföld	94	94	89	0	*81*	94	*87*	76
ÉK-Felföld	74	77	54	39	*53*	86	*68*	62
Erdély	77	78	52	25	*50*	82	*65*	59
Horvátország	52	60	40	77	*43*	84	*62*	57

7.10. Egy mezőgazdasági lakosra jutó termelési érték, korona

	növény termelés bruttó korona	mező-gazdaság bruttó korona	szántó nettó korona	szőlő nettó korona	*növény termelés nettó* korona	állat-tenyésztés nettó korona	*mező-gazdaság nettó* korona	**egy lakosra jutó nettó termelési érték** korona
Régiók								
ÉNy-Dunántúl	457	608	175	19	194	151	345	199
DNy-Dunántúl	287	416	106	12	118	129	247	171
Közép-Dunántúl	414	575	151	14	165	161	326	211
DK-Dunántúl	409	556	144	30	173	147	321	201
Kisalföld	355	457	154	5	159	102	261	160
Duna-Tisza köze	357	457	131	35	166	100	266	150
Tiszántúl	386	488	164	10	175	102	277	178
Dél-Alföld	484	598	190	14	203	114	317	206
Szlavónia	354	484	128	19	148	130	277	189
Északi átmeneti	330	449	126	10	136	118	254	148
Keleti átmeneti	306	409	125	7	132	103	235	167
ÉNy-Felföld	235	312	102	0,01	102	77	179	128
Északi-Felföld	379	512	108		108	133	241	127
ÉK-Felföld	222	310	57	4	61	87	148	98
DNy-Erdély	239	339	64	1	65	100	166	114
Dél-Erdély	353	489	68	4	72	136	220	143
Kelet-Erdély	307	402	63	0,4	64	95	159	113
Erdélyi Medence	227	305	60	4	64	78	142	105
Horvát megyék	188	295	52	11	63	107	170	140
Tengerpart	169	250	46	1	47	81	129	105
Nagyrégiók								
Dunántúl és Kisalföld	373	509	142	14	156	136	292	187
Nagyalföld	409	518	161	18	179	109	288	182
Átmeneti régiók	317	427	125	9	134	110	244	157
Északi-Felföld	313	420	105	0,003	105	107	212	127
ÉK-Felföld	222	310	57	4	61	87	148	98
Erdély	261	355	63	3	66	94	161	115
Horvátország	184	285	51	9	60	101	161	132
Országos átlag	*323*	*433*	*115*	*11*	*126*	*110*	*236*	*157*

	növény termelés bruttó korona	mező-gazdaság bruttó korona	szántó nettó korona	szőlő nettó korona	*növény termelés nettó* korona	állat-tenyésztés nettó korona	*mező-gazdaság nettó* korona	**egy lakosra jutó nettó termelési érték** korona
ÉNy-Dunántúl	141	140	152	177	154	137	146	127
DNy-Dunántúl	89	96	92	110	94	117	105	109
Közép-Dunántúl	128	133	131	134	131	146	138	134
DK-Dunántúl	126	128	125	277	138	134	136	128
Kisalföld	110	106	134	47	127	93	111	102
Duna-Tisza köze	110	105	114	325	132	91	113	96
Tiszántúl	119	113	143	94	139	93	117	114
Dél-Alföld	150	138	165	127	162	104	135	131
Szlavónia	109	112	112	178	117	118	118	121
Északi átmeneti	102	104	110	90	108	108	108	94
Keleti átmeneti	95	94	109	70	105	94	100	107
ÉNy-Felföld	73	72	88	0	81	70	76	82
Északi-Felföld	117	118	94		86	121	102	81
ÉK-Felföld	69	71	50	36	49	79	63	62
DNy-Erdély	74	78	56	9	52	91	70	73
Dél-Erdély	109	113	59	39	58	123	93	91
Kelet-Erdély	95	93	55	3	51	87	67	72
Erdélyi Medence	70	70	52	38	51	71	60	67
Horvát megyék	58	68	45	106	50	97	72	89
Tengerpart	52	58	40	10	38	74	55	67
Nagyrégiók								
Dunántúl és Kisalföld	115	117	124	132	124	124	124	119
Nagyalföld	126	119	140	167	142	99	122	116
Átmeneti régiók	98	99	109	79	107	100	104	100
Északi-Felföld	97	97	92	0	84	98	90	81
ÉK-Felföld	69	71	50	36	49	79	63	62
Erdély	81	82	55	26	52	86	68	73
Horvátország	57	66	44	85	48	92	68	84

7.11. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó állatlétszám, 1911

	ló	szarvas marha	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	162	775	654	203	31	*1091*
DNy-Dunántúl	103	693	650	222	4	*948*
Közép-Dunántúl	212	639	1062	786	7	*1142*
DK-Dunántúl	264	578	936	522	3	*1082*
Kisalföld	127	560	399	212	30	*790*
Duna-Tisza köze	193	370	547	412	8	*714*
Tiszántúl	251	420	769	477	18	*874*
Dél-Alföld	333	421	777	730	2	*982*
Szlavónia	336	485	1076	781	10	*1115*
Északi átmeneti	177	592	518	966	14	*970*
Keleti átmeneti	166	533	602	569	34	*879*
ÉNy-Felföld	79	564	145	288	15	*702*
Északi-Felföld	125	767	353	939	12	*1058*
ÉK-Felföld	103	585	214	473	53	*783*
DNy-Erdély	94	580	364	1499	148	*909*
Dél-Erdély	173	750	501	911	40	*1118*
Kelet-Erdély	154	685	325	1121	94	*1024*
Erdélyi Medence	61	540	278	1063	45	*767*
Horvát megyék	138	595	507	87	25	*845*
Tengerpart	65	495	105	1065	168	*701*
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	169	635	753	427	13	*999*
Nagyalföld	276	417	761	586	10	*905*
Átmeneti régiók	171	560	564	751	25	*921*
Északi-Felföld	104	674	258	640	14	*894*
ÉK-Felföld	103	585	214	473	53	*783*
Erdély	99	603	337	1152	76	*891*
Horvátország	121	573	417	306	57	*813*
Országos átlag	*175*	*550*	*569*	*643*	*32*	*907*
Indexek (országos átlag = 100)						
ÉNy-Dunántúl	93	141	115	32	97	*120*
DNy-Dunántúl	59	126	114	34	11	*105*
Közép-Dunántúl	121	116	187	122	21	*126*
DK-Dunántúl	151	105	164	81	9	*119*
Kisalföld	72	102	70	33	94	*87*
Duna-Tisza köze	110	67	96	64	26	*79*

	ló	szarvas marha	sertés	juh	kecske	*számosállat*
Tiszántúl	143	76	135	74	57	*96*
Dél-Alföld	190	76	137	113	6	*108*
Szlavónia	192	88	189	121	33	*123*
Északi átmeneti	101	108	91	150	45	*107*
Keleti átmeneti	94	97	106	88	106	*97*
ÉNy-Felföld	45	102	26	45	48	*77*
Északi-Felföld	71	139	62	146	38	*117*
ÉK-Felföld	59	106	38	74	167	*86*
DNy-Erdély	54	105	64	233	462	*100*
Dél-Erdély	99	136	88	142	125	*123*
Kelet-Erdély	88	124	57	174	294	*113*
Erdélyi Medence	35	98	49	165	139	*85*
Horvát megyék	79	108	89	14	78	*93*
Tengerpart	37	90	18	165	526	*77*
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	97	115	132	66	41	*110*
Nagyalföld	158	76	134	91	30	*100*
Átmeneti régiók	97	102	99	117	78	*102*
Északi-Felföld	59	122	45	99	43	*99*
ÉK-Felföld	59	106	38	74	167	*86*
Erdély	57	109	59	179	237	*98*
Horvátország	69	104	73	48	179	*90*

7.12. Az állatállomány megoszlása fajták szerint 1911-ben

	szarvasmarha			sertés		juh			százezer szá-
	tarka %	magyar %	bivaly %	zsír %	hús %	merino %	racka %	hús %	mos állatra jutó állatorvos
Régiók									
ÉNy-Dunántúl	95,0	4,7	0,3	67,5	32,5	58,4	6,6	34,9	11,3
DNy-Dunántúl	96,6	3,3	0,2	64,4	35,6	73,4	17,7	8,8	7,0
Közép-Dunántúl	83,8	15,3	0,9	91,3	8,7	76,6	7,8	15,5	12,6
DK-Dunántúl	84,8	15,1	0,2	89,3	10,7	45,6	38,9	15,5	11,7
Kisalföld	97,4	2,5	0,1	48,7	51,3	35,9	27,7	36,5	15,4
Duna-Tisza köze	66,9	32,7	0,4	94,1	5,9	74,1	17,1	8,9	15,0
Tiszántúl	56,7	42,6	0,7	96,0	4,0	66,6	28,3	5,1	17,3
Dél-Alföld	59,8	39,9	0,4	95,0	5,0	14,6	81,5	4,0	12,4
Szlavónia	38,2	61,8	0,1	86,6	13,4	6,9	92,7	0,5	6,6
Északi átmeneti	74,1	25,7	0,2	91,3	8,7	45,3	45,6	9,0	10,6
Keleti átmeneti	29,1	69,6	1,3	95,3	4,7	62,0	32,5	5,5	9,8
ÉNy-Felföld	99,9	0,1	0,0	14,6	85,4	6,1	53,2	40,7	7,6
Északi-Felföld	99,4	0,6	0,0	27,9	72,1	11,2	74,2	14,6	10,0
ÉK-Felföld	72,5	26,9	0,6	93,1	6,9	25,5	63,8	10,7	8,1
DNy-Erdély	97,3	2,3	0,4	82,9	17,1	6,6	83,1	10,2	8,2
Dél-Erdély	55,6	18,5	25,9	43,6	56,4	2,0	90,8	7,2	12,3
Kelet-Erdély	27,7	68,4	3,9	80,6	19,4	8,6	88,6	2,8	9,2
Erdélyi-medence	24,2	66,6	9,2	81,3	18,7	5,4	90,8	3,8	8,7
Horvát megyék	97,0	3,0	0,0	30,0	70,0	0,3	86,4	13,3	5,6
Tengerpart	99,9	0,1			100,0	2,0	97,9	0,1	6,1
Nagyrégiók									
Dunántúl és Kisalföld	91,3	8,4	0,4	78,3	21,7	65,1	17,0	18,0	12,1
Nagyalföld	57,1	42,5	0,4	93,7	6,3	36,0	59,6	4,4	14,2
Átmeneti régiók	51,0	48,3	0,7	93,6	6,4	52,1	40,3	7,6	10,3
Északi-Felföld	99,6	0,4	0,0	24,4	75,6	10,2	69,8	20,0	9,3
ÉK-Felföld	72,5	26,9	0,6	93,1	6,9	25,5	63,8	10,7	8,1
Erdély	46,7	44,1	9,2	73,7	26,3	5,9	88,1	6,0	9,6
Horvátország	97,6	2,4	0,0	28,3	71,7	1,6	95,4	3,0	5,8
Országos átlag	*70,1*	*27,8*	*2,1*	*80,3*	*19,7*	29,2	62,8	8,0	*10,7*

Indexek (országos átlag = 100)

ÉNy-Dunántúl	136	17	14	84	165	200	11	435	105
DNy-Dunántúl	138	12	8	80	181	252	28	110	65
Közép-Dunántúl	120	55	42	114	44	263	12	194	117

	szarvasmarha			sertés		juh			százezer szá-
	tarka %	magyar %	bivaly %	zsír %	hús %	merino %	racka %	hús %	mos állatra jutó állatorvos
DK-Dunántúl	121	54	7	111	55	156	62	193	109
Kisalföld	139	9	3	61	261	123	44	454	144
Duna-Tisza köze	95	117	21	117	30	254	27	110	140
Tiszántúl	81	153	31	119	21	228	45	64	161
Dél-Alföld	85	143	17	118	26	50	130	49	115
Szlavónia	54	222	4	108	68	24	148	6	61
Északi átmeneti	106	92	7	114	44	155	73	113	99
Keleti átmeneti	42	250	59	119	24	213	52	69	91
ÉNy-Felföld	143	0	0	18	434	21	85	507	70
Északi-Felföld	142	2	0	35	367	39	118	182	93
ÉK-Felföld	103	97	30	116	35	88	102	133	75
DNy-Erdély	139	8	18	103	87	23	132	127	76
Dél-Erdély	79	67	1220	54	287	7	144	90	115
Kelet-Erdély	40	246	184	100	99	29	141	35	85
Erdélyi-medence	34	240	433	101	95	18	145	48	81
Horvát megyék	138	11	0	37	356	1	137	166	52
Tengerpart	143	0			509	7	156	1	57
Nagyrégiók									
Dunántúl és Kisalföld	130	30	17	97	111	223	27	224	112
Nagyalföld	81	153	20	117	32	123	95	55	132
Átmeneti régiók	73	174	34	117	32	179	64	95	96
Északi-Felföld	142	2	0	30	384	35	111	249	87
ÉK-Felföld	103	97	30	116	35	88	102	133	75
Erdély	67	159	433	92	134	20	140	75	89
Horvátország	139	9	0	35	365	6	152	37	54

7.13. A számosállat-állomány megoszlása 1911-ben

						Az állattenyésztés termelési értékének megoszlása			
	ló %	szarvas marha %	sertés %	juh %	kecske %	ló %	szarvas marha %	sertés %	juh és kecske %
Régiók									
ÉNy-Dunántúl	14,9	71,0	12,0	1,9	0,24	2,0	69,3	27,6	1,1
DNy-Dunántúl	10,9	73,1	13,7	2,3	0,03	1,5	65,0	32,2	1,3
Közép-Dunántúl	18,6	55,9	18,6	6,9	0,05	2,4	52,0	42,1	3,5
DK-Dunántúl	24,4	53,4	17,3	4,8	0,02	3,3	53,6	40,5	2,7
Kisalföld	16,0	70,9	10,1	2,7	0,32	2,3	70,9	25,0	1,9
Duna-Tisza köze	27,0	51,8	15,3	5,8	0,10	3,5	58,0	35,0	3,5
Tiszántúl	28,7	48,1	17,6	5,5	0,18	4,5	43,5	48,1	3,9
Dél-Alföld	33,9	42,8	15,8	7,4	0,02	5,3	45,4	43,4	6,0
Szlavónia	30,2	43,5	19,3	7,0	0,08	4,7	36,8	52,8	5,7
Északi átmeneti	18,2	61,0	10,7	10,0	0,12	2,7	62,2	27,9	7,1
Keleti átmeneti	18,8	60,6	13,7	6,5	0,32	2,9	54,8	37,4	4,9
ÉNy-Felföld	11,2	80,4	4,1	4,1	0,18	1,9	82,6	12,0	3,6
Északi-Felföld	11,8	72,5	6,7	8,9	0,10	1,7	74,3	17,0	7,0
ÉK-Felföld	13,2	74,7	5,5	6,0	0,57	2,2	76,8	15,6	5,4
DNy-Erdély	10,3	63,8	8,0	16,5	1,36	1,7	59,9	23,1	15,3
Dél-Erdély	15,5	67,1	9,0	8,1	0,30	2,3	67,2	23,6	6,9
Kelet-Erdély	15,1	66,9	6,4	10,9	0,77	2,9	63,1	21,8	12,2
Erdélyi Medence	7,9	70,5	7,3	13,9	0,49	1,4	61,9	22,8	13,9
Horvát megyék	16,3	70,4	12,0	1,0	0,25	2,3	66,7	30,2	0,8
Tengerpart	9,3	70,5	3,0	15,2	2,00	1,5	77,0	8,2	13,3
Nagyrégiók									
Dunántúl és Kisalföld	16,9	63,6	15,1	4,3	0,11	2,3	60,2	35,2	2,4
Nagyalföld	30,5	46,1	16,8	6,5	0,09	4,6	46,1	44,5	4,8
Átmeneti régiók	18,6	60,8	12,2	8,2	0,23	2,8	58,5	32,7	6,0
Északi-Felföld	11,6	75,3	5,8	7,2	0,13	1,8	77,1	15,3	5,8
ÉK-Felföld	13,2	74,7	5,5	6,0	0,57	2,2	76,8	15,6	5,4
Erdély	11,1	67,6	7,6	12,9	0,71	1,9	62,7	22,9	12,5
Horvátország	14,9	70,5	10,2	3,8	0,59	2,2	68,5	26,2	3,0
Országos átlag	*19,3*	*60,7*	*12,6*	*7,1*	*0,29*	*2,9*	*58,6*	*33,0*	*5,4*
				Indexek (országos átlag = 100)					
ÉNy-Dunántúl	77	117	95	26	80	67	118	84	19
DNy-Dunántúl	56	120	109	33	11	50	111	98	23
Közép-Dunántúl	96	92	148	97	17	83	89	127	65

	Az állattenyésztés termelési értékének megoszlása								
	ló %	szarvas marha %	sertés %	juh %	kecske %	ló %	szarvas marha %	sertés %	juh és kecske %
DK-Dunántúl	126	88	138	68	7	113	91	123	49
Kisalföld	83	117	80	38	108	78	121	76	34
Duna-Tisza köze	139	85	122	81	33	121	99	106	64
Tiszántúl	148	79	140	77	60	154	74	146	72
Dél-Alföld	175	71	126	105	5	183	77	131	110
Szlavónia	156	72	154	99	26	162	63	160	104
Északi átmeneti	94	100	85	140	42	94	106	85	131
Keleti átmeneti	97	100	109	91	109	101	94	113	90
ÉNy-Felföld	58	132	33	58	62	64	141	36	66
Északi-Felföld	61	119	53	125	33	59	127	51	128
ÉK-Felföld	68	123	44	85	193	74	131	47	99
DNy-Erdély	53	105	64	232	461	59	102	70	281
Dél-Erdély	80	111	71	115	102	80	115	71	127
Kelet-Erdély	78	110	51	154	260	102	108	66	224
Erdélyi Medence	41	116	58	195	165	49	105	69	256
Horvát megyék	84	116	95	15	84	81	114	92	14
Tengerpart	48	116	24	214	679	50	131	25	245
Nagyrégiók									
Dunántúl és Kisalföld	88	105	120	60	37	78	103	107	43
Nagyalföld	158	76	134	91	30	159	79	135	89
Átmeneti régiók	96	100	98	115	77	97	100	99	110
Északi-Felföld	60	124	46	101	43	61	131	46	108
ÉK-Felföld	68	123	44	85	193	74	131	47	99
Erdély	58	111	60	182	241	66	107	69	231
Horvátország	77	116	82	53	199	75	117	79	56

7.14. Az állatállomány megoszlása a gazdaságok nagysága szerint 1911-ben

	szarvas-marha 100 h felett %	sertés 100 h felett %	juh 100 h felett %	ló 100 h felett %	szarvas-marha 100 h. alatt %	sertés 100 h. alatt %	juh 100 h. alatt %	ló 100 h. alatt %	az összes állati termék értéké-nek megoszlása 100 h felett %	az összes állati termék értéké-nek megoszlása 100 h alatt %
Régiók										
ÉNy-Dunántúl	23,0	8,7	96,4	13,3	77,0	91,3	3,6	86,7	19,5	80,5
DNy-Dunántúl	15,0	9,0	95,6	16,5	85,0	91,0	4,4	83,5	14,1	85,9
Közép-Dunántúl	38,2	18,0	95,1	19,2	61,8	82,0	4,9	80,8	31,4	68,6
DK-Dunántúl	24,5	11,4	49,4	10,2	75,5	88,6	50,6	89,8	19,1	80,9
Kisalföld	28,9	8,0	72,4	19,7	71,1	92,0	27,6	80,3	24,2	75,8
Duna-Tisza köze	35,4	17,6	76,7	13,5	64,6	82,4	23,3	86,5	29,3	70,7
Tiszántúl	31,7	21,1	56,2	14,3	68,3	78,9	43,8	85,7	27,0	73,0
Dél-Alföld	19,0	11,6	15,7	8,5	81,0	88,4	84,3	91,5	14,9	85,1
Szlavónia	13,8	7,0	8,5	6,2	86,2	93,0	91,5	93,8	9,6	90,4
Északi átmeneti	20,8	15,9	67,5	16,1	79,2	84,1	32,5	83,9	22,6	77,4
Keleti átmeneti	25,8	30,2	65,0	18,5	74,2	69,8	35,0	81,5	29,4	70,6
ÉNy-Felföld	6,5	3,4	17,1	7,6	93,5	96,6	82,9	92,4	6,6	93,4
Északi-Felföld	7,2	3,2	25,0	10,2	92,8	96,8	75,0	89,8	7,7	92,3
ÉK-Felföld	6,6	14,7	25,8	8,3	93,4	85,3	74,2	91,7	8,7	91,3
DNy-Erdély	2,5	5,6	1,0	4,7	97,5	94,4	99,0	95,3	3,0	97,0
Dél-Erdély	2,4	1,5	6,3	2,2	97,6	98,5	93,7	97,8	2,5	97,5
Kelet-Erdély	4,9	5,2	5,1	5,3	95,1	94,8	94,9	94,7	5,1	94,9
Erdélyi Medence	13,8	22,9	16,3	17,8	86,2	77,1	83,7	82,2	16,2	83,8
Horvát megyék	2,0	1,6	2,5	2,0	98,0	98,4	97,5	98,0	1,9	98,1
Tengerpart	0,0	0,1	0,0	0,1	100,0	99,9	100,0	99,9	0,0	100,0
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	26,8	13,0	84,3	16,3	73,2	87,0	15,7	83,7	23,1	76,9
Nagyalföld	25,5	14,8	34,3	10,6	74,5	85,2	65,7	89,4	20,5	79,5
Átmeneti régiók	23,4	24,2	66,5	17,3	76,6	75,8	33,5	82,7	25,9	74,1
Északi-Felföld	6,9	3,2	23,4	9,3	93,1	96,8	76,6	90,7	7,3	92,7
ÉK-Felföld	6,6	14,7	25,8	8,3	93,4	85,3	74,2	91,7	8,7	91,3
Erdély	7,6	11,3	8,8	8,0	92,4	88,7	91,2	92,0	8,4	91,6
Horvátország	1,6	1,5	0,5	1,8	98,4	98,5	99,5	98,2	1,5	98,5
Országos átlag	*17,1*	*13,8*	*35,1*	*11,5*	*82,9*	*86,2*	*64,9*	*88,5*	*16,8*	*83,2*

Indexek (országos átlag = 100)

	szarvas-marha 100 h felett %	sertés 100 h felett %	juh 100 h felett %	ló 100 h felett %	szarvas-marha 100 h. alatt %	sertés 100 h. alatt %	juh 100 h. alatt %	ló 100 h. alatt %	az összes állati termék értéké-nek megoszlása 100 h felett %	az összes állati termék értéké-nek megoszlása 100 h alatt %
ÉNy-Dunántúl	134	63	275	116	93	106	6	98	116	97
DNy-Dunántúl	88	65	273	144	103	106	7	94	84	103
Közép-Dunántúl	223	131	271	167	75	95	8	91	187	83
DK-Dunántúl	143	82	141	89	91	103	78	101	114	97
Kisalföld	169	58	207	171	86	107	42	91	144	91
Duna-Tisza köze	207	128	219	117	78	96	36	98	174	85
Tiszántúl	185	153	160	125	82	91	67	97	161	88
Dél-Alföld	111	84	45	74	98	103	130	103	88	102
Szlavónia	81	50	24	54	104	108	141	106	57	109
Északi átmeneti	122	115	193	140	96	98	50	95	134	93
Keleti átmeneti	151	219	185	161	89	81	54	92	175	85
ÉNy-Felföld	38	24	49	66	113	112	128	104	39	112
Északi-Felföld	42	23	71	89	112	112	115	101	46	111
ÉK-Felföld	39	107	74	73	113	99	114	104	52	110
DNy-Erdély	15	40	3	41	118	110	152	108	18	117
Dél-Erdély	14	11	18	19	118	114	144	111	15	117
Kelet-Erdély	29	38	15	46	115	110	146	107	30	114
Erdélyi Medence	80	166	47	155	104	89	129	93	96	101
Horvát megyék	12	11	7	17	118	114	150	111	11	118
Tengerpart	0	1	0	1	121	116	154	113	0	120
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	157	94	240	142	88	101	24	95	137	92
Nagyalföld	149	107	98	92	90	99	101	101	122	96
Átmeneti régiók	137	175	190	151	92	88	52	93	154	89
Északi-Felföld	40	23	67	81	112	112	118	102	44	111
ÉK-Felföld	39	107	74	73	113	99	114	104	52	110
Erdély	45	82	25	69	111	103	140	104	50	110
Horvátország	9	11	1	15	119	114	153	111	9	118

7.15. A takarmánytermelés adatai

	A takarmánytermelő terület megoszlása			A takarmány értékének megoszlása		
	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	54,8	28,5	16,7	69,5	24,5	6,0
DNy-Dunántúl	42,5	33,7	23,8	54,5	39,2	6,2
Közép-Dunántúl	55,7	20,7	23,7	70,1	22,3	7,5
DK-Dunántúl	55,3	22,1	22,6	67,9	24,2	7,9
Kisalföld	57,9	23,9	18,2	72,0	23,6	4,4
Duna-Tisza köze	42,2	24,7	33,1	60,2	27,9	12,0
Tiszántúl	53,9	17,0	29,1	69,1	16,0	14,8
Dél-Alföld	65,0	13,8	21,2	75,6	11,4	13,0
Szlavónia	51,6	20,8	27,6	67,4	21,6	11,0
Északi átmeneti	31,6	31,5	36,9	46,3	41,2	12,5
Keleti átmeneti	46,1	26,2	27,7	59,9	26,5	13,6
ÉNy-Felföld	20,9	22,4	56,7	49,9	32,2	17,9
Északi-Felföld	26,4	34,2	39,4	43,3	44,8	11,9
ÉK-Felföld	19,0	45,3	35,7	31,6	53,2	15,2
DNy-Erdély	25,9	32,3	41,8	40,4	43,6	16,0
Dél-Erdély	26,3	39,1	34,6	36,9	50,9	12,2
Kelet-Erdély	15,0	46,9	38,1	18,8	67,2	14,0
Erdélyi Medence	34,2	36,4	29,4	44,8	45,0	10,2
Horvát megyék	38,9	33,8	27,2	48,5	45,9	5,6
Tengerpart	8,5	29,3	62,2	21,0	61,6	17,4
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	53,5	24,7	21,8	67,2	26,2	6,6
Nagyalföld	55,3	17,9	26,8	70,1	16,8	13,2
Átmeneti régiók	39,2	28,7	32,1	53,4	33,5	13,1
Északi-Felföld	24,6	30,4	45,0	45,1	41,4	13,5
ÉK-Felföld	19,0	45,3	35,7	31,6	53,2	15,2
Erdély	27,1	38,1	34,9	36,8	50,6	12,6
Horvátország	27,6	32,1	40,3	42,3	49,4	8,3
Országos átlag	*40,7*	*28,3*	*31,0*	*55,9*	*32,7*	*11,4*
Indexek (országos átlag = 100)						
ÉNy-Dunántúl	135	101	54	124	75	53
DNy-Dunántúl	105	119	77	98	120	55
Közép-Dunántúl	137	73	76	126	68	66
DK-Dunántúl	136	78	73	122	74	70

	A takarmánytermelő terület megoszlása			A takarmány értékének megoszlása		
	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Kisalföld	142	84	59	129	72	39
Duna-Tisza köze	104	87	107	108	85	105
Tiszántúl	133	60	94	124	49	130
Dél-Alföld	160	49	68	135	35	114
Szlavónia	127	73	89	121	66	96
Északi átmeneti	78	111	119	83	126	109
Keleti átmeneti	113	93	89	107	81	120
ÉNy-Felföld	51	79	183	89	98	157
Északi-Felföld	65	121	127	78	137	104
ÉK-Felföld	47	160	115	57	162	133
DNy-Erdély	64	114	135	72	133	140
Dél-Erdély	65	138	112	66	156	107
Kelet-Erdély	37	166	123	34	205	123
Erdélyi Medence	84	128	95	80	138	89
Horvát megyék	96	119	88	87	140	49
Tengerpart	21	103	201	38	188	152
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	132	87	70	120	80	58
Nagyalföld	136	63	87	125	51	115
Átmeneti régiók	96	101	103	96	102	115
Északi-Felföld	60	107	145	81	126	118
ÉK-Felföld	47	160	115	57	162	133
Erdély	67	134	112	66	155	111
Horvátország	68	113	130	76	151	73

7.16. Igaerő ellátottság

	Ezer mezőgazdasági keresőre jutó			Ezer hold szántóra jutó		
	ló	igás szarvas-marha	összes igás állat	ló	igás szar-vasmarha	összes igás állat
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	399	485	884	70	85	155
DNy-Dunántúl	248	567	815	72	165	237
Közép-Dunántúl	529	355	884	85	57	142
DK-Dunántúl	600	150	750	121	30	151
Kisalföld	310	337	647	67	73	140
Duna-Tisza köze	499	169	667	93	32	125
Tiszántúl	651	228	879	107	38	145
Dél-Alföld	828	151	979	118	22	140
Szlavónia	725	98	823	165	22	188
Északi átmeneti	430	244	674	86	49	135
Keleti átmeneti	425	303	728	80	57	136
ÉNy-Felföld	176	218	393	54	67	121
Északi-Felföld	300	363	663	61	74	135
ÉK-Felföld	268	292	560	86	93	179
DNy-Erdély	206	444	651	76	163	239
Dél-Erdély	381	547	928	118	169	286
Kelet-Erdély	354	589	943	109	181	290
Erdélyi Medence	143	583	726	40	162	202
Horvát megyék	301	251	552	148	124	272
Tengerpart	145	347	492	72	172	244
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	410	380	790	83	77	160
Nagyalföld	689	170	859	115	28	144
Átmeneti régiók	427	275	702	83	53	136
Északi-Felföld	241	294	534	58	71	130
ÉK-Felföld	268	292	560	86	93	179
Erdély	227	545	772	70	167	236
Horvátország	266	273	539	131	135	266
Országos átlag	420	320	740	95	72	167
Indexek (országos átlag = 100)						
ÉNy-Dunántúl	95	152	119	74	118	93
DNy-Dunántúl	59	177	110	76	229	142
Közép-Dunántúl	126	111	119	89	79	85
DK-Dunántúl	143	47	101	127	42	90

	Ezer mezőgazdasági keresőre jutó			Ezer hold szántóra jutó		
	ló	igás szarvas-marha	összes igás állat	ló	igás szar-vasmarha	összes igás állat
Kisalföld	74	105	87	71	101	84
Duna-Tisza köze	119	53	90	98	44	75
Tiszántúl	155	71	119	113	53	87
Dél-Alföld	197	47	132	124	31	84
Szlavónia	173	31	111	174	31	113
Északi átmeneti	102	76	91	91	68	81
Keleti átmeneti	101	95	98	84	79	81
ÉNy-Felföld	42	68	53	57	93	72
Északi-Felföld	71	113	90	64	103	81
ÉK-Felföld	64	91	76	91	129	107
DNy-Erdély	49	139	88	80	226	143
Dél-Erdély	91	171	125	124	235	171
Kelet-Erdély	84	184	127	115	251	174
Erdélyi Medence	34	182	98	42	225	121
Horvát megyék	72	78	75	156	172	163
Tengerpart	35	108	66	76	239	146
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	98	119	107	87	107	96
Nagyalföld	164	53	116	121	39	86
Átmeneti régiók	102	86	95	87	74	81
Északi-Felföld	57	92	72	61	99	78
ÉK-Felföld	64	91	76	91	129	107
Erdély	54	170	104	74	232	141
Horvátország	63	85	73	138	188	159

7.17. Tejszövetkezetek 1910-ben

	szövetkezeti tag az önálló földművelõk %-a	a tagok tehenei az összes tehén %-a	egy szövetkezeti tagra jutó tejtermék korona
Régiók			
ÉNy-Dunántúl	19,26	15,55	119,26
DNy-Dunántúl	7,73	6,67	106,11
Közép-Dunántúl	4,71	4,36	96,24
DK-Dunántúl	22,85	24,54	101,76
Kisalföld	0,75	1,29	161,05
Duna-Tisza köze	1,08	1,17	134,77
Tiszántúl	1,43	1,95	112,76
Dél-Alföld	5,00	5,47	103,94
Szlavónia		nincs adat	
Északi átmeneti	0,95	1,10	61,34
Keleti átmeneti	0,26	0,25	129,63
ÉNy-Felföld	1,29	1,57	109,84
Északi-Felföld	3,32	2,10	109,12
ÉK-Felföld	0,44	0,39	114,46
DNy-Erdély			
Dél-Erdély	2,72	0,51	204,80
Kelet-Erdély	3,38	2,63	196,41
Erdélyi Medence	2,29	2,47	146,51
Horvát megyék		nincs adat	
Tengerpart		nincs adat	
Nagyrégiók			
Dunántúl és Kisalföld	9,02	8,20	109,29
Nagyalföld	2,81	3,23	109,27
Átmeneti régiók	0,60	0,71	64,31
Északi-Felföld	2,40	1,90	109,26
ÉK-Felföld	0,44	0,39	114,46
Erdély	1,96	1,67	185,29
Horvátország	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Országos átlag	*3,55*	*3,52*	*116,18*
Indexek (országos átlag = 100)			
ÉNy-Dunántúl	542	441	103
DNy-Dunántúl	218	189	91
Közép-Dunántúl	133	124	83

	szövetkezeti tag az önálló földmővelõk %-a	a tagok tehenei az összes tehén %-a	egy szövetkezeti tagra jutó tejtermék korona
DK-Dunántúl	643	697	88
Kisalföld	21	37	139
Duna-Tisza köze	30	33	116
Tiszántúl	40	55	97
Dél-Alföld	141	155	89
Szlavónia			
Északi átmeneti	27	31	53
Keleti átmeneti	7	7	112
ÉNy-Felföld	36	45	95
Északi-Felföld	94	60	94
ÉK-Felföld	13	11	99
DNy-Erdély	0	0	0
Dél-Erdély	77	15	176
Kelet-Erdély	95	75	169
Erdélyi Medence	65	70	126
Horvát megyék			
Tengerpart			
Nagyrégiók			
Dunántúl és Kisalföld	254	233	94
Nagyalföld	79	92	94
Átmeneti régiók	17	20	55
Északi-Felföld	68	54	94
ÉK-Felföld	13	11	99
Erdély	55	47	159
Horvátország			

7.18. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó eszközök és gépek száma 1895-ben (1)

	vető-gép	egysz-erű eke	kettős eke	hár-mas eke	mélyi-tő eke	töltö-gető eke	*össes eke*	kulti-vátor	boro-na	henger	szekér	borsaj-tó
Régiók												
ÉNy-Dunántúl	37,5	353	10,6	6,7	4,0	16	*390*	5,9	256	118	395	75
DNy-Dunántúl	7,6	303	6,8	1,7	2,3	6	*320*	4,8	268	32	329	80
Közép-Dunántúl	16,9	299	22,1	11,1	4,4	27	*363*	7,9	280	71	295	82
DK-Dunántúl	8,3	283	7,0	6,2	4,6	57	*358*	13,2	275	49	305	147
Kisalföld	18,1	284	8,2	3,7	3,5	9	*309*	16,6	261	85	292	29
Duna-Tisza köze	9,1	236	16,0	5,9	3,3	3	*265*	3,3	253	34	246	32
Tiszántúl	16,4	223	26,2	8,9	4,8	24	*287*	2,1	285	28	273	11
Dél-Alföld	10,1	257	15,5	4,4	8,1	65	*350*	1,4	340	28	327	7
Szlavónia	4,6	220	4,5	1,6	3,0	53	*282*	28,1	207	13	289	2
Északi átmeneti	8,1	255	11,5	5,1	3,3	3	*278*	4,4	287	25	272	13
Keleti átmeneti	6,9	207	14,0	5,7	3,7	6	*236*	0,9	188	10	227	7
ÉNy-Felföld	2,6	227	4,5	0,9	4,5	5	*242*	3,7	277	15	232	2
Északi-Felföld	3,6	338	4,8	1,0	15,4	27	*386*	1,7	458	14	335	3
ÉK-Felföld	1,4	189	4,2	0,7	1,0	1	*195*	0,4	188	4	202	4
DNy-Erdély	0,6	204	6,3	0,7	2,9	7	*221*	0,5	148	2	214	5
Dél-Erdély	19,2	333	3,6	0,4	2,0	23	*361*	0,7	283	6	388	36
Kelet-Erdély	0,9	328	1,6	0,6	0,9	1	*332*	0,2	284	4	457	3
Erdélyi Medence	3,0	209	4,7	2,1	1,5	2	*219*	0,6	172	5	212	11
Horvát megyék	1,1	162	1,2	0,4	0,8	7	*171*	3,4	112	13	207	30
Tengerpart	0,1	135	0,5	0,1	0,9	11	*148*	0,1	118	2	157	2
Nagyrégiók												
Dunántúl és Kisalföld	15,3	299	11,8	6,0	3,7	22	*342*	9,8	270	65	313	79
Nagyalföld	10,9	237	17,0	5,6	5,3	39	*303*	6,2	285	27	289	12
Átmeneti régiók	7,5	231	12,7	5,4	3,5	5	*257*	2,6	237	17	249	10
Északi-Felföld	3,1	286	4,7	0,9	10,3	17	*319*	2,7	373	14	287	2
ÉK-Felföld	1,4	189	4,2	0,7	1,0	1	*195*	0,4	188	4	202	4
Erdély	4,6	247	4,4	1,3	1,8	6	*260*	0,5	202	4	281	12
Horvátország	0,9	156	1,0	0,3	0,8	8	*166*	2,6	113	11	195	23
Országos átlag	*8,1*	*240*	*9,8*	*3,7*	*3,6*	*18*	*275*	*4,5*	*238*	*25*	*271*	*26*
Indexek (országos átlag = 100)												
ÉNy-Dunántúl	465	147	108	180	112	89	*142*	131	108	462	146	289
DNy-Dunántúl	94	126	69	47	65	31	*116*	106	113	127	121	307
Közép-Dunántúl	209	125	226	298	123	147	*132*	175	118	279	109	314
DK-Dunántúl	102	118	72	167	128	314	*130*	291	116	191	113	562
Kisalföld	225	118	84	101	98	52	*112*	365	110	333	108	111
Duna-Tisza köze	113	98	164	159	92	19	*96*	74	107	134	91	122
Tiszántúl	203	93	267	241	133	133	*104*	45	120	111	101	42
Dél-Alföld	125	107	158	120	226	358	*127*	32	143	108	121	25
Szlavónia	56	92	46	43	83	292	*102*	618	87	52	107	7
Északi átmeneti	101	106	117	137	91	18	*101*	96	121	98	100	49
Keleti átmeneti	85	86	143	153	103	34	*86*	21	79	39	84	28
ÉNy-Felföld	32	95	46	23	126	30	*88*	82	116	58	86	8
Északi-Felföld	44	141	49	26	429	147	*140*	38	192	54	124	10
ÉK-Felföld	17	79	43	20	29	3	*71*	8	79	17	75	15
DNy-Erdély	8	85	64	19	81	37	*80*	11	62	7	79	17
Dél-Erdély	238	139	36	10	55	126	*131*	16	119	22	143	137
Kelet-Erdély	11	137	17	15	25	4	*121*	5	119	17	168	13

	vető-gép	egysz-erű eke	kettős eke	hár-mas eke	mélyi-tő eke	töltö-gető eke	*össze-s eke*	kulti-vátor	boro-na	henger	szekér	borsaj-tó
Erdélyi Medence	38	87	48	58	42	9	*80*	13	72	19	78	41
Horvát megyék	14	67	12	11	22	39	*62*	74	47	52	76	115
Tengerpart	1	56	5	4	25	60	*54*	2	50	9	58	6
Nagyrégiók												
Dunántúl és Kisalföld	190	124	121	161	103	119	*124*	217	113	257	115	304
Nagyalföld	135	99	173	151	149	212	*110*	137	120	105	106	47
Átmeneti régiók	93	96	130	146	97	26	*93*	58	100	69	92	38
Északi-Felföld	39	119	48	25	288	92	*116*	59	157	56	106	9
ÉK-Felföld	17	79	43	20	29	3	*71*	8	79	17	75	15
Erdély	57	103	45	34	50	33	*94*	12	85	16	103	45
Horvátország	11	65	10	9	23	44	*60*	57	48	42	72	89

7.19. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó gépek és eszközök 1895-ben (2)

	gőzeke	szél-, vízbenzin- és villanymotor	szecskavágó	répavágó	kukoricamorzsoló	daráló	trágyaszivattyú	vízszivattyú	széna sajtoló	gyümölcs aszaló	mérleg, nagyobb
Régiók											
ÉNy-Dunántúl	0,08	0,34	90,4	61,1	8,9	2,5	1,25	2,07	1,00	1,24	32,9
DNy-Dunántúl	0,02	0,25	41,5	9,6	2,8	2,3	0,99	1,01	0,11	0,47	7,4
Közép-Dunántúl	0,07	0,05	46,8	24,8	6,7	4,4	1,22	2,16	0,30	0,40	20,8
DK-Dunántúl	0,12	0,07	106,6	42,4	16,7	8,0	0,88	2,62	0,17	2,05	13,7
Kisalföld	0,08	0,14	125,9	20,7	3,5	3,8	1,50	2,17	0,21	0,30	17,6
Duna-Tisza köze	0,05	0,12	41,8	25,1	5,0	3,4	0,70	1,94	0,23	0,73	10,5
Tiszántúl	0,06	0,11	18,2	6,1	12,3	2,8	0,38	1,49	0,15	0,83	9,9
Dél-Alföld	0,03	0,24	13,4	2,1	18,3	5,1	0,28	1,21	0,23	0,34	25,1
Szlavónia	0,06	0,03	8,9	2,7	11,3	3,7	0,26	1,17	0,17	3,44	5,1
Északi átmeneti	0,03	0,10	52,1	13,4	2,7	5,4	0,72	1,73	0,20	3,20	7,3
Keleti átmeneti	0,03	0,26	8,4	4,5	5,2	4,1	0,27	1,01	0,16	2,59	5,6
ÉNy-Felföld	0,01	0,06	109,5	3,0	0,2	4,2	0,53	0,62	0,19	7,84	5,1
Északi-Felföld	0,03	0,21	124,2	5,0	0,3	6,2	0,82	1,33	0,09	1,64	6,2
ÉK-Felföld	0,01	0,08	3,1	1,1	1,3	4,7	0,26	0,49	0,08	4,92	2,0
DNy-Erdély	0,01	0,16	1,5	0,4	3,4	2,6	0,18	0,31	0,08	1,11	2,6
Dél-Erdély	0,00	0,26	6,2	6,5	5,3	0,5	0,40	0,92	0,17	5,48	2,8
Kelet-Erdély	0,01	0,10	7,2	1,5	2,8	0,4	0,45	0,58	0,16	7,99	2,0
Erdélyi Medence	0,01	0,12	2,4	1,6	3,7	1,8	0,23	0,53	0,11	1,72	1,7
Horvát megyék	0,01	0,04	6,2	1,1	3,0	26,5	0,31	0,40	0,13	0,69	2,1
Tengerpart	0,00	0,01	0,9	0,1	0,3	4,6	0,03	0,08	0,14	1,27	0,7
Nagyrégiók											
Dunántúl és Kisalföld	0,07	0,15	77,0	26,2	6,8	4,1	1,18	1,95	0,27	0,74	16,7
Nagyalföld	0,05	0,15	19,9	8,1	12,7	3,8	0,40	1,44	0,20	1,05	14,5
Átmeneti régiók	0,03	0,18	30,1	8,9	4,0	4,8	0,49	1,37	0,18	2,89	6,5
Északi-Felföld	0,02	0,14	117,4	4,0	0,2	5,3	0,68	1,00	0,14	4,54	5,7
ÉK-Felföld	0,01	0,08	3,1	1,1	1,3	4,7	0,26	0,49	0,08	4,92	2,0
Erdély	0,01	0,15	3,6	2,0	3,7	1,6	0,28	0,55	0,12	3,20	2,1
Horvátország	0,01	0,03	4,9	0,9	2,3	21,3	0,24	0,33	0,13	0,83	1,8
Országos átlag	*0,03*	*0,13*	*31,7*	*9,3*	*6,3*	*6,0*	*0,53*	*1,16*	*0,18*	*1,91*	*9,0*

	gőzeke	szél-, vízbenzin- és villanymotor	szecskavágó	répavágó	kukoricamorzsoló	daráló	trágyaszivattyú	vízszivattyú	széna sajtoló	gyümölcs aszaló	mérleg, nagyobb
Indexek (országos átlag = 100)											
ÉNy-Dunántúl	237	256	285	659	142	41	235	179	556	65	366
DNy-Dunántúl	54	191	131	104	44	37	185	87	63	25	82
Közép-Dunántúl	210	40	147	267	106	73	230	187	168	21	231
DK-Dunántúl	353	49	336	458	265	132	166	227	93	108	152
Kisalföld	239	104	397	223	56	62	282	187	115	16	195
Duna-Tisza köze	153	90	132	271	79	56	131	168	126	38	117
Tiszántúl	170	86	57	66	196	46	72	129	84	44	110
Dél-Alföld	80	179	42	23	291	84	53	105	129	18	279
Szlavónia	188	26	28	30	180	61	49	101	94	180	57
Északi átmeneti	76	75	164	144	43	89	136	150	109	168	81
Keleti átmeneti	91	198	26	48	83	68	50	87	90	136	62
ÉNy-Felföld	23	46	345	32	3	69	99	54	106	411	57
Északi-Felföld	99	156	391	54	5	103	154	115	52	86	69
ÉK-Felföld	42	61	10	11	20	78	48	43	42	258	22
DNy-Erdély	34	120	5	5	55	43	34	27	43	58	29
Dél-Erdély	0	194	19	70	85	8	76	80	95	287	31
Kelet-Erdély	33	75	23	16	44	6	85	50	89	419	22
Erdélyi Medence	25	89	7	17	58	31	44	46	59	90	19
Horvát megyék	25	32	20	12	47	438	58	35	74	36	23
Tengerpart	0	4	3	1	4	76	6	7	75	67	8
Nagyrégiók											
Dunántúl és Kisalföld	204	111	242	283	109	68	221	169	153	39	186
Nagyalföld	138	110	63	88	202	63	74	124	110	55	161
Átmeneti régiók	84	137	95	96	63	79	93	118	100	152	72
Északi-Felföld	63	105	370	44	4	87	129	86	77	238	63
ÉK-Felföld	42	61	10	11	20	78	48	43	42	258	22
Erdély	25	110	11	22	59	26	53	47	66	168	23
Horvátország	19	25	16	10	37	352	45	28	74	44	20

7.20. Ezer hold szántóra jutó mezőgazdasági eszközök és gépek 1895-ben (1)

	vető-gép	egyszerű eke	kettős eke	hármas eke	mélyítő eke	töltögető eke	*összes eke*	kultivátor	borona	henger	szekér	lokomobil	járgány
Régiók													
ÉNy-Dunántúl	7,8	73	2,2	1,4	0,8	3,3	*81*	1,2	53	24,4	67	1,1	12,1
DNy-Dunántúl	2,4	97	2,2	0,6	0,8	1,8	*102*	1,5	86	10,4	81	0,7	8,6
Közép-Dunántúl	3,0	53	3,9	2,0	0,8	4,8	*65*	1,4	50	12,7	45	1,2	11,4
DK-Dunántúl	1,9	64	1,6	1,4	1,0	12,8	*80*	3,0	62	10,9	57	1,3	7,1
Kisalföld	4,0	63	1,8	0,8	0,8	2,1	*69*	3,7	58	18,9	56	1,0	9,5
Duna-Tisza köze	1,8	45	3,1	1,1	0,6	0,7	*51*	0,6	49	6,5	39	0,8	7,9
Tiszántúl	3,0	40	4,7	1,6	0,9	4,4	*52*	0,4	52	5,1	44	1,0	0,7
Dél-Alföld	1,6	40	2,4	0,7	1,3	10,1	*54*	0,2	53	4,3	46	0,9	1,5
Szlavónia	1,2	58	1,2	0,4	0,8	14,0	*74*	7,4	55	3,5	63	0,7	1,1
Északi átmeneti	1,8	55	2,5	1,1	0,7	0,7	*60*	0,9	62	5,4	47	0,8	5,8
Keleti átmeneti	1,4	42	2,8	1,1	0,7	1,2	*48*	0,2	38	2,0	37	0,7	1,1
ÉNy-Felföld	0,8	73	1,4	0,3	1,5	1,7	*78*	1,2	89	4,8	64	0,1	0,7
Északi-Felföld	0,8	77	1,1	0,2	3,5	6,1	*88*	0,4	104	3,1	57	0,3	3,5
ÉK-Felföld	0,5	64	1,4	0,2	0,3	0,2	*66*	0,1	64	1,5	39	0,4	2,1
DNy-Erdély	0,3	83	2,5	0,3	1,2	2,7	*90*	0,2	60	0,7	57	0,2	1,1
Dél-Erdély	6,4	110	1,2	0,1	0,6	7,6	*119*	0,2	94	1,9	79	0,3	1,2
Kelet-Erdély	0,3	112	0,6	0,2	0,3	0,3	*113*	0,1	97	1,5	84	0,3	0,8
Erdélyi Medence	0,9	60	1,4	0,6	0,4	0,5	*63*	0,2	50	1,4	43	0,3	1,8
Horvát megyék	0,6	83	0,6	0,2	0,4	3,7	*88*	1,7	57	6,8	78	0,2	1,8
Tengerpart	0,1	75	0,3	0,1	0,5	6,0	*82*	0,1	66	1,3	54	0,0	0,1
Nagyrégiók													
Dunántúl és Kisalföld	3,4	66	2,6	1,3	0,8	4,8	*76*	2,2	60	14,5	58	1,1	10,1
Nagyalföld	2,0	43	3,1	1,0	1,0	7,0	*55*	1,1	52	4,9	46	0,9	2,5
Átmeneti régiók	1,6	48	2,7	1,1	0,7	1,0	*53*	0,5	49	3,6	42	0,8	4,2
Északi-Felföld	0,8	75	1,2	0,2	2,7	4,4	*84*	0,7	98	3,7	59	0,2	2,7
ÉK-Felföld	0,5	64	1,4	0,2	0,3	0,2	*66*	0,1	64	1,5	39	0,4	2,1
Erdély	1,5	80	1,4	0,4	0,6	1,9	*85*	0,2	66	1,3	59	0,3	1,3
Horvátország	0,5	81	0,5	0,2	0,4	4,2	*87*	1,4	59	5,6	71	0,1	1,2
Országos átlag	*2,0*	*59*	*2,4*	*0,9*	*0,9*	*4,4*	*67*	*1,1*	*58*	*6,2*	*52*	*0,7*	*3,6*
Indexek (országos átlag = 100)													
ÉNy-Dunántúl	394	125	92	152	95	75	*120*	111	91	391	127	155	337
DNy-Dunántúl	123	166	91	61	86	41	*152*	139	148	167	155	97	240

	vető-gép	egyszerű eke	kettős eke	hármas eke	mélyítő eke	töltögető eke	*összes eke*	kultivátor	borona	henger	szekér	lokomobil	járgány
Közép-Dunántúl	153	91	165	217	90	107	*96*	127	86	204	86	161	316
DK-Dunántúl	94	108	66	154	118	289	*120*	268	106	175	109	180	198
Kisalföld	204	108	76	91	89	47	*102*	332	100	303	108	133	265
Duna-Tisza köze	89	77	128	124	72	15	*75*	58	83	105	74	109	220
Tiszántúl	150	69	198	178	98	98	*77*	34	89	82	83	138	20
Dél-Alföld	80	68	101	76	144	228	*81*	20	91	69	88	126	42
Szlavónia	61	99	50	47	90	315	*110*	665	94	56	120	97	32
Északi átmeneti	89	94	104	121	80	16	*89*	85	106	87	90	106	162
Keleti átmeneti	70	71	117	126	84	28	*71*	17	65	32	71	102	30
ÉNy-Felföld	43	125	60	30	166	39	*116*	109	154	77	122	15	20
Északi-Felföld	41	131	46	24	398	136	*130*	35	178	50	108	38	97
ÉK-Felföld	23	109	59	28	40	4	*98*	11	110	23	75	50	57
DNy-Erdély	13	141	106	32	135	61	*133*	19	103	12	110	24	29
Dél-Erdély	322	187	49	14	74	170	*177*	22	161	30	151	42	34
Kelet-Erdély	16	191	23	21	35	6	*168*	7	166	23	161	39	22
Erdélyi Medence	44	103	57	68	49	10	*94*	15	85	22	82	38	50
Horvát megyék	30	142	25	22	46	83	*131*	156	99	109	148	24	50
Tengerpart	3	128	12	8	58	136	*122*	5	113	21	102	1	2
Nagyrégiók													
Dunántúl és Kisalföld	173	113	110	147	94	108	*113*	197	103	233	111	148	281
Nagyalföld	100	73	129	112	111	158	*82*	102	89	78	88	123	69
Átmeneti régiók	79	82	111	124	83	22	*79*	50	85	58	80	104	118
Északi-Felföld	42	128	51	26	310	99	*125*	63	169	60	113	31	75
ÉK-Felföld	23	109	59	28	40	4	*98*	11	110	23	75	50	57
Erdély	75	137	60	46	67	43	*126*	16	113	21	113	37	37
Horvátország	24	139	22	19	48	95	*129*	122	102	89	136	17	34

7.21. Ezer hold szántóterületre jutó gépek és eszközök 1895-ben (2)

	gőzeke	szél-, víz- benzin- és villanymotor	szecskavágó	répavágó	kukoricamorzsoló	daráló	trágyaszivattyú	viz szivattyú	széna sajtoló (rétre)	mérleg, nagyobb
Régiók										
ÉNy-Dunántúl	0,017	0,07	18,7	12,7	1,9	0,5	0,3	0,4	1,0	6,8
DNy-Dunántúl	0,006	0,08	13,3	3,1	0,9	0,7	0,3	0,3	0,1	2,4
Közép-Dunántúl	0,013	0,01	8,3	4,4	1,2	0,8	0,2	0,4	0,4	3,7
DK-Dunántúl	0,027	0,01	24,0	9,6	3,8	1,8	0,2	0,6	0,3	3,1
Kisalföld	0,018	0,03	28,0	4,6	0,8	0,8	0,3	0,5	0,3	3,9
Duna-Tisza köze	0,010	0,02	8,0	4,8	1,0	0,6	0,1	0,4	0,2	2,0
Tiszántúl	0,010	0,02	3,3	1,1	2,2	0,5	0,1	0,3	0,2	1,8
Dél-Alföld	0,004	0,04	2,1	0,3	2,9	0,8	0,0	0,2	0,4	3,9
Szlavónia	0,017	0,01	2,3	0,7	3,0	1,0	0,1	0,3	0,2	1,3
Északi átmeneti	0,006	0,02	11,3	2,9	0,6	1,2	0,2	0,4	0,2	1,6
Keleti átmeneti	0,006	0,05	1,7	0,9	1,0	0,8	0,1	0,2	0,2	1,1
ÉNy-Felföld	0,002	0,02	35,3	1,0	0,1	1,3	0,2	0,2	0,4	1,6
Északi-Felföld	0,008	0,05	28,2	1,1	0,1	1,4	0,2	0,3	0,1	1,4
ÉK-Felföld	0,005	0,03	1,0	0,4	0,4	1,6	0,1	0,2	0,0	0,7
DNy-Erdély	0,005	0,06	0,6	0,2	1,4	1,1	0,1	0,1	0,1	1,0
Dél-Erdély	0,000	0,09	2,0	2,1	1,8	0,2	0,1	0,3	0,1	0,9
Kelet-Erdély	0,004	0,03	2,4	0,5	1,0	0,1	0,2	0,2	0,1	0,7
Erdélyi Medence	0,002	0,03	0,7	0,5	1,1	0,5	0,1	0,2	0,1	0,5
Horvát megyék	0,004	0,02	3,2	0,6	1,5	13,6	0,2	0,2	0,2	1,1
Tengerpart	0,000	0,00	0,5	0,1	0,2	2,6	0,0	0,0	0,1	0,4
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	0,015	0,03	17,1	5,8	1,5	0,9	0,3	0,4	0,4	3,7
Nagyalföld	0,008	0,03	3,6	1,5	2,3	0,7	0,1	0,3	0,3	2,6
Átmeneti régiók	0,006	0,04	6,3	1,8	0,8	1,0	0,1	0,3	0,2	1,3
Északi-Felföld	0,006	0,04	30,9	1,1	0,1	1,4	0,2	0,3	0,1	1,5
ÉK-Felföld	0,005	0,03	1,0	0,4	0,4	1,6	0,1	0,2	0,0	0,7
Erdély	0,003	0,05	1,2	0,7	1,2	0,5	0,1	0,2	0,1	0,7
Horvátország	0,003	0,02	2,6	0,5	1,2	11,1	0,1	0,2	0,2	0,9
Országos átlag	*0,008*	*0,03*	*7,8*	*2,3*	*1,5*	*1,5*	*0,1*	*0,3*	*0,2*	*2,2*
	Indexek (országos átlag = 100)									
ÉNy-Dunántúl	201	217	241	558	120	35	199	151	583	310
DNy-Dunántúl	70	251	171	136	57	49	243	115	80	108

	gőze-ke	szél-, víz-benzin- és villanymo-tor	szecs-kavágó	répa-vágó	kukori-ca mor-zsoló	daráló	trágya szivaty-tyú	viz szivaty-tyú	széna sajtoló (rétre)	mérleg, nagyobb
Közép-Dunántúl	153	29	107	195	78	53	168	136	209	169
DK-Dunántúl	325	45	309	421	244	121	153	208	142	140
Kisalföld	217	95	360	203	51	56	256	170	192	177
Duna-Tisza köze	120	71	103	212	62	44	103	132	134	91
Tiszántúl	126	64	42	49	145	34	53	95	133	81
Dél-Alföld	51	114	27	14	185	53	34	67	240	178
Szlavónia	203	27	30	32	193	65	53	109	130	61
Északi átmeneti	67	66	145	127	38	79	120	132	98	72
Keleti átmeneti	75	163	22	40	68	56	41	71	87	51
ÉNy-Felföld	30	61	455	43	3	91	131	71	203	75
Északi-Felföld	92	145	363	50	4	96	143	106	35	64
ÉK-Felföld	58	84	13	16	28	108	67	59	19	31
DNy-Erdély	57	199	8	8	91	71	56	45	35	48
Dél-Erdély	0	262	26	94	115	11	103	108	53	41
Kelet-Erdély	46	105	31	22	62	8	119	69	37	31
Erdélyi Meden-ce	30	106	9	20	69	36	52	54	42	22
Horvát megyék	53	67	41	26	98	920	121	73	111	49
Tengerpart	0	9	7	3	10	174	14	16	68	19
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	186	101	220	257	99	62	201	153	206	169
Nagyalföld	103	81	47	65	150	47	55	92	162	120
Átmeneti régiók	71	117	81	82	54	67	79	101	93	61
Északi-Felföld	68	113	398	47	4	94	138	93	75	68
ÉK-Felföld	58	84	13	16	28	108	67	59	19	31
Erdély	33	147	15	29	79	35	71	63	41	31
Horvátország	41	54	33	21	79	752	97	60	96	42

7.22.

	Eketípusok			Vetőgépek		Boronatípusok			Szekér	Szekér
	vas-gerende-lyes %	fa-gerende-lyes %	egyéb korsze-rű eke %	szórva vető-gép %	sor-vető-gép %	vas-borona %	fa-borona %	tüske-borona %	vas-tenge-lyű %	fa-tenge-lyű %
Régiók										
ÉNy-Dunántúl	10,2	80,2	9,6	3,9	96,1	7,5	87,8	4,7	94,4	5,6
DNy-Dunántúl	12,6	82,2	5,2	11,8	88,2	7,8	89,0	3,2	95,1	4,9
Közép-Dunántúl	13,1	69,2	17,7	11,0	89,0	10,8	55,2	34,0	93,6	6,4
DK-Dunántúl	14,2	64,9	20,9	13,7	86,3	13,6	58,3	28,1	95,1	4,9
Kisalföld	20,2	71,7	8,1	9,5	90,5	6,9	83,6	9,6	80,8	19,2
Duna-Tisza köze	12,6	76,5	10,8	16,7	83,3	16,2	26,0	57,8	85,4	14,6
Tiszántúl	13,7	64,1	22,3	12,3	87,7	24,8	27,8	47,4	58,9	41,1
Dél-Alföld	18,9	54,4	26,6	14,8	85,2	12,4	41,0	46,6	87,3	12,7
Szlavónia	12,8	65,1	22,0	24,4	75,6	17,6	64,5	17,9	86,2	13,8
Északi átmeneti	10,3	81,4	8,3	23,3	76,7	8,5	72,4	19,1	53,4	46,6
Keleti átmeneti	11,5	76,0	12,5	23,9	76,1	12,4	70,2	17,3	49,5	50,5
ÉNy-Felföld	10,3	83,4	6,3	23,7	76,3	3,1	95,8	1,1	39,7	60,3
Északi-Felföld	6,0	81,6	12,4	27,6	72,4	3,0	96,0	1,0	40,8	59,2
ÉK-Felföld	4,8	91,9	3,3	22,2	77,8	3,6	93,1	3,2	12,8	87,2
DNy-Erdély	6,5	86,0	7,5	41,1	58,9	10,9	64,5	24,5	13,8	86,2
Dél-Erdély	4,8	87,2	8,0	11,1	88,9	8,7	90,3	1,0	15,8	84,2
Kelet-Erdély	2,2	96,6	1,2	26,9	73,1	5,5	93,7	0,9	7,4	92,6
Erdélyi Medence	4,2	91,2	4,5	23,9	76,1	6,3	92,2	1,5	10,4	89,6
Horvát megyék	9,6	84,9	5,5	34,9	65,1	27,2	72,1	0,7	79,8	20,2
Tengerpart	1,2	90,4	8,4	33,3	66,7	4,3	82,2	13,5	43,1	56,9
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kis-alföld	14,3	73,0	12,6	9,4	90,6	9,4	72,7	17,9	91,6	8,4
Nagyalföld	15,5	62,6	21,9	14,7	85,3	17,3	37,1	45,6	79,0	21,0
Átmeneti régiók	10,9	78,9	10,3	23,6	76,4	10,0	71,6	18,4	51,6	48,4
Északi-Felföld	7,5	82,2	10,2	26,1	73,9	3,1	95,9	1,0	40,4	59,6
ÉK-Felföld	4,8	91,9	3,3	22,2	77,8	3,6	93,1	3,2	12,8	87,2
Erdély	4,4	90,5	5,1	16,4	83,6	7,4	87,3	5,3	11,3	88,7
Horvátország	7,8	86,1	6,1	34,9	65,1	21,5	74,6	3,9	72,8	27,2
Országos átlag	*11,3*	*75,9*	*12,8*	*14,4*	*85,6*	*11,8*	*66,2*	*22,0*	*61,1*	*38,9*
Indexek (országos átlag = 100) %										
ÉNy-Dunántúl	90	106	75	27	112	64	133	22	154	14

	Eketípusok			**Vetőgépek**		**Boronatípusok**			**Szekér**	**Szekér**
	vas-gerende-lyes %	fa-gerende-lyes %	egyéb korsze-rű eke %	szórva vető-gép %	sor-vető-gép %	vas-borona %	fa-borona %	tüske-borona %	vas-tenge-lyű %	fa-tenge-lyű %
DNy-Dunántúl	111	108	40	82	103	66	135	14	156	13
Közép-Dunántúl	115	91	138	76	104	92	83	154	153	16
DK-Dunántúl	125	86	163	95	101	116	88	128	156	13
Kisalföld	179	94	63	66	106	58	126	43	132	49
Duna-Tisza köze	112	101	85	116	97	137	39	263	140	38
Tiszántúl	121	84	174	85	102	210	42	215	96	106
Dél-Alföld	168	72	208	102	100	106	62	211	143	33
Szlavónia	113	86	172	169	88	149	97	81	141	36
Északi átmeneti	91	107	65	162	90	72	109	87	87	120
Keleti átmeneti	102	100	98	166	89	105	106	79	81	130
ÉNy-Felföld	91	110	49	164	89	26	145	5	65	155
Északi-Felföld	53	107	97	191	85	26	145	4	67	152
ÉK-Felföld	42	121	26	154	91	31	141	15	21	224
DNy-Erdély	57	113	59	285	69	93	98	111	23	222
Dél-Erdély	42	115	62	77	104	74	137	4	26	217
Kelet-Erdély	20	127	9	187	85	46	142	4	12	238
Erdélyi Medence	37	120	35	166	89	54	139	7	17	230
Horvát megyék	85	112	43	242	76	231	109	3	131	52
Tengerpart	11	119	65	231	78	37	124	61	70	146
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kis-alföld	127	96	99	65	106	80	110	81	150	22
Nagyalföld	137	83	171	102	100	147	56	207	129	54
Átmeneti régiók	96	104	80	163	89	85	108	84	84	124
Északi-Felföld	67	108	80	181	86	26	145	5	66	153
ÉK-Felföld	42	121	26	154	91	31	141	15	21	224
Erdély	39	119	40	114	98	63	132	24	19	228
Horvátország	69	113	48	242	76	183	113	18	119	70

7.23. A gabona cséplésének módja 1915-ben

	cséplés gõzgéppel	cséplés motorral	cséplés géppel összesen	cséplés járgányos cséplõvel	cséplés kézzel
Régiók					
ÉNy-Dunántúl	72,9	10,9	83,8	7,5	8,6
DNy-Dunántúl	56,5	23,4	79,8	4,4	15,7
Közép-Dunántúl	71,4	18,6	89,9	7,7	2,3
DK-Dunántúl	89,5	6,7	96,2	2,3	1,5
Kisalföld	65,7	9,9	75,6	10,2	14,2
Duna-Tisza köze	62,9	23,1	86,0	11,6	2,4
Tiszántúl	90,0	3,9	93,9	0,1	5,9
Dél-Alföld	92,5	4,1	96,6	0,4	3,0
Szlavónia	85,3	2,5	87,8	1,8	10,4
Északi átmeneti	58,1	29,2	87,3	3,7	9,0
Keleti átmeneti	80,2	12,2	92,4	1,6	6,0
ÉNy-Felföld	11,6	2,4	14,0	2,5	83,5
Északi-Felföld	15,1	6,4	21,5	9,9	68,6
ÉK-Felföld	41,2	18,0	59,2	7,9	32,9
DNy-Erdély	38,7	12,7	51,3	8,1	40,6
Dél-Erdély	44,9	35,7	80,6	5,3	14,0
Kelet-Erdély	40,9	28,3	69,2	6,9	23,9
Erdélyi Medence	34,4	25,5	59,9	13,5	26,7
Horvát megyék	11,8	5,6	17,4	11,5	71,1
Tengerpart	0,0	0,5	0,5	0,1	99,4
Nagyrégiók					
Dunántúl és Kisalföld	70,8	14,6	85,4	7,0	7,6
Nagyalföld	84,1	7,8	91,9	2,9	5,2
Átmeneti régiók	65,5	23,5	89,0	3,0	8,0
Északi-Felföld	14,1	5,3	19,4	7,8	72,8
ÉK-Felföld	41,2	18,0	59,2	7,9	32,9
Erdély	38,9	27,1	65,9	9,4	24,7
Horvátország	7,9	3,9	11,8	7,7	80,5
Országos átlag	*70,9*	*12,6*	*83,5*	*3,9*	*12,6*
	Indexek (országos átlag = 100)				
ÉNy-Dunántúl	103	87	100	195	68
DNy-Dunántúl	80	185	96	115	124
Közép-Dunántúl	101	147	108	199	19
DK-Dunántúl	126	53	115	60	12
Kisalföld	93	79	91	264	112

	cséplés gõzgéppel	cséplés motorral	cséplés géppel összesen	cséplés járgányos cséplõvel	cséplés kézzel
Duna-Tisza köze	89	183	103	300	19
Tiszántúl	127	31	113	4	47
Dél-Alföld	131	32	116	9	24
Szlavónia	120	20	105	47	82
Északi átmeneti	82	231	105	96	71
Keleti átmeneti	113	97	111	41	48
ÉNy-Felföld	16	19	17	65	661
Északi-Felföld	21	51	26	256	543
ÉK-Felföld	58	143	71	205	260
DNy-Erdély	55	101	61	209	321
Dél-Erdély	63	283	97	138	111
Kelet-Erdély	58	225	83	178	189
Erdélyi Medence	49	202	72	348	211
Horvát megyék	17	45	21	297	563
Tengerpart	0	4	1	2	787
Nagyrégiók					
Dunántúl és Kisalföld	100	116	102	181	60
Nagyalföld	119	62	110	75	41
Átmeneti régiók	92	186	107	78	63
Északi-Felföld	20	42	23	202	576
ÉK-Felföld	58	143	71	205	260
Erdély	55	214	79	242	195
Horvátország	11	31	14	199	637

7.24. A földműveléssel foglalkozó keresők foglalkozási viszony szerint (1)

Száz önálló birtokosra jutó

	segítő családtag	mezőgazd. cseléd	napszámos	*mezőgazd. munkás összesen*	*összes segéd-személyzet*	Ezer mezőgazd. keresőre jutó gazdasági tisztviselő
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	72	41	64	104	176	2,96
DNy-Dunántúl	94	29	41	71	165	1,38
Közép-Dunántúl	73	59	85	144	216	3,70
DK-Dunántúl	85	31	52	83	168	1,89
Kisalföld	82	41	95	135	218	3,84
Duna-Tisza köze	63	36	99	135	198	2,49
Tiszántúl	60	42	108	150	209	2,12
Dél-Alföld	71	30	97	127	197	1,25
Szlavónia	139	23	50	73	212	1,33
Északi átmeneti	79	43	83	126	205	3,15
Keleti átmeneti	69	39	116	155	224	2,90
ÉNy-Felföld	93	17	48	65	158	0,85
Északi-Felföld	82	25	25	50	132	1,53
ÉK-Felföld	78	16	61	77	154	0,92
DNy-Erdély	98	10	31	42	139	0,48
Dél-Erdély	70	11	38	50	119	0,52
Kelet-Erdély	69	17	56	74	143	0,49
Erdélyi Medence	75	26	73	99	174	1,64
Horvát megyék	139	11	8	19	157	0,41
Tengerpart	144	7	5	12	156	0,09
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	82	41	68	109	191	2,83
Nagyalföld	76	34	94	128	203	1,79
Átmeneti régiók	74	41	100	141	215	3,02
Északi-Felföld	87	21	35	57	144	1,20
ÉK-Felföld	78	16	61	77	154	0,92
Erdély	79	18	54	72	151	1,01
Horvátország	140	10	7	17	157	0,34
Országos átlag	*87*	*28*	*64*	*92*	*179*	*1,75*
Indexek (országos átlag = 100)						
ÉNy-Dunántúl	82	147	99	113	98	169
DNy-Dunántúl	108	106	64	77	92	79
Közép-Dunántúl	83	213	132	156	121	211

Száz önálló birtokosra jutó

	segítő családtag	mezőgazd. cseléd	napszámos	*mezőgazd. munkás összesen*	*összes segéd-személyzet*	Ezer mezőgazd. keresőre jutó gazdasági tisztviselő
DK-Dunántúl	98	112	81	90	94	108
Kisalföld	94	147	147	147	121	219
Duna-Tisza köze	73	130	154	147	111	142
Tiszántúl	68	150	168	163	117	121
Dél-Alföld	81	108	150	137	110	71
Szlavónia	159	84	77	79	118	76
Északi átmeneti	91	154	129	136	114	180
Keleti átmeneti	79	141	180	168	125	166
ÉNy-Felföld	107	61	74	70	88	49
Északi-Felföld	94	91	39	55	74	87
ÉK-Felföld	89	57	95	83	86	53
DNy-Erdély	112	37	49	45	78	27
Dél-Erdély	80	41	59	54	67	30
Kelet-Erdély	79	63	88	80	80	28
Erdélyi Medence	86	94	113	107	97	94
Horvát megyék	159	38	12	20	88	23
Tengerpart	165	25	8	13	87	5
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	94	147	106	118	107	161
Nagyalföld	87	122	146	139	113	102
Átmeneti régiók	85	148	155	153	120	173
Északi-Felföld	99	78	55	62	80	69
ÉK-Felföld	89	57	95	83	86	53
Erdély	90	65	84	78	84	58
Horvátország	160	35	11	19	88	19

7.25. A földműveléssel foglalkozó keresők megoszlása foglalkozási viszony szerint (2)

	önálló birtokos %	segítő családtag %	mezőgazd. cseléd %	napszámos %	gazdasági tisztviselő %	*önálló és s. családtag %*	*mezőgazd. munkás %*
Régiók							
ÉNy-Dunántúl	36,1	25,9	14,7	23,0	0,3	*62,0*	*37,7*
DNy-Dunántúl	37,7	35,4	11,1	15,6	0,1	*73,2*	*26,7*
Közép-Dunántúl	31,5	22,9	18,5	26,7	0,4	*54,4*	*45,2*
DK-Dunántúl	37,2	31,7	11,5	19,4	0,2	*68,9*	*30,9*
Kisalföld	31,4	25,8	12,7	29,7	0,4	*57,2*	*42,5*
Duna-Tisza köze	33,4	21,2	12,0	33,2	0,2	*54,6*	*45,2*
Tiszántúl	32,2	19,2	13,4	34,9	0,2	*51,5*	*48,3*
Dél-Alföld	33,6	23,8	10,0	32,5	0,1	*57,4*	*42,5*
Szlavónia	32,0	44,5	7,4	15,9	0,1	*76,5*	*23,3*
Északi átmeneti	32,7	25,9	13,9	27,2	0,3	*58,6*	*41,1*
Keleti átmeneti	30,7	21,3	12,0	35,6	0,3	*52,1*	*47,7*
ÉNy-Felföld	38,8	36,0	6,6	18,5	0,1	*74,8*	*25,1*
Északi-Felföld	43,0	35,1	10,8	10,9	0,2	*78,1*	*21,7*
ÉK-Felföld	39,3	30,5	6,2	23,9	0,1	*69,7*	*30,2*
DNy-Erdély	41,8	40,8	4,2	13,1	0,0	*82,6*	*17,4*
Dél-Erdély	45,6	31,8	5,2	17,4	0,1	*77,4*	*22,6*
Kelet-Erdély	41,2	28,4	7,1	23,3	0,0	*69,6*	*30,4*
Erdélyi Medence	36,4	27,4	9,4	26,6	0,2	*63,8*	*36,0*
Horvát megyék	38,8	53,9	4,1	3,1	0,0	*92,8*	*7,2*
Tengerpart	39,1	56,3	2,7	2,0	0,0	*95,3*	*4,7*
Nagyrégiók							
Dunántúl és Kisalföld	34,2	28,2	13,9	23,3	0,3	*62,5*	*37,2*
Nagyalföld	32,9	24,9	11,1	30,9	0,2	*57,8*	*42,0*
Átmeneti régiók	31,7	23,5	12,9	31,6	0,3	*55,1*	*44,6*
Északi-Felföld	41,0	35,6	8,8	14,5	0,1	*76,5*	*23,3*
ÉK-Felföld	39,3	30,5	6,2	23,9	0,1	*69,7*	*30,2*
Erdély	39,8	31,5	7,2	21,4	0,1	*71,3*	*28,6*
Horvátország	38,9	54,4	3,8	2,9	0,0	*93,3*	*6,6*
Országos átlag	*35,7*	*31,2*	*9,9*	*23,0*	*0,2*	*66,9*	*32,9*
			Indexek (országos átlag = 100)				
ÉNy-Dunántúl	101	83	148	100	169	*93*	*115*
DNy-Dunántúl	106	114	112	68	79	*109*	*81*
Közép-Dunántúl	88	73	187	116	211	*81*	*138*
DK-Dunántúl	104	102	116	84	108	*103*	*94*

	önálló birtokos %	segitő családtag %	mezőgazd. cseléd %	napszámos %	gazdasági tisztviselő %	*önálló és s. családtag %*	*mezőgazd. munkás %*
Kisalföld	88	83	129	129	219	*85*	*129*
Duna-Tisza köze	94	68	121	144	142	*82*	*137*
Tiszántúl	90	62	136	152	121	*77*	*147*
Dél-Alföld	94	76	101	141	71	*86*	*129*
Szlavónia	90	143	75	69	76	*114*	*71*
Északi átmeneti	92	83	141	118	180	*88*	*125*
Keleti átmeneti	86	68	122	155	166	*78*	*145*
ÉNy-Felföld	108	116	67	81	49	*112*	*76*
Északi-Felföld	120	113	110	47	87	*117*	*66*
ÉK-Felföld	110	98	63	104	53	*104*	*92*
DNy-Erdély	117	131	43	57	27	*123*	*53*
Dél-Erdély	127	102	52	76	30	*116*	*69*
Kelet-Erdély	115	91	72	101	28	*104*	*92*
Erdélyi Medence	102	88	95	115	94	*95*	*109*
Horvát megyék	109	173	42	13	23	*139*	*22*
Tengerpart	109	180	27	9	5	*142*	*14*
Nagyrégiók							
Dunántúl és Kisalföld	96	91	141	101	161	*93*	*113*
Nagyalföld	92	80	112	134	102	*86*	*128*
Átmeneti régiók	89	75	131	137	172	*82*	*135*
Északi-Felföld	115	114	89	63	69	*114*	*71*
ÉK-Felföld	110	98	63	104	53	*104*	*92*
Erdély	111	101	73	93	58	*107*	*87*
Horvátország	109	174	38	12	19	*139*	*20*

7.26. A mezőgazdasági munkaerő műveltsége

	A mezőgazdasági keresők közül a középiskola 4 osztályát elvégezte			A mezőgazdasági keresők közül írni és olvasni tudott		
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	2,85	2,18	2,72	92,1	88,0	91,3
DNy-Dunántúl	1,77	1,25	1,66	80,2	76,4	79,4
Közép-Dunántúl	2,64	2,17	2,57	85,3	80,4	84,5
DK-Dunántúl	1,50	0,86	1,37	83,1	79,8	82,5
Kisalföld	4,28	2,31	3,85	82,8	70,4	80,0
Duna-Tisza köze	2,98	3,56	3,07	77,3	71,4	76,4
Tiszántúl	3,13	4,50	3,30	70,8	56,7	69,1
Dél-Alföld	2,64	2,34	2,59	65,3	57,9	64,2
Szlavónia	2,13	0,73	1,68	61,1	62,0	61,4
Északi átmeneti	3,98	2,67	3,67	74,6	64,5	72,2
Keleti átmeneti	3,14	2,63	3,05	54,1	42,8	52,1
ÉNy-Felföld	2,24	1,04	1,77	68,5	50,4	61,5
Északi-Felföld	4,91	1,71	3,94	68,7	59,7	66,0
ÉK-Felföld	2,18	1,27	1,97	36,9	30,7	35,5
DNy-Erdély	2,09	0,64	1,78	43,8	21,3	39,0
Dél-Erdély	3,69	1,03	2,89	69,7	55,7	65,5
Kelet-Erdély	6,25	3,31	5,64	61,9	48,6	59,2
Erdélyi Medence	3,62	1,73	3,24	36,8	25,6	34,6
Horvát megyék	0,98	0,50	0,81	54,6	41,3	49,8
Tengerpart	0,37	0,38	0,37	36,6	18,4	28,3
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	2,65	1,76	2,48	83,7	77,2	82,5
Nagyalföld	2,81	2,58	2,77	69,2	61,3	67,9
Átmeneti régiók	3,52	2,65	3,34	63,4	54,8	61,6
Északi-Felföld	3,74	1,35	2,92	68,6	54,7	63,9
ÉK-Felföld	2,18	1,27	1,97	36,9	30,7	35,5
Erdély	3,68	1,57	3,22	47,0	34,2	44,2
Horvátország	0,86	0,47	0,71	51,1	35,2	45,0
Országos átlag	*2,85*	*1,67*	*2,58*	*63,9*	*50,9*	*60,9*
	Indexek (országos átlag = 100)					
ÉNy-Dunántúl	100	131	106	144	173	150
DNy-Dunántúl	62	75	64	126	150	130

	A mezőgazdasági keresők közül a középiskola 4 osztályát elvégezte			A mezőgazdasági keresők közül írni és olvasni tudott		
Közép-Dunántúl	93	130	99	134	158	139
DK-Dunántúl	53	52	53	130	157	135
Kisalföld	150	139	149	130	139	131
Duna-Tisza köze	105	214	119	121	140	125
Tiszántúl	110	270	128	111	112	113
Dél-Alföld	93	140	100	102	114	105
Szlavónia	75	44	65	96	122	101
Északi átmeneti	140	161	142	117	127	118
Keleti átmeneti	110	158	118	85	84	86
ÉNy-Felföld	79	63	69	107	99	101
Északi-Felföld	172	102	153	108	117	108
ÉK-Felföld	76	76	76	58	60	58
DNy-Erdély	73	38	69	69	42	64
Dél-Erdély	130	62	112	109	109	107
Kelet-Erdély	219	198	219	97	96	97
Erdélyi Medence	127	104	125	58	50	57
Horvát megyék	34	30	31	85	81	82
Tengerpart	13	23	14	57	36	46
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	93	106	96	131	152	135
Nagyalföld	99	155	107	108	121	111
Átmeneti régiók	124	159	129	99	108	101
Északi-Felföld	131	81	113	107	108	105
ÉK-Felföld	76	76	76	58	60	58
Erdély	129	94	125	74	67	72
Horvátország	30	28	28	80	69	74

7.27. A művelt terület megoszlása a gazdaságok nagysága szerint 1895-ben, százalékban

	A szántó, rét és szőlő együttes területe				Szántó, rét, szőlő					
	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000 + hold	100 hold alatt	100 hold felett	szántó 100 hold alatt	szántó 100 hold felett	szántó 100 hold alatt 1913-15	szántó 100 hold felett 1913-15
Régiók										
ÉNy-Dunántúl	7,6	55,4	12,9	24,1	63,0	37,0	66,0	34,0	71,4	28,6
DNy-Dunántúl	11,4	57,1	11,3	20,1	68,6	31,4	68,0	32,0	74,3	25,7
Közép-Dunántúl	5,1	40,0	13,8	41,2	45,1	54,9	44,5	55,5	50,5	49,5
DK-Dunántúl	6,8	59,6	9,1	24,5	66,5	33,5	65,8	34,2	70,1	29,9
Kisalföld	8,2	53,4	18,3	20,1	61,6	38,4	60,7	39,3	65,3	34,7
Duna-Tisza köze	6,4	50,0	21,7	21,9	56,4	43,6	57,0	43,0	68,8	31,2
Tiszántúl	5,8	52,1	19,2	22,9	57,9	42,1	58,6	41,4	69,8	30,2
Dél-Alföld	4,4	65,0	15,5	15,1	69,4	30,6	70,1	29,9	78,8	21,2
Szlavónia	4,4	73,1	7,5	15,1	77,4	22,6	76,8	23,2	nincs adat	
Északi átmeneti	6,7	50,7	19,7	22,9	57,4	42,6	57,2	42,8	66,5	33,5
Keleti átmeneti	6,1	44,5	20,7	28,6	50,6	49,4	50,0	50,0	57,5	42,5
ÉNy-Felföld	9,3	75,4	9,8	5,6	84,7	15,3	84,5	15,5	92,6	7,4
Északi-Felföld	9,0	68,7	12,8	9,5	77,7	22,3	76,7	23,3	88,4	11,6
ÉK-Felföld	9,0	69,3	12,9	8,8	78,3	21,7	76,3	23,7	83,1	16,9
DNy-Erdély	9,9	79,5	5,3	5,3	89,4	10,6	87,8	12,2	90,4	9,6
Dél-Erdély	10,2	84,6	3,5	1,6	94,9	5,1	94,8	5,2	97,4	2,6
Kelet-Erdély	7,2	82,7	7,9	2,2	89,9	10,1	89,8	10,2	95,6	4,4
Erdélyi Medence	7,8	65,2	16,0	11,0	73,0	27,0	72,4	27,6	78,0	22,0
Horvát megyék	11,7	78,7	4,3	5,2	90,4	9,6	90,9	9,1	nincs adat	
Tengerpart	14,9	84,5	0,3	0,4	99,4	0,6	99,7	0,3	nincs adat	
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	7,4	50,6	13,5	28,5	58,0	42,0	57,4	42,6	62,8	37,2
Nagyalföld	5,2	59,0	17,0	18,8	64,3	35,7	64,9	35,1	73,6	26,4
Átmeneti régiók	6,4	47,5	20,3	25,9	53,9	46,1	53,4	46,6	61,6	38,4
Északi-Felföld	9,1	71,1	11,7	8,1	80,2	19,8	79,7	20,3	90,0	10,0
ÉK-Felföld	9,0	69,3	12,9	8,8	78,3	21,7	76,3	23,7	83,1	16,9
Erdély	8,5	74,3	10,5	6,8	82,7	17,3	81,5	18,5	86,0	14,0
Horvátország	12,5	80,2	3,3	4,0	92,7	7,3	92,9	7,1	nincs adat	
Országos átlag	*7,3*	*60,7*	*14,2*	*17,9*	*68,0*	*32,0*	*66,7*	*33,3*	*71,9*	*28,1*

	A szántó, rét és szőlő együttes területe				Szántó, rét, szőlő					
	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000 + hold	100 hold alatt	100 hold felett	szántó 100 hold alatt	szántó 100 hold felett	szántó 100 hold alatt 1913-15	szántó 100 hold felett 1913-15
	Indexek (országos átlag = 100)									
ÉNy-Dunántúl	104	91	91	135	93	115	99	102	99	102
DNy-Dunántúl	157	94	80	113	101	98	102	96	103	92
Közép-Dunántúl	70	66	97	231	66	171	67	167	70	176
DK-Dunántúl	94	98	64	137	98	105	99	103	97	107
Kisalföld	113	88	129	112	91	120	91	118	91	123
Duna-Tisza köze	88	82	153	123	83	136	85	129	96	111
Tiszántúl	80	86	135	128	85	131	88	124	97	108
Dél-Alföld	61	107	109	84	102	95	105	90	110	75
Szlavónia	60	120	53	84	114	70	115	69		
Északi átmeneti	92	84	139	128	84	133	86	129	92	119
Keleti átmeneti	84	73	146	160	74	154	75	150	80	151
ÉNy-Felföld	128	124	69	31	125	48	127	46	129	26
Északi-Felföld	124	113	90	53	114	70	115	70	123	41
ÉK-Felföld	124	114	91	50	115	68	114	71	116	60
DNy-Erdély	136	131	37	30	132	33	132	37	126	34
Dél-Erdély	141	139	25	9	140	16	142	16	135	9
Kelet-Erdély	100	136	55	12	132	31	135	31	133	16
Erdélyi Medence	107	107	113	62	107	84	109	83	108	78
Horvát megyék	161	130	31	29	133	30	136	27		
Tengerpart	205	139	2	2	146	2	150	1		
Nagyrégiók										
Dunántúl és Kisalföld	102	83	95	160	85	131	86	128	87	132
Nagyalföld	72	97	119	105	95	111	97	105	102	94
Átmeneti régiók	88	78	143	145	79	144	80	140	86	137
Északi-Felföld	125	117	83	45	118	62	120	61	125	36
ÉK-Felföld	124	114	91	50	115	68	114	71	116	60
Erdély	117	122	74	38	122	54	122	56	120	50
Horvátország	173	132	23	22	136	23	139	21		

7.28. Magyarország területének megoszlása a birtokok nagysága szerint 1914-ben

	100 hold alatt %	100-1000 hold %	1000-10000 hold %	10.000 hold felett %	100 hold felett összesen %	a 100 hold feletti birtokok átlagos területe hold
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	48,1	12,5	14,2	25,2	51,9	986
DNy-Dunántúl	55,3	13,4	19,4	12,0	44,7	877
Közép-Dunántúl	37,7	12,3	27,0	23,0	62,3	1240
DK-Dunántúl	52,4	11,3	10,1	26,2	47,6	1055
Kisalföld	46,2	14,1	20,9	18,7	53,8	929
Duna-Tisza köze	48,7	19,6	16,2	15,5	51,3	661
Tiszántúl	47,7	14,9	20,3	17,1	52,3	786
Dél-Alföld	59,6	13,8	16,4	10,3	40,4	691
Szlavónia						
Északi átmeneti	41,6	19,2	24,0	15,3	58,4	812
Keleti átmeneti	39,4	19,2	20,2	21,3	60,6	846
ÉNy-Felföld	53,4	15,5	16,3	14,9	46,6	868
Északi-Felföld	41,1	14,0	18,3	26,6	58,9	1129
ÉK-Felföld	38,5	10,7	16,1	34,6	61,5	1532
DNy-Erdély	35,4	9,7	23,5	31,4	64,6	1803
Dél-Erdély	44,6	7,8	29,2	18,4	55,4	1652
Kelet-Erdély	46,0	9,0	26,0	19,0	54,0	1388
Erdélyi Medence	50,3	18,3	19,1	12,3	49,7	685
Horvát megyék						
Tengerpart						
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	46,3	12,8	20,4	20,5	53,7	1042
Nagyalföld	52,7	15,7	17,7	14,0	47,3	714
Átmeneti régiók	40,5	19,2	22,2	18,1	59,5	828
Északi-Felföld	45,1	14,5	17,6	22,8	54,9	1042
ÉK-Felföld	38,5	10,7	16,1	34,6	61,5	1532
Erdély	44,6	12,4	23,3	19,7	55,4	1115
Horvátország						
Országos átlag	*45,9*	*14,4*	*20,3*	*19,4*	*54,1*	*943*
	Indexek (országos átlag = 100)					
ÉNy-Dunántúl	105	86	70	130	96	105
DNy-Dunántúl	120	93	95	62	83	93

	100 hold alatt %	100-1000 hold %	1000-10000 hold %	10.000 hold felett %	100 hold felett összesen %	A 100 hold feletti birtokok átlagos területe hold
Közép-Dunántúl	82	85	133	119	115	131
DK-Dunántúl	114	78	50	135	88	112
Kisalföld	101	98	103	97	100	99
Duna-Tisza köze	106	136	80	80	95	70
Tiszántúl	104	103	100	88	97	83
Dél-Alföld	130	95	81	53	75	73
Szlavónia						
Északi átmeneti	90	133	118	79	108	86
Keleti átmeneti	86	133	100	110	112	90
ÉNy-Felföld	116	107	80	77	86	92
Északi-Felföld	90	97	90	137	109	120
ÉK-Felföld	84	74	79	179	114	162
DNy-Erdély	77	68	116	162	120	191
Dél-Erdély	97	54	144	95	102	175
Kelet-Erdély	100	63	128	98	100	147
Erdélyi Medence	110	127	94	63	92	73
Horvát megyék						
Tengerpart						
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	101	89	101	106	99	110
Nagyalföld	115	108	87	72	87	76
Átmeneti régiók	88	133	109	94	110	88
Északi-Felföld	98	100	87	118	101	110
ÉK-Felföld	84	74	79	179	114	162
Erdély	97	86	115	102	102	118
Horvátország						
Horvátországra az összeírás nem terjedt ki						

7.29. Az összes földbirtokosok (nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak is) megoszlása birtoknagyság szerint, 1910-ben

	1000+ hold	100-1000 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	-1 hold	*100 holdon felül* összesen	birtokos 20 hold alatt	birtokos 20-100 holddal
Régiók											
ÉNy-Dunántúl	0,05	0,92	3,13	11,1	13,4	15,5	38,4	17,5	*0,96*	84,8	14,3
DNy-Dunántúl	0,06	0,32	0,52	5,4	16,0	24,0	43,6	10,1	*0,37*	93,7	6,0
Közép-Dunántúl	0,10	0,61	1,04	7,3	15,3	20,3	40,1	15,2	*0,71*	90,9	8,4
DK-Dunántúl	0,04	0,26	0,59	7,3	16,4	19,1	40,1	16,2	*0,29*	91,8	7,9
Kisalföld	0,07	0,47	0,83	5,5	12,9	20,2	44,9	15,1	*0,54*	93,1	6,4
Duna-Tisza köze	0,07	0,86	1,43	7,1	13,6	18,4	42,7	15,9	*0,93*	90,6	8,5
Tiszántúl	0,07	1,24	2,49	10,2	14,7	18,6	38,5	14,2	*1,31*	86,0	12,6
Dél-Alföld	0,04	1,00	2,68	12,6	18,5	20,6	34,9	9,7	*1,04*	83,7	15,3
Szlavónia	0,03	0,36	1,29	9,5	20,6	26,2	33,9	8,1	*0,39*	88,8	10,8
Északi átmeneti	0,13	0,81	1,20	7,5	17,3	24,3	38,6	10,1	*0,94*	90,3	8,7
Keleti átmeneti	0,15	1,24	1,56	8,3	15,4	21,8	40,3	11,3	*1,39*	88,7	9,9
ÉNy-Felföld	0,02	0,16	0,50	7,2	20,2	26,7	40,2	5,1	*0,18*	92,1	7,7
Északi-Felföld	0,05	0,45	0,65	6,5	18,7	26,6	39,2	7,8	*0,50*	92,3	7,2
ÉK-Felföld	0,05	0,60	1,00	5,9	15,4	24,5	45,1	7,5	*0,64*	92,4	6,9
DNy-Erdély	0,04	0,46	0,67	5,3	15,7	27,5	43,6	6,7	*0,50*	93,5	6,0
Dél-Erdély	0,02	0,22	0,53	6,1	16,2	24,5	44,1	8,3	*0,24*	93,1	6,6
Kelet-Erdély	0,02	0,52	1,31	9,4	20,3	24,7	37,6	6,1	*0,55*	88,7	10,8
Erdélyi Medence	0,07	0,71	1,21	8,3	17,0	24,6	42,5	5,7	*0,78*	89,7	9,5
Horvát megyék	0,02	0,11	0,24	4,4	17,7	29,1	42,5	6,0	*0,13*	95,2	4,6
Tengerpart	0,003	0,02	0,15	5,0	19,7	30,6	37,9	6,6	*0,02*	94,8	5,2
Nagyrégiók											
Dunántúl és Kisalföld	0,07	0,53	1,15	7,2	14,8	19,9	41,4	14,9	*0,60*	91,0	8,4
Nagyalföld	0,06	0,98	2,13	9,9	16,1	20,1	38,0	12,7	*1,04*	86,9	12,0
Átmeneti régiók	0,13	0,95	1,32	7,8	16,6	23,4	39,2	10,5	*1,09*	89,8	9,1
Északi-Felföld	0,04	0,37	0,61	6,7	19,1	26,6	39,5	7,0	*0,41*	92,3	7,3
ÉK-Felföld	0,05	0,60	1,00	5,9	15,4	24,5	45,1	7,5	*0,64*	92,4	6,9
Erdély	0,04	0,52	1,01	7,7	17,5	24,9	41,8	6,5	*0,56*	90,7	8,7
Horvátország	0,01	0,08	0,21	4,6	18,3	29,6	41,0	6,2	*0,09*	95,1	4,8
Országos átlag	*0,08*	*0,65*	*1,18*	*7,4*	*16,3*	*23,2*	*40,8*	*10,5*	*0,73*	90,7	8,6

	1000+ hold	100-1000 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	-1 hold	*100 holdon felül* összesen	birtokos 20 hold alatt	birtokos 20-100 holddal
Indexek (országos átlag = 100)											
ÉNy-Dunántúl	60	141	264	151	82	67	94	167	132	93	166
DNy-Dunántúl	74	49	44	74	98	103	107	97	51	103	70
Közép-Dunántúl	135	94	88	99	94	88	98	145	98	100	98
DK-Dunántúl	46	40	50	98	101	83	98	154	40	101	92
Kisalföld	89	73	70	75	79	87	110	144	75	103	74
Duna-Tisza köze	89	133	121	95	84	79	105	152	128	100	99
Tiszántúl	96	190	210	137	90	80	95	136	180	95	147
Dél-Alföld	58	154	227	170	114	89	86	92	143	92	178
Szlavónia	43	55	109	128	127	113	83	77	54	98	125
Északi átmeneti	164	124	101	102	106	105	95	97	129	100	102
Keleti átmeneti	191	191	132	113	94	94	99	108	191	98	115
ÉNy-Felföld	22	25	42	97	124	115	98	49	24	102	89
Északi-Felföld	69	69	55	88	115	115	96	74	69	102	83
ÉK-Felföld	60	92	85	80	94	106	111	71	88	102	81
DNy-Erdély	56	70	56	72	97	119	107	64	69	103	70
Dél-Erdély	29	34	45	83	99	106	108	79	33	103	77
Kelet-Erdély	30	80	111	128	125	107	92	58	75	98	125
Erdélyi Medence	92	108	102	113	105	106	104	54	107	99	111
Horvát megyék	26	16	20	59	109	125	104	57	17	105	54
Tengerpart	3	3	13	68	121	132	93	63	3	105	60
Nagyrégiók											
Dunántúl és Kisalföld	93	82	98	98	91	86	101	142	83	100	98
Nagyalföld	79	151	180	134	99	87	93	122	143	96	140
Átmeneti régiók	173	147	111	106	102	101	96	101	149	99	106
Északi-Felföld	56	56	51	91	118	115	97	67	56	102	85
ÉK-Felföld	60	92	85	80	94	106	111	71	88	102	81
Erdély	58	80	85	104	107	108	103	62	77	100	102
Horvátország	18	12	18	62	113	128	101	59	12	105	56

7.30. A gazdaságok megoszlása kezelési mód szerint 1895-ben

	A gazdaságok területéből			A gazdaságok átlagos területe		
	bérleti gazdaságok %	vegyes gazdaságok %	együtt %	bérleti gazdaságok hold	vegyes gazdaságok hold	tulajdon gazdaságok hold
Régiók						
ÉNy-Dunántúl	17,2	31,9	49,1	76	19	11
DNy-Dunántúl	10,6	13,5	24,2	54	18	10
Közép-Dunántúl	17,0	16,8	33,9	127	36	16
DK-Dunántúl	12,8	14,0	26,8	167	38	11
Kisalföld	8,9	24,1	33,0	46	27	12
Duna-Tisza köze	12,3	20,2	32,5	61	35	13
Tiszántúl	11,8	23,8	35,6	42	35	13
Dél-Alföld	4,8	24,7	29,5	26	26	12
Szlavónia	5,1	15,5	20,6	23	31	16
Északi átmeneti	11,3	20,9	32,2	74	61	14
Keleti átmeneti	13,2	12,0	25,2	117	58	16
ÉNy-Felföld	4,9	9,2	14,1	26	20	15
Északi-Felföld	7,8	15,6	23,4	29	20	14
ÉK-Felföld	4,9	7,1	12,0	27	29	14
DNy-Erdély	2,0	9,3	11,3	15	13	11
Dél-Erdély	1,3	18,2	19,5	7	13	9
Kelet-Erdély	2,6	11,2	13,8	14	20	13
Erdélyi Medence	5,9	10,3	16,1	55	52	13
Horvát megyék	2,3	7,4	9,8	16	17	10
Tengerpart	0,3	6,3	6,6	5	13	8
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	13,4	18,7	32,1	85	26	12
Nagyalföld	8,7	22,1	30,8	39	31	13
Átmeneti régiók	12,2	16,6	28,8	91	60	15
Északi-Felföld	6,7	13,1	19,8	28	20	14
ÉK-Felföld	4,9	7,1	12,0	27	29	14
Erdély	3,9	11,2	15,1	28	21	12
Horvátország	1,9	7,1	9,0	15	16	9
Országos átlag	*8,6*	*16,3*	*25,0*	*50*	*29*	*13*
	Indexek (országos átlag = 100)					
ÉNy-Dunántúl	200	195	197	151	66	86
DNy-Dunántúl	123	83	97	109	62	83
Közép-Dunántúl	198	103	136	253	126	127

	A gazdaságok területéből			A gazdaságok átlagos területe		
	bérleti gazdaságok %	vegyes gazdaságok %	együtt %	bérleti gazdaságok hold	vegyes gazdaságok hold	tulajdon gazdaságok hold
DK-Dunántúl	148	86	107	332	134	86
Kisalföld	103	147	132	92	94	94
Duna-Tisza köze	143	124	130	121	124	105
Tiszántúl	137	146	143	85	121	100
Dél-Alföld	56	151	118	51	90	99
Szlavónia	59	95	83	46	107	127
Északi átmeneti	131	128	129	147	213	111
Keleti átmeneti	154	73	101	232	203	126
ÉNy-Felföld	57	56	56	51	70	116
Északi-Felföld	90	95	94	59	71	113
ÉK-Felföld	57	43	48	55	102	112
DNy-Erdély	23	57	45	30	44	91
Dél-Erdély	15	111	78	14	45	71
Kelet-Erdély	30	68	55	27	70	102
Erdélyi Medence	68	63	65	110	183	103
Horvát megyék	27	45	39	32	59	78
Tengerpart	3	38	26	10	45	66
Nagyrégiók						
Dunántúl és Kisalföld	156	115	129	169	91	97
Nagyalföld	101	135	123	78	107	104
Átmeneti régiók	142	101	115	182	209	118
Északi-Felföld	78	80	79	56	71	114
ÉK-Felföld	57	43	48	55	102	112
Erdély	45	69	61	56	75	95
Horvátország	22	44	36	29	55	74

7.31. A bérlők megoszlása a bérlet nagysága szerint 1910-ben, százalékban

	1000 + hold	200-1000 hold	100-200 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	-1 hold	*100 holdon felül összesen*	a birtokosok közül bérlő is %	csak bérlő A bérlők %-a	száz birtokosra jutó bérlő
Régiók													
ÉNy-Dunántúl	0,14	0,24	0,13	0,2	1,0	3,2	10,7	61,6	22,7	*0,51*	19,2	23,4	25,0
DNy-Dunántúl	0,31	0,73	0,25	0,3	1,1	2,7	7,9	67,8	18,9	*1,28*	8,9	18,7	11,0
Közép-Dunántúl	0,85	1,03	0,38	0,7	2,7	8,6	16,3	56,4	13,1	*2,25*	9,5	27,6	13,1
DK-Dunántúl	0,75	1,20	0,60	1,2	3,6	7,6	14,5	45,7	24,8	*2,54*	5,1	28,5	7,1
Kisalföld	0,53	1,62	0,74	0,8	2,5	6,0	13,6	58,3	15,9	*2,88*	9,9	20,6	12,4
Duna-Tisza köze	0,46	1,40	2,05	4,3	11,7	11,6	14,8	41,8	11,9	*3,91*	6,4	39,2	10,5
Tiszántúl	0,24	0,97	1,06	2,9	12,9	17,8	19,0	39,6	5,4	*2,26*	8,4	47,5	16,0
Dél-Alföld	0,13	0,42	0,63	1,7	6,9	12,4	18,9	53,1	5,8	*1,17*	11,2	30,4	16,0
Szlavónia	0,33	0,50	0,58	1,1	5,5	9,8	24,4	52,5	5,2	*1,41*	6,4	21,5	8,2
Északi átmeneti	0,96	3,66	1,16	1,4	4,6	9,9	17,1	51,6	9,6	*5,78*	4,6	30,7	6,6
Keleti átmeneti	0,75	2,22	1,17	1,4	3,8	6,3	14,6	64,6	5,1	*4,14*	4,8	61,6	12,4
ÉNy-Felföld	0,21	1,71	0,68	0,6	2,3	5,5	10,0	62,0	17,0	*2,60*	2,5	43,2	4,5
Északi-Felföld	0,20	1,48	0,55	0,4	1,8	5,5	15,8	62,4	11,8	*2,24*	4,6	28,3	6,4
ÉK-Felföld	0,43	1,67	0,81	1,0	1,9	4,1	10,4	62,9	16,7	*2,91*	2,9	33,8	4,4
DNy-Erdély	0,09	0,43	0,28	0,4	1,7	4,5	11,9	74,6	6,0	*0,81*	3,0	26,8	4,1
Dél-Erdély	0,05	0,40	0,43	0,6	2,0	4,4	11,3	66,9	13,9	*0,87*	4,9	22,2	6,3
Kelet-Erdély	0,12	0,43	0,57	1,0	1,9	4,4	10,1	65,1	16,3	*1,13*	3,8	36,6	6,0
Erdélyi Medence	1,05	3,94	1,81	2,1	4,9	6,1	11,1	60,2	8,7	*6,80*	1,8	42,7	3,1
Horvát megyék	0,04	0,20	0,08	0,2	0,7	2,1	7,2	69,8	19,7	*0,32*	3,1	21,7	3,9
Tengerpart	0,00	0,00	0,00	0,0	1,2	5,1	14,2	63,4	16,1	*0,00*	0,9	22,1	1,2
Nagyrégiók													
Dunántúl és Kisalföld	0,52	0,97	0,41	0,6	2,1	5,6	12,6	59,2	17,9	*1,89*	9,6	23,4	12,5
Nagyalföld	0,24	0,78	1,02	2,5	9,6	13,9	18,7	46,5	6,7	*2,04*	8,6	37,0	13,7
Átmeneti régiók	0,83	2,74	1,17	1,4	4,1	7,6	15,5	59,9	6,8	*4,74*	4,7	50,4	9,4
Északi-Felföld	0,21	1,56	0,60	0,5	2,0	5,5	13,8	62,2	13,6	*2,36*	3,7	33,4	5,6
ÉK-Felföld	0,43	1,67	0,81	1,0	1,9	4,1	10,4	62,9	16,7	*2,91*	2,9	33,8	4,4
Erdély	0,37	1,44	0,83	1,1	2,8	4,9	11,1	66,2	11,3	*2,64*	3,0	32,5	4,4
Horvátország	0,04	0,18	0,08	0,2	0,7	2,3	7,8	69,3	19,4	*0,29*	2,6	21,8	3,3
Országos átlag	*0,40*	*1,16*	*0,78*	*1,5*	*5,3*	*8,8*	*15,0*	*55,7*	*11,4*	*2,35*	*5,9*	*33,5*	*8,9*

	1000 + hold	200-1000 hold	100-200 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	-1 hold	*100 holdon felül összesen*	a birtokosok közül bérlő is %	csak bérlő A bérlők %-a	száz birtokosra jutó bérlő
Indexek (országos átlag = 100)													
ÉNy-Dunántúl	36	20	16	14	19	37	72	111	199	*22*	322	70	280
DNy-Dunántúl	77	63	31	23	21	31	53	122	166	*55*	150	56	123
Közép-Dunántúl	213	88	48	49	51	97	109	101	115	*96*	159	82	146
DK-Dunántúl	188	103	76	80	69	86	97	82	218	*108*	86	85	80
Kisalföld	132	139	94	56	48	67	91	105	139	*123*	166	62	139
Duna-Tisza köze	115	120	261	288	222	131	99	75	105	*166*	107	117	117
Tiszántúl	60	83	134	198	244	202	127	71	48	*96*	141	142	178
Dél-Alföld	32	36	80	111	130	141	126	95	51	*50*	188	91	180
Szlavónia	83	43	74	77	105	111	163	94	45	*60*	108	64	91
Északi átmeneti	240	315	148	97	88	112	114	93	84	*246*	77	92	74
Keleti átmeneti	190	191	149	95	71	72	98	116	45	*177*	80	184	139
ÉNy-Felföld	54	147	86	41	43	62	67	111	150	*111*	43	129	50
Északi-Felföld	51	127	71	26	34	63	106	112	104	*95*	77	84	71
ÉK-Felföld	107	143	104	70	36	47	70	113	147	*124*	49	101	49
DNy-Erdély	24	37	36	25	33	51	79	134	53	*34*	50	80	46
Dél-Erdély	12	34	55	38	38	50	75	120	122	*37*	82	66	70
Kelet-Erdély	31	37	73	70	36	50	67	117	143	*48*	64	109	68
Erdélyi Medence	265	339	230	141	93	69	74	108	77	*290*	30	128	35
Horvát megyék	10	17	10	12	13	24	48	125	173	*14*	52	65	44
Tengerpart	0	0	0	0	23	57	95	114	142	*0*	15	66	13
Nagyrégiók													
Dunántúl és Kisalföld	130	83	52	41	39	64	85	106	157	*81*	161	70	140
Nagyalföld	60	67	130	169	183	157	125	84	59	*87*	145	111	153
Átmeneti régiók	208	236	149	96	77	86	104	108	59	*202*	79	150	105
Északi-Felföld	52	134	76	31	37	62	93	112	119	*101*	62	100	62
ÉK-Felföld	107	143	104	70	36	47	70	113	147	*124*	49	101	49
Erdély	92	124	106	73	52	56	74	119	99	*113*	50	97	50
Horvátország	10	15	10	11	14	26	52	124	170	*13*	43	65	37

7.32. A felnőtt (24 éven felüli) férfiak adózási viszonyai 1910-ben

			A földbirtokosok közül földadót fizet					
	őstermelő az összes %-a	birtokos az őstermelők %-a	5 K alatt %	5-10 K %	10-20 K %	20-50 K %	50 K felett %	*20 K felett összesen* %
Régiók								
ÉNy-Dunántúl	60,7	42,2	3,5	10,8	21,4	34,6	29,8	64,4
DNy-Dunántúl	70,8	51,5	11,4	22,8	30,7	27,9	7,2	35,1
Közép-Dunántúl	66,7	39,0	6,9	16,6	27,3	34,9	14,3	49,2
DK-Dunántúl	64,8	46,6	6,3	13,5	22,9	36,5	20,7	57,2
Kisalföld	63,3	42,8	11,5	20,9	27,0	27,3	13,3	40,6
Duna-Tisza köze	57,9	38,7	11,3	17,7	25,1	28,9	17,0	46,0
Tiszántúl	66,2	35,0	10,3	16,4	22,0	26,7	24,4	51,2
Dél-Alföld	65,3	42,8	5,1	11,4	20,9	29,9	32,6	62,5
Szlavónia								
Északi átmeneti	60,0	46,5	16,2	23,3	27,8	24,5	8,2	32,7
Keleti átmeneti	72,5	40,1	27,9	25,9	22,4	17,0	6,9	23,9
ÉNy-Felföld	71,7	61,5	52,9	28,5	12,9	4,7	1,0	5,7
Északi-Felföld	55,8	62,9	34,2	31,6	21,6	10,7	1,9	12,6
ÉK-Felföld	70,2	55,4	51,5	26,4	14,5	6,1	1,4	7,5
DNy-Erdély	70,4	58,9	38,3	30,5	20,6	9,3	1,3	10,6
Dél-Erdély	67,5	63,9	33,2	30,2	23,3	11,3	1,9	13,2
Kelet-Erdély	73,7	58,3	54,2	24,2	13,4	6,8	1,4	8,2
Erdélyi Medence	76,1	51,6	38,6	30,3	20,4	8,9	1,9	10,7
Horvát megyék								
Tengerpart								
Nagyrégiók								
Dunántúl és Kisalföld	65,9	44,3	8,7	18,2	26,9	31,6	14,5	46,1
Nagyalföld	63,6	39,0	8,3	14,6	22,3	28,6	26,2	54,8
Átmeneti régiók	66,3	43,0	22,1	24,6	25,0	20,7	7,6	28,2
Északi-Felföld	61,7	62,3	42,1	30,3	17,9	8,2	1,5	9,7
ÉK-Felföld	70,2	55,4	51,5	26,4	14,5	6,1	1,4	7,5
Erdély	73,0	56,2	40,4	29,3	19,7	9,0	1,7	10,6
Horvátország								
Országos átlag	*66,7*	*46,5*	*23,4*	*22,4*	*22,3*	*20,4*	*11,4*	*31,9*
	Indexek (országos átlag = 100)							
ÉNy-Dunántúl	91	91	15	48	96	169	261	202
DNy-Dunántúl	106	111	49	102	137	137	63	110

			A földbirtokosok közül földadót fizet					
	őstermelő az összes %-a	birtokos az őstermelők %-a	5 K alatt %	5-10 K %	10-20 K %	20-50 K %	50 K felett %	*20 K felett összesen* %
Közép-Dunántúl	100	84	29	74	122	171	125	155
DK-Dunántúl	97	100	27	61	103	179	181	180
Kisalföld	95	92	49	93	121	134	116	127
Duna-Tisza köze	87	83	48	79	112	142	149	144
Tiszántúl	99	75	44	73	99	131	214	161
Dél-Alföld	98	92	22	51	94	146	285	196
Szlavónia								
Északi átmeneti	90	100	69	104	124	120	72	103
Keleti átmeneti	109	86	119	116	100	83	61	75
ÉNy-Felföld	107	132	226	128	58	23	9	18
Északi-Felföld	84	135	146	141	96	52	17	40
ÉK-Felföld	105	119	220	118	65	30	12	24
DNy-Erdély	106	127	163	136	92	45	12	33
Dél-Erdély	101	137	142	135	105	55	17	42
Kelet-Erdély	110	125	231	108	60	33	13	26
Erdélyi Medence	114	111	165	135	91	43	16	34
Horvát megyék								
Tengerpart								
Nagyrégiók								
Dunántúl és Kisalföld	99	95	37	81	121	155	127	145
Nagyalföld	95	84	36	65	100	140	229	172
Átmeneti régiók	99	93	94	110	112	101	66	89
Északi-Felföld	92	134	180	135	80	40	13	30
ÉK-Felföld	105	119	220	118	65	30	12	24
Erdély	109	121	173	131	88	44	14	33
Horvátország								

Az összeírás Horvátországra nem terjedt ki.

7.33. A földadó-kataszter kiigazítása, 1909-1914

	egy birtok hány földrészletből állt	egy földrészlet átlagos területe hold	egy birtok átlagos területe hold	**ugar** a szántóföld %-a	**műtrágyázás** szuperfoszfát kg/hold 1911
Régiók					
ÉNy-Dunántúl	6,60	1,17	7,69	4,45	16,71
DNy-Dunántúl	11,53	0,68	7,88	2,16	12,26
Közép-Dunántúl	9,12	1,34	12,20	5,83	16,81
DK-Dunántúl	9,13	0,83	7,53	9,84	6,77
Kisalföld	8,85	0,77	6,80	4,69	29,42
Duna-Tisza köze	7,06	1,17	8,28	8,49	8,56
Tiszántúl	5,24	1,96	10,25	2,59	3,51
Dél-Alföld	5,83	1,63	9,48	2,59	5,41
Szlavónia	10,23	1,35	13,86	4,30	nincs adat
Északi átmeneti	12,48	0,93	11,63	13,65	9,31
Keleti átmeneti	7,93	1,54	12,20	12,38	2,45
ÉNy-Felföld	28,88	0,38	10,91	17,65	13,39
Északi-Felföld	17,96	0,74	13,31	13,18	8,28
ÉK-Felföld	11,01	1,25	13,76	21,46	4,18
DNy-Erdély	10,39	1,40	14,58	9,50	1,89
Dél-Erdély	12,29	0,89	10,91	15,32	2,11
Kelet-Erdély	11,42	1,28	14,59	25,15	0,72
Erdélyi Medence	11,24	1,07	11,99	20,61	2,65
Horvát megyék	9,32	0,80	7,47	7,00	nincs adat
Tengerpart	8,86	1,17	10,35	14,60	nincs adat
Nagyrégiók					
Dunántúl és Kisalföld	9,31	0,91	8,51	5,47	17,16
Nagyalföld	6,44	1,53	9,83	3,90	5,44
Átmeneti régiók	10,39	1,14	11,89	12,96	5,57
Északi-Felföld	22,03	0,56	12,42	14,87	10,25
ÉK-Felföld	11,01	1,25	13,76	21,46	4,18
Erdély	11,27	1,15	12,90	18,32	2,13
Horvátország	9,19	0,90	8,31	8,67	
Országos átlag	*9,74*	*1,07*	*10,47*	*8,86*	*8,01*
	Indexek (országos átlag = 100)				
ÉNy-Dunántúl	68	108	73	50	209
DNy-Dunántúl	118	64	75	24	153
Közép-Dunántúl	94	124	117	66	210

	egy birtok hány földrészletből állt	egy földrészlet átlagos területe hold	egy birtok átlagos területe hold	**ugar** a szántóföld %-a	**műtrágyázás** szuperfoszfát kg/hold 1911
DK-Dunántúl	94	77	72	111	84
Kisalföld	91	71	65	53	367
Duna-Tisza köze	72	109	79	96	107
Tiszántúl	54	182	98	29	44
Dél-Alföld	60	151	91	29	68
Szlavónia	105	126	132	49	
Északi átmeneti	128	87	111	154	116
Keleti átmeneti	81	143	116	140	31
ÉNy-Felföld	296	35	104	199	167
Északi-Felföld	184	69	127	149	103
ÉK-Felföld	113	116	131	242	52
DNy-Erdély	107	131	139	107	24
Dél-Erdély	126	83	104	173	26
Kelet-Erdély	117	119	139	284	9
Erdélyi Medence	115	99	115	233	33
Horvát megyék	96	75	71	79	
Tengerpart	91	109	99	165	
Nagyrégiók					
Dunántúl és Kisalföld	96	85	81	62	214
Nagyalföld	66	142	94	44	68
Átmeneti régiók	107	106	114	146	70
Északi-Felföld	226	52	119	168	128
ÉK-Felföld	113	116	131	242	52
Erdély	116	107	123	207	27
Horvátország	94	84	79	98	

7.34. Jelzálogkölcsönök és mezőgazdasági átalány- és jégkár biztosítás 1910-ben

	Jelzálogkölcsön állomány		Biztosított érték	
	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold mûvelt területre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold mûvelt területre korona
Régiók				
ÉNy-Dunántúl	264	92	450	157
DNy-Dunántúl	172	89	253	131
Közép-Dunántúl	251	85	619	208
DK-Dunántúl	161	58	382	137
Kisalföld	148	67	400	180
Duna-Tisza köze	269	104	352	137
Tiszántúl	298	118	343	136
Dél-Alföld	361	118	310	101
Szlavónia	118	45	207	79
Északi átmeneti	232	87	327	123
Keleti átmeneti	226	91	281	113
ÉNy-Felföld	74	42	68	39
Északi-Felföld	111	40	96	35
ÉK-Felföld	80	37	67	32
DNy-Erdély	72	37	34	17
Dél-Erdély	102	43	28	12
Kelet-Erdély	73	28	93	35
Erdélyi Medence	96	43	100	45
Horvát megyék	27	19	16	12
Tengerpart	3	2	1	1
Nagyrégiók				
Dunántúl és Kisalföld	195	78	430	172
Nagyalföld	290	106	317	116
Átmeneti régiók	229	89	302	118
Északi-Felföld	94	41	84	37
ÉK-Felföld	80	37	67	32
Erdély	87	39	73	33
Horvátország	21	15	13	9
Országos átlag	*177*	*74*	*236*	*99*
Indexek (országos átlag = 100)				
ÉNy-Dunántúl	150	124	191	158
DNy-Dunántúl	97	120	107	132

	Jelzálogkölcsön állomány		Biztosított érték	
	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold mûvelt területre korona	egy mezőgazd. lakosra korona	egy hold mûvelt területre korona
Közép-Dunántúl	142	114	262	210
DK-Dunántúl	91	78	162	138
Kisalföld	84	90	170	182
Duna-Tisza köze	152	140	149	138
Tiszántúl	169	158	145	137
Dél-Alföld	205	158	131	102
Szlavónia	67	61	88	80
Északi átmeneti	131	118	139	124
Keleti átmeneti	128	122	119	114
ÉNy-Felföld	42	57	29	40
Északi-Felföld	63	54	41	35
ÉK-Felföld	45	50	29	32
DNy-Erdély	41	49	14	17
Dél-Erdély	58	58	12	12
Kelet-Erdély	41	37	39	35
Erdélyi Medence	54	58	42	46
Horvát megyék	15	26	7	12
Tengerpart	2	3	1	1
Nagyrégiók				
Dunántúl és Kisalföld	111	105	182	173
Nagyalföld	164	143	134	117
Átmeneti régiók	129	120	128	119
Északi-Felföld	53	55	35	37
ÉK-Felföld	45	50	29	32
Erdély	49	52	31	33
Horvátország	12	20	5	9

7.35.

	Eszköz- és gépindex 33 változó indexeinek átlaga	**Hozamindex 32 növény** átlagtermésének súlyozott átlaga	**17 modernizációs változó** indexeinek átlaga
Régiók			
ÉNy-Dunántúl	296	109	140
DNy-Dunántúl	121	97	103
Közép-Dunántúl	175	101	149
DK-Dunántúl	191	113	121
Kisalföld	189	109	133
Duna-Tisza köze	133	96	129
Tiszántúl	105	105	143
Dél-Alföld	117	114	124
Szlavónia	122	91	92
Északi átmeneti	107	94	119
Keleti átmeneti	74	98	131
ÉNy-Felföld	88	86	55
Északi-Felföld	102	94	75
ÉK-Felföld	45	90	73
DNy-Erdély	41	91	68
Dél-Erdély	93	114	72
Kelet-Erdély	56	95	57
Erdélyi Medence	43	90	70
Horvát megyék	60	71	47
Tengerpart	23	45	24
Nagyrégiók			
Dunántúl és Kisalföld	190	105	134
Nagyalföld	116	103	129
Átmeneti régiók	96	95	123
Északi-Felföld	98	92	69
ÉK-Felföld	45	90	73
Erdély	58	97	67
Horvátország	47	62	39
Országos átlag	*100*	*100*	*100*
	Indexek (országos átlag = 100)		
ÉNy-Dunántúl	296	109	140
DNy-Dunántúl	121	97	103

	Eszköz- és gépindex 33 változó indexeinek átlaga	**Hozamindex 32 növény** átlagtermésének súlyozott átlaga	**17 modernizációs változó** indexeinek átlaga
Közép-Dunántúl	175	101	149
DK-Dunántúl	191	113	121
Kisalföld	189	109	133
Duna-Tisza köze	133	96	129
Tiszántúl	105	105	143
Dél-Alföld	117	114	124
Szlavónia	122	91	92
Északi átmeneti	107	94	119
Keleti átmeneti	74	98	131
ÉNy-Felföld	88	86	55
Északi-Felföld	102	94	75
ÉK-Felföld	45	90	73
DNy-Erdély	41	91	68
Dél-Erdély	93	114	72
Kelet-Erdély	56	95	57
Erdélyi Medence	43	90	70
Horvát megyék	60	71	47
Tengerpart	23	45	24
Nagyrégiók			
Dunántúl és Kisalföld	190	105	134
Nagyalföld	116	103	129
Átmeneti régiók	96	95	123
Északi-Felföld	98	92	69
ÉK-Felföld	45	90	73
Erdély	58	97	67
Horvátország	47	62	39

7.36. A fontosabb növények átlagtermései (q/hold)

	búza	rozs	árpa	zab	kukorica	burgonya	cukorrépa
Régiók							
ÉNy-Dunántúl	7,94	7,41	7,88	7,14	10,41	49,90	135
DNy-Dunántúl	6,73	6,28	6,59	6,07	9,31	43,26	137
Közép-Dunántúl	7,14	6,90	6,48	6,20	10,47	46,04	123
DK-Dunántúl	7,74	7,41	7,46	7,47	11,25	47,64	150
Kisalföld	7,60	7,20	8,39	6,62	10,81	57,52	127
Duna-Tisza köze	6,69	6,31	6,57	5,90	9,13	37,63	124
Tiszántúl	7,11	7,01	7,71	6,79	9,82	38,35	142
Dél-Alföld	7,17	7,03	8,21	7,41	11,96	42,61	153
Szlavónia	6,60	6,13	5,90	4,78	9,62	49,99	79
Északi átmeneti	6,57	5,90	6,38	5,30	8,53	44,86	120
Keleti átmeneti	6,61	6,45	7,14	6,31	8,72	43,83	143
ÉNy-Felföld	6,76	5,74	6,31	4,72	10,23	43,94	157
Északi-Felföld	6,17	5,85	6,06	5,28	7,44	49,16	100
ÉK-Felföld	6,29	6,27	6,24	5,40	7,55	43,13	107
DNy-Erdély	6,08	5,39	6,33	5,56	8,91	32,68	113
Dél-Erdély	7,00	6,96	9,88	7,85	8,85	62,97	141
Kelet-Erdély	6,30	6,33	6,51	5,85	7,77	47,79	108
Erdélyi Medence	5,97	5,90	6,48	6,09	7,96	36,75	126
Horvát megyék	5,19	4,47	4,38	3,36	6,74	45,95	56
Tengerpart	3,52	3,03	3,38	2,13	5,01	34,95	59
Nagyrégiók							
Dunántúl és Kisalföld	7,32	6,90	7,52	6,55	10,53	49,10	129
Nagyalföld	7,05	6,48	7,31	6,71	10,79	40,53	132
Átmeneti régiók	6,59	6,25	6,58	5,73	8,68	44,39	127
Északi-Felföld	6,39	5,82	6,16	5,06	7,97	47,30	155
ÉK-Felföld	6,29	6,27	6,24	5,40	7,55	43,13	107
Erdély	6,16	6,17	7,25	6,23	8,31	47,08	131
Horvátország	4,96	4,19	3,97	3,01	6,54	42,50	56
Országos átlag	*6,82*	*6,39*	*7,04*	*6,08*	*9,60*	*45,60*	*130*

	búza	rozs	árpa	zab	kukorica	burgonya	cukorrépa
	Indexek (országos átlag = 100)						
ÉNy-Dunántúl	116	116	112	118	108	109	104
DNy-Dunántúl	99	98	94	100	97	95	105
Közép-Dunántúl	105	108	92	102	109	101	95
DK-Dunántúl	113	116	106	123	117	104	115
Kisalföld	111	113	119	109	113	126	97
Duna-Tisza köze	98	99	93	97	95	83	95
Tiszántúl	104	110	110	112	102	84	109
Dél-Alföld	105	110	117	122	125	93	117
Szlavónia	97	96	84	79	100	110	61
Északi átmeneti	96	92	91	87	89	98	92
Keleti átmeneti	97	101	101	104	91	96	110
ÉNy-Felföld	99	90	90	78	107	96	120
Északi-Felföld	90	92	86	87	77	108	77
ÉK-Felföld	92	98	89	89	79	95	82
DNy-Erdély	89	84	90	92	93	72	87
Dél-Erdély	103	109	140	129	92	138	109
Kelet-Erdély	92	99	92	96	81	105	83
Erdélyi Medence	87	92	92	100	83	81	97
Horvát megyék	76	70	62	55	70	101	43
Tengerpart	52	47	48	35	52	77	45
Nagyrégiók							
Dunántúl és Kisalföld	107	108	107	108	110	108	99
Nagyalföld	103	101	104	110	112	89	101
Átmeneti régiók	97	98	93	94	90	97	98
Északi-Felföld	94	91	87	83	83	104	119
ÉK-Felföld	92	98	89	89	79	95	82
Erdély	90	97	103	102	87	103	101
Horvátország	73	66	56	50	68	93	43

Utószó

Az egyes fejezeteket figyelmesen elolvasók valószínűleg egyetértenek abban, hogy a korszerű matematikai statisztikai eljárások felhasználása nem öncélúan történt. Egyszerűen kísérletet tettünk arra, amint a bevezetőben is ígértük, hogy egy nagyméretű adatbázis, modern technikai eszközök valamint egy viszonylag újfajta módszer birtokában más megközelítést is alkalmazunk annak érdekében, hogy feltárjuk a gazdaság egyik szektorának regionális szerkezetét. Másfél évtizeddel korábban még a hagyományos statisztikai számítások elvégzésére is kevés lett volna egy kutató élete ekkora méretű adatbázis esetén.

Úgy véljük tehát, hogy ma már szükséges a modern technika nyújtotta előnyök felhasználása is ilyen szintű vizsgálatokhoz a történettudományban is. E sorok írója mosolyogva gondol önmagára, amikor kb. 10 évvel ezelőtt első PhD tervezetében a teljes magyar gazdaság térszerkezetének vizsgálatát tűzte ki célul az Osztrák–Magyar Monarchia egészét tekintve.

A regionális szerkezet ilyetén feltárása után lehetősége nyílik a kutatóknak arra, hogy az egyes régiók és alrégiók egyediségét más típusú források bevonásával alaposan szemügyre vegyék és válaszokat találjanak bizonyos kérdésekre vagy éppen újabb kérdőjelekkel ösztönözzék a további kutatásokat.

A természetföldrajzi és különösen a nemzetiségi régiók elemzése során nekünk is alkalmunk adódott, hogy a statisztikai adatok tömegét bizonyos korabeli írott forrásokkal és dokumentumokkal szembesítsük. Mindkét fejezetünkben – bár eltérő irányból indultunk – hasonló eredményekre jutottunk. A faktor- és cluster-analízissel végzett vizsgálataink pedig egyrészt megerősítették ezeket, másrészt tovább finomították meglátásainkat illetve a magyar agrárium térszerkezetét. Mindhárom fejezet egyértelműen bemutatta, hogy két, egymástól fejlettségében jól elkülöníthető csoportot alkottak az egyes régiók. Helyzetük kialakulásában lényeges szempontnak bizonyult az, hogy kedvező domborzati, éghajlati és talajviszonyokkal rendelkeznek-e, de már nem ezek a természeti adottságok voltak a döntőek, hanem a humán erőforrások minősége. Az volt a meghatározó, hogy az emberi tényező hogyan alkalmazkodott és próbálta meg a mostohább körülményeket ellensúlyozni. Mindhárom fejezetben, bár különböző típusú regionális beosztásokkal dolgoztunk, ugyanazok a térségek tartoztak hasonló okok következtében kedvezőtlen adottságaik ellenére is a felzárkózókhoz.

Munkánk eredményeképpen már van egy vázlatos képünk arról, hogy a Monarchia felbomlása előtti időszakban, a „boldog békeidők" utolsó éveiben milyen volt a magyar mezőgazdaság regionális szerkezete. Nincsenek még ismereteink azonban arról, hogy ezek a régiók honnan indultak és mi történt velük útközben, milyen tényezők segítették elő vagy akadályozták fejlődésüket: pl. a nemzetiségi fejezetben gyakran idézett Egán Ede kormánybiztos által vezényelt

„hegyvidéki akció" előtt milyen állapotok uralkodtak a ruszin régióban és megcáfolhatjuk-e a közeljövőben azt a szakirodalomban általánosan elterjedt véleményt, hogy az akció nem volt túl sikeres. Egyelőre ui. csak azt írhattuk le könyvünkben, hogy az ottani állatállomány nagysága és szerkezete, amely az országos átlagnál jobbnak bizonyult, valószínűleg – egyebek között – az akció eredményességének köszönhetően alakult így.

Azért, hogy az ehhez hasonló kételyeink bizonyosságot nyerjenek, folytatjuk munkánkat: jelenleg két korábbi, a dualizmus időszakából vett időmetszet (1873–1877 és 1886–1890) segítségével próbáljuk meg bemutatni azt az utat, amelyet az egyes régiók közel 50 év alatt, a magyar gazdaság mindmáig legdinamikusabban növekvő időszakában megtettek.

Bibliográfia

Források

A Magyar Szent Korona országainak állatlétszáma az 1911-ik évi február 28-iki állapot szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 41. kötet. Budapest 1913.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 52. kötet. Budapest, 1912.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve; föld- és házbirtokviszonyok. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 56. kötet. Budapest, 1915.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Részletes demográfia. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 61. kötet. Budapest, 1916.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Végeredmények. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 64. kötet. Budapest, 1912, 1920.

A Magyar Szent Korona országainak 1882–1913. évi külkereskedelmi forgalma. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 63. Budapest, 1923.

A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi mezőgazdasági termelése. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 66. kötet. Budapest, 1924.

A Magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása, 1899–1913. MSK Új sorozat 67. Budapest, 1918.

A Magyar Korona országainak gyáripara az 1906–1913 évben. Szerk.: Edvi Illés Aladár. III. köt.

Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam. XIV., XV., XVI., XVII., XVIII. Budapest, 1906–1910.

A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. I. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése és az összeírás főbb eredményei községenkint. Budapest, 1897.

A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. IV. A gazdaságok megoszlása jelleg és nagyság szerint. Budapest, 1900.

A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. V. Végeredmények. Budapest, 1900.

A Magyar Szent Korona országainak hitelintézetei az 1894–1909. években. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 35. Budapest, 1913.

Az 1909. évi V. t.-cikk alapján végrehajtott földadókataszter kiigazítás végeredményeinek kimutatása. Budapest 1917.

Fejér vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme mívelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-czikk alapján végrehajtott kiigazítás után. Budapest 1914. (Valamennyi magyarországi vármegyére külön füzet jelent meg.)

Površina i katastralni čisti prihod poreznih općina županije Bjelovarsko-Križevačke po težatbenim vrstima i razredima nakon katastralnog izpravka, provedenog na temelju zak. član. V:1909. Budapest 1915. (Valamennyi horvátországi vármegyére külön kötet jelent meg.)

A hegyvidéki, erdélyrészi (székelyföldi) és felvidéki gazdasági akciók 1909. évi működésének ismertetése. Budapest, 1910. A m. kir. Földművelésügyi minister kiadványai, 1910, 21.

Statisztikai melléklet „Az országgyűlési képviselők választásáról" szóló törvényjavaslathoz. In Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXIII. kötet. Budapest, 1913. 185–547.

Irodalom

A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. I-II.kötet Budapest, 1972.

A regionális elemzések módszerei. Szerk.: Kulcsár Viktor. Budapest, 1976.

A székelyföldi gazdasági actio 1905. évi működésének ismertetése. Összeállította: Koós Mihály. Budapest, 1906.

Anderberg, M. R. : Cluster Analysis for Applications. New York – London, 1974.

Andrásfalvy Bertalan: Néprajzi csoport, kistáj és régió. In Népi kultúra – népi társadalom 11–12. Budapest, 1980. 39–58.

Andrásfalvy Bertalan: Ellentétes értékrendek összeütközése és a polgárosodás. *Tiszatáj*, 1973/8. 105–110.

Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Budapest, 1888–1896.

Bácskai Vera – Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest 1984.,

Bácskai Vera: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején. Budapest 1988.

Balás Árpád – Hensch Árpád: *Földmívelés*. In *Magyarország földmívelése, 1896*. a Földmívelésügyi M. Kir. Minister által kiadott kötet.

Balassa Iván: Az eke és a szántás története Magyarországon. Budapest, 1973.

Balla Antal: A legújabbkor gazdaságtörténete. Budapest, 1935.

Balogh István: A paraszti gazdálkodás és a termelési technika. In A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. I.kötet Budapest, 1972. 349–429.

Balogh István: A paraszti művelődés. In A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. II.kötet Budapest, 1972. 487–565.

Barabás Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete. *Közgazdasági Szemle*, 1901.

Bartke István: A területi struktúra elemzésének feladatai és módszerei. In A regionális elemzések módszerei. Szerk.: Kulcsár Viktor. Budapest, 1976. 44–65.

Beluszky Pál: Hittétel vagy a gazdasági földrajz alapkategóriája – avagy léteznek-e komplex gazdasági körzetek? *Földrajzi Értesítő* 1982/2–3. 315 –323.

Beluszky Pál: Magyarország városhálózata 1900-ban. In Tér – Idő – Társadalom. Szerk. Tóth József. Pécs, 1990. 92–133.

Beluszky Pál: Polgárosodásunk törékeny váza – Városhálózatunk a századfordulón. *Tér és Társadalom* 4. 1990, 3–4. 13–56.

Beluszky Pál: Magyarország településföldrajza. Általános rész. Budapest–Pécs, 1999.

Beluszky Pál: A modernizáció területi különbségei a századelő Magyarországán. *Rubicon,* 2001/8–9. 27–33.

Beluszky Pál: A Nagyalföld történeti földrajza. Budapest–Pécs, 2001.

Berend T. Iván – Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Budapest, 1972.

Berend T. Iván – Ránki György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Budapest, 1969.

Berend T. Iván – Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848–1944. Budapest, 1973.

Bernát Tibor – Enyedy György: A magyar mezőgazdaság területi problémái. Budapest, 1977.

Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1896. Torontál megye

Borszéky Soma: Székelyvasutat a székelységnek. Székelyudvarhely, 1905.

Bortz, Jürgen: Statistik für Sozialwissenschaftler. Berlin–Heidelberg–New York–Tokyo, 1985.

Bulla Béla–Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza. Budapest, 1999.

Eckhart Ferenc: A magyar közgazdaság száz éve, 1841–1941. Budapest, 1973.

Egyed Ákos: A parasztság Erdélyben a századfordulón. Bukarest, 1975.

Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914. Bukarest, 1981.

Enesei Dorner Béla: Az erdélyi szászok mezőgazdasága. Győr, 1910.

Enyedy György: A magyar mezőgazdaság földrajzi típusai. Budapest 1965.

Erdély története III. kötet 1830-tól napjainkig. Szerk.: Szász Zoltán. Budapest, 1986.

Everitt, B. S.: Cluster Analysis. London 1974.

Faragó Tamás: Településtörténet, történeti táj, történeti térbeliség. Történeti Statisztikai Tanulmányok, 5. Budapest, 1984.

Fehér György: A műtrágyázási technológia kialakulása és a műtrágyák használatának elterjedése Magyarországon az I. világháború előtt. *Agrártörténeti Szemle*, 1985/3–4. 395–434.

Fellner Frigyes: Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme. Budapest, 1916.

Fodor Ferenc: A Felvidék. Budapest, 1938.

Fodor Ferenc: Erdély földrajza. Budapest, 1936.

Fodor Ferenc: Magyarország gazdaságföldrajza. A főiskolai hallgatóság, a magyar gazdaközösség, közgazdák, iparosok és kereskedők számára. Budapest, 1924.

Fodor Ferenc: Magyarország mezőgazdasági földrajza. Budapest, 1929. 37–41.

Fodor Ferenc: A mezőgazdasági termelés színvonala Magyarországon a néprajzi és népsűrűségi viszonyok alapján. *Magyar Statisztikai Szemle* 1928/7. 745–755.

Fodor László: A termelőerők területi koncentrációja, agglomerációk, Budapest. Budapest, 1976.

Foucart, Thierry: Analyse factorielle. Paris, 1982.

Francia László: A faktoranalízis és alkalmazása területi vizsgálatokban. In A regionális elemzések módszerei. Szerk.: Kulcsár Viktor. Budapest, 1976. 264–310.

Frangeš, Otto von: Die sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft, Berlin, 1937.

Frangeš, Simon: A mezőgazdasági viszonyok Horvát-Szlavónországokban. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1890.

Frisnyák Sándor: Magyarország kultúrgeográfiai korszakai. *Tér és Társadalom*, 1996/1. 43–59.

Für Lajos: A csákvári uradalom a tőkés gazdálkodás útján 1870–1914. Budapest, 1969.

Für Lajos: A kapitalista mezőgazdasági termelés megszilárdulása a századfordulón (1890–1914). In A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949). Agrártörténeti tanulmányok 4. Szerk.: Gunst Péter és Hoffmann Tamás. Budapest, 1976.

Für Lajos: Földtulajdon és agrártermelés. In Magyarország agrártörténete. Szerk.: Orosz István – Für Lajos – Romány Pál. Budapest, 1996. 173–229.

Für Lajos: Kataszteri felvételek a csákvári uradalom területén. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményei. Szerk.: Matolcsi János. Budapest, 1966. 151–179.

Füstös László – Meszéna György – Simonné Mosolygó Nóra: A sokváltozós adatelemzés statisztikai módszerei. Budapest, 1986.

Gunst Péter: A mezőgazdaság fejlődésének megrekedése a két világháború között (az 1920–30-as években). In A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949). Agrártörténeti tanulmányok 4. Szerk.: Gunst Péter és Hoffmann Tamás. Budapest, 1976. 275–401.

Gunst Péter: A mezőgazdasági termelés története Magyarországon 1920–1938. Budapest, 1970.

Gunst Péter: A paraszti életforma a XX. század első felében. *Agrártörténeti Szemle*, 1985/3–4. 491–565.

Gunst Péter: A termelés megrekedése. Az agrártermékek piaca (értékesítés, feldolgozás, fogyasztás). In Magyarország agrártörténete. Szerk.: Orosz István – Für Lajos – Romány Pál. Budapest, 1996. Budapest, 1996. 271–345.

Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a II. világháborúig. Budapest, 1998.

Gyáni Gábor: Család, háztartás és a városi cselédség. Budapest, 1983.

Hajdú Zoltán: A földrajzi táj és a politikai térszervezés kölcsönhatásának értelmezése a két világháború közötti magyar földrajztudományban. In A táj változásai a honfoglalás óta a Kárpát-medencében. Szerk.: Füleky György. Gödöllő, 1997. 9–19.

Hegedűs Lóránt: A székelyek kivándorlása Romániába. *Budapesti Szemle*, 1902.

Herzon, Frederick D. – Hooper, Michael: Introduction to Statistics for the Social Sciences. New York, 1976.

Hoffmann, Walther G.: Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts. Berlin – Heidelberg – New York, 1965.

Hölbling Miksa: Baranya vármegye orvosi helyirata. Pécs, 1845.

Illés István: Regionális gazdaságtan. Budapest, 1975.

Incze István: A székely kivándorlás. Marosvásárhely, 1902.

Incze Kálmán: A székelyföldi körvasút ügye. Budapest, 1903.

Interetnikus kapcsolatok Északkelet–Magyarországon. (Az 1984 októberében megrendezett konferencia anyaga.) Szerk.: Kunt Ernő–Szabadfalvi József–Viga Gyula. Miskolc, 1984.

Interetnikus kapcsolatok Északkelet–Magyarországon. II. Kiegészítő kötet. Szerk.: Szabadfalvi József–Viga Gyula. Miskolc, 1985.

Ipari akció a Székelyföldön. Javaslatok az iparnak a Székelyföldön való fejlesztéséhez. Budapest, 1905.

Isard, Walter: Introduction to Regional Science. Prentice Hall, 1975.

Ivšić, Milan: Les problémes agraires en Yugoslavie. Paris, 1926.

Juga Velimir: A magyar szent korona országaiban élő szerbek. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerk.: Szabó Oreszt.

Katus László: A Dunántúl gazdasági és társadalmi fejlődésének fő vonásai 1848–1867. In A Dunántúl településtörténete III. 1848–1867. PAB – VEAB, Székesfehérvár, 1978. 6–30.

Katus László: A horvát kérdés története a kapitalizmus korában (1849–1903). Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1961.

Katus László: A magyar mezőgazdaság a századfordulón. In Darányi Ignác emlékkonferencia. Szerk.: Fehér György. Budapest, 2000. 33–48.

Katus László: A mezőgazdaság tőkés fejlődésének főbb vonásai az Osztrák – Magyar Monarchia délszláv területein. *Történelmi Szemle*, 1959/3–4. 354–404.

Katus László: A nem magyar népek politikai mozgalmai. Magyarország története 7/2. Főszerk.: Hanák Péter., Budapest, 1983.

Katus László: A tőkés gazdaság fejlődése a kiegyezés után. In Magyarország története, 1848–1890. Főszerk.: Kovács Endre, Budapest, 1979.

Katus László: Economic Growth in Hungary during the Age of Dualism, 1867–1913. A Quantitative Analysis. Budapest, 1970.;

Katus László: Magyarország gazdasági fejlődése (1890–1914). In Magyarország története, 1890–1918. Főszerk.: Hanák Péter, Budapest, 1978. 263–293., 338–403.

Katus László: Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg. In Die nationale Frage in der Österreichisch – Ungarischen Monarchie, 1900–1918. Szerk.: Hanák Péter. Budapest, 1966. 149–216.

Katus László: Zum demographischen Übergang in Ungarn vor 1918. *Acta Historica* 27, 1981,

Keleti Károly: Hazánk és népe a közgazdaság és a társadalmi statistika szempontjából. Pest, 1871.

Keleti Károly: Magyarország népességének élelmezési statistikája physiológiai alapon. Budapest, 1887.

Keleti Károly: Magyarország szőlészeti statisztikája 1860–1873. Budapest, 1876.

Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. II. Budapest, 1953.

Kemény György: Magyarország mezőgazdasága. *Földrajzi Közlemények*. XLV. Köt. I. füzet. 8–57. és IV. füzet. 146–204. Budapest, 1917.

Kereskedelmi és Iparkamara: Javaslat a Székelyföld ipari fejlesztése ügyében. Marosvásárhely, 1902.

Kettinger Gyula – Nagy Frigyes – Tímár Lajos: A magyaróvári nagybirtok története. Budapest, 1991.

Kiss Albert: Mezőgazdasági termelésünk területi differenciálódásának történeti fejlődése és a tervszerű specializálódás összefüggései. Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Kar Közleményei, Gödöllő. Budapest, 1965.

Kiss Albert: Mezőgazdaságunk fejlődése 1895–1935. Budapest, 1944.

Klekner Péter: Különböző területek fejlettségi színvonalának összehasonlítása. In A regionális elemzések módszerei. Szerk.: Kulcsár Viktor. Budapest, 1976. 29–43.

Kogutowitz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben. Szeged, 1930.

Köerfer, Étienne: La laiterie en Hongrie. Bulletin de la Fédération Internationale de Laiterie, 1913/7.

Kövér György: Iparosodás agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914. Budapest, 1982.

Kuznets, Simon: Struktúra és növekedés a modern gazdaságban. Budapest, 1981.

Laczkó Miklós: Viták a nemzeti jellemről a XX. sz. első felében. Budapest, 1987. Előadások a Történettudományi Intézetben, 8.

Lagarde, Jean de: Initiation à l'analyse des données. Paris, 1983.

László Gyula: Székely és csángó leányok sorsa. Marosvásárhely, 1899.

László Gyula: Székely iparfejlesztés. Marosvásárhely, 1912.

László Gyula: Székely kivándorlás. Budapest, 1900.

László Gyula: Udvarhely megye iparfejlesztése. Marosvásárhely, 1913.

Lefèbvre, Jacques: Introduction aux analyses statistiques multidimensionneles. Paris, 1980.

Magyarország gazdasági térképekben. Kiadja: Heinrich Ferenc. Összeállították: Edvi Illés Aladár és Halász Albert. Budapest, 1920.

Magyarország gazdasági térképekben. Gróf Teleki Pál, a béketárgyalást előkészítő iroda vezetője megbízásából szerk.: Edvi Illés Aladár és Halász Albert. Budapest, 1921.

Majdán János: A vasútépítések mint a modernizáció előfeltételei Erdélyben. In Híd a századok felett. Főszerk.: Hanák Péter. Szerk.: Nagy Mariann. Budapest–Pécs, 1997. 343–365.

Majdán János: Az alföldi vasútvonalak áruforgalma a századfordulón. In Az Alföld gazdaságföldrajzi kutatásának eredményei és további feladatai. V. Infrastruktúra. Békéscsaba, 1985. 35–57.

Matlaszkovszky Tádé: A szuperfoszfát nemzetgazdasági fontossága Magyarországon. Budapest, 1913.

Matolcsy Mátyás – Varga István: Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25. – 1934/35. Budapest, 1936.

Mayer, Milan: Die Landwirtschaft der Königreiche Kroatien und Slavonien. Leipzig, 1908.

McGuire, Joseph, W.: A vállalkozási magatartás elméletei. Budapest, 1971.

Mérey Klára, T.: Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején. Budapest, 1985.

Mezőgazdaság, agrártudomány, agrártörténet. Szerk.: Gunst Péter. Budapest, 1979.

Mohos Mária: A szőlőtermesztés társadalmi hatása a Tenke-vidékén. In Milleneumi szőlős – boroskönyv. Szerk.: Csoma Zsigmond – Balogh István. Budapest, 2000. 194–205.

Moldován Gergely: A magyarországi románok. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerk.: Szabó Oreszt.

Molnár Józsiás: Székelyföldi arányosítás. Budapest, 1902.

Mózes Mihály: Regionális modernizáció Erdélyben, a Bánátban és a Tiszántúlon 1867–1914. Debrecen, 1998.

M. T.: Mezőgazdasági termelésünk nemzeti jövedelme az 1911–1913. évek átlagában. *Köztelek*, 1916. 43–44. sz.

Nádasi Éva: A Dél-Dunántúl társadalmi-gazdasági szerkezete. 8. Falu- és csoporttípusok. Pécs, 1983.

Nagy Elek: Háromszék vármegye iparfejlesztése. Sepsiszentgyörgy, 1917.

Nagy Imre, T.: A székely kivándorlás. Budapest, 1905.

Nagy Mariann: A növénytermelés regionális szerkezete Magyarországon a dualizmus korában. In Híd a századok felett. Főszerk.: Hanák Péter. Szerk.: Nagy Mariann. Budapest–Pécs, 1997. 343–365.

Nagy Mariann: Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában. In Nők a modern társadalomban. Szerk.: Nagy Beáta. Sajtó alatt.

Nagy Mariann: Nineteenth Century Hungarian Authors on Hungary's Ethnic Minorities. In Pride and Prejudice. National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West. Ed.: Kontler, L. CEU, Budapest, 1995. 29–53.

Nagy Mariann: Egymás tükrében. A nemzetiségekről alkotott kép a 19. századi és 20. század eleji tudományos publicisztikában. In A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. Szerk.: Fischer F. – Hegedűs K. – Vonyó J. Pécs, 2001. 309–333.

Nagy Mariann: A Dunántúl polgárosodása az adóstatisztikák tükrében. In Ezredforduló, századforduló, 70. évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2001. 427–437.

Orosz István: A differenciálódás és a kisajátítás. In A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. II.kötet Budapest, 1972. 9–146.

Orosz István: A szabad gazdálkodás elterjedése Észak-Kelet Magyarországona 19. század végén. Déri Múzeum Évkönyve, 1971.

Orosz István: Magyarország mezőgazdasága a dualizmus első évtizedeiben. In Magyarország története, 1848-1890. Főszerk.: Kovács Endre, Budapest, 1979. 1039–1119.

Orosz István: Szerkezeti változások a magyar mezőgazdaságban. Budapest, 1988.

Ökonómiai elemzési módszerek a mezőgazdaságban. Szerk.: Bacskay Zoltán. Budapest, 1984.

Pechány Adolf: A felvidéki kivándorlás. Nagymagyarország, 1928.

Pechány Adolf: A tótokról. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Szerk.: Szabó Oreszt. Újabb kiadása megjelent 2000-ben.

Pfeifer-Hochwalden, Richard: Die Entwicklung der Landwirtschaft in Slavonien. Leipzig, 1897.

Piros György: A mezőgazdaság térszerkezetének rendszerszemléletű vizsgálata. In Tanulmányok a területi kutatások módszertanából. Szerk.: Tóth Tibor. MTA DTI Közlemények. 27. Pécs, 1980. 19 –35.

Polányi Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905). Budapest, 1987.

Prinz Gyula–Cholnoky Jenő–Teleki Pál–Bartucz Lajos: Magyar Földrajz I–IV. Budapest 1938.

Puskás Julianna: A tőkés nagybérletek a 19. század végi Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1959. 2.

Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940. Budapest, 1982.

Regional Analysis. Vol.2. Ed.: Smith, Carol. New York, 1976.

Rimler Judit: Fejlődéselemzés ökonometriai módszerekkel. Budapest, 1976.

Rúzsás Lajos: A kapitalista iparfejlődés útja a Délkelet-Dunántúlon 1848–1900. Pécs, 1957.

Sebess Dénes: A székelyföldi tagosítás és arányosítás. Marosvásárhely, 1903.

Simon Péter: A székely kivándorlás kivált vallási, nemzeti és közgazdasági szempontból. Budapest, 1911.

Simonffy Emil: A parasztföld és a tagosítás. In A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. I.kötet Budapest, 1972. 207–267.

Statisztikai módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Szerk.: Manczel Jenő. Budapest, 1983.

Stevens, J.: Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences. Hillsdale, 1986.

Šteiner, Vladimir: Die Volkswirtschaft der Königreiche Kroatien und Slavonien vom Standpunkte der Landwirtschaft. Zagreb, 1917.

Solymár Imre: Gazdaságcentrikus értékrend, gazdasági magatartás. Adalékok a dél-dunántúli németek mentalitástörténetéhez. In Baranyai Történetírás 1991/1992. Szerk.: Szita László. Pécs, 1992. 345–394.

Szabó Imre : Az országos kataszteri felmérés jelentősége. *Kataszteri Közlöny*. Budapest, 1902. XI. évf. 120–125.

Szakáts Péter: A székelyföldi iparfejlesztés. Marosvásárhely, 1901.

Szarka László: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika, 1867–1918. Pozsony, 1999.

Székely Ferenc: A tagosítás kérdése. Debrecen, 1901.

Szentiványi Ferenc: Torontál megye vándorlási mozgalmáról. Budapest, 1911.

Szuhay Miklós: A szántóföldi termelés fejlődése a magyar mezőgazdaságban 1867–1914. *Agrártörténeti Szemle*, 1971. 1–2.

Tanulmányok a területi kutatások módszertanából. Szerk.: Tóth Tibor. A MTA DTI Közlemények. 27. Pécs, 1980.

Thallmayer Viktor: A vetőgépekről. *Mezőgazdasági Szemle*. 1896.

Tímár Lajos: A gazdaság térszerkezete és a városhálózat néhány sajátossága a két világháború közötti Magyarországon. Pécs, 1987.

Tímár Lajos: A gazdaság térszerkezete és a társadalom. *Történelmi Szemle*, 1985/2. 258–272.

Tímár Lajos: Az Alföld mezőgazdasága a két világháború között. *Tér és társadalom*, 1993/3-4. 35–66.

Tímár Lajos: Regionális gazdaság- és társadalomtörténet vagy történeti földrajz? In Iparosodás és modernizáció. Szerk.: Mazsu János. Debrecen, 1991. 9–25.

Tomasevich, Jozo: Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia. Stanford, 1955.

Tóth Tibor: A dunántúli kisüzemek termelése és gazdálkodása az 1930-as években. (Kísérlet néhány matematikai-statisztikai eljárás alkalmazására) Budapest, 1983.;

Tóth Tibor: A magyar mezőgazdaság struktúrája az 1930-as években. Budapest, 1988.

Tóth Tibor: A mezőgazdasági termelési feltételek arányosságának kérdéséhez. *Történelmi Szemle* 1980/1. 102–123.

Török Albert: A székelyföldi arányosításokról. Székelyudvarhely, 1903.

Török Andor: A székely vasutak kérdése. Kézdivásárhely, 1902.

Ürmössy Sándor: Az elbujdosott magyarok Oláhországban. Budapest, 1899.

Vadkertyová, Katarína: Dejiny cukrovarnickeho priemyslu a pestovania cukrovej repy na Slovensku (1800-1918). Bratislava, 1972.

Vadkertyová, Katarína: Majetková rozvrstvenie pôdz a štruktúra obyvateľstva v poľnohospodárstve na Slovensku v rokoch 1890–1910. *Historický časopis* (26) 1978/4.

Varga Gyula: A parasztgazdaság munkaeszközei. In A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. I.kötet Budapest, 1972. 267–349.

Varga István: A közterhek. In A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk: Szabó István. II.kötet Budapest, 1972. 246–321.

Vass Miklós: Vasutat és ipart a Székelyföldnek. Budapest, 1886.

Vörös Antal: A mezőgazdaság. In Magyarország története 1890–1918. Főszerk.: Hanák Péter, Budapest, 1983. 293–338.

Vörös Antal: A tejgazdaságok kialakulása a Dunántúlon 1830–1895. *Agrártörténeti Szemle,* 1965. 471–495.

Zoričić, M.: Statistische Skizze der Königreiche Kroatien und Slavonien. Agram, 1885.

A 2003-ban kiadott könyv megjelenését követően újabb kutatásokkal kiegészült tanulmányaim a témában magyar és idegen nyelven

Adatok a magyar mezőgazdaság jövedelmi viszonyainak vizsgálatához a 20. század elején. In Falvak, földek, földművesek. Agrárpolitikai, agrártörténeti, településfejlesztési tanulmányok. Agroinform Kiadó, Budapest, 2004. 101-129 .

Magyarország mezőgazdasága a 20. század elején. In Magyarország történeti földrajza. I. Szerk. Beluszky Pál. Budapest–Pécs, 2005.322-395. A Dunántúl és alrégiói Magyarország gazdasági szerkezetében a 19. század második felében és a 20. század elején. (Tanulságok a 21. század elején élők számára) *Limes*, 2007/3. 35-61.

Közösség vagy egyén? A szász-román régió és Dél-Erdély a 20. sz. elején. In Receptek válságra. Pénz és gazdaság a 20. század első felében. Szerk. Dévényi Anna, Rab Virág. Pécs, 2007. 96-114

Nemzetiségi régiók, agrárrégiók a 19/20. század fordulóján. *Közép-Európai Közlemények*. 2008/1. 86-99.

Die Agrargesellschaft der Nationalitätenregionen Ungarns zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts. In: Ethno-Kulturelle Begegnungen in Mittel-und Osteuropa. Erika Hammer – László Kupa (Hrsg.) Hamburg, 2008. 87-99.

The regional structure of the Hungarian agriculture in the beginning of the 20th century. Zgodovinski Casopis 67:(3-4) pp. 406-427. (2013)

Interaction (?) between Institutional Change and Market Forces in Hungary in the Second Half of the 19th Century. In Pedagógia - oktatás - könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére. Szerk. Csóka-Jaksa Helga – Schmelczer-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor. PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Pécs, 2014. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 12.) 445-453.

Regional Structure of the Hungarian Agriculture in the Beginning of the 20th Century

Summary

The economy of pre 1918 Hungary went through fundamental changes between 1848 and 1914. The traditional economic structure was replaced by the modern capitalistic economy. As Hungary was basically an agrarian state agriculture played an essential role in this change. Modernization in agriculture did not occur at the same rate or in similar conditions in the different regions of the country. The stage of development and the agricultural structure of the territorial units (counties) were not the same at all. A lot of studies have been done on the Hungarian agriculture in the time of Dualism during the past decades, however the regional structure of the agriculture in pre 1918 Hungary has not been studied yet. The regional research based on the data before WWI is suitable for understanding how far did agricultural modernization get to in the different areas, how did the regions make the best of their natural resources and conditions or to what extent were they able to compensate (with technology, working practices and racionalization) the unfavourable conditions. The agricultural structure developed by the beginning of the 20th century forms the basis of the regions'agriculture in contemporary Hungary and in the neighboring successor states.

To investigate the spatial structure of the Hungarian agriculture the author collected and computerized all the contemporary statistical data available on the agricultural production and agrarian conditions, such as livestock, means of production, structure of property, labour force and labour conditions, investments, credit, mortgage credit, insurance etc. in the 71 counties of the country.

Out of these data about 700 statistical indicators suitable for further statistical analyses were formed. The author calculated the contribution of agriculture and its main sectors (crop-production, viniculture and animal husbandry) to the GDP. The most important indicators are shown on digitalized maps, too. The agriculture in traditional classification of the regions used in Hungarian historiography (such as the so called statistical regions – created by the Hungarian Statistical Office in the 1880s for grouping the data collected in censuses –, the ecological-geographical and ethnic-national regions; the latter ones are analysed in details) is also charactarized by analysing the statistical indicators.

In the last chapter the author based on the more than 100 000 computerized data and analyzing them by mathematical-statistical methods (correlation, regression, factor and cluster-analysis)

determines which factors or factorgroups played decisive role in forming of the regional structure of the Hungarian agriculture. She also lays down the order of counties according to their level of development, and reconstruct the regional structure of the Hungarian agriculture. Finally, she describes in details the areas formed out of 71 counties by statistical analysis.

Függelék

MEGYESOROS TÁBLÁZATOK

1. A teljes terület megoszlása művelési ágak szerint, százalékban

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	termé-ketlen	*művelt terület**	*mező-gazdasági terület***
Megyék										
Abaúj-Torna	44,0	1,7	6,4	0,2	9,2		34,3	4,2	*52,4*	*61,6*
Alsó-Fehér	38,9	1,7	15,3	0,7	13,1	0,0	25,1	5,1	*56,6*	*69,7*
Arad	47,0	1,7	2,9	1,0	14,4	0,0	28,3	4,6	*52,6*	*67,1*
Árva	39,9	0,4	10,3		12,9		33,0	3,5	*50,6*	*63,5*
Bács-Bodrog	77,2	0,8	2,4	2,5	6,7	0,5	3,7	6,2	*82,8*	*89,6*
Baranya	54,2	1,8	8,3	2,9	9,9	0,7	15,4	6,9	*67,1*	*77,0*
Bars	44,2	1,3	8,6	0,4	6,2	0,0	35,2	4,1	*54,4*	*60,6*
Békés	79,6	0,8	1,6	0,7	9,9	0,0	1,5	6,0	*82,6*	*92,5*
Belovár-Körös	39,4	1,2	13,0	1,5	5,5		35,2	4,3	*55,0*	*60,5*
Bereg	34,9	1,7	9,8	0,6	13,2	0,0	36,3	3,5	*46,9*	*60,1*
Beszterce-Naszód	16,6	1,1	17,2	0,2	17,4	0,0	45,3	2,3	*35,0*	*52,4*
Bihar	47,2	1,0	6,5	0,8	13,6	0,2	27,0	3,6	*55,6*	*69,2*
Borsod	48,7	1,9	7,5	0,7	11,9	0,1	24,6	4,7	*58,7*	*70,6*
Brassó	27,3	1,3	14,2		12,5		40,8	3,9	*42,8*	*55,3*
Csanád	84,7	1,5	1,5	0,5	5,5	0,1	0,8	5,5	*88,1*	*93,6*
Csík	14,1	0,7	22,1		17,3		43,8	2,1	*36,8*	*54,1*
Csongrád	65,8	0,5	6,5	3,9	13,8	0,2	2,2	7,0	*76,8*	*90,5*
Esztergom	59,0	0,9	3,5	2,7	7,7	0,1	19,1	7,0	*66,1*	*73,8*
Fejér	66,3	1,2	5,6	2,5	10,8	0,4	8,1	5,3	*75,5*	*86,2*
Fogaras	25,3	0,8	17,7	0,0	14,3	0,0	38,1	3,7	*43,8*	*58,1*
Gömör	26,4	1,1	11,5	0,1	9,8		47,8	3,3	*39,1*	*48,9*
Győr	63,8	1,2	8,9	1,0	8,7	0,4	8,7	7,4	*74,9*	*83,6*
Hajdú	59,4	0,5	4,9	1,2	23,8	0,3	5,3	4,5	*66,1*	*89,9*
Háromszék	22,5	1,3	10,3	0,0	5,1	0,0	57,5	3,2	*34,1*	*39,2*
Heves	53,5	1,2	6,8	2,6	12,9	0,1	18,0	4,9	*64,1*	*77,0*
Hont	41,3	1,5	9,2	0,7	10,4	0,0	32,1	4,7	*52,8*	*63,2*
Hunyad	21,3	1,9	12,1	0,1	15,3	0,0	44,7	4,7	*35,4*	*50,7*
Jász-Nkun-Szolnok	75,4	0,7	5,3	1,5	10,2	0,2	0,5	6,3	*82,9*	*93,0*
Kis-Küküllő	49,8	2,1	12,5	1,4	11,8	0,1	16,7	5,6	*65,8*	*77,6*
Kolozs	33,7	2,1	15,1	0,2	15,5	0,1	29,6	3,8	*51,0*	*66,5*
Komárom	63,1	0,8	7,9	1,2	7,8	0,4	12,5	6,2	*73,0*	*80,8*

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	termé-ketlen	*művelt terület**	*mező-gazdasági terület***
Krassó-Szörény	21,1	3,4	7,6	0,1	13,7		49,4	4,6	*32,3*	*46,0*
Lika-Krbava	15,0	0,2	8,8	0,0	26,7		43,1	6,3	*24,0*	*50,7*
Liptó	15,9	0,4	11,5		19,1		48,1	4,9	*27,9*	*47,0*
Máramaros	10,9	0,5	19,7		12,8		53,7	2,4	*31,1*	*43,9*
Maros-Torda	28,9	2,1	10,6	0,3	8,2	0,0	46,6	3,3	*41,9*	*50,1*
Modrus-Fiume	20,2	0,3	13,8	0,1	18,1		44,1	3,3	*34,5*	*52,6*
Moson	59,2	0,5	12,3	0,7	7,9	1,6	6,2	11,6	*72,7*	*80,6*
Nagy-Küküllő	32,7	1,3	15,1	0,8	15,0	0,0	30,3	4,7	*49,9*	*65,0*
Nógrád	45,1	1,2	8,5	0,4	13,0	0,0	27,0	4,8	*55,2*	*68,2*
Nyitra	57,1	1,8	6,1	0,4	6,4	0,0	23,5	4,6	*65,5*	*71,8*
Pest (-Bp.)	53,8	1,0	10,2	4,8	13,9	1,0	8,3	7,0	*69,7*	*83,6*
Pozsega	33,8	2,4	10,6	0,6	10,7		37,8	4,1	*47,4*	*58,1*
Pozsony	57,8	1,3	6,9	0,9	5,1	0,2	22,2	5,6	*66,9*	*71,9*
Sáros	40,3	1,7	5,0		13,4		34,2	5,4	*47,0*	*60,4*
Somogy	54,1	0,9	8,1	1,7	9,5	0,2	17,4	8,2	*64,7*	*74,3*
Sopron	53,8	1,2	9,1	1,6	5,5	1,4	20,4	7,0	*65,7*	*71,2*
Szabolcs	75,6	0,5	5,5	1,3	7,8	0,1	3,9	5,2	*82,9*	*90,7*
Szatmár	53,6	1,5	9,5	0,5	8,9	0,0	21,0	4,9	*65,2*	*74,0*
Szeben	19,3	1,1	13,5	0,5	15,9		45,0	4,6	*34,5*	*50,4*
Szepes	31,6	0,4	10,8		9,2		41,6	6,3	*42,9*	*52,1*
Szerém	53,4	2,2	5,3	1,8	10,3	0,2	19,4	7,4	*62,7*	*73,0*
Szilágy	45,7	1,6	9,7	0,8	12,0	0,0	25,1	5,0	*57,8*	*69,8*
Szolnok-Doboka	38,6	2,7	12,2	0,1	13,3	0,1	29,2	3,9	*53,6*	*66,9*
Temes	65,4	2,2	5,2	1,8	9,8	0,1	9,5	6,1	*74,5*	*84,3*
Tolna	64,7	0,8	7,2	5,1	8,1	0,3	8,3	5,5	*77,8*	*85,9*
Torda-Aranyos	36,1	2,0	16,3	0,2	12,9	0,1	27,8	4,5	*54,7*	*67,6*
Torontál	74,2	1,1	2,8	1,4	12,9	0,2	0,9	6,6	*79,5*	*92,3*
Trencsén	34,3	1,0	4,5	0,0	19,6		34,5	6,1	*39,8*	*59,4*
Turóc	26,9	0,5	9,0		12,4		47,8	3,3	*36,4*	*48,9*
Udvarhely	25,1	1,6	18,4	0,1	14,5		37,0	3,4	*45,2*	*59,7*
Ugocsa	49,9	1,5	12,7	0,4	11,2		18,9	5,3	*64,5*	*75,8*
Ung	27,5	1,9	10,1	0,2	12,4		44,5	3,4	*39,7*	*52,1*
Varazsd	37,4	1,6	12,3	2,7	7,4		33,6	4,9	*54,1*	*61,4*
Vas	52,2	1,2	10,3	0,5	5,5	0,0	25,9	4,3	*64,3*	*69,8*
Verőce	46,8	1,4	6,3	0,8	8,6	0,1	31,3	4,6	*55,4*	*63,9*
Veszprém	53,5	0,9	5,6	1,0	10,9	0,1	21,2	6,9	*60,9*	*71,8*
Zágráb	31,7	1,4	13,2	1,4	12,2		35,1	5,0	*47,7*	*59,9*
Zala	40,7	1,9	12,2	2,7	10,9	0,2	22,6	8,9	*57,5*	*68,3*
Zemplén	42,3	1,6	8,2	0,9	15,0	0,1	26,6	5,3	*52,9*	*68,0*
Zólyom	16,9	0,7	15,3		8,8		55,7	2,5	*33,0*	*41,8*

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	termé-ketlen	*művelt terület**	*mező-gazdasági terület***
Magyarország	*44,1*	*1,3*	*9,3*	*1,1*	*11,9*	*0,2*	*26,9*	*5,1*	*55,9*	*67,8*
Max	84,7	3,4	22,1	5,1	26,7	1,6	57,5	11,6	*88,1*	*93,6*
Min	10,9	0,2	1,5	0,0	5,1	0,0	0,5	2,1	*24,0*	*39,2*
V	0,41	0,47	0,45	1,01	0,36	1,61	0,55	0,32	*0,28*	*0,28*

* Szántó, kert, rét, szőlő

** Szántó, kert, rét, szőlő, legelő

2. Egy katasztrális holdra jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	összes termőterület	*művelt terület*	*mezőgazdasági terület*	egy mezőgazdasági kereső-re lakosra jutó kat. tiszta jövedelem a művelt területen	
											korona	korona
Megyék												
Abaúj-Torna	808	1173	812	1442	252		155	529	*823*	*738*	22,79	55,89
Alsó-Fehér	563	1395	462	2369	166	182	122	404	*584*	*506*	12,91	29,65
Arad	1116	1453	555	3458	274	1508	104	703	*1142*	*955*	22,31	56,35
Árva	166	819	266		96		139	161	*191*	*172*	5,33	11,61
Bács-Bodrog	2012	2318	726	2483	511	933	209	1809	*1992*	*1880*	59,36	154,20
Baranya	1127	1950	1147	2624	338	296	176	944	*1216*	*1104*	34,99	77,53
Bars	1187	1515	784	1575	172	827	122	699	*1134*	*1035*	24,24	57,68
Békés	1659	2175	680	1713	460	1074	693	1505	*1645*	*1519*	44,42	117,57
Belovár -Körös	756	1699	1101	1826	268		175	589	*886*	*831*	15,04	31,77
Bereg	518	1025	329	1923	145	464	67	295	*514*	*433*	9,69	25,11
Beszterce-Naszód	285	936	251	946	65	543	42	134	*292*	*216*	7,90	17,25
Bihar	789	1288	495	1645	214	689	86	503	*776*	*665*	16,87	43,24
Borsod	997	1483	931	1969	333	1347	152	708	*1015*	*901*	25,16	62,16
Brassó	700	1101	370		201		88	331	*602*	*511*	16,54	37,95
Csanád	1813	2043	620	1857	538	1052	454	1712	*1797*	*1723*	43,55	115,04
Csík	179	553	126		37		15	71	*154*	*117*	4,74	11,72
Csongrád	1306	2129	770	2090	332	1621	152	1136	*1307*	*1159*	34,08	86,81
Esztergom	1253	1755	1283	2112	269	1304	285	1004	*1297*	*1189*	32,67	86,05
Fejér	1385	2018	1436	2691	372	1511	258	1219	*1442*	*1308*	46,64	121,21
Fogaras	289	816	227	738	40	91	53	152	*275*	*217*	6,77	14,88
Gömör	618	1489	701	958	151		159	364	*668*	*564*	19,63	45,99
Győr	1148	2242	846	1598	483	1307	323	999	*1136*	*1068*	31,50	79,77
Hajdú	1387	2131	593	1494	379	559	415	1043	*1335*	*1082*	35,56	93,45
Háromszék	542	903	389	1438	72	59	36	205	*510*	*453*	12,07	26,86
Heves	988	1645	938	2605	278	1513	153	784	*1061*	*930*	23,97	62,28
Hont	817	1210	933	1923	144	135	144	543	*863*	*745*	25,16	57,89
Hunyad	437	1089	322	1601	91	89	47	198	*435*	*332*	8,90	19,81
Jász-Nkun-Szolnok	1243	2233	859	2406	394	773	450	1149	*1247*	*1154*	37,02	97,40
Kis-Küküllő	487	1279	569	2137	159	159	175	444	*564*	*502*	11,55	27,16
Kolozs	379	876	413	731	115	333	80	261	*411*	*342*	9,67	23,53
Komárom	1104	1844	898	1507	390	726	259	924	*1096*	*1028*	34,53	88,93
Krassó-Szörény	698	1020	328	2201	93		69	269	*651*	*484*	12,47	27,07
Lika-Krbava	135	867	146	447	15		60	69	*144*	*76*	2,03	4,62
Liptó	356	768	251		73		133	175	*319*	*219*	7,79	19,51

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	összes termőterület	*művelt terület*	*mezőgazdasági terület*	egy mezőgazdasági kereső-re lakosra jutó kat. tiszta jövedelem a művelt területen	
											korona	korona
Máramaros	198	719	168		50		37	87	*187*	*147*	4,52	11,80
Maros-Torda	380	873	440	889	81	481	35	207	*423*	*367*	8,43	20,23
Modrus-Fiume	253	962	224	1389	39		104	145	*252*	*179*	4,30	9,33
Moson	1416	2189	821	3196	446	607	425	1180	*1337*	*1250*	56,24	138,87
Nagy-Küküllő	421	871	491	1345	140	61	121	306	*469*	*393*	11,96	25,59
Nógrád	784	1339	941	1679	153	207	150	543	*827*	*698*	22,04	54,41
Nyitra	1429	1837	1409	2259	286	1934	248	1072	*1444*	*1341*	29,85	74,24
Pest (-Bp.)	990	2094	756	2017	253	574	245	847	*1042*	*911*	27,37	70,49
Pozsega	677	1732	1014	1835	156		198	501	*821*	*699*	15,76	34,54
Pozsony	1439	1876	1148	2911	400	787	357	1126	*1437*	*1364*	35,80	86,96
Sáros	347	717	336		61		72	213	*359*	*293*	9,07	21,63
Somogy	963	1857	1237	1601	321	484	195	795	*1026*	*936*	29,46	70,16
Sopron	1517	2775	1475	4466	502	1111	336	1253	*1604*	*1518*	37,78	92,73
Szabolcs	703	1351	461	1076	268	415	264	643	*697*	*660*	20,27	52,84
Szatmár	693	1171	465	1463	272	608	76	506	*677*	*628*	18,39	46,17
Szeben	541	934	388	1573	88		88	241	*509*	*376*	10,00	22,44
Szepes	376	910	290		63		127	227	*360*	*307*	11,98	28,68
Szerém	1582	2403	1062	3274	472	591	465	1245	*1616*	*1455*	42,59	89,92
Szilágy	443	968	572	1462	159	467	52	334	*494*	*436*	10,21	25,48
Szolnok-Doboka	307	894	359	847	87	332	71	229	*349*	*297*	7,67	17,26
Temes	1282	1705	692	2825	404	1329	247	1092	*1289*	*1186*	39,30	92,83
Tolna	1368	2074	1260	2239	458	1057	344	1243	*1422*	*1331*	38,24	89,35
Torda-Aranyos	410	714	364	1112	122	336	59	269	*411*	*355*	10,25	24,45
Torontál	1805	2181	638	3024	554	1338	408	1606	*1791*	*1619*	57,04	140,51
Trencsén	427	948	430	373	77		123	248	*440*	*321*	6,32	14,18
Turóc	539	1083	646		131		110	287	*573*	*461*	13,86	33,24
Udvarhely	202	735	190	646	43		37	122	*217*	*175*	5,31	12,27
Ugocsa	421	879	357	1576	102		51	313	*427*	*379*	8,52	22,97
Ung	496	751	405	1183	173		52	247	*488*	*413*	9,92	24,80
Varazsd	790	1351	1489	1527	273		113	631	*1003*	*915*	8,66	19,33
Vas	927	2056	1183	1739	225	1308	210	739	*996*	*935*	21,66	52,56
Verőce	1122	2144	1097	2318	330	269	227	779	*1162*	*1051*	29,56	65,69
Veszprém	1100	2169	1491	2578	331	1336	218	858	*1175*	*1047*	32,92	82,78
Zágráb	576	1586	1003	2039	126		167	463	*767*	*637*	9,97	21,85
Zala	891	1891	1122	2774	282	1171	248	766	*1060*	*936*	18,34	43,82
Zemplén	719	965	537	1916	171	521	46	442	*718*	*597*	17,75	43,56
Zólyom	619	1460	623		161		148	315	*640*	*539*	17,88	41,93

	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	nádas	erdő	összes termőterü-let	*művelt terület*	*mezőgazdasá-gi terület*	egy mezőgazdasági kereső-re lakosra jutó kat. tiszta jöve-delem a művelt területen	
											korona	korona
Magyarország	*1029*	*1447*	*618*	*2257*	*209*	*779*	*121*	648	*994*	*856*	*23,60*	*56,60*
Max:	2012	2775	1491	4466	554	1934	693	1809	*1992*	*1880*	59,36	154,20
Min:	135	553	126	373	15	59	15	69	*144*	*76*	2,03	4,62
V	0,56	0,38	0,54	0,41	0,64	0,65	0,74	0,70	*0,54*	*0,59*	0,66	0,68

3. A szántó learatott területének megoszlása fő növényfajták és növénycsoportok szerint, 1906—1910-ben

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összes*	kukorica	burgonya	hüvelyes, zöldség-féle	ipari növé-nyek	takarmány-növények
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Megyék										
Abaúj-Torna	32,4	12,1	19,0	9,6	*73,2*	3,8	6,9	0,6	1,4	14,1
Alsó-Fehér	39,0	2,0	1,8	5,9	*48,9*	39,7	1,4	0,7	1,2	8,1
Arad	44,5	2,5	4,3	6,4	*58,1*	30,1	0,9	0,6	2,4	7,9
Árva	0,3	2,1	11,1	51,4	*65,0*		26,0	2,9	0,5	5,7
Bács-Bodrog	35,5	1,8	3,7	16,5	*57,6*	33,0	1,8	0,5	1,5	5,6
Baranya	32,1	6,9	7,3	9,0	*55,4*	22,8	3,9	0,6	1,2	16,1
Bars	26,4	6,7	27,8	5,8	*66,7*	5,4	5,6	0,8	4,6	16,8
Békés	42,8	1,3	12,6	5,6	*62,4*	24,7	0,5	0,7	2,2	9,5
Belovár-Körös	22,2	14,0	4,9	3,6	*46,8*	30,7	7,9	2,6	2,1	10,0
Bereg	25,9	7,9	2,5	16,9	*53,4*	20,5	10,8	0,7	2,4	12,1
Beszterce-Naszód	26,8	0,5	3,6	25,2	*56,0*	34,0	1,6	1,0	1,4	5,9
Bihar	33,2	11,9	5,2	5,7	*56,1*	24,2	2,1	0,8	2,1	14,7
Borsod	40,7	9,3	13,9	5,6	*69,6*	9,7	2,5	1,0	2,8	14,4
Brassó	13,8	4,9	25,4	9,7	*54,1*	11,3	10,6	1,8	6,2	16,0
Csanád	42,3	1,6	8,6	3,7	*56,3*	28,4	0,8	0,6	5,8	8,1
Csík	7,3	34,4	13,4	27,2	*82,4*	3,3	7,8	1,1	1,8	3,6
Csongrád	40,2	7,3	10,6	3,5	*61,8*	25,8	1,6	0,8	1,1	8,9
Esztergom	23,0	10,8	23,7	6,3	*63,9*	14,4	5,1	0,3	1,6	14,7
Fejér	25,7	8,5	12,4	10,7	*57,5*	16,1	4,8	0,3	1,4	19,9
Fogaras	17,7	16,6	2,3	20,8	*57,4*	27,3	10,6	0,7	1,2	2,7
Gömör	27,8	11,9	10,0	19,8	*69,6*	4,0	11,8	1,1	2,0	11,5
Győr	22,0	18,0	13,0	7,5	*61,3*	11,9	6,7	0,3	1,7	18,0
Hajdú	40,0	9,9	8,7	3,8	*62,7*	23,8	1,5	1,0	2,1	8,9
Háromszék	16,3	13,9	14,3	19,2	*63,8*	12,0	7,8	2,0	1,5	12,9
Heves	39,0	7,4	12,1	4,3	*62,8*	12,1	2,7	2,2	4,0	16,2
Hont	32,0	9,8	19,4	9,1	*70,4*	4,9	5,3	0,7	2,5	16,2
Hunyad	34,5	5,1	1,1	7,4	*48,1*	40,1	2,8	1,1	1,4	6,6
Jász-Nkun-Szolnok	44,7	2,6	11,6	4,9	*64,1*	19,3	1,2	1,2	2,1	12,2
Kis-Küküllő	27,8	3,7	2,1	6,6	*40,2*	43,4	0,9	0,6	1,2	13,6
Kolozs	33,4	5,7	5,1	9,3	*53,6*	34,6	1,2	0,4	1,1	9,0
Komárom	23,1	13,2	16,0	9,8	*62,5*	12,3	6,0	0,3	3,2	15,7
Krassó-Szörény	33,7	1,3	1,1	10,0	*46,1*	43,1	2,8	1,1	0,7	6,2
Lika-Krbava	9,5	13,7	20,4	10,7	*61,3*	13,7	14,6	4,7	1,4	4,3
Liptó	0,5	9,2	23,3	24,8	*57,8*		27,8	3,1	1,3	10,0
Máramaros	3,8	2,3	2,7	30,0	*39,5*	35,3	17,6	2,0	2,1	3,5
Maros-Torda	28,7	2,3	4,3	12,6	*47,9*	36,9	0,8	0,6	1,2	12,5
Modrus-Fiume	15,3	4,7	4,3	6,7	*47,4*	24,3	10,8	4,7	2,1	10,7
Moson	17,7	13,2	24,4	6,8	*63,1*	16,1	3,3	0,3	2,3	15,0

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összes*	kukorica	burgonya	hüvelyes, zöldség-féle	ipari növé-nyek	takarmány-növények
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Nagy-Küküllő	27,5	2,7	1,4	12,3	*44,0*	36,3	2,9	1,7	1,3	13,9
Nógrád	31,9	13,7	15,3	6,7	*67,7*	6,1	6,8	0,9	2,2	16,3
Nyitra	12,5	15,0	28,8	5,3	*61,8*	5,6	8,2	1,3	8,7	14,4
Pest(-Bp.)	18,1	27,5	12,0	6,0	*63,8*	17,7	6,3	1,4	1,4	9,2
Pozsega	33,3	6,0	3,3	9,2	*52,0*	29,9	5,2	2,3	1,3	9,3
Pozsony	14,9	14,3	26,1	4,0	*60,0*	7,4	8,9	1,1	5,8	16,8
Sáros	6,6	10,5	18,0	27,4	*62,7*	0,2	22,0	1,9	1,1	12,1
Somogy	26,0	14,9	8,8	8,2	*58,1*	13,9	5,6	0,4	2,2	19,7
Sopron	23,9	13,7	17,4	7,5	*62,6*	4,0	6,9	0,3	6,7	19,4
Szabolcs	19,8	26,6	3,9	3,2	*54,2*	15,0	9,7	2,1	6,3	12,7
Szatmár	30,6	12,7	3,1	9,4	*55,9*	24,8	3,8	0,9	2,4	12,2
Szeben	30,4	2,5	3,4	11,0	*47,4*	32,0	3,8	1,3	0,6	14,8
Szepes	0,3	10,4	24,5	28,4	*63,6*		25,9	1,9	0,8	7,8
Szerém	30,1	7,2	4,2	9,0	*50,6*	34,7	1,9	2,1	1,1	9,7
Szilágy	33,8	5,9	3,0	9,4	*52,1*	33,3	1,4	0,3	1,4	11,6
Szolnok-Doboka	21,7	2,2	1,8	17,1	*42,8*	44,1	0,9	0,4	1,2	10,6
Temes	45,0	2,0	2,5	6,7	*56,3*	35,1	0,9	0,7	0,8	6,3
Tolna	29,9	9,5	10,1	9,4	*59,3*	16,8	6,4	0,5	1,5	15,4
Torda-Aranyos	37,1	4,9	6,0	8,8	*56,8*	32,2	1,5	0,7	1,3	7,5
Torontál	46,1	1,0	3,0	5,8	*56,0*	34,9	1,0	0,6	1,1	6,3
Trencsén	7,3	7,2	24,8	17,2	*56,8*	0,0	21,7	3,0	5,1	13,3
Turóc	5,6	24,7	14,4	16,4	*61,4*		20,4	3,4	1,5	13,3
Udvarhely	30,2	8,3	1,6	18,8	*58,9*	28,6	2,5	0,7	1,1	8,2
Ugocsa	24,7	7,1	1,3	17,9	*51,0*	33,1	4,0	0,3	1,9	9,7
Ung	30,2	13,1	4,2	12,2	*59,9*	10,0	14,2	1,4	1,8	12,7
Varazsd	7,8	10,5	3,5	4,3	*26,9*	48,4	8,9	2,2	2,1	11,5
Vas	27,5	19,9	8,8	9,7	*66,6*	4,8	8,6	0,8	1,5	17,6
Verőce	36,0	7,2	3,5	12,3	*59,5*	19,1	3,7	1,4	3,1	13,2
Veszprém	21,4	18,1	15,0	6,8	*61,5*	10,3	8,8	0,5	1,1	17,8
Zágráb	13,5	6,6	4,9	5,7	*35,1*	42,9	6,7	3,9	2,5	8,9
Zala	23,0	20,8	7,7	6,4	*58,5*	16,3	6,0	0,6	1,1	17,6
Zemplén	29,0	11,9	13,5	11,1	*65,9*	7,4	8,5	1,0	3,3	13,8
Zólyom	17,6	9,1	13,1	20,2	*60,2*		24,5	2,0	1,4	12,0
Magyarország	*29,4*	*9,5*	*9,2*	*9,2*	*57,7*	*22,1*	*5,2*	*1,1*	*2,2*	*11,6*
Max	46,1	34,4	28,8	51,4	*82,4*	48,4	27,8	4,7	8,7	19,9
Min	0,31	0,45	1,08	3,19	*26,9*	0,0	0,5	0,3	0,5	2,7
V	0,46	0,71	0,77	0,71	*0,16*	0,59	0,94	0,79	0,73	0,36

4. A szántóföld bruttó termelési értékének megoszlása fő növények és növénycsoportok szerint

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összes*	kukorica	burgonya	ipari	takar-mány	szalma és szár
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Megyék										
Abaúj-Torna	30,7	8,0	12,3	5,2	*56,1*	2,4	8,5	2,9	13,8	14,5
Alsó-Fehér	33,2	1,4	1,2	3,3	*39,1*	27,3	1,5	2,8	7,4	16,0
Arad	39,5	2,0	3,0	4,2	*48,9*	21,9	0,9	4,7	6,7	13,3
Árva	0,2	1,1	5,8	23,6	*30,8*		32,7	1,2	5,9	17,5
Bács-Bodrog	30,2	1,2	2,5	9,8	*43,8*	28,2	2,3	4,6	5,3	13,6
Baranya	30,1	4,7	4,7	5,6	*45,2*	18,6	4,0	2,4	13,7	13,8
Bars	23,4	4,4	19,7	3,2	*50,7*	4,7	7,4	7,5	13,9	13,4
Békés	39,8	0,9	8,5	3,4	*52,7*	18,4	0,6	4,3	9,4	12,6
Belovár-Körös	14,9	5,9	1,6	1,0	*24,1*	20,3	12,4	3,6	7,0	17,8
Bereg	22,4	5,2	1,4	9,3	*38,4*	16,0	14,0	5,3	11,0	11,4
Beszterce-Naszód	24,7	0,3	2,7	14,0	*41,7*	28,1	1,8	3,6	5,7	13,3
Bihar	29,4	8,9	3,8	3,7	*45,9*	18,1	2,1	4,5	13,5	11,1
Borsod	38,4	6,3	8,4	3,2	*56,4*	6,9	2,4	5,6	13,9	12,8
Brassó	11,5	2,9	17,4	6,4	*38,4*	7,6	12,1	8,6	12,7	16,7
Csanád	37,3	1,1	5,6	2,5	*46,5*	22,5	0,8	9,9	7,5	10,9
Csík	6,0	25,5	9,4	14,9	*55,7*	2,8	9,4	4,1	4,6	19,6
Csongrád	36,5	5,2	7,6	2,2	*51,6*	19,4	1,6	2,5	9,8	12,0
Esztergom	20,4	7,9	15,2	3,9	*47,6*	12,1	6,9	2,8	14,0	13,2
Fejér	24,3	6,6	7,9	6,6	*45,6*	14,5	5,7	2,5	17,4	12,8
Fogaras	16,2	9,6	1,5	12,9	*40,3*	21,5	9,4	2,3	3,0	18,6
Gömör	23,0	7,1	6,3	10,6	*47,0*	2,6	13,2	4,5	12,1	17,8
Győr	20,6	12,8	8,0	4,5	*46,4*	10,3	7,1	2,7	15,6	16,0
Hajdú	36,2	7,4	6,2	2,6	*52,7*	18,3	1,5	4,0	8,4	12,4
Háromszék	15,5	8,1	8,5	10,8	*43,0*	8,9	8,9	2,8	14,2	17,4
Heves	34,1	4,7	7,2	2,4	*48,5*	8,6	2,9	7,3	15,1	12,2
Hont	27,4	6,6	13,2	5,2	*52,4*	4,0	6,5	5,0	15,6	15,2
Hunyad	26,0	2,6	0,6	3,7	*32,9*	30,0	2,8	2,7	5,9	15,5
Jász-Nkun-Szolnok	41,6	1,8	7,7	2,9	*54,0*	13,9	1,2	3,6	11,4	13,0
Kis-Küküllő	25,1	2,5	1,3	3,8	*32,7*	31,2	0,9	2,3	11,5	18,3
Kolozs	28,3	4,0	3,4	5,7	*41,5*	26,2	1,2	2,4	10,1	14,0
Komárom	20,7	9,0	10,2	5,1	*45,4*	9,8	6,4	6,5	15,1	15,2
Krassó-Szörény	27,5	0,8	0,7	5,5	*34,6*	31,8	3,3	1,7	6,9	13,9
Lika-Krbava	4,7	4,8	7,6	2,4	*21,6*	7,9	25,9	2,3	3,9	21,7
Liptó	0,4	6,2	14,3	12,3	*33,1*		27,8	2,9	12,8	18,1
Máramaros	2,6	1,3	1,6	15,6	*21,1*	28,9	21,1	4,2	4,6	12,0
Maros-Torda	25,8	1,5	3,0	7,5	*37,8*	26,3	0,9	2,5	11,9	14,9
Modrus-Fiume	8,5	1,8	1,4	1,5	*18,9*	13,1	15,8	2,7	9,0	15,3
Moson	16,7	9,9	16,6	4,5	*48,2*	14,2	4,7	3,4	12,7	15,7

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összes*	kukorica	burgonya	ipari	takar-mány	szalma és szár
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Nagy-Küküllő	22,0	1,7	0,8	6,7	*31,2*	25,7	2,8	2,7	14,6	16,8
Nógrád	26,6	8,6	10,0	3,8	*49,0*	4,7	7,3	3,8	16,9	15,2
Nyitra	10,5	9,7	21,0	2,9	*44,2*	4,2	9,7	12,6	11,3	15,5
Pest(-Bp.)	16,4	18,8	7,6	3,5	*46,5*	13,8	6,1	3,0	9,5	16,1
Pozsega	23,9	3,1	1,3	3,0	*31,3*	16,2	8,9	1,7	6,3	21,7
Pozsony	13,3	10,0	19,8	2,4	*45,8*	5,8	11,2	7,6	13,4	13,1
Sáros	5,4	6,3	9,8	13,6	*35,2*	0,1	27,0	2,3	12,6	16,5
Somogy	26,1	11,2	5,4	5,1	*47,9*	12,2	6,4	3,6	16,1	12,0
Sopron	21,2	9,1	12,2	4,5	*47,1*	3,1	7,6	9,2	16,6	14,9
Szabolcs	18,2	17,0	2,5	1,9	*39,9*	10,1	8,5	14,4	11,2	10,2
Szatmár	28,5	9,4	1,8	5,4	*45,3*	19,2	3,9	5,3	11,0	11,4
Szeben	23,6	1,5	2,3	6,9	*34,3*	21,6	4,0	0,9	15,0	16,2
Szepes	0,2	6,8	15,0	15,7	*37,8*		28,3	2,0	9,6	18,1
Szerém	25,7	4,8	2,1	4,0	*36,6*	24,3	3,5	2,2	5,9	20,2
Szilágy	28,8	4,2	1,9	5,7	*40,6*	26,2	1,7	2,8	11,0	13,1
Szolnok-Doboka	18,8	1,4	1,2	9,7	*31,1*	34,7	1,0	2,2	9,6	15,0
Temes	40,0	1,4	1,7	4,6	*47,8*	28,7	1,1	1,3	5,5	12,8
Tolna	28,1	7,3	6,3	6,0	*48,0*	14,1	7,0	3,3	12,1	12,9
Torda-Aranyos	33,7	3,3	4,1	5,6	*46,6*	24,0	1,5	2,4	7,5	13,5
Torontál	41,1	0,7	1,9	3,9	*47,7*	27,6	1,3	1,9	5,7	13,8
Trencsén	5,9	4,2	14,5	7,8	*32,5*	0,03	25,0	9,2	11,6	13,7
Turóc	4,3	13,4	8,2	9,6	*35,6*		22,3	2,7	11,3	20,7
Udvarhely	28,1	5,7	1,0	11,0	*45,8*	21,5	2,5	2,3	8,1	15,6
Ugocsa	22,2	5,0	0,9	10,6	*38,7*	24,9	3,8	5,6	10,3	11,5
Ung	26,9	9,7	2,7	6,9	*46,2*	7,1	14,7	3,5	12,0	11,7
Varazsd	4,5	4,7	1,2	1,3	*12,2*	26,1	11,4	3,1	9,5	15,9
Vas	23,0	12,4	5,5	5,4	*47,4*	3,2	9,9	2,6	15,8	17,2
Verőce	28,8	4,8	1,8	5,1	*40,7*	12,9	7,3	5,5	8,3	19,8
Veszprém	21,7	13,8	9,7	4,3	*49,5*	8,9	9,1	2,0	15,4	13,2
Zágráb	8,3	3,3	2,3	1,6	*16,8*	23,9	12,8	3,0	7,6	17,2
Zala	20,8	14,2	4,7	3,8	*44,0*	13,5	6,6	1,6	15,5	15,0
Zemplén	27,2	7,7	8,3	5,7	*49,0*	5,3	9,1	6,5	13,3	12,9
Zólyom	13,0	4,9	7,1	9,5	*34,7*		28,4	2,8	12,4	16,7
Magyarország	*25,8*	*6,4*	*6,1*	*5,2*	*43,6*	*16,6*	*6,2*	*4,2*	*10,5*	*14,4*
Max	41,6	25,5	21,0	23,6	*56,4*	34,7	32,7	14,4	16,9	21,7
Min	0,2	0,3	0,6	1,0	*12,2*	0,0	0,6	0,9	3,0	10,2
V	0,49	0,76	0,83	0,68	*0,23*	0,58	0,94	0,63	0,33	0,18

5. A fontosabb növények átlagtermései (métermázsa/ kat. hold)

	búza	rozs	árpa	zab	kukori-ca	burgonya	cukor-répa	takamány répa	kaszálók
Megyék									
Abaúj-Torna	6,9	6,1	6,6	5,5	7,6	55,0	127,0	162,5	16,6
Alsó-Fehér	6,1	5,9	6,5	5,7	8,2	37,5	134,8	206,7	15,2
Arad	7,5	7,7	8,4	7,7	10,6	41,0	158,8	174,8	14,7
Árva	5,5	4,7	5,3	4,5		39,1		163,6	17,9
Bács-Bodrog	7,1	7,2	8,5	7,2	12,9	43,0	136,7	201,1	21,1
Baranya	7,9	7,1	7,8	7,6	11,0	42,9	154,2	177,9	21,5
Bars	6,7	6,0	7,1	5,5	10,7	53,4	127,7	147,3	20,2
Békés	7,3	7,1	7,8	6,6	9,5	38,3	147,6	185,4	14,7
Belovár-Körös	5,3	4,2	3,9	3,1	7,5	47,8	52,6	32,8	24,4
Bereg	6,3	6,1	6,0	5,6	8,0	46,7	107,4	168,2	17,5
Beszterce-Naszód	6,1	5,3	7,0	5,6	8,0	35,3	123,9	190,1	18,5
Bihar	6,5	6,8	7,6	6,7	9,4	35,1	160,6	188,7	16,0
Borsod	6,9	6,3	6,4	5,8	8,7	37,3	122,5	165,4	18,2
Brassó	8,8	8,2	10,9	10,6	10,6	90,5	142,2	198,4	18,7
Csanád	7,4	7,2	8,4	7,8	11,7	38,7	145,7	166,9	18,2
Csík	6,1	6,9	7,2	5,8	7,3	44,8	79,2	130,2	22,1
Csongrád	7,0	6,9	8,3	6,6	9,3	35,8	128,6	185,1	16,5
Esztergom	6,8	6,8	6,4	6,2	10,0	48,3	112,1	148,8	20,5
Fejér	6,9	7,2	6,6	6,3	10,8	50,3	124,5	173,4	19,0
Fogaras	7,2	6,8	8,3	7,9	9,5	57,0	72,5	163,9	18,5
Gömör	5,9	5,4	6,2	5,1	7,0	43,6	112,3	123,8	18,5
Győr	7,1	6,7	6,7	6,2	11,1	47,1	122,8	171,3	16,5
Hajdú	6,9	7,2	7,8	7,0	9,9	41,7	146,2	181,0	15,0
Háromszék	6,3	5,6	6,1	5,8	7,1	53,7	106,4	167,7	15,2
Heves	6,7	6,1	6,2	5,6	8,3	41,9	120,6	156,4	19,5
Hont	5,9	5,6	6,1	5,2	9,0	47,3	124,3	146,7	19,2
Hunyad	6,1	5,2	6,0	5,4	9,3	32,1	115,0	202,6	16,0
Jász-Nkun-Szolnok	6,8	6,3	7,0	5,9	8,6	37,0	120,1	158,5	15,8
Kis-Küküllő	6,6	6,2	6,7	6,3	8,6	36,4	118,8	181,8	16,1
Kolozs	5,6	6,1	6,4	6,4	7,7	32,9	132,2	232,2	19,2
Komárom	6,4	6,1	6,2	5,1	9,4	36,8	106,7	142,8	16,8
Krassó-Szörény	6,1	5,9	6,6	5,7	8,7	33,1	90,1	182,0	18,0
Lika-Krbava	3,6	3,1	3,5	2,2	5,0	36,3	49,8	16,5	13,1
Liptó	5,6	6,1	6,3	4,7		41,2	92,5	108,7	22,2
Máramaros	5,2	4,9	5,7	5,1	7,4	36,8	73,5	85,9	15,4
Maros-Torda	6,0	5,7	6,8	6,3	7,6	39,4	117,4	171,1	21,6
Modrus-Fiume	3,5	2,9	2,8	2,0	5,0	33,4	61,0	10,6	13,2
Moson	7,3	7,1	7,1	6,8	10,4	47,6	123,2	122,1	14,4
Nagy-Küküllő	6,6	6,6	6,6	6,8	8,4	43,1	143,3	166,6	19,4

	búza	rozs	árpa	zab	kukori-ca	burgonya	cukor-répa	takamány répa	kaszálók
Nógrád	6,2	5,8	6,4	5,6	9,1	41,3	117,7	163,5	20,9
Nyitra	8,0	7,3	8,7	7,0	11,2	62,0	134,7	181,5	22,2
Pest(-Bp.)	6,7	6,3	6,7	5,9	9,2	36,4	129,0	168,0	15,8
Pozsega	5,4	4,6	4,1	3,7	5,8	43,4	60,5	41,0	15,9
Pozsony	8,0	7,4	8,6	6,7	10,5	53,8	112,7	139,5	17,6
Sáros	6,4	5,9	6,0	5,3	7,4	55,7	109,1	148,9	17,0
Somogy	7,6	7,3	6,5	6,6	10,6	48,0	131,3	156,9	19,2
Sopron	8,2	7,6	8,6	7,4	10,4	50,6	137,5	124,0	20,6
Szabolcs	6,9	6,1	6,9	6,3	8,2	46,4	126,4	165,5	18,9
Szatmár	6,6	6,7	6,3	6,0	8,0	44,8	139,6	176,8	17,4
Szeben	7,0	6,8	8,0	7,9	8,9	50,9	111,5	152,3	22,6
Szepes	6,0	6,2	6,2	5,4		46,4	110,0	159,2	20,6
Szerém	6,7	6,2	6,0	4,9	10,0	44,7	93,3	80,9	14,3
Szilágy	6,1	6,3	6,5	6,1	8,2	44,2	154,6	191,6	18,4
Szolnok-Doboka	5,7	5,6	6,1	5,9	7,5	33,5	142,9	165,5	17,1
Temes	6,9	6,9	7,9	7,6	11,1	39,7	138,7	180,0	16,2
Tolna	7,5	7,7	7,2	7,3	11,6	50,8	141,9	166,6	20,8
Torda-Aranyos	6,0	5,3	6,4	6,2	8,3	32,6	120,1	204,2	15,6
Torontál	7,4	6,9	8,0	8,0	11,6	43,4	157,1	209,9	15,5
Trencsén	6,8	5,9	6,5	4,9	10,2	46,3	156,6	184,8	19,2
Turóc	6,0	5,3	5,9	6,0		41,8	120,5	159,0	20,5
Udvarhely	6,5	6,1	5,9	6,2	7,9	39,4	132,4	208,5	18,6
Ugocsa	5,7	5,7	5,8	5,2	6,8	33,5		203,3	18,7
Ung	6,7	6,9	7,0	5,9	7,9	49,7	145,6	146,6	21,1
Varazsd	5,4	5,1	4,6	4,0	7,8	44,5	60,6	11,9	25,4
Vas	6,7	6,2	6,8	6,0	8,0	45,1	142,0	93,6	20,1
Verőce	6,4	6,0	5,7	4,7	8,3	54,7	76,5	62,8	17,3
Veszprém	7,2	6,8	6,4	6,4	10,1	45,7	138,1	167,5	19,0
Zágráb	4,6	4,4	4,9	2,9	6,2	46,2	51,0	15,2	21,0
Zala	6,7	6,4	6,3	6,1	9,8	40,2	111,0	96,4	18,5
Zemplén	6,9	6,0	6,3	5,1	8,6	43,6	118,4	153,6	19,3
Zólyom	6,0	5,2	5,8	5,1	9,0	49,6	75,6	182,4	21,0
Magyarország	*6,8*	*6,4*	*7,0*	*6,1*	*9,6*	*45,6*	*130,3*	*151,2*	*18,0*
Max	8,8	8,2	10,9	10,6	12,9	90,5	160,6	232,2	25,4
Min	3,5	2,9	2,8	2,0	5,0	32,1	49,8	10,6	13,1
V	0,14	0,16	0,19	0,23	0,18	0,20	0,24	0,33	0,14

6. Egy katasztrális holdra jutó bruttó termelési érték, korona

	szántó	rét	szőlő	teljes művelt terület	legelő
Megyék					
Abaúj-Torna	129	95	345	125	29
Alsó-Fehér	106	96	314	105	34
Arad	148	84	345	145	42
Árva	102	101		102	36
Bács-Bodrog	157	116	151	154	82
Baranya	150	114	273	149	34
Bars	139	117	191	135	26
Békés	144	74	131	139	50
Belovár-Körös	138	147	288	144	36
Bereg	114	87	267	109	38
Beszterce-Naszód	99	77	123	89	20
Bihar	124	78	225	118	34
Borsod	125	97	233	122	35
Brassó	196	112		165	61
Csanád	154	92	138	152	80
Csík	83	152		124	45
Csongrád	143	86	143	136	37
Esztergom	133	117	296	138	25
Fejér	133	113	329	137	29
Fogaras	121	115	103	118	20
Gömör	114	112	274	114	24
Győr	150	97	191	143	55
Hajdú	136	83	185	129	53
Háromszék	103	99	754	102	18
Heves	131	107	426	139	32
Hont	110	98	170	109	15
Hunyad	128	91	122	114	26
Jász-Nkun-Szolnok	134	87	210	130	40
Kis-Küküllő	113	87	329	110	24
Kolozs	96	93	200	95	26
Komárom	130	100	175	126	44
Krassó-Szörény	122	96	184	114	27
Lika-Krbava	105	110	101	107	12
Liptó	141	132		137	38
Máramaros	98	76	103	84	23
Maros-Torda	107	107	104	107	20
Modrus-Fiume	102	90	165	97	16
Moson	143	73	393	130	39
Nagy-Küküllő	122	108	200	118	31

	szántó	rét	szőlő	teljes művelt terület	legelő
Nógrád	125	125	256	126	20
Nyitra	175	120	229	169	24
Pest(-Bp.)	132	89	214	130	30
Pozsega	126	87	236	118	13
Pozsony	170	98	277	163	34
Sáros	130	97		125	18
Somogy	148	103	148	142	27
Sopron	181	116	452	177	40
Szabolcs	125	92	210	123	54
Szatmár	107	84	251	103	49
Szeben	162	143	300	156	32
Szepes	128	113		124	25
Szerém	144	79	397	142	35
Szilágy	99	96	313	102	27
Szolnok-Doboka	95	82	175	91	20
Temes	136	83	324	134	49
Tolna	148	119	236	149	43
Torda-Aranyos	95	78	222	89	26
Torontál	152	79	188	147	69
Trencsén	147	97	125	140	17
Turóc	132	109		126	22
Udvarhely	100	103	55	101	23
Ugocsa	85	75	652	88	21
Ung	112	91	453	108	39
Varazsd	188	139	372	185	25
Vas	162	128	150	156	24
Verőce	146	95	291	141	28
Veszprém	136	110	214	135	24
Zágráb	130	137	294	137	17
Zala	151	111	238	146	28
Zemplén	118	101	496	121	32
Zólyom	138	124		131	32
Magyarország	*135*	*100*	*250*	*130*	*34*
max	196	152	754	185	82
min	83	73	55	84	12
V	0,18	0,18	0,50	0,17	0,43

7. A fontosabb növények egy lakosra jutó termése, métermázsa

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összesen*	kukorica	burgonya
Megyék							
Abaúj-Torna	2,5	0,8	1,4	0,6	*5,3*	0,3	4,2
Alsó-Fehér	1,9	0,1	0,1	0,3	*2,4*	2,6	0,4
Arad	3,8	0,2	0,4	0,6	*5,0*	3,7	0,4
Árva	0,0	0,1	0,7	2,8	*3,6*		12,1
Bács-Bodrog	4,1	0,2	0,5	1,9	*6,7*	6,9	1,3
Baranya	2,8	0,5	0,6	0,8	*4,8*	2,8	1,9
Bars	1,9	0,4	2,1	0,3	*4,8*	0,6	3,2
Békés	5,3	0,2	1,7	0,6	*7,8*	4,0	0,3
Belovár-Körös	1,1	0,6	0,2	0,1	*2,0*	2,1	3,5
Bereg	1,3	0,4	0,1	0,7	*2,5*	1,3	3,9
Beszterce-Naszód	1,3	0,0	0,2	1,1	*2,7*	2,2	0,5
Bihar	2,6	1,0	0,5	0,5	*4,4*	2,7	0,9
Borsod	2,5	0,5	0,8	0,3	*4,1*	0,7	0,8
Brassó	0,8	0,3	1,8	0,7	*3,6*	0,8	6,3
Csanád	5,2	0,2	1,2	0,5	*7,1*	5,6	0,5
Csík	0,2	1,2	0,5	0,8	*2,7*	0,1	1,7
Csongrád	3,4	0,6	1,0	0,3	*5,3*	2,8	0,7
Esztergom	1,7	0,8	1,6	0,4	*4,5*	1,5	2,6
Fejér	3,1	1,1	1,4	1,2	*6,7*	3,0	4,2
Fogaras	1,1	0,9	0,2	1,4	*3,6*	2,2	5,1
Gömör	1,3	0,5	0,5	0,8	*3,2*	0,2	4,2
Győr	1,8	1,4	1,0	0,5	*4,8*	1,5	3,7
Hajdú	3,5	0,9	0,9	0,3	*5,6*	3,0	0,8
Háromszék	0,9	0,7	0,8	1,0	*3,3*	0,7	3,6
Heves	2,9	0,5	0,8	0,3	*4,5*	1,1	1,2
Hont	2,2	0,6	1,4	0,5	*4,7*	0,5	2,9
Hunyad	1,5	0,2	0,0	0,3	*2,0*	2,7	0,6
Jász-Nkun-Szolnok	5,4	0,3	1,4	0,5	*7,7*	3,0	0,8
Kis-Küküllő	1,8	0,2	0,1	0,4	*2,6*	3,7	0,3
Kolozs	1,5	0,3	0,3	0,5	*2,5*	2,1	0,3
Komárom	2,0	1,1	1,4	0,7	*5,1*	1,6	3,0
Krassó-Szörény	1,6	0,1	0,1	0,4	*2,2*	2,9	0,7
Lika-Krbava	0,2	0,3	0,4	0,1	*1,2*	0,4	3,3
Liptó	0,0	0,4	1,0	0,8	*2,1*		7,6
Máramaros	0,1	0,0	0,1	0,6	*0,8*	1,0	2,5
Maros-Torda	1,4	0,1	0,2	0,6	*2,4*	2,3	0,3
Modrus-Fiume	0,3	0,1	0,1	0,1	*0,9*	0,7	2,2
Moson	2,5	1,8	3,4	0,9	*8,8*	3,3	3,0
Nagy-Küküllő	1,9	0,2	0,1	0,9	*3,1*	3,2	1,3

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összesen*	kukorica	burgonya
Nógrád	2,1	0,8	1,0	0,4	*4,3*	0,6	2,9
Nyitra	1,1	1,2	2,7	0,4	*5,4*	0,7	5,5
Pest(-Bp.)	1,2	1,8	0,8	0,4	*4,2*	1,7	2,4
Pozsega	1,6	0,2	0,1	0,3	*2,3*	1,5	2,0
Pozsony	1,3	1,1	2,4	0,3	*5,1*	0,8	5,1
Sáros	0,5	0,8	1,3	1,8	*4,5*	0,0	15,4
Somogy	3,1	1,7	0,9	0,8	*6,5*	2,3	4,2
Sopron	2,0	1,1	1,5	0,6	*5,2*	0,4	3,6
Szabolcs	2,2	2,6	0,4	0,3	*5,6*	2,0	7,1
Szatmár	2,4	1,0	0,2	0,7	*4,2*	2,3	2,0
Szeben	1,3	0,1	0,2	0,6	*2,2*	1,8	1,2
Szepes	0,0	0,7	1,5	1,6	*3,7*		12,2
Szerém	2,8	0,6	0,3	0,6	*4,4*	4,8	1,1
Szilágy	1,9	0,3	0,2	0,5	*3,0*	2,5	0,6
Szolnok-Doboka	1,2	0,1	0,1	1,0	*2,4*	3,2	0,3
Temes	4,9	0,2	0,3	0,8	*6,2*	6,1	0,5
Tolna	3,0	1,0	1,0	0,9	*6,0*	2,6	4,4
Torda-Aranyos	2,0	0,2	0,3	0,5	*3,1*	2,4	0,4
Torontál	6,8	0,1	0,5	0,9	*8,4*	8,1	0,9
Trencsén	0,4	0,3	1,2	0,6	*2,6*	0,0	7,6
Turóc	0,3	1,1	0,7	0,8	*2,8*		6,8
Udvarhely	1,5	0,4	0,1	0,9	*2,9*	1,7	0,8
Ugocsa	1,1	0,3	0,1	0,8	*2,3*	1,8	1,1
Ung	1,5	0,7	0,2	0,5	*2,9*	0,6	5,2
Varazsd	0,2	0,3	0,1	0,1	*0,7*	1,9	2,0
Vas	2,0	1,3	0,6	0,6	*4,8*	0,4	4,2
Verőce	2,8	0,5	0,2	0,7	*4,2*	1,9	2,4
Veszprém	2,3	1,8	1,4	0,6	*6,1*	1,5	5,9
Zágráb	0,4	0,2	0,1	0,1	*0,9*	1,6	1,8
Zala	1,3	1,1	0,4	0,3	*3,3*	1,4	2,1
Zemplén	2,2	0,8	0,9	0,6	*4,5*	0,7	4,0
Zólyom	0,5	0,2	0,4	0,5	*1,7*	0,0	6,3
Magyarország	*2,2*	*0,7*	*0,7*	*0,6*	*4,2*	*2,3*	*2,6*
Max	6,8	2,6	3,4	2,8	*8,8*	8,1	15,4
Min	0,0	0,0	0,0	0,1	*0,7*	0,0	0,3
V	0,72	0,83	0,91	0,66	*0,46*	0,84	0,95

8. A fontosabb növények egy mezőgazdasági lakosra jutó termése, métermázsa

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összes*	kuko-ri-ca	burgonya
Megyék							
Abaúj-Torna	4,6	1,5	2,6	1,1	*9,8*	0,6	7,8
Alsó-Fehér	2,7	0,1	0,1	0,4	*3,3*	3,7	0,6
Arad	5,5	0,3	0,6	0,8	*7,3*	5,3	0,6
Árva	0,0	0,1	0,9	3,4	*4,5*		15,0
Bács-Bodrog	6,6	0,3	0,8	3,1	*10,9*	11,2	2,1
Baranya	4,8	0,9	1,1	1,3	*8,1*	4,7	3,1
Bars	2,8	0,6	3,2	0,5	*7,1*	0,9	4,8
Békés	8,2	0,2	2,5	1,0	*12,0*	6,1	0,5
Belovár-Körös	1,3	0,6	0,2	0,1	*2,3*	2,5	4,1
Bereg	1,8	0,5	0,2	1,1	*3,6*	1,9	5,7
Beszterce-Naszód	1,8	0,0	0,3	1,6	*3,7*	3,0	0,6
Bihar	3,5	1,3	0,6	0,6	*6,1*	3,7	1,2
Borsod	4,8	1,0	1,5	0,6	*7,9*	1,4	1,6
Brassó	2,0	0,7	4,6	1,7	*8,9*	2,0	15,7
Csanád	7,0	0,3	1,6	0,7	*9,6*	7,5	0,7
Csík	0,3	1,7	0,7	1,1	*3,8*	0,2	2,5
Csongrád	6,0	1,1	1,9	0,5	*9,5*	5,1	1,2
Esztergom	3,1	1,5	3,0	0,8	*8,3*	2,9	4,9
Fejér	4,6	1,6	2,1	1,7	*10,1*	4,5	6,2
Fogaras	1,4	1,2	0,2	1,8	*4,5*	2,8	6,5
Gömör	2,5	1,0	1,0	1,6	*6,1*	0,4	7,9
Győr	3,4	2,7	1,9	1,0	*9,2*	2,9	6,9
Hajdú	6,2	1,6	1,5	0,6	*9,9*	5,3	1,4
Háromszék	1,4	1,0	1,1	1,5	*5,0*	1,1	5,5
Heves	4,3	0,7	1,2	0,4	*6,7*	1,7	1,9
Hont	3,5	1,0	2,2	0,9	*7,6*	0,8	4,6
Hunyad	2,2	0,3	0,1	0,4	*3,0*	3,9	0,9
Jász-Nkun-Szolnok	7,9	0,4	2,1	0,8	*11,2*	4,3	1,2
Kis-Küküllő	2,2	0,3	0,2	0,5	*3,1*	4,5	0,4
Kolozs	2,3	0,4	0,4	0,7	*3,8*	3,3	0,5
Komárom	3,5	1,9	2,4	1,2	*9,1*	2,8	5,3
Krassó-Szörény	2,3	0,1	0,1	0,6	*3,1*	4,2	1,0
Lika-Krbava	0,2	0,3	0,5	0,2	*1,3*	0,5	3,6
Liptó	0,0	0,7	1,9	1,5	*4,2*		14,8
Máramaros	0,1	0,1	0,1	1,0	*1,3*	1,7	4,1
Maros-Torda	2,0	0,2	0,3	0,9	*3,5*	3,3	0,4
Modrus-Fiume	0,4	0,1	0,1	0,1	*1,3*	1,0	3,0
Moson	4,0	2,9	5,3	1,4	*13,9*	5,2	4,8
Nagy-Küküllő	2,5	0,2	0,1	1,2	*4,0*	4,2	1,7

	búza	rozs	árpa	zab	*gabona összes*	kukori-ca	burgonya
Nógrád	3,6	1,5	1,8	0,7	*7,6*	1,0	5,2
Nyitra	1,6	1,8	4,1	0,6	*8,2*	1,0	8,3
Pest(-Bp.)	2,3	3,3	1,5	0,7	*7,8*	3,1	4,4
Pozsega	2,0	0,3	0,1	0,4	*2,8*	1,9	2,5
Pozsony	2,4	2,2	4,6	0,6	*9,8*	1,6	9,8
Sáros	0,8	1,2	2,0	2,7	*6,6*	0,0	22,8
Somogy	4,3	2,3	1,2	1,2	*9,1*	3,2	5,8
Sopron	3,6	1,9	2,7	1,0	*9,3*	0,8	6,4
Szabolcs	3,0	3,6	0,6	0,4	*7,7*	2,7	9,9
Szatmár	3,6	1,5	0,3	1,0	*6,4*	3,5	3,0
Szeben	2,2	0,2	0,3	0,9	*3,5*	2,9	2,0
Szepes	0,0	1,4	3,2	3,3	*7,9*		25,8
Szerém	4,1	0,9	0,5	0,9	*6,4*	7,0	1,7
Szilágy	2,4	0,4	0,2	0,7	*3,7*	3,2	0,7
Szolnok-Doboka	1,5	0,1	0,1	1,2	*3,0*	4,0	0,4
Temes	7,7	0,3	0,5	1,3	*9,8*	9,7	0,9
Tolna	4,6	1,5	1,5	1,4	*9,0*	4,0	6,6
Torda-Aranyos	2,6	0,3	0,5	0,7	*4,1*	3,2	0,6
Torontál	9,7	0,2	0,7	1,3	*11,9*	11,5	1,3
Trencsén	0,5	0,5	1,8	0,9	*3,7*	0,0	11,0
Turóc	0,5	2,0	1,3	1,5	*5,3*		12,9
Udvarhely	2,0	0,5	0,1	1,2	*3,8*	2,3	1,0
Ugocsa	1,5	0,4	0,1	1,0	*3,0*	2,4	1,4
Ung	2,2	1,0	0,3	0,8	*4,3*	0,9	7,6
Varazsd	0,2	0,3	0,1	0,1	*0,8*	2,2	2,3
Vas	3,1	2,1	1,0	1,0	*7,4*	0,6	6,5
Verőce	4,1	0,8	0,4	1,0	*6,3*	2,8	3,5
Veszprém	3,5	2,8	2,2	1,0	*9,4*	2,3	9,0
Zágráb	0,5	0,2	0,2	0,1	*1,1*	2,0	2,4
Zala	1,8	1,6	0,6	0,5	*4,5*	1,9	2,8
Zemplén	3,2	1,1	1,4	0,9	*6,6*	1,0	5,9
Zólyom	1,4	0,6	1,0	1,3	*4,3*	0,0	15,6
Magyarország	*3,3*	*1,0*	*1,1*	*0,9*	*6,4*	*3,5*	*3,9*
Max	9,7	3,6	5,3	3,4	13,9	11,5	25,8
Min	0,0	0,0	0,1	0,1	0,8	0,0	0,4
V	0,71	0,84	0,97	0,65	*0,49*	0,84	1,02

9. Ezer lakosra jutó állatok száma 1911-ben

	ló	szarvas-marha	sertés	juh	*számos-állat*	ezer mezőgazdasági lakosra jutó állatok száma Ló	Szarvas-marha	Sertés	Juh	*Számos-állat*
Megyék										
Abaúj-Torna	107	332	283	455	*541*	199	614	524	842	*1002*
Alsó-Fehér	30	352	184	968	*518*	42	491	256	1349	*723*
Arad	145	301	397	271	*557*	212	438	579	395	*811*
Árva	117	589	138	340	*769*	145	728	170	420	*950*
Bács-Bodrog	170	265	576	322	*582*	276	429	935	523	*945*
Baranya	180	366	554	268	*684*	302	614	929	450	*1147*
Bars	96	353	235	246	*522*	143	525	350	366	*776*
Békés	179	261	656	280	*600*	275	399	1004	428	*918*
Belovár - Körös	148	639	483	43	*889*	173	745	563	50	*1037*
Bereg	66	419	196	238	*549*	95	605	282	343	*792*
Beszterce-Naszód	115	552	167	928	*803*	157	751	227	1261	*1091*
Bihar	114	361	423	405	*603*	154	489	573	549	*817*
Borsod	106	242	236	427	*438*	205	467	456	827	*846*
Brassó	117	329	260	141	*513*	293	820	649	353	*1279*
Csanád	219	260	699	150	*633*	293	348	937	201	*849*
Csík	104	539	142	808	*757*	149	778	205	1165	*1092*
Csongrád	170	240	573	279	*552*	303	428	1022	497	*985*
Esztergom	96	219	371	290	*419*	177	405	687	536	*775*
Fejér	118	371	701	708	*701*	177	556	1050	1061	*1050*
Fogaras	98	678	352	877	*937*	124	858	446	1109	*1185*
Gömör	85	397	359	863	*640*	161	754	681	1639	*1215*
Győr	97	341	577	212	*575*	184	645	1091	401	*1089*
Hajdú	141	263	418	519	*541*	249	464	736	914	*952*
Háromszék	98	396	345	590	*624*	149	601	524	895	*947*
Heves	119	247	318	435	*474*	179	373	479	656	*714*
Hont	97	364	323	783	*605*	155	582	516	1252	*967*
Hunyad	37	445	178	883	*615*	54	647	258	1284	*894*
Jász-Nkun-Szolnok	151	284	387	316	*545*	222	418	568	463	*800*
Kis-Küküllő	41	411	380	911	*620*	50	498	461	1105	*752*
Kolozs	42	388	179	749	*542*	63	593	273	1144	*828*
Komárom	127	294	404	345	*537*	225	520	714	609	*949*
Krassó-Szörény	85	368	306	1148	*638*	123	531	441	1655	*920*
Lika-Krbava	77	436	69	1311	*674*	85	485	77	1457	*750*
Liptó	60	384	159	479	*524*	117	749	310	934	*1022*
Máramaros	58	339	81	444	*462*	95	558	133	730	*761*

	ló	szarvas-marha	sertés	juh	*számos-állat*	**ezer mezőgazdasági lakosra jutó állatok száma** ló	szarvas-marha	sertés	juh	*számos-állat*
Maros-Torda	60	385	145	588	*534*	86	555	208	846	*769*
Modrus-Fiume	32	373	100	475	*480*	44	505	136	643	*649*
Moson	165	538	413	46	*794*	261	851	654	73	*1255*
Nagy-Küküllő	123	564	454	512	*830*	161	741	596	672	*1089*
Nógrád	90	296	352	879	*545*	159	521	620	1546	*960*
Nyitra	76	362	254	155	*505*	114	545	383	233	*761*
Pest(-Bp.)	107	199	302	177	*385*	198	367	557	326	*709*
Pozsega	199	508	551	241	*847*	250	637	691	302	*1062*
Pozsony	71	316	237	48	*441*	136	604	453	91	*843*
Sáros	71	489	218	403	*644*	104	722	323	596	*952*
Somogy	194	516	910	670	*959*	270	718	1267	933	*1335*
Sopron	70	417	365	141	*575*	125	747	654	252	*1029*
Szabolcs	134	369	503	372	*641*	186	514	700	518	*892*
Szatmár	112	416	377	430	*647*	169	629	571	650	*979*
Szeben	109	411	241	763	*648*	175	661	387	1228	*1043*
Szepes	77	403	202	459	*567*	164	851	427	969	*1198*
Szerém	240	291	796	744	*765*	350	424	1161	1085	*1116*
Szilágy	54	416	281	541	*584*	67	517	349	672	*726*
Szolnok-Doboka	41	451	189	815	*615*	50	561	235	1015	*766*
Temes	211	261	396	489	*600*	334	414	628	775	*951*
Tolna	147	357	629	405	*671*	220	536	943	607	*1005*
Torda-Aranyos	48	413	173	1101	*610*	63	542	226	1443	*799*
Torontál	281	294	497	660	*741*	397	417	704	934	*1048*
Trencsén	41	357	96	172	*435*	59	515	138	248	*628*
Turóc	72	374	196	580	*544*	137	709	372	1099	*1032*
Udvarhely	124	460	264	886	*732*	163	607	348	1167	*965*
Ugocsa	73	387	147	285	*520*	98	523	199	385	*703*
Ung	93	436	190	144	*583*	137	644	281	213	*861*
Varazsd	52	369	423	1	*506*	59	415	476	1	*569*
Vas	58	507	432	79	*660*	90	786	670	123	*1023*
Verőce	213	391	639	210	*753*	315	578	945	311	*1115*
Veszprém	99	441	630	353	*702*	153	679	968	542	*1080*
Zágráb	86	457	314	48	*613*	111	591	405	62	*791*
Zala	84	456	469	223	*656*	113	617	634	302	*888*
Zemplén	119	436	287	243	*638*	175	641	422	358	*939*
Zólyom	46	318	134	631	*454*	113	786	332	1562	*1123*
Magyarország	*117*	*366*	*379*	*428*	*604*	*175*	*550*	*569*	*643*	*907*

	ló	szarvas-marha	sertés	juh	*számos-állat*	**ezer mezőgazdasági lakosra jutó állatok száma** ló	szarvas-marha	sertés	juh	*számos-állat*
Max	281	678	910	1311	*959*	397	858	1267	1655	*1335*
Min	30	199	69	0,7	*385*	42	348	77	1	*569*
V	0,49	0,25	0,52	0,64	*0,20*	0,49	0,22	0,51	0,61	*0,18*

10. Az állatállomány fajta szerinti megoszlása 1911-ben

	Szarvasmarha			Sertés		Juh	Juh	Juh	Egy állatorvosra
	tarka	magyar	bivaly	zsírsertés	hússertés	merinoi	racka	húsjuh	jutó
	%	%	%	%	%	%	%	%	számosállat
Megyék									
Abaúj-Torna	69,9	30,0	0,1	92,6	7,4	46,7	48,1	5,1	7820
Alsó-Fehér	46,7	50,5	2,7	63,4	36,6	1,5	94,3	4,2	8834
Arad	65,4	34,2	0,4	97,0	3,0	28,3	65,6	6,1	11533
Árva	100,0	0,03		4,5	95,5		35,8	64,2	20185
Bács-Bodrog	51,1	48,5	0,4	95,5	4,5	27,9	64,0	8,1	6307
Baranya	82,6	17,3	0,0	88,5	11,5	35,3	50,7	14,0	9640
Bars	97,3	2,6	0,1	79,9	20,1	29,9	37,6	32,5	7759
Békés	61,4	38,0	0,6	95,2	4,8	80,6	13,2	6,2	5267
Belovár -Körös	98,7	1,3	0,002	44,6	55,4	2,4	97,6	0,0	2528
Bereg	59,3	40,5	0,2	92,7	7,3	48,0	38,0	14,0	10820
Beszterce-Naszód	49,9	46,5	3,6	94,4	5,6	4,7	88,1	7,2	10263
Bihar	31,7	67,4	0,9	95,3	4,7	62,5	31,1	6,3	10536
Borsod	45,8	53,8	0,4	96,4	3,6	62,9	34,2	2,9	10571
Brassó	67,4	12,1	20,5	16,8	83,2	4,1	90,7	5,2	4324
Csanád	76,1	22,9	1,0	92,9	7,1	64,6	34,9	0,6	4598
Csík	11,4	87,7	0,9	80,0	20,0	6,0	93,0	1,1	13795
Csongrád	56,8	42,7	0,5	96,6	3,4	66,3	29,5	4,2	6199
Esztergom	86,5	13,1	0,4	85,1	14,9	69,8	18,4	11,8	9507
Fejér	79,3	19,9	0,8	92,8	7,2	86,2	4,2	9,6	6508
Fogaras	31,7	27,5	40,8	39,6	60,4	2,8	93,8	3,4	11147
Gömör	73,3	26,6	0,04	98,0	2,0	36,4	59,2	4,4	8602
Győr	87,8	11,6	0,6	95,7	4,3	55,0	20,7	24,3	9801
Hajdú	24,3	74,7	1,1	96,6	3,4	75,7	17,8	6,5	5489
Háromszék	37,7	56,9	5,5	66,3	33,7	2,4	97,6	0,0	10271
Heves	63,1	36,6	0,3	96,6	3,4	76,4	18,0	5,6	7794
Hont	96,9	3,1	0,02	85,3	14,7	18,0	65,9	16,1	8901
Hunyad	95,5	3,8	0,8	54,9	45,1	5,3	81,0	13,8	12299
Jász-Nkun-Szolnok	56,7	42,6	0,7	96,8	3,2	83,6	13,2	3,2	5364
Kis-Küküllő	31,1	59,4	9,5	43,1	56,9	6,0	90,3	3,7	11992
Kolozs	14,6	68,5	16,9	93,3	6,7	4,7	92,4	2,9	10351
Komárom	82,8	16,9	0,3	88,4	11,6	71,6	8,4	20,0	6024
Krassó-Szörény	99,0	1,0	0,1	94,8	5,2	7,4	84,4	8,2	12930
Lika-Krbava	99,9	0,1			100,0		100,0		23010
Liptó	99,7	0,3		8,3	91,7	1,2	54,7	44,2	15190

	Szarvasmarha			Sertés		Juh	Juh	Juh	Egy állatorvosra
	tarka	magyar	bivaly	zsírsertés	hússertés	merinoi	racka	húsjuh	jutó
	%	%	%	%	%	%	%	%	számosállat
Máramaros	87,9	10,8	1,4	91,4	8,6	13,9	78,1	8,0	13777
Maros-Torda	28,4	70,1	1,5	90,3	9,7	7,7	82,1	10,2	11730
Modrus-Fiume	99,8	0,2			100,0	6,9	92,8	0,3	10105
Moson	94,8	5,1	0,1	62,7	37,3	99,7	0,1	0,2	9372
Nagy-Küküllő	49,2	23,3	27,5	58,1	41,9	2,0	95,0	3,0	15433
Nógrád	91,2	8,7	0,1	88,6	11,4	51,8	35,4	12,8	10969
Nyitra	97,5	2,5	0,1	34,6	65,4	33,2	25,2	41,6	8888
Pest(-Bp.)	66,3	33,2	0,5	94,4	5,6	73,2	16,3	10,5	4695
Pozsega	86,6	13,4	0,01	61,4	38,6	0,0	77,7	22,3	24964
Pozsony	97,3	2,6	0,1	52,3	47,7	60,2	13,5	26,3	4647
Sáros	99,7	0,3	0,01	24,2	75,8	30,0	44,5	25,4	9373
Somogy	82,7	15,8	1,5	91,3	8,7	80,7	8,8	10,6	10965
Sopron	95,1	4,6	0,4	69,4	30,6	53,9	7,4	38,7	8575
Szabolcs	34,3	65,0	0,6	94,6	5,4	64,9	27,4	7,7	8536
Szatmár	21,7	76,2	2,2	96,2	3,8	59,1	38,2	2,6	13517
Szeben	78,7	7,9	13,3	40,3	59,7	1,3	86,5	12,2	9551
Szepes	98,8	1,2	0,003	22,2	77,8	2,8	88,8	8,4	6534
Szerém	25,7	74,3	0,04	86,8	13,2	2,8	97,2		52786
Szilágy	14,2	72,9	12,9	94,1	5,9	19,8	74,2	6,1	12226
Szolnok-Doboka	10,9	77,4	11,7	92,3	7,7	4,7	95,1	0,3	12921
Temes	81,9	17,9	0,2	92,2	7,8	7,3	91,4	1,3	10011
Tolna	87,7	12,0	0,3	90,2	9,8	54,6	28,6	16,8	7793
Torda-Aranyos	39,0	56,6	4,4	86,2	13,8		97,3	2,7	13288
Torontál	54,1	45,4	0,5	95,9	4,1	10,4	86,7	2,9	9112
Trencsén	99,8	0,2	0,002	18,3	81,7	9,2	61,9	28,9	10394
Turóc	99,8	0,2		27,1	72,9	24,2	70,5	5,3	15163
Udvarhely	12,4	80,8	6,8	94,3	5,7	20,3	77,5	2,1	18184
Ugocsa	34,9	64,6	0,4	93,0	7,0	41,6	46,8	11,5	15917
Ung	83,4	16,5	0,1	95,3	4,7	32,4	47,6	19,9	11811
Varazsd	99,9	0,1	0,0	13,1	86,9	0,5	99,5		19401
Vas	98,1	1,7	0,2	52,4	47,6	67,1	22,2	10,8	14375
Verőce	52,3	47,6	0,1	86,3	13,7	28,5	68,5	3,0	9771
Veszprém	88,8	10,8	0,4	88,5	11,5	55,4	7,9	36,7	8965
Zágráb	99,7	0,3	0,001	4,6	95,4		100,0		33090
Zala	95,0	4,9	0,2	74,7	25,3	75,6	16,2	8,2	14566
Zemplén	73,6	26,3	0,2	87,5	12,5	51,2	36,4	12,3	12164
Zólyom	99,2	0,8	0,005	62,2	37,8	3,4	96,2	0,4	10108

	Szarvasmarha			Sertés		Juh	Juh	Juh	Egy állatorvosra
	tarka	magyar	bivaly	zsírsertés	hússertés	merinoi	racka	húsjuh	jutó
	%	%	%	%	%	%	%	%	számosállat
Magyarország	*70,1*	*27,8*	*2,1*	*80,3*	*19,7*	*29,2*	*62,8*	*8,0*	*9499*
Max	100,0	87,7	40,8	98,0	100,0	99,7	100,0	64,2	52786
Min	10,9	0,03	0,0	0,0	2,01	0,0	0,1	0	2528
V	0,41	0,94	2,44	0,42	1,06	0,90	0,57	1,13	0,60

11. Igaerőellátottság 1911-ben

	Ezer kat. hold szántóra jutó			Ezer mezőgazdasági keresőre jutó		
	ló	igavonó szarvas-marha	igásállat összesen	ló	igavonó szarvas-marha	igásállat összesen
Megyék						
Abaúj-Torna	85	33	119	488	190	678
Alsó-Fehér	28	182	210	96	616	712
Arad	120	63	183	534	281	816
Árva	68	36	103	316	167	483
Bács-Bodrog	100	24	123	718	170	887
Baranya	140	25	165	669	119	788
Bars	82	65	148	341	271	612
Békés	102	30	131	727	212	939
Belovár -Körös	146	135	282	365	337	703
Bereg	69	87	156	246	310	555
Beszterce-Naszód	112	191	303	342	584	926
Bihar	87	70	157	397	320	717
Borsod	103	41	143	506	200	705
Brassó	168	84	252	672	335	1006
Csanád	125	25	150	775	154	929
Csík	121	224	345	369	680	1049
Csongrád	136	28	164	771	159	931
Esztergom	80	41	121	467	240	708
Fejér	62	45	107	460	336	797
Fogaras	87	194	281	273	609	882
Gömör	83	69	151	376	313	689
Győr	80	66	145	466	383	849
Hajdú	106	36	142	655	226	880
Háromszék	91	132	222	331	480	811
Heves	96	35	131	466	171	637
Hont	70	59	129	357	304	661
Hunyad	43	199	242	119	547	666
Jász-Nkun-Szolnok	81	36	117	585	262	847
Kis-Küküllő	34	184	217	117	634	751
Kolozs	40	172	212	154	661	815
Komárom	85	56	142	579	384	963
Krassó-Szörény	99	138	237	267	372	640
Lika-Krbava	102	181	283	195	347	542
Liptó	81	87	169	293	315	608
Máramaros	106	130	236	247	304	552
Maros-Torda	63	192	255	206	626	832
Modrus-Fiume	45	164	208	94	347	441

	Ezer kat. hold szántóra jutó			Ezer mezőgazdasági keresőre jutó		
	ló	igavonó szarvas-marha	igásállat összesen	ló	igavonó szarvas-marha	igásállat összesen
Moson	77	33	110	645	275	920
Nagy-Küküllő	92	176	269	344	656	1000
Nógrád	75	55	129	392	288	680
Nyitra	64	81	145	283	357	640
Pest(-Bp.)	94	30	124	512	162	674
Pozsega	201	77	278	548	211	758
Pozsony	63	67	131	329	349	679
Sáros	47	87	134	249	457	706
Somogy	117	49	166	643	272	915
Sopron	65	120	185	306	564	870
Szabolcs	72	37	109	485	246	731
Szatmár	76	58	134	424	321	744
Szeben	155	183	338	392	462	854
Szepes	64	57	121	392	350	743
Szerém	164	20	184	740	90	830
Szilágy	44	127	171	168	479	647
Szolnok-Doboka	32	150	182	114	532	645
Temes	125	26	151	789	167	956
Tolna	99	36	135	515	189	703
Torda-Aranyos	40	151	191	151	566	718
Torontál	133	16	149	979	119	1098
Trencsén	47	83	130	133	233	366
Turóc	74	67	141	329	297	626
Udvarhely	116	190	306	376	619	995
Ugocsa	68	77	145	264	302	566
Ung	96	67	163	342	238	580
Varazsd	103	168	271	131	215	346
Vas	53	167	219	219	692	911
Verőce	167	27	194	700	113	813
Veszprém	64	83	146	384	496	880
Zágráb	132	128	260	244	236	480
Zala	95	164	259	271	466	737
Zemplén	92	46	138	429	216	645
Zólyom	75	72	147	264	251	516
Magyarország	*95*	*72*	*167*	*421*	*320*	*740*
Max	201	224	345	979	692	1098
Min	28	16	103	94	90	346
V	0,39	0,64	0,34	0,49	0,47	0,21

12. Az állattenyésztés termelési értékének megoszlása

	ló	szarvasmarha	sertés	juh és kecske
	%	%	%	%
Megyék				
Abaúj-Torna	2,7	67,1	24,7	5,5
Alsó-Fehér	1,0	61,2	20,9	16,9
Arad	4,3	49,3	41,7	4,6
Árva	2,5	83,4	10,2	3,9
Bács-Bodrog	4,1	43,6	48,6	3,7
Baranya	3,7	54,2	39,8	2,3
Bars	2,9	69,3	24,4	3,5
Békés	4,2	39,9	53,2	2,7
Belovár-Körös	2,4	69,5	27,7	0,4
Bereg	1,9	75,2	19,7	3,3
Beszterce-Naszód	2,7	69,8	14,0	13,5
Bihar	3,0	52,6	39,2	5,2
Borsod	3,8	59,9	29,3	7,0
Brassó	2,8	73,7	21,8	1,7
Csanád	5,0	37,7	55,9	1,5
Csík	3,0	69,3	14,6	13,1
Csongrád	4,7	35,9	56,0	3,4
Esztergom	3,0	52,5	40,7	3,8
Fejér	1,9	53,6	40,0	4,5
Fogaras	1,6	70,1	20,2	8,1
Gömör	1,9	60,7	28,1	9,3
Győr	1,9	55,9	40,4	1,8
Hajdú	4,7	39,8	48,2	7,3
Háromszék	2,7	55,0	33,2	9,1
Heves	3,3	60,4	30,9	5,4
Hont	2,3	61,2	27,3	9,3
Hunyad	1,1	66,1	18,2	14,6
Jász-Nkun-Szolnok	4,3	52,9	38,7	4,1
Kis-Küküllő	1,0	54,0	32,6	12,4
Kolozs	1,3	66,7	19,0	13,1
Komárom	3,4	55,0	37,6	4,0
Krassó-Szörény	2,1	56,1	26,2	15,6
Lika-Krbava	1,9	74,3	5,9	18,0
Liptó	1,9	72,9	17,3	8,0
Máramaros	2,0	78,9	10,1	9,0
Maros-Torda	2,3	65,5	19,4	12,8
Modrus-Fiume	1,0	80,0	10,8	8,2
Moson	2,8	72,5	24,3	0,5
Nagy-Küküllő	2,3	62,6	29,7	5,4

	ló	szarvasmarha	sertés	juh és kecske
	%	%	%	%
Nógrád	2,4	53,3	33,0	11,3
Nyitra	2,0	71,8	24,1	2,0
Pest(-Bp.)	3,6	57,8	35,8	2,8
Pozsega	3,7	58,4	35,8	2,1
Pozsony	2,3	70,4	26,4	0,9
Sáros	1,5	77,1	16,7	4,6
Somogy	2,8	46,7	46,6	3,8
Sopron	1,6	67,9	29,1	1,3
Szabolcs	3,0	53,7	39,3	4,0
Szatmár	2,8	59,3	32,8	5,1
Szeben	2,6	66,1	20,5	10,7
Szepes	2,0	73,0	18,5	6,5
Szerém	4,8	32,2	55,3	7,7
Szilágy	1,7	59,2	30,3	8,8
Szolnok-Doboka	1,3	63,6	20,5	14,6
Temes	5,8	48,6	38,3	7,3
Tolna	2,8	52,8	41,4	3,1
Torda-Aranyos	1,6	58,3	19,8	20,4
Torontál	6,5	45,4	40,2	7,9
Trencsén	1,6	82,2	12,8	3,5
Turóc	2,2	67,5	20,9	9,4
Udvarhely	3,4	58,0	25,3	13,3
Ugocsa	2,6	73,9	18,2	5,4
Ung	2,6	76,9	18,4	2,2
Varazsd	1,3	63,0	35,7	0,0
Vas	1,1	69,1	29,1	0,7
Verőce	4,6	44,4	48,7	2,3
Veszprém	1,8	56,5	39,3	2,5
Zágráb	2,1	71,0	26,3	0,7
Zala	1,8	60,7	35,5	1,9
Zemplén	3,0	68,6	25,5	3,0
Zólyom	1,3	75,1	13,5	10,1
Magyarország	2,9	58,6	33,0	5,4
Max	6,5	83,4	56,0	20,4
Min	1,0	32,2	5,9	0,0
V	0,44	0,19	0,40	0,74

13.

	A takarmánytermelés értékének megoszlása			A takamánytermelő terület megoszlása		
	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Megyék						
Abaúj-Torna	59,5	30,0	10,5	42,9	26,7	30,3
Alsó-Fehér	38,0	49,1	12,9	30,5	40,2	29,3
Arad	65,8	15,5	18,7	47,5	15,3	37,3
Árva	37,3	43,4	19,4	18,2	36,5	45,3
Bács-Bodrog	80,9	8,8	10,3	75,4	9,2	15,3
Baranya	64,9	27,0	8,0	50,3	24,7	24,9
Bars	55,2	39,2	5,6	46,0	32,6	21,4
Békés	78,4	11,0	10,6	65,5	14,2	20,3
Belovár-Körös	47,1	47,8	5,0	44,1	39,0	16,9
Bereg	46,0	36,9	17,2	31,9	33,2	34,9
Beszterce-Naszód	28,6	55,1	16,3	15,6	39,4	45,0
Bihar	61,3	23,6	15,1	43,3	22,9	33,8
Borsod	52,9	32,4	14,7	37,6	27,5	34,9
Brassó	44,6	39,2	16,2	31,3	39,0	29,7
Csanád	85,5	5,3	9,2	79,8	6,7	13,5
Csík	4,5	77,6	17,9	4,6	53,3	42,1
Csongrád	68,2	20,2	11,6	50,5	21,2	28,2
Esztergom	80,9	14,1	5,1	66,8	12,2	21,0
Fejér	77,0	16,2	6,8	62,6	14,3	23,1
Fogaras	31,3	60,5	8,3	20,8	44,6	34,6
Gömör	31,0	59,1	10,0	22,3	43,6	34,1
Győr	65,0	24,0	10,9	53,1	26,1	20,8
Hajdú	52,8	18,1	29,1	37,9	17,6	44,5
Háromszék	39,5	55,5	5,0	31,6	46,1	22,4
Heves	56,5	30,7	12,8	41,4	24,4	34,2
Hont	49,2	44,0	6,8	33,1	33,3	33,6
Hunyad	36,5	48,2	15,2	21,8	37,0	41,2
Jász-Nkun-Szolnok	70,4	19,9	9,7	58,3	20,3	21,5
Kis-Küküllő	55,3	37,4	7,3	43,4	33,2	23,4
Kolozs	38,3	48,8	12,9	28,0	37,0	35,0
Komárom	62,5	29,0	8,4	53,4	27,9	18,7
Krassó-Szörény	43,5	39,9	16,6	29,2	28,6	42,2
Lika-Krbava	14,9	63,7	21,4	3,2	23,1	73,7
Liptó	19,8	54,0	26,2	9,6	33,7	56,7
Máramaros	19,4	67,2	13,4	10,0	54,0	36,0
Maros-Torda	45,4	48,5	6,1	39,7	35,9	24,4
Modrus-Fiume	26,4	59,8	13,8	15,0	36,8	48,2
Moson	69,6	23,5	6,9	52,5	30,8	16,7
Nagy-Küküllő	40,9	47,7	11,3	30,5	37,9	31,6
Nógrád	50,5	40,5	9,0	34,7	27,7	37,6
Nyitra	72,6	23,2	4,2	57,4	22,4	20,1
Pest(-Bp.)	59,3	28,3	12,4	40,6	25,8	33,6
Pozsega	48,6	44,3	7,1	32,0	33,3	34,7
Pozsony	78,4	17,5	4,2	64,6	21,0	14,4
Sáros	69,3	22,1	8,6	39,8	19,1	41,1
Somogy	69,3	24,1	6,6	53,3	22,6	24,1
Sopron	69,4	25,2	5,4	56,8	26,5	16,7
Szabolcs	66,4	22,1	11,5	56,8	22,8	20,4
Szatmár	52,4	34,5	13,1	43,5	34,2	22,3
Szeben	32,4	54,2	13,4	23,3	36,7	40,0

	A takarmánytermelés értékének megoszlása			**A takamánytermelő terület megoszlása**		
	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %	szántóföldi %	kaszálók %	legelő %
Szepes	49,0	43,3	7,8	33,2	36,6	30,2
Szerém	70,5	18,1	11,4	54,4	18,9	26,7
Szilágy	51,5	38,0	10,5	39,0	30,6	30,4
Szolnok-Doboka	52,0	39,6	8,4	38,1	33,0	28,8
Temes	71,2	17,6	11,1	57,8	20,3	21,9
Tolna	71,8	20,4	7,8	62,1	18,5	19,4
Torda-Aranyos	36,9	51,6	11,5	26,2	44,3	29,5
Torontál	72,6	10,3	17,1	60,3	13,6	26,1
Trencsén	56,9	26,0	17,1	22,0	16,8	61,3
Turóc	34,3	51,9	13,8	18,0	35,6	46,4
Udvarhely	25,1	64,4	10,5	19,1	47,0	33,9
Ugocsa	51,3	40,6	8,1	38,5	36,2	25,3
Ung	35,1	44,1	20,8	21,1	37,4	41,5
Varazsd	59,7	36,2	4,0	50,6	30,8	18,6
Vas	59,2	37,2	3,7	50,3	32,7	17,0
Verőce	61,6	28,2	10,2	46,4	24,3	29,3
Veszprém	71,0	21,2	7,8	53,9	17,4	28,7
Zágráb	44,1	49,6	6,3	35,4	32,1	32,5
Zala	49,9	41,3	8,8	36,3	34,5	29,2
Zemplén	40,8	40,9	18,3	25,6	30,9	43,5
Zólyom	23,6	66,8	9,6	15,5	54,3	30,3
Magyarország	*55,9*	*32,7*	*11,4*	*40,7*	*28,3*	*31,0*
Max	85,5	77,6	29,1	79,8	54,3	73,7
Min	4,5	5,3	3,7	3,2	6,7	13,5
V	0,34	0,44	0,46	0,43	0,35	0,36

14. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó eszközök és gépek száma 1895-ben (1)

	vető-gép	egyszerű eke	speciális eke	borona	kultivátor	henger	szekér	lokomo-bil	járgány
Megyék									
Abaúj-Torna	8,5	279	23	364	3,6	36,4	275	2,2	23,2
Alsó-Fehér	3,4	207	8	142	1,7	11,8	170	0,5	3,6
Arad	7,6	216	49	246	2,2	11,0	270	1,9	0,8
Árva	0,4	306	6	523	0,3	15,6	344	0,1	0,3
Bács-Bodrog	12,6	260	84	344	1,4	47,1	313	4,5	5,3
Baranya	7,8	293	106	257	21,3	41,2	310	3,7	11,6
Bars	15,7	292	22	285	26,2	73,5	311	2,3	31,5
Békés	25,4	225	108	327	2,0	37,5	291	3,9	2,7
Belovár-Körös	1,0	215	7	120	5,5	17,0	264	0,1	2,0
Bereg	2,5	208	8	184	0,9	7,0	231	0,9	5,0
Beszterce-Naszód	0,4	241	3	263	0,3	2,4	278	0,3	2,4
Bihar	7,2	206	41	222	0,9	10,7	229	2,2	2,6
Borsod	8,3	228	34	252	2,6	28,6	241	2,0	14,1
Brassó	5,9	409	24	378	2,8	12,4	551	0,2	0,1
Csanád	27,7	216	90	307	4,2	36,2	290	6,2	3,2
Csík	0,1	383	2	311	0,0	2,0	541	0,1	1,1
Csongrád	13,5	239	51	292	0,8	32,9	284	2,1	1,7
Esztergom	13,4	269	27	359	5,1	60,9	277	1,8	49,9
Fejér	16,5	265	82	260	9,1	112,8	270	4,5	36,4
Fogaras	11,0	322	9	279	0,2	2,4	323	0,2	0,6
Gömör	5,5	273	12	248	3,2	20,6	315	0,8	15,2
Győr	30,7	273	65	271	4,5	97,0	296	4,1	46,2
Hajdú	14,3	193	46	273	1,5	20,6	239	2,1	2,3
Háromszék	2,3	337	7	294	0,5	7,5	524	1,2	1,3
Heves	10,6	221	43	241	4,5	21,9	222	2,9	9,7
Hont	9,6	262	21	306	10,9	34,0	316	2,4	21,0
Hunyad	0,8	217	8	162	1,0	1,6	185	0,1	1,1
Jász-Nkun-Szolnok	17,8	239	57	290	2,2	38,4	267	4,2	3,6
Kis-Küküllő	11,3	264	19	198	0,4	4,6	304	0,5	4,4
Kolozs	1,6	183	10	161	0,4	3,4	210	0,6	2,6
Komárom	25,5	289	54	326	9,3	85,0	300	4,4	43,2
Krassó-Szörény	0,5	195	23	138	0,2	1,9	234	0,4	1,8
Lika-Krbava	0,1	125	2	114	0,1	0,9	138	0,0	0,0
Liptó	3,2	283	19	317	1,1	5,3	306	0,4	2,7
Máramaros	0,1	149	5	124	0,0	1,8	152	0,0	1,3
Maros-Torda	2,3	235	9	205	0,5	4,0	248	0,4	7,7
Modrus-Fiume	0,1	145	23	122	0,1	3,8	175	0,0	0,1
Moson	88,8	404	78	280	7,9	172,8	486	4,2	12,1
Nagy-Küküllő	25,9	365	35	293	0,7	6,7	451	0,2	2,9

	vető-gép	egyszerű eke	speciális eke	borona	kultivátor	henger	szekér	lokomo-bil	járgány
Nógrád	10,3	264	24	257	6,1	22,3	281	3,4	11,5
Nyitra	15,4	273	27	257	15,9	71,5	281	2,1	17,1
Pest(-Bp.)	8,3	238	25	247	2,8	35,3	251	2,1	8,6
Pozsega	1,1	210	18	144	5,8	4,2	265	0,4	5,2
Pozsony	23,3	296	24	252	12,4	109,4	296	3,3	25,4
Sáros	2,3	347	26	465	2,4	8,2	328	0,7	7,0
Somogy	10,8	314	67	262	9,5	34,2	297	3,3	19,7
Sopron	19,6	335	23	248	5,3	98,4	363	2,9	48,3
Szabolcs	9,7	212	21	144	1,3	13,1	215	3,0	5,8
Szatmár	4,0	204	17	165	0,8	6,4	231	1,6	1,9
Szeben	23,2	274	38	238	0,3	4,4	299	1,3	4,4
Szepes	7,2	414	117	610	1,7	18,5	398	0,4	5,5
Szerém	4,2	223	75	224	30,5	13,0	313	1,2	0,7
Szilágy	3,0	212	11	177	0,4	4,8	230	1,1	2,3
Szolnok-Doboka	1,0	202	6	181	0,2	1,7	189	0,3	1,2
Temes	6,0	260	100	306	1,1	9,6	330	2,3	6,0
Tolna	8,9	270	35	298	2,9	58,0	299	3,1	25,5
Torda-Aranyos	2,1	180	11	147	0,5	3,2	170	0,5	1,5
Torontál	10,6	250	97	361	1,8	20,4	340	3,4	4,8
Trencsén	3,4	199	18	190	5,0	14,6	192	0,3	2,0
Turóc	1,9	327	34	465	3,0	46,1	329	1,1	10,7
Udvarhely	0,7	348	4	266	0,1	4,8	472	0,4	0,6
Ugocsa	2,2	196	5	164	0,2	6,4	211	1,1	3,2
Ung	1,9	237	9	333	0,2	4,0	256	0,9	6,2
Varazsd	1,6	106	5	88	2,0	1,7	139	0,2	0,6
Vas	10,2	362	16	333	6,9	50,5	403	1,6	30,3
Verőce	5,2	215	41	180	24,1	13,4	250	1,9	4,2
Veszprém	15,0	325	49	302	4,6	70,8	312	3,0	38,0
Zágráb	1,0	140	10	107	1,8	21,7	186	0,1	1,6
Zala	5,3	252	17	212	3,0	16,7	266	1,0	4,5
Zemplén	7,0	242	21	304	2,7	17,3	247	1,9	9,0
Zólyom	1,4	243	8	303	0,4	6,4	269	0,6	13,2
Magyarország	*8,1*	*240*	*35*	*238*	*4,5*	*25,5*	*271*	*1,7*	*8,5*
Max	88,8	414	117	610	30,5	172,8	551	6,2	49,9
Min	0,1	106	1,7	88	0,0	0,9	138	0,0	0,03
V	1,30	0,26	0,90	0,37	1,48	1,20	0,30	0,87	1,28

15. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó eszközök és gépek száma 1895-ben (2)

	gőzeke	szél-, víz-, benzin- és villanymotor	szecska vágó	répa-vágó	kukorica morzsoló	daráló	trágya-szivattyú	vízszivattyú	széna-sajtoló	mérleg, nagyobb
Megyék										
Abaúj-Torna		0,13	47,2	15,2	2,6	7,2	1,1	1,6	0,2	8,2
Alsó-Fehér		0,13	2,7	2,0	3,2	0,6	0,2	0,6	0,1	1,6
Arad	0,05	0,10	5,9	2,7	9,0	3,8	0,5	0,9	0,05	5,7
Árva			144,6	0,7	0,03	13,8	0,1	0,1	0,5	3,3
Bács-Bodrog	0,02	0,33	22,7	2,3	22,4	5,7	0,3	1,4	0,1	23,5
Baranya	0,19	0,09	107,5	38,8	25,0	8,8	0,8	3,2	0,2	9,3
Bars	0,04	0,17	96,1	15,0	3,0	2,3	1,2	1,5	0,0	18,2
Békés	0,10	0,11	20,0	6,3	22,1	2,3	0,4	2,0	0,2	11,5
Belovár-Körös	0,04		10,6	1,5	2,8	6,0	0,2	0,4	0,1	2,1
Bereg	0,03	0,10	3,1	1,5	1,4	4,3	0,6	0,6	0,1	2,9
Beszterce-Naszód	0,05	0,12	1,5	0,5	7,1	0,3	0,2	0,6	0,1	2,2
Bihar	0,05	0,12	6,0	3,8	6,5	4,1	0,2	1,1	0,1	5,3
Borsod		0,11	41,5	9,8	2,9	1,8	0,6	2,2	0,3	5,9
Brassó		0,44	10,5	2,1	5,0	0,8	1,0	3,1	0,2	6,4
Csanád	0,10	0,13	33,7	13,5	23,2	4,1	0,7	2,7	0,1	18,0
Csík			22,0	0,1	0,3	0,1		0,2	0,1	0,9
Csongrád	0,04	0,13	21,6	3,7	11,8	2,0	0,3	1,0	0,2	10,9
Esztergom		0,14	93,5	36,8	3,8	3,5	1,1	1,9	0,2	32,3
Fejér	0,06	0,09	38,0	23,6	9,0	5,5	2,4	3,9	0,3	31,9
Fogaras		0,08	2,1	0,7	0,8	0,1	0,5	0,6	0,2	0,8
Gömör	0,02	0,06	82,2	9,6	1,9	1,9	0,7	1,0	0,1	5,1
Győr		0,03	39,7	27,8	8,4	7,0	1,0	1,9	0,3	18,7
Hajdú	0,02	0,23	17,5	7,3	5,9	2,8	0,2	1,2	0,1	9,3
Háromszék		0,18	3,2	4,4	2,6	0,6	1,5	1,2	0,4	3,7
Heves	0,14	0,19	35,0	9,5	3,0	1,6	0,5	1,8	0,2	6,3
Hont	0,05	0,05	92,1	18,3	3,3	3,0	1,1	2,3	0,1	13,6
Hunyad	0,01	0,15	0,8	0,5	2,0	3,1	0,1	0,3	0,1	1,0
Jász-Nkun-Szolnok	0,05	0,05	22,1	7,9	8,1	1,9	0,3	1,8	0,2	9,6
Kis-Küküllő		0,02	1,7	1,6	3,1	0,1	0,2	0,4	0,3	2,1
Kolozs	0,01	0,12	1,9	1,8	4,7	1,8	0,2	0,5	0,0	1,7
Komárom	0,02	0,08	54,3	43,2	7,0	4,6	1,0	1,8	0,4	20,4
Krassó-Szörény	0,01	0,17	2,0	0,4	4,4	2,2	0,2	0,3	0,1	3,7
Lika-Krbava			0,1	0,1	0,2	0,8	0,02	0,03	0,1	0,2
Liptó	0,09	0,14	149,7	2,6	0,05	0,6	0,4	1,2	0,05	5,2
Máramaros		0,05	1,3	0,4	0,9	0,3	0,1	0,2	0,0	0,7
Maros-Torda	0,03	0,06	2,8	1,2	4,6	0,5	0,2	0,5	0,2	1,0

	gőzeke	szél-, víz-, benzin- és villanymotor	szecska vágó	répa-vágó	kukorica morzsoló	daráló	trágya-szivattyú	víz- szivattyú	széna-sajtoló	mérleg, nagyobb
Nagy-Küküllő		0,02	3,7	2,8	6,5	0,6	0,3	0,6	0,1	2,5
Nógrád	0,03	0,08	77,7	27,0	3,2	2,1	0,8	2,4	0,2	8,8
Nyitra	0,11	0,15	139,7	18,8	3,3	4,1	1,5	2,0	0,2	15,7
Pest(-Bp.)	0,03	0,10	38,8	29,0	5,8	3,9	0,7	2,0	0,2	9,7
Pozsega			13,7	1,6	3,9	2,0	0,2	0,5	0,1	2,7
Pozsony	0,06	0,11	122,7	26,4	4,1	4,0	1,6	2,8	0,3	19,8
Sáros		0,14	55,1	5,0	0,4	16,0	0,9	0,7	0,1	4,4
Somogy	0,12	0,03	44,7	17,4	5,5	2,9	1,0	1,8	0,2	12,9
Sopron	0,07	0,30	96,0	54,0	2,5	2,2	1,1	1,7	0,6	15,2
Szabolcs	0,01	0,04	10,9	7,3	4,1	6,1	0,3	1,2	0,2	8,7
Szatmár	0,02	0,68	10,3	3,4	3,9	2,7	0,4	0,6	0,2	3,7
Szeben		0,58	10,1	16,6	7,5	0,6	0,2	0,6	0,2	2,9
Szepes	0,07	0,15	193,1	5,6	0,3	0,9	1,0	2,0	0,1	7,7
Szerém	0,10	0,04	4,8	2,2	12,1	4,5	0,1	1,0	0,1	5,1
Szilágy	0,01	0,17	4,9	2,2	3,7	4,4	0,2	0,6	0,1	2,1
Szolnok-Doboka		0,02	1,4	1,1	2,8	3,7	0,4	0,4	0,02	1,1
Temes	0,03	0,16	8,0	2,1	14,6	3,7	0,4	1,2	0,3	21,2
Tolna	0,02	0,04	105,3	47,2	6,1	6,8	1,0	1,9	0,1	19,2
Torda-Aranyos		0,33	1,1	1,2	3,3	0,6	0,1	0,7	0,2	2,6
Torontál	0,04	0,20	7,5	1,9	16,8	5,4	0,2	1,0	0,3	29,7
Trencsén	0,01	0,08	97,1	3,8	0,2	0,7	0,7	0,8	0,1	5,7
Turóc		0,37	207,1	9,2	0,2	1,3	1,1	2,6	0,1	11,2
Udvarhely		0,09	2,5	0,6	1,4	0,4	0,1	0,2	0,02	1,0
Ugocsa		0,16	2,7	1,0	2,5	1,2	0,2	0,7	0,2	2,7
Ung	0,02	0,07	6,7	1,8	1,0	16,0	0,2	0,8	0,1	2,9
Varazsd		0,03	3,3	1,0	2,3	95,8	0,5	0,3	0,1	2,1
Vas	0,03	0,50	54,1	13,4	2,0	2,9	1,4	1,3	0,1	9,4
Verőce	0,01	0,02	15,5	3,7	9,9	2,2	0,6	1,4	0,3	5,2
Veszprém	0,08	0,05	56,7	23,4	5,4	4,4	0,8	1,5	0,5	24,5
Zágráb		0,10	1,8	0,7	3,0	8,7	0,3	0,4	0,2	1,8
Zala	0,01	0,04	30,6	6,3	3,4	1,7	0,6	0,8	0,1	5,7
Zemplén	0,04	0,13	13,0	5,5	2,4	11,9	0,4	1,2	0,2	5,3
Zólyom		0,43	83,3	3,6	0,4	2,3	0,6	0,9	0,0	5,6
Magyarország	0,04	0,13	32,9	9,6	6,4	5,9	0,5	1,2	0,2	9,3
Max	0,19	0,68	207,1	81,4	27,3	95,8	2,4	3,9	2,0	83,5
Min	0,00	0,00	0,1	0,1	0,03	0,1	0,0	0,03	0,01	0,2
V	0,80	1,00	1,22	1,42	1,10	2,32	0,81	0,70	1,24	1,26

16. Ezer hold szántóra jutó eszközök és gépek száma 1895-ben (1)

	vető-gép	egyszerű eke	speciális eke	borona	kultivátor	henger	lokomo-bil	járgány	ezer hold művelt területre jutó szekér
Megyék									
Abaúj-Torna	1,62	53	5,0	69	0,7	6,9	0,4	4,4	45
Alsó-Fehér	1,05	64	3,0	44	0,5	3,7	0,1	1,1	35
Arad	1,86	53	12,5	60	0,5	2,7	0,5	0,2	59
Árva	0,09	74	1,6	127	0,1	3,8	0,02	0,1	67
Bács-Bodrog	1,86	38	12,6	51	0,2	6,9	0,7	0,8	43
Baranya	1,82	69	29,8	60	5,0	9,7	0,9	2,7	59
Bars	3,61	67	11,1	66	6,0	16,9	0,5	7,3	59
Békés	4,12	37	17,7	53	0,3	6,1	0,6	0,4	43
Belovár-Körös	0,42	89	5,2	50	2,3	7,1	0,1	0,8	81
Bereg	0,75	63	2,7	56	0,3	2,1	0,3	1,5	51
Beszterce-Naszód	0,13	79	0,9	86	0,1	0,8	0,1	0,8	51
Bihar	1,60	46	9,2	49	0,2	2,4	0,5	0,6	42
Borsod	1,89	52	8,3	57	0,6	6,5	0,4	3,2	46
Brassó	1,76	122	8,0	113	0,8	3,7	0,1	0,0	106
Csanád	4,46	35	15,1	50	0,7	5,8	1,0	0,5	45
Csík	0,03	138	0,8	112	0,0	0,7	0,03	0,4	77
Csongrád	2,48	44	9,4	54	0,1	6,0	0,4	0,3	44
Esztergom	2,68	54	6,4	72	1,0	12,2	0,4	10,0	51
Fejér	2,40	39	13,3	38	1,3	16,4	0,7	5,3	35
Fogaras	3,89	113	3,1	98	0,1	0,8	0,1	0,2	66
Gömör	1,36	67	3,8	61	0,8	5,1	0,2	3,7	53
Győr	5,82	52	13,1	51	0,9	18,4	0,8	8,8	47
Hajdú	2,46	33	8,1	47	0,3	3,5	0,4	0,4	35
Háromszék	0,74	108	2,2	94	0,2	2,4	0,4	0,4	118
Heves	2,23	46	9,9	50	0,9	4,6	0,6	2,0	39
Hont	2,01	55	6,8	64	2,3	7,1	0,5	4,4	53
Hunyad	0,30	83	3,3	62	0,4	0,6	0,1	0,4	44
Jász-Nkun-Szolnok	2,82	38	9,3	46	0,3	6,1	0,7	0,6	37
Kis-Küküllő	3,73	87	6,3	65	0,1	1,5	0,2	1,5	71
Kolozs	0,45	51	3,0	45	0,1	0,9	0,2	0,7	38
Komárom	4,45	50	11,1	57	1,6	14,8	0,8	7,5	43
Krassó-Szörény	0,23	83	9,9	59	0,1	0,8	0,2	0,8	69
Lika-Krbava	0,06	72	1,0	65	0,0	0,5		0,02	51
Liptó	1,09	98	6,9	110	0,4	1,8	0,1	0,9	64
Máramaros	0,04	68	2,2	57	0,02	0,8	0,01	0,6	26
Maros-Torda	0,74	77	3,2	67	0,2	1,3	0,1	2,5	58
Modrus-Fiume	0,05	79	12,4	66	0,1	2,1	0,01	0,05	56

	vető-gép	egyszerű eke	speciális eke	borona	kultivátor	henger	lokomo-bil	járgány	ezer hold művelt területre jutó szekér
Moson	12,03	55	11,7	38	1,1	23,4	0,6	1,6	51
Nagy-Küküllő	7,35	104	10,3	83	0,2	1,9	0,1	0,8	84
Nógrád	2,12	54	6,3	53	1,3	4,6	0,7	2,4	48
Nyitra	3,57	63	9,9	60	3,7	16,6	0,5	4,0	58
Pest(-Bp.)	1,53	44	5,1	46	0,5	6,6	0,4	1,6	38
Pozsega	0,41	77	8,8	53	2,1	1,5	0,1	1,9	72
Pozsony	4,79	61	7,5	52	2,6	22,6	0,7	5,2	53
Sáros	0,46	69	5,7	92	0,5	1,6	0,1	1,4	58
Somogy	2,12	61	14,9	51	1,9	6,7	0,6	3,8	48
Sopron	4,98	85	7,2	63	1,3	25,0	0,7	12,3	78
Szabolcs	1,53	33	3,6	23	0,2	2,1	0,5	0,9	30
Szatmár	0,87	44	3,9	35	0,2	1,4	0,3	0,4	38
Szeben	9,35	110	15,5	96	0,1	1,8	0,5	1,8	70
Szepes	1,40	80	23,1	118	0,3	3,6	0,1	1,1	59
Szerém	1,08	58	27,5	58	7,9	3,4	0,3	0,2	67
Szilágy	0,76	54	2,8	45	0,1	1,2	0,3	0,6	46
Szolnok-Doboka	0,27	55	1,6	49	0,1	0,5	0,1	0,3	38
Temes	1,08	47	18,4	56	0,2	1,7	0,4	1,1	52
Tolna	1,90	58	8,2	64	0,6	12,4	0,7	5,5	55
Torda-Aranyos	0,59	52	3,4	42	0,1	0,9	0,1	0,4	31
Torontál	1,57	37	14,7	54	0,3	3,0	0,5	0,7	46
Trencsén	1,24	73	8,6	69	1,8	5,3	0,1	0,7	62
Turóc	0,48	82	9,3	116	0,7	11,5	0,3	2,7	63
Udvarhely	0,26	126	1,4	96	0,05	1,7	0,1	0,2	98
Ugocsa	0,59	54	1,5	45	0,1	1,8	0,3	0,9	43
Ung	0,53	67	2,5	94	0,1	1,1	0,3	1,7	52
Varazsd	1,42	92	6,3	77	1,7	1,4	0,2	0,5	88
Vas	2,76	98	6,2	90	1,9	13,7	0,4	8,2	90
Verőce	1,40	57	17,3	48	6,4	3,6	0,5	1,1	55
Veszprém	2,87	62	10,3	58	0,9	13,5	0,6	7,3	53
Zágráb	0,53	78	6,4	59	1,0	12,1	0,1	0,9	74
Zala	2,03	96	7,7	81	1,2	6,4	0,4	1,7	73
Zemplén	1,54	53	5,2	67	0,6	3,8	0,4	2,0	43
Zólyom	0,41	72	2,5	89	0,1	1,9	0,2	3,9	42
Magyarország	*1,97*	*59*	*9,7*	*58*	1,1	*6,2*	*0,4*	*2,1*	*52*
Max	12,03	138	29,8	127	7,9	25,0	1,0	12,3	118
Min	0,03	33	0,8	23	0,02	0,5	0,0	0,02	26
V	1,05	0,35	0,72	0,34	1,51	1,02	0,70	1,19	0,32

17. Tízezer hold szántóra jutó eszközök és gépek száma 1895-ben (2)

	gőzeke	szél-, víz-, benzin- és villanymotor	szecska-vágó	répa vágó	kukorica-morzsoló	daráló	trágya-szivaty-tyú	víz-szivattyú	széna-sajtoló rétre	mérleg, nagyobb
Megyék										
Abaúj-Torna		0,25	90	29,0	4,9	13,7	2,1	3,0	2,7	15,7
Alsó-Fehér		0,39	8	6,2	9,9	1,7	0,6	2,0	0,7	5,1
Arad	0,11	0,25	15	6,5	21,9	9,3	1,1	2,2	1,0	13,8
Árva			350	1,8	0,1	33,4	0,3	0,4	5,0	8,1
Bács-Bodrog	0,02	0,48	33	3,4	33,1	8,4	0,5	2,1	3,8	34,7
Baranya	0,45	0,20	252	91,0	58,6	20,7	1,9	7,4	2,6	21,8
Bars	0,10	0,39	222	34,5	7,0	5,4	2,7	3,4	0,5	41,9
Békés	0,15	0,18	32	10,2	35,8	3,7	0,6	3,3	4,0	18,7
Belovár-Körös	0,15	0,00	44	6,2	11,8	25,0	0,8	1,5	1,8	8,5
Bereg	0,10	0,31	10	4,7	4,2	13,2	1,7	1,9	0,7	8,8
Beszterce-Naszód	0,15	0,38	5	1,6	23,4	1,1	0,5	2,1	0,5	7,1
Bihar	0,10	0,26	13	8,4	14,4	9,0	0,4	2,5	1,1	11,8
Borsod		0,25	94	22,1	6,6	4,1	1,4	4,9	3,1	13,4
Brassó		1,32	31	6,3	14,8	2,3	2,9	9,4	1,1	19,0
Csanád	0,16	0,20	54	21,8	37,4	6,5	1,2	4,4	6,0	29,1
Csík			79	0,4	0,9	0,3		0,7	0,2	3,1
Csongrád	0,08	0,24	40	6,9	21,6	3,6	0,6	1,8	1,9	19,9
Esztergom		0,28	188	74,0	7,6	7,1	2,2	3,8	6,7	64,9
Fejér	0,09	0,13	55	34,3	13,1	8,0	3,4	5,7	4,3	46,3
Fogaras		0,29	8	2,5	3,0	0,3	1,7	2,0	0,9	3,0
Gömör	0,05	0,16	202	23,5	4,6	4,6	1,8	2,5	0,5	12,5
Győr		0,06	75	52,6	15,9	13,2	1,8	3,6	3,1	35,4
Hajdú	0,03	0,39	30	12,5	10,1	4,9	0,3	2,0	1,3	15,9
Háromszék		0,59	10	14,0	8,2	1,9	4,6	3,7	3,1	11,8
Heves	0,30	0,39	73	19,8	6,2	3,4	1,1	3,8	2,9	13,1
Hont	0,11	0,11	193	38,4	6,9	6,4	2,3	4,7	1,1	28,6
Hunyad	0,04	0,57	3	1,8	7,6	11,7	0,5	1,2	0,4	3,9
Jász-Nkun-Szolnok	0,08	0,08	35	12,6	12,8	3,0	0,5	2,9	3,2	15,3
Kis-Küküllő		0,07	6	5,4	10,2	0,4	0,7	1,3	2,9	7,0
Kolozs	0,04	0,32	5	4,9	13,1	4,9	0,7	1,5	0,1	4,7
Komárom	0,04	0,14	95	75,2	12,3	8,0	1,8	3,1	3,8	35,5
Krassó-Szörény	0,06	0,71	9	1,8	19,0	9,6	0,9	1,3	0,9	15,7
Lika-Krbava			1	0,3	1,3	4,3	0,1	0,2	0,9	0,9
Liptó	0,32	0,47	518	8,9	0,2	2,2	1,3	4,3	0,2	18,0
Máramaros		0,22	6	1,6	4,3	1,5	0,4	0,8	0,1	3,4
Maros-Torda	0,10	0,20	9	4,0	15,2	1,5	0,5	1,5	1,4	3,2
Modrus-Fiume		0,06	9	1,0	1,7	45,7	0,2	0,7	1,4	7,0
Moson	0,16	0,63	101	110,3	37,0	4,5	2,2	4,3	10,4	113,1
Nagy-Küküllő		0,05	11	8,0	18,4	1,6	0,9	1,8	0,6	7,2

	gőzeke	szél-, víz-, benzin- és villanymotor	szecska-vágó	répa vágó	kukorica-morzsoló	daráló	trágya-szivaty-tyú	víz-szivattyú	széna-sajtoló rétre	mérleg, nagyobb
Nógrád	0,07	0,16	160	55,7	6,7	4,3	1,7	5,0	2,2	18,0
Nyitra	0,26	0,34	324	43,6	7,8	9,6	3,6	4,6	4,5	36,4
Pest(-Bp.)	0,05	0,18	72	53,8	10,7	7,2	1,3	3,7	2,1	17,9
Pozsega			50	5,9	14,4	7,3	0,6	1,8	1,3	10,0
Pozsony	0,12	0,23	253	54,5	8,4	8,2	3,3	5,7	4,5	40,9
Sáros		0,27	109	9,9	0,7	31,7	1,8	1,3	1,2	8,8
Somogy	0,22	0,05	87	34,0	10,7	5,8	1,9	3,4	1,7	25,3
Sopron	0,17	0,75	244	137,3	6,3	5,6	2,8	4,3	10,3	38,8
Szabolcs	0,02	0,06	17	11,5	6,5	9,5	0,5	1,9	2,8	13,7
Szatmár	0,04	1,46	22	7,3	8,4	5,9	0,8	1,4	1,5	8,0
Szeben		2,33	41	66,9	30,3	2,3	0,8	2,4	1,3	11,8
Szepes	0,14	0,29	375	10,8	0,5	1,7	2,0	4,0	0,9	15,0
Szerém	0,25	0,11	13	5,7	31,6	11,8	0,2	2,6	1,4	13,2
Szilágy	0,04	0,44	13	5,6	9,5	11,1	0,6	1,5	0,8	5,3
Szolnok-Doboka		0,06	4	3,0	7,7	10,1	1,1	1,2	0,2	3,0
Temes	0,05	0,29	15	3,8	26,5	6,7	0,6	2,2	3,3	38,6
Tolna	0,05	0,08	225	100,8	13,0	14,6	2,1	4,1	2,5	41,1
Torda-Aranyos		0,96	3	3,5	9,6	1,8	0,3	1,9	0,8	7,6
Torontál	0,06	0,30	11	2,9	24,9	8,1	0,2	1,4	5,7	44,0
Trencsén	0,04	0,30	355	13,9	0,8	2,7	2,5	2,9	2,3	20,9
Turóc		0,93	517	23,1	0,6	3,3	2,8	6,5	1,2	28,1
Udvarhely		0,32	9	2,2	5,1	1,4	0,3	0,9	0,1	3,6
Ugocsa		0,43	8	2,8	6,8	3,2	0,4	1,9	1,3	7,3
Ung	0,07	0,20	19	5,0	2,8	44,9	0,6	2,3	0,5	8,2
Varazsd		0,26	29	9,1	19,7	834,6	4,7	2,9	1,9	18,5
Vas	0,08	1,35	147	36,3	5,4	7,9	3,7	3,4	1,2	25,4
Verőce	0,03	0,06	41	9,9	26,6	6,0	1,5	3,8	3,8	13,9
Veszprém	0,15	0,09	108	44,8	10,4	8,4	1,5	2,8	8,3	46,8
Zágráb		0,53	10	4,2	16,8	48,6	1,7	2,3	2,5	10,3
Zala	0,03	0,15	117	24,1	13,0	6,4	2,5	3,0	1,6	21,7
Zemplén	0,09	0,28	29	12,2	5,4	26,1	0,8	2,7	1,7	11,7
Zólyom		1,28	246	10,7	1,2	6,9	1,7	2,6	0,1	16,6
Magyarország	*0,08*	*0,32*	*79*	*23,0*	*15,4*	*14,2*	*1,3*	*2,8*	*1,8*	*22,2*
Max	0,45	2,33	518	137,3	58,6	834,6	4,7	9,4	10,4	113,1
Min	0,00	0,00	1	0,3	0,1	0,3	0,0	0,2	0,1	0,9
V	1,26	1,11	1,28	1,28	0,88	4,71	0,76	0,58	0,95	0,90

18. A mezőgazdasági gépállomány megoszlása a hagyományos és a korszerű típusok között 1895-ben

	Az összes ekék közül			A boronák közül			Vetőgépek		Szekerek	
	vas- gerendelyes	fa-	egyéb korszerű eke	vas	fa	tüske	szórva vetőgép	sor vetőgép	fatengelyű	vastengelyű
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Megyék										
Abaúj-Torna	8,6	83,8	7,5	5,5	93,3	1,2	26,6	73,4	34,0	66,0
Alsó-Fehér	4,8	91,4	3,7	6,6	91,7	1,7	18,8	81,3	90,8	9,2
Arad	13,3	68,3	18,4	13,9	42,9	43,3	13,3	86,7	69,7	30,3
Árva	7,8	90,3	2,0	2,0	97,4	0,6	53,8	46,2	78,0	22,0
Bács-Bodrog	20,4	55,2	24,5	13,4	30,5	56,1	14,6	85,4	4,8	95,2
Baranya	12,9	60,6	26,5	15,2	81,6	3,2	13,4	86,6	4,2	95,8
Bars	21,8	71,2	7,0	5,1	83,3	11,6	12,9	87,1	33,3	66,7
Békés	8,6	59,1	32,3	23,1	26,5	50,4	9,4	90,6	58,7	41,3
Belovár-Körös	8,2	88,7	3,2	38,1	61,1	0,7	36,9	63,1	18,9	81,1
Bereg	6,2	90,2	3,6	3,7	95,1	1,2	24,0	76,0	87,6	12,4
Beszterce-Naszód	7,9	91,1	1,1	13,2	85,9	0,9	41,2	58,8	89,0	11,0
Bihar	9,7	73,8	16,5	12,9	62,3	24,8	22,7	77,3	49,3	50,7
Borsod	7,8	79,2	12,9	9,5	53,6	36,8	22,0	78,0	33,8	66,2
Brassó	6,3	88,2	5,6	5,0	93,3	1,7	12,5	87,5	63,9	36,1
Csanád	15,1	55,5	29,3	16,9	27,8	55,3	6,1	93,9	34,0	66,0
Csík	0,5	98,9	0,6	2,1	97,6	0,3	50,0	50,0	96,6	3,4
Csongrád	9,5	73,1	17,4	30,1	21,9	48,1	11,2	88,8	23,2	76,8
Esztergom	13,1	77,9	9,0	8,3	39,8	51,9	5,2	94,8	4,5	95,5
Fejér	17,7	58,6	23,7	13,3	32,1	54,6	12,4	87,6	7,1	92,9
Fogaras	2,1	95,3	2,6	19,5	80,1	0,4	14,0	86,0	92,3	7,7
Gömör	7,6	88,0	4,4	6,7	87,9	5,4	34,6	65,4	53,0	47,0
Győr	13,0	67,8	19,1	9,5	55,4	35,0	7,0	93,0	5,5	94,5
Hajdú	27,4	53,4	19,2	37,7	16,7	45,6	10,3	89,7	14,4	85,6
Háromszék	2,0	96,1	1,9	3,4	95,8	0,8	20,4	79,6	86,8	13,2
Heves	11,5	72,3	16,2	15,5	30,2	54,3	17,1	82,9	28,1	71,9
Hont	14,1	78,3	7,6	7,9	52,2	39,9	14,9	85,1	38,1	61,9
Hunyad	2,3	94,3	3,4	4,5	87,4	8,1	31,3	68,7	93,5	6,5
Jász-Nkun-Szolnok	14,5	66,3	19,2	29,7	24,5	45,8	20,6	79,4	23,3	76,7
Kis-Küküllő	5,9	87,6	6,6	8,5	90,0	1,5	19,7	80,3	92,1	7,9
Kolozs	5,0	89,6	5,4	5,8	93,3	0,9	36,2	63,8	88,9	11,1
Komárom	16,1	68,1	15,8	8,8	45,2	46,0	5,6	94,4	5,2	94,8
Krassó-Szörény	9,5	80,0	10,5	16,2	45,6	38,1	51,3	48,8	82,1	17,9
Lika-Krbava	0,7	97,9	1,4	2,3	71,0	26,7	20,0	80,0	62,8	37,2
Liptó	6,7	87,0	6,3	2,7	93,1	4,2	26,1	73,9	65,4	34,6
Máramaros	3,9	93,0	3,1	4,7	85,7	9,6	14,3	85,7	93,0	7,0

	Az összes ekék közül			A boronák közül			Vetőgépek		Szekerek	
	vas-gerendelyes	fa-	egyéb korszerű eke	vas	fa	tüske	szórva vető-gép	sor vetőgép	fatengelyű	vastengelyű
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Maros-Torda	2,3	93,9	3,7	8,0	91,6	0,4	28,2	71,8	90,4	9,6
Modrus-Fiume	1,6	84,8	13,6	6,2	92,4	1,4	50,0	50,0	52,4	47,6
Moson	7,9	75,8	16,2	6,2	81,2	12,6	3,2	96,8	6,3	93,7
Nagy-Küküllő	4,9	86,2	8,9	4,7	93,7	1,7	9,4	90,6	93,4	6,6
Nógrád	13,2	78,3	8,4	15,7	43,4	40,9	23,8	76,2	48,6	51,4
Nyitra	20,0	71,0	9,0	7,5	87,6	4,9	11,8	88,2	21,2	78,8
Pest(-Bp.)	12,9	77,7	9,3	17,6	22,6	59,8	18,4	81,6	12,0	88,0
Pozsega	7,8	84,3	8,0	15,4	83,5	1,2	23,4	76,6	25,4	74,6
Pozsony	19,7	72,8	7,4	7,0	78,1	14,9	6,2	93,8	8,6	91,4
Sáros	5,2	87,7	7,1	2,8	96,8	0,4	45,8	54,2	69,4	30,6
Somogy	10,9	71,6	17,5	11,3	76,2	12,5	20,0	80,0	6,2	93,8
Sopron	11,3	82,3	6,4	8,0	90,4	1,6	5,0	95,0	5,2	94,8
Szabolcs	20,0	70,9	9,1	18,2	66,8	15,0	27,1	72,9	41,9	58,1
Szatmár	8,0	84,1	7,9	7,6	90,0	2,4	21,5	78,5	58,5	41,5
Szeben	5,9	81,9	12,2	7,3	92,6	0,1	12,0	88,0	77,7	22,3
Szepes	2,5	75,4	22,1	3,0	96,1	1,0	20,5	79,5	53,7	46,3
Szerém	9,2	65,6	25,2	15,2	59,1	25,7	24,3	75,7	18,0	82,0
Szilágy	5,9	89,4	4,7	7,2	89,4	3,4	19,3	80,7	84,5	15,5
Szolnok-Doboka	2,5	94,8	2,8	4,7	94,3	1,0	38,4	61,6	92,6	7,4
Temes	16,6	55,6	27,8	14,8	57,9	27,3	17,8	82,2	31,6	68,4
Tolna	16,4	72,1	11,6	11,9	32,5	55,6	14,0	86,0	5,9	94,1
Torda-Aranyos	3,7	90,4	6,0	3,4	94,3	2,2	31,6	68,4	87,5	12,5
Torontál	19,3	52,8	28,0	9,9	40,9	49,2	13,7	86,3	6,6	93,4
Trencsén	11,5	80,0	8,5	4,2	94,3	1,5	22,5	77,5	49,1	50,9
Turóc	14,5	76,1	9,5	1,4	98,6	0,1	23,1	76,9	58,5	41,5
Udvarhely	0,6	98,3	1,0	4,5	93,9	1,5	39,4	60,6	97,3	2,7
Ugocsa	5,9	91,5	2,6	4,4	92,4	3,2	20,0	80,0	83,0	17,0
Ung	3,5	92,9	3,6	2,6	97,2	0,2	21,3	78,8	82,1	17,9
Varazsd	19,7	75,6	4,7	35,8	63,7	0,5	25,6	74,4	8,7	91,3
Vas	12,6	83,2	4,2	7,5	91,2	1,3	8,3	91,7	5,0	95,0
Verőce	19,8	64,3	15,9	22,5	75,6	1,9	24,5	75,5	5,3	94,7
Veszprém	10,4	76,5	13,1	10,0	52,0	38,0	8,7	91,3	7,3	92,7
Zágráb	7,6	85,9	6,5	22,1	77,4	0,5	49,0	51,0	23,3	76,7
Zala	12,6	81,1	6,3	8,2	86,1	5,7	17,6	82,4	4,8	95,2
Zemplén	10,4	81,6	8,0	6,4	89,4	4,2	22,1	77,9	61,1	38,9
Zólyom	14,2	82,7	3,2	6,0	93,6	0,4	31,3	68,8	39,8	60,2
Magyarország	*11,3*	*75,9*	*12,8*	*11,8*	*66,2*	*22,0*	*14,4*	*85,6*	*38,9*	*61,1*

	Az összes ekék közül			A boronák közül			Vetőgépek		Szekerek	
	vas- gerendelyes	fa-	egyéb korszerű eke	vas	fa	tüske	szórva vetőgép	sor vetőgép	fatengelyű	vastengelyű
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Max	27,4	98,9	32,3	38,1	98,6	59,8	53,8	96,8	97,3	95,8
Min	0,5	52,8	0,6	1,4	16,7	0,1	3,2	46,2	4,2	2,7
V	0,60	0,15	0,75	0,77	0,34	1,20	0,56	0,16	0,70	0,62

19. A gabona cséplése 1915-ben

	gőz és motoros cséplőgéppel %	járgányos cséplőgéppel %	kézi cséplléssel %	**eszközindex átlaga** (orsz. átlag=100)
Megyék				
Abaúj-Torna	89,4	1,8	8,8	118
Alsó-Fehér	74,8	8,0	17,3	50
Arad	90,2	0,4	9,4	76
Árva	1,2	0,3	98,5	86
Bács-Bodrog	99,9	0,0	0,1	130
Baranya	96,7	2,2	1,1	193
Bars	71,8	18,7	9,5	163
Békés	94,2		5,8	129
Belovár-Körös	11,3	23,0	65,6	53
Bereg	67,7	10,6	21,7	56
Beszterce-Naszód	38,3	21,2	40,5	53
Bihar	89,0	0,5	10,5	69
Borsod	98,0	0,4	1,5	107
Brassó	98,7		1,3	124
Csanád	97,7	0,0	2,3	154
Csík	75,9	2,9	21,2	45
Csongrád	83,8	0,0	16,1	91
Esztergom	64,4	32,9	2,7	194
Fejér	91,0	7,4	1,6	193
Fogaras	56,8	6,0	37,2	64
Gömör	73,4	4,1	22,5	94
Győr	91,3	6,2	2,5	187
Hajdú	99,2	0,4	0,3	81
Háromszék	94,0	0,5	5,5	103
Heves	97,5	0,4	2,1	104
Hont	80,9	13,1	6,0	132
Hunyad	29,6	6,5	63,9	41
Jász-Nkun-Szolnok	98,4	0,0	1,5	101
Kis-Küküllő	70,0	19,4	10,6	68
Kolozs	55,0	14,8	30,2	43
Komárom	87,8	10,1	2,0	191
Krassó-Szörény	73,1	9,7	17,3	59
Lika-Krbava	0,4	0,1	99,5	21
Liptó	11,1	4,4	84,6	103
Máramaros	20,3	4,2	75,4	27
Maros-Torda	60,8	31,2	8,0	55
Modrus-Fiume	0,7	0,1	99,3	35
Moson	95,1	1,1	3,8	358

	gőz és motoros cséplőgéppel %	járgányos cséplőgéppel %	kézi csépléssel %	**eszközindex átlaga** (orsz. átlag=100)
Nagy-Küküllő	79,7	10,9	9,4	85
Nógrád	92,4	1,8	5,9	126
Nyitra	68,8	7,4	23,8	175
Pest(-Bp.)	96,0	1,5	2,5	109
Pozsega	31,5	16,0	52,5	54
Pozsony	86,1	4,5	9,3	198
Sáros	22,6	4,3	73,0	79
Somogy	94,1	4,5	1,4	126
Sopron	72,6	14,0	13,4	252
Szabolcs	96,6	2,2	1,2	69
Szatmár	91,6	2,0	6,4	82
Szeben	87,4	4,5	8,1	149
Szepes	19,2	9,3	71,5	137
Szerém	92,6	0,3	7,1	80
Szilágy	74,5	5,5	20,0	52
Szolnok-Doboka	26,6	8,1	65,3	34
Temes	93,8	1,0	5,2	105
Tolna	95,7	2,4	1,9	170
Torda-Aranyos	57,3	7,3	35,4	54
Torontál	96,1	0,0	3,8	116
Trencsén	26,8	4,7	68,5	92
Turóc	31,6	12,7	55,6	165
Udvarhely	68,5	3,0	28,4	49
Ugocsa	67,9	11,8	20,3	51
Ung	80,9	5,0	14,1	54
Varazsd	19,3	2,9	77,7	65
Vas	73,3	7,2	19,6	166
Verőce	82,9	3,3	13,7	93
Veszprém	85,5	10,3	4,2	174
Zágráb	7,5	3,9	88,5	65
Zala	86,4	1,7	11,8	92
Zemplén	89,7	1,1	9,1	79
Zólyom	23,1	18,8	58,1	101
Magyarország	*83,5*	*3,9*	*12,6*	*100*
Max	99,9	32,9	99,5	358
Min	0,4	0,0	0,1	21
V	0,44	1,12	1,15	0,56

20. A mezőgazdaságból élő népesség általános mutatói 1910-ben

	agrárhányados	a mezőgazd. keresők között		agrársűrűség	egy mezőgazdasági		a mezőgazdasági keresők	
	a mezőgazd. népesség a lakosság %-a	a nők aránya %	ezer férfira jutó nő	ezer hold művelt területre jutó mezőgazd. lakos	keresőre jutó művelt terület hold	lakosra jutó művelt terület hold	közül 4 középiskolát végzett ezrelék	írni-olvasni tud %
Megyék								
Abaúj-Torna	54,0	26,4	359	361	6,58	2,68	3,80	73,30
Alsó-Fehér	71,7	23,3	304	453	4,92	2,14	3,34	32,80
Arad	68,6	15,9	189	512	4,78	1,89	2,18	45,25
Árva	80,9	35,8	559	359	6,02	2,76	1,09	69,56
Bács-Bodrog	61,6	13,5	156	336	7,67	2,95	2,57	64,81
Baranya	59,6	20,8	262	348	6,20	2,80	1,57	80,16
Bars	67,2	22,6	291	468	4,96	2,09	3,11	77,58
Békés	65,3	9,8	108	370	7,08	2,68	3,37	83,50
Belovár-Körös	85,8	33,1	495	589	3,51	1,66	0,83	61,95
Bereg	69,3	23,8	312	531	4,70	1,81	2,24	51,53
Beszterce-Naszód	73,6	23,5	308	369	5,73	2,62	2,51	49,93
Bihar	73,4	15,4	182	463	5,47	2,12	2,26	47,21
Borsod	51,7	20,6	259	404	5,93	2,40	3,66	77,76
Brassó	40,1	28,5	399	364	6,12	2,67	6,36	80,95
Csanád	74,6	12,5	142	413	6,30	2,38	2,63	74,18
Csík	69,3	15,2	180	325	7,46	3,02	6,94	57,43
Csongrád	56,1	12,1	137	383	6,60	2,59	4,07	72,56
Esztergom	54,0	16,7	200	397	6,55	2,49	2,18	85,32
Fejér	66,8	13,3	153	309	8,28	3,18	2,94	82,85
Fogaras	79,1	31,5	459	406	5,31	2,41	2,22	59,80
Gömör	52,7	25,3	339	340	6,69	2,86	4,97	82,78
Győr	52,8	17,4	210	361	6,91	2,73	3,12	85,74
Hajdú	56,8	10,6	118	375	6,95	2,64	5,52	78,49
Háromszék	65,9	25,3	340	422	5,06	2,28	8,32	60,18
Heves	66,3	17,1	207	443	5,76	2,22	2,52	72,34
Hont	62,6	20,1	252	343	6,51	2,83	3,99	84,50
Hunyad	68,8	20,5	258	489	4,31	1,94	2,02	23,88
Jász-Nkun-Szolnok	68,1	10,9	122	337	7,75	2,94	2,99	76,19
Kis-Küküllő	82,4	24,9	331	488	4,67	1,99	2,64	47,20
Kolozs	65,4	17,4	211	425	5,49	2,26	3,57	32,45
Komárom	56,6	15,3	180	318	8,02	3,11	3,61	86,86
Krassó-Szörény	69,4	22,2	285	522	3,72	1,71	1,61	49,64
Lika-Krbava	89,9	44,5	802	711	3,18	1,40	0,05	21,50
Liptó	51,3	28,0	388	410	6,02	2,40	5,64	79,75
Máramaros	60,8	20,8	263	413	6,21	2,38	1,55	18,67

	agrárhányados	a mezőgazd. keresők között		agrársűrűség	egy mezőgazdasági		a mezőgazdasági keresők közül	
	a mezőgazd. népesség a lakosság %-a	a nők aránya %	ezer férfira jutó nő	ezer hold művelt területre jutó mezőgazd. lakos	keresőre jutó művelt terület hold	lakosra hold	4 középiskolát végzett ezrelék	írni-olvasni tud %
Maros-Torda	69,5	19,5	242	502	4,54	1,89	3,92	49,85
Modrus-Fiume	73,9	47,1	890	586	3,67	1,69	0,70	35,26
Moson	63,2	15,8	188	238	10,32	4,18	2,79	91,57
Nagy-Küküllő	76,2	31,6	461	392	5,31	2,48	2,78	65,06
Nógrád	56,8	19,9	248	375	6,44	2,61	3,03	75,42
Nyitra	66,4	24,3	321	484	5,00	2,01	3,57	78,67
Pest(-Bp.)	54,2	14,5	170	373	6,82	2,64	3,31	76,93
Pozsega	79,8	34,5	527	521	4,00	1,82	1,18	57,78
Pozsony	52,3	19,5	242	401	5,93	2,44	4,70	83,53
Sáros	67,7	35,2	542	396	5,80	2,43	1,76	53,44
Somogy	71,8	18,7	229	348	6,74	2,83	1,76	83,37
Sopron	55,8	19,8	247	424	5,68	2,31	2,70	91,26
Szabolcs	71,8	20,1	252	344	7,53	2,89	3,86	62,04
Szatmár	66,1	19,3	239	368	6,66	2,65	3,76	52,44
Szeben	62,1	29,1	411	509	4,26	1,90	2,23	64,37
Szepes	47,3	31,6	461	301	7,89	3,29	4,20	64,78
Szerém	68,5	33,1	496	379	5,37	2,54	1,82	64,76
Szilágy	80,5	17,7	215	484	5,02	2,01	2,42	35,38
Szolnok-Doboka	80,3	21,0	265	456	4,69	2,09	2,69	21,08
Temes	63,1	17,6	214	328	6,99	2,96	3,13	61,97
Tolna	66,7	19,9	248	372	6,22	2,66	1,12	85,31
Torda-Aranyos	76,3	20,5	257	400	5,74	2,41	4,23	33,45
Torontál	70,7	17,4	210	314	7,74	3,14	2,21	65,10
Trencsén	69,3	40,2	674	697	3,14	1,40	1,98	59,02
Turóc	52,8	27,0	369	414	5,71	2,38	7,22	71,91
Udvarhely	75,9	19,6	244	408	5,46	2,36	4,74	69,89
Ugocsa	74,0	19,8	247	501	5,25	1,95	2,53	40,72
Ung	67,7	32,6	484	492	4,83	1,93	2,13	44,52
Varazsd	88,9	34,6	530	1159	1,87	0,84	0,70	50,58
Vas	64,5	22,3	287	460	5,18	2,13	1,71	86,10
Verőce	67,6	32,6	484	393	5,51	2,48	1,44	55,87
Veszprém	65,0	16,3	195	357	6,94	2,76	2,63	86,13
Zágráb	77,4	39,3	646	769	2,77	1,26	0,68	37,83
Zala	73,9	20,3	255	578	4,00	1,67	1,62	74,00
Zemplén	68,0	30,0	429	405	5,88	2,40	3,29	56,54
Zólyom	40,4	27,8	385	358	6,41	2,73	5,01	79,36
Magyarország	*66,6*	*23,0*	*299*	*421*	*5,56*	*2,32*	*2,58*	*60,93*

	agrárhányados	a mezőgazd. keresők között		agrársűrűség	egy mezőgazdasági		a mezőgazdasági keresők	
	a mezőgazd. népesség a lakosság %-a	a nők aránya %	ezer férfira jutó nő	ezer hold művelt területre jutó mezőgazd. lakos	keresőre jutó művelt terület hold	lakosra hold	közül 4 középiskolát végzett ezrelék	írni-olvasni tud %
Max	89,9	47,1	890	1159	10,32	4,18	8,32	91,57
Min	40,1	9,8	108	238	1,87	0,84	0,05	18,67
V	0,16	0,35	0,49	0,30	0,25	0,22	0,530	0,353

21. A földműveléssel foglalkozó keresők megoszlása 1910-ben, %

							Száz önálló keresőre jut			
	önálló	segítő családtag	gazdasági cseléd	napszámos	*önálló és segítő családtag*	*gazdasági cseléd és napszámos*	segítő családtag	gazdasági cseléd	napszámos	*mezőgazd. munkás összesen*
Megyék										
Abaúj-Torna	31,4	24,3	15,6	28,3	*55,8*	*43,9*	77	49	90	*140*
Alsó-Fehér	35,9	29,3	8,7	25,9	*65,2*	*34,6*	82	24	72	*96*
Arad	32,9	23,7	9,2	34,1	*56,6*	*43,2*	72	28	104	*131*
Árva	47,2	42,6	4,6	5,6	*89,7*	*10,2*	90	10	12	*22*
Bács-Bodrog	32,5	20,1	10,6	36,7	*52,5*	*47,4*	62	33	113	*146*
Baranya	37,4	34,6	11,2	16,6	*72,0*	*27,8*	93	30	45	*75*
Bars	32,6	29,2	11,5	26,4	*61,8*	*38,0*	89	35	81	*116*
Békés	33,1	17,1	16,2	33,4	*50,2*	*49,6*	52	49	101	*150*
Belovár-Körös	40,9	50,0	4,9	4,2	*90,9*	*9,1*	122	12	10	*22*
Bereg	37,0	31,1	8,1	23,7	*68,1*	*31,8*	84	22	64	*86*
Beszterce-Naszód	39,7	33,2	7,8	19,3	*72,9*	*27,1*	84	20	49	*68*
Bihar	34,7	23,7	9,7	31,7	*58,3*	*41,4*	68	28	91	*120*
Borsod	29,7	19,1	12,2	38,7	*48,8*	*51,0*	64	41	130	*172*
Brassó	46,0	23,5	11,1	19,3	*69,5*	*30,4*	51	24	42	*66*
Csanád	26,8	16,3	15,3	41,3	*43,1*	*56,6*	61	57	154	*211*
Csík	46,3	30,5	5,9	17,2	*76,8*	*23,1*	66	13	37	*50*
Csongrád	35,1	21,4	13,4	30,0	*56,5*	*43,4*	61	38	85	*123*
Esztergom	35,5	22,8	11,8	29,6	*58,3*	*41,4*	64	33	83	*116*
Fejér	28,9	15,9	22,4	32,3	*44,8*	*54,7*	55	78	112	*190*
Fogaras	48,0	39,9	4,4	7,7	*87,9*	*12,1*	83	9	16	*25*
Gömör	38,2	29,5	13,7	18,3	*67,8*	*32,0*	77	36	48	*84*
Győr	34,4	21,4	17,6	26,3	*55,8*	*43,9*	62	51	77	*128*
Hajdú	31,2	15,4	14,8	38,3	*46,6*	*53,2*	49	48	123	*171*
Háromszék	36,2	20,0	8,6	35,2	*56,2*	*43,7*	55	24	97	*121*
Heves	29,1	19,7	11,7	39,2	*48,8*	*50,9*	68	40	135	*175*
Hont	34,0	29,9	13,8	22,1	*63,9*	*35,9*	88	41	65	*105*
Hunyad	44,9	37,1	6,0	11,9	*82,0*	*17,9*	82	13	26	*40*
Jász-Nkun-Szolnok	31,6	17,4	14,7	36,1	*49,0*	*50,8*	55	47	114	*161*
Kis-Küküllő	39,2	29,1	8,0	23,5	*68,3*	*31,5*	74	20	60	*80*
Kolozs	36,1	24,4	10,6	28,8	*60,4*	*39,4*	68	29	80	*109*
Komárom	31,2	21,4	16,7	30,3	*52,6*	*47,0*	69	54	97	*151*
Krassó-Szörény	39,6	43,4	3,0	14,0	*83,0*	*17,0*	110	7	35	*43*
Lika-Krbava	37,9	59,7	1,9	0,5	*97,6*	*2,4*	157	5	1	*6*
Liptó	47,7	33,7	8,0	10,6	*81,4*	*18,6*	71	17	22	*39*
Magyar bir.	35,7	31,2	9,9	23,0	*66,9*	*32,9*	87	28	64	*92*
Magyarország	35,4	26,9	11,0	26,5	*62,3*	*37,5*	76	31	75	*106*

							Száz önálló keresőre jut			
	önálló	segítő családtag	gazdasági cseléd	napszámos	*önálló és segítő családtag*	*gazdasági cseléd és napszámos*	segítő családtag	gazdasági cseléd	napszámos	*mezőgazd. munkás összesen*
Máramaros	40,6	28,7	3,8	26,9	*69,3*	*30,7*	71	9	66	*76*
Maros-Torda	36,9	25,5	8,9	28,5	*62,4*	*37,4*	69	24	77	*101*
Modrus-Fiume	40,3	52,8	3,4	3,5	*93,0*	*7,0*	131	9	9	*17*
Moson	31,5	24,1	21,0	22,9	*55,6*	*44,0*	76	67	73	*139*
Nagy-Küküllő	43,2	30,7	4,0	22,0	*73,9*	*26,0*	71	9	51	*60*
Nógrád	31,1	26,0	17,3	25,3	*57,0*	*42,6*	84	56	81	*137*
Nyitra	31,6	26,3	12,1	29,6	*57,9*	*41,7*	83	38	94	*132*
Pest(-Bp.)	34,6	21,5	12,1	31,6	*56,1*	*43,7*	62	35	91	*126*
Pozsega	36,5	54,6	4,1	4,7	*91,1*	*8,9*	150	11	13	*24*
Pozsony	30,3	23,0	14,3	32,0	*53,3*	*46,3*	76	47	106	*153*
Sáros	40,7	40,7	9,4	9,1	*81,3*	*18,5*	100	23	22	*45*
Somogy	31,9	27,9	18,3	21,6	*59,8*	*39,9*	88	57	68	*125*
Sopron	37,9	26,5	12,3	23,1	*64,4*	*35,3*	70	32	61	*93*
Szabolcs	21,1	15,9	15,9	46,5	*37,0*	*62,4*	75	75	220	*296*
Szatmár	31,9	21,7	12,8	33,5	*53,6*	*46,2*	68	40	105	*145*
Szeben	46,3	30,2	4,9	18,6	*76,5*	*23,4*	65	10	40	*51*
Szepes	46,2	31,6	12,7	9,3	*77,8*	*22,0*	68	28	20	*48*
Szerém	32,1	43,9	6,1	17,8	*76,1*	*23,8*	137	19	55	*74*
Szilágy	36,0	23,5	9,8	30,5	*59,5*	*40,4*	65	27	85	*112*
Szolnok-Doboka	37,2	32,4	9,1	21,2	*69,6*	*30,3*	87	24	57	*81*
Temes	36,2	27,1	8,4	28,1	*63,3*	*36,6*	75	23	78	*101*
Tolna	37,0	28,1	11,9	22,9	*65,1*	*34,7*	76	32	62	*94*
Torda-Aranyos	34,5	27,3	10,4	27,6	*61,8*	*38,0*	79	30	80	*110*
Torontál	32,8	25,3	10,5	31,2	*58,1*	*41,7*	77	32	95	*127*
Trencsén	36,2	34,0	7,2	22,5	*70,2*	*29,7*	94	20	62	*82*
Turóc	38,2	25,1	15,5	21,0	*63,3*	*36,5*	66	41	55	*95*
Udvarhely	43,0	30,0	6,1	20,8	*73,0*	*27,0*	70	14	49	*63*
Ugocsa	38,4	24,9	7,4	29,1	*63,3*	*36,6*	65	19	76	*95*
Ung	40,7	36,1	7,5	15,7	*76,8*	*23,1*	89	18	39	*57*
Varazsd	40,6	53,6	3,7	2,0	*94,2*	*5,7*	132	9	5	*14*
Vas	38,3	33,8	11,7	16,1	*72,1*	*27,8*	88	31	42	*73*
Verőce	31,8	45,5	9,6	12,9	*77,3*	*22,5*	143	30	41	*71*
Veszprém	32,5	23,0	16,5	27,7	*55,5*	*44,2*	71	51	85	*136*
Zágráb	37,6	56,3	3,8	2,3	*93,8*	*6,1*	150	10	6	*16*
Zala	37,3	36,7	10,6	15,3	*74,0*	*25,9*	98	28	41	*69*
Zemplén	33,4	27,7	12,2	26,3	*61,1*	*38,6*	83	37	79	*116*
Zólyom	42,3	34,9	10,8	11,9	*77,2*	*22,7*	82	26	28	*54*
Magyarország	*35,7*	*31,2*	*9,9*	*23,0*	*66,9*	*32,9*	*87*	*28*	*64*	*92*

							Száz önálló keresőre jut			
	önálló	segítő családtag	gazdasági cseléd	napszámos	*önálló és segítő családtag*	*gazdasági cseléd és napszámos*	segítő családtag	gazdasági cseléd	napszámos	*mezőgazd. munkás összesen*
Max	48,0	59,7	22,4	46,5	97,6	62,4	157	78	220	296
Min	21,1	15,4	1,9	0,5	37,0	2,4	49	5	1	6
V	0,15	0,33	0,45	0,45	0,20	0,41	0,28	0,59	0,60	0,57

22. A szántó, rét és szőlő területének megoszlása a gazdaságok nagyságkategóriái szerint 1895-ben, százalékban

	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000+ hold	100 holdon alul	100 holdon felül
Megyék						
Abaúj-Torna	5,8	50,9	24,7	18,6	56,7	43,3
Alsó-Fehér	9,2	66,8	13,9	10,1	76,0	24,0
Arad	10,5	54,1	13,5	21,8	64,7	35,3
Árva	5,1	91,4	2,3	1,2	96,4	3,6
Bács-Bodrog	4,5	63,9	19,8	11,9	68,3	31,7
Baranya	6,2	65,8	8,8	19,2	72,0	28,0
Bars	8,6	55,5	17,1	18,7	64,1	35,9
Békés	4,9	47,6	16,6	30,9	52,5	47,5
Belovár-Körös	10,5	85,4	1,9	2,2	95,9	4,1
Bereg	10,7	63,5	12,8	13,0	74,2	25,8
Beszterce-Naszód	5,7	89,5	4,3	0,4	95,3	4,7
Bihar	8,4	49,5	13,6	28,5	57,9	42,1
Borsod	7,2	50,0	20,4	22,4	57,2	42,8
Brassó	11,9	84,0	2,6	1,5	95,9	4,1
Csanád	3,7	53,0	22,3	21,0	56,7	43,3
Csík	6,0	85,5	7,4	1,1	91,5	8,5
Csongrád	6,0	59,4	18,2	16,4	65,4	34,6
Esztergom	9,1	62,8	10,5	17,5	72,0	28,0
Fejér	4,7	28,9	12,3	54,1	33,6	66,4
Fogaras	6,8	88,2	1,3	3,7	95,0	5,0
Gömör	7,9	61,6	15,3	15,2	69,5	30,5
Győr	6,1	43,4	20,4	30,0	49,5	50,5
Hajdú	4,3	50,5	24,4	20,8	54,8	45,2
Háromszék	11,2	71,0	12,6	5,2	82,2	17,8
Heves	6,6	42,0	20,4	30,9	48,7	51,3
Hont	6,5	60,2	18,7	14,5	66,8	33,2
Hunyad	9,1	80,9	6,1	3,9	90,0	10,0
Jász-Nkun-Szolnok	4,5	49,9	21,9	23,6	54,4	45,6
Kis-Küküllő	9,6	62,8	18,6	9,0	72,4	27,6
Kolozs	6,6	63,2	15,9	14,3	69,8	30,2
Komárom	4,4	45,7	18,9	31,0	50,0	50,0
Krassó-Szörény	10,6	78,2	4,6	6,6	88,9	11,1
Lika-Krbava	17,9	82,0	0,1		99,9	0,1
Liptó	13,1	72,3	11,8	2,8	85,5	14,5
Máramaros	7,4	77,1	10,9	4,6	84,4	15,6
Maros-Torda	9,3	66,4	16,7	7,6	75,7	24,3
Modrus-Fiume	12,3	86,6	0,4	0,7	98,9	1,1
Moson	4,1	53,9	18,2	23,9	58,0	42,0
Nagy-Küküllő	7,3	86,1	4,9	1,6	93,4	6,6

	-5 hold	5-100 hold	100-1000 hold	1000+ hold	100 holdon alul	100 holdon felül
Nógrád	6,7	44,0	23,3	26,0	50,7	49,3
Nyitra	8,7	51,9	20,9	18,5	60,7	39,3
Pest(-Bp.)	6,1	51,2	22,9	19,8	57,3	42,7
Pozsega	6,2	86,6	2,8	4,3	92,8	7,2
Pozsony	7,4	54,1	15,9	22,6	61,5	38,5
Sáros	6,0	62,6	16,2	15,2	68,6	31,4
Somogy	5,1	39,4	10,3	45,2	44,5	55,5
Sopron	10,0	56,5	9,3	24,3	66,5	33,5
Szabolcs	3,4	27,5	29,8	39,3	30,9	69,1
Szatmár	5,2	53,2	23,2	18,5	58,3	41,7
Szeben	16,4	79,8	3,8	0,01	96,2	3,8
Szepes	8,2	73,5	10,5	7,7	81,8	18,2
Szerém	4,2	80,8	7,7	7,3	85,0	15,0
Szilágy	8,8	59,9	15,8	15,5	68,7	31,3
Szolnok-Doboka	7,2	69,0	14,9	8,9	76,2	23,8
Temes	4,8	67,1	14,3	13,8	71,9	28,1
Tolna	7,5	52,4	9,3	30,7	60,0	40,0
Torda-Aranyos	5,1	67,1	18,1	9,7	72,2	27,8
Torontál	4,2	64,7	11,8	19,4	68,9	31,1
Trencsén	11,7	66,1	14,1	8,1	77,8	22,2
Turóc	7,3	65,9	19,3	7,5	73,2	26,8
Udvarhely	6,5	83,3	7,6	2,6	89,8	10,2
Ugocsa	11,0	64,1	18,0	6,9	75,1	24,9
Ung	9,8	60,4	14,6	15,2	70,2	29,8
Varazsd	21,0	59,2	9,5	10,3	80,2	19,8
Vas	8,1	62,5	11,2	18,2	70,6	29,4
Verőce	4,7	60,4	7,3	27,7	65,1	34,9
Veszprém	5,6	49,2	14,0	31,2	54,8	45,2
Zágráb	12,6	75,7	5,4	6,4	88,3	11,7
Zala	15,4	50,8	11,3	22,5	66,2	33,8
Zemplén	6,1	45,9	16,9	31,1	52,0	48,0
Zólyom	14,5	70,8	7,8	6,9	85,3	14,7
Magyarország	*7,3*	*60,7*	*14,2*	*17,9*	*68,0*	*32,0*
Max	21,0	91,4	29,8	54,1	99,9	69,1
Min	3,4	27,5	0,1	0,01	30,9	0,1
V	0,43	0,23	0,51	0,72	0,22	0,56

23. Az összes szántóterület megoszlása a gazdaságok nagyságkategóriái szerint 1895-ben

Megyék	5 holdon alul %	5-10 hold %	10-20 hold %	20-50 hold %	50-100 hold %	100-200 hold %	200-500 hold %	500-1000 hold %	1000+ hold %	*100 hold alatt %*	*100 hold felett %*
Abaúj-Torna	5,9	10,6	16,6	17,4	6,4	5,0	9,0	11,2	18,0	*56,8*	*43,2*
Alsó-Fehér	9,7	16,8	23,4	19,2	5,6	4,0	5,1	5,9	10,3	*74,7*	*25,3*
Arad	10,2	15,4	15,5	16,9	7,4	4,0	5,8	4,0	20,6	*65,5*	*34,5*
Árva	5,2	17,6	37,9	31,8	4,0	1,1	0,7	0,6	1,0	*96,5*	*3,5*
Bács-Bodrog	4,0	6,1	14,1	27,7	17,0	9,2	6,6	4,3	10,9	*69,0*	*31,0*
Baranya	5,5	12,6	24,9	24,1	4,2	1,9	3,5	3,9	19,3	*71,3*	*28,7*
Bars	8,1	12,5	20,6	15,0	5,3	2,8	6,9	9,2	19,6	*61,5*	*38,5*
Békés	4,8	5,6	11,8	20,4	11,0	6,2	5,5	4,8	29,8	*53,6*	*46,4*
Belovár-Körös	10,5	26,2	39,0	19,2	1,3	0,5	1,0	0,3	2,0	*96,2*	*3,8*
Bereg	11,1	17,1	21,7	17,6	5,9	3,4	4,7	5,7	12,8	*73,4*	*26,6*
Beszterce-Naszód	6,7	13,5	28,5	37,0	8,8	1,8	1,7	1,2	0,7	*94,5*	*5,5*
Bihar	8,8	14,1	17,0	13,2	4,8	2,9	5,1	5,5	28,6	*57,9*	*42,1*
Borsod	7,5	12,0	17,0	15,6	6,4	3,7	6,8	9,7	21,4	*58,5*	*41,5*
Brassó	13,0	21,2	33,9	24,0	3,5	1,3	1,3	0,0	1,9	*95,5*	*4,5*
Csanád	3,6	5,8	12,1	22,5	12,6	5,8	8,7	7,9	21,1	*56,6*	*43,4*
Csík	7,7	14,5	28,2	34,2	9,4	3,6	1,3	0,6	0,6	*93,9*	*6,1*
Csongrád	5,6	7,3	13,8	24,3	15,2	8,4	6,7	3,3	15,2	*66,3*	*33,7*
Esztergom	8,5	10,7	22,6	23,2	6,7	4,7	3,7	2,5	17,3	*71,7*	*28,3*
Fejér	4,2	5,2	9,7	10,7	3,2	1,7	4,2	6,8	54,4	*32,9*	*67,1*
Fogaras	7,3	21,7	39,7	23,8	2,5	0,3	0,3	0,8	3,7	*95,0*	*5,0*
Gömör	8,0	14,8	19,7	18,5	6,6	3,6	5,9	7,6	15,2	*67,6*	*32,4*
Győr	6,0	6,5	12,4	16,9	8,0	4,4	6,4	10,4	29,0	*49,7*	*50,3*
Hajdú	4,4	6,3	11,3	20,4	13,9	8,5	9,7	5,4	20,0	*56,3*	*43,7*
Háromszék	11,9	15,9	21,8	23,2	9,9	5,9	5,1	2,1	4,3	*82,7*	*17,3*
Heves	7,0	10,3	13,9	13,7	5,3	4,3	8,0	8,1	29,4	*50,2*	*49,8*
Hont	6,1	10,5	19,7	22,1	7,0	3,2	8,4	8,3	14,7	*65,3*	*34,7*
Hunyad	10,5	20,1	29,3	25,0	4,9	1,9	2,5	1,8	4,0	*89,8*	*10,2*
Jász-Nkun-Szolnok	4,3	6,5	12,7	20,0	11,3	7,1	7,6	7,2	23,4	*54,7*	*45,3*
Kis-Küküllő	10,2	18,5	23,5	16,1	4,1	4,8	8,5	5,7	8,6	*72,4*	*27,6*
Kolozs	7,4	12,6	20,6	21,4	6,9	3,8	7,8	5,1	14,3	*69,0*	*31,0*
Komárom	4,1	6,1	13,1	19,4	7,8	4,5	7,4	7,8	29,9	*50,4*	*49,6*
Krassó-Szörény	10,7	26,5	31,6	14,4	3,0	0,9	1,2	3,7	8,0	*86,1*	*13,9*
Lika-Krbava	18,9	33,6	31,5	14,5	1,4	0,1				*99,9*	*0,1*
Liptó	15,2	22,6	23,9	14,2	6,0	5,1	6,6	3,3	3,0	*81,9*	*18,1*
Máramaros	9,5	12,7	22,6	30,3	10,5	5,5	3,6	1,8	3,5	*85,6*	*14,4*

	5 holdon alul	5-10 hold	10-20 hold	20-50 hold	50-100 hold	100-200 hold	200-500 hold	500-1000 hold	1000+ hold	*100 hold alatt*	*100 hold felett*
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Maros-Torda	9,8	13,7	20,2	21,8	9,0	5,4	7,4	5,2	7,4	*74,6*	*25,4*
Modrus-Fiume	11,2	26,3	37,4	23,2	1,5	0,2	0,0		0,2	*99,5*	*0,5*
Moson	4,3	3,8	7,1	25,2	20,4	13,0	4,2	1,3	20,7	*60,8*	*39,2*
Nagy-Küküllő	8,1	17,7	34,2	29,8	4,1	1,9	2,1	0,8	1,4	*93,8*	*6,2*
Nógrád	6,8	10,9	15,2	12,4	4,6	4,0	9,1	10,7	26,2	*49,9*	*50,1*
Nyitra	8,4	11,0	17,4	16,9	6,2	4,4	9,0	8,4	18,2	*60,0*	*40,0*
Pest(-Bp.)	5,4	7,3	12,6	20,7	11,7	7,1	7,9	7,7	19,7	*57,6*	*42,4*
Pozsega	6,2	20,3	35,8	26,2	3,5	0,5	1,0	1,6	4,8	*92,0*	*8,0*
Pozsony	6,6	8,5	16,2	21,3	8,6	4,6	5,6	6,7	21,9	*61,2*	*38,8*
Sáros	6,2	17,4	25,7	16,4	3,6	1,8	5,8	8,7	14,4	*69,3*	*30,7*
Somogy	4,4	10,5	15,4	10,7	2,0	1,2	3,3	6,5	46,0	*43,0*	*57,0*
Sopron	9,9	12,5	24,5	18,5	4,1	1,8	3,5	5,0	20,3	*69,5*	*30,5*
Szabolcs	3,2	4,4	7,4	10,2	5,7	5,1	9,3	15,9	38,8	*30,8*	*69,2*
Szatmár	5,3	8,2	14,1	22,0	8,2	5,8	9,8	7,8	18,7	*57,8*	*42,2*
Szeben	16,0	22,2	27,9	24,1	5,6	1,7	1,7	0,8	0,01	*95,9*	*4,1*
Szepes	8,1	17,2	27,8	23,2	5,7	2,7	4,1	4,5	6,7	*82,1*	*17,9*
Szerém	4,2	10,7	24,2	33,6	11,5	4,2	2,2	1,7	7,7	*84,2*	*15,8*
Szilágy	9,5	14,2	20,4	18,6	6,5	4,5	6,4	5,1	14,8	*69,1*	*30,9*
Szolnok-Doboka	7,8	13,6	22,8	24,7	7,4	4,4	5,4	5,2	8,8	*76,2*	*23,8*
Temes	4,8	11,7	21,8	24,7	9,6	4,0	4,8	5,4	13,2	*72,6*	*27,4*
Tolna	6,7	8,6	19,2	20,6	4,4	1,8	3,0	4,8	31,0	*59,6*	*40,4*
Torda-Aranyos	5,4	11,6	20,5	24,6	8,4	4,8	7,0	7,7	9,9	*70,6*	*29,4*
Torontál	4,1	8,7	17,5	27,2	12,3	4,7	3,9	2,9	18,7	*69,8*	*30,2*
Trencsén	12,0	19,4	23,2	17,2	6,3	3,3	7,1	3,9	7,6	*78,1*	*21,9*
Turóc	7,1	13,5	23,2	21,2	6,9	5,4	11,0	3,9	7,7	*72,0*	*28,0*
Udvarhely	7,1	13,8	26,4	32,5	9,7	3,1	3,2	1,4	2,7	*89,5*	*10,5*
Ugocsa	11,7	15,1	20,3	18,1	8,0	5,2	9,3	5,7	6,8	*73,0*	*27,0*
Ung	10,0	19,6	20,5	14,4	5,9	4,0	7,0	4,7	14,0	*70,4*	*29,6*
Varazsd	22,2	27,9	20,5	8,0	2,5	2,0	4,1	2,1	10,7	*81,1*	*18,9*
Vas	8,1	13,3	23,9	19,7	4,7	2,2	3,9	5,8	18,4	*69,7*	*30,3*
Verőce	4,5	12,6	22,0	20,1	5,6	2,1	3,0	2,7	27,4	*64,8*	*35,2*
Veszprém	5,4	8,5	16,5	18,8	5,6	3,2	4,5	6,3	31,1	*54,9*	*45,1*
Zágráb	13,1	25,2	29,2	18,9	3,2	1,6	1,4	1,9	5,5	*89,6*	*10,4*
Zala	14,4	17,8	18,9	11,4	3,2	2,4	4,4	5,5	22,0	*65,7*	*34,3*
Zemplén	6,6	13,4	16,2	12,8	4,4	2,8	7,3	6,9	29,6	*53,4*	*46,6*
Zólyom	14,1	19,1	24,6	21,2	6,5	2,7	3,2	2,2	6,4	*85,4*	*14,6*

Magyarország	*7,0*	*12,2*	*19,3*	*20,5*	*7,7*	*4,2*	*5,4*	*5,4*	*18,4*	*66,7*	*33,3*
	5 holdon alul	5-10 hold	10-20 hold	20-50 hold	50-100 hold	100-200 hold	200-500 hold	500-1000 hold	1000+ hold	*100 hold alatt*	*100 hold felett*
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Max	22,2	33,6	39,7	37,0	20,4	13,0	11,0	15,9	54,4	*99,9*	*69,2*
Min	3,2	3,8	7,1	8,0	1,3	0,1	0,0	0,0	0,0	*30,8*	*0,1*
V	0,45	0,44	0,35	0,29	0,53	0,61	0,54	0,65	0,74	*0,22*	*0,55*

24.

	A teljes földterület megoszlása a birtokok nagysága szerint 1914-ben, százalékban					**A szántóterület megoszlása 1913-1915-ben**	
	10.000+ hold %	1000-10000 hold %	100-1000 hold %	100 hold felett %	100 hold alatt %	100 hold felett %	100 hold alatt %
Megyék							
Abaúj-Torna	13,0	25,2	18,3	56,4	43,6	30,6	69,4
Alsó-Fehér	6,8	23,6	17,8	48,1	51,9	21,6	78,4
Arad	25,4	24,5	11,4	61,4	38,6	28,9	71,1
Árva	19,3	12,6	8,9	40,7	59,3	0,5	99,5
Bács-Bodrog	11,8	13,2	14,8	39,8	60,2	20,0	80,0
Baranya	28,9	8,2	11,2	48,4	51,6	27,0	73,0
Bars	26,9	19,6	13,6	60,1	39,9	33,8	66,2
Békés	11,2	25,5	12,0	48,7	51,3	32,0	68,0
Bereg	33,8	14,2	12,6	60,6	39,4	27,6	72,4
Beszterce-Naszód	29,4	32,0	3,5	65,0	35,0	3,5	96,5
Bihar	28,8	16,3	16,3	61,4	38,6	33,8	66,2
Borsod	12,0	23,1	19,8	54,9	45,1	33,0	67,0
Brassó	31,9	23,7	3,9	59,4	40,6	5,0	95,0
Csanád	14,0	11,2	16,3	41,5	58,5	32,7	67,3
Csík	22,1	23,2	6,0	51,4	48,6	0,9	99,1
Csongrád	22,3	14,3	9,8	46,4	53,6	25,2	74,8
Esztergom	18,6	18,5	11,7	48,8	51,2	28,6	71,4
Fejér	23,5	34,4	10,5	68,4	31,6	64,1	35,9
Fogaras	20,3	21,3	11,0	52,6	47,4	4,7	95,3
Gömör	26,7	15,5	17,3	59,5	40,5	21,3	78,7
Gyõr	15,1	22,5	14,6	52,3	47,7	44,7	55,3
Hajdú	25,1	19,4	17,4	61,8	38,2	33,5	66,5
Háromszék	13,1	27,0	16,2	56,4	43,6	8,7	91,3
Heves	18,3	20,1	19,5	57,9	42,1	39,8	60,2
Hont	8,6	27,5	20,4	56,6	43,4	29,6	70,4
Hunyad	21,5	23,7	11,6	56,7	43,3	4,8	95,2
Jász-Nkun-Szolnok	3,9	19,5	22,3	45,7	54,3	32,9	67,1
Kis-Küküllõ		17,6	23,3	40,8	59,2	21,5	78,5
Kolozs	16,1	20,0	19,6	55,8	44,2	23,9	76,1
Komárom	18,8	22,6	13,9	55,3	44,7	41,9	58,1
Krassó-Szörény	38,4	23,3	8,4	70,2	29,8	12,9	87,1
Liptó	35,3	21,5	8,6	65,4	34,6	8,5	91,5
Máramaros	38,6	17,9	7,4	63,9	36,1	2,1	97,9
Maros-Torda	31,2	12,3	12,3	55,7	44,3	18,5	81,5
Moson	19,9	18,9	17,0	55,8	44,2	31,8	68,2

Nagy-Küküllõ		34,5	10,8	45,2	54,8	2,1	97,9
Nógrád	10,5	28,1	23,7	62,3	37,7	44,8	55,2
Nyitra	14,1	21,4	16,0	51,4	48,6	35,0	65,0
Pest	14,5	14,9	20,3	49,6	50,4	30,3	69,7
Pozsony	19,6	21,2	12,2	52,9	47,1	34,8	65,2
Sáros	7,6	17,9	20,8	46,2	53,8	13,2	86,8
Somogy	26,2	28,1	11,7	65,9	34,1	51,0	49,0
Sopron	28,4	11,4	9,7	49,6	50,4	26,8	73,2
Szabolcs	8,6	32,9	24,7	66,1	33,9	57,7	42,3
Szatmár	17,8	17,4	20,1	55,2	44,8	40,6	59,4
Szeben	28,6	31,8	4,5	64,9	35,1	0,3	99,7
Szepes	23,3	22,4	13,8	59,4	40,6	10,4	89,6
Szilágy	2,6	22,4	22,3	47,4	52,6	26,5	73,5
Szolnok-Doboka	7,2	17,6	19,1	43,9	56,1	16,2	83,8
Temes	12,3	13,4	14,4	40,2	59,8	19,8	80,2
Tolna	22,2	12,9	11,3	46,4	53,6	33,6	66,4
Torda-Aranyos	13,2	20,7	16,4	50,2	49,8	26,3	73,7
Torontál	7,1	21,8	12,2	41,2	58,8	22,0	78,0
Trencsén	12,9	18,0	18,4	49,3	50,7	11,0	89,0
Turóc	26,5	17,9	15,3	59,6	40,4	17,0	83,0
Udvarhely	6,7	20,5	12,2	39,5	60,5	3,5	96,5
Ugocsa		16,9	24,3	41,3	58,7	24,5	75,5
Ung	36,7	12,5	13,4	62,7	37,3	13,5	86,5
Vas	6,3	19,6	10,6	36,6	63,4	24,1	75,9
Veszprém	23,0	22,6	12,9	58,5	41,5	40,0	60,0
Zala	17,2	19,1	15,9	52,2	47,8	27,6	72,4
Zemplén	16,6	25,5	17,1	59,1	40,9	34,9	65,1
Zólyom	50,2	10,8	8,8	69,8	30,2	8,1	91,9
Magyarország	*19,4*	*20,3*	*14,4*	*54,1*	*45,9*	*28,1*	*71,9*
Max	50,2	34,5	24,7	70,2	63,4	64,1	99,7
Min	2,6	8,2	3,5	36,6	29,8	0,3	35,9
V	0,55	0,29	0,35	0,16	0,18	0,59	0,19

A felvétel nem terjedt ki Horvátországra

25. Az önálló földművelők megoszlása a birtok nagysága szerint 1910-ben, százalékban

	birto-kos 1000+ holdas	birto-kos 100-1000 holdas	birto-kos 50-100 holdas	birto-kos 20-50 holdas	birto-kos 10-20 holdas	birto-kos 5-10 holdas	birto-kos 5 hold alatt	*birto-kos össze-sen*	bérlő össze-sen	részes föld-műves
Megyék										
Abaúj-Torna	0,17	1,03	1,6	11,0	25,2	30,8	27,8	*97,6*	2,0	0,4
Alsó-Fehér	0,04	0,41	0,8	7,1	18,0	30,0	41,5	*97,9*	0,5	1,6
Arad	0,11	0,60	1,1	5,7	13,3	25,7	49,2	*95,8*	3,8	0,5
Árva		0,04	0,6	13,3	33,8	31,4	20,6	*99,8*	0,2	0,0
Bács-Bodrog	0,06	1,64	4,4	17,7	20,2	18,7	28,3	*91,0*	7,4	1,6
Baranya	0,04	0,21	0,6	11,0	25,5	27,1	34,0	*98,4*	1,2	0,4
Bars	0,09	0,39	0,7	5,8	17,2	28,9	46,2	*99,2*	0,8	0,0
Békés	0,07	1,20	2,9	12,7	17,4	19,0	35,7	*89,1*	8,2	2,7
Belovár-Körös		0,02	0,1	4,7	23,4	35,6	35,6	*99,4*	0,6	0,1
Bereg	0,05	0,38	0,7	4,7	15,1	28,1	47,9	*96,9*	0,8	2,3
Beszterce-Naszód	0,01	0,33	2,1	16,5	27,6	28,6	24,8	*99,8*	0,1	0,0
Bihar	0,08	0,62	1,1	6,7	16,2	28,1	42,5	*95,2*	3,3	1,5
Borsod	0,19	0,98	1,8	10,5	21,5	28,4	33,2	*96,7*	3,1	0,3
Brassó	0,03	0,16	0,6	8,3	21,4	29,5	38,3	*98,2*	1,5	0,3
Csanád	0,06	1,28	3,5	15,1	20,4	20,6	27,5	*88,3*	9,8	1,9
Csík	0,01	0,61	2,0	14,1	24,6	27,1	29,6	*98,0*	1,9	0,1
Csongrád	0,02	1,24	3,2	13,1	17,0	17,5	31,8	*83,9*	13,8	2,3
Esztergom	0,06	0,32	1,0	10,0	23,8	27,2	37,1	*99,3*	0,5	0,1
Fejér	0,20	0,60	0,7	7,7	17,2	23,3	47,6	*97,3*	2,6	0,1
Fogaras	0,01	0,03	0,2	6,6	29,1	35,2	28,9	*100,0*		0,0
Gömör	0,18	1,11	2,5	12,6	25,2	30,3	27,2	*99,1*	0,8	0,1
Győr	0,13	0,85	1,5	9,3	16,2	20,3	47,6	*95,8*	4,1	0,1
Hajdú	0,16	1,97	3,2	12,2	16,4	18,6	30,5	*83,1*	12,8	4,2
Háromszék	0,05	0,92	1,6	8,5	17,5	24,1	43,1	*95,7*	3,7	0,6
Heves	0,12	1,04	1,7	8,7	18,4	26,1	41,8	*97,8*	1,8	0,3
Hont	0,07	0,77	1,6	13,3	25,5	26,1	31,9	*99,2*	0,8	0,0
Hunyad	0,02	0,21	0,5	6,5	18,8	29,8	43,6	*99,4*	0,5	0,2
Jász-Nkun-Szolnok	0,07	1,95	3,8	15,3	19,3	20,2	32,3	*92,9*	4,4	2,7
Kis-Küküllő	0,01	0,46	0,5	5,6	17,3	30,4	40,5	*94,8*	0,5	4,7
Kolozs	0,19	0,76	1,1	10,0	20,2	28,4	33,6	*94,3*	1,1	4,6
Komárom	0,09	0,90	2,2	13,7	23,0	23,0	32,1	*95,0*	4,7	0,3
Krassó-Szörény	0,02	0,12	0,2	4,6	19,1	35,4	39,5	*99,0*	0,6	0,4
Lika-Krbava		0,01	0,1	4,3	19,8	34,2	41,6	*100,0*		
Liptó	0,01	0,34	0,6	7,5	18,7	28,2	44,1	*99,4*	0,5	0,1
Máramaros	0,06	0,62	1,7	11,0	22,3	26,8	36,5	*99,0*	0,4	0,6
Maros-Torda	0,08	0,77	1,4	8,9	16,0	25,7	40,4	*93,3*	1,5	2,6
Modrus-Fiume	0,01	0,02	0,2	6,8	23,8	32,0	37,2	*99,9*	0,1	
Moson	0,05	1,95	7,6	22,7	15,3	13,7	33,6	*95,0*	5,0	
Nagy-Küküllő	0,01	0,22	0,7	10,4	24,5	29,1	33,1	*98,0*	1,1	0,8
Nógrád	0,18	1,23	1,0	8,3	20,9	30,0	37,0	*98,6*	1,1	0,3
Nyitra	0,06	0,43	0,9	6,2	16,4	26,6	48,1	*98,7*	1,3	0,0
Pest(-Bp.)	0,07	1,74	3,0	11,5	16,4	19,3	40,6	*92,7*	5,9	1,4
Pozsega	0,04	0,14	0,4	8,1	29,7	36,3	24,0	*98,7*	0,9	0,3
Pozsony	0,11	0,71	1,5	10,7	19,5	22,6	42,2	*97,4*	2,6	0,0
Sáros	0,05	0,39	0,3	7,7	29,6	36,4	24,8	*99,2*	0,8	0,1
Somogy	0,12	0,35	0,5	6,4	21,1	31,5	38,3	*98,2*	1,4	0,4
Sopron	0,05	0,29	0,4	6,3	20,1	23,9	46,4	*97,4*	2,6	0,0
Szabolcs	0,30	1,73	2,2	11,0	19,6	23,9	29,6	*88,4*	4,8	6,8
Szatmár	0,13	1,37	1,8	12,0	19,3	23,1	32,1	*89,8*	1,8	8,4
Szeben	0,01	0,11	0,4	5,5	16,1	28,2	48,6	*98,8*	0,5	0,7
Szepes	0,08	0,34	0,7	9,6	28,1	32,4	27,5	*98,7*	1,2	0,0
Szerém	0,005	0,49	2,0	15,0	27,1	27,6	26,2	*98,4*	0,9	0,6
Szilágy	0,07	0,70	1,1	7,7	18,2	28,7	40,3	*96,7*	0,7	2,6

	birto-kos 1000+ holdas	birto-kos 100-1000 holdas	birto-kos 50-100 holdas	birto-kos 20-50 holdas	birto-kos 10-20 holdas	birto-kos 5-10 holdas	birto-kos 5 hold alatt	*birto-kos össze-sen*	bérlő össze-sen	részes föld-műves
Szolnok-Doboka	0,06	0,74	1,2	9,8	19,8	26,6	38,1	*96,2*	0,8	3,0
Temes	0,04	0,65	2,1	13,2	23,3	26,8	29,6	*95,8*	3,0	1,1
Tolna	0,05	0,35	1,0	9,8	20,4	20,7	45,0	*97,4*	1,9	0,7
Torda-Aranyos	0,08	0,58	1,5	11,4	21,1	28,1	33,0	*95,8*	1,0	3,2
Torontál	0,04	1,14	3,8	17,1	23,1	22,7	27,4	*95,4*	3,1	1,5
Trencsén	0,03	0,21	0,4	3,0	11,8	26,5	56,2	*98,0*	1,9	0,2
Turóc	0,11	0,83	1,4	9,6	22,3	29,9	35,4	*99,5*	0,5	
Udvarhely	0,01	0,55	2,0	15,4	26,4	26,8	27,6	*98,8*	0,5	0,7
Ugocsa	0,03	0,81	1,2	7,4	18,3	26,5	43,2	*97,4*	0,5	2,1
Ung	0,04	0,21	0,5	4,7	18,1	33,6	42,0	*99,2*	0,5	0,3
Varazsd	0,02	0,07	0,1	1,0	5,8	21,2	71,6	*99,8*	0,1	0,1
Vas	0,07	0,27	0,7	9,7	26,7	30,2	31,2	*98,9*	1,1	0,0
Verőce	0,06	0,27	1,0	7,2	21,6	31,6	35,9	*97,7*	1,9	0,4
Veszprém	0,09	0,72	1,5	12,1	23,4	26,3	32,5	*96,6*	3,2	0,2
Zágráb	0,02	0,12	0,3	4,8	17,8	31,2	45,6	*99,8*	0,2	0,0
Zala	0,06	0,33	0,5	3,8	13,3	26,9	54,2	*99,0*	0,6	0,3
Zemplén	0,14	0,45	0,6	6,0	20,9	35,7	34,2	*97,9*	1,2	0,9
Zólyom	0,01	0,25	0,8	7,4	19,8	29,8	41,5	*99,6*	0,2	0,3
Magyarország	*0,08*	*0,64*	*1,4*	*9,1*	*20,0*	*27,3*	*38,3*	*96,8*	*2,2*	*1,1*
Max	0,30	1,97	7,6	22,7	33,8	36,4	71,6	*100,0*	13,8	8,4
Min	0,005	0,01	0,1	1,0	5,8	13,7	20,6	*83,1*	0,1	0,01
V	0,81	0,78	0,88	0,41	0,23	0,18	0,23	*0,04*	*1,21*	1,45

26. Az állatállomány megoszlása a gazdaságok nagysága szerint 1911-ben, százalékban

	szarvas-marha 100 hold alatt	- szarvas-marha 100-1000 hold	- szarvas-marha 1000 hold felett	sertés 100 hold alatt	sertés 100 hold felett	juh 100 hold alatt	juh 100 hold felett	ló 100 hold alatt	ló 100 hold felett	- számos állat 100 hold alatt	- számos állat 100 hold felett	az állattenyésztés termelési értéke 100 hold alatt	az állattenyésztés termelési értéke 100 hold felett
Abaúj-Torna	83,0	11,9	5,2	86,3	13,7	25,4	74,6	83,6	16,4	78,6	21,4	80,6	19,4
Alsó-Fehér	89,0	6,5	4,5	88,4	11,6	89,7	10,3	86,0	14,0	88,9	11,1	89,0	11,0
Arad	81,4	5,8	12,7	75,0	25,0	70,8	29,2	90,5	9,5	82,4	17,6	78,8	21,2
Árva	98,8	1,0	0,2	99,3	0,7	98,9	1,1	99,1	0,9	98,9	1,1	98,9	1,1
Bács-Bodrog	78,1	14,5	7,4	90,5	9,5	78,8	21,2	89,9	10,1	84,0	16,0	84,8	15,2
Baranya	77,7	7,5	14,7	91,1	8,9	65,4	34,6	92,0	8,0	83,1	16,9	83,7	16,3
Bars	77,0	14,3	8,7	92,1	7,9	39,5	60,5	85,0	15,0	78,1	21,9	79,5	20,5
Békés	60,0	12,6	27,3	76,2	23,8	23,2	76,8	85,5	14,5	69,5	30,5	68,9	31,1
Belovár -Körös	98,9	0,7	0,4	98,9	1,1	94,6	5,4	99,1	0,9	98,9	1,1	98,9	1,1
Bereg	89,0	6,6	4,5	75,0	25,0	32,0	68,0	86,0	14,0	85,2	14,8	84,1	15,9
Beszterce-Naszód	97,5	2,0	0,5	97,6	2,4	96,7	3,3	98,3	1,7	97,5	2,5	97,4	2,6
Bihar	78,1	8,7	13,2	67,6	32,4	45,2	54,8	86,3	13,7	75,9	24,1	72,4	27,6
Borsod	77,1	11,9	11,0	85,4	14,6	24,2	75,8	87,5	12,5	75,3	24,7	76,3	23,7
Brassó	93,7	2,5	3,8	97,4	2,6	72,9	27,1	97,9	2,1	94,4	5,6	94,3	5,7
Csanád	55,6	17,8	26,6	81,1	18,9	30,3	69,7	80,9	19,1	69,3	30,7	70,5	29,5
Csík	97,1	2,5	0,5	96,5	3,5	97,9	2,1	96,6	3,4	97,1	2,9	97,1	2,9
Csongrád	75,3	12,6	12,1	86,1	13,9	54,6	45,4	89,3	10,7	80,8	19,2	81,0	19,0
Esztergom	69,3	13,7	17,0	89,0	11,0	18,0	82,0	91,7	8,3	74,3	25,7	76,1	23,9
Fejér	43,9	12,6	43,5	77,6	22,4	2,7	97,3	76,6	23,4	51,9	48,1	57,1	42,9
Fogaras	97,8	2,0	0,2	97,8	2,2	95,6	4,4	95,6	4,4	97,3	2,7	97,6	2,4
Gömör	89,0	7,6	3,4	88,4	11,6	50,6	49,4	85,3	14,7	83,3	16,7	85,2	14,8
Győr	63,2	15,9	20,9	77,6	22,4	4,4	95,6	80,5	19,5	66,8	33,2	68,7	31,3
Hajdú	66,3	17,5	16,2	81,3	18,7	36,7	63,3	83,2	16,8	70,1	29,9	71,9	28,1
Háromszék	89,5	8,9	1,6	92,4	7,6	90,8	9,2	88,5	11,5	89,8	10,2	90,5	9,5
Heves	62,5	17,3	20,2	79,2	20,8	6,8	93,2	85,6	14,4	65,4	34,6	65,8	34,2
Hont	78,9	16,7	4,5	90,9	9,1	49,5	50,5	83,2	16,8	77,0	23,0	79,5	20,5
Hunyad	96,7	2,7	0,6	95,4	4,6	98,4	1,6	93,0	7,0	96,7	3,3	96,7	3,3
Jász-Nkun-Szolnok	59,6	23,1	17,3	74,0	26,0	34,6	65,4	81,4	18,6	66,2	33,8	65,1	34,9
Kis-Küküllő	84,6	9,3	6,0	81,9	18,1	86,2	13,8	81,3	18,7	84,3	15,7	83,9	16,1
Kolozs	83,1	8,5	8,5	72,4	27,6	79,9	20,1	73,8	26,2	81,2	18,8	80,5	19,5
Komárom	60,4	18,3	21,3	81,5	18,5	14,1	85,9	81,6	18,4	65,4	34,6	67,2	32,8
Krassó-Szörény	98,1	0,9	1,0	94,0	6,0	99,3	0,7	96,0	4,0	97,6	2,4	97,2	2,8
Lika-Krbava	99,9	0,1		99,7	0,3	100,0	0,0	99,9	0,1	99,9	0,1	99,9	0,1
Liptó	93,6	5,9	0,5	96,9	3,1	91,2	8,8	93,4	6,6	93,6	6,4	94,0	6,0
Máramaros	97,4	1,7	0,9	96,7	3,3	95,0	5,0	97,0	3,0	97,1	2,9	97,1	2,9

	szarvas-marha 100 hold alatt	- szarvas-marha 100-1000 hold	- szarvas-marha 1000 hold felett	sertés 100 hold alatt	sertés 100 hold felett	juh 100 hold alatt	juh 100 hold felett	ló 100 hold alatt	ló 100 hold felett	- számos állat 100 hold alatt	- számos állat 100 hold felett	az állattenyésztés termelési értéke 100 hold alatt	az állattenyésztés termelési értéke 100 hold felett
Maros-Torda	87,5	9,0	3,5	79,7	20,3	88,1	11,9	87,4	12,6	87,2	12,8	86,2	13,8
Modrus-Fiume	100,0	0,0		100,0	0,0	100,0	0,0	99,9	0,1	100,0	0,0	100,0	0,0
Moson	64,9	13,1	22,0	81,1	18,9	0,7	99,3	86,6	13,4	70,7	29,3	69,6	30,4
Nagy-Küküllő	97,8	1,5	0,7	98,7	1,3	88,1	11,9	97,7	2,3	97,3	2,7	97,5	2,5
Nógrád	67,9	17,8	14,3	84,4	15,6	24,7	75,3	78,7	21,3	64,8	35,2	68,7	31,3
Nyitra	71,2	18,5	10,3	96,2	3,8	25,6	74,4	77,8	22,2	73,3	26,7	76,6	23,4
Pest(-Bp.)	64,8	19,1	16,1	82,6	17,4	34,4	65,6	86,4	13,6	72,2	27,8	71,8	28,2
Pozsega	98,2	1,0	0,8	98,8	1,2	97,2	2,8	98,0	2,0	98,2	1,8	98,4	1,6
Pozsony	67,9	18,4	13,8	86,6	13,4	6,9	93,1	80,7	19,3	71,3	28,7	72,7	27,3
Sáros	93,3	4,9	1,8	96,1	3,9	54,2	45,8	86,1	13,9	90,2	9,8	91,9	8,1
Somogy	64,8	8,9	26,3	84,7	15,3	2,1	97,9	83,1	16,9	67,9	32,1	72,2	27,8
Sopron	82,3	9,5	8,2	95,1	4,9	3,9	96,1	86,7	13,3	82,5	17,5	85,1	14,9
Szabolcs	60,0	17,5	22,5	72,1	27,9	12,7	87,3	72,8	27,2	61,7	38,3	63,4	36,6
Szatmár	78,7	11,8	9,4	71,3	28,7	34,8	65,2	81,9	18,1	75,5	24,5	74,0	26,0
Szeben	99,0	0,8	0,1	99,4	0,6	98,0	2,0	99,2	0,8	99,0	1,0	99,0	1,0
Szepes	92,6	5,8	1,6	97,9	2,1	82,7	17,3	90,8	9,2	91,9	8,1	92,8	7,2
Szerém	91,6	5,9	2,6	96,4	3,6	96,0	4,0	95,5	4,5	94,3	5,7	94,8	5,2
Szilágy	84,3	10,7	5,0	69,0	31,0	66,8	33,2	79,6	20,4	80,7	19,3	78,3	21,7
Szolnok-Doboka	89,8	7,3	3,0	77,0	23,0	86,6	13,4	83,0	17,0	88,1	11,9	86,8	13,2
Temes	87,6	7,0	5,4	84,4	15,6	92,1	7,9	92,9	7,1	89,4	10,6	87,0	13,0
Tolna	72,5	7,2	20,3	85,8	14,2	37,6	62,4	86,3	13,7	75,9	24,1	77,5	22,5
Torda-Aranyos	84,6	9,7	5,8	77,5	22,5	84,5	15,5	86,6	13,4	84,3	15,7	83,4	16,6
Torontál	79,8	8,5	11,6	87,9	12,1	83,1	16,9	91,8	8,2	85,8	14,2	84,1	15,9
Trencsén	91,3	7,2	1,6	95,7	4,3	74,9	25,1	87,5	12,5	90,5	9,5	91,2	8,8
Turóc	87,2	9,4	3,4	96,5	3,5	55,9	44,1	85,3	14,7	84,3	15,7	86,3	13,7
Udvarhely	95,0	4,5	0,5	95,6	4,4	92,9	7,1	95,3	4,7	94,9	5,1	94,9	5,1
Ugocsa	91,0	5,8	3,1	82,4	17,6	50,7	49,3	87,2	12,8	87,8	12,2	87,4	12,6
Ung	93,9	3,8	2,2	91,4	8,6	60,6	39,4	92,2	7,8	92,7	7,3	92,8	7,2
Varazsd	96,1	2,9	0,9	98,1	1,9	17,5	82,5	94,3	5,7	96,3	3,7	96,8	3,2
Vas	85,6	9,4	5,0	93,2	6,8	2,6	97,4	82,4	17,6	85,3	14,7	87,2	12,8
Verőce	80,1	7,2	12,7	86,7	13,3	66,5	33,5	90,8	9,2	83,8	16,2	83,3	16,7
Veszprém	72,6	10,6	16,8	83,7	16,3	10,6	89,4	78,7	21,3	72,3	27,7	75,7	24,3
Zágráb	98,1	1,3	0,6	98,1	1,9	99,9	0,1	98,0	2,0	98,1	1,9	98,1	1,9
Zala	84,4	9,6	6,0	89,2	10,8	5,0	95,0	84,2	15,8	82,3	17,7	84,5	15,5
Zemplén	79,4	8,3	12,3	75,7	24,3	17,4	82,6	84,1	15,9	77,6	22,4	77,1	22,9
Zólyom	94,4	3,5	2,0	96,6	3,4	84,4	15,6	95,1	4,9	93,2	6,8	93,7	6,3
Magyarország	*82,9*	*8,6*	*8,6*	*86,2*	*13,8*	*64,9*	*35,1*	*88,5*	*11,5*	*83,1*	*16,9*	*83,2*	*16,8*

	szarvas-marha 100 hold alatt	szarvas-marha 100-1000 hold	szarvas-marha 1000 hold felett	sertés 100 hold alatt	sertés 100 hold felett	juh 100 hold alatt	juh 100 hold felett	ló 100 hold alatt	ló 100 hold felett	számos állat 100 hold alatt	számos állat 100 hold felett	az állattenyésztés termelési értéke 100 hold alatt	az állattenyésztés termelési értéke 100 hold felett
Max	100,0	23,1	43,5	100,0	32,4	100,0	99,3	99,9	27,2	100,0	48,1	100,0	42,9
Min	43,9	0,05	0,00	67,6	0,03	0,7	0,003	72,8	0,1	51,9	0,05	57,1	0,04
V	0,16	0,65	1,02	0,10	0,74	0,60	0,79	0,08	0,58	0,14	0,69	0,13	0,68

27. Bérleti és vegyes gazdaságok 1895-ben

	gazdaságok száma			a gazdaságok területéből			átlagos terület	
	bérleti gazdaságok	vegyes gazdaságok	együtt	bérleti gazdaság	vegyes gazdaság	együtt	bérleti gazdaságok	vegyes gazdaságok
	%	%	%	%	%	%	hold	hold
Megyék								
Abaúj-Torna	3,8	8,6	12,4	12,6	22,7	35,3	57	45
Alsó-Fehér	1,5	3,0	4,5	4,8	9,8	14,6	39	39
Arad	4,0	8,0	12,1	8,0	16,4	24,4	26	27
Árva	1,8	5,2	7,0	0,7	4,6	5,3	7	15
Bács-Bodrog	3,4	14,3	17,7	6,1	26,7	32,8	27	28
Baranya	1,0	2,7	3,7	8,9	14,2	23,1	129	75
Bars	1,9	9,3	11,2	10,4	21,2	31,6	76	31
Békés	3,4	13,5	16,9	9,3	25,5	34,8	48	33
Belovár -Körös	1,3	3,7	4,9	0,7	4,1	4,8	5	10
Bereg	2,6	3,4	6,0	6,6	3,9	10,5	43	20
Beszterce-Naszód	1,2	2,4	3,7	3,9	4,6	8,5	42	25
Bihar	2,1	3,9	6,0	11,8	9,9	21,7	102	48
Borsod	3,2	5,9	9,1	15,9	17,9	33,8	73	44
Brassó	3,7	32,9	36,6	1,3	49,1	50,3	2	10
Csanád	6,7	18,6	25,3	7,2	25,3	32,5	17	22
Csík	1,5	3,9	5,4	1,7	9,8	11,5	17	38
Csongrád	6,9	12,8	19,8	11,5	27,4	38,9	25	32
Esztergom	1,3	7,9	9,1	1,6	10,9	12,4	16	18
Fejér	2,8	9,2	12,0	14,3	16,5	30,9	108	38
Fogaras	1,7	9,1	10,8	0,3	14,3	14,7	2	18
Gömör	2,9	5,3	8,3	5,9	32,9	38,8	43	131
Győr	3,9	19,9	23,9	15,1	24,8	39,8	68	22
Hajdú	5,5	11,6	17,1	22,3	28,0	50,3	85	50
Háromszék	5,7	17,9	23,6	3,0	21,6	24,6	6	15
Heves	2,5	8,5	11,0	9,8	23,6	33,5	69	48
Hont	2,1	7,8	9,9	8,4	18,8	27,2	68	40
Hunyad	1,3	2,3	3,5	1,7	4,8	6,5	19	29
Jász-Nkun-Szolnok	2,9	9,5	12,4	13,1	24,8	37,8	84	49
Kis-Küküllő	0,9	2,3	3,2	6,5	7,7	14,2	84	39
Kolozs	1,7	2,7	4,3	7,4	13,4	20,8	76	88
Komárom	3,0	12,1	15,1	12,7	27,1	39,8	89	47
Krassó-Szörény	1,7	13,6	15,3	2,3	14,4	16,6	13	10
Lika-Krbava	0,4	4,8	5,2	0,2	8,4	8,7	4	12
Liptó	2,3	8,1	10,4	9,0	11,6	20,7	52	19
Máramaros	2,9	3,4	6,3	1,5	7,5	8,9	8	35
Maros-Torda	2,0	4,2	6,3	2,8	7,1	9,9	22	26
Modrus-Fiume	0,6	3,5	4,1	0,3	4,9	5,2	6	14

	gazdaságok száma			a gazdaságok területéből			átlagos terület	
	bérleti gazdaságok	vegyes gazdaságok	együtt	bérleti gazdaság	vegyes gazdaság	együtt	bérleti gazdaságok	vegyes gazdaságok
	%	%	%	%	%	%	hold	hold
Moson	5,7	38,8	44,5	6,6	36,0	42,6	29	24
Nagy-Küküllő	1,5	10,3	11,8	2,1	13,3	15,3	16	15
Nógrád	2,1	5,0	7,2	8,6	13,6	22,2	76	51
Nyitra	2,5	11,7	14,3	8,5	22,7	31,2	49	28
Pest(-Bp.)	3,9	10,2	14,1	13,9	20,0	33,9	61	34
Pozsega	2,2	5,5	7,8	2,2	13,9	16,1	15	38
Pozsony	3,8	17,4	21,2	8,5	27,2	35,7	36	24
Sáros	4,1	7,8	11,9	9,7	12,2	21,9	47	31
Somogy	1,5	4,5	6,0	21,7	11,7	33,3	342	59
Sopron	2,7	21,6	24,4	23,7	29,4	53,1	104	16
Szabolcs	3,6	7,4	10,9	21,3	20,0	41,4	158	71
Szatmár	1,7	2,6	4,3	8,9	9,0	17,8	97	63
Szeben	1,3	8,6	9,9	1,2	15,1	16,3	7	13
Szepes	7,2	17,9	25,1	7,5	17,2	24,7	16	15
Szerém	3,1	11,6	14,7	3,0	22,1	25,1	14	27
Szilágy	1,8	3,2	5,0	7,1	11,2	18,3	57	51
Szolnok-Doboka	1,6	2,2	3,8	6,2	9,8	16,0	56	65
Temes	1,9	11,7	13,5	6,7	18,4	25,1	47	21
Tolna	1,2	8,1	9,2	17,9	13,8	31,7	206	23
Torda-Aranyos	1,1	2,6	3,7	5,9	10,9	16,7	92	69
Torontál	2,7	15,6	18,3	2,0	27,0	29,0	11	27
Trencsén	3,4	7,7	11,1	6,9	11,3	18,2	29	21
Turóc	2,3	7,5	9,8	8,7	32,3	41,0	74	84
Udvarhely	0,8	2,8	3,6	2,0	6,5	8,5	33	31
Ugocsa	1,6	1,1	2,7	8,8	5,1	13,9	60	47
Ung	3,2	6,2	9,4	9,4	12,5	21,9	38	26
Varazsd	1,3	6,1	7,3	3,4	7,7	11,0	22	10
Vas	3,4	14,3	17,7	6,9	18,3	25,2	28	17
Verőce	5,4	4,0	9,4	7,4	8,3	15,7	32	48
Veszprém	4,3	12,1	16,4	16,1	15,2	31,3	74	25
Zágráb	1,5	3,7	5,2	3,0	5,2	8,2	20	14
Zala	1,5	4,9	6,4	14,7	8,4	23,1	106	18
Zemplén	3,0	6,4	9,4	14,7	19,6	34,3	107	66
Zólyom	1,6	12,6	14,1	2,4	12,8	15,2	16	11
Magyarország	*2,6*	*8,5*	*11,0*	*8,6*	*16,3*	*25,0*	*50*	*29*
Max.	7,2	38,8	44,5	23,7	49,1	53,1	342	131
Min.	0,4	1,1	2,7	0,2	3,9	4,8	2	10
V	0,57	0,76	0,67	0,72	0,55	0,49	0,97	0,63

28. A bérlők megoszlása a bérlet nagysága szerint 1910-ben, százalékban

	1000 + hold	100-1000 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	-1 hold	a birtokosok közül bérlő is %	száz birtokosra jutó bérlő
Megyék										
Abaúj-Torna	0,5	3,4	1,1	4,8	12,0	20,8	49,0	8,4	9,6	12,5
Alsó-Fehér	0,6	4,9	2,4	3,0	3,2	7,8	69,3	8,8	2,4	3,3
Arad	0,5	1,8	1,4	8,3	11,9	20,7	51,6	3,8	8,2	12,3
Árva		0,6		2,9	17,2	29,9	46,5	2,9	1,2	1,9
Bács-Bodrog	0,1	1,3	3,2	10,5	14,0	18,3	45,0	7,6	10,0	16,8
Baranya	1,0	3,1	2,1	4,3	9,1	10,2	43,5	26,8	2,9	4,7
Bars	0,4	2,3	0,9	2,5	6,3	14,8	54,0	18,8	7,1	9,0
Békés	0,1	1,7	2,8	13,1	18,6	20,3	37,7	5,9	7,4	14,5
Belovár-Körös		0,2	0,1	0,4	2,9	8,9	66,2	21,2	2,3	3,4
Bereg	0,5	2,9	0,6	1,6	4,4	11,3	66,8	11,8	5,8	7,8
Beszterce-Naszód	0,4	3,2	1,2	5,6	2,4	7,6	65,2	14,4	0,8	1,1
Bihar	0,8	3,7	1,9	6,4	10,9	21,7	47,0	7,4	3,2	6,5
Borsod	1,4	5,4	1,6	5,7	13,8	17,6	46,7	7,9	5,0	8,1
Brassó		0,5	0,3	1,6	5,4	13,9	66,1	12,2	14,0	17,4
Csanád		1,4	1,7	8,1	15,0	20,2	45,2	8,5	12,6	25,7
Csík	0,3	1,3	1,6	3,6	6,3	9,3	55,3	22,3	2,2	4,4
Csongrád	0,0	1,2	2,5	12,7	19,8	18,0	40,5	5,3	11,5	26,0
Esztergom	0,1	1,0	0,5	1,7	5,1	13,5	54,2	24,0	6,9	8,6
Fejér	1,1	1,7	0,8	3,8	11,1	19,6	47,7	14,3	8,2	11,0
Fogaras	0,3	0,3	0,8	1,7	5,9	18,6	57,1	15,3	1,4	1,7
Gömör	0,5	5,4	1,5	6,1	8,5	15,9	41,3	20,9	1,9	3,5
Győr	0,4	1,1	0,5	1,2	4,2	12,3	65,1	15,2	16,6	22,9
Hajdú	0,4	2,8	4,7	18,3	20,5	18,5	31,4	3,4	8,8	19,1
Háromszék	0,0	0,6	0,8	1,1	3,2	10,0	70,6	13,7	10,0	15,0
Heves	1,0	2,8	1,4	5,2	9,7	15,7	45,5	18,7	5,0	7,6
Hont	1,7	6,0	1,3	4,0	7,7	13,6	55,7	10,1	2,9	4,0
Hunyad	0,3	3,4	1,4	4,0	7,9	8,8	52,6	21,6	0,4	1,1
Jász-Nkun-Szolnok	0,4	4,1	5,4	17,7	21,1	16,9	27,6	6,8	5,5	9,2
Kis-Küküllő	2,2	9,8	4,0	4,4	8,4	7,1	52,0	12,0	0,4	1,1
Kolozs	1,5	5,2	1,6	5,5	8,2	14,8	58,5	4,7	2,3	4,0
Komárom	0,7	1,9	1,5	4,0	15,4	20,4	47,7	8,4	12,3	16,9
Krassó-Szörény	0,1	0,4	0,2	1,4	4,1	12,3	77,6	4,0	5,1	6,5
Lika-Krbava					2,0	20,6	67,6	9,8	0,3	0,3
Liptó	0,3	4,5	0,5	2,1	7,5	21,6	49,3	14,1	2,1	3,0
Máramaros	0,1	0,6	0,5	1,2	3,0	9,0	53,3	32,3	1,4	2,7
Maros-Torda	0,2	2,3	1,5	2,9	4,2	10,9	64,9	13,1	3,6	6,2

	1000 + hold	100-1000 hold	50-100 hold	20-50 hold	10-20 hold	5-10 hold	1-5 hold	-1 hold	a birtokosok közül bérlő is %	száz birtokosra jutó bérlő
Modrus-Fiume				1,4	5,5	13,3	62,8	17,0	1,5	1,9
Moson	0,2	0,3	0,3	1,4	4,5	13,7	69,3	10,3	21,6	31,9
Nagy-Küküllő		1,0	0,8	2,7	4,5	9,6	67,2	14,2	3,8	5,6
Nógrád	0,8	6,4	1,7	3,7	6,3	11,2	62,4	7,5	3,6	5,2
Nyitra	0,4	3,0	1,0	2,2	5,0	11,2	57,5	19,8	8,7	10,6
Pest(-Bp.)	0,4	3,8	5,1	13,7	12,5	14,8	40,1	9,7	6,7	11,4
Pozsega		0,6	0,5	2,0	4,9	12,3	61,5	18,2	2,6	4,0
Pozsony	0,7	1,8	0,7	2,8	6,7	15,3	60,5	11,4	13,3	17,3
Sáros	0,3	2,4	0,2	2,1	6,3	19,0	63,8	5,9	4,7	6,2
Somogy	1,4	1,5	0,3	1,5	6,0	15,2	60,6	13,4	5,4	7,5
Sopron	0,1	0,4	0,2	0,8	2,8	9,7	58,8	27,2	18,5	23,2
Szabolcs	0,6	2,3	1,0	2,2	3,5	9,7	77,2	3,5	11,3	42,0
Szatmár	1,2	7,4	2,2	4,8	8,7	20,3	48,4	7,1	3,9	6,0
Szeben	0,1	1,2	0,7	1,9	2,7	7,8	69,8	15,7	4,2	5,1
Szepes	0,1	1,1	0,3	1,2	3,8	12,3	67,4	13,7	7,8	11,3
Szerém	0,1	0,9	1,3	7,2	11,2	22,6	50,6	6,1	7,0	8,3
Szilágy	2,1	12,5	3,2	7,4	8,6	15,7	41,4	9,0	0,7	1,6
Szolnok-Doboka	1,6	7,1	2,3	6,3	6,0	9,1	61,2	6,3	1,3	2,6
Temes	0,3	1,2	0,6	5,0	10,7	18,0	60,9	3,4	9,0	12,6
Tolna	0,6	1,1	0,7	3,2	6,9	16,9	47,0	23,7	7,6	9,8
Torda-Aranyos	1,3	8,7	2,8	8,1	9,2	9,7	52,5	7,7	1,4	2,6
Torontál	0,1	0,6	0,5	3,8	11,6	20,2	57,9	5,3	14,6	18,2
Trencsén	0,2	2,6	0,7	2,2	4,0	7,5	63,9	18,8	3,0	5,4
Turóc	0,4	5,9	2,4	5,1	12,2	21,6	45,9	6,7	2,8	3,8
Udvarhely	0,3	1,8	1,2	2,1	8,3	12,4	52,7	21,2	2,1	3,2
Ugocsa	1,1	15,0	8,6	10,7	6,4	8,0	44,9	5,3	0,7	1,5
Ung	0,5	1,7	1,3	1,8	4,6	10,6	69,0	10,4	3,4	4,7
Varazsd	0,1	0,2	0,1	0,3	1,2	5,2	65,9	26,9	3,2	3,7
Vas	0,3	0,9	0,5	1,4	3,9	10,4	62,7	20,1	10,3	13,1
Verőce	0,7	1,5	0,9	2,4	7,2	27,7	55,9	3,5	5,5	7,8
Veszprém	0,6	1,0	0,5	2,7	6,4	14,3	60,2	14,2	12,0	17,0
Zágráb	0,0	0,2	0,2	0,4	1,0	5,2	77,4	15,6	3,7	4,4
Zala	0,3	1,1	0,2	0,8	1,3	4,9	73,8	17,5	7,7	9,2
Zemplén	1,1	4,3	1,5	3,8	7,7	18,1	53,7	9,8	4,9	6,8
Zólyom	0,2	2,0	0,3	2,0	7,5	18,0	51,2	18,7	2,5	3,3
Magyarország	*0,5*	*2,1*	*1,6*	*5,5*	*9,1*	*15,0*	*55,0*	*11,2*	*5,9*	*8,9*
Max	2,2	15,0	8,6	18,3	21,1	29,9	77,6	32,3	21,6	42,0
Min	0,03	0,2	0,1	0,3	1,0	4,9	27,6	2,9	0,3	0,3
V	1,02	1,03	1,04	0,90	0,60	0,37	0,19	0,54	0,78	0,86

29.

	Jelzálogállomány 1910-ben			**Biztosítás 1910: biztosított értékek**		
	egy mezőgazdasági		egy hold	mezőgazdasági átalány- és		
	keresőre	lakosra	művelt	és jégkár biztosítás		
			területre	egy mezőgazdasági		egy hold
				keresőre	lakosra	művelt
						területre
	korona	korona	korona	korona	korona	korona
Megyék						
Abaúj-Torna	568	231	84	915	373	135
Alsó-Fehér	198	86	39	158	69	31
Arad	528	209	107	466	184	94
Árva	199	91	33	23	10	4
Bács-Bodrog	925	356	119	834	321	108
Baranya	329	149	52	761	343	119
Bars	455	191	90	956	402	188
Békés	978	370	137	1121	424	157
Belovár -Körös	34	16	9	14	6	4
Bereg	339	131	69	335	129	69
Beszterce-Naszód	212	97	36	73	33	12
Bihar	415	162	74	580	226	104
Borsod	704	285	115	772	312	126
Brassó	426	186	68	159	69	25
Csanád	1000	379	156	1137	430	178
Csík	71	29	9	120	49	16
Csongrád	632	248	95	1011	397	152
Esztergom	680	258	102	1070	406	161
Fejér	945	364	112	2039	785	242
Fogaras	63	28	12	75	34	14
Gömör	590	252	86	617	263	90
Győr	412	163	59	1413	558	201
Hajdú	768	292	110	744	283	106
Háromszék	237	107	45	544	244	103
Heves	640	246	109	838	322	143
Hont	555	241	83	846	368	126
Hunyad	110	49	24	65	29	14
Jász-Nkun-Szolnok	915	348	117	1098	417	141
Kis-Küküllő	319	136	66	166	71	34
Kolozs	232	96	41	287	118	50
Komárom	513	199	63	1665	646	205
Krassó-Szörény	192	89	46	80	37	19
	Jelzálogállomány 1910-ben			**Biztosítás 1910: biztosított értékek**		

	egy mezőgazdasági		egy hold	mezőgazdasági átalány- és		
	keresőre	lakosra	művelt	és jégkár biztosítás		
			területre	egy mezőgazdasági		egy hold
				keresőre	lakosra	művelt
						területre
	korona	korona	korona	korona	korona	korona
Lika-Krbava	9	4	3	1	0	0
Liptó	274	109	45	167	67	27
Máramaros	51	20	8	13	5	2
Maros-Torda	239	99	50	374	156	78
Modrus-Fiume	6	3	2	6	3	2
Moson	603	244	58	1402	568	135
Nagy-Küküllő	242	113	44	57	27	11
Nógrád	613	248	93	1007	408	153
Nyitra	340	137	66	826	332	161
Pest(-Bp.)	716	276	103	926	357	133
Pozsega	114	52	27	77	35	18
Pozsony	341	140	56	1214	500	201
Sáros	229	96	38	224	94	37
Somogy	579	243	85	1457	612	213
Sopron	667	272	115	994	405	172
Szabolcs	1026	393	135	1046	401	138
Szatmár	492	196	72	694	276	102
Szeben	247	110	56	23	10	5
Szepes	329	137	41	333	139	42
Szerém	245	116	44	358	169	64
Szilágy	239	96	46	270	108	52
Szolnok-Doboka	205	91	42	155	69	31
Temes	700	296	97	609	258	85
Tolna	410	176	65	1000	428	159
Torda-Aranyos	190	80	32	250	105	42
Torontál	1022	415	130	822	334	105
Trencsén	155	69	48	192	86	60
Turóc	304	127	52	231	96	40
Udvarhely	143	62	25	100	43	18
Ugocsa	295	109	55	289	107	54
Ung	263	105	52	185	74	36
Varazsd	55	25	29	55	24	28
Vas	557	230	106	741	306	141
Verőce	266	120	47	586	264	104
Veszprém	559	222	79	1138	453	162
Zágráb	50	23	18	19	9	7

	Jelzálogállomány 1910-ben			**Biztosítás 1910: biztosított értékek**		
	egy mezőgazdasági		egy hold	mezőgazdasági átalány- és		
	keresőre	lakosra	művelt	és jégkár biztosítás		
			területre	egy mezőgazdasági		egy hold
				keresőre	lakosra	művelt
						területre
	korona	korona	korona	korona	korona	korona
Zala	298	125	72	504	211	122
Zemplén	429	175	71	677	276	112
Zólyom	220	94	34	143	61	22
Magyarország	*424*	*177*	*74*	*566*	*236*	*99*
Max	1026	415	156	2039	785	242
Min	6	3	2	0,58	0,26	0,18
V	0,66	0,63	0,55	0,83	0,81	0,74

30.

	Ugar	**A kataszteri birtokívek alapján**			**Műtrágya használata**	
	a szántó	egy birtok	egy	birtoknagyság	egy hold szántóra	
	%-a	állt	kataszteri földrész-	átlaga	jutó szuperfoszfát	
	1906-10	kataszteri földrészlet-	let	hold	kg	kg
		ből	hold		1907	1911
Megyék						
Abaúj-Torna	10,2	12,3	1,0	12,0	6,2	15,1
Alsó-Fehér	22,8	10,1	1,0	10,0	1,1	3,8
Arad	4,2	7,1	1,7	11,7	1,6	3,2
Árva	30,1	35,5	0,3	10,6	3,7	3,7
Bács-Bodrog	3,7	4,4	1,9	8,3	4,9	10,2
Baranya	11,4	10,2	0,8	8,7	2,0	3,3
Bars	6,9	13,4	0,7	9,7	3,9	17,5
Békés	1,9	4,3	2,5	10,7	3,6	5,4
Belovár-Körös	5,5	8,4	0,9	7,4		
Bereg	14,9	6,9	1,5	10,1	2,8	5,7
Beszterce-Naszód	21,2	12,1	1,4	16,3		0,6
Bihar	7,2	7,4	1,6	12,1	0,2	1,8
Borsod	12,9	9,3	1,0	9,1	2,5	7,4
Brassó	3,1	4,5	1,8	7,9	2,1	8,4
Csanád	0,5	4,2	2,2	9,2	1,8	3,2
Csík	40,6	11,9	1,4	17,0	0,2	0,8
Csongrád	1,9	6,4	1,8	11,3	0,5	2,6
Esztergom	8,2	9,3	0,7	6,6	0,4	11,5
Fejér	7,8	8,1	1,5	12,0	12,0	22,2
Fogaras	24,2	17,7	0,8	13,5		1,1
Gömör	19,6	17,2	0,9	15,8	1,2	5,1
Győr	1,8	5,4	1,5	8,1	10,2	19,7
Hajdú	3,0	4,2	2,5	10,7	0,3	2,3
Háromszék	15,3	6,8	1,9	13,0	0,1	1,1
Heves	8,9	7,5	1,2	9,1	2,3	6,1
Hont	14,3	14,3	0,8	12,0	2,4	5,6
Hunyad	13,7	12,9	1,0	13,2	0,2	1,6
Jász-Nkun-Szolnok	2,9	4,5	1,9	8,3	1,0	3,6
Kis-Küküllő	16,9	13,3	0,7	9,3	0,2	2,1
Kolozs	21,3	9,7	1,4	13,2	0,8	2,5
Komárom	7,1	8,8	1,1	9,6	8,6	22,8
Krassó-Szörény	6,5	8,2	1,9	15,8	0,8	2,1
Lika-Krbava	16,3	10,2	1,4	14,1		
Liptó	8,2	23,5	0,7	15,7	1,6	4,6
Máramaros	27,8	11,4	1,6	18,1	0,1	0,5
Maros-Torda	12,3	11,3	1,2	13,5	0,1	0,8

	Ugar	**A kataszteri birtokívek alapján**			**Műtrágya használata**	
	a szántó	egy birtok	egy	birtoknagyság	egy hold szántóra	
	%-a	állt	kataszteri földrész-	átlaga	jutó szuperfoszfát	
	1906-10	kataszteri földrészlet-	let	hold	kg	kg
		ből	hold		1907	1911
Modrus-Fiume	13,0	8,0	1,0	7,7		
Moson	6,0	10,1	1,7	17,3	9,9	21,2
Nagy-Küküllő	19,4	15,5	0,7	10,9	0,3	0,9
Nógrád	12,4	14,2	0,9	13,2	2,1	4,9
Nyitra	5,5	8,6	0,7	5,9	12,1	26,6
Pest(-Bp.)	8,4	6,7	1,2	8,2	3,4	9,0
Pozsega	10,5	10,6	1,2	12,7		
Pozsony	2,7	7,2	1,0	6,9	20,7	38,6
Sáros	12,9	18,9	0,7	12,7	4,9	13,1
Somogy	5,3	11,6	1,3	15,0	4,0	9,3
Sopron	3,4	5,9	1,0	5,7	5,6	13,7
Szabolcs	13,5	6,7	1,9	12,4	1,0	4,4
Szatmár	18,8	9,7	1,3	12,2	0,1	1,4
Szeben	8,1	10,8	1,0	11,3	0,1	1,2
Szepes	15,0	17,1	0,7	11,5	1,9	5,3
Szerém	4,0	9,9	1,2	12,2		
Szilágy	22,7	10,8	1,0	11,3	0,6	5,5
Szolnok-Doboka	22,0	13,0	0,9	12,2	0,3	0,6
Temes	3,2	7,4	1,4	10,1	0,2	1,2
Tolna	8,0	8,0	0,8	6,3	2,9	11,0
Torda-Aranyos	23,0	11,5	1,2	13,6	0,2	2,8
Torontál	1,0	6,4	1,7	10,6	1,0	3,0
Trencsén	11,4	25,8	0,4	11,1	9,4	18,5
Turóc	13,9	17,3	0,9	15,2	1,3	6,0
Udvarhely	26,5	15,9	0,8	12,0	0,2	0,3
Ugocsa	21,7	10,0	0,8	8,2	1,7	3,2
Ung	22,9	17,1	0,8	13,2	2,2	7,0
Varazsd	1,1	9,2	0,5	4,5		
Vas	2,1	13,0	0,7	8,6	6,3	15,8
Verőce	4,7	10,9	1,6	17,1		
Veszprém	5,0	9,3	1,4	13,4	6,5	16,3
Zágráb	8,3	9,5	0,8	7,2		
Zala	2,3	10,4	0,7	7,3	2,0	8,1
Zemplén	14,2	11,0	0,9	10,3	5,6	13,8
Zólyom	12,7	13,9	1,1	14,9	1,4	4,6
Magyarország	*8,9*	*9,7*	1,1	*10,5*	*3,3*	*8,0*

	Ugar	**A kataszteri birtokívek alapján**			**Műtrágya használata**	
	a szántó	egy birtok	egy	birtoknagyság	egy hold szántóra	
	%-a	állt	kataszteri földrész-	átlaga	jutó szuperfoszfát	
	1906-10	kataszteri földrészlet-	let	hold	kg	kg
		ből	hold		1907	1911
Max	40,6	35,5	2,5	18,1	20,70	38,60
Min	0,5	4,2	0,3	4,5	0,1	0,3
V	0,72	0,48	0,40	0,27	1,24	1,01

31. A földadót fizető férfi földbirtokosok megoszlása 1910-ben

	A 24 éven felüli földbirtokos férfiak közül					Őstermelő	Földbirtokos
	adót fizet 5 K alatt	adót fizet 5-20 K	adót fizet 20-50 K	adót fizet 50 K felett	*adót fizet 20 K felett*	az összes 24 éven felüli	az őstermelő 24 éven felüli
	%	%	%	%	%	férfi %-a	férfi %-a
Megyék							
Abaúj-Torna	10,1	48,6	30,5	10,9	*41,3*	57,6	45,3
Alsó-Fehér	27,4	57,9	12,4	2,2	*14,6*	73,8	53,2
Arad	21,6	49,6	18,8	10,0	*28,8*	68,3	42,2
Árva	46,7	50,5	2,6	0,2	*2,8*	78,8	77,8
Bács-Bodrog	3,6	22,2	28,0	46,2	*74,2*	62,6	37,8
Baranya	5,8	36,9	38,8	18,5	*57,4*	62,2	48,9
Bars	16,7	50,8	23,0	9,4	*32,4*	69,5	46,6
Békés	4,2	30,0	28,7	37,1	*65,8*	67,9	32,8
Bereg	42,0	48,8	7,5	1,8	*9,2*	70,3	54,0
Beszterce-Naszód	45,0	43,6	9,7	1,7	*11,4*	77,3	61,5
Bihar	32,8	46,4	14,8	5,9	*20,8*	75,4	44,3
Borsod	7,7	49,5	30,6	12,2	*42,7*	53,6	40,8
Brassó	27,4	48,4	18,7	5,4	*24,1*	43,2	59,4
Csanád	3,5	27,7	31,9	36,9	*68,8*	75,9	29,5
Csík	70,3	27,7	1,7	0,3	*2,0*	73,2	63,7
Csongrád	9,7	37,5	28,3	24,4	*52,8*	58,0	34,5
Esztergom	4,9	36,9	36,2	21,9	*58,2*	56,6	47,0
Fejér	5,6	36,9	36,0	21,4	*57,4*	68,6	30,6
Fogaras	43,1	53,8	2,9	0,2	*3,1*	78,9	74,2
Gömör	16,8	52,6	23,9	6,8	*30,6*	57,9	54,1
Győr	6,4	45,8	29,8	17,9	*47,7*	55,2	38,4
Hajdú	6,5	36,6	30,9	26,1	*56,9*	60,8	28,8
Háromszék	34,6	48,1	13,4	3,9	*17,3*	68,2	46,2
Heves	11,0	50,2	27,5	11,3	*38,8*	68,3	37,1
Hont	9,8	47,6	31,7	10,9	*42,6*	66,3	47,0
Hunyad	40,0	51,9	7,1	1,0	*8,1*	69,0	63,8
Jász-Nkun-Szolnok	4,7	35,5	30,8	29,0	*59,8*	69,7	34,9
Kis-Küküllő	26,4	59,5	12,3	1,9	*14,1*	82,9	54,0
Kolozs	42,3	48,2	7,8	1,7	*9,5*	68,5	50,9
Komárom	8,0	40,9	34,2	16,9	*51,1*	59,6	38,9
Krassó-Szörény	36,9	50,5	10,9	1,6	*12,5*	71,4	55,6
Liptó	45,9	48,7	4,4	1,0	*5,4*	59,0	63,6
Máramaros	64,7	31,6	3,0	0,7	*3,7*	70,0	53,3
Maros-Torda	43,1	47,2	7,7	2,0	*9,7*	72,7	48,9
Moson	3,7	28,3	21,6	46,4	*68,0*	65,5	39,0
Nagy-Küküllő	24,5	58,1	15,7	1,7	*17,4*	77,0	61,8
Nógrád	15,7	52,8	23,3	8,2	*31,5*	59,3	43,1

	A 24 éven felüli földbirtokos férfiak közül					Őstermelő	Földbirtokos
	adót fizet	adót fizet	adót fizet	adót fizet	*adót fizet*	az összes	az őstermelő
	5 K alatt	5-20 K	20-50 K	50 K felett	*20 K felett*	24 éven felüli	24 éven felüli
	%	%	%	%	%	férfi %-a	férfi %-a
Nyitra	11,9	50,1	26,6	11,5	*38,0*	67,0	44,1
Pest(-Bp.)	12,1	41,1	28,6	18,2	*46,8*	55,5	38,5
Pozsony	7,3	42,4	31,5	18,8	*50,3*	56,1	38,9
Sáros	35,3	56,4	7,4	0,9	*8,3*	68,5	69,7
Somogy	6,5	48,8	36,0	8,7	*44,7*	72,7	42,2
Sopron	3,4	33,5	39,0	24,2	*63,2*	59,0	43,4
Szabolcs	17,5	49,7	22,6	10,1	*32,8*	71,7	28,4
Szatmár	23,2	51,2	18,3	7,3	*25,6*	68,1	41,3
Szeben	36,7	50,2	10,9	2,3	*13,2*	65,8	60,7
Szepes	39,1	50,0	9,4	1,5	*10,9*	50,0	67,3
Szilágy	35,7	52,4	9,7	2,2	*11,9*	81,2	50,5
Szolnok-Doboka	46,2	47,0	5,6	1,2	*6,8*	81,4	53,6
Temes	7,4	43,5	30,6	18,4	*49,0*	64,1	48,2
Tolna	7,1	35,9	33,2	23,8	*57,0*	68,4	43,6
Torda-Aranyos	42,3	46,4	9,1	2,1	*11,3*	77,1	50,6
Torontál	4,8	32,9	31,2	31,2	*62,3*	69,8	44,4
Trencsén	55,7	37,2	5,7	1,3	*7,0*	69,6	56,1
Turóc	24,3	51,8	19,5	4,4	*23,9*	55,8	51,1
Udvarhely	60,6	34,4	4,5	0,6	*5,0*	77,3	61,9
Ugocsa	44,9	45,1	7,8	2,2	*10,0*	74,7	53,8
Ung	39,3	48,6	10,3	1,8	*12,1*	67,7	64,5
Vas	12,9	50,0	28,6	8,6	*37,1*	66,5	55,5
Veszprém	8,1	41,3	34,7	15,9	*50,5*	66,7	42,8
Zala	10,0	56,7	27,3	6,0	*33,3*	74,7	48,4
Zemplén	27,7	52,9	15,5	3,9	*19,4*	67,0	50,3
Zólyom	18,8	56,3	20,7	4,2	*25,0*	47,1	52,9
Magyarország	*23,4*	*44,7*	*20,4*	*11,4*	*31,9*	*66,7*	*46,5*
Max	70,3	59,5	39,0	46,4	*74,2*	82,9	77,8
Min	3,4	22,2	1,7	0,2	*2,0*	43,2	28,4
V	0,74	0,19	0,56	1,06	*0,68*	0,13	0,22

Horvátországra a felvétel nem terjedt ki.

32. Tejszövetkezetek 1910-ben

	tejszövetkezeti tag az önálló birtokosok és bérlõk %-a	a tagok tehenei a megye összes teheneinek %-a	egy tagra jutó tejtermék értéke korona
Megyék			
Abaúj-Torna			
Alsó-Fehér	0,3	0,6	167
Arad	1,6	2,1	111
Árva			
Bács-Bodrog	6,2	6,1	104
Baranya	25,6	24,8	99
Bars	2,8	2,6	99
Békés	3,7	6,6	95
Bereg			
Beszterce-Naszód	1,8	1,9	149
Bihar	0,3	0,4	107
Borsod			
Brassó	14,3		215
Csanád			
Csík			
Csongrád	2,4	1,2	149
Esztergom	2,8	3,1	123
Fejér	2,5	1,8	61
Fogaras			
Gömör	3,0	2,5	101
Gyõr	4,6	4,2	102
Hajdú			
Háromszék	2,4	1,2	630
Heves			
Hont	1,9	2,3	137
Hunyad			
Jász-Nkun-Szolnok	0,3	1,0	126
Kis-Küküllõ	1,4	0,8	250
Kolozs	1,9	2,9	160
Komárom	2,1	2,0	155
Krassó-Szörény			
Liptó			
Máramaros	1,1	1,0	114
Maros-Torda	10,0	10,2	137
Moson	25,3	18,2	129
Nagy-Küküllõ	0,5	0,3	135
Nógrád	1,8	4,0	1

	tejszövetkezeti tag az önálló birtokosok és bérlõk %-a	a tagok tehenei a megye összes teheneinek %-a	egy tagra jutó tejtermék értéke korona
Nyitra	0,1	0,1	132
Pest(-Bp.)	1,2	1,4	136
Pozsony	0,5	2,3	182
Sáros			
Somogy	3,9	3,8	114
Sopron	17,4	14,4	115
Szabolcs	0,5	0,3	208
Szatmár			
Szeben	2,8	1,5	151
Szepes			
Szilágy			
Szolnok-Doboka	2,0	1,1	169
Temes	3,2	4,5	110
Tolna	19,4	24,2	107
Torda-Aranyos	0,6	1,1	164
Torontál	5,3	5,5	98
Trencsén	1,8	2,2	110
Turóc			
Udvarhely	9,5	8,9	142
Ugocsa			
Ung			
Vas	7,0	5,8	107
Veszprém	10,3	9,7	84
Zala	8,3	7,7	105
Zemplén			
Zólyom	20,0	12,7	109
Magyarország	*3,6*	*3,5*	*116*
Max	25,6	24,8	630
Min	0,1	0,1	0,9
V	1,23	1,19	0,62

Horvátországra vonatkozóan nincsenek adatok

33. Az egyes megyék átlagos fejlettségi szintjét jellemző mutatók

	népsűrűség fő/km²	ezer férfira jutó nők száma	nem mezőgazd. népesség %	iparforgalmi népesség %	ezer lakosra jutó termény- és állatkereskedő	egy lakosra jutó összes biztosított érték	a gyárak biztosítási értéke k/lakos	vasút-sűrűség km/ ezer km²	kivándorlási veszteség 1901-10 %
Megyék									
Abaúj-Torna	61,0	1077	46,0	26,8	5,5	752	84	80	12,3
Alsó-Fehér	60,8	996	28,3	16,9	3,0	232	31	46	7,1
Arad	68,5	998	31,4	19,7	3,5	557	96	83	2,5
Árva	39,0	1134	19,1	11,5	1,5	285	62	37	10,5
Bács-Bodrog	78,4	1020	38,4	23,6	5,9	574	52	103	3,7
Baranya	68,1	1017	40,4	27,4	4,5	636	91	92	2,4
Bars	65,5	1043	32,8	20,7	3,0	525	43	73	1,0
Békés	81,4	991	34,7	19,6	4,1	594	46	102	1,3
Belovár-Körös	65,6	1022	14,2	9,4	1,2	201	43	64	3,5
Bereg	62,5	1054	30,7	19,2	5,6	320	33	59	6,0
Beszterce-Naszód	29,5	968	26,4	14,7	3,6	336	49	27	3,6
Bihar	60,6	991	26,6	16,8	4,2	460	44	63	1,0
Borsod	79,9	1032	48,3	35,9	4,9	512	75	71	4,7
Brassó	67,8	1008	59,9	37,4	6,1	983	171	86	4,1
Csanád	84,7	978	25,4	15,7	4,2	606	49	94	1,4
Csík	28,8	923	30,7	17,9	2,4	421	89	31	1,3
Csongrád	91,2	976	43,9	25,4	5,8	728	92	77	0,3
Esztergom	84,3	996	46,0	33,8	4,1	648	127	90	1,2
Fejér	60,7	981	33,2	21,4	4,0	898	48	106	1,6
Fogaras	38,9	1049	20,9	12,6	1,8	271	40	39	9,8
Gömör	44,0	1077	47,3	31,5	3,2	604	107	74	8,3
Győr	88,8	999	47,2	30,8	5,9	1181	303	79	3,2
Hajdú	75,9	1001	43,2	27,4	7,0	658	75	88	0,8
Háromszék	38,1	972	34,1	23,0	3,1	518	69	30	1,8
Heves	74,4	1031	33,7	21,2	4,0	542	40	74	2,7
Hont	50,3	1071	37,4	23,0	3,0	439	12	52	2,2
Hunyad	43,6	954	31,2	23,8	2,5	201	45	40	1,5
Jász-Nkun-Szolnok	71,2	996	31,9	19,4	3,6	544	41	85	0,3
Kis-Küküllő	67,3	1038	17,6	8,9	2,4	200	5	65	9,7
Kolozs	57,3	990	34,6	21,2	4,5	469	53	34	1,2
Komárom	71,2	932	43,4	30,1	3,9	844	96	83	0,8
Krassó-Szörény	42,1	985	30,6	20,0	2,6	295	49	38	2,5
Lika-Krbava	33,0	1156	10,1	4,3	0,8	82	2		6,5
Liptó	38,7	1117	48,7	35,7	2,1	681	327	51	9,5
Máramaros	36,8	1024	39,2	18,4	5,9	129	18	29	2,0

	népsűrűség fő/km²	ezer férfira jutó nők száma	nem mezőgazd. népesség %	iparforgalmi népesség %	ezer lakosra jutó termény- és állatkereskedő	egy lakosra jutó összes biztosított érték	a gyárak biztosítási értéke k/lakos	vasútsűrűség km/ ezer km²	kivándorlási veszteség 1901-10 %
Maros-Torda	52,2	959	30,5	18,2	3,8	481	87	36	1,0
Modrus-Fiume	47,5	1206	26,1	17,7	1,9	335	23	35	11,0
Moson	47,5	972	36,8	25,1	4,6	882	108	95	2,2
Nagy-Küküllő	44,6	1043	23,8	15,5	3,1	322	27	57	13,5
Nógrád	63,4	1011	43,2	31,4	3,2	676	104	74	1,6
Nyitra	82,9	1040	33,6	22,2	4,3	553	56	74	4,6
Pest(-Bp.)	84,6	996	45,8	33,3	5,2	1539	270	86	0,6
Pozsega	53,8	1005	20,2	13,4	1,8	306	40	63	3,3
Pozsony	89,2	1002	47,7	31,2	6,7	901	234	91	2,1
Sáros	47,8	1137	32,3	17,6	3,9	697	331	34	12,7
Somogy	54,8	1008	28,2	18,6	3,7	807	31	101	1,4
Sopron	87,1	998	44,2	30,8	6,0	648	81	116	2,6
Szabolcs	69,0	1042	28,2	18,0	5,0	597	50	104	6,4
Szatmár	63,1	1031	33,9	21,8	5,7	515	41	83	4,0
Szeben	48,9	1023	37,9	21,5	4,4	339	46	62	10,3
Szepes	47,3	1088	52,7	37,0	3,0	629	145	59	14,6
Szerém	60,3	967	31,5	19,0	3,8	412	57	68	2,1
Szilágy	60,3	1007	19,5	12,1	3,2	238	23	51	1,1
Szolnok-Doboka	52,6	971	19,7	11,5	3,4	169	14	35	2,0
Temes	67,4	1012	36,9	22,9	5,3	700	101	88	6,6
Tolna	75,6	1026	33,3	22,3	4,1	612	30	77	3,6
Torda-Aranyos	49,6	991	23,7	12,9	2,6	194	14	55	1,6
Torontál	61,4	1015	29,3	18,1	4,3	556	50	89	7,9
Trencsén	69,7	1176	30,7	21,4	2,1	414	86	62	4,8
Turóc	49,6	1055	47,2	35,7	2,5	475	85	62	11,7
Udvarhely	42,3	942	24,1	14,9	3,0	250	29	22	4,6
Ugocsa	75,6	1052	26,0	16,6	4,4	246	7	67	7,7
Ung	50,2	1103	32,3	19,3	6,0	357	49	50	14,3
Varazsd	122,5	1017	11,1	7,0	1,1	155	11	54	1,8
Vas	79,6	1003	35,5	23,0	4,0	553	52	91	3,8
Verőce	56,0	997	32,4	20,5	2,6	627	95	103	3,5
Veszprém	58,1	1003	35,0	22,5	4,2	688	40	91	7,8
Zágráb	82,4	1075	22,6	13,4	3,1	441	56	57	4,9
Zala	77,8	996	26,1	17,0	3,4	420	32	81	0,9
Zemplén	54,6	1129	32,0	20,7	6,1	511	27	55	11,9
Zólyom	50,7	1029	59,6	38,4	2,6	408	127	61	4,0
Magyarország	*61,4*	*1019*	*33,4*	*21,5*	*4,1*	*602*	*84*	*67*	*3,9*

	népsűrűség fő/km²	ezer férfira jutó nők száma	nem mezőgazd. népesség %	iparforgalmi népesség %	ezer lakosra jutó termény- és állatkereskedő	egy lakosra jutó összes biztosított érték	a gyárak biztosítási értéke k/lakos	vasút- sűrűség km/ ezer km²	kivándorlási veszteség 1901-10 %
Max	122,5	1206	59,9	38,4	7,0	1539	331	116	14,6
Min	28,8	923	10,1	4,3	0,8	82	2	0	0,3
V	0,28	0,05	0,31	0,35	0,37	0,49	0,94	0,34	0,84

34. A mezőgazdaság nettó termelési értékének megoszlása

	szántó	szőlő	növénytermelés összesen	állattenyésztés
	%	%	%	%
Megyék				
Abaúj-Torna	51,24	1,60	52,83	47,17
Alsó-Fehér	44,04	4,89	48,93	51,07
Arad	55,62	6,26	61,88	38,12
Árva	49,37		49,37	50,63
Bács-Bodrog	58,34	3,57	61,91	38,09
Baranya	44,33	8,72	53,05	46,95
Bars	57,61	0,80	58,41	41,59
Békés	60,97	0,68	61,65	38,35
Belovár-Körös	31,20	6,24	37,44	62,56
Bereg	41,66	3,78	45,43	54,57
Beszterce-Naszód	37,20	0,78	37,97	62,03
Bihar	51,09	3,36	54,45	45,55
Borsod	55,31	3,18	58,49	41,51
Brassó	41,01		41,01	58,99
Csanád	63,35	0,43	63,78	36,22
Csík	38,36		38,36	61,64
Csongrád	53,27	6,20	59,47	40,53
Esztergom	45,99	11,34	57,33	42,67
Fejér	42,71	9,17	51,88	48,12
Fogaras	32,12	0,07	32,19	67,81
Gömör	39,76	0,36	40,12	59,88
Győr	46,60	2,06	48,66	51,34
Hajdú	60,20	3,48	63,68	36,32
Háromszék	41,82	0,05	41,86	58,14
Heves	48,91	14,10	63,01	36,99
Hont	48,41	3,11	51,52	48,48
Hunyad	42,90	0,39	43,29	56,71
Jász-Nkun-Szolnok	63,95	3,51	67,46	32,54
Kis-Küküllő	36,68	6,28	42,96	57,04
Kolozs	40,26	0,86	41,12	58,88
Komárom	53,46	3,39	56,86	43,14
Krassó-Szörény	36,09	0,75	36,84	63,16
Lika-Krbava	35,43	0,13	35,56	64,44
Liptó	45,19		45,19	54,81
Máramaros	29,99		29,99	70,01
Maros-Torda	44,45	1,21	45,66	54,34
Modrus-Fiume	36,45	1,55	38,00	62,00
Moson	50,88	3,06	53,94	46,06

	szántó	szőlő	növénytermelés összesen	állattenyésztés
	%	%	%	%
Nagy-Küküllő	36,86	3,09	39,95	60,05
Nógrád	50,66	1,95	52,60	47,40
Nyitra	60,00	1,36	61,36	38,64
Pest(-Bp.)	49,75	13,02	62,78	37,22
Pozsega	34,89	3,48	38,37	61,63
Pozsony	58,53	3,19	61,72	38,28
Sáros	47,17		47,17	52,83
Somogy	45,86	3,21	49,07	50,93
Sopron	50,67	6,56	57,24	42,76
Szabolcs	58,84	3,45	62,29	37,71
Szatmár	49,81	2,62	52,43	47,57
Szeben	35,27	4,23	39,50	60,50
Szepes	45,14	0,00	45,14	54,86
Szerém	44,82	8,49	53,31	46,69
Szilágy	43,42	5,62	49,04	50,96
Szolnok-Doboka	39,89	0,51	40,40	59,60
Temes	56,08	8,34	64,42	35,58
Tolna	45,34	9,96	55,30	44,70
Torda-Aranyos	47,06	1,44	48,50	51,50
Torontál	63,59	2,54	66,13	33,87
Trencsén	59,57	0,01	59,58	40,42
Turóc	51,78		51,78	48,22
Udvarhely	42,09	0,10	42,20	57,80
Ugocsa	39,36	8,18	47,54	52,46
Ung	45,38	1,99	47,38	52,62
Varazsd	28,71	10,52	39,23	60,77
Vas	46,63	0,88	47,51	52,49
Verőce	48,77	4,22	52,99	47,01
Veszprém	46,13	2,72	48,84	51,16
Zágráb	28,21	7,01	35,22	64,78
Zala	39,35	8,88	48,23	51,77
Zemplén	49,49	8,38	57,87	42,13
Zólyom	36,60		36,60	63,40
Magyarország	*48,78*	*4,57*	*53,35*	*46,65*
Max	63,95	14,10	67,46	70,01
Min	28,21	0,00	29,99	32,54
V	0,19	0,87	0,19	0,19

35. Az egységnyi területre jutó termelési értékek

	egy hold szántóra jutó bruttó termelési érték korona	egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó növénytermelési érték korona	egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó össztermelési érték korona	egy hold mezőgazdasági területre jutó nettó össztermelési érték korona
Megyék				
Abaúj-Torna	129	111	152	88
Alsó-Fehér	106	92	120	56
Arad	148	123	158	90
Árva	102	88	119	61
Bács-Bodrog	157	149	187	100
Baranya	150	133	181	102
Bars	139	124	163	93
Békés	144	130	167	96
Belovár-Körös	138	134	207	116
Bereg	114	93	131	69
Beszterce-Naszód	99	65	92	42
Bihar	124	101	136	76
Borsod	125	107	141	82
Brassó	196	141	194	89
Csanád	154	148	189	114
Csík	83	99	118	32
Csongrád	143	121	158	90
Esztergom	133	126	165	91
Fejér	133	124	169	94
Fogaras	121	94	137	63
Gömör	114	95	138	71
Győr	150	134	190	109
Hajdú	136	110	136	72
Háromszék	103	91	128	63
Heves	131	121	158	98
Hont	110	93	128	73
Hunyad	128	87	118	55
Jász-Nkun-Szolnok	134	121	147	82
Kis-Küküllő	113	96	134	66
Kolozs	96	79	109	51
Komárom	130	118	152	79
Krassó-Szörény	122	87	128	65
Lika-Krbava	105	55	84	44
Liptó	141	97	125	51
Máramaros	98	66	91	36
Maros-Torda	107	93	122	54
Modrus-Fiume	102	69	100	50

	egy hold szántóra jutó bruttó termelési érték korona	egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó növénytermelési érték korona	egy hold mezőgazdasági területre jutó bruttó össztermelési érték korona	egy hold mezőgazdasági területre jutó nettó össztermelési érték korona
Moson	143	122	158	79
Nagy-Küküllő	122	99	136	61
Nógrád	125	106	143	78
Nyitra	175	156	201	118
Pest(-Bp.)	132	114	145	83
Pozsega	126	97	155	94
Pozsony	170	154	196	108
Sáros	130	102	139	71
Somogy	148	127	181	106
Sopron	181	166	224	135
Szabolcs	125	117	153	94
Szatmár	107	97	132	73
Szeben	162	117	159	69
Szepes	128	107	143	65
Szerém	144	126	172	98
Szilágy	99	88	119	60
Szolnok-Doboka	95	77	104	45
Temes	136	124	154	83
Tolna	148	139	189	112
Torda-Aranyos	95	77	101	46
Torontál	152	136	166	86
Trencsén	147	100	132	79
Turóc	132	100	134	71
Udvarhely	100	83	109	46
Ugocsa	85	78	108	58
Ung	112	91	128	70
Varazsd	188	165	257	151
Vas	162	145	209	123
Verőce	146	124	171	100
Veszprém	136	117	166	95
Zágráb	130	111	175	99
Zala	151	127	184	110
Zemplén	118	101	135	80
Zólyom	138	111	154	69
Magyarország	*135*	*113*	*151*	*82*
Max	196	166	257	151
Min	83	55	84	32
V	0,18	0,22	0,22	0,30

36. Egy mezőgazdasági keresőre jutó termelési értékek, korona

	bruttó növénytermelési érték	bruttó össztermelési érték	nettó növénytermelési érték	nettó állati termék	nettó össztermelési érték
Megyék					
Abaúj-Torna	883	1214	371	332	703
Alsó-Fehér	570	750	172	179	351
Arad	799	1023	363	223	586
Árva	657	888	225	231	456
Bács-Bodrog	1253	1571	518	319	837
Baranya	914	1244	373	330	702
Bars	699	916	305	217	522
Békés	1124	1442	512	318	830
Belovár-Körös	505	779	164	274	437
Bereg	589	827	197	237	435
Beszterce-Naszód	562	788	138	226	364
Bihar	702	942	287	240	528
Borsod	772	1017	345	245	590
Brassó	1170	1607	303	436	740
Csanád	1009	1291	497	282	779
Csík	1098	1318	137	220	357
Csongrád	980	1276	435	296	731
Esztergom	926	1209	381	283	664
Fejér	1190	1625	469	435	904
Fogaras	676	984	146	308	455
Gömör	809	1172	243	362	605
Győr	1038	1474	413	436	849
Hajdú	1081	1337	449	256	704
Háromszék	552	776	161	224	385
Heves	864	1122	438	257	696
Hont	731	1009	295	278	573
Hunyad	564	766	154	202	356
Jász-Nkun-Szolnok	1115	1361	510	246	756
Kis-Küküllő	542	754	160	212	372
Kolozs	590	813	156	223	379
Komárom	1071	1383	411	312	722
Krassó-Szörény	494	727	136	233	369
Lika-Krbava	366	554	104	189	293
Liptó	998	1285	237	287	523
Máramaros	583	802	94	220	314
Maros-Torda	520	685	138	164	302
Modrus-Fiume	385	558	106	173	280

	bruttó növénytermelési érték	bruttó össztermelési érték	nettó növénytermelési érték	nettó állati termék	nettó össztermelési érték
Moson	1413	1836	495	423	919
Nagy-Küküllő	732	1005	182	273	455
Nógrád	845	1140	327	295	622
Nyitra	860	1111	399	251	650
Pest(-Bp.)	943	1199	432	256	688
Pozsega	450	719	168	270	437
Pozsony	986	1252	428	266	694
Sáros	791	1084	261	293	554
Somogy	966	1379	398	413	810
Sopron	1014	1365	470	351	821
Szabolcs	977	1273	489	296	785
Szatmár	772	1050	307	278	585
Szeben	759	1030	176	270	447
Szepes	1064	1418	291	353	644
Szerém	784	1067	323	283	605
Szilágy	529	712	176	183	359
Szolnok-Doboka	476	641	112	165	276
Temes	1036	1282	446	247	693
Tolna	945	1285	420	340	760
Torda-Aranyos	564	738	164	174	338
Torontál	1280	1555	537	275	812
Trencsén	485	639	227	154	381
Turóc	794	1067	293	272	565
Udvarhely	626	828	148	202	350
Ugocsa	483	671	170	188	358
Ung	599	842	219	243	462
Varazsd	341	531	123	190	313
Vas	802	1158	322	356	678
Verőce	727	1002	310	275	585
Veszprém	955	1350	377	395	772
Zágráb	373	589	117	216	333
Zala	602	874	253	272	525
Zemplén	782	1041	356	259	614
Zólyom	930	1297	212	367	580
Magyarország	*776*	*1039*	*301*	*264*	*565*
	1413	1836	537	436	919
	341	531	94	154	276
	0,31	0,28	0,45	0,25	0,32

37. Egy mezőgazdasági lakosra és a megyék egy lakosára jutó termelési értékek

	Egy mezőgazdasági lakosra jutó			Egy lakosra jutó
	nettó növénytermelési érték	nettó állati termék	nettó össztermelési érték	nettó össztermelési érték
Megyék				
Abaúj-Torna	151	135	287	155
Alsó-Fehér	75	78	153	110
Arad	144	88	232	159
Árva	103	106	209	169
Bács-Bodrog	199	123	322	198
Baranya	168	149	317	189
Bars	128	91	219	148
Békés	193	120	314	205
Belovár-Körös	78	130	207	178
Bereg	76	91	168	116
Beszterce-Naszód	63	103	167	123
Bihar	111	93	204	151
Borsod	140	99	239	123
Brassó	132	190	322	129
Csanád	188	107	295	220
Csík	55	89	145	100
Csongrád	171	116	287	161
Esztergom	145	108	252	136
Fejér	180	167	348	232
Fogaras	67	140	207	164
Gömör	104	155	258	136
Győr	163	172	335	177
Hajdú	171	97	268	152
Háromszék	72	101	173	114
Heves	169	99	268	178
Hont	128	121	249	156
Hunyad	69	91	160	110
Jász-Nkun-Szolnok	194	94	287	196
Kis-Küküllő	68	90	158	130
Kolozs	64	92	156	102
Komárom	159	121	280	159
Krassó-Szörény	63	107	170	118
Lika-Krbava	46	83	128	115
Liptó	94	114	209	107
Máramaros	36	84	120	73
Maros-Torda	57	68	126	87
Modrus-Fiume	49	80	129	95

	Egy mezőgazdasági lakosra jutó			Egy lakosra jutó
	nettó növénytermelési érték	nettó állati termék	nettó össztermelési érték	nettó össztermelési érték
Moson	201	171	372	235
Nagy-Küküllő	85	128	213	162
Nógrád	133	120	252	143
Nyitra	160	101	261	174
Pest(-Bp.)	167	99	266	145
Pozsega	77	123	200	159
Pozsony	176	109	286	149
Sáros	110	123	232	157
Somogy	167	173	340	244
Sopron	191	143	334	187
Szabolcs	188	114	301	216
Szatmár	122	111	233	154
Szeben	79	120	199	124
Szepes	121	148	269	127
Szerém	153	134	287	196
Szilágy	71	73	144	116
Szolnok-Doboka	50	73	123	99
Temes	189	104	293	185
Tolna	180	145	325	217
Torda-Aranyos	69	73	142	108
Torontál	218	112	330	233
Trencsén	101	69	170	118
Turóc	122	114	236	124
Udvarhely	64	88	152	115
Ugocsa	63	70	133	98
Ung	88	97	185	125
Varazsd	55	85	140	124
Vas	133	147	280	180
Verőce	139	124	263	178
Veszprém	150	157	307	200
Zágráb	53	98	152	118
Zala	106	114	220	162
Zemplén	145	105	250	170
Zólyom	90	157	247	100
Magyarország	*126*	*110*	*236*	*157*
Max	218	190	372	244
Min	36	68	120	73
V	0,41	0,25	0,29	0,26

Megyesoros térképek

A következő 101 térképen a lényegesebb változókat ábrázoltuk. Az ábrázolás egyik legfontosabb lépése az osztályközök megállapítása. A térképek tervezése során az volt a legfontosabb szempontunk, hogy egyértelműen lehessen leolvasni róluk, mely megyék tartoztak az országos átlagnak megfelelő szintbe, melyek helyezkedtek el alatta és fölötte, sok esetben jelezve azt is, hogy milyen mértékű volt az eltérés. Az általános gyakorlat ezzel szemben az (általában) egyenlő nagyságú és 0-tól kiinduló kategorizálást részesíti előnyben. Néhány mutató, mint pl. a birtok-, jövedelemviszonyok, vagy az etnikai-vallási hovatartozás esetében az általános gyakorlat is eltér ettől. Mi a legtöbb változó esetében a sorok terjedelmét, az egyes esetek szóródását vettük figyelembe.

1. A Magyar Korona országainak megyei közigazgatása 1910-ben
2. A mezőgazdasági népesség aránya a lakosságban, százalék, 1910 (agrárhányados)
3. Ezer katasztrális hold szántóra, rétre és szőlőre jutó mezőgazdasági népesség, 1910 (agrársűrűség)
4. Az iparforgalmi népesség aránya a lakosságban, százalék, 1910
5. A kivándorlók aránya a lakosságban, százalék, 1901-1910
6. Ezer négyzetkilométerre jutó vasútvonalak hossza, kilométer, 1913
7. A szántó az összterület százalékában, 1914
8. A rét az összterület százalékában, 1914
9. A szőlő az összterület százalékában, 1914
10. A legelő az összterület százalékában, 1914
11. Az erdő az összterület százalékában, 1914
12. Egy katasztrális hold szántóra jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
13. Egy katasztrális hold rétre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
14. Egy katasztrális hold szőlőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
15. Egy katasztrális hold legelőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
16. Egy katasztrális hold erdőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
17. Egy katasztrális hold termőterületre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
18. A mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem az összes termőterületre vonatkoztatva, korona, 1914
19. Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, az összes termőterületre vonatkoztatva, korona, 1914
20. A búza learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910

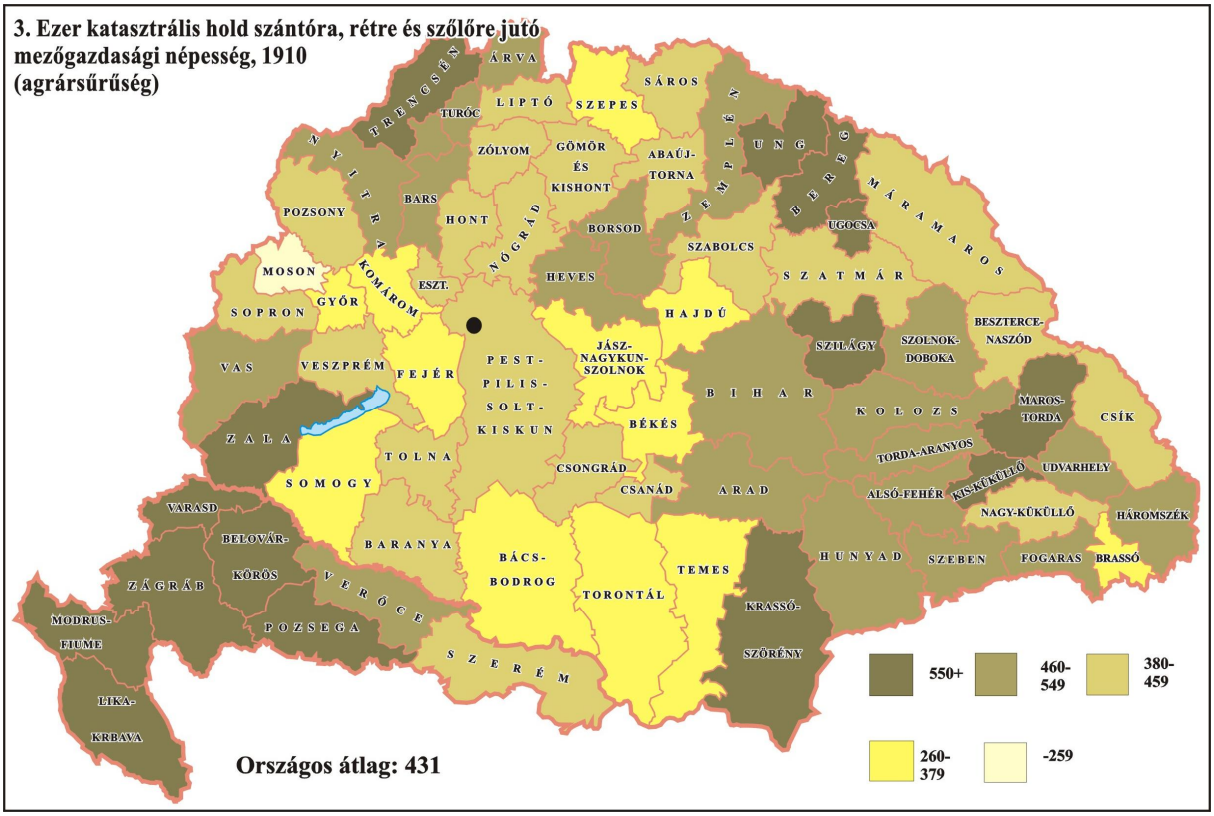
21. A rozs learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
22. Az árpa learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
23. A zab learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
24. Az összes gabona learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
25. A kukorica learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
26. A burgonya learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
27. Az ipari növények learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
28. A cukorrépa learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
29. A szálas takarmány learatott termőterülete az összes learatott szántóterület százalékában, 1906-1910
30. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték, szántó (szalmával), korona, 1906-1910
31. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték, kaszálók, korona, 1906-1910
32. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték, szőlő, korona, 1906-1910
33. Egy katasztrális hold művelt területre (szántó, kert, rét) jutó bruttó termelési érték, korona, 1906-1910
34. A szántóföldi takarmányok részesedése a takarmánytermelés értékében, százalék, 1906-1910
35. A kaszálók részesedése a takarmánytermelés értékében, százalék, 1906-1910
36. A legelők részesedése a takarmánytermelés értékében, százalék, 1906-1910
37. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó összes számosállat, 1911
38. Egy állatorvosra jutó számosállat, 1911
39. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó lovak száma, 1911
40. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó összes szarvasmarha száma, 1911
41. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó sertések száma, 1911
42. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó juhok száma, 1911
43. A szarvasmarha állományból s tarka szarvasmarhák aránya, százalék, 1911
44. A magyar szarvasmarhák aránya, százalék, 1911
45. A merino juhok aránya, százalék, 1911
46. A racka juhok aránya, százalék, 1911
47. A szarvasmarha részesedése az állati termékek nettó értékében, százalék
48. A sertés részesedése az állati termékek nettó értékében, százalék
49. A juh és kecske részesedése az állati termékek nettó értékében, százalék
50. A tejszövetkezeti tagok aránya az önálló birtokosok és bérlők százalékában, 1910
51. Egy tejszövetkezeti tagra jutó tejtermék értéke, korona, 1910

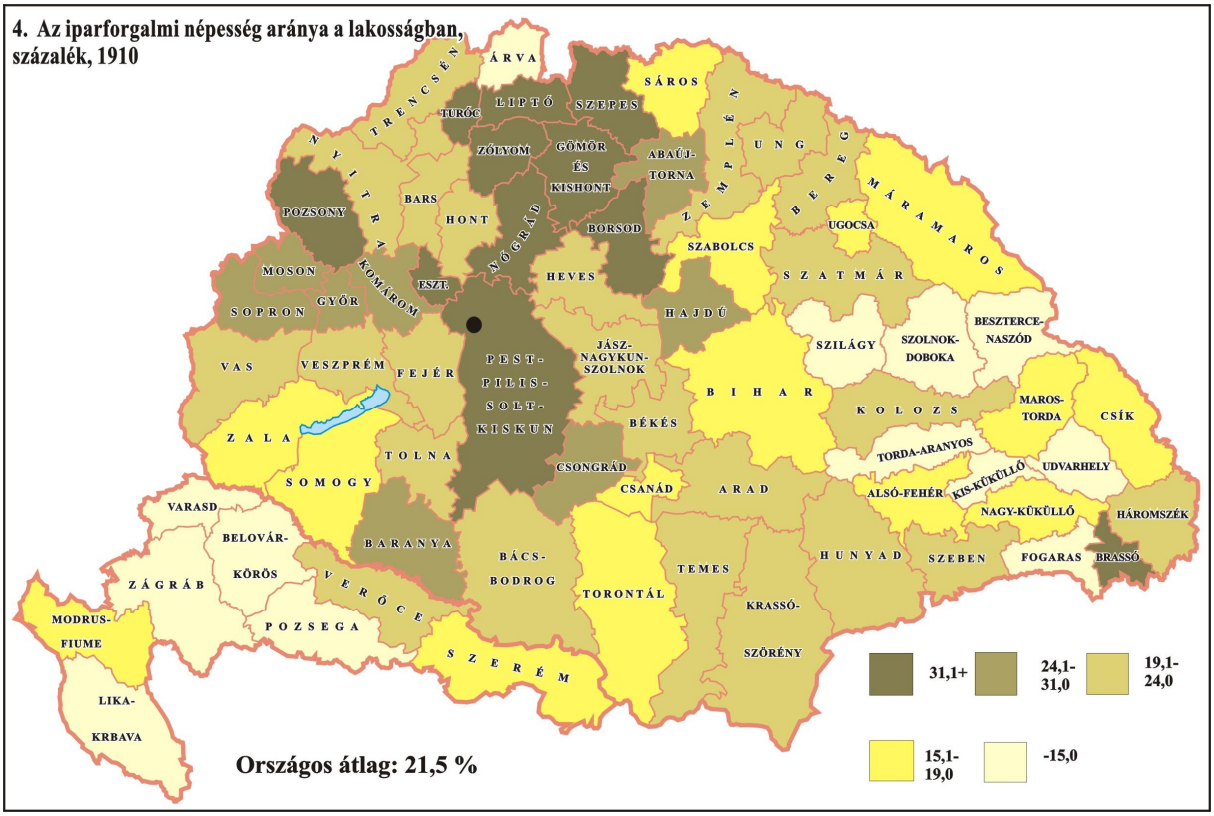
52. Ezer katasztrális hold szántóra jutó igásállatok száma, 1911
53. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó igásállat (ló é szarvasmarha), 1911
54. A gőz és motoros cséplőgéppel kicsépelt gabona aránya, százalék, 1915
55. A járgányos cséplőgéppel kicsépelt gabona aránya, százalék, 1915
56. A kézzel kicsépelt gabona aránya, százalék, 1915
57. A fagerendelyes ekék aránya az összes eke százalékában, 1895
58. Egy mezőgazdasági keresőre jutó összes vetőgép, 1895
59. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó nagyobb mérlegek száma, 1895
60. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó összes szekér, 1895
61. A vastengelyű szekerek aránya, százalék, 1895
62. Egy katasztrális holdra jutó szuperfoszfát mennyisége, kilogramm, 1911
63. Az ugar aránya a szántó területéből, 1906-1910
64. Egy birtokra jutó földrészletek száma, 1914 (az 1914. évi kataszteri felvétel alapján)
65. Az önállóak és segítő családtagok együttes aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, 1910
66. A mezőgazdasági cselédek aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, 1910
67. A napszámosok aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, 1910
68. A mezőgazdasági bérmunkások aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, 1910
69. A mezőgazdasági keresők közül ír-olvas, százalék, 1910
70. A bérleti gazdaságok aránya az összes gazdaság területéhez viszonyítva, százalék, 1910
71. Ezer 100 holdon felüli birtokosra jutó 100 holdon felüli bérlők száma, 1910
72. A bérletek átlagos területe, katasztrális hold, 1895
73. Az 5 katasztrális holdnál kisebb gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalék, 1895
74. Az 5-100 holdas gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalék, 1895
75. A 100-1000 holdas gazdaságok részesedése a szántó, rét szőlő területében, százalék, 1895
76. Az 1000 holdon felüli gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalék, 1895
77. A 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokok részesedése az összes szántóterületből, százalék, 1913-1915
78. Az 5 koronánál kevesebb földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfibirtokosok között, százalék, 1910
79. Az 5-10 korona földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfibirtokosok között, százalék, 1910
80. A 10-50 korona között földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfibirtokosok között, százalék, 1910
81. Az 50 koronánál több földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfibirtokosok között, százalék, 1910

82. Az egy katasztrális hold szántóra, rétre és szőlőre jutó jelzálogkölcsön állomány értéke, korona, 1910
83. Egy katasztrális hold szántóra, rétre és szőlőre jutó mezőgazdasági átalány- és jégkárbiztosítás értéke, korona, 1910
84. A szántó részesedése a nettó mezőgazdasági termelési értékből, százalék, 1906-1910
85. A szőlő részesedése a nettó mezőgazdasági termelési értékből, százalék, 1906-1910
86. Az állattenyésztés részesedése a nettó mezőgazdasági termelési értékből, százalék, 1906-1910
87. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó szántóföldi termelési érték, korona, 1906-1910
88. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
89. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
90. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó állattenyésztési érték, korona, 1906-1910
91. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
92. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
93. Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
94. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó szántóföldi termelési érték, korona, 1906-1910
95. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó szőlő- és bortermelési érték, korona, 1906-1910
96. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
97. Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
98. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
99.Egy lakosra jutó nettó mezőgazdasági termék, korona, 1906-1910
100. A szántóföld hozamának összetett indexe (32 növény átlagtermésének súlyozott átlaga)
101. A mezőgazdaság eszköz- és gépellátottságának összetett indexe (32 változó indexeinek átlaga)
102. Modernizációs index (17 modernizációs változó indexeinek átlaga)

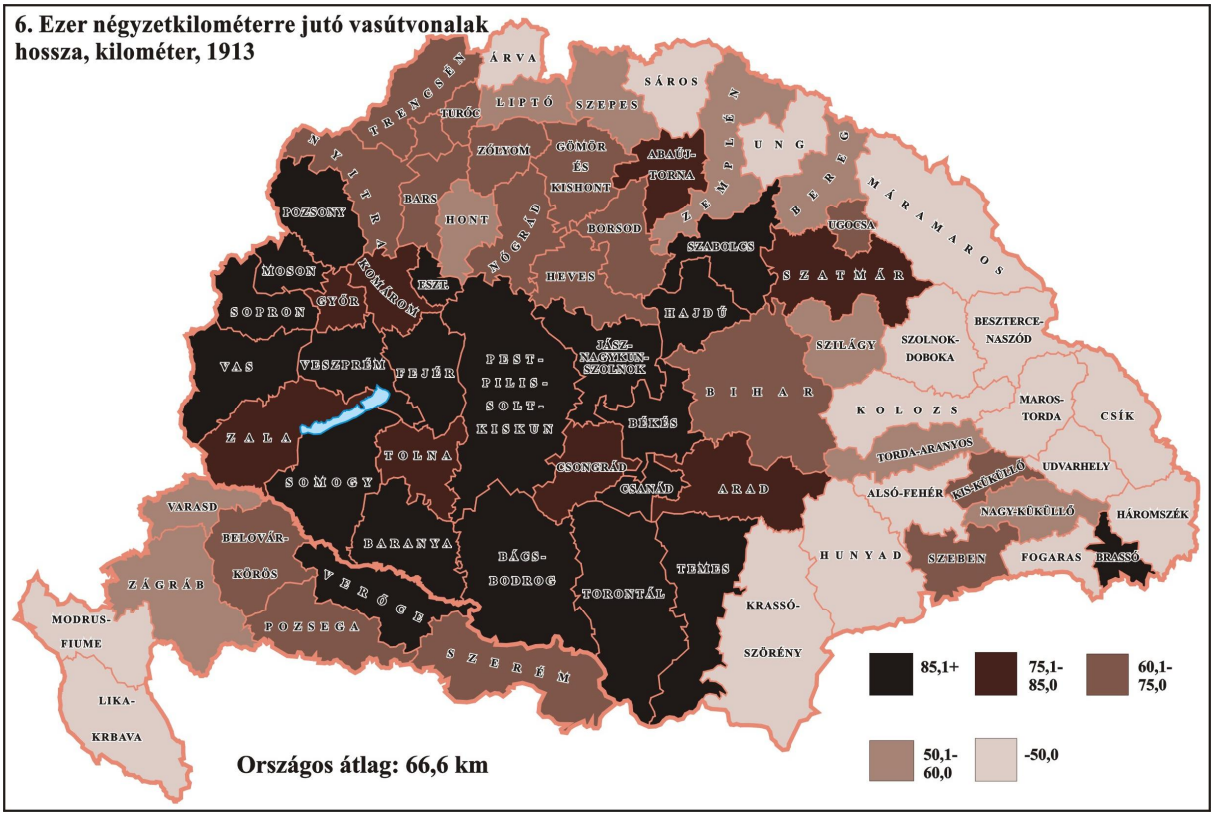

1. A Magyar Korona országainak megyei közigazgatása 1910-ben
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
POZSONY
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
MAROS-TORDA
CSÍK
KOLOZS
BÉKÉS
ZALA
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
CSONGRÁD
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Magyarországi vármegyék
Horvátországi-szlavóniai vármegyék

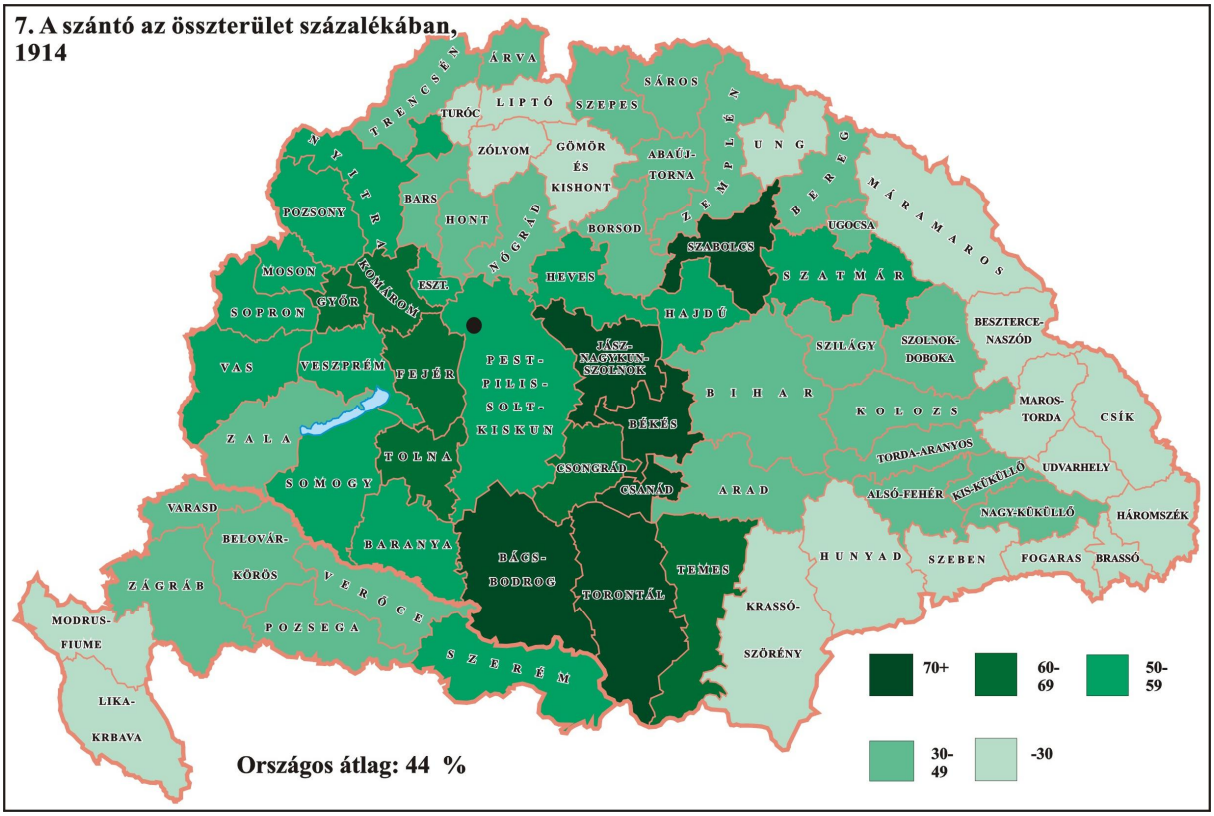

2. A mezőgazdasági népesség aránya a lakosságban, százalék, 1910 (agrárhányados)
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
POZSONY
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
MAROS-TORDA
CSÍK
KOLOZS
BÉKÉS
ZALA
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
CSONGRÁD
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
72,1+
56,1-72,0
-56,0
Országos átlag: 66,6 %

3. Ezer katasztrális hold szántóra, rétre és szőlőre jutó mezőgazdasági népesség, 1910 (agrársűrűség)
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 431
550+
460-549
380-459
260-379
-259

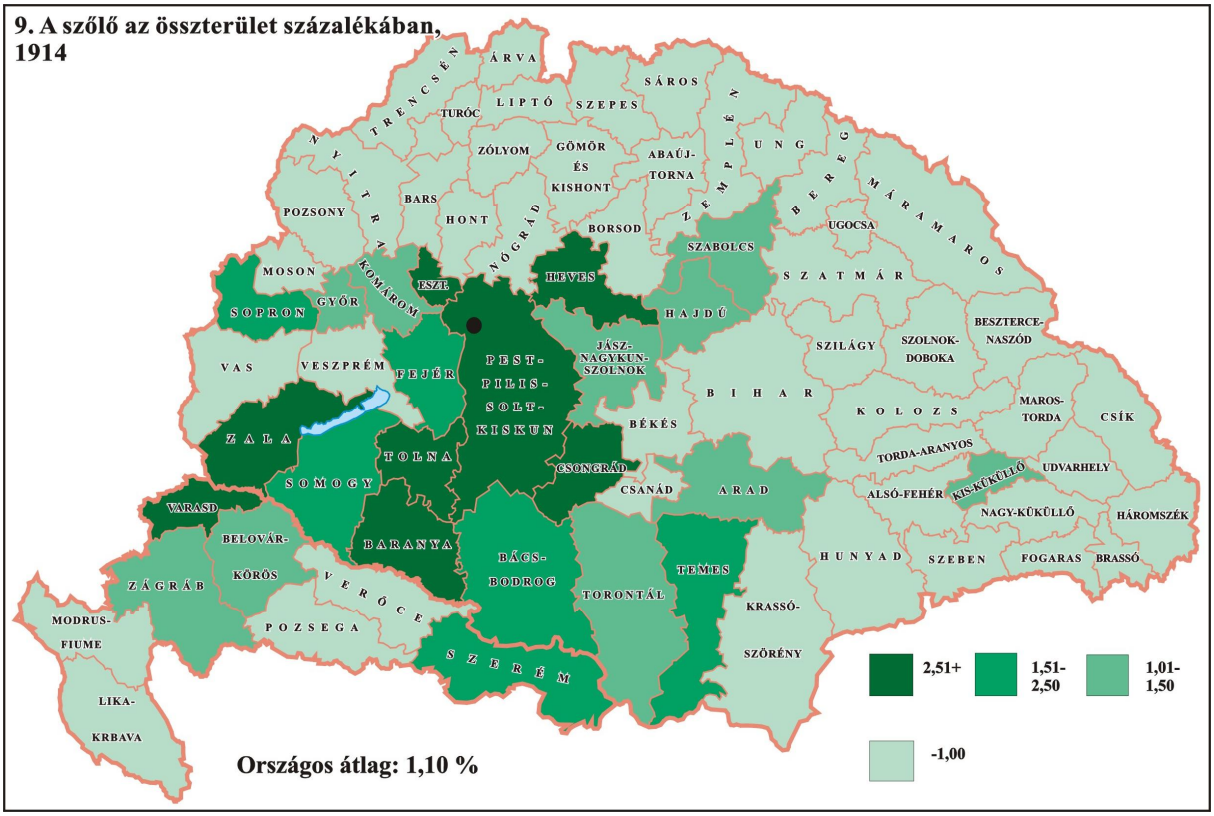

4. Az iparforgalmi népesség aránya a lakosságban, százalék, 1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 21,5 %
31,1+
24,1-31,0
19,1-24,0
15,1-19,0
-15,0

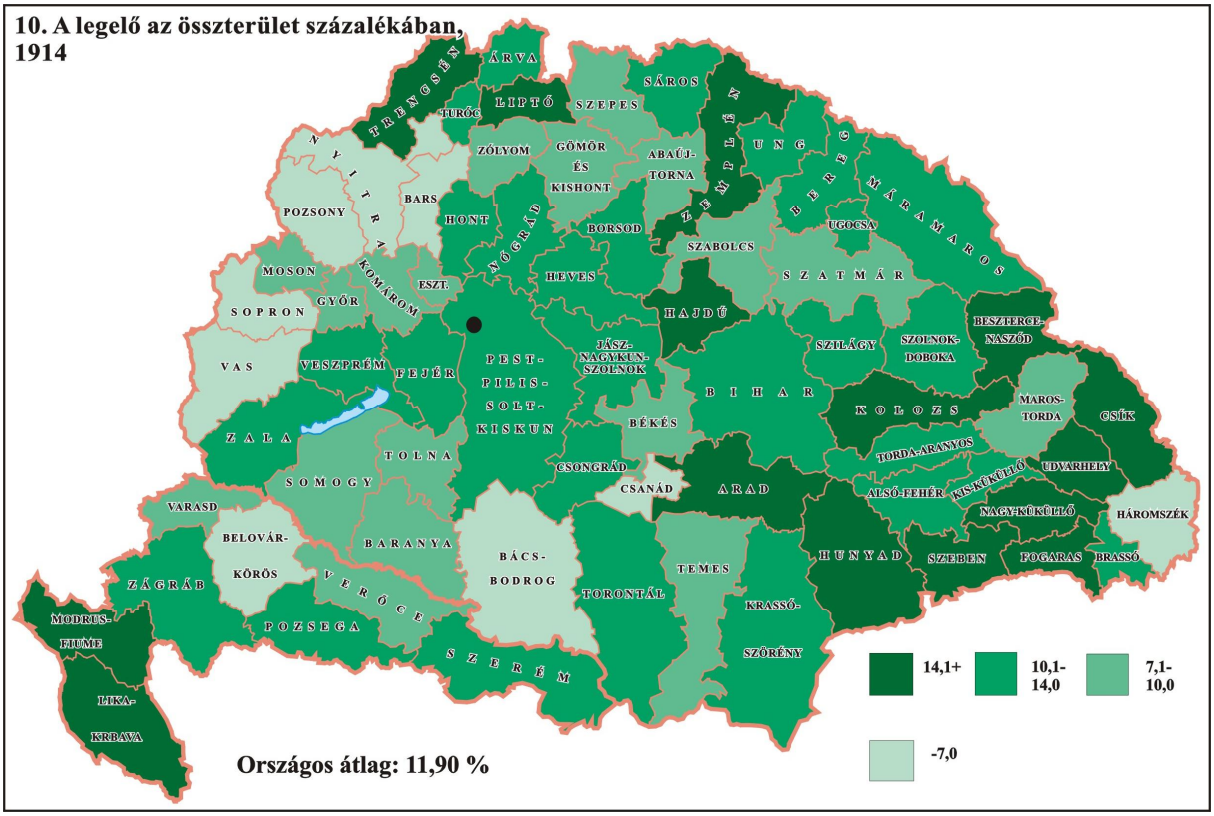

5. A kivándorlók aránya a lakosságban, százalék, 1901-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BERETG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
POZSONY
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
10,1+
6,1-10,0
4,5-6,0
-4,4
Országos átlag: 5,2 %

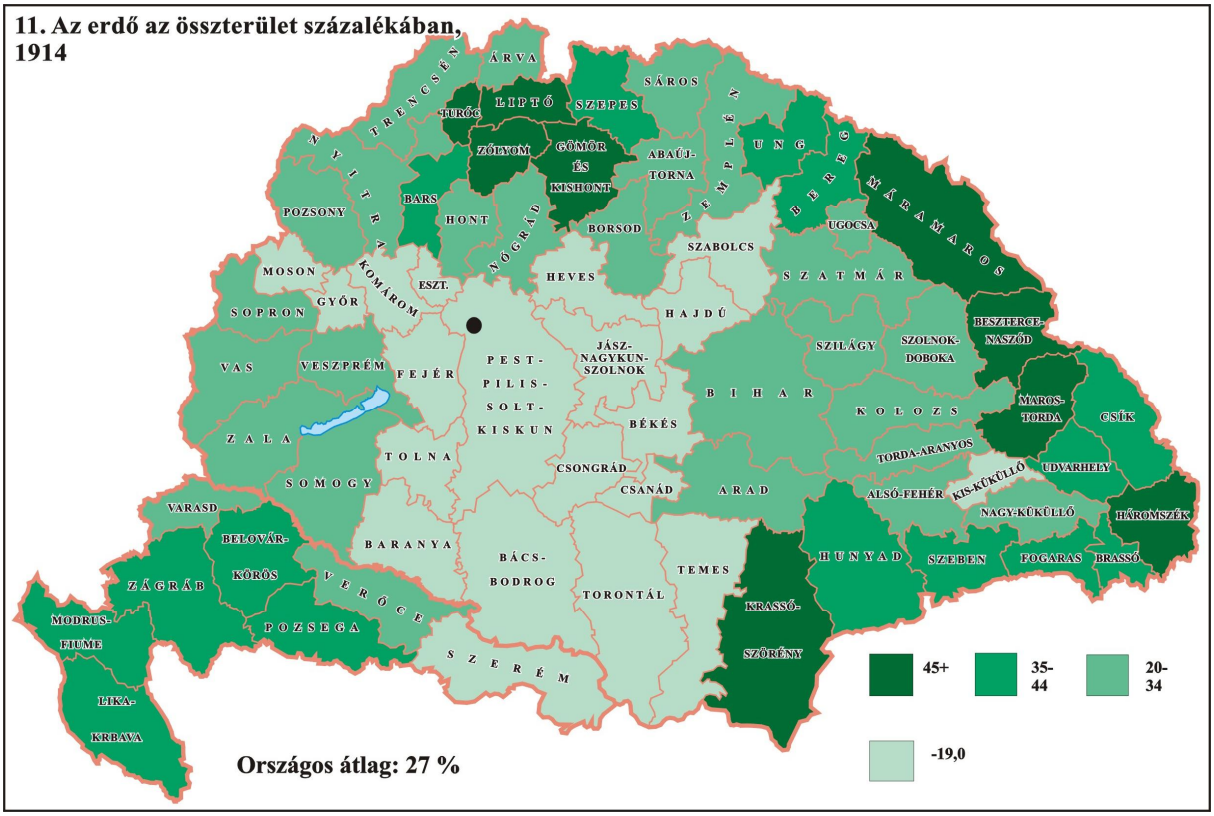

6. Ezer négyzetkilométerre jutó vasútvonalak hossza, kilométer, 1913
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BERETG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
POZSONY
MOSON
ESZE
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
85,1+
75,1-85,0
60,1-75,0
50,1-60,0
-50,0
Országos átlag: 66,6 km

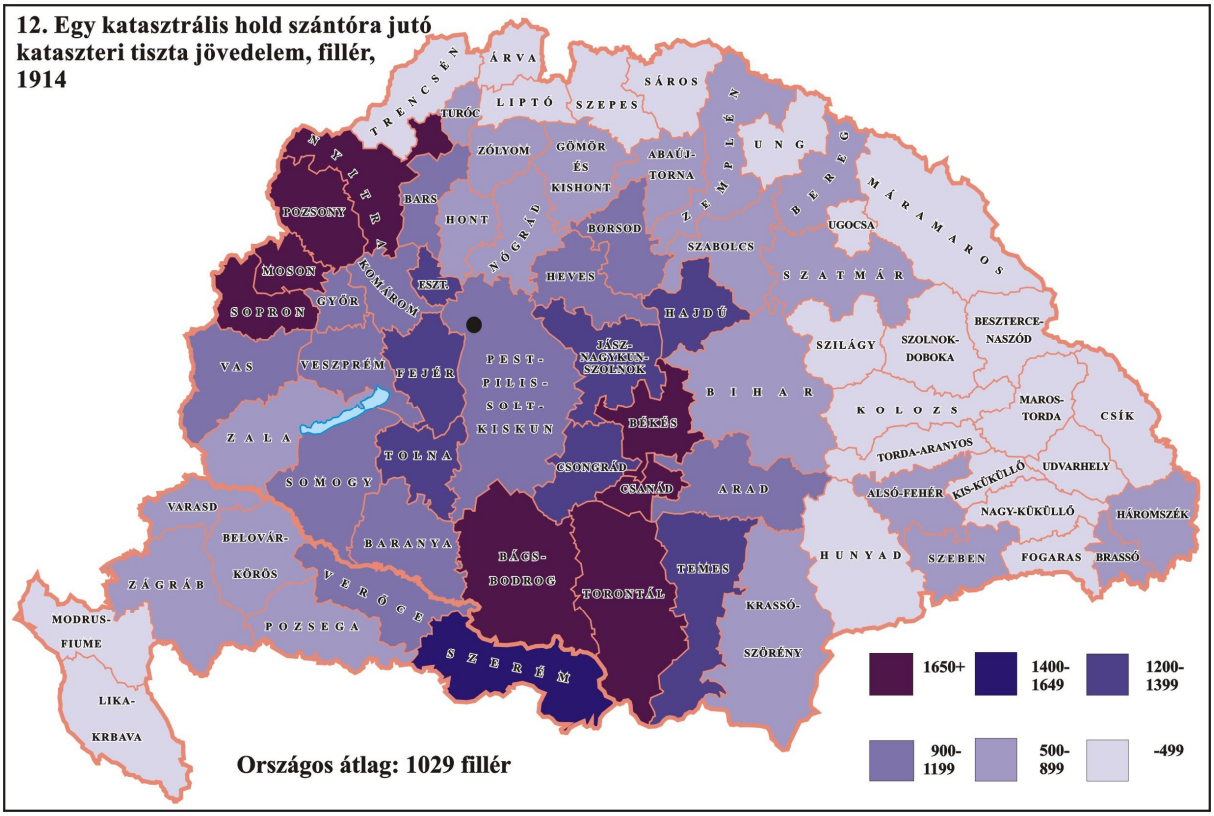

7. A szántó az összterület százalékában, 1914
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
TRENCSÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
70+
60-69
50-59
30-49
-30
Országos átlag: 44 %

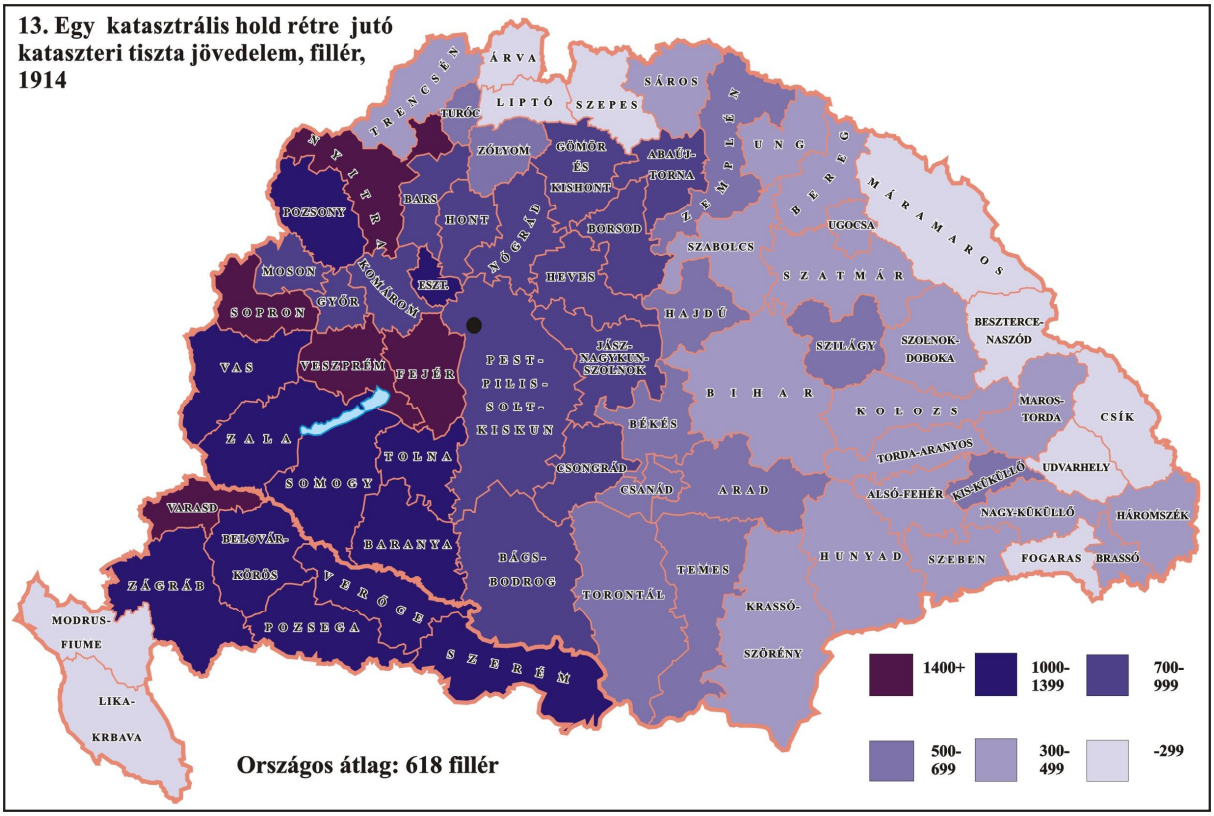

8. A rét az összterület százalékában, 1914
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
TRENCSÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
15+
11-14
8-10
-7
Országos átlag: 9,34 %

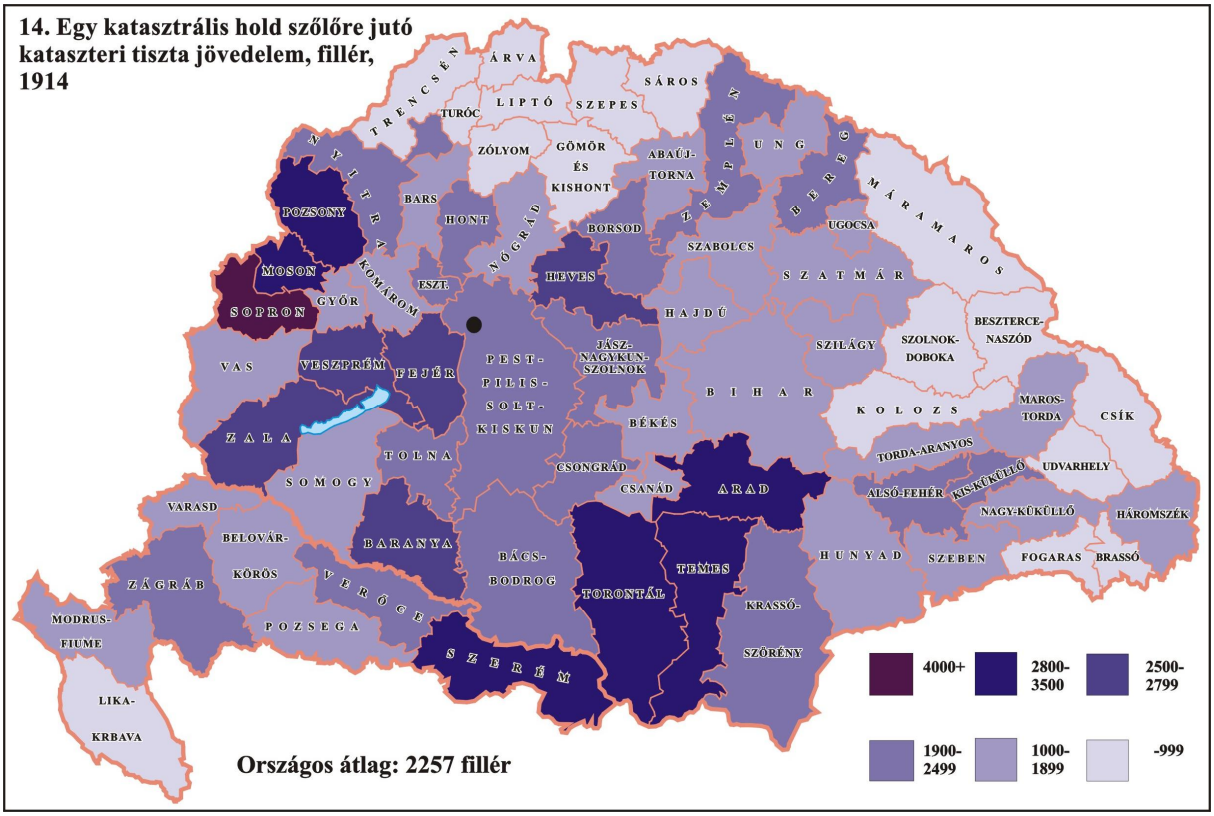

9. A szőlő az összterület százalékában, 1914
TRENCSÉN
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZEMPLÉN
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
2,51+
1,51-2,50
1,01-1,50
-1,00
Országos átlag: 1,10 %

10. A legelő az összterület százalékában, 1914
TRENCSÉN
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZEMPLÉN
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
14,1+
10,1-14,0
7,1-10,0
-7,0
Országos átlag: 11,90 %

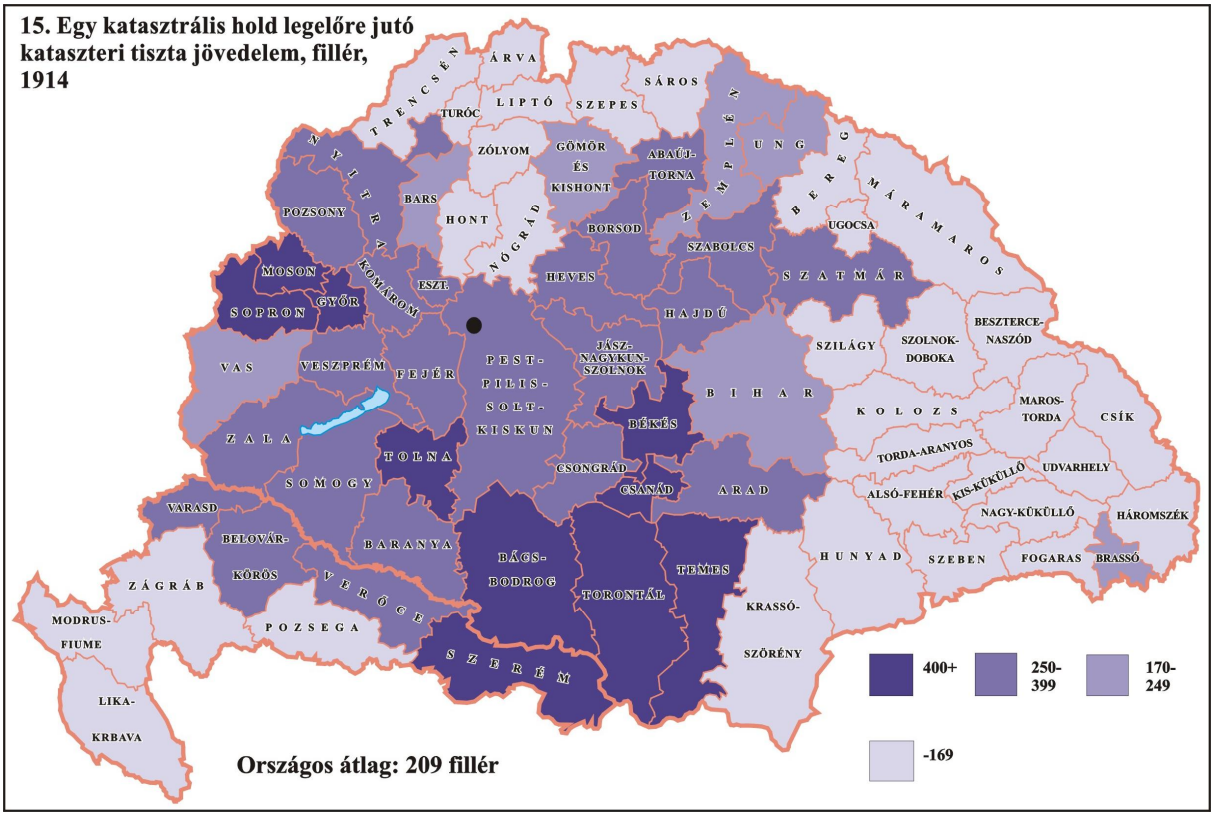

11. Az erdő az összterület százalékában, 1914
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
POZSONY
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZABOLCS
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
MAROS-TORDA
CSÍK
KOLOZS
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
45+
35-44
20-34
-19,0
Országos átlag: 27 %

12. Egy katasztrális hold szántóra jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
POZSONY
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZABOLCS
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
MAROS-TORDA
CSÍK
KOLOZS
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
1650+
1400-1649
1200-1399
900-1199
500-899
-499
Országos átlag: 1029 fillér

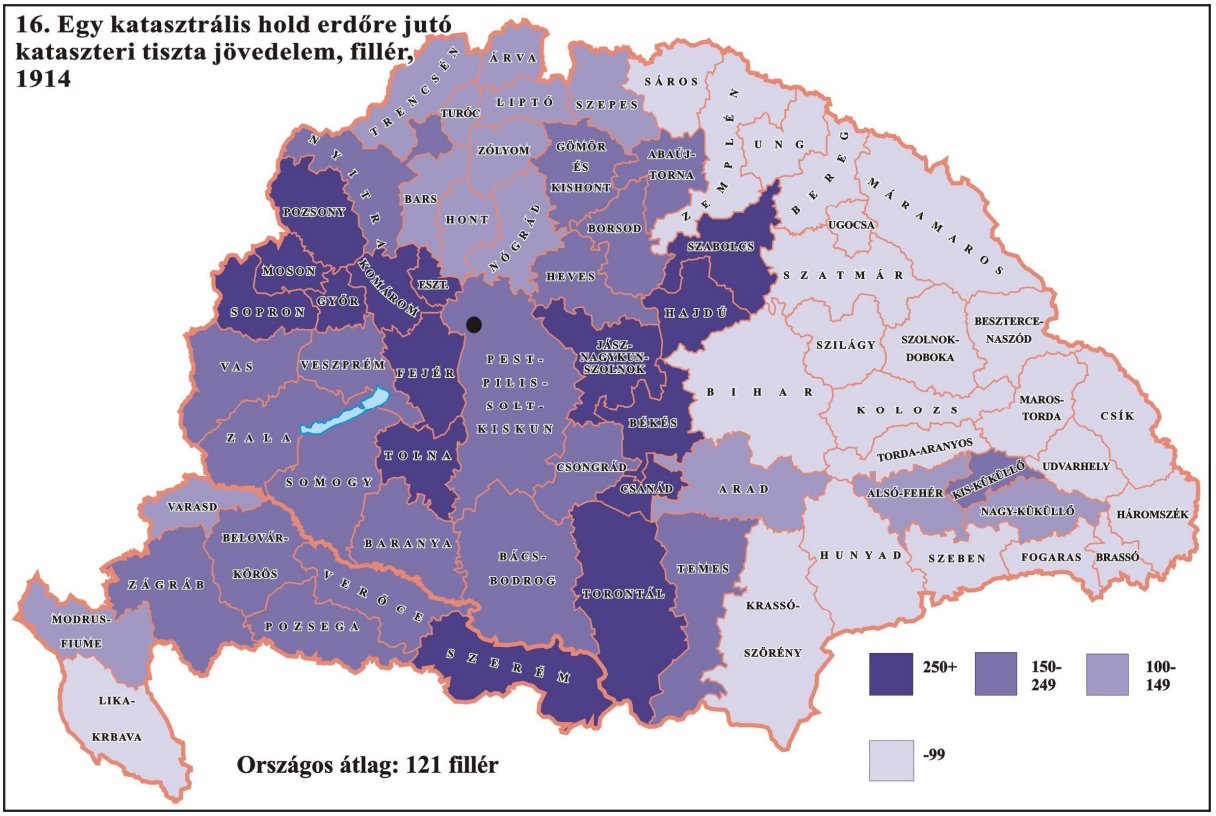

13. Egy katasztrális hold rétre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
SZABOLCS
SZATMÁR
POZSONY
MOSON
KOMÁROM
ESZTE
HEVES
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 618 fillér
1400+
1000-1399
700-999
500-699
300-499
-299

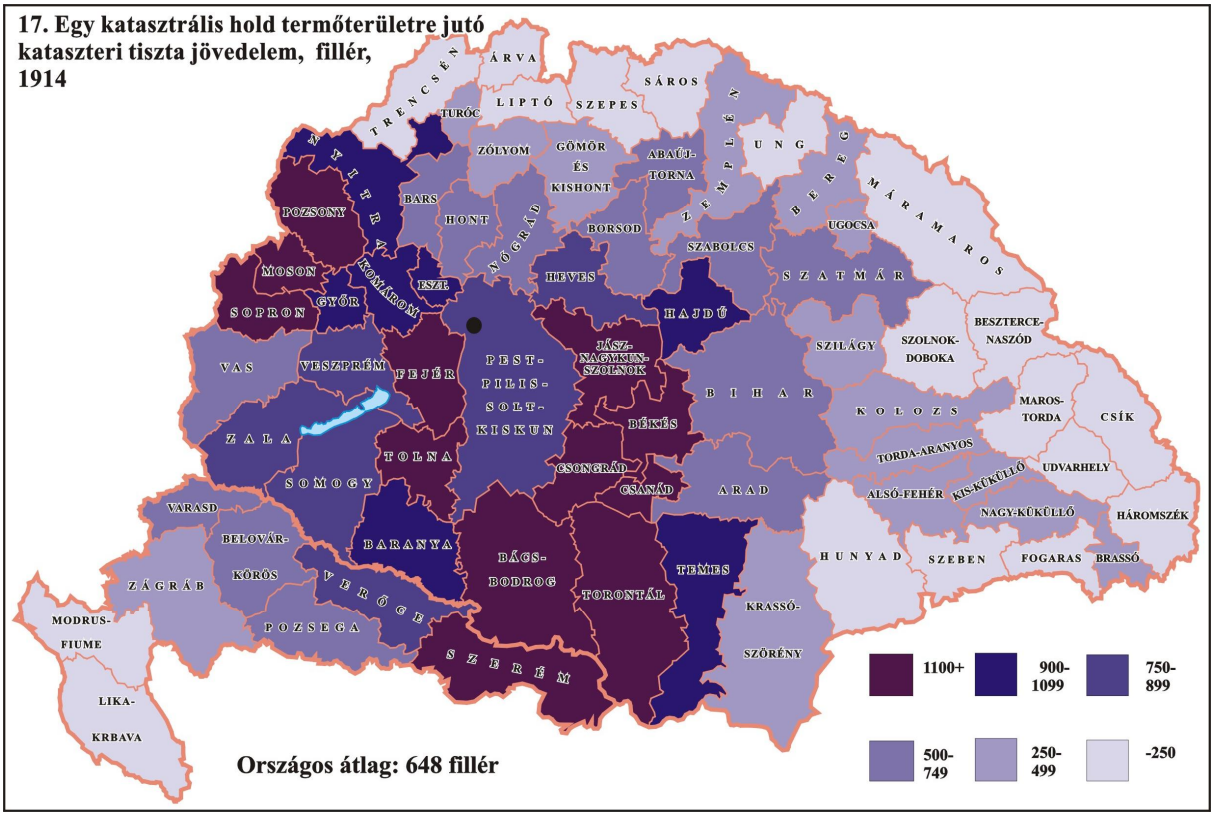

14. Egy katasztrális hold szőlőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
SZABOLCS
SZATMÁR
POZSONY
MOSON
KOMÁROM
ESZTE
HEVES
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 2257 fillér
4000+
2800-3500
2500-2799
1900-2499
1000-1899
-999

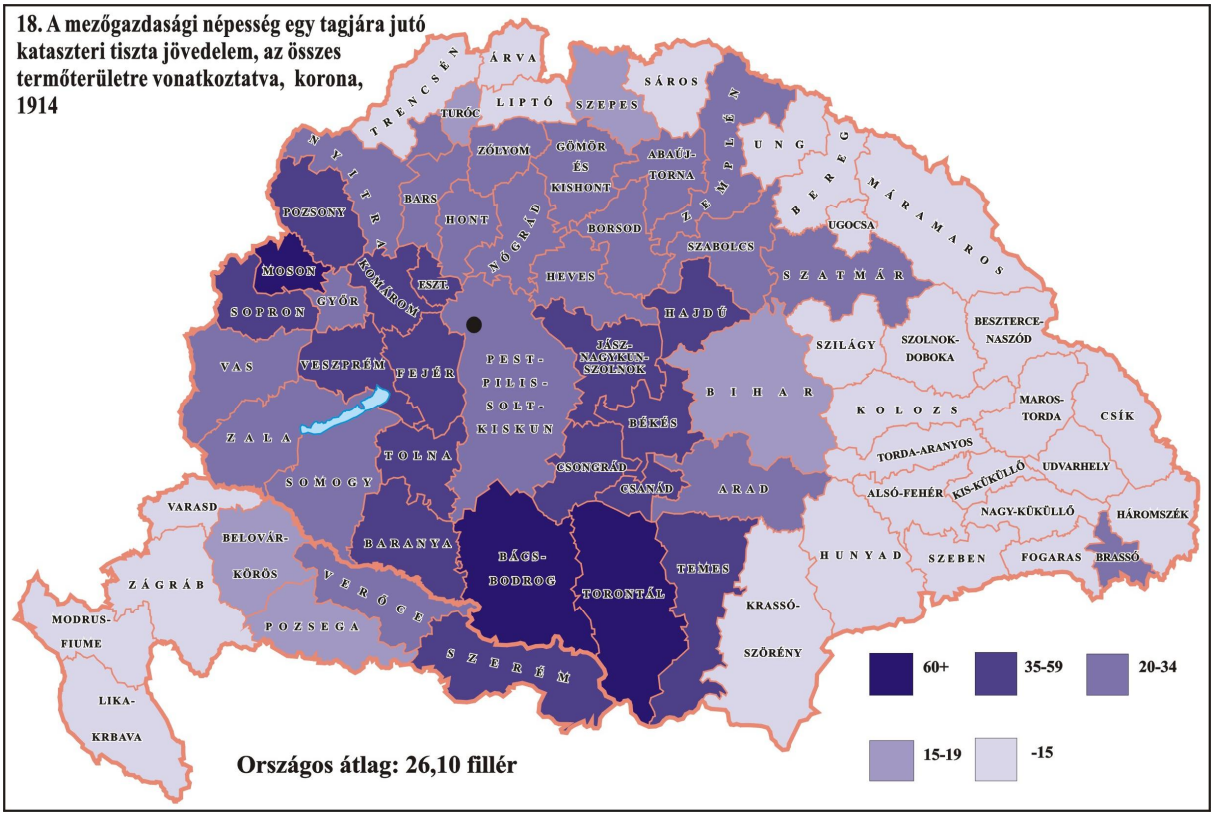
15. Egy katasztrális hold legelőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914

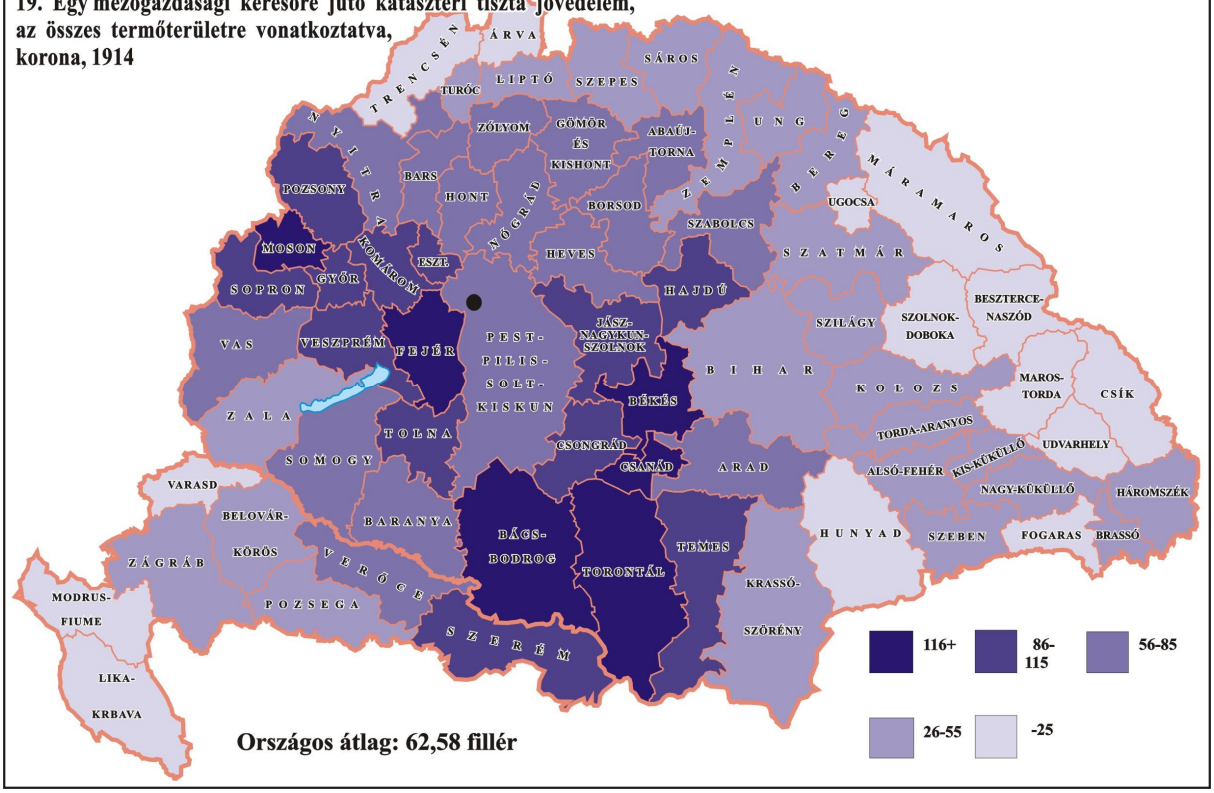
16. Egy katasztrális hold erdőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914

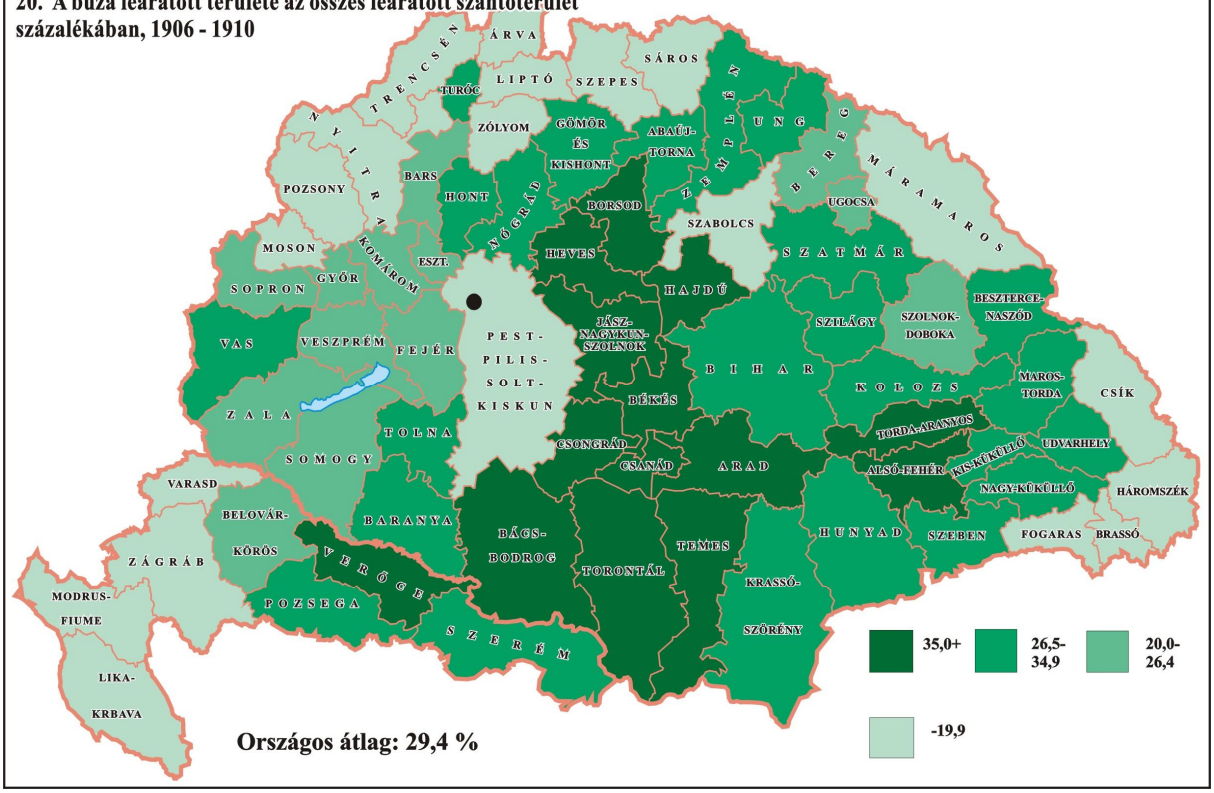

17. Egy katasztrális hold termőterületre jutó kataszteri tiszta jövedelem, fillér, 1914
TRENCSÉN
ÁRVA
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
KOMÁROM
HAJDÚ
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
1100+
900-1099
750-899
500-749
250-499
-250
Országos átlag: 648 fillér

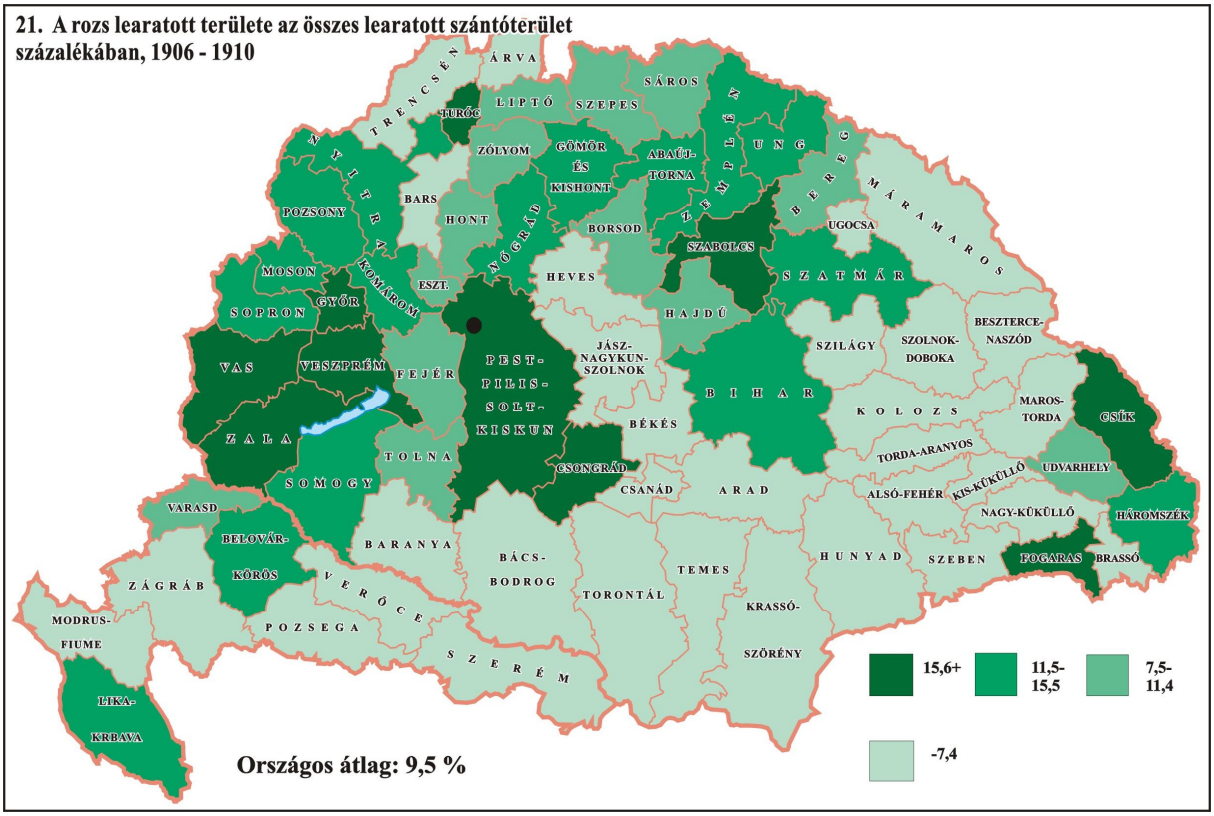

18. A mezőgazdasági népesség egy tagjára jutó kataszteri tiszta jövedelem, az összes termőterületre vonatkoztatva, korona, 1914
TRENCSÉN
ÁRVA
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
KOMÁROM
HAJDÚ
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
60+
35-59
20-34
15-19
-15
Országos átlag: 26,10 fillér

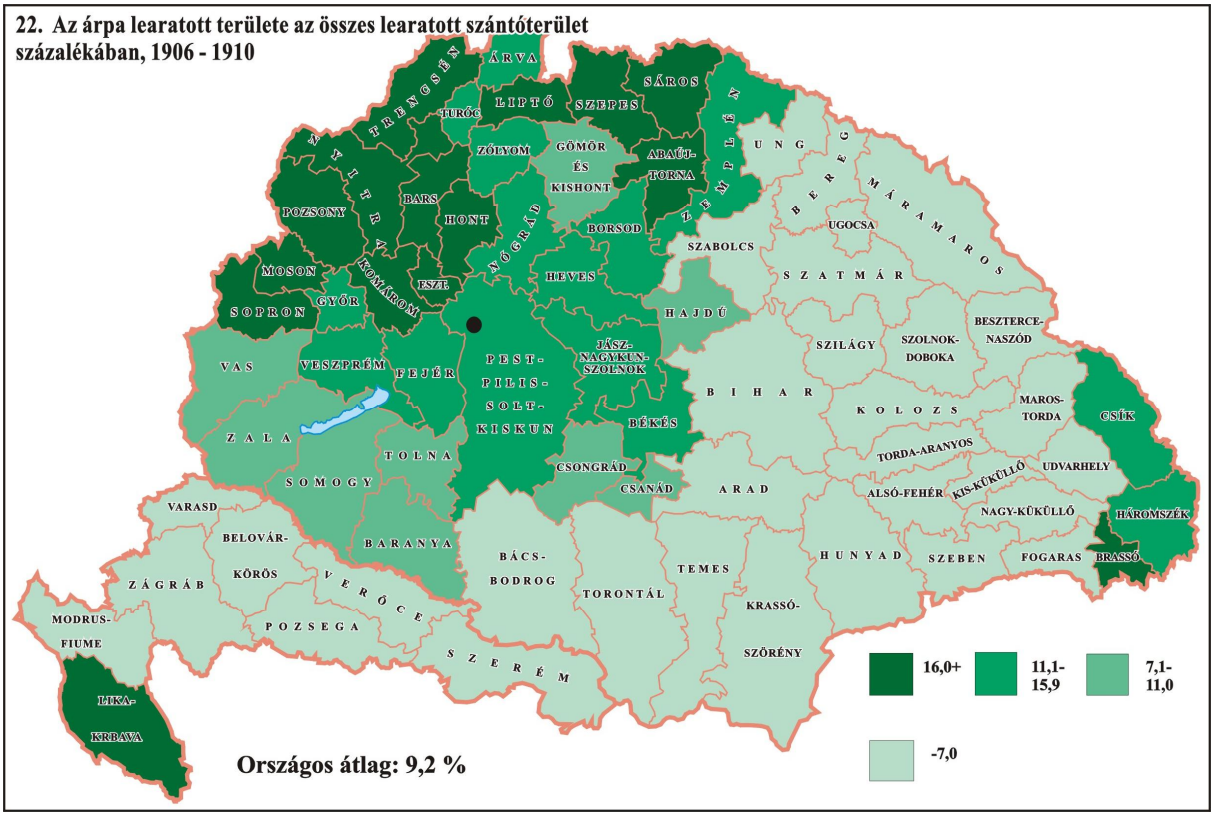
19. Egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem, az összes termőterületre vonatkoztatva, korona, 1914

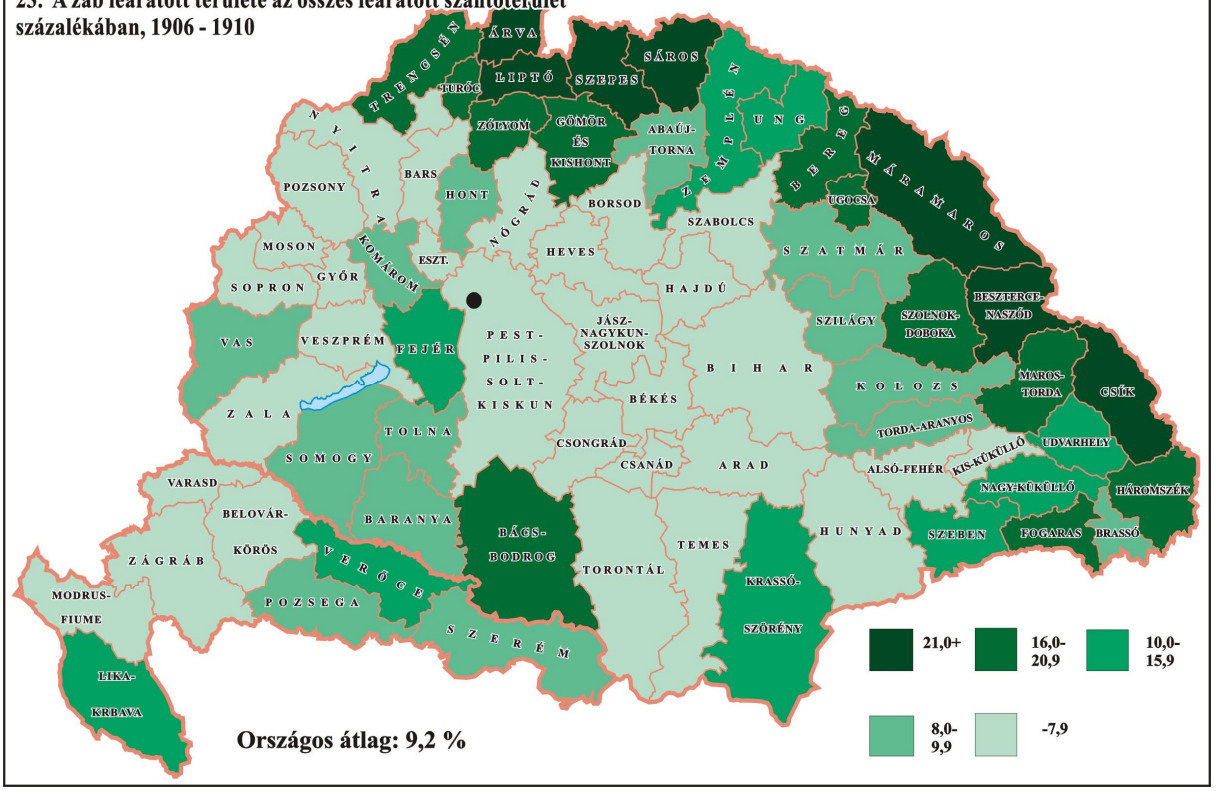
20. A búza learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910

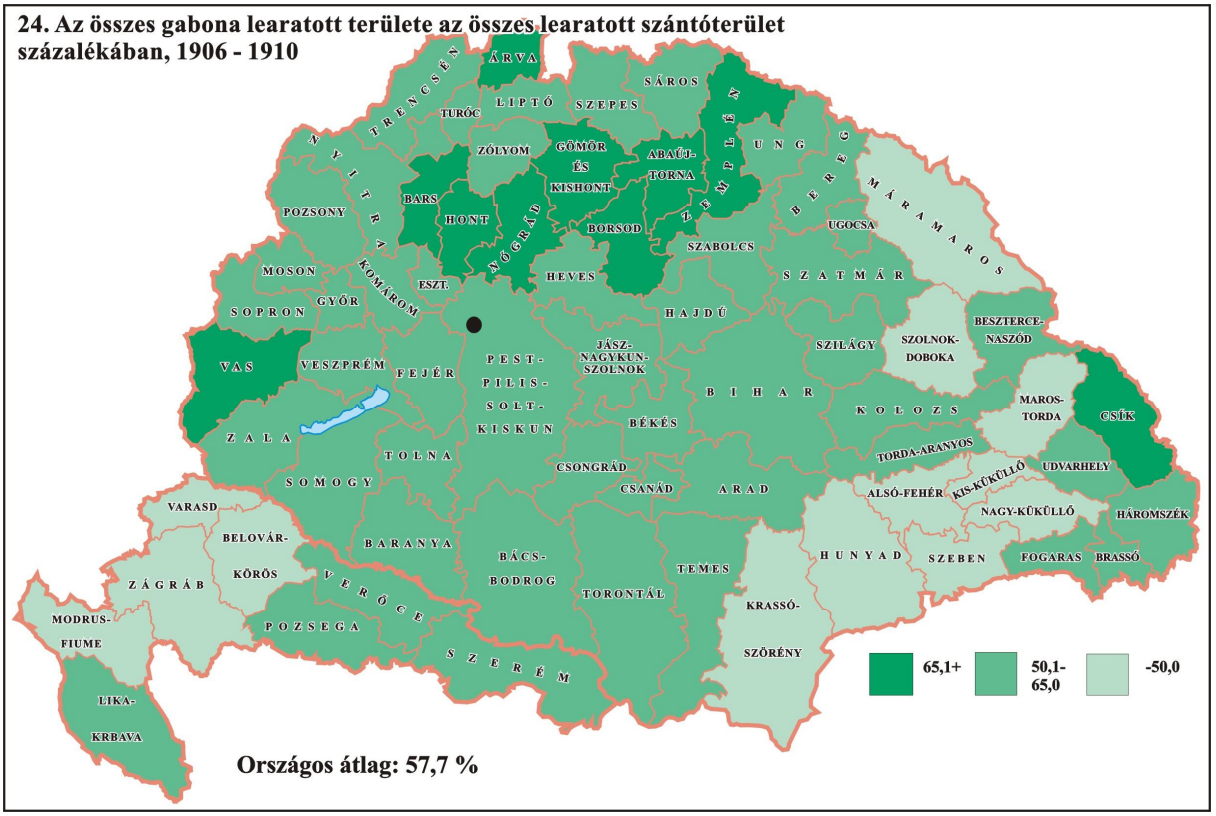

21. A rozs learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HEVES
HAJDÚ
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
15,6+
11,5-15,5
7,5-11,4
-7,4
Országos átlag: 9,5 %

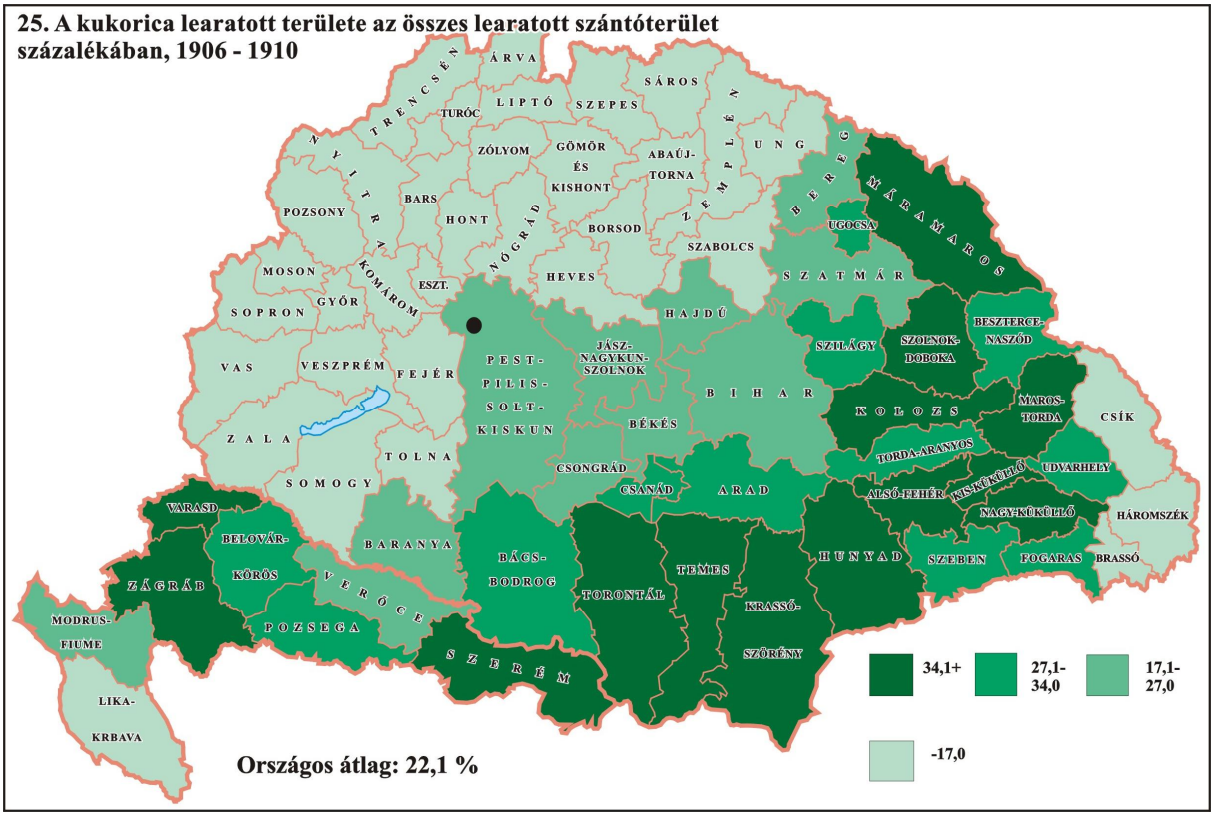

22. Az árpa learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZE
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HEVES
HAJDÚ
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
16,0+
11,1-15,9
7,1-11,0
-7,0
Országos átlag: 9,2 %

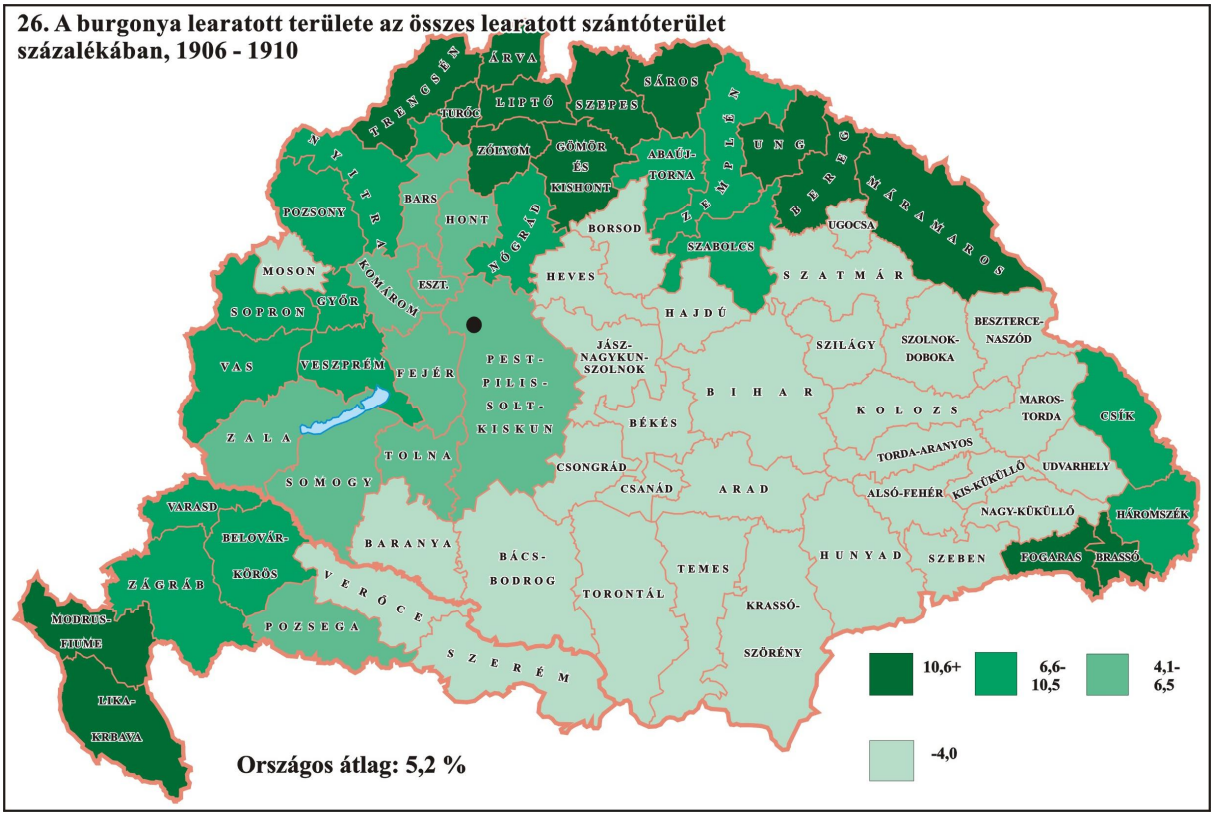
23. A zab learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910

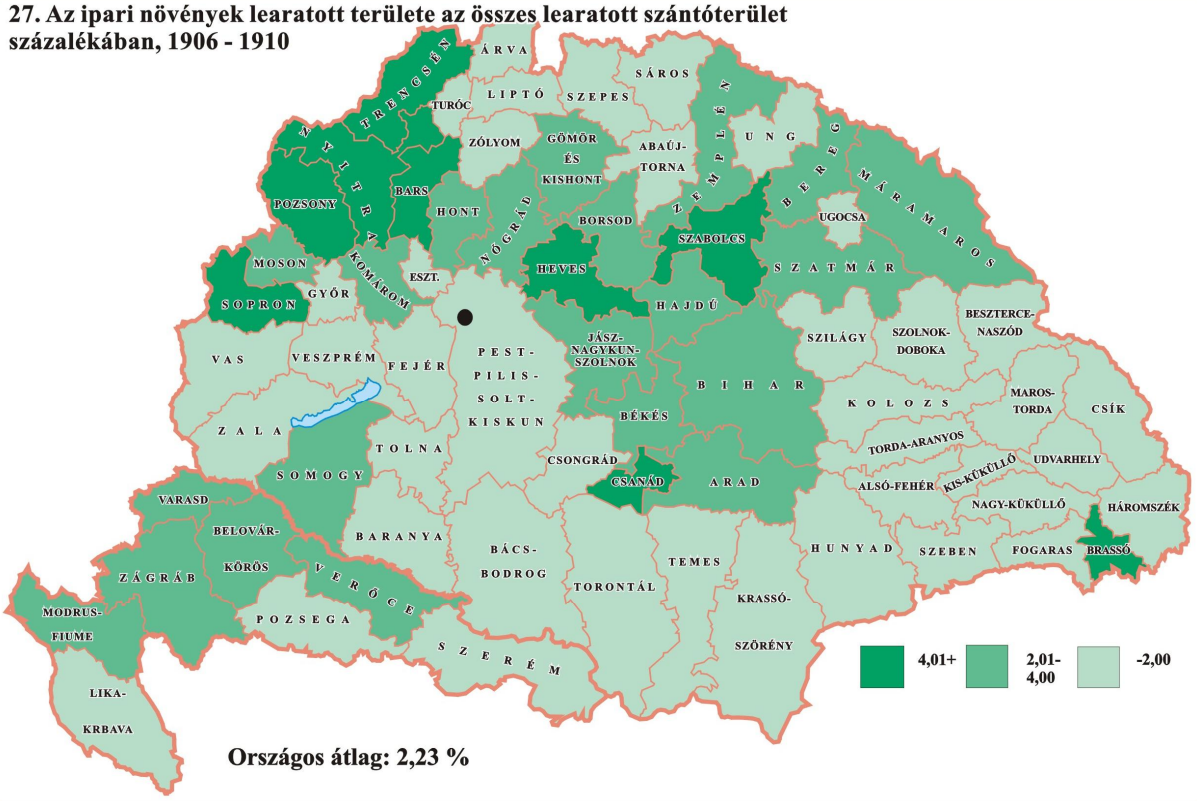
24. Az összes gabona learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910

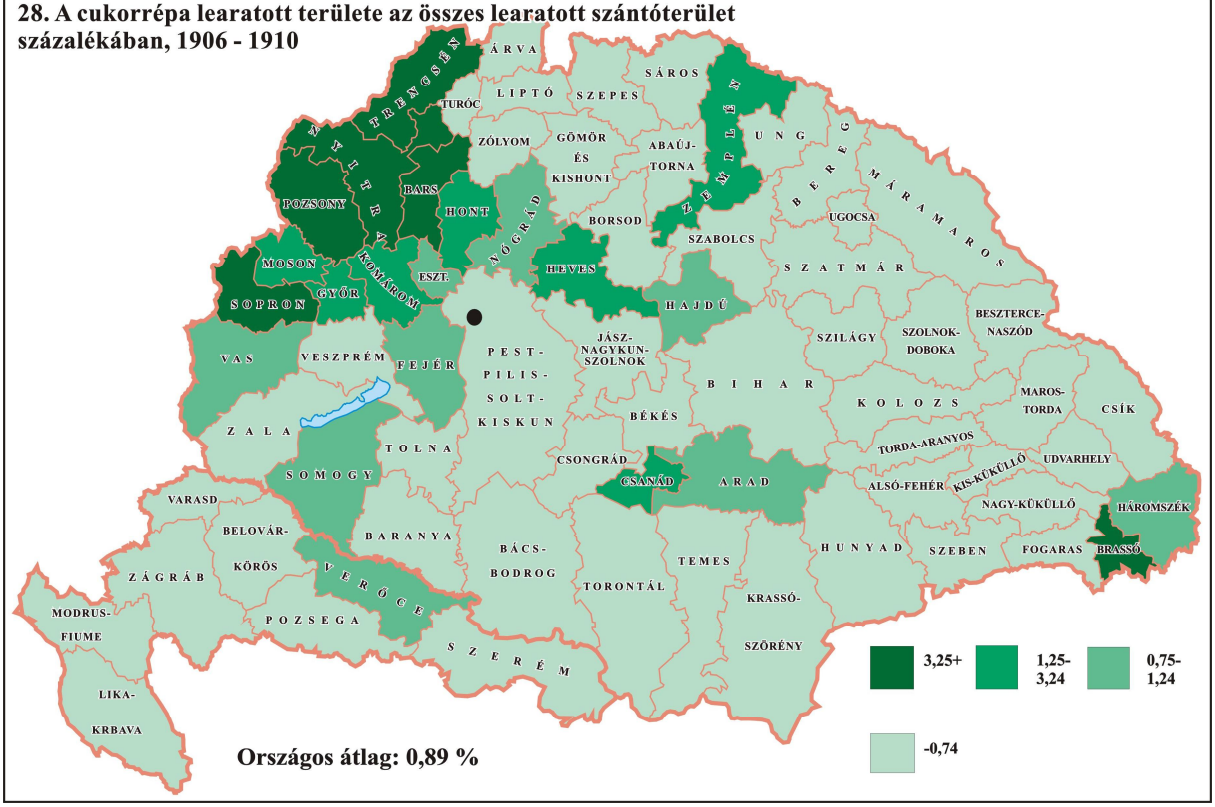

25. A kukorica learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
BARS
POZSONY
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
MAROS-TORDA
CSÍK
KOLOZS
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
VERÓCE
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
34,1+
27,1-34,0
17,1-27,0
-17,0
Országos átlag: 22,1 %

26. A burgonya learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
BARS
POZSONY
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
MAROS-TORDA
CSÍK
KOLOZS
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
VERÓCE
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
10,6+
6,6-10,5
4,1-6,5
-4,0
Országos átlag: 5,2 %

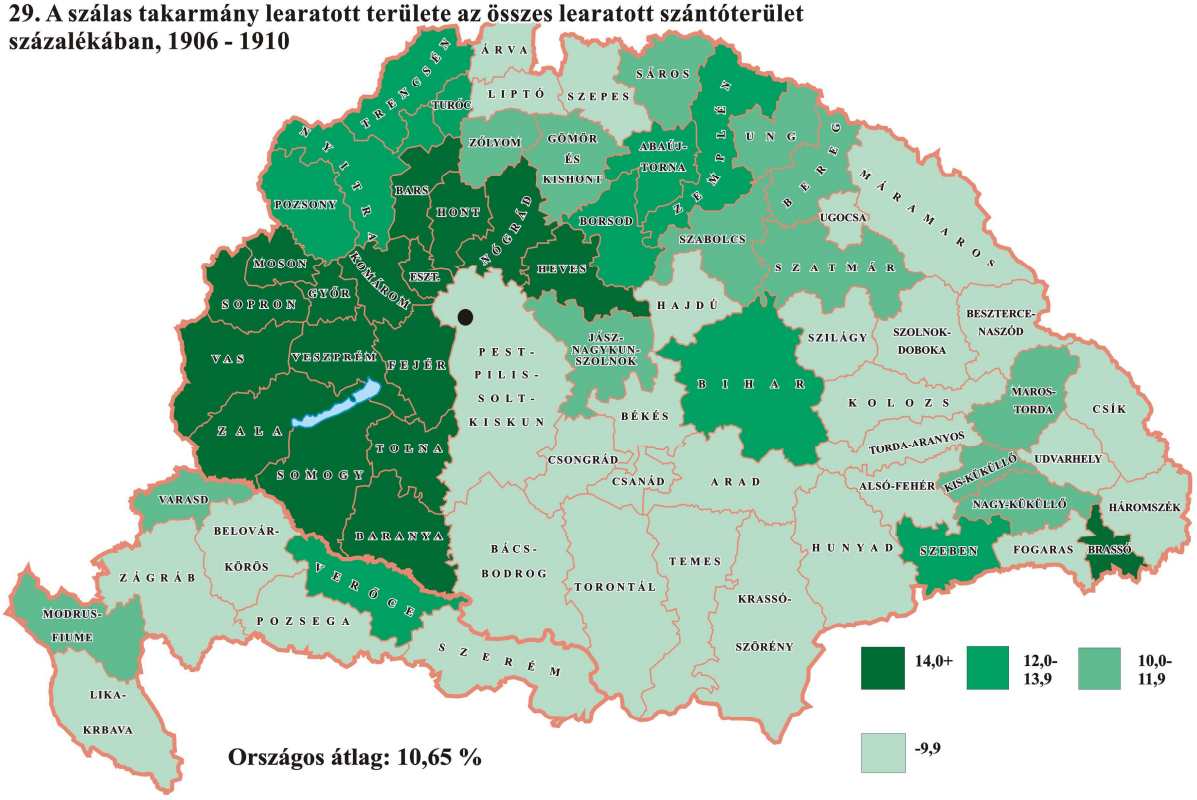
27. Az ipari növények learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910

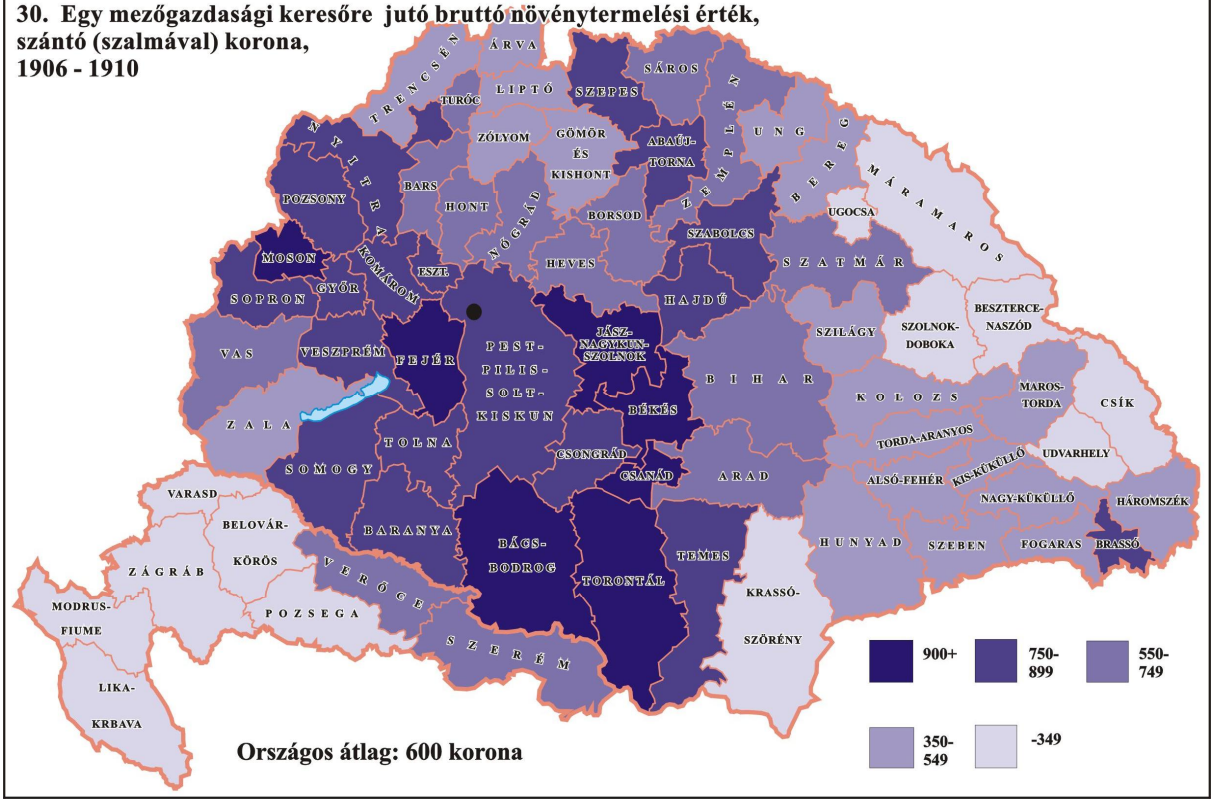
28. A cukorrépa learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910

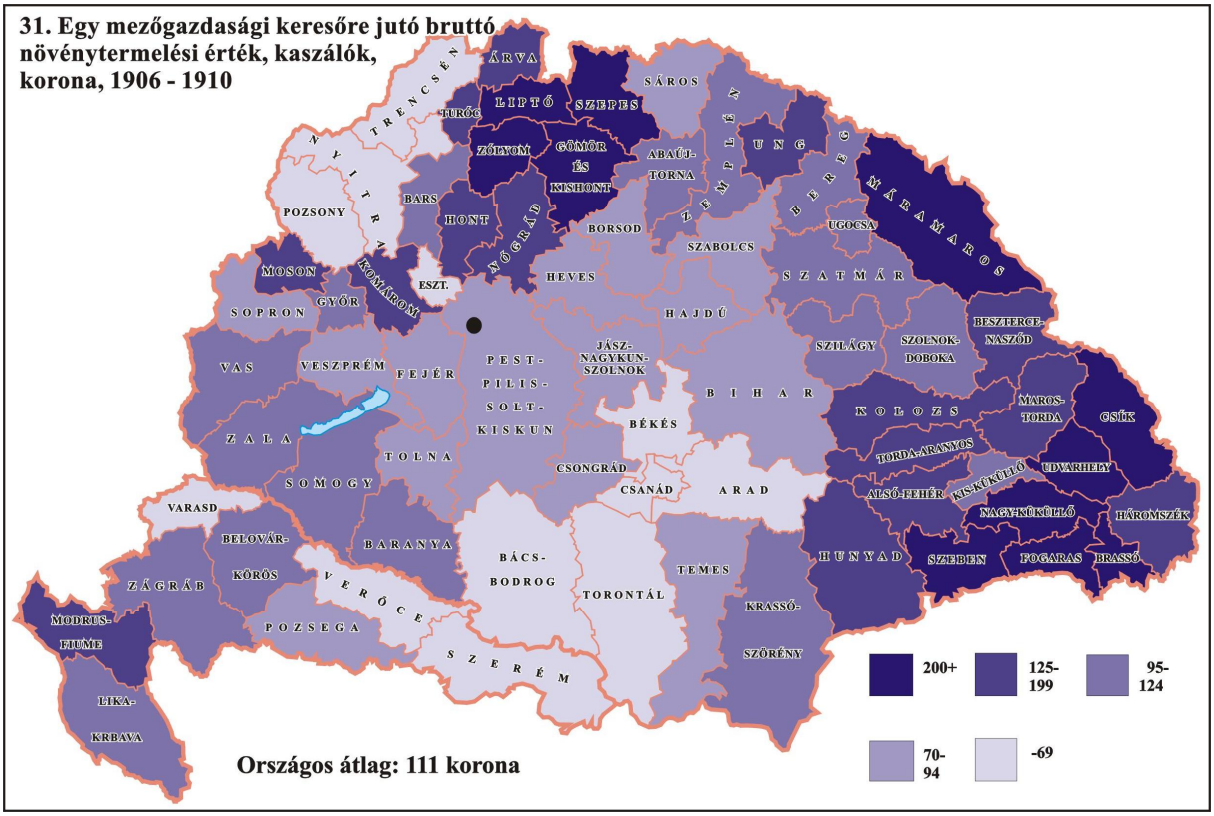

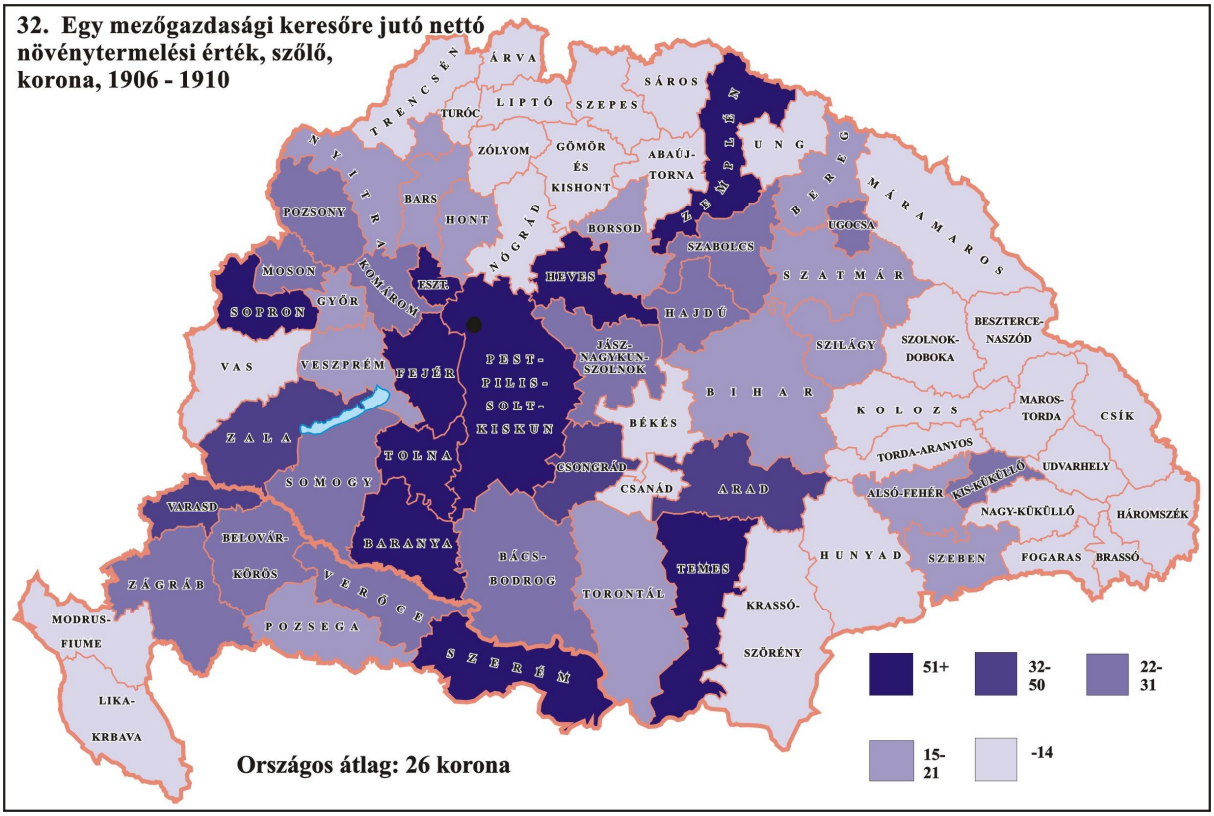
29. A szálas takarmány learatott területe az összes learatott szántóterület százalékában, 1906 - 1910

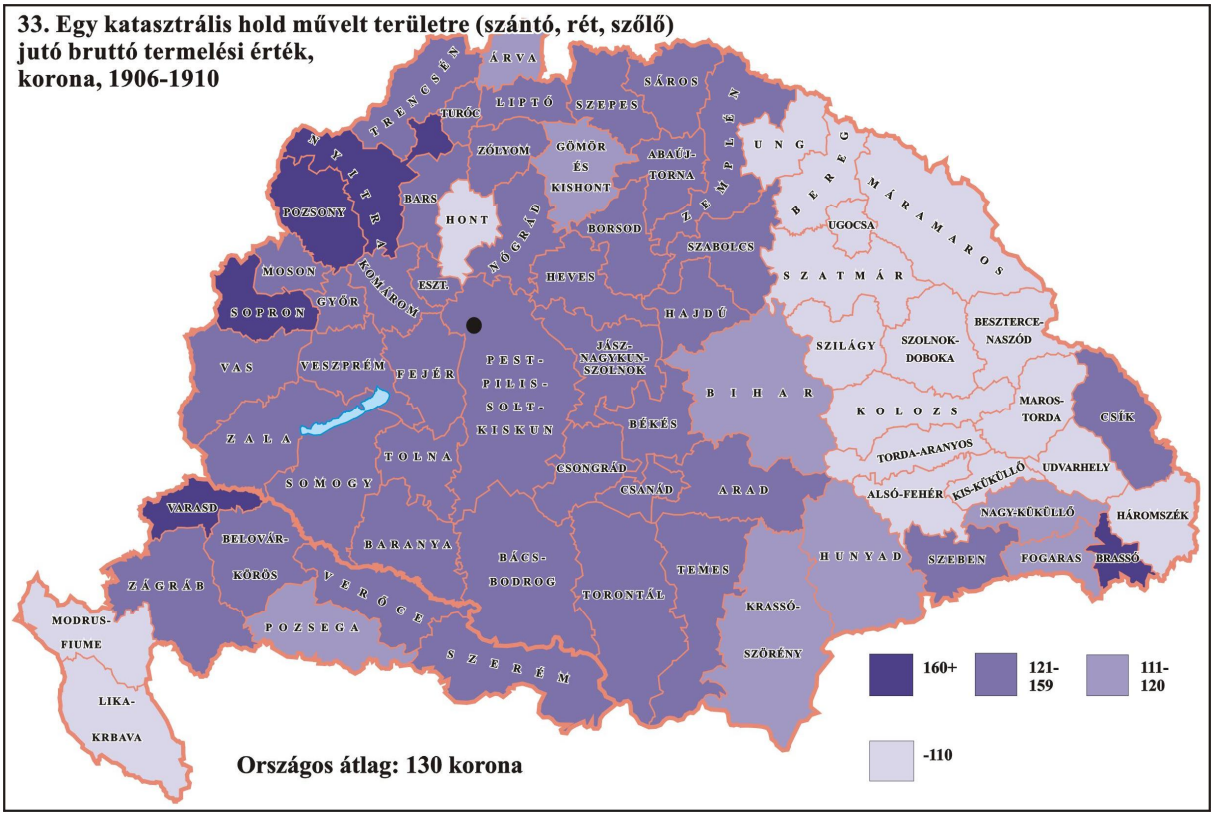

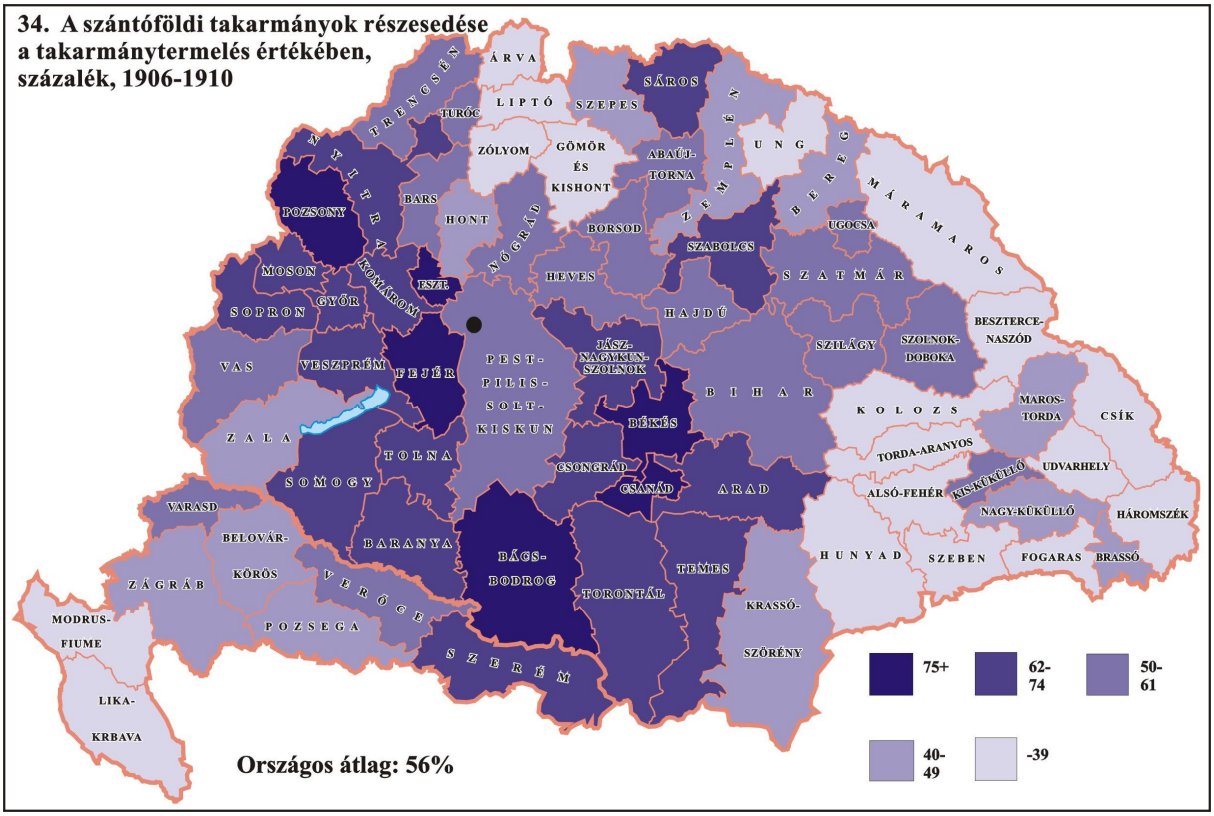
30. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték, szántó (szalmával) korona, 1906 - 1910

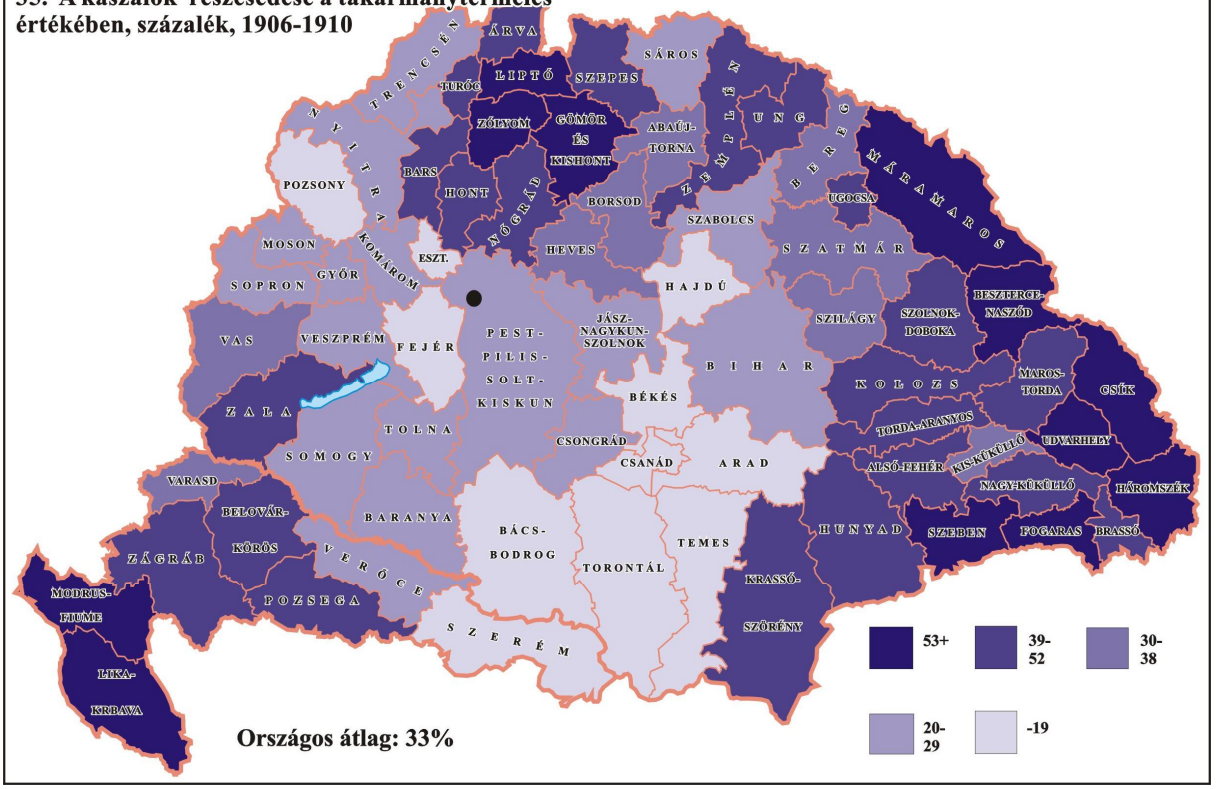

31. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték, kaszálók, korona, 1906 - 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
UNG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
KRASSÓ-SZÖRÉNY
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
200+
125-199
95-124
70-94
-69
Országos átlag: 111 korona

32. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték, szőlő, korona, 1906 - 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
UNG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
KRASSÓ-SZÖRÉNY
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
51+
32-50
22-31
15-21
-14
Országos átlag: 26 korona

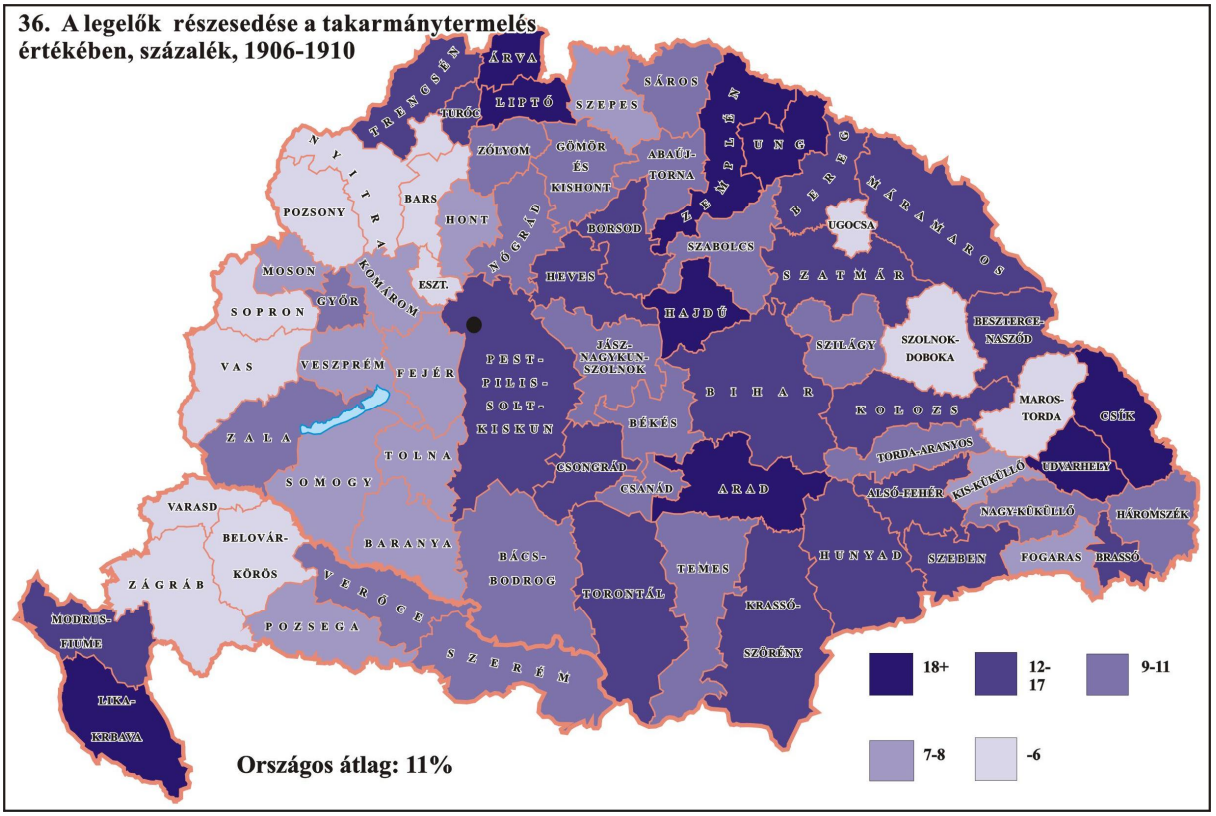

33. Egy katasztrális hold művelt területre (szántó, rét, szőlő) jutó bruttó termelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
NAGYSZOMBAT KOMÁROM
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
160+
121-159
111-120
-110
Országos átlag: 130 korona

34. A szántóföldi takarmányok részesedése a takarmánytermelés értékében, százalék, 1906-1910
ÁRVA
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
NAGYSZOMBAT KOMÁROM
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
75+
62-74
50-61
40-49
-39
Országos átlag: 56%

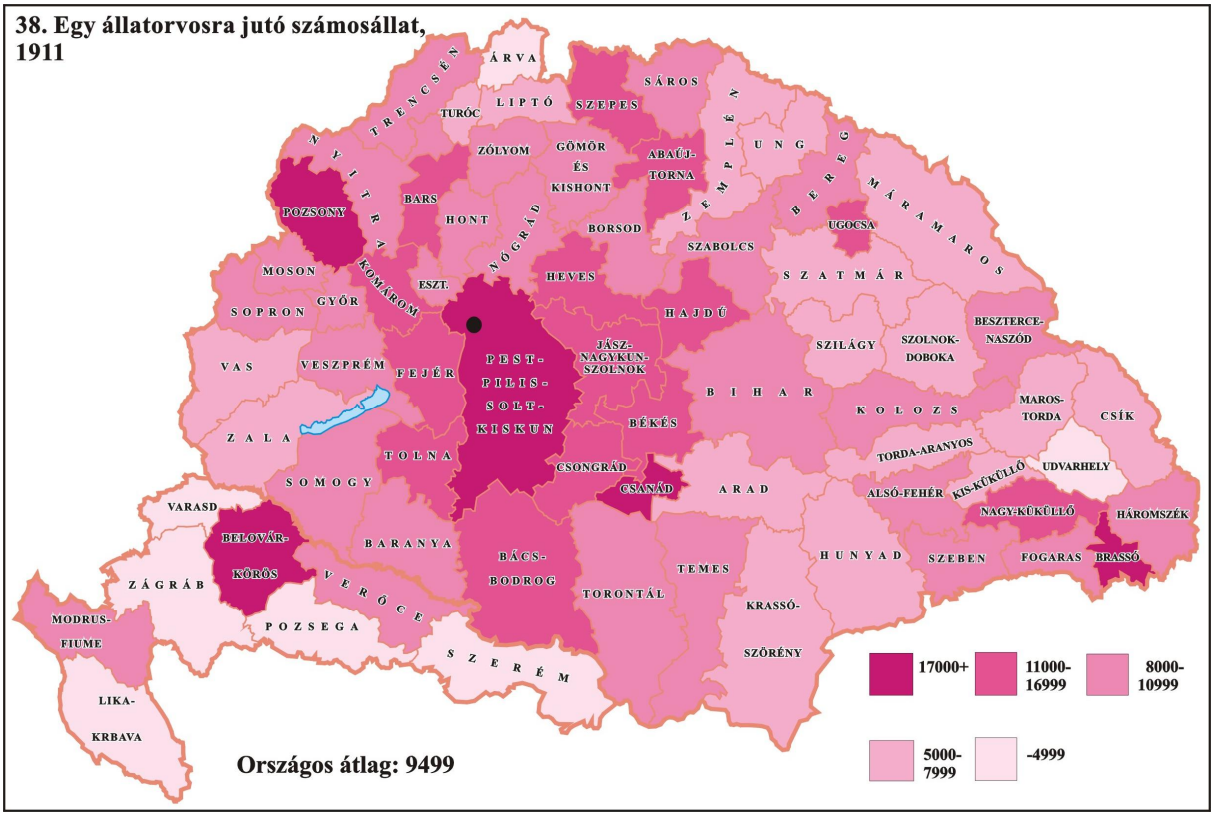
35. A kaszálók részesedése a takarmánytermelés értékében, százalék, 1906-1910

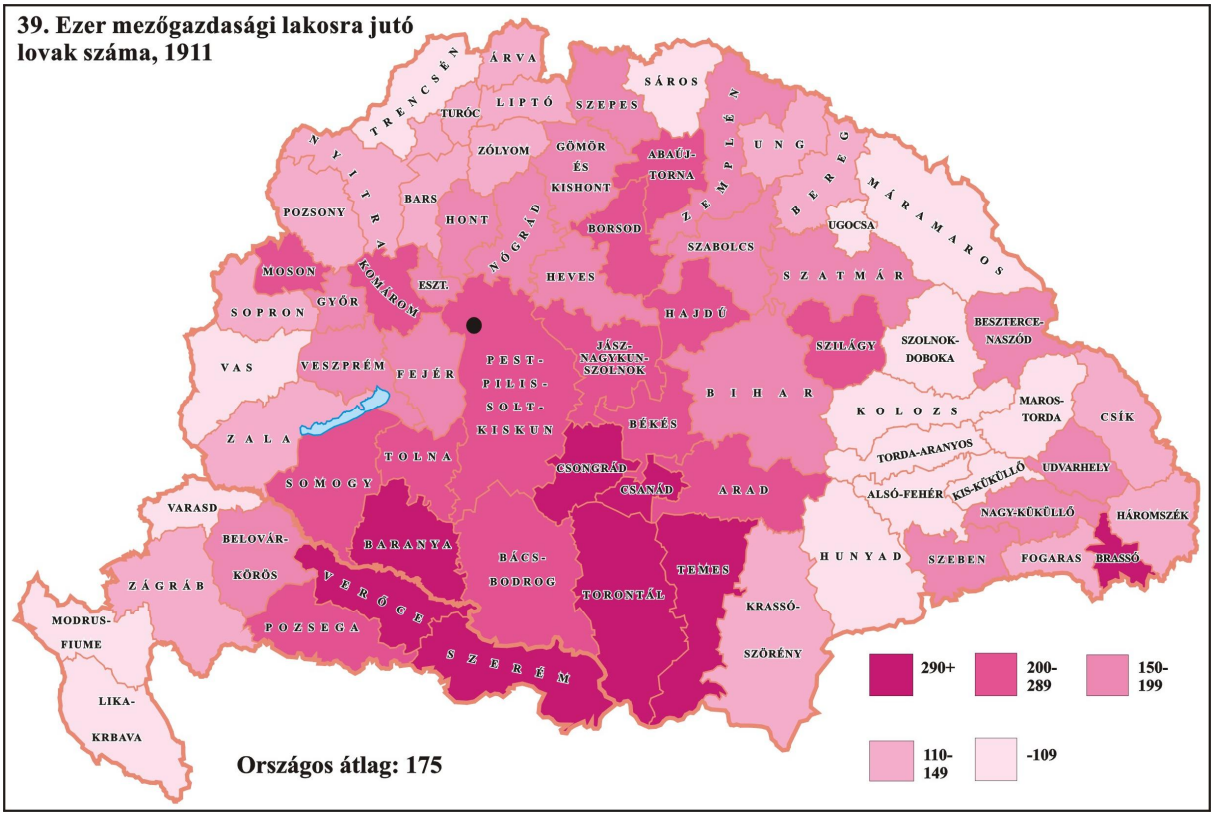

36. A legelők részesedése a takarmánytermelés értékében, százalék, 1906-1910

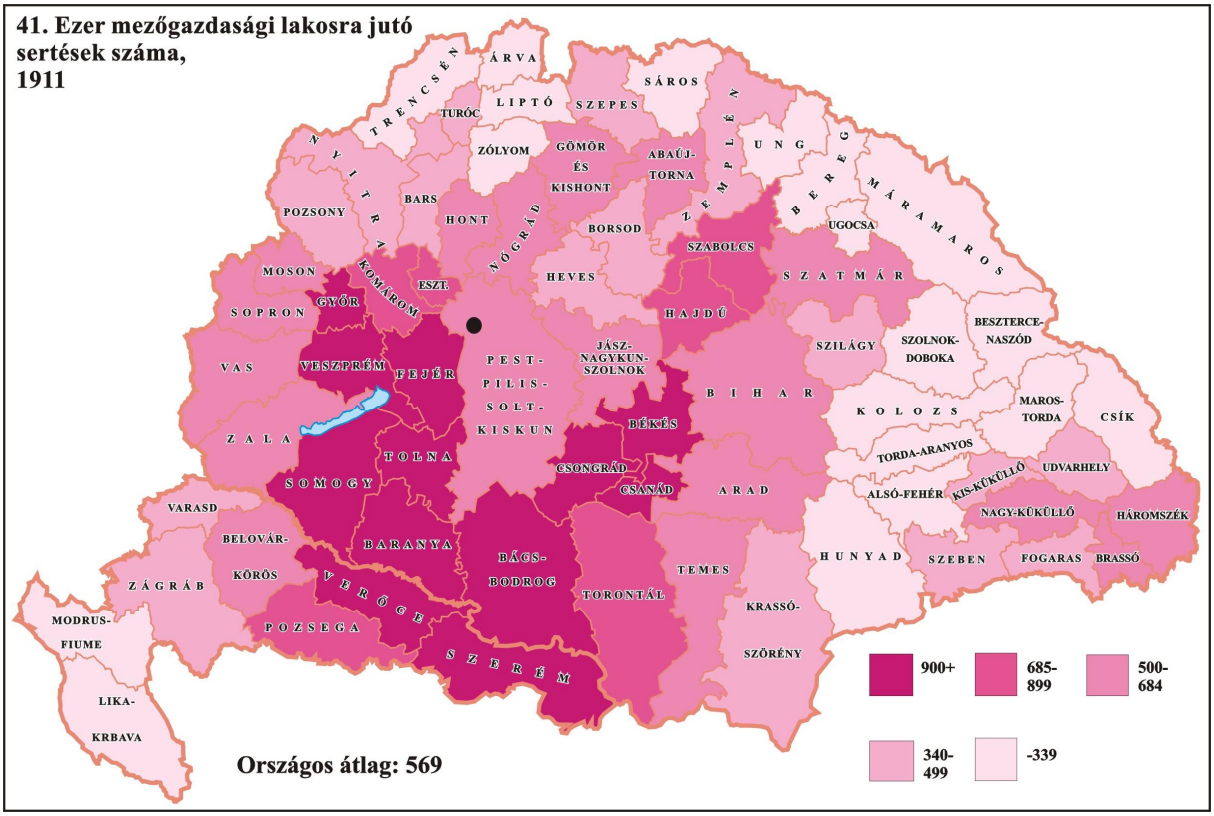

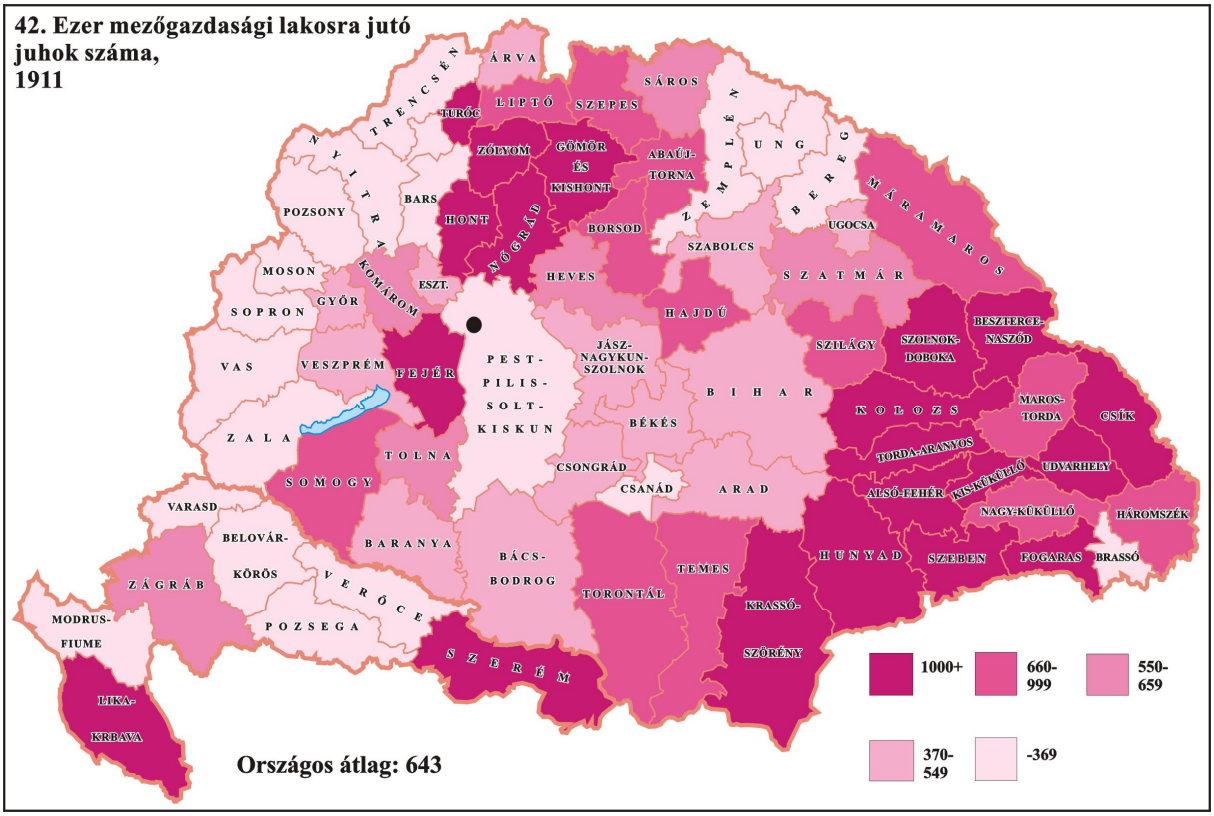

37. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó összes számosállat, 1911
ÁRVA
TRENCSÉN
SÁROS
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
BARS
POZSONY
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
SOMOGY
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
1050+
810-1049
-809
Országos átlag: 907

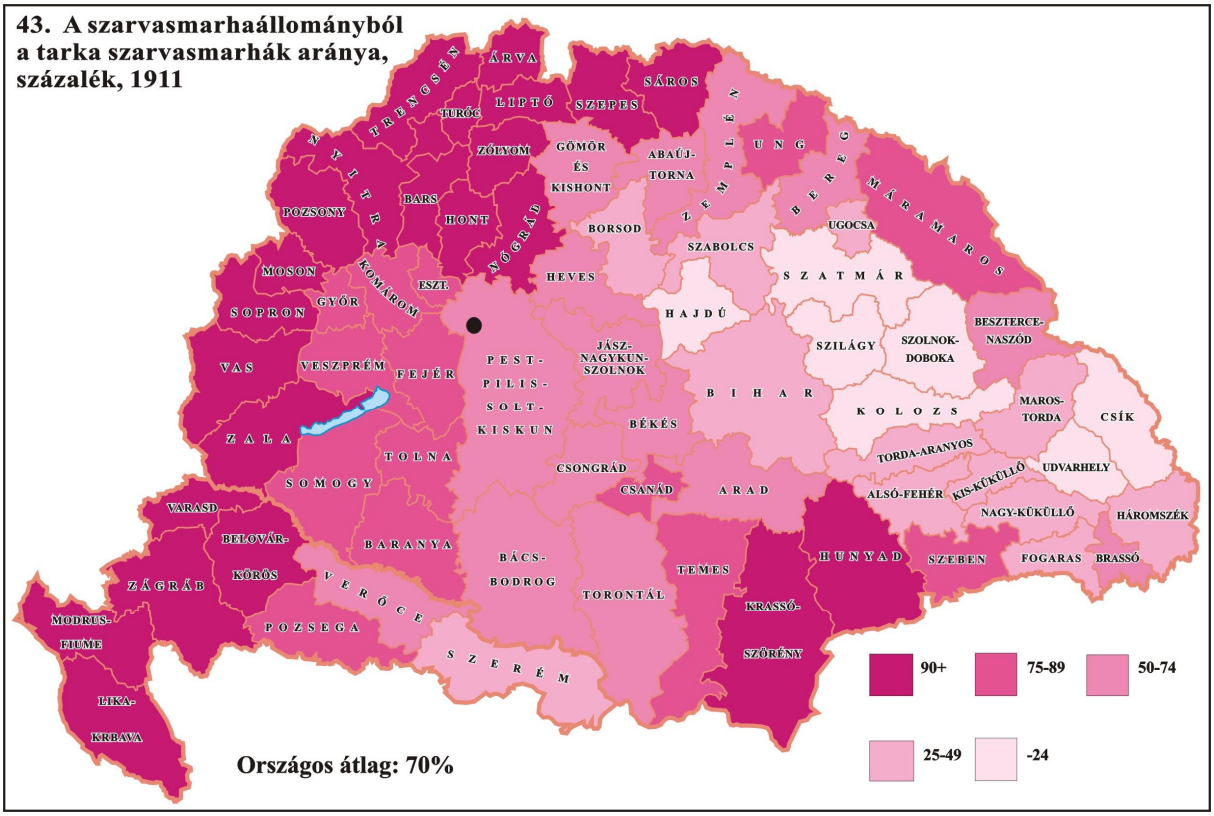

38. Egy állatorvosra jutó számosállat, 1911
ÁRVA
TRENCSÉN
SÁROS
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
BARS
POZSONY
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
SOMOGY
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
17000+
11000-16999
8000-10999
5000-7999
-4999
Országos átlag: 9499

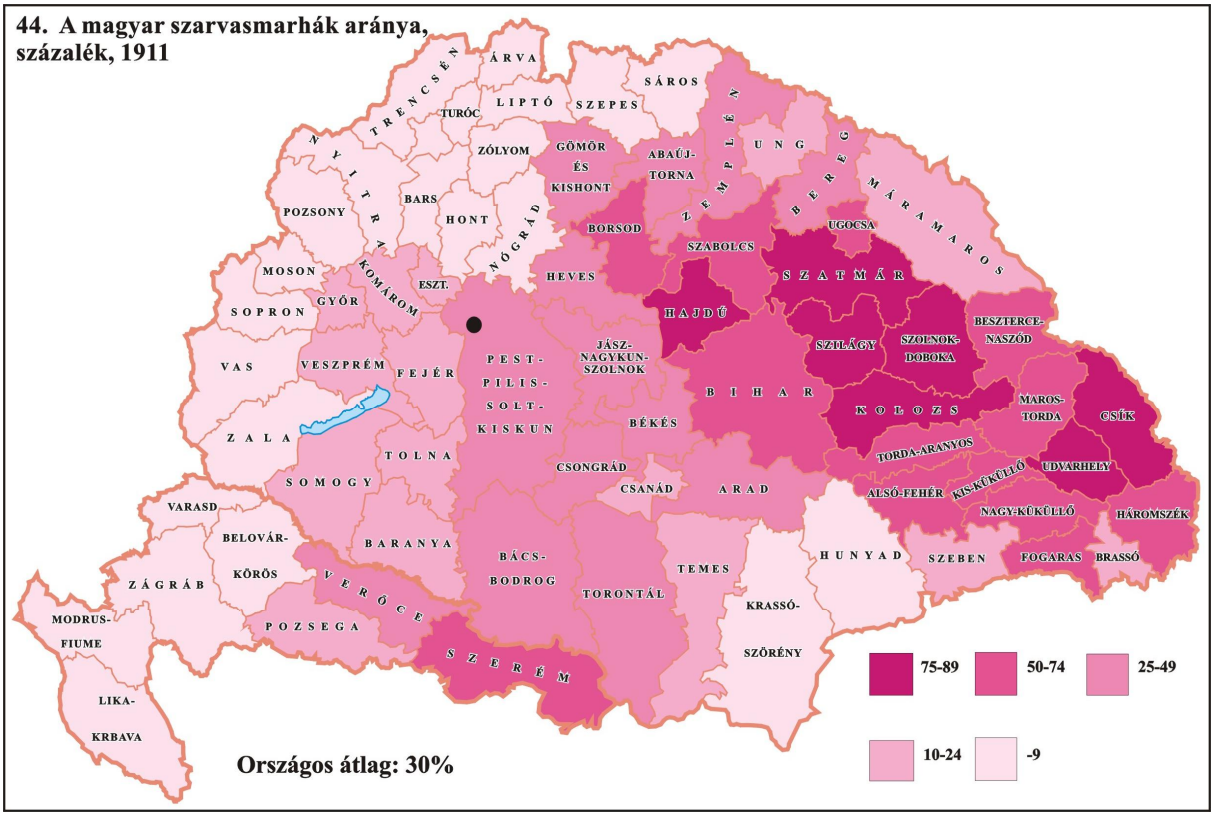

39. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó lovak száma, 1911
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
VERÓCE
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
290+
200-289
150-199
110-149
-109
Országos átlag: 175

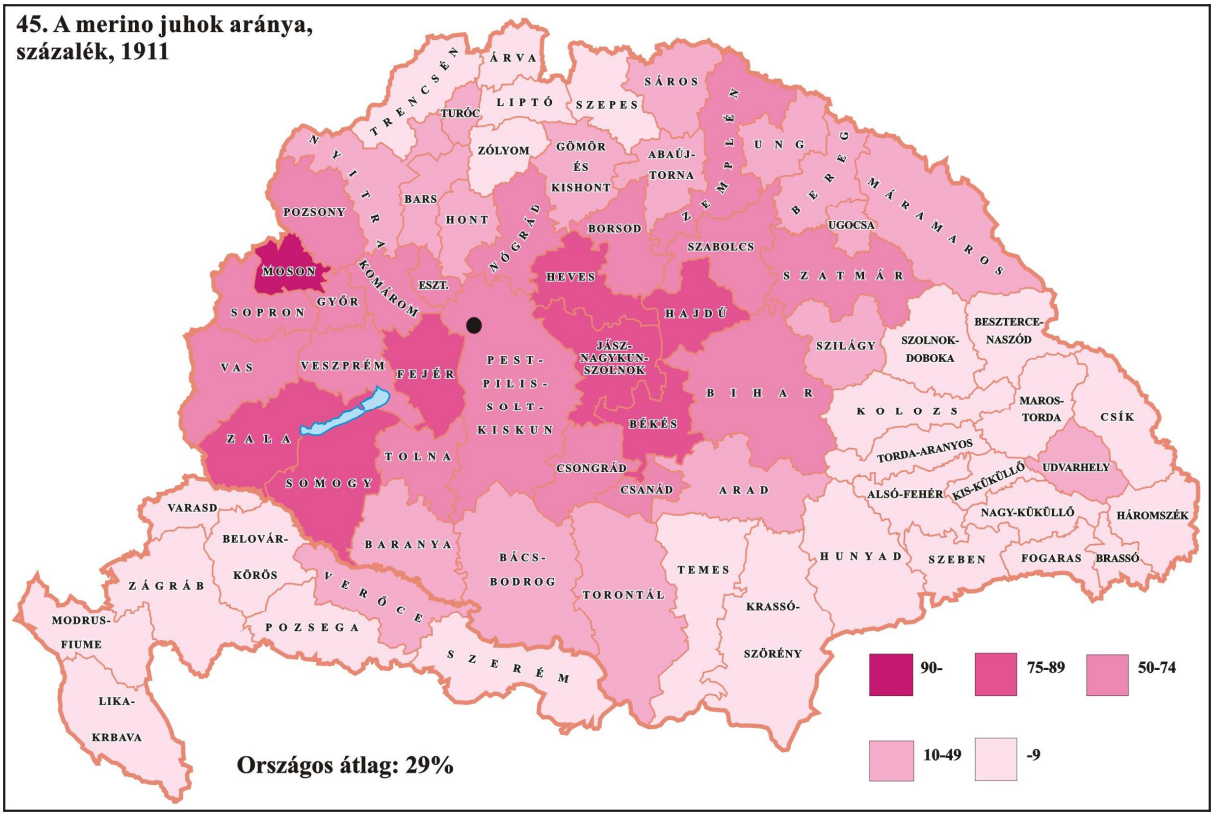

40. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó összes szarvasmarha száma, 1911
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
VERÓCE
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
651+
501-650
-500
Országos átlag: 550

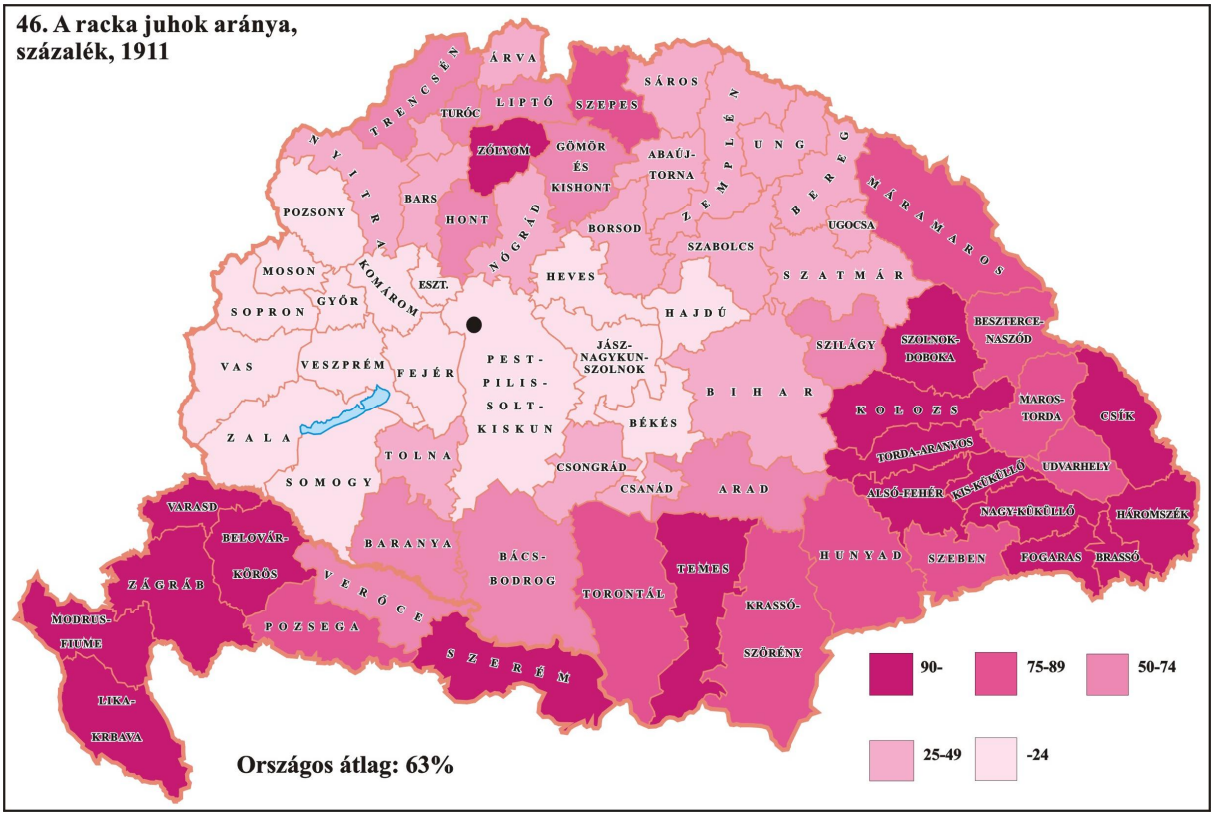

41. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó sertések száma, 1911
TRENCSÉN
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 569
900+
685-899
500-684
340-499
-339

42. Ezer mezőgazdasági lakosra jutó juhok száma, 1911
TRENCSÉN
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 643
1000+
660-999
550-659
370-549
-369

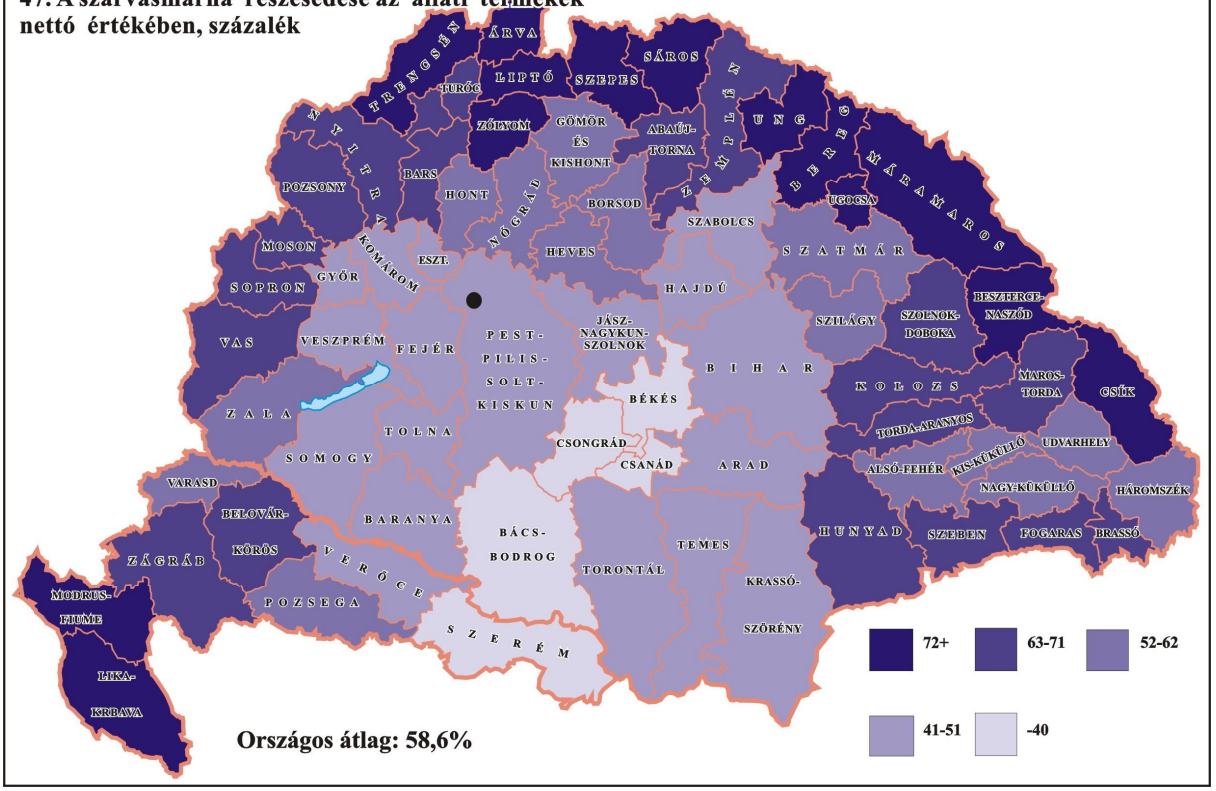

43. A szarvasmarhaállományból a tarka szarvasmarhák aránya, százalék, 1911
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
90+
75-89
50-74
25-49
-24
Országos átlag: 70%

44. A magyar szarvasmarhák aránya, százalék, 1911
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
75-89
50-74
25-49
10-24
-9
Országos átlag: 30%

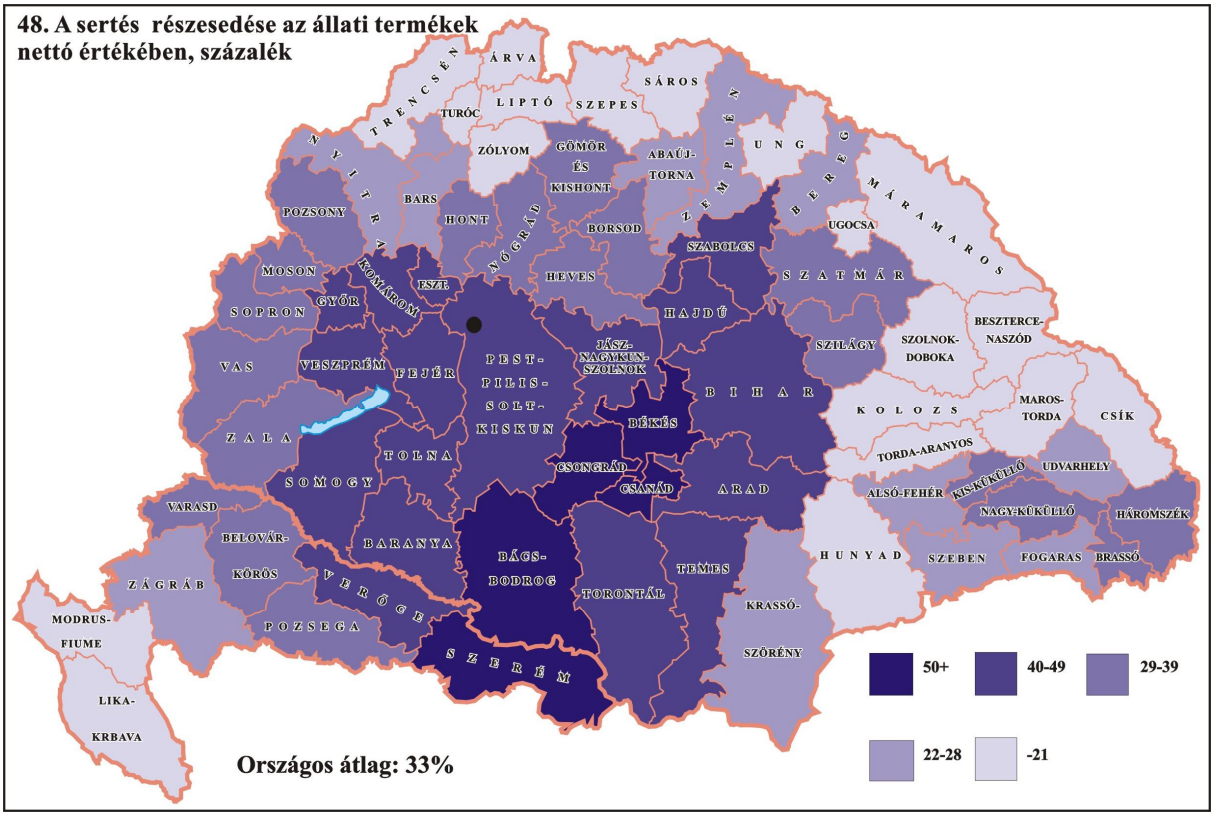

45. A merino juhok aránya, százalék, 1911
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BORSOD
SZABOLCS
SZATMÁR
BARS
HONT
NÓGRÁD
HEVES
POZSONY
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
90-
75-89
50-74
10-49
-9
Országos átlag: 29%

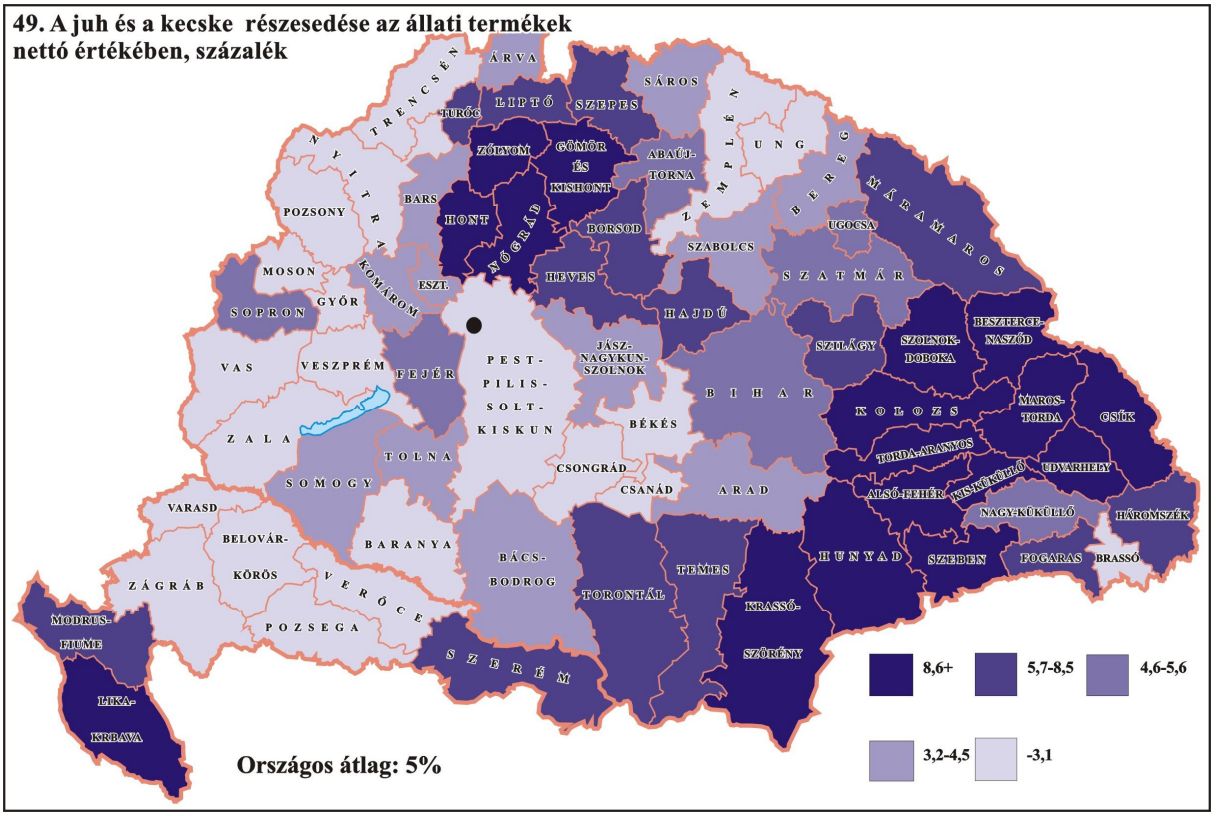

46. A racka juhok aránya, százalék, 1911
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BORSOD
SZABOLCS
SZATMÁR
BARS
HONT
NÓGRÁD
HEVES
POZSONY
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
90-
75-89
50-74
25-49
-24
Országos átlag: 63%

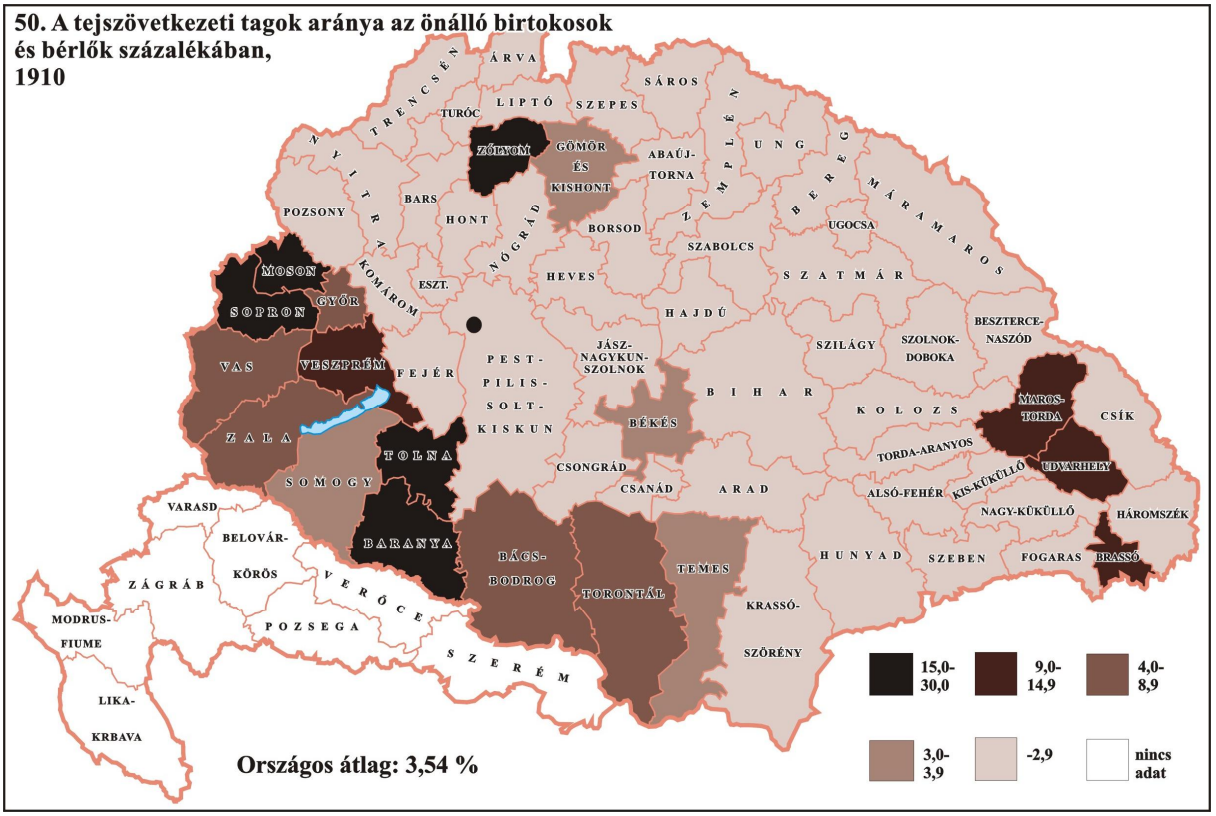
47. A szarvasmarha részesedése az állati termékek nettó értékében, százalék

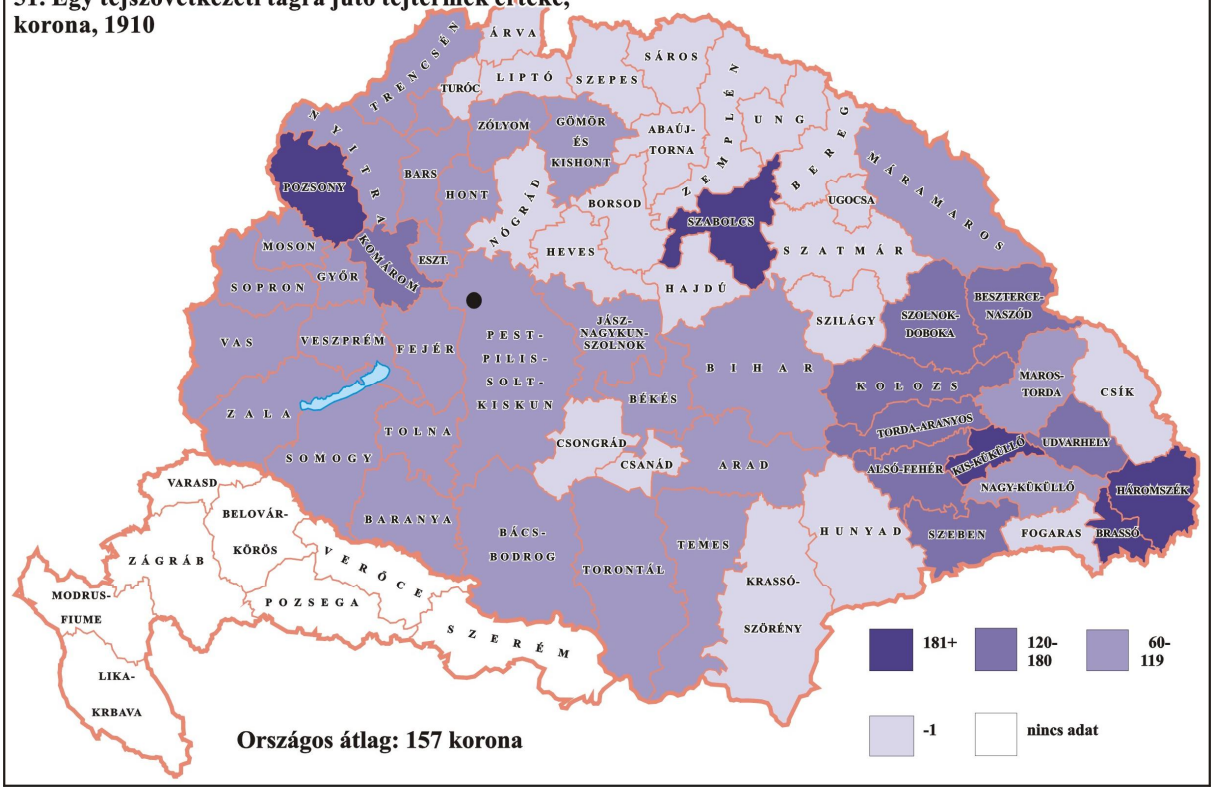
48. A sertés részesedése az állati termékek nettó értékében, százalék

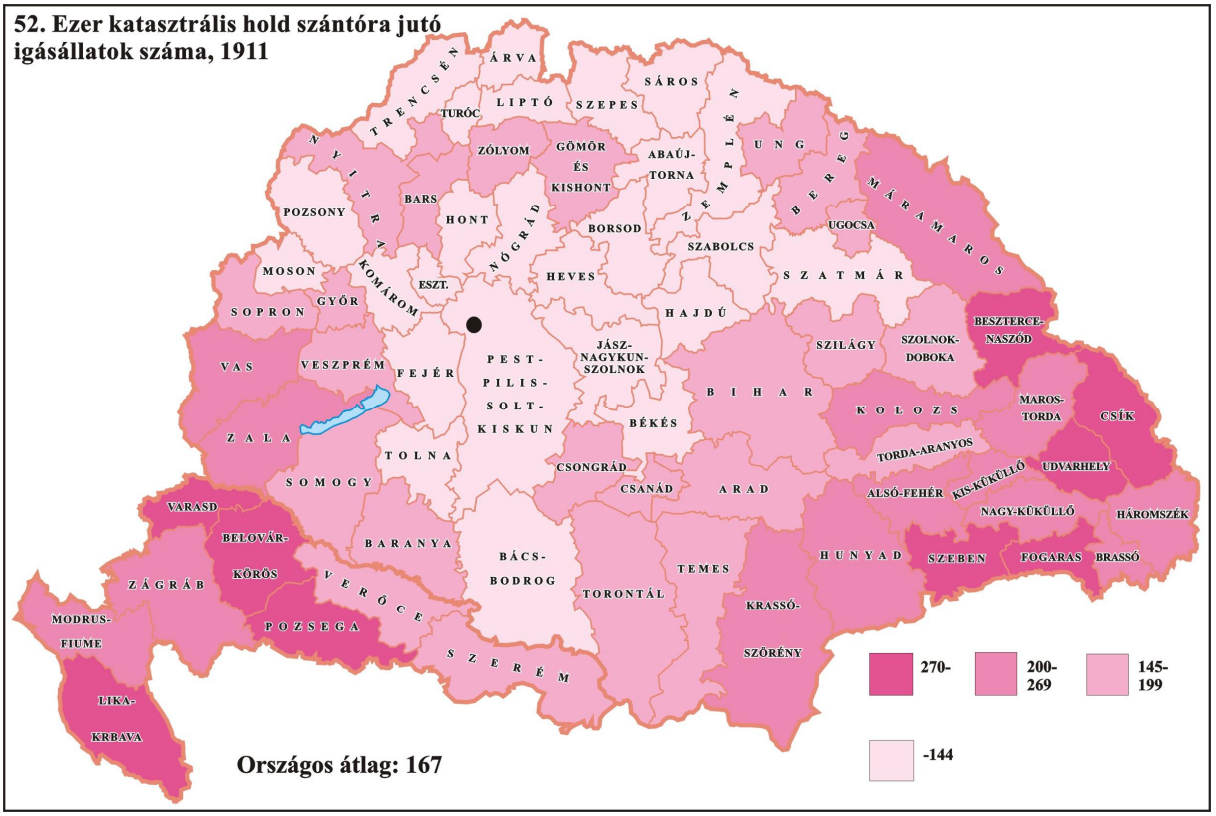

49. A juh és a kecske részesedése az állati termékek nettó értékében, százalék
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
8,6+
5,7-8,5
4,6-5,6
3,2-4,5
-3,1
Országos átlag: 5%

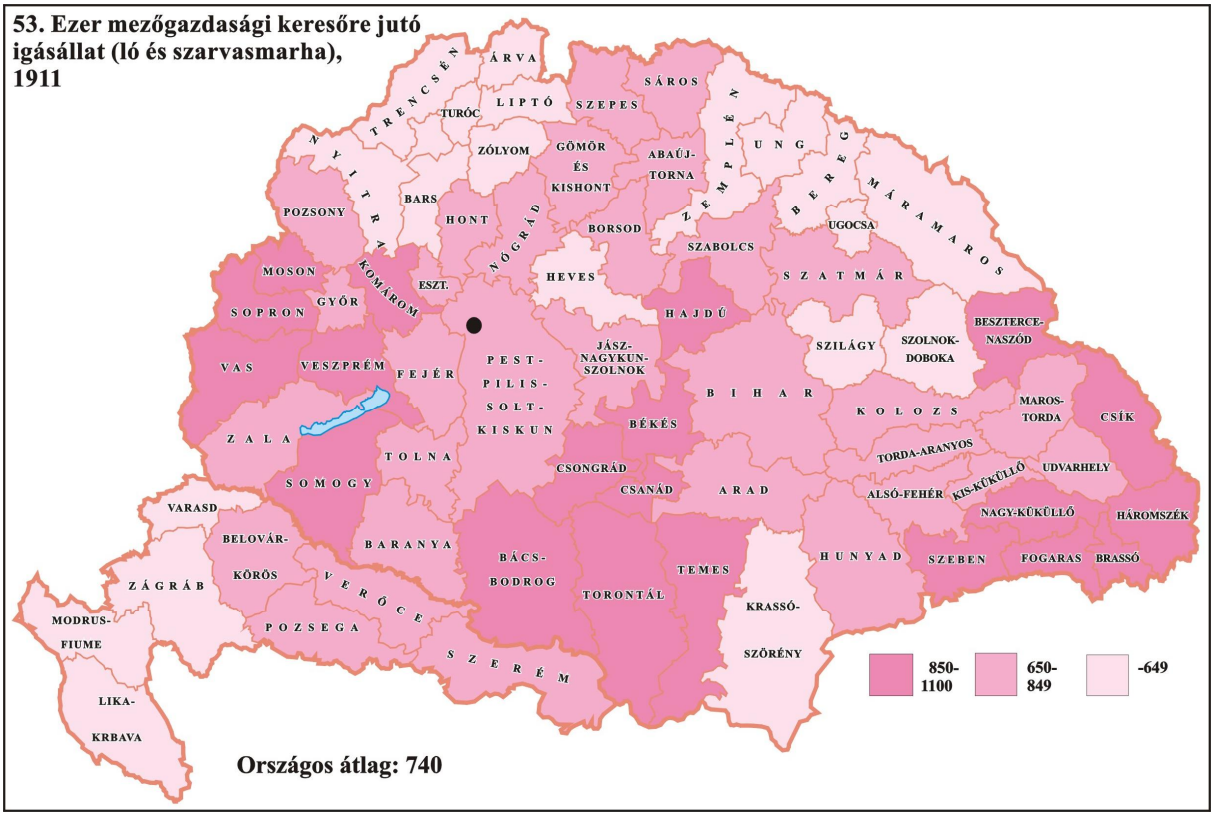

50. A tejszövetkezeti tagok aránya az önálló birtokosok és bérlők százalékában, 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
NYITRA
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
15,0-30,0
9,0-14,9
4,0-8,9
3,0-3,9
-2,9
nincs adat
Országos átlag: 3,54 %

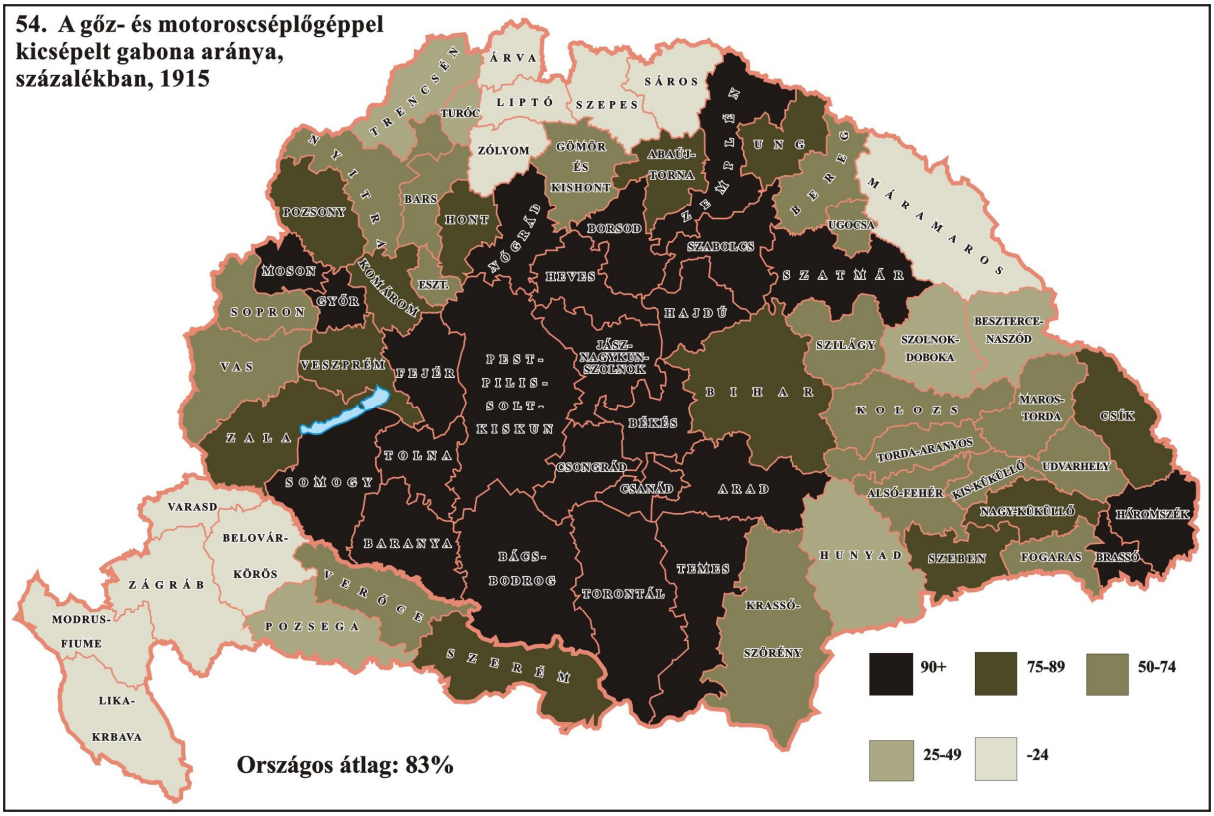
51. Egy tejszövetkezeti tagra jutó tejtermék értéke, korona, 1910

52. Ezer katasztrális hold szántóra jutó igásállatok száma, 1911

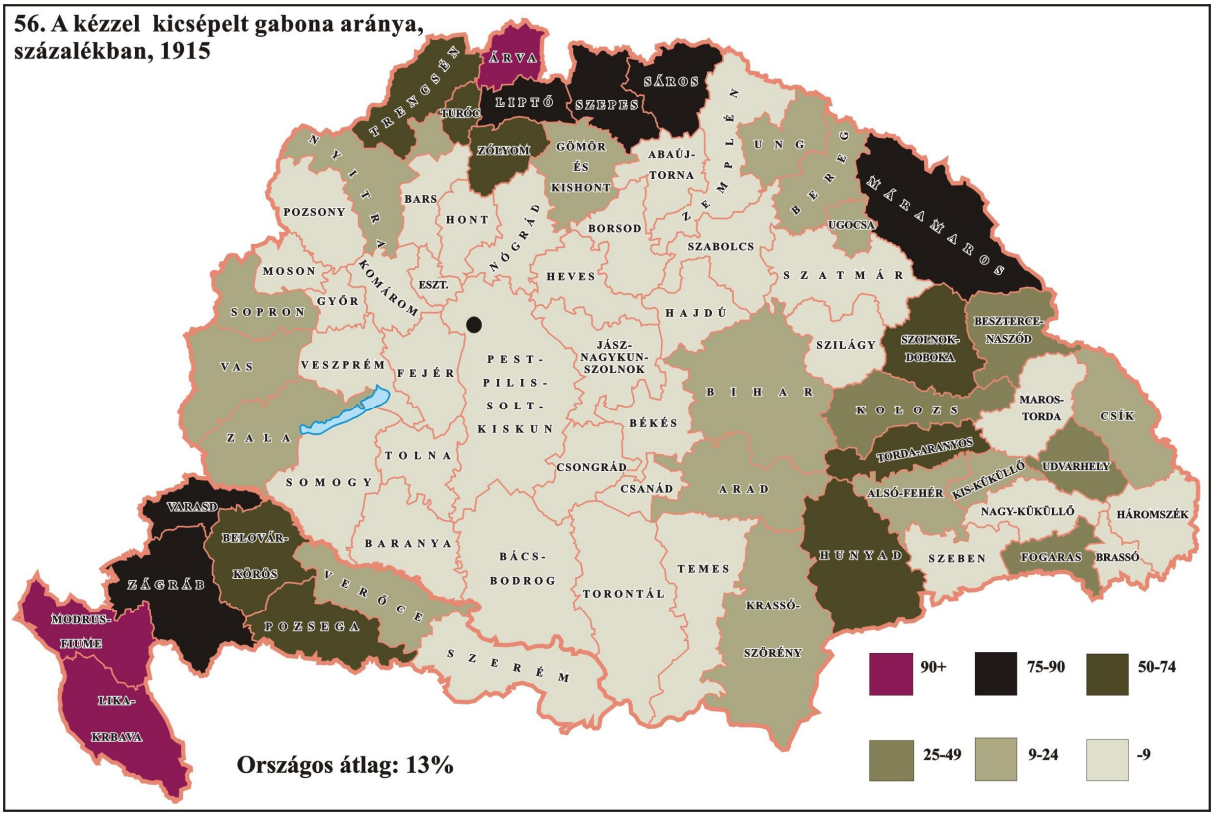

53. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó igásállat (ló és szarvasmarha), 1911
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
POZSONY
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
UGOCSA
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
850-1100
650-849
-649
Országos átlag: 740

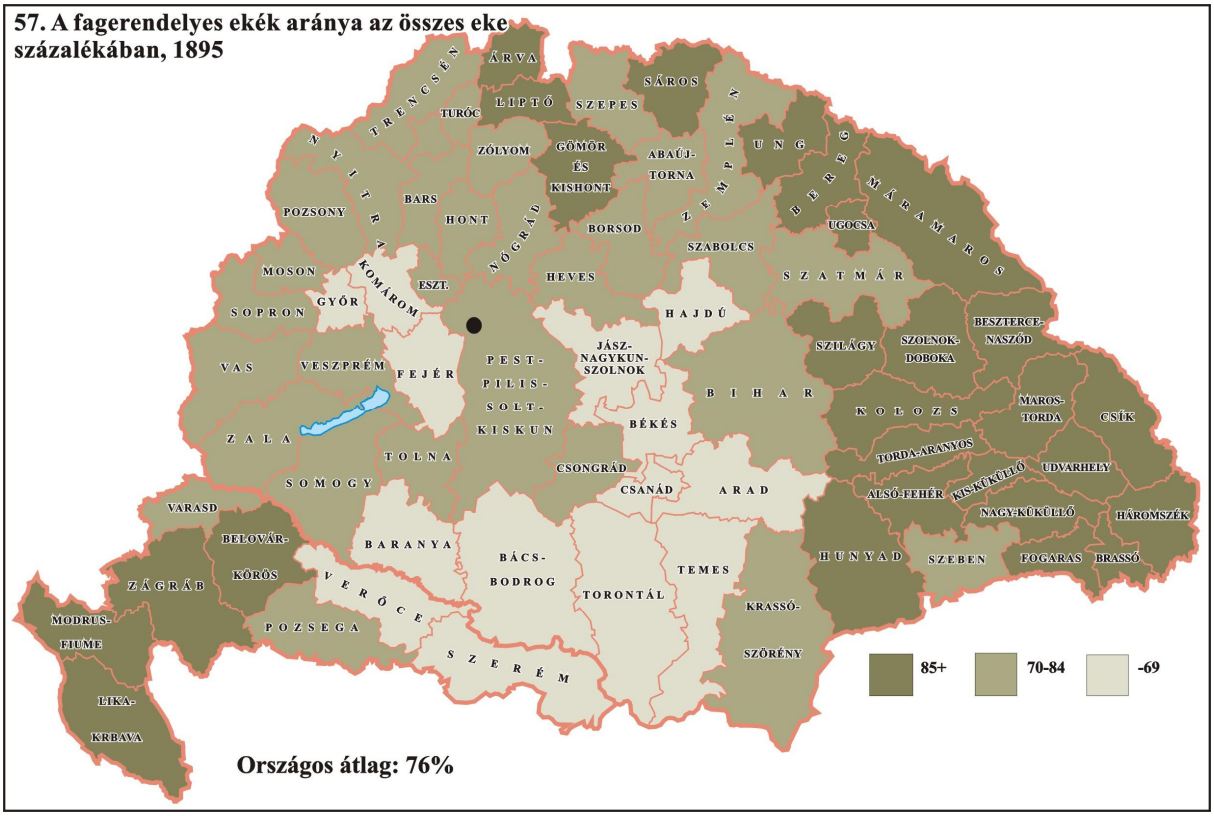

54. A gőz- és motoroscséplőgéppel kicsépelt gabona aránya, százalékban, 1915
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
POZSONY
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
UGOCSA
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
90+
75-89
50-74
25-49
-24
Országos átlag: 83%

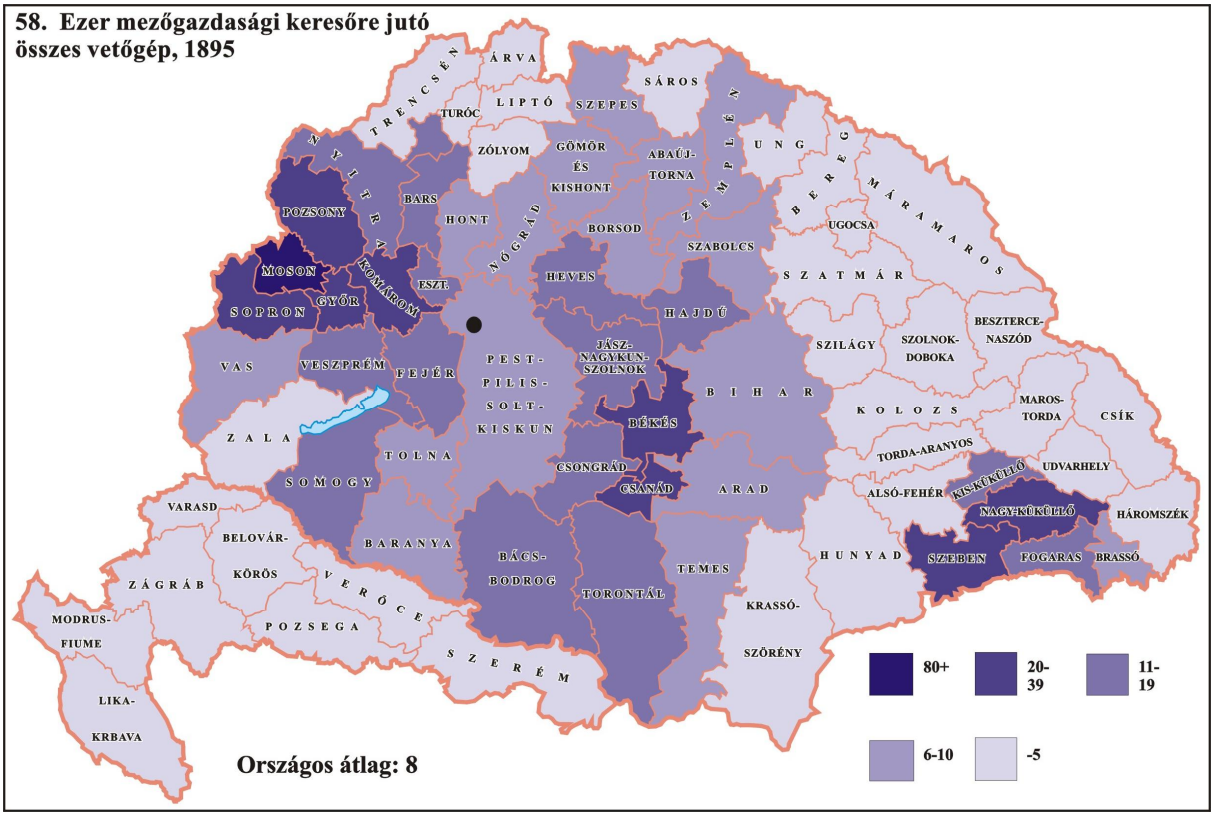
55. A járgányos cséplőgéppel kicsépelt gabona aránya, százalékban, 1915

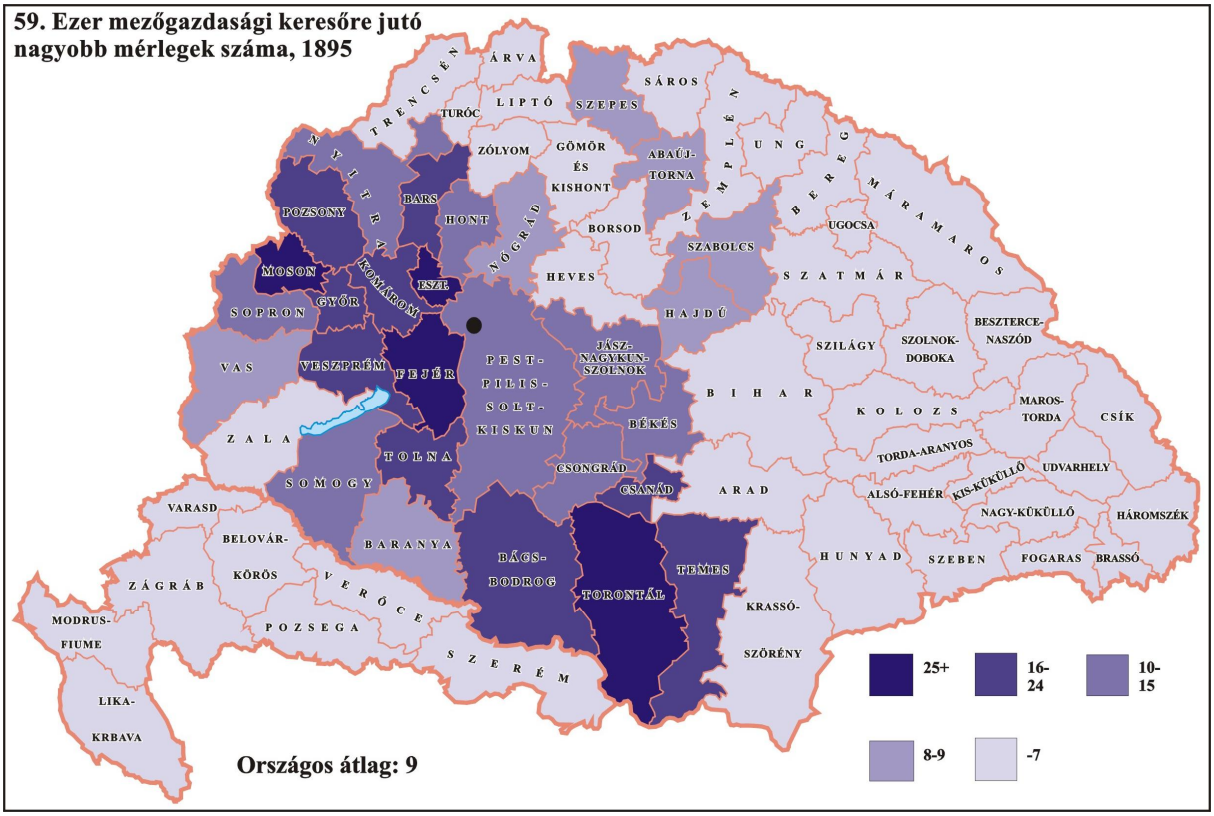

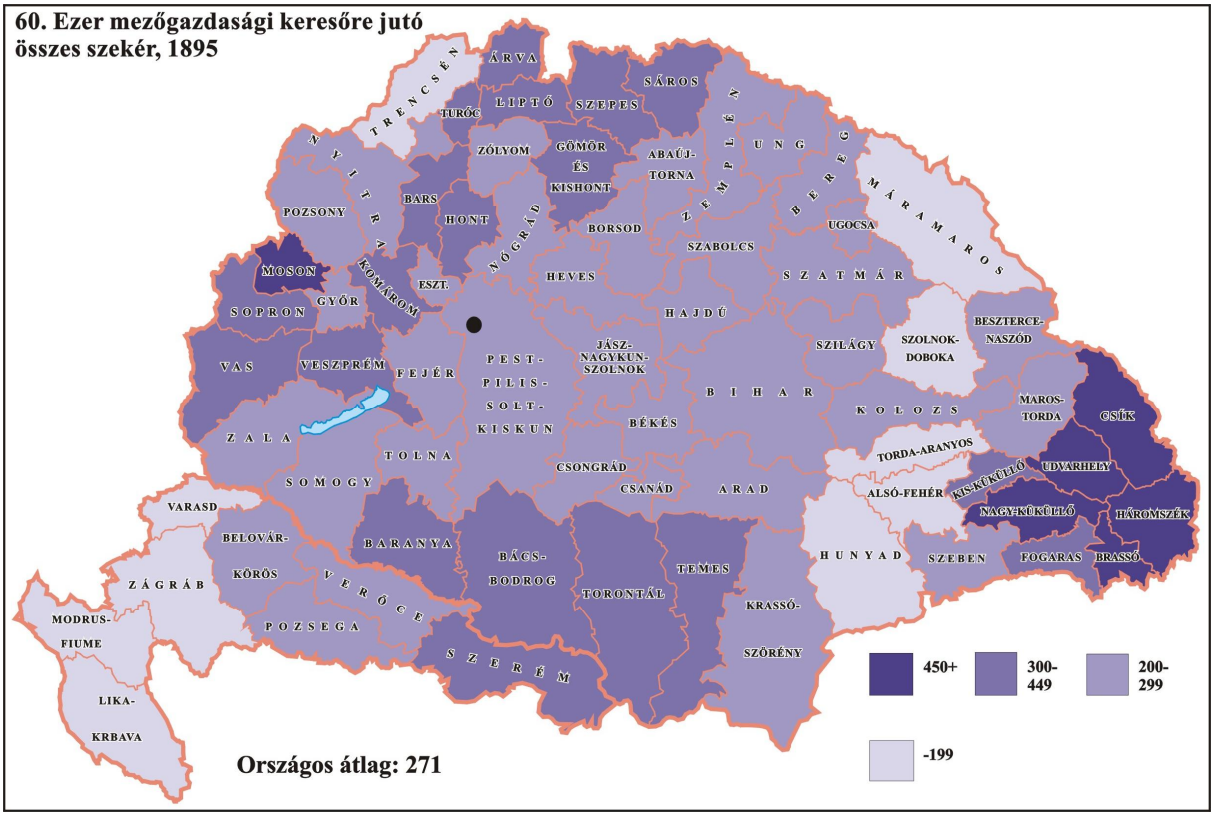
56. A kézzel kicsépelt gabona aránya, százalékban, 1915

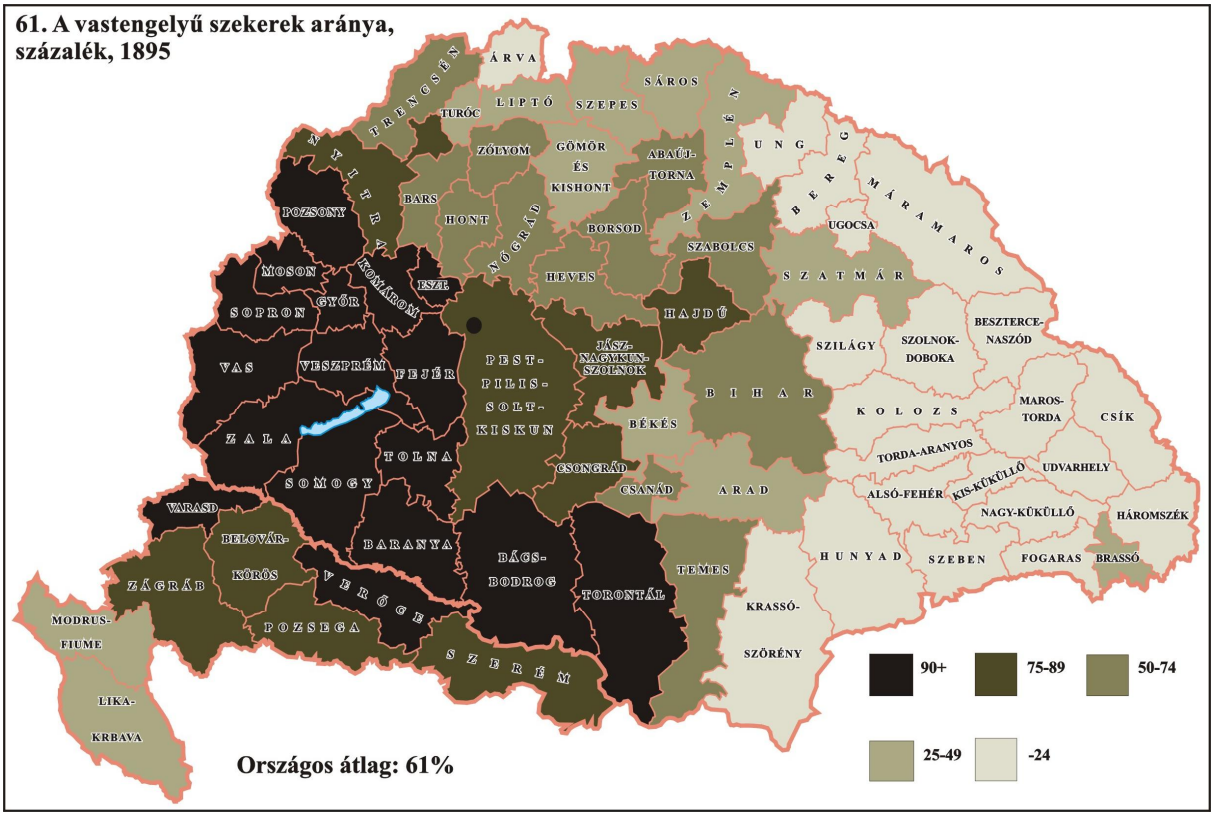

57. A fagerendelyes ekék aránya az összes eke százalékában, 1895
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
85+
70-84
-69
Országos átlag: 76%

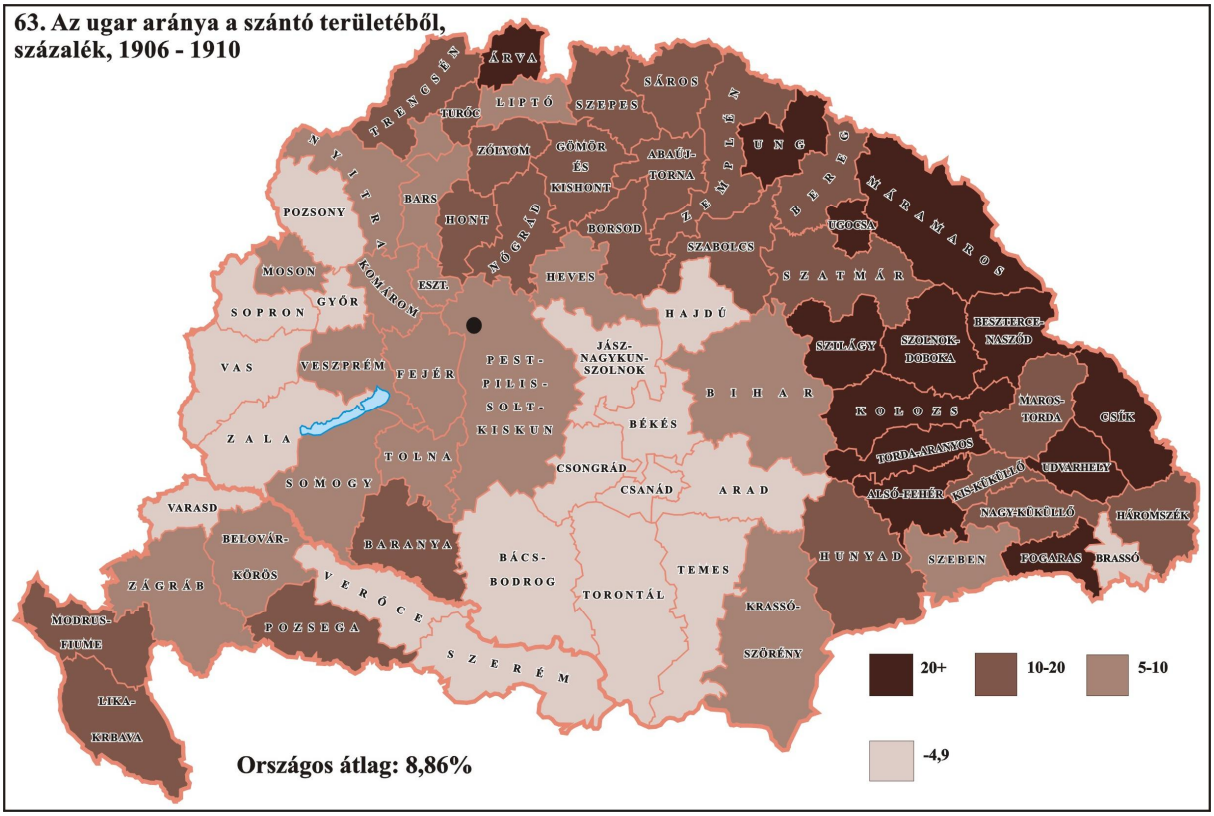

58. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó összes vetőgép, 1895
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
80+
20-39
11-19
6-10
-5
Országos átlag: 8

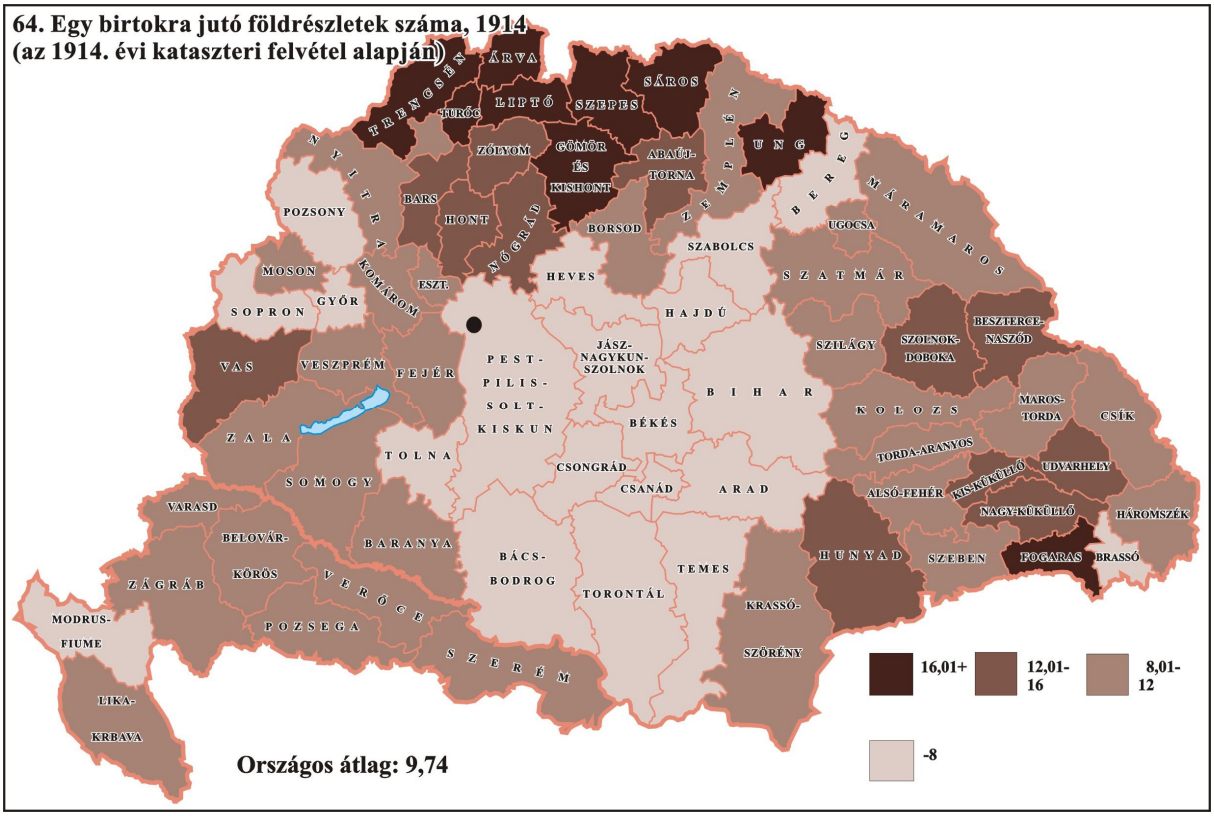

59. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó nagyobb mérlegek száma, 1895
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
BARS
HONT
POZSONY
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
UGOCSA
KOMÁROM
MOSON
ESZE
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 9
25+
16-24
10-15
8-9
-7

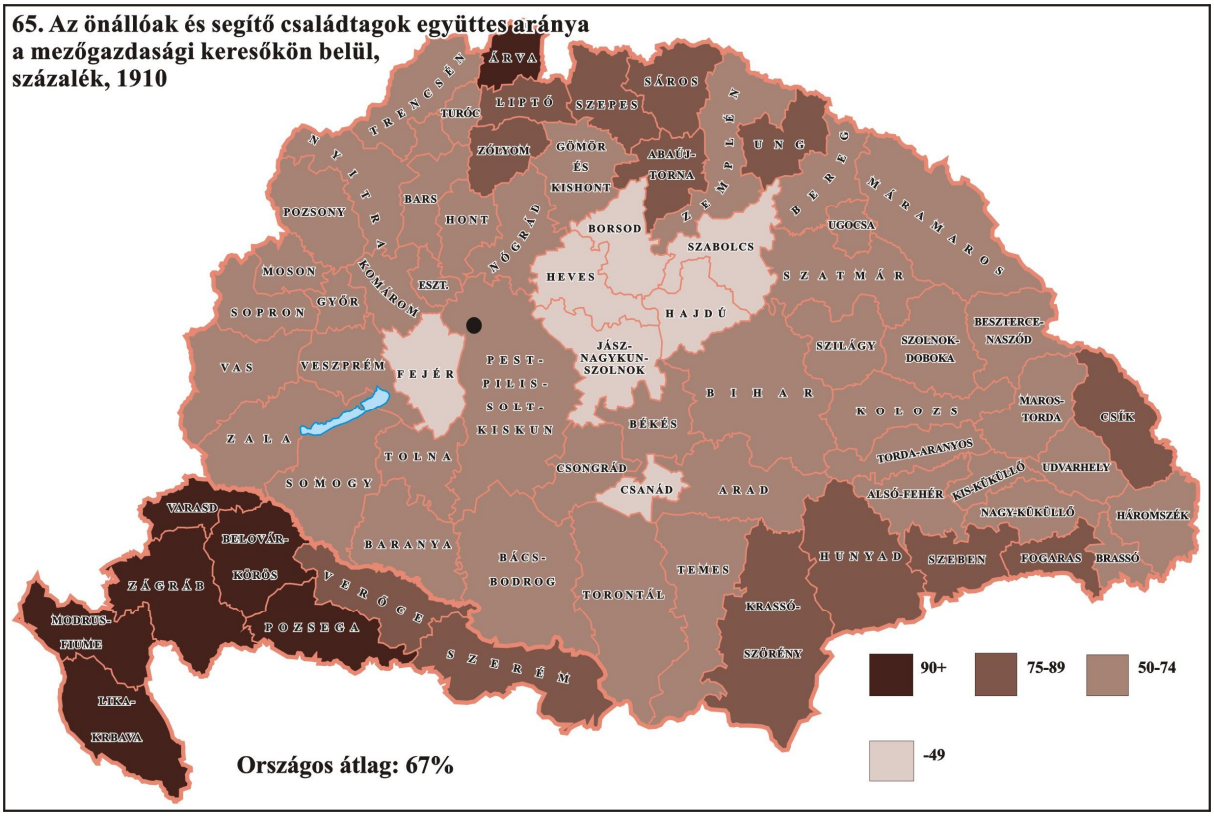

60. Ezer mezőgazdasági keresőre jutó összes szekér, 1895
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
BARS
HONT
POZSONY
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
UGOCSA
KOMÁROM
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 271
450+
300-449
200-299
-199

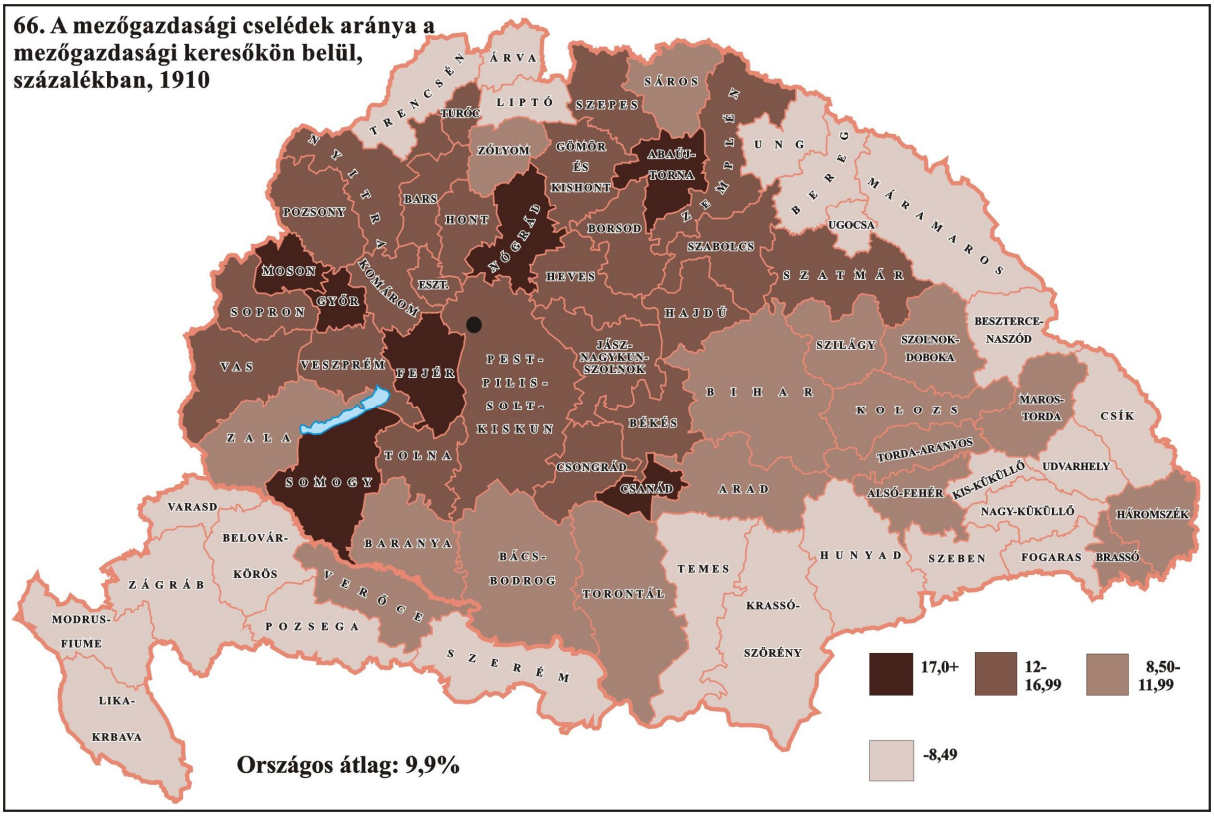

61. A vastengelyű szekerek aránya, százalék, 1895
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
TRENCSÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZE
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HEVES
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TEMES
TORONTÁL
VERÓCE
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
90+
75-89
50-74
25-49
-24
Országos átlag: 61%

62. Egy katasztrális holdra jutó szuperfoszfát mennyisége, kilogramm, 1911
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
TRENCSÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZE
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HEVES
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TEMES
TORONTÁL
VERÓCE
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
16+
10-15
6-9
-5
nincs adat
Országos átlag: 8 kg

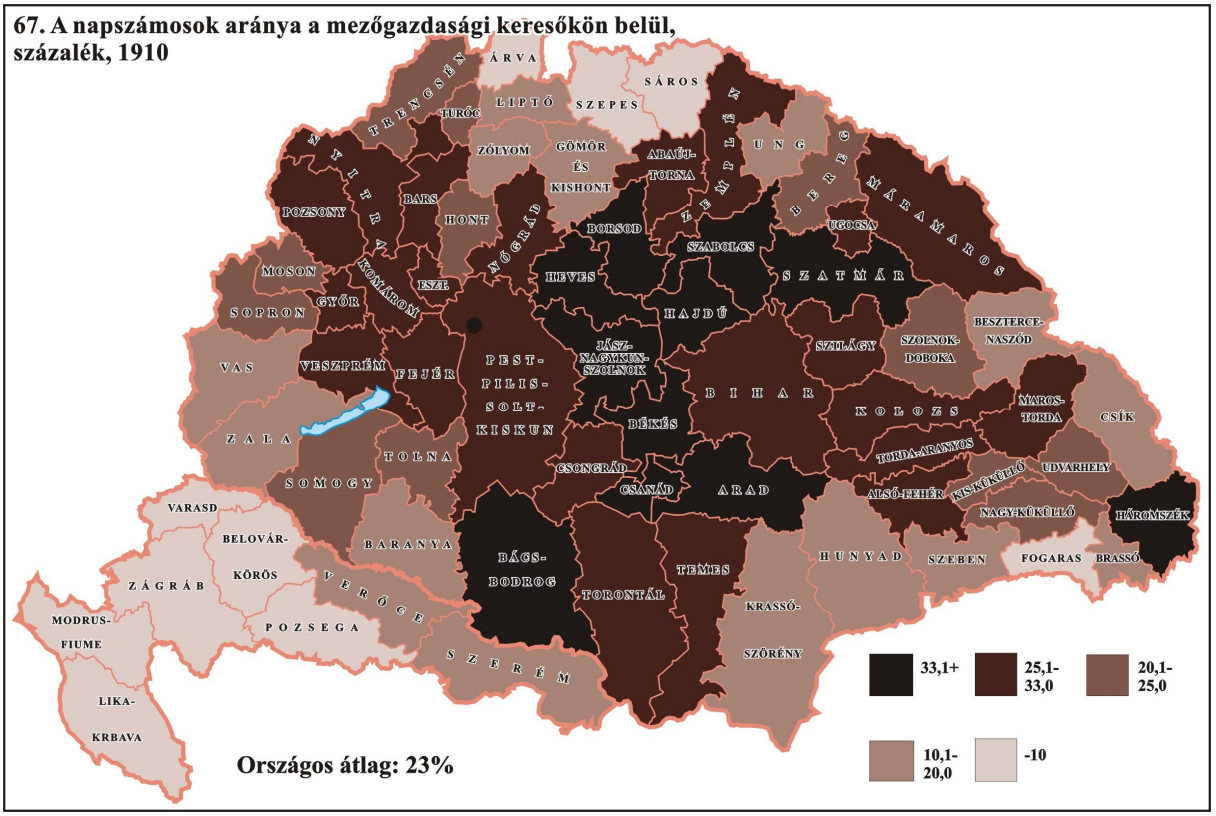

63. Az ugar aránya a szántó területéből, százalék, 1906 - 1910
ÁRVA
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TÚRÓC
TRENCSÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
POZSONY
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KISKÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
20+
10-20
5-10
-4,9
Országos átlag: 8,86%

64. Egy birtokra jutó földrészletek száma, 1914 (az 1914. évi kataszteri felvétel alapján)
ÁRVA
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TÚRÓC
TRENCSÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
POZSONY
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KISKÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
16,01+
12,01-16
8,01-12
-8
Országos átlag: 9,74

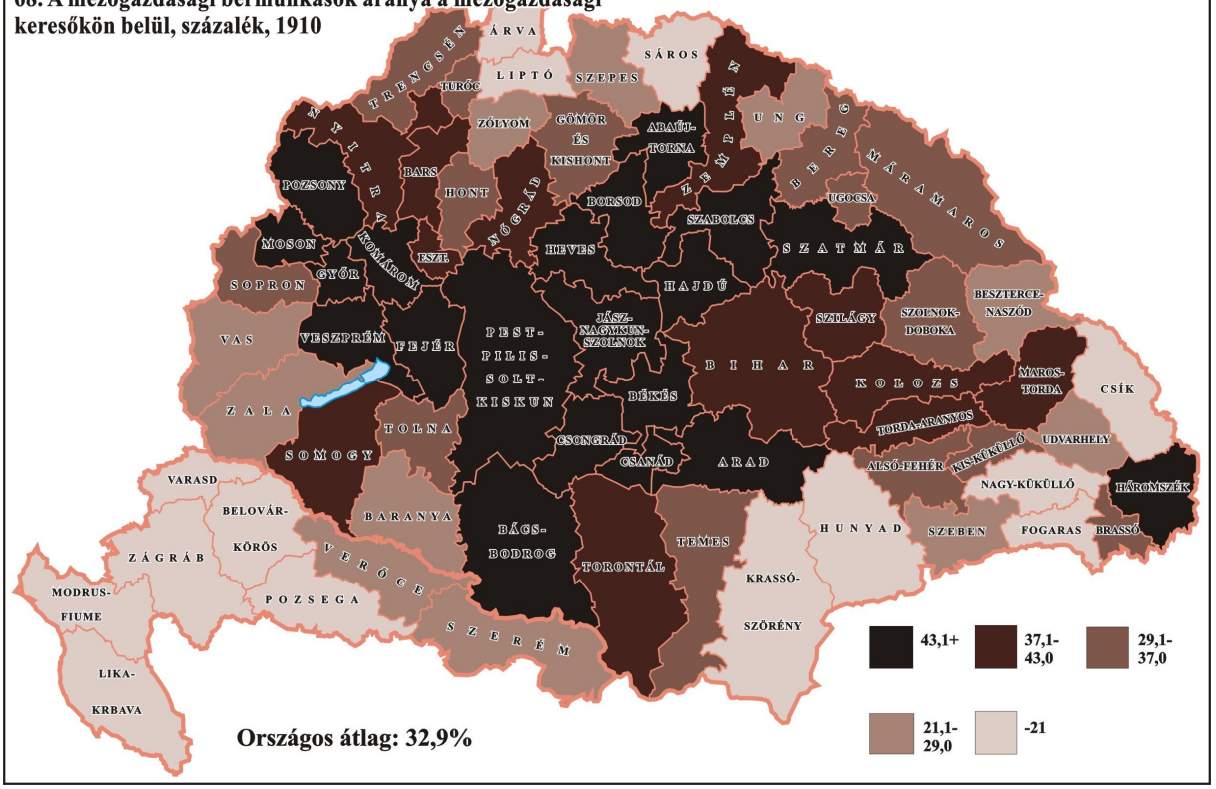

65. Az önállóak és segítő családtagok együttes aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, százalék, 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
90+
75-89
50-74
-49
Országos átlag: 67%

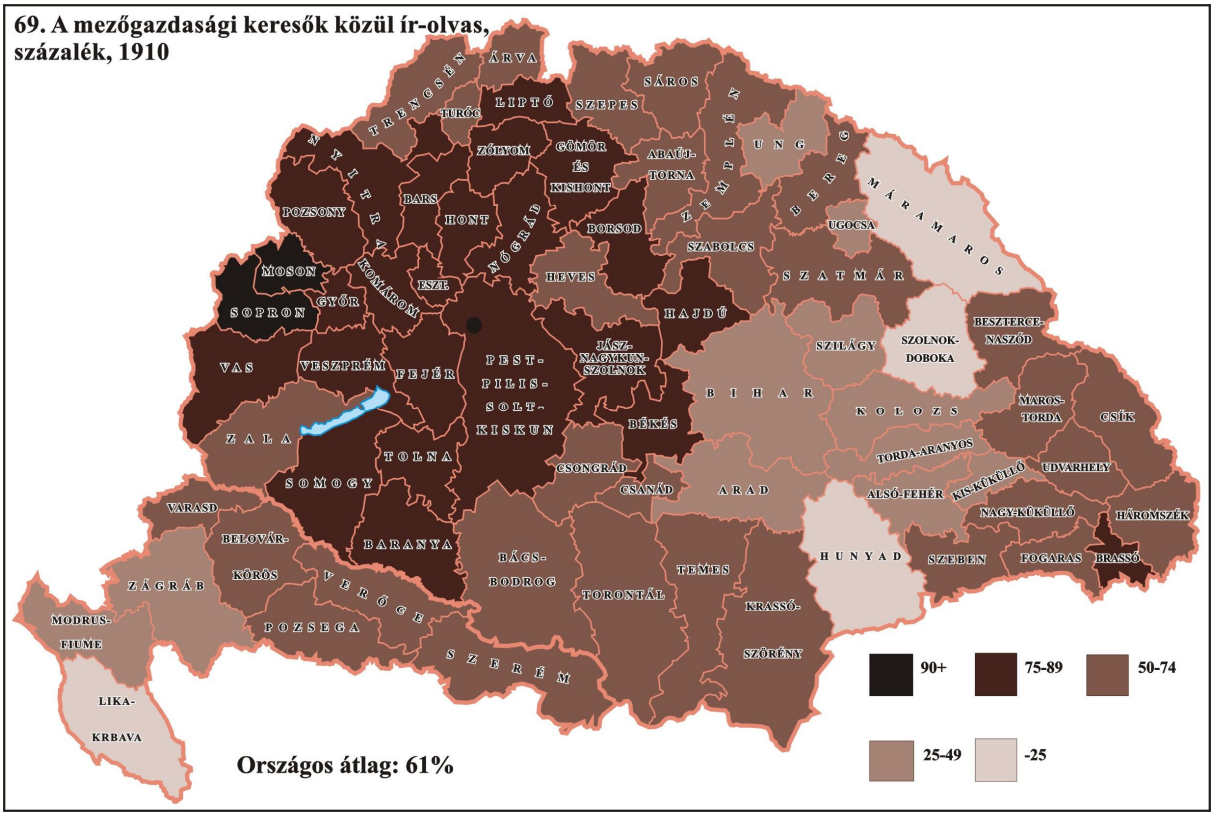

66. A mezőgazdasági cselédek aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, százalékban, 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
ZEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
17,0+
12-16,99
8,50-11,99
-8,49
Országos átlag: 9,9%

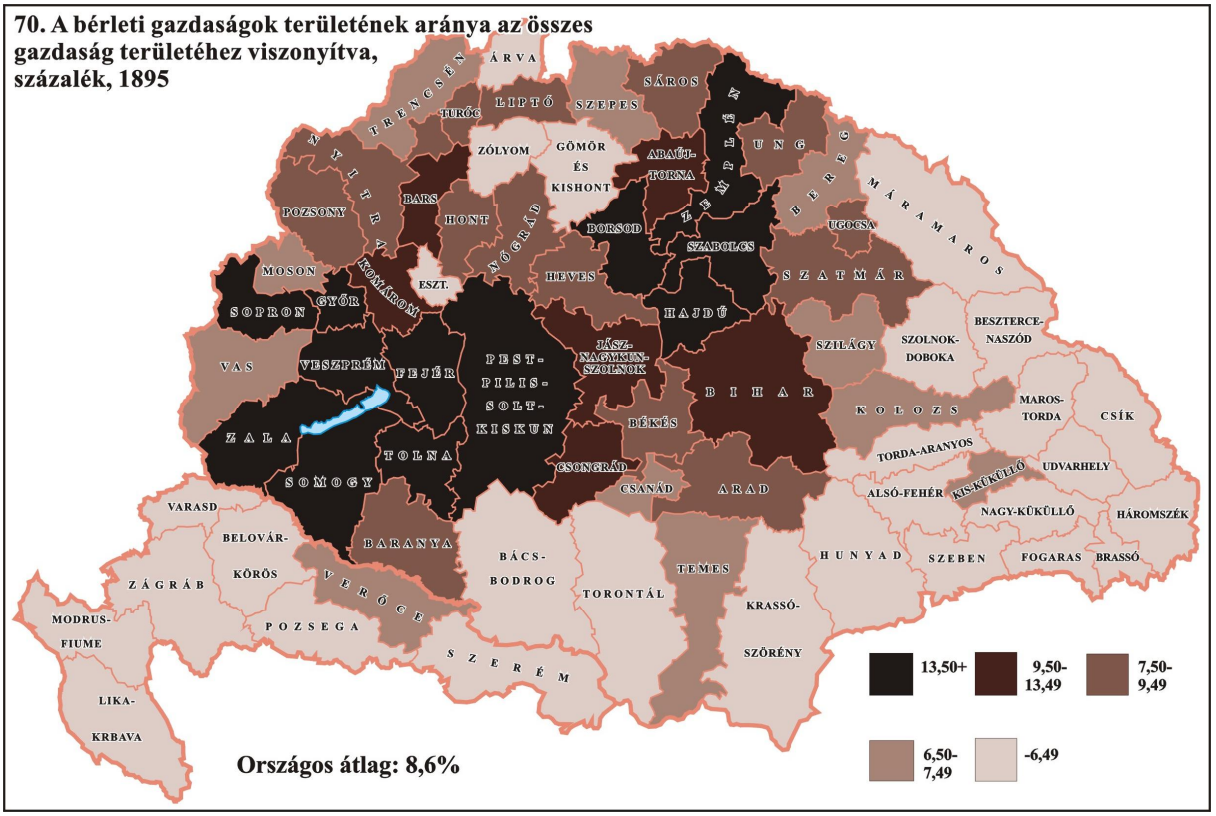
67. A napszámosok aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, százalék, 1910

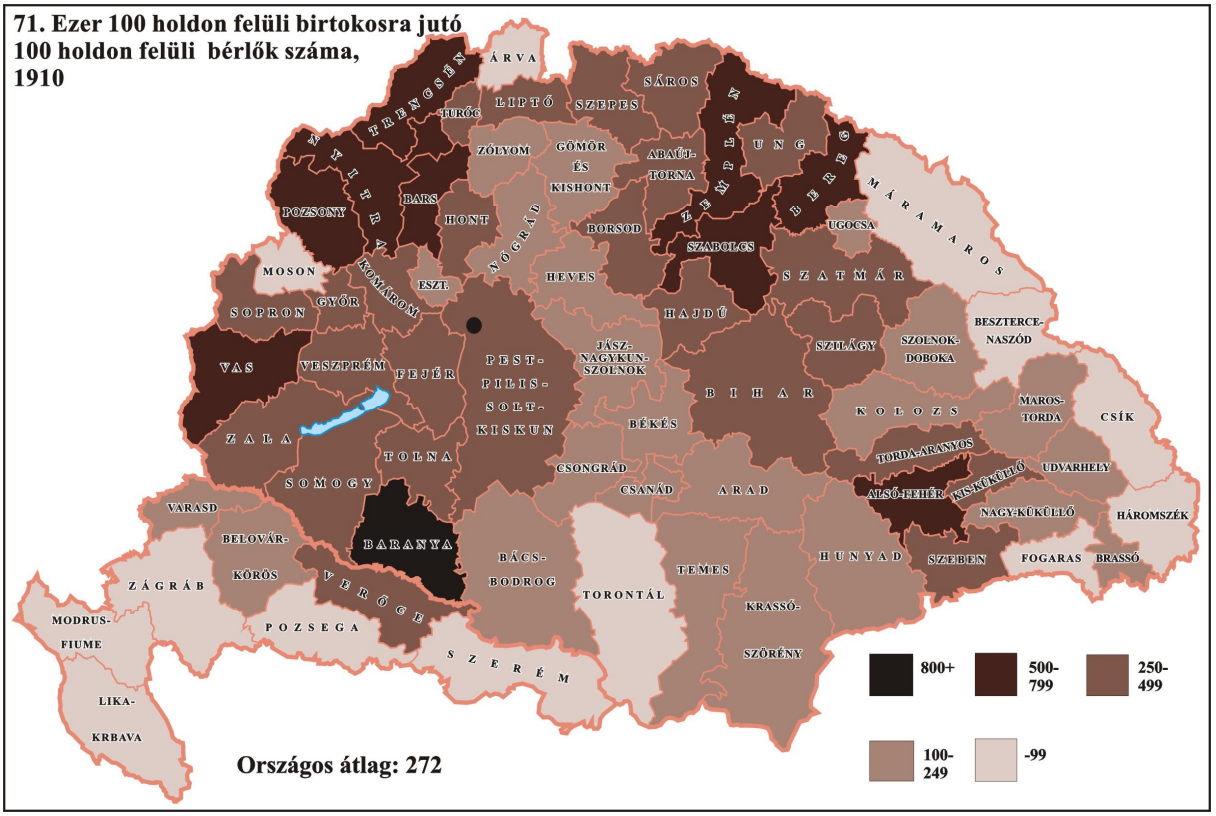
68. A mezőgazdasági bérmunkások aránya a mezőgazdasági keresőkön belül, százalék, 1910

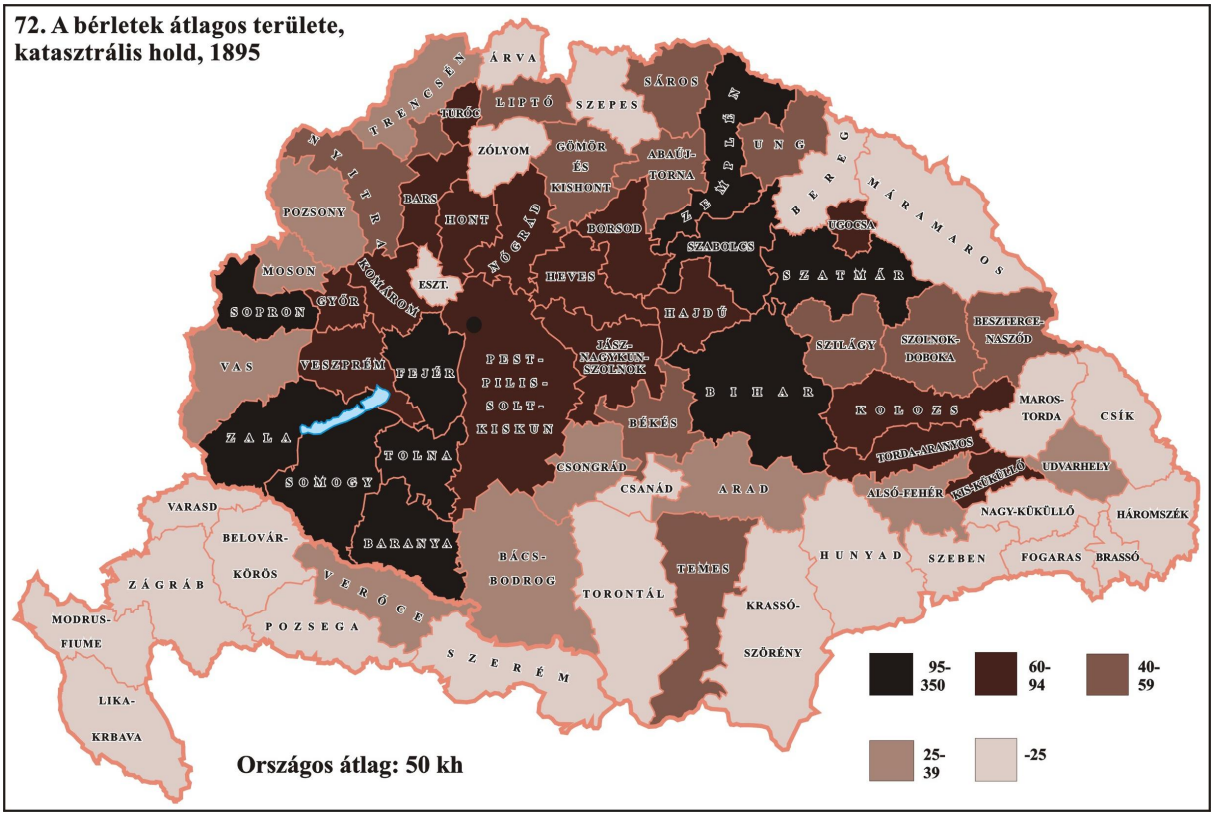

69. A mezőgazdasági keresők közül ír-olvas, százalék, 1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BERETT
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UNG
UGOCSA
POZSONY
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
90+
75-89
50-74
25-49
-25
Országos átlag: 61%

70. A bérleti gazdaságok területének aránya az összes gazdaság területéhez viszonyítva, százalék, 1895
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BERETT
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UNG
UGOCSA
POZSONY
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TEMES
TORONTÁL
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
KRASSÓ-SZÖRÉNY
LIKA-KRBAVA
13,50+
9,50-13,49
7,50-9,49
6,50-7,49
-6,49
Országos átlag: 8,6%

71. Ezer 100 holdon felüli birtokosra jutó 100 holdon felüli bérlők száma, 1910

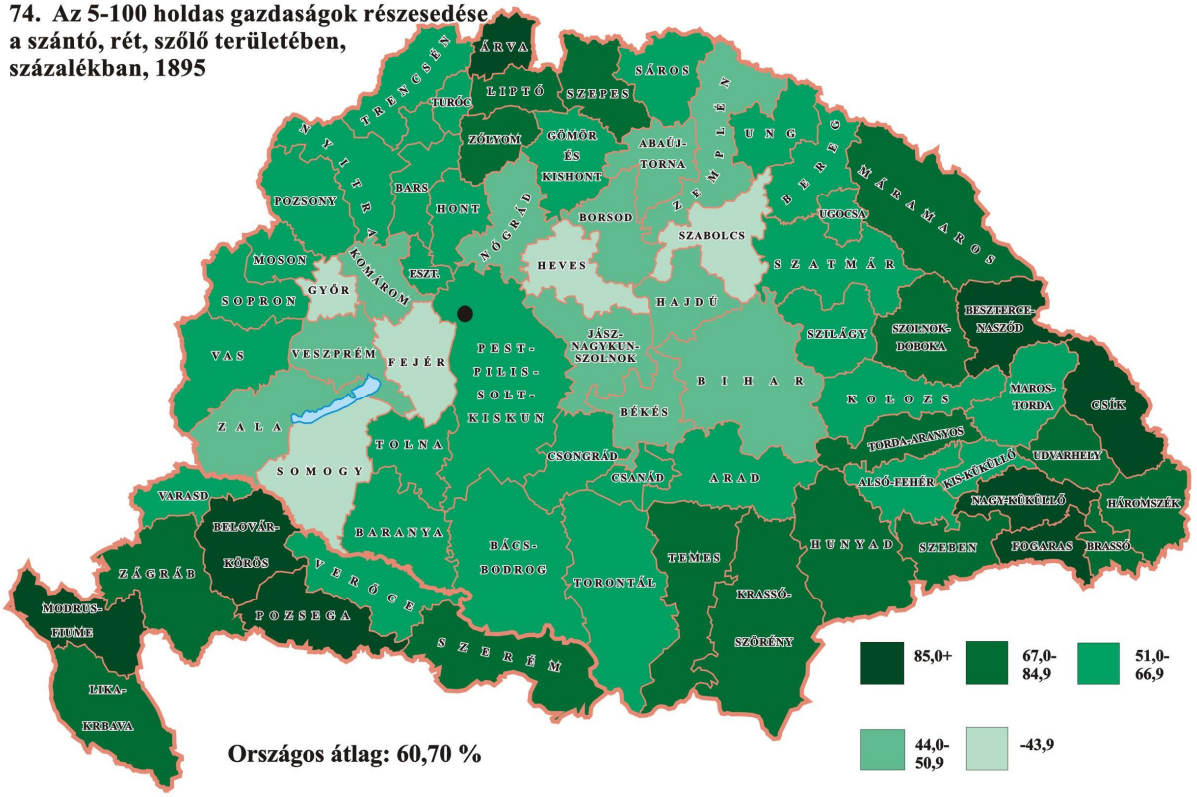
72. A bérletek átlagos területe, katasztrális hold, 1895

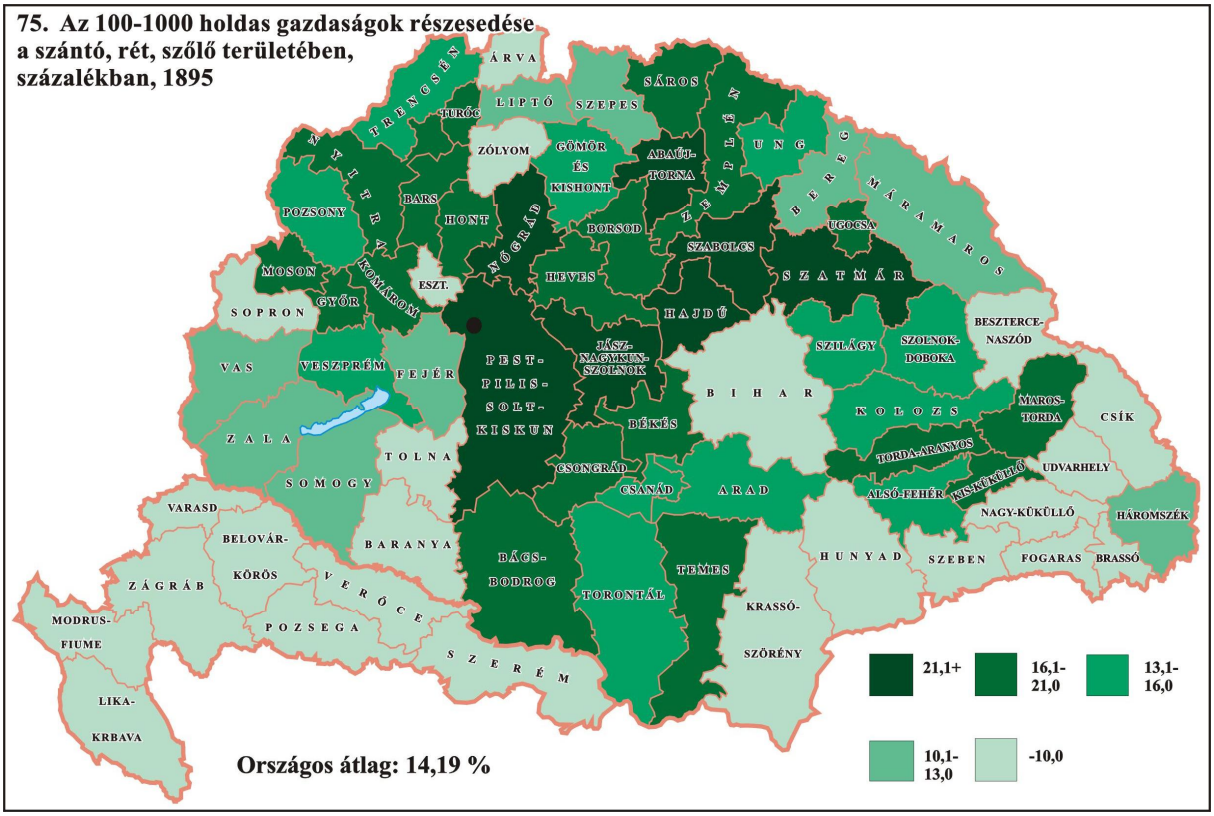

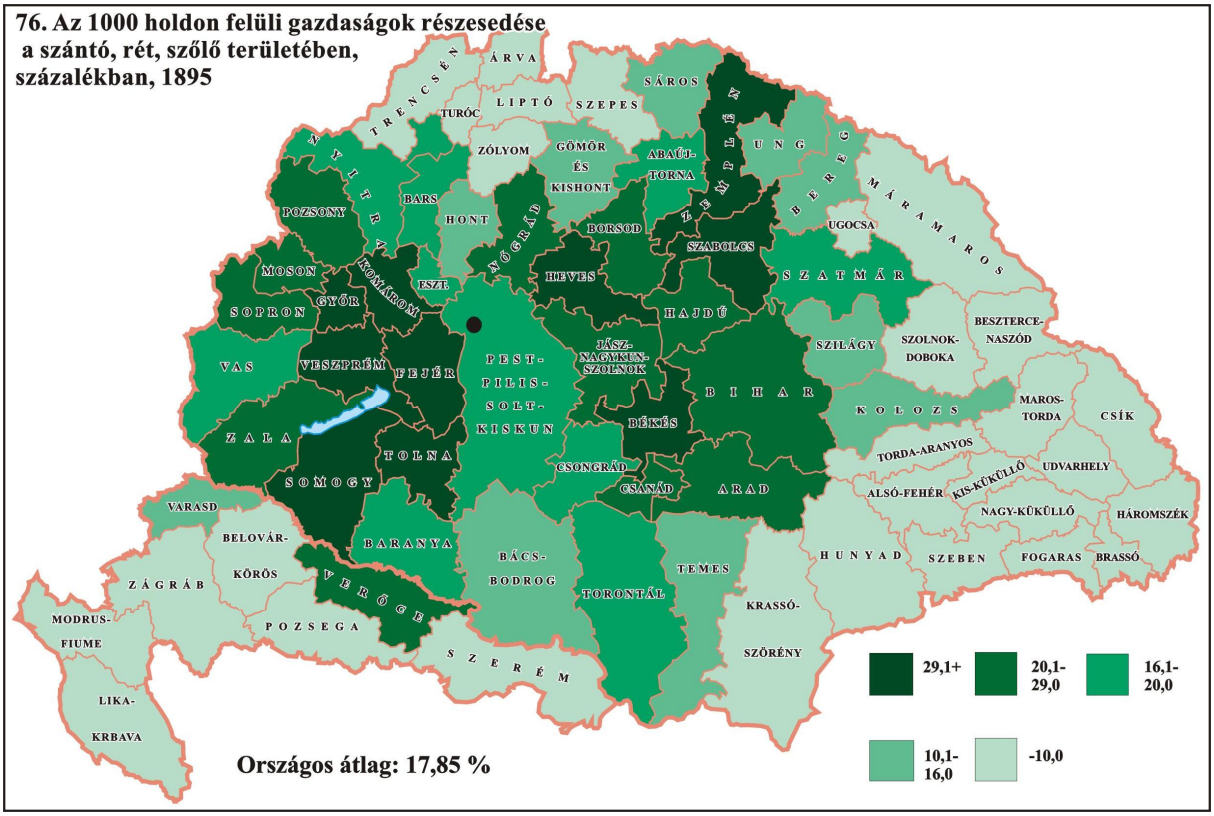
73. Az 5 katasztrális holdnál kisebb gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalékban, 1895

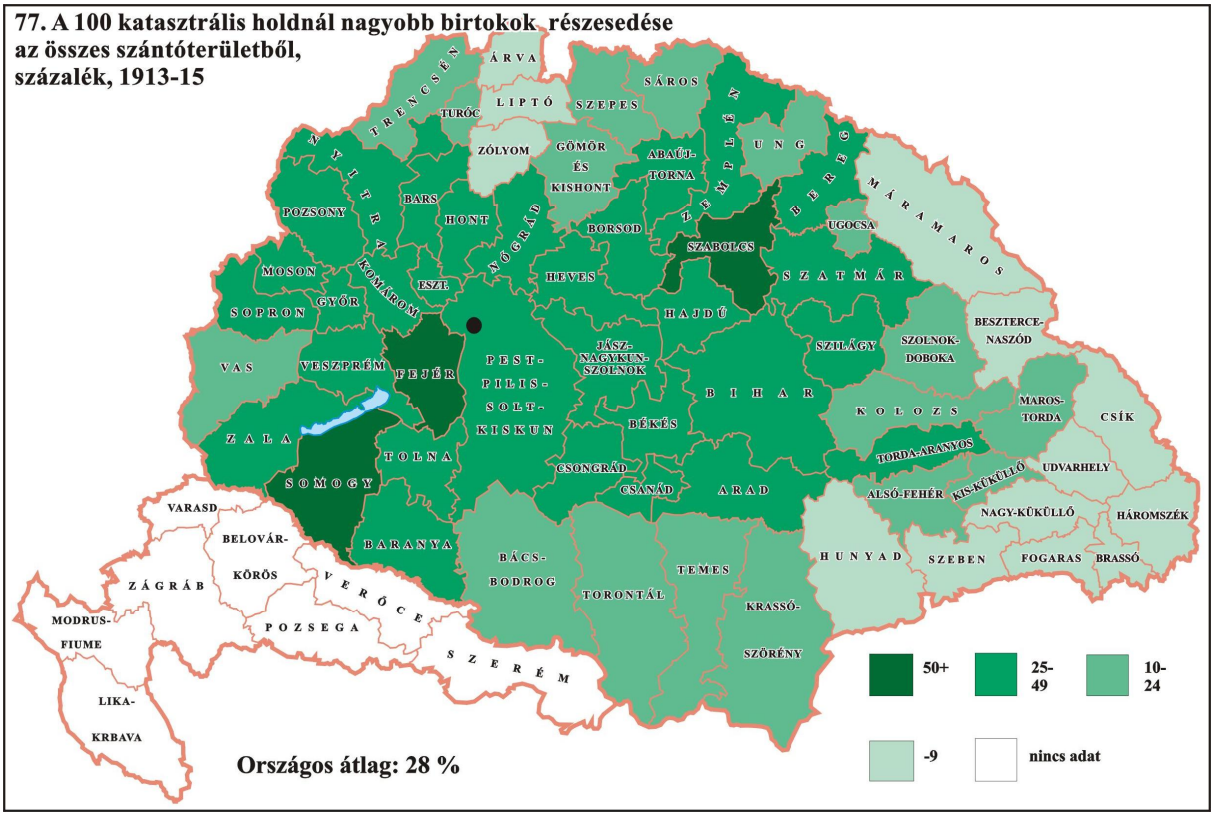
74. Az 5-100 holdas gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalékban, 1895

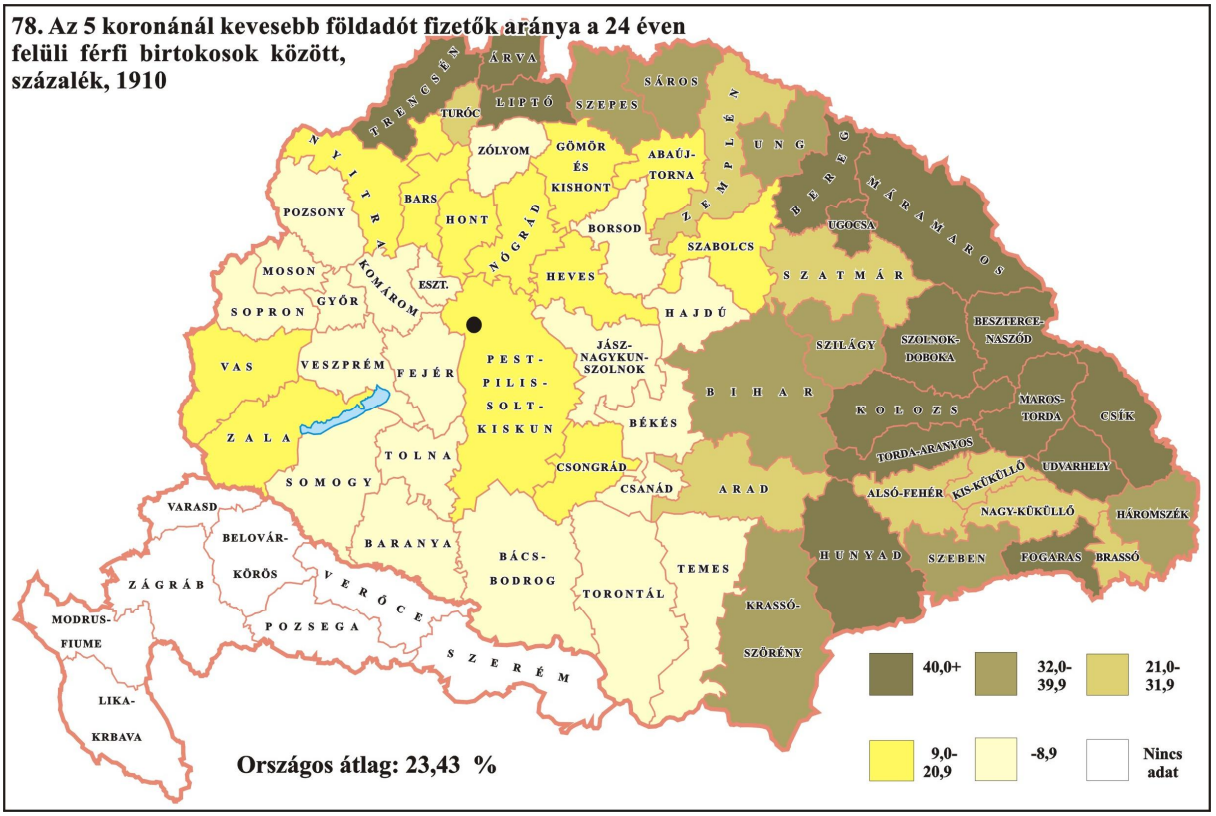

75. Az 100-1000 holdas gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalékban, 1895
ÁRVA
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
POZSONY
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZABOLCS
UGOCSA
SZATMÁR
MOSON
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
UDVARHELY
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 14,19 %
21,1+
16,1-21,0
13,1-16,0
10,1-13,0
-10,0

76. Az 1000 holdon felüli gazdaságok részesedése a szántó, rét, szőlő területében, százalékban, 1895
ÁRVA
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
POZSONY
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZABOLCS
UGOCSA
SZATMÁR
MOSON
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
UDVARHELY
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 17,85 %
29,1+
20,1-29,0
16,1-20,0
10,1-16,0
-10,0

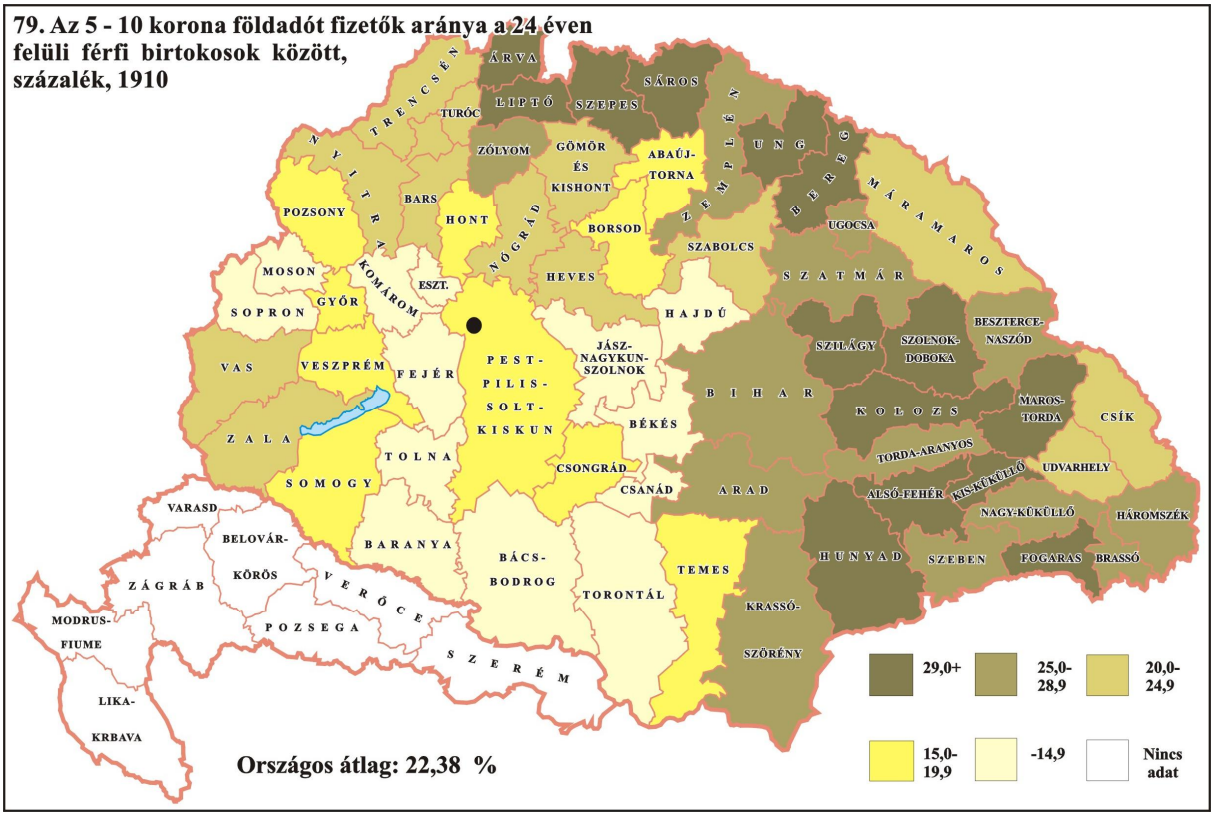
77. A 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokok részesedése az összes szántóterületből, százalék, 1913-15

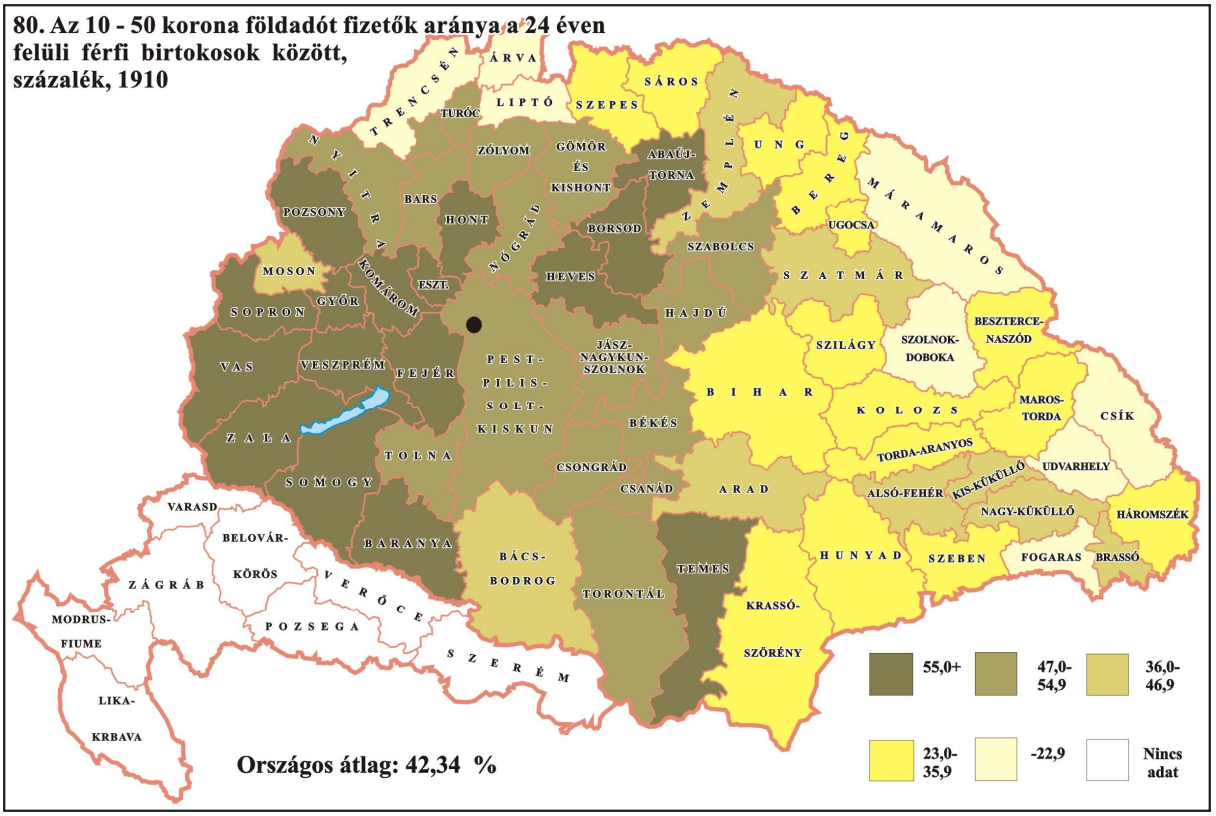
78. Az 5 koronánál kevesebb földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfi birtokosok között, százalék, 1910

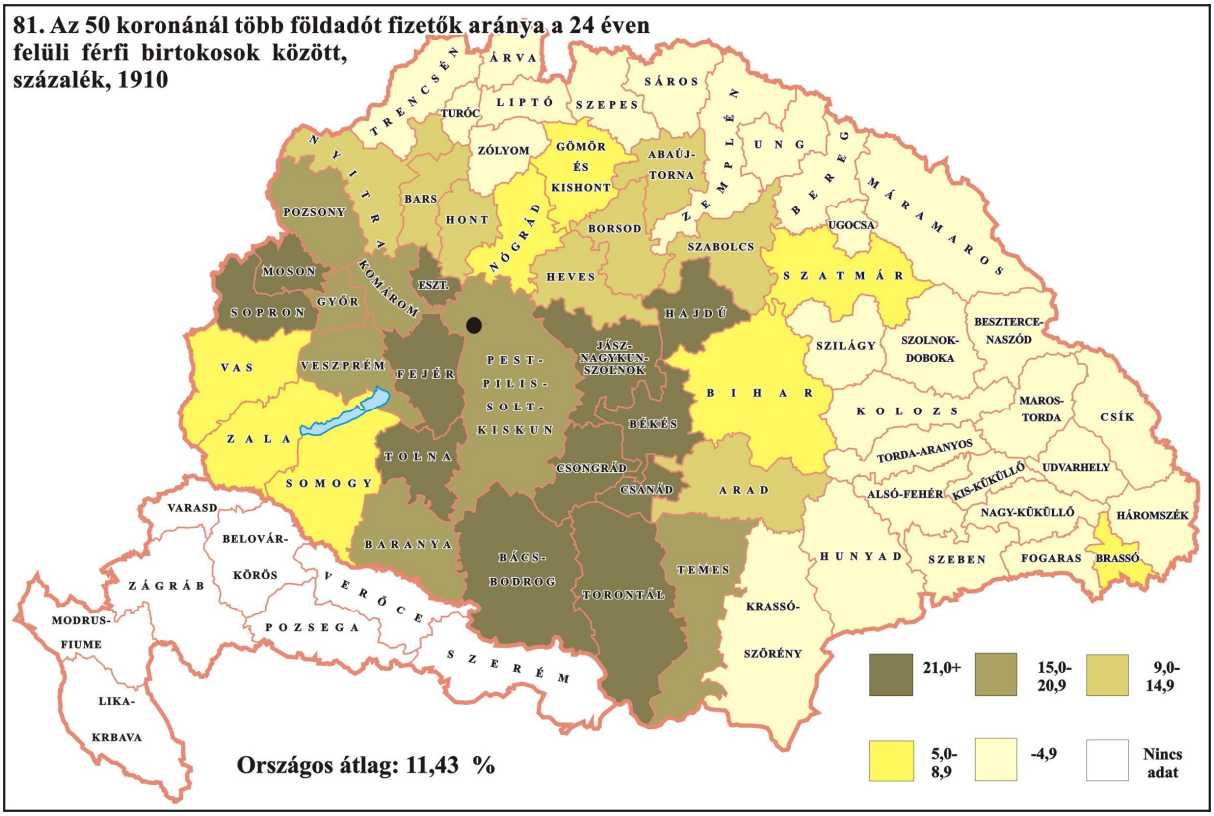

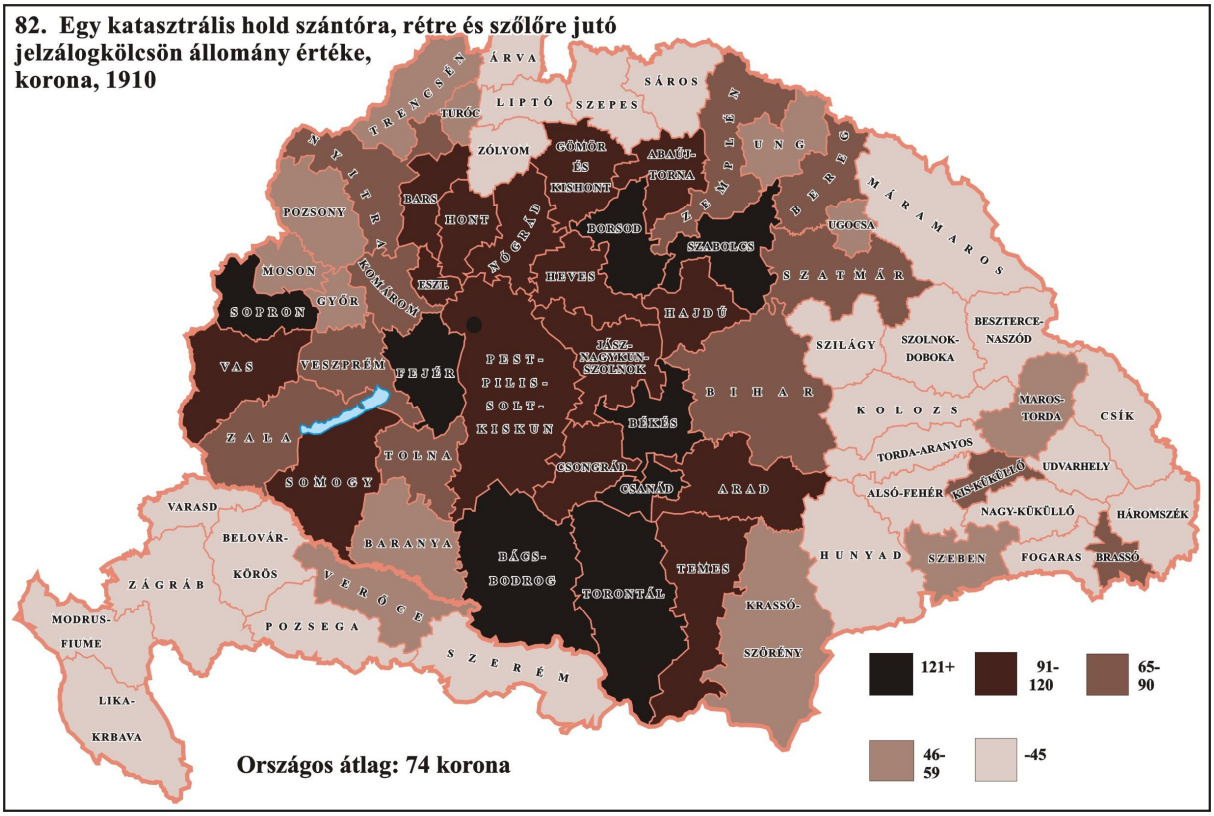
79. Az 5 - 10 korona földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfi birtokosok között, százalék, 1910

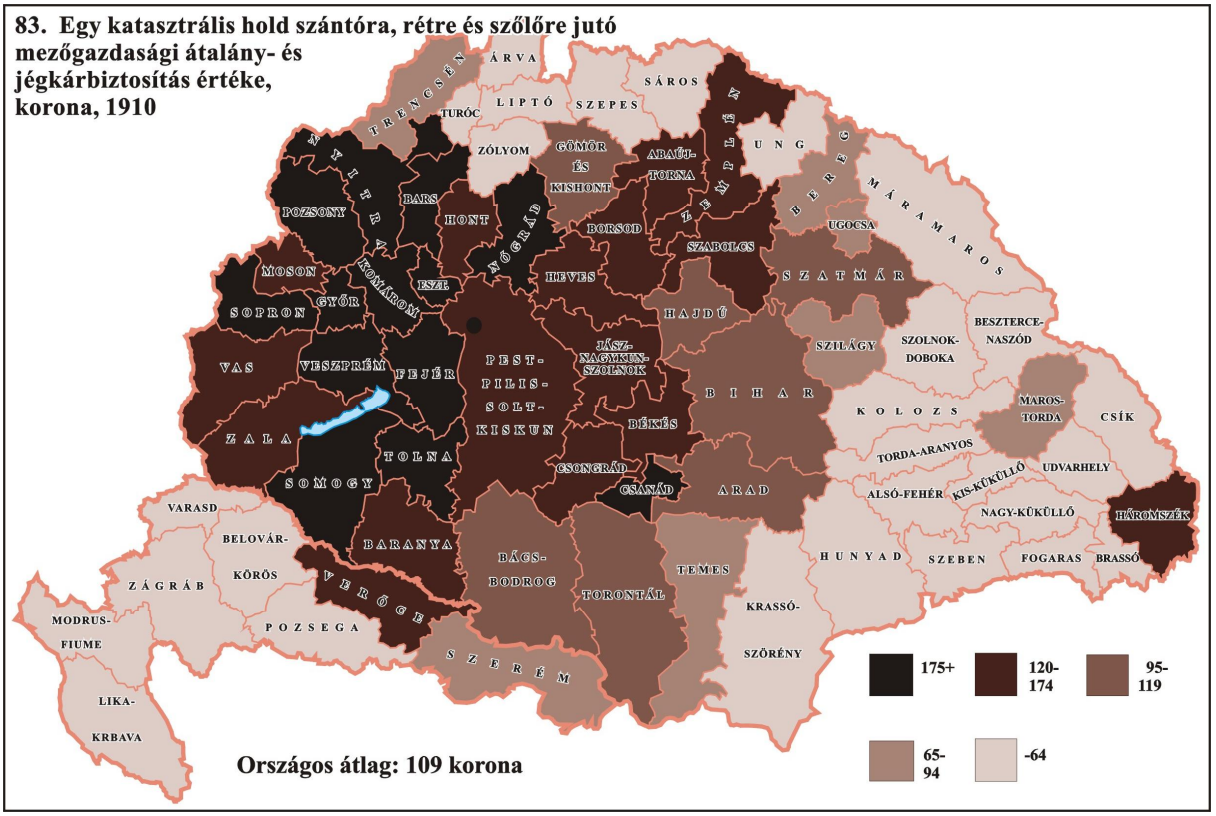
80. Az 10 - 50 korona földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfi birtokosok között, százalék, 1910

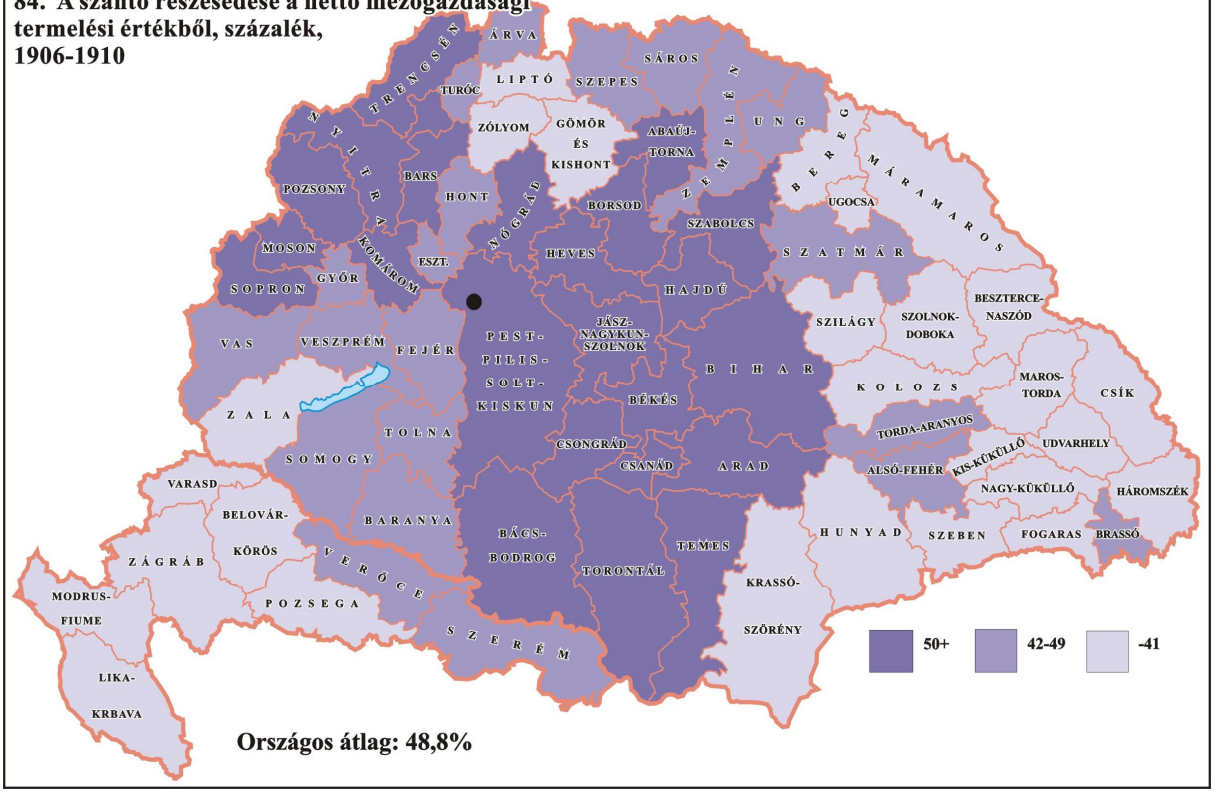

81. Az 50 koronánál több földadót fizetők aránya a 24 éven felüli férfi birtokosok között, százalék, 1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 11,43 %
21,0+
15,0-20,9
9,0-14,9
5,0-8,9
-4,9
Nincs adat

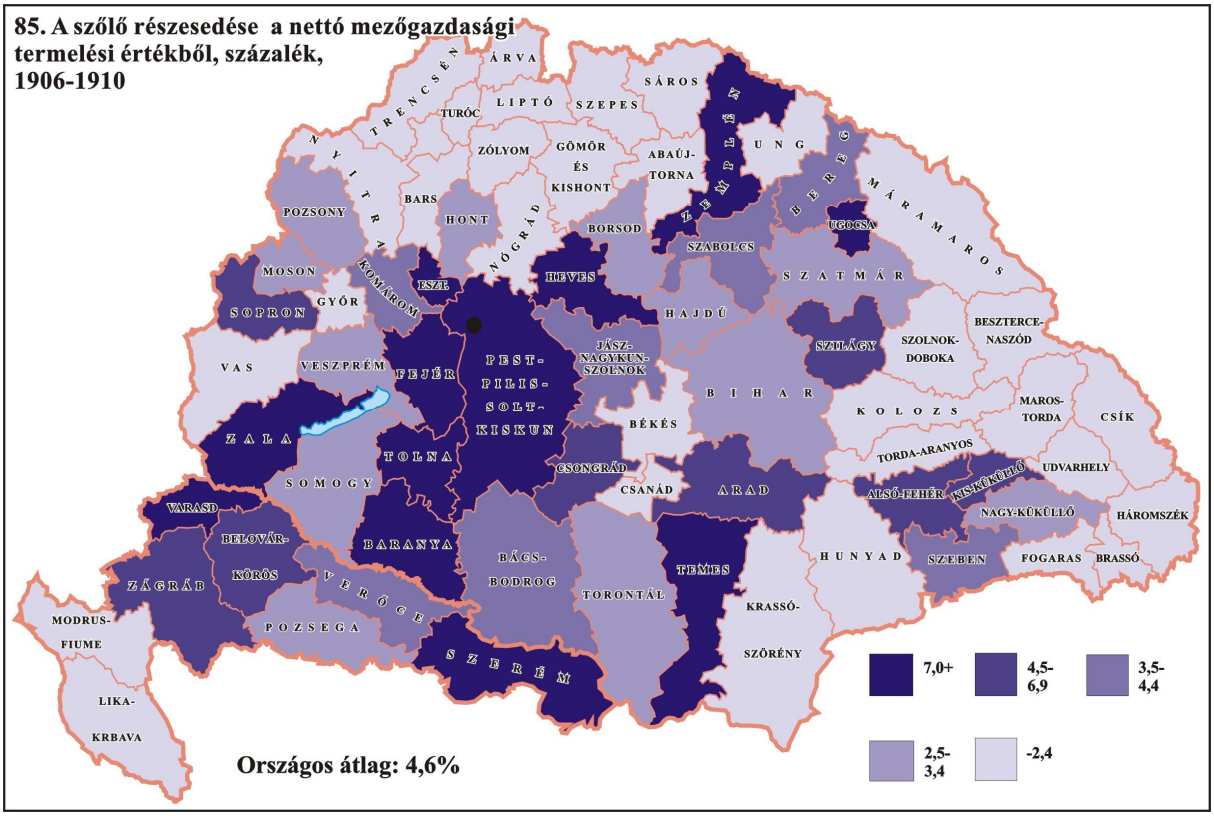

82. Egy katasztrális hold szántóra, rétre és szőlőre jutó jelzálogkölcsön állomány értéke, korona, 1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 74 korona
121+
91-120
65-90
46-59
-45

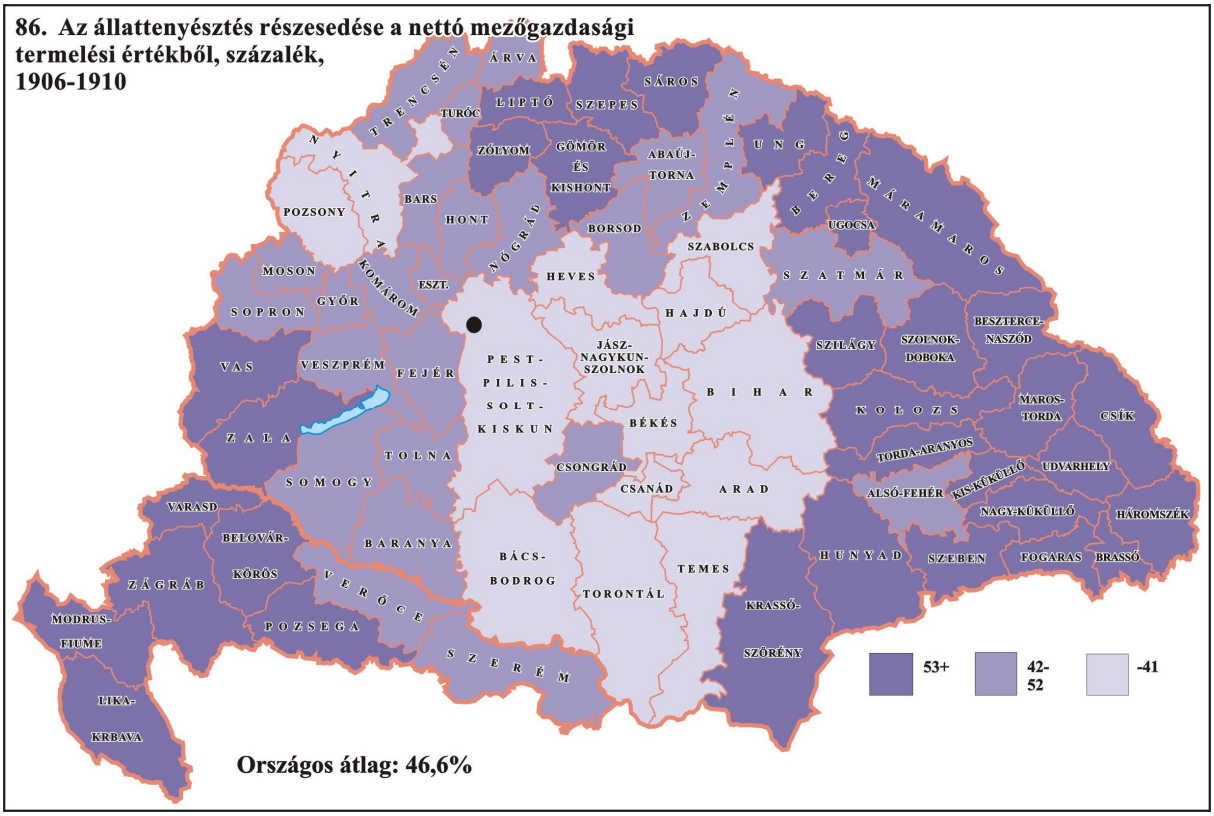
83. Egy katasztrális hold szántóra, rétre és szőlőre jutó mezőgazdasági átalány- és jégkárbiztosítás értéke, korona, 1910

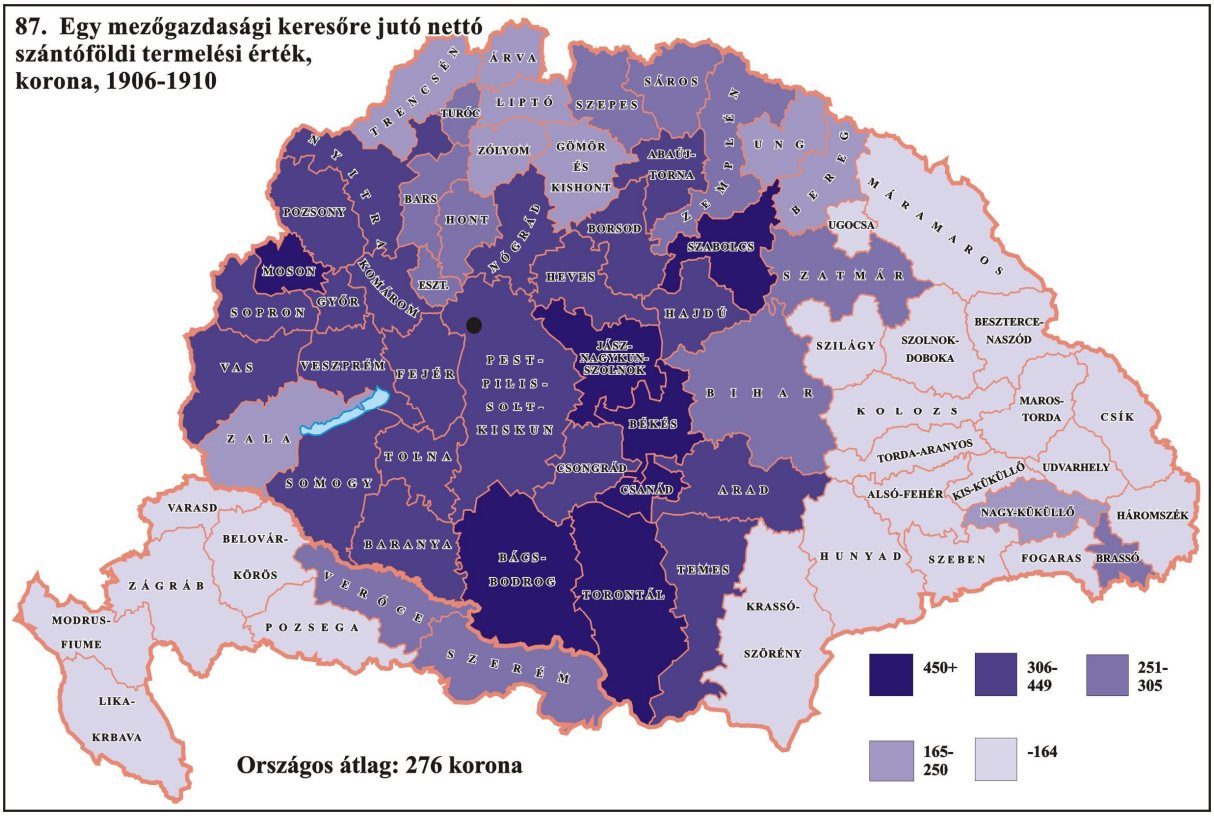

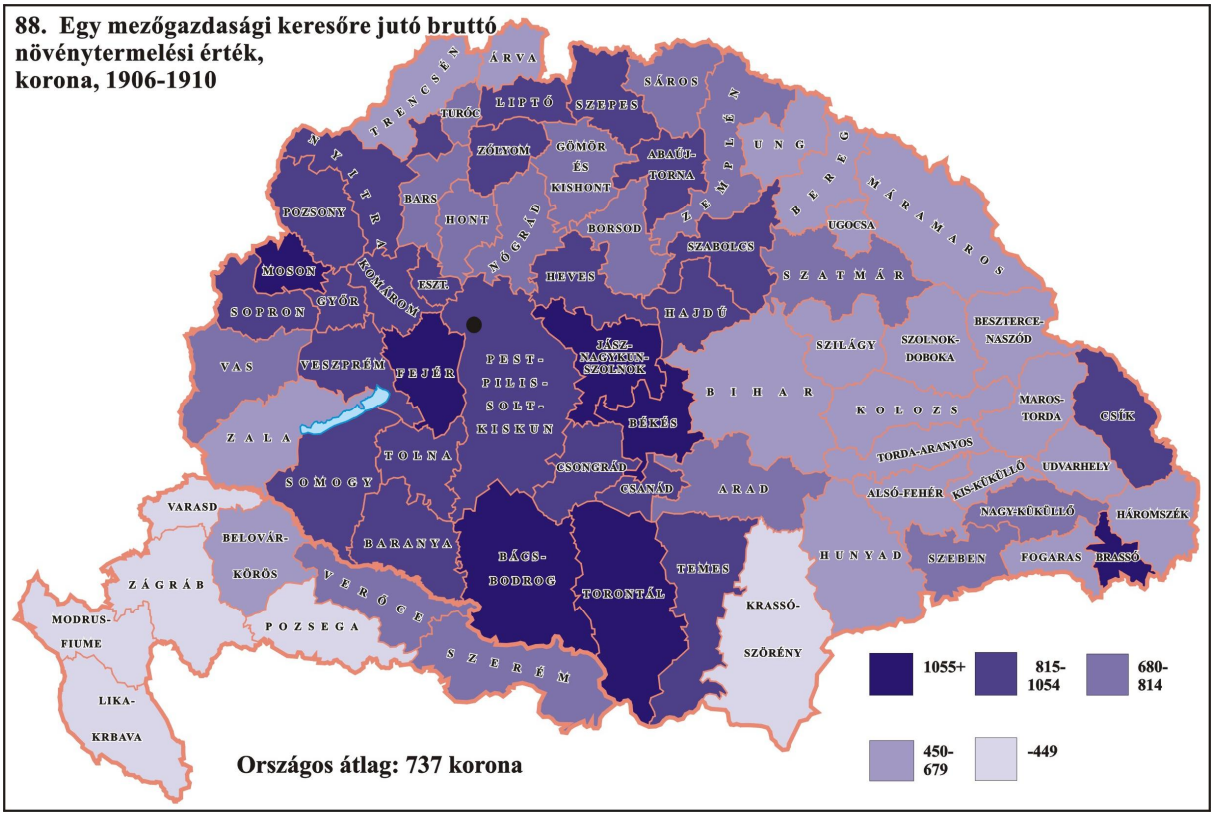
84. A szántó részesedése a nettó mezőgazdasági termelési értékből, százalék, 1906-1910

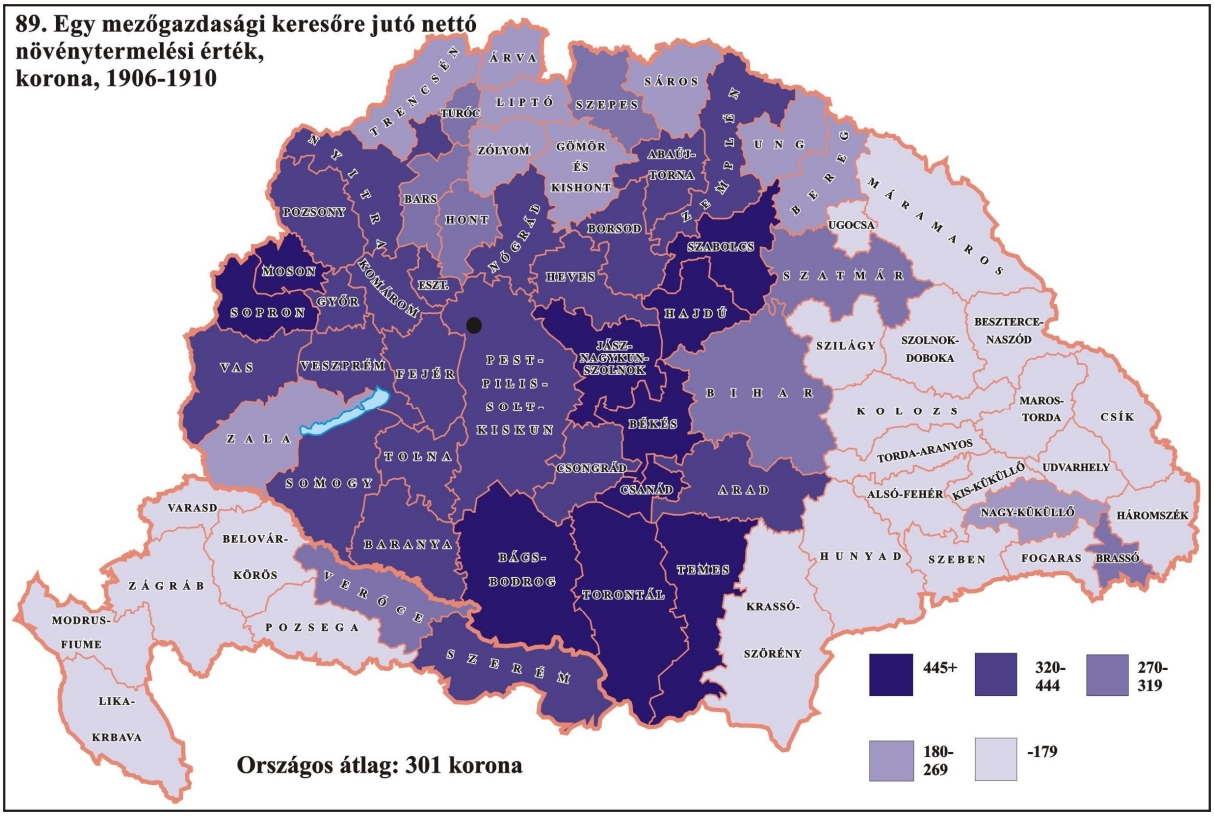

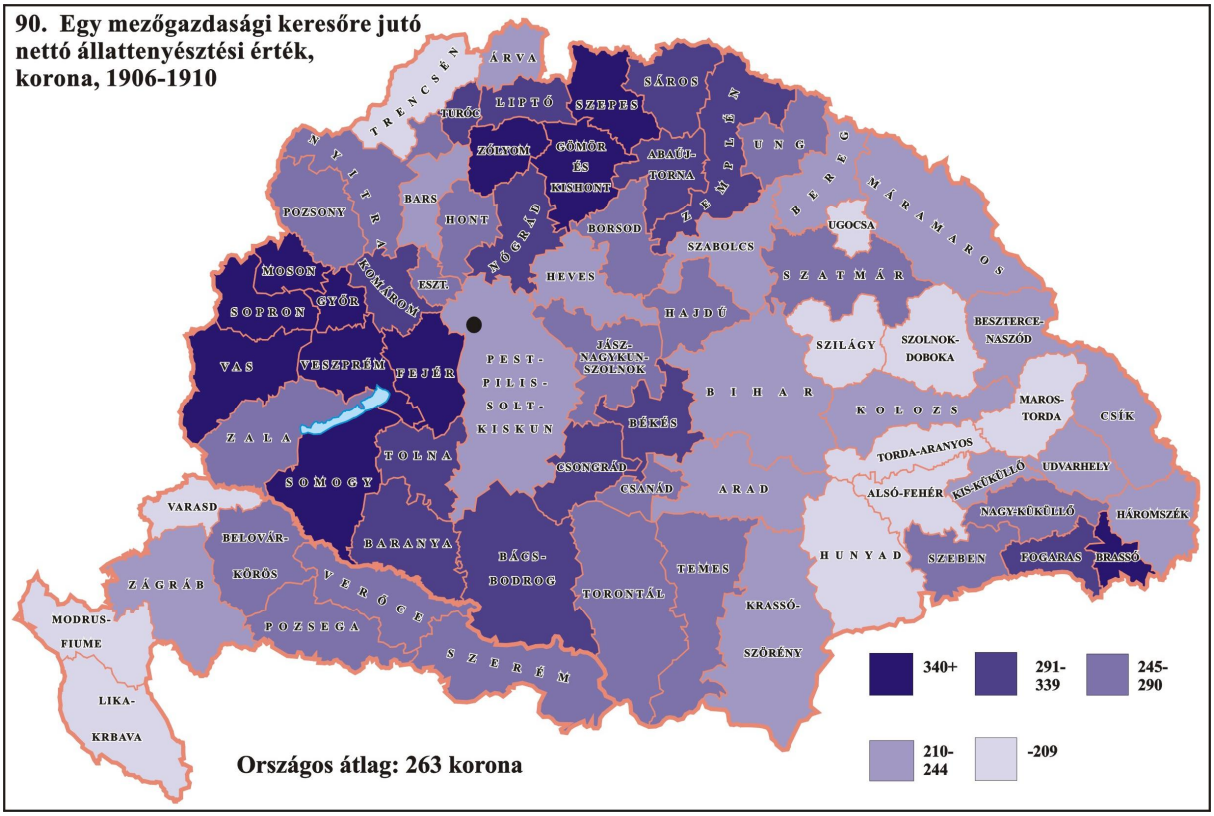

85. A szőlő részesedése a nettó mezőgazdasági termelési értékből, százalék, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZEMPLÉN
UNG
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZTE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZOLNOK-DOBOKA
SZILÁGY
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
7,0+
4,5-6,9
3,5-4,4
2,5-3,4
-2,4
Országos átlag: 4,6%

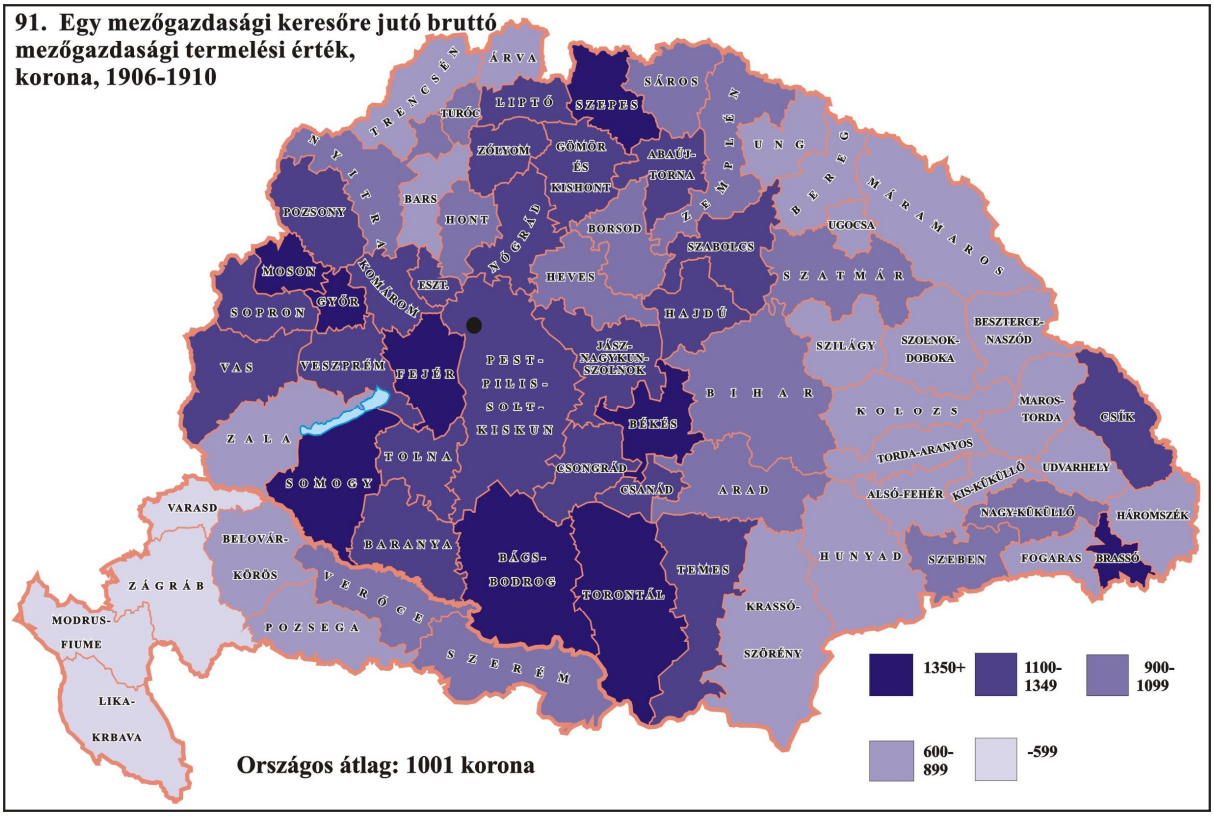

86. Az állattenyésztés részesedése a nettó mezőgazdasági termelési értékből, százalék, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZEMPLÉN
UNG
NYITRA
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZTE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZOLNOK-DOBOKA
SZILÁGY
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
53+
42-52
-41
Országos átlag: 46,6%

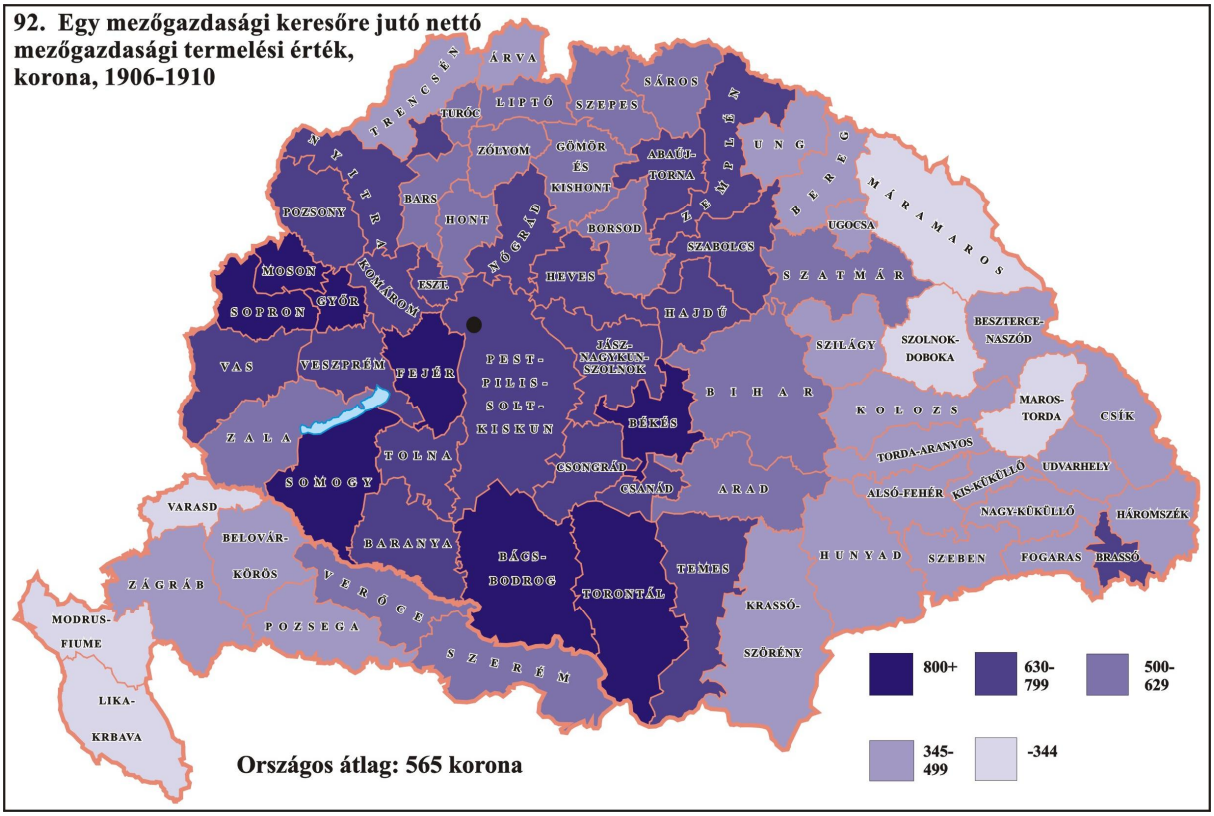

87. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó szántóföldi termelési érték, korona, 1906-1910
TRENCSÉN
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
NAGYMARÓS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZT.
HEVES
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TORONTÁL
VERÓCE
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 276 korona
450+
306-449
251-305
165-250
-164

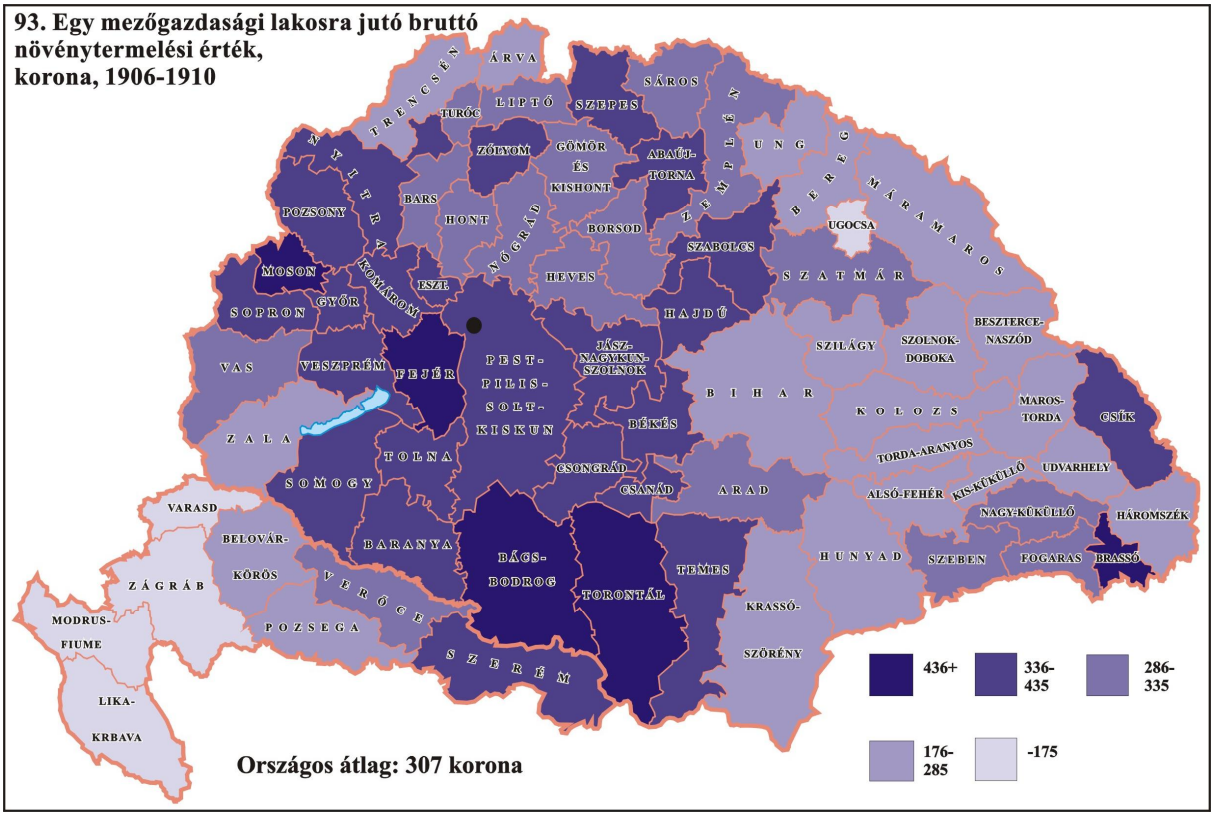

88. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
TRENCSÉN
ÁRVA
SÁROS
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
TEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
UGOCSA
NAGYMARÓS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZT.
HEVES
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
TORONTÁL
VERÓCE
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 737 korona
1055+
815-1054
680-814
450-679
-449

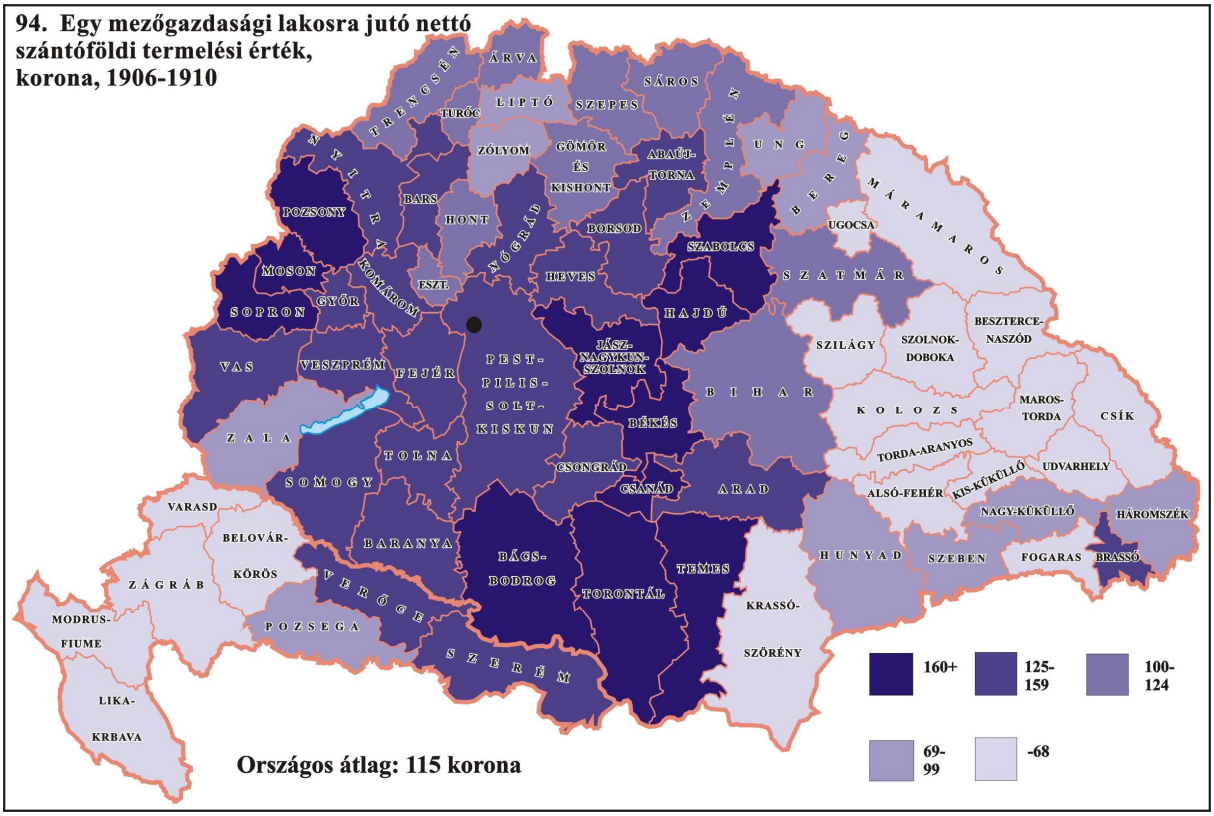

89. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BERETT
UNG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
UGOCSA
SZATMÁR
MOSON
ESZTERGOM
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HEVES
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
TOLNA
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
445+
320-444
270-319
180-269
-179
Országos átlag: 301 korona

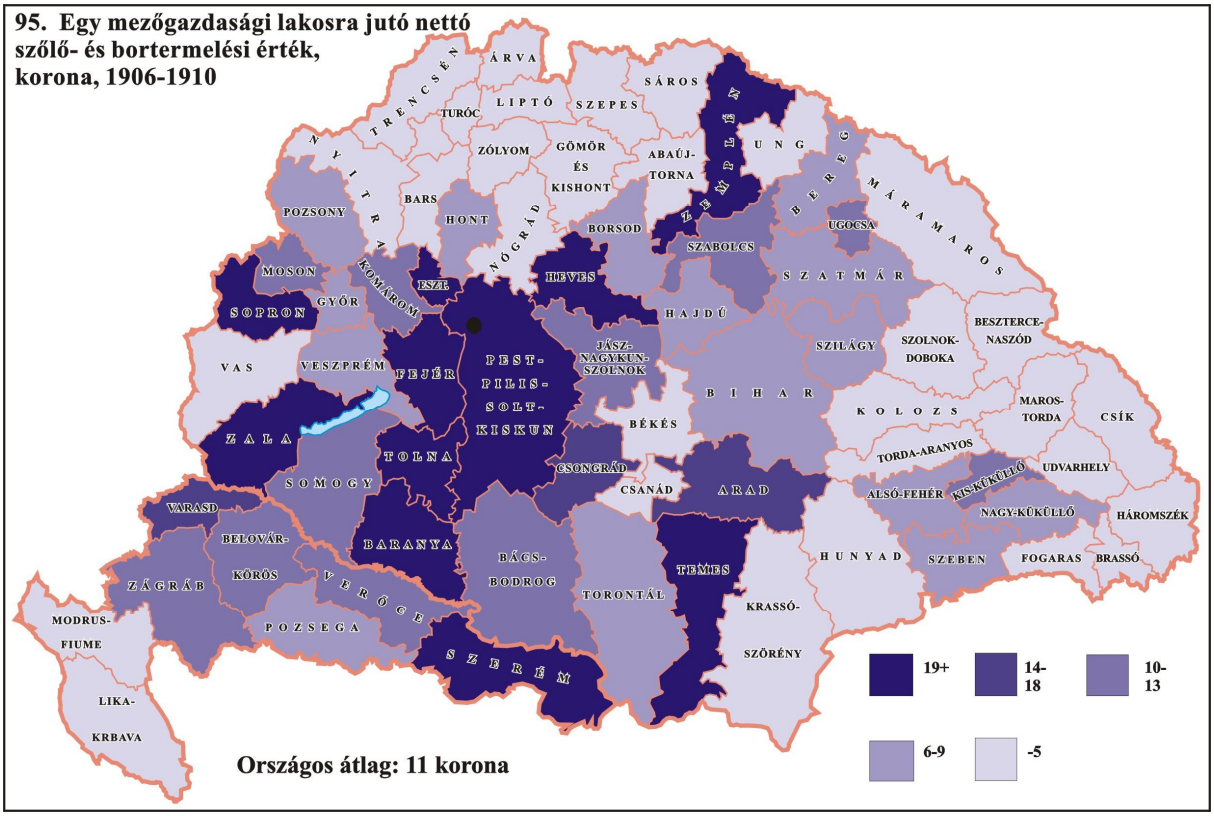

90. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó állattenyésztési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
TRENCSÉN
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BERETT
UNG
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
SZABOLCS
UGOCSA
SZATMÁR
MOSON
ESZTERGOM
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HEVES
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
TOLNA
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
340+
291-339
245-290
210-244
-209
Országos átlag: 263 korona

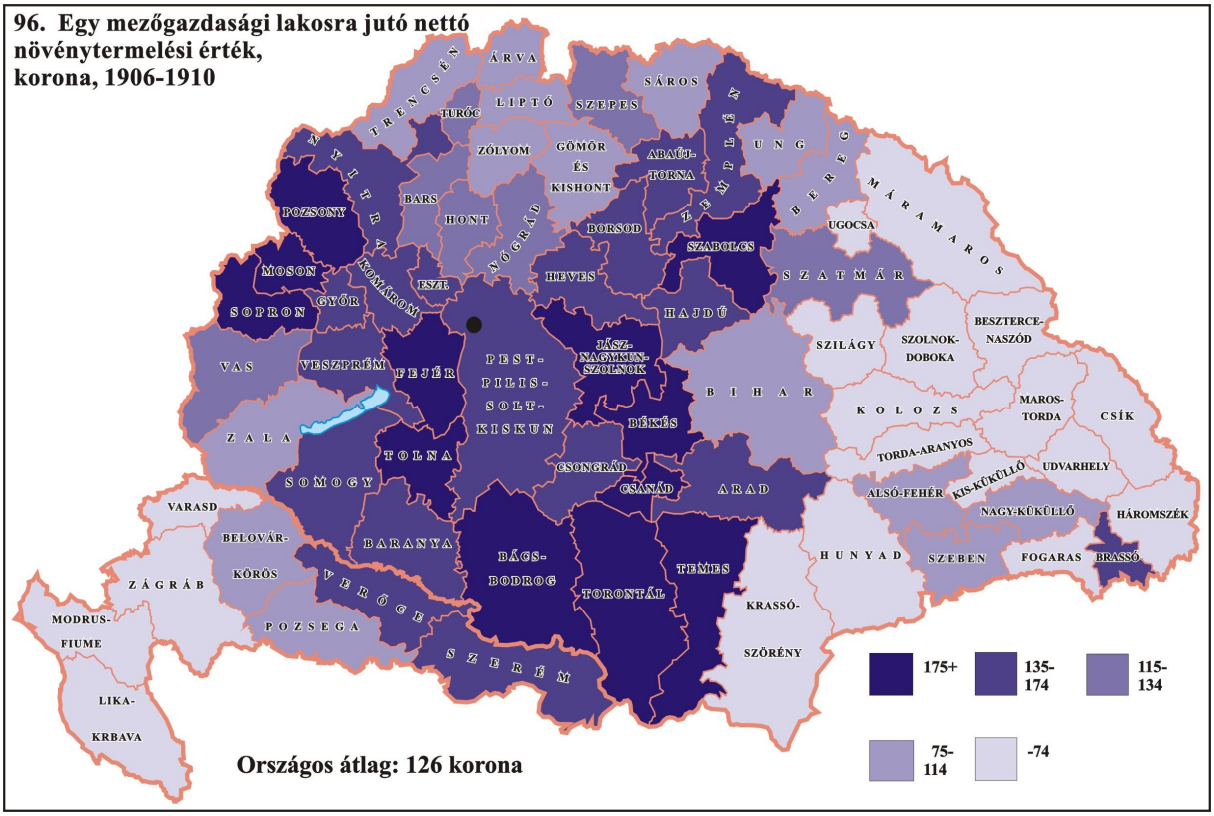

91. Egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZEMPLÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
1350+
1100-1349
900-1099
600-899
-599
Országos átlag: 1001 korona

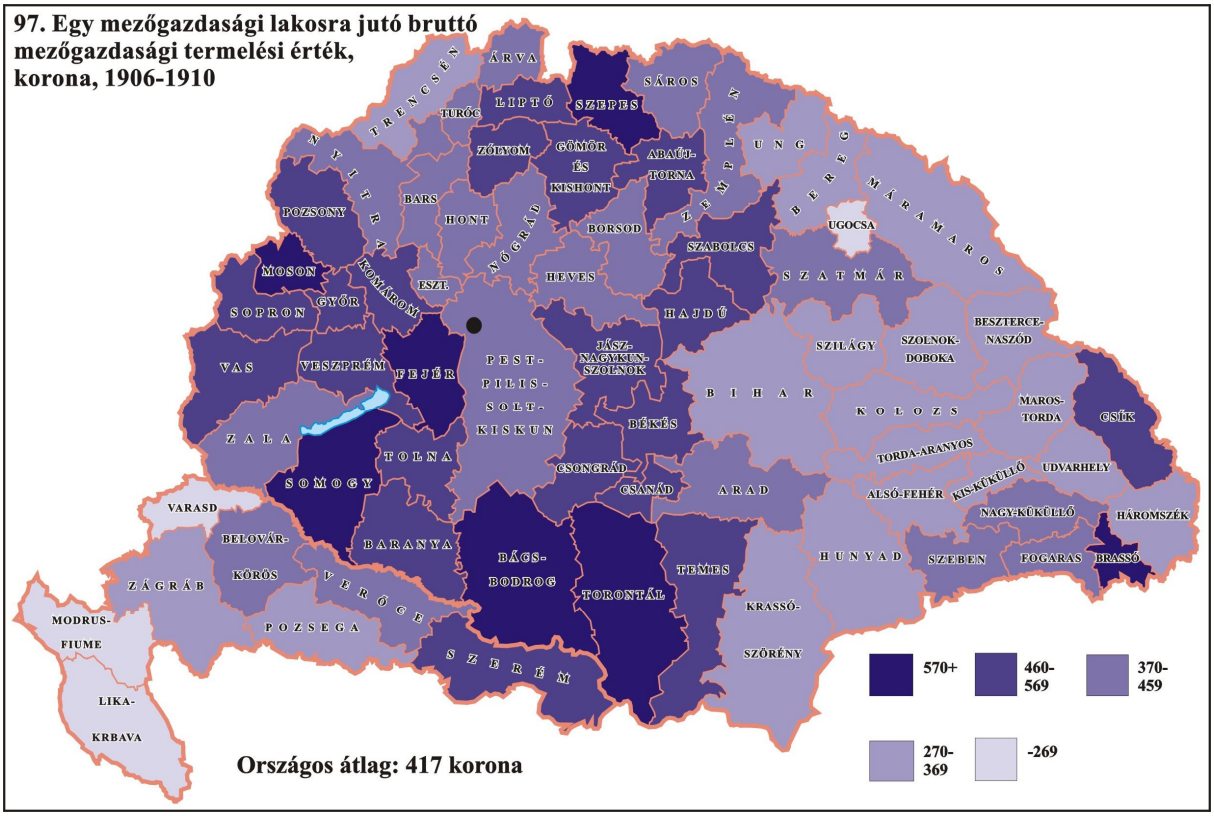

92. Egy mezőgazdasági keresőre jutó nettó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZEMPLÉN
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TOLNA
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
800+
630-799
500-629
345-499
-344
Országos átlag: 565 korona

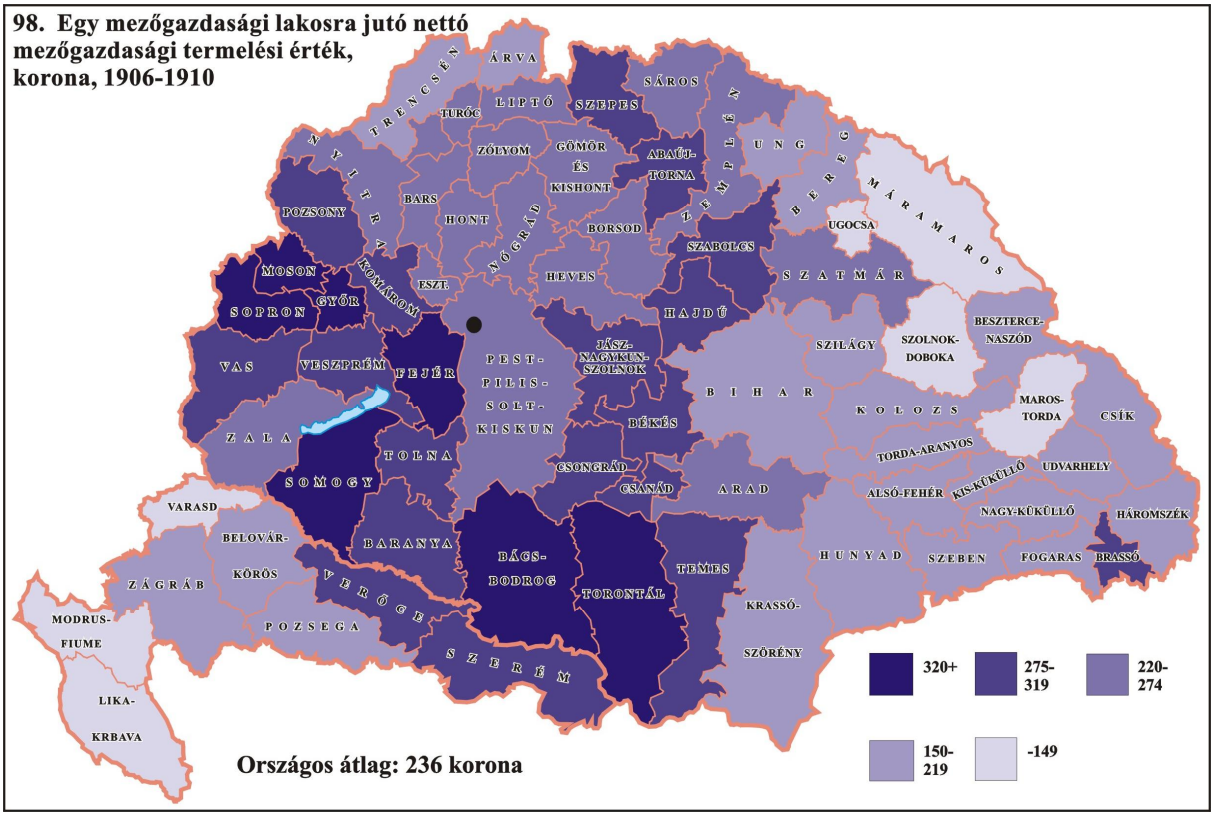

93. Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
TRENCSÉN
ÁRVA
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZTE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
TOLNA
CSONGRÁD
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
436+
336-435
286-335
176-285
-175
Országos átlag: 307 korona

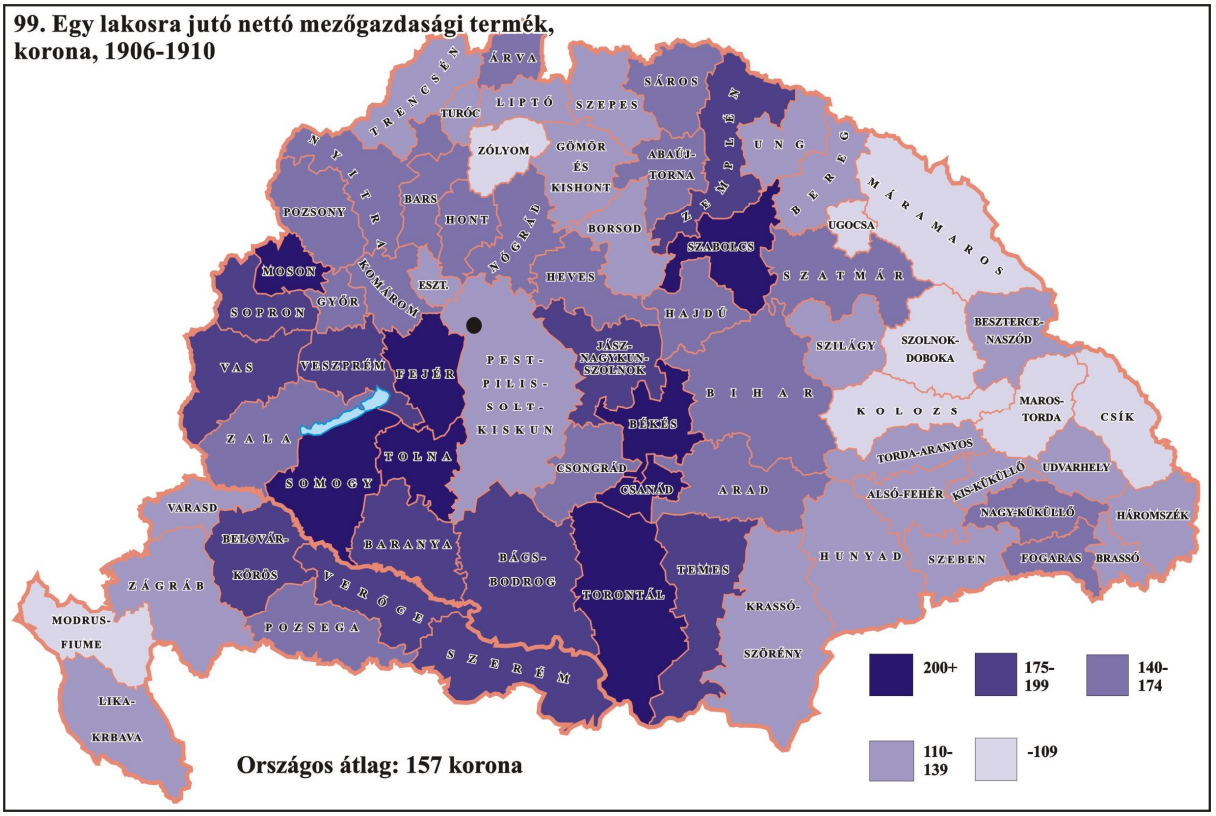

94. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó szántóföldi termelési érték, korona, 1906-1910
TRENCSÉN
ÁRVA
LIPTÓ
TURÓC
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZTE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
UDVARHELY
TOLNA
CSONGRÁD
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
160+
125-159
100-124
69-99
-68
Országos átlag: 115 korona

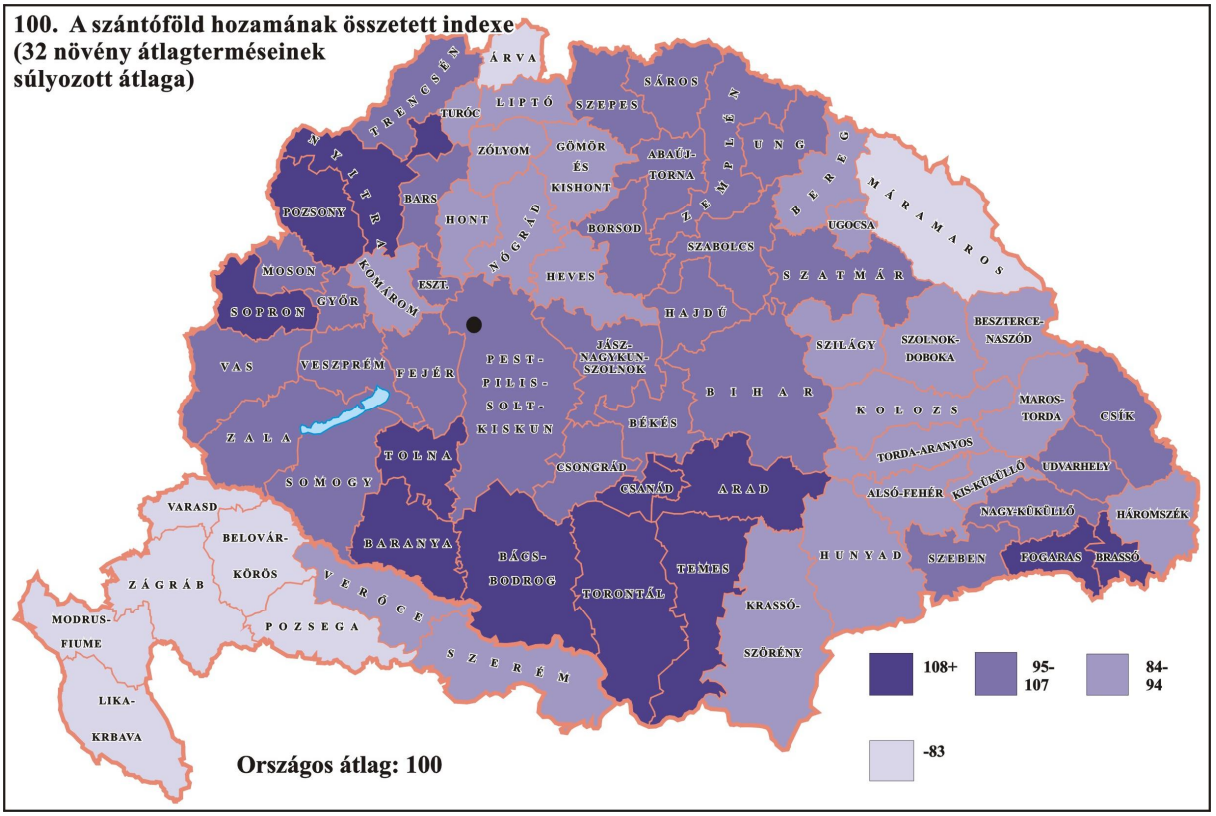

95. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó szőlő- és bortermelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 11 korona
19+
14-18
10-13
6-9
-5

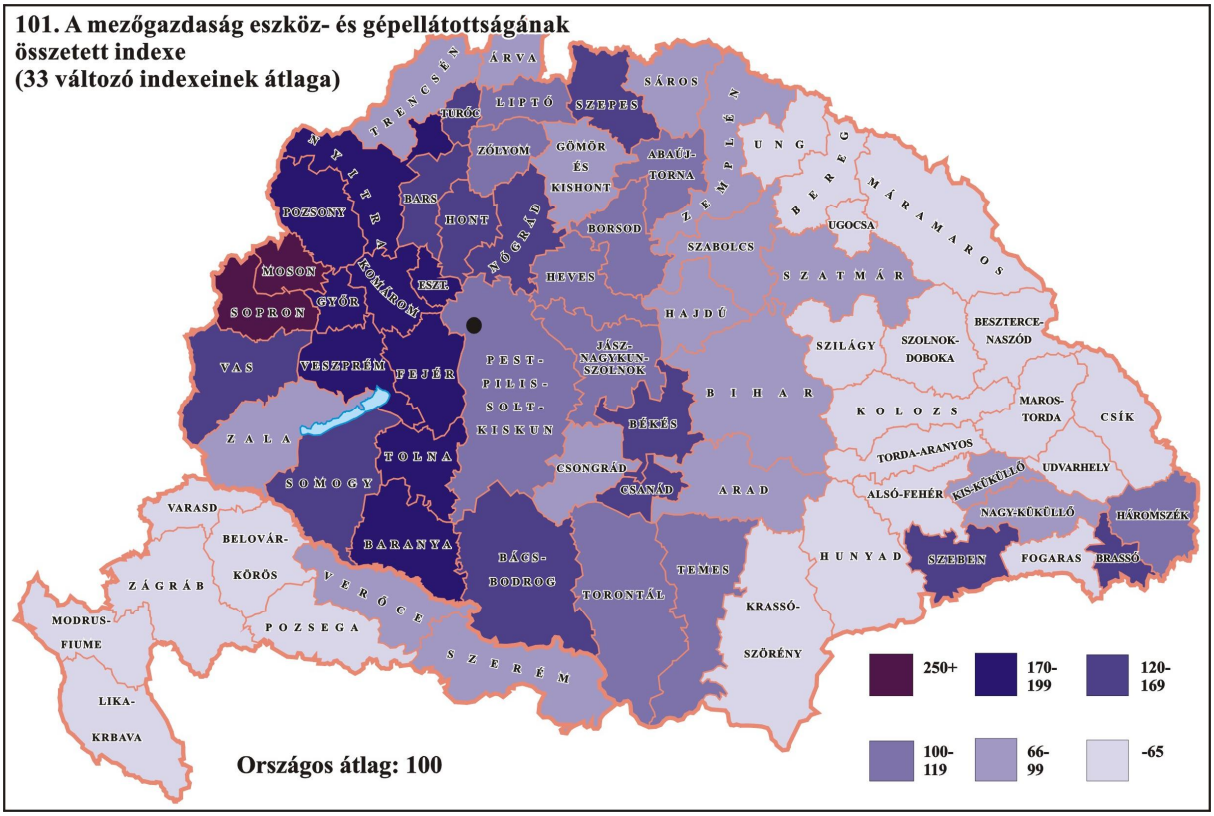

96. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó növénytermelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
KOMÁROM
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 126 korona
175+
135-174
115-134
75-114
-74

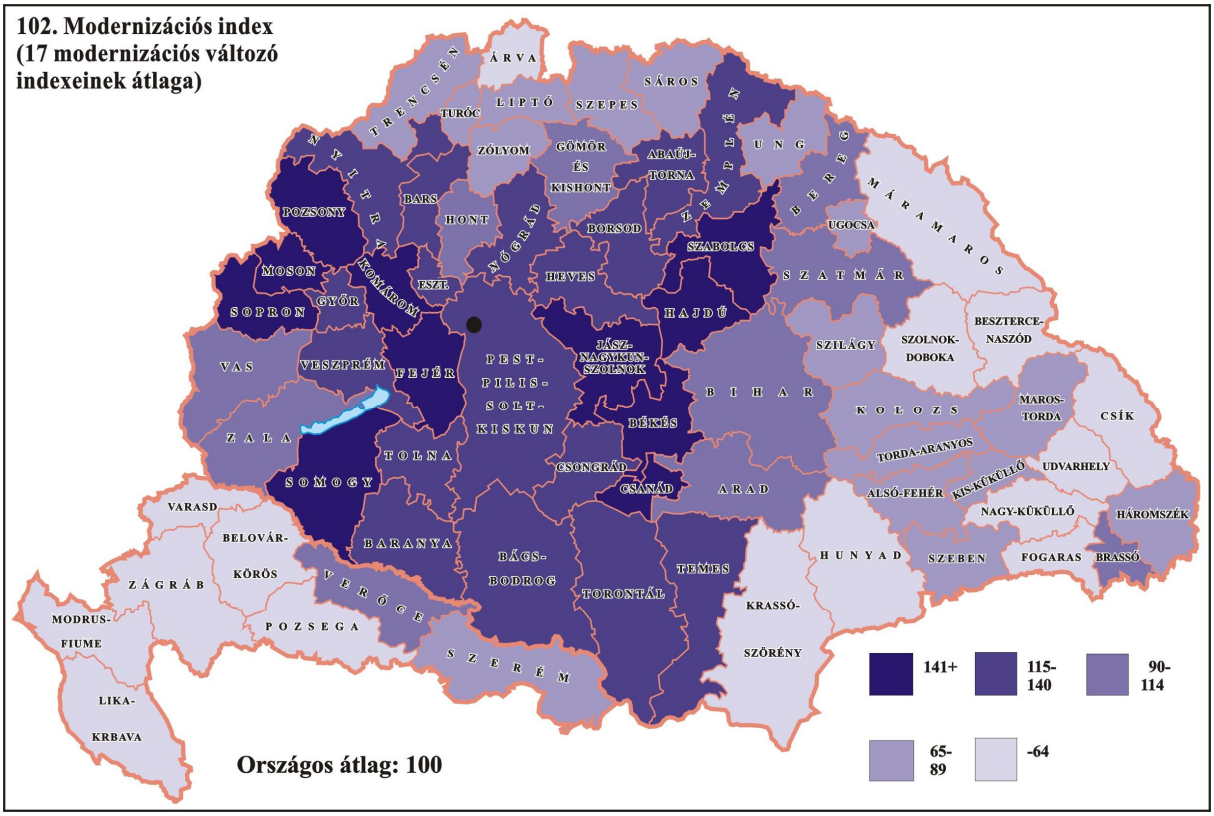

97. Egy mezőgazdasági lakosra jutó bruttó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
POZSONY
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
570+
460-569
370-459
270-369
-269
Országos átlag: 417 korona

98. Egy mezőgazdasági lakosra jutó nettó mezőgazdasági termelési érték, korona, 1906-1910
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
LIPTÓ
SZEPES
TURÓC
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NYITRA
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
TEMPLÉN
UGOCSA
POZSONY
SZABOLCS
MOSON
ESZT.
HEVES
SZATMÁR
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
BÉKÉS
ZALA
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
VARASD
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
320+
275-319
220-274
150-219
-149
Országos átlag: 236 korona

99. Egy lakosra jutó nettó mezőgazdasági termék, korona, 1906-1910
ÁRVA
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BORSOD
UGOCSA
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
HEVES
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
TOLNA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
UDVARHELY
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
200+
175-199
140-174
110-139
-109
Országos átlag: 157 korona

100. A szántóföld hozamának összetett indexe (32 növény átlagterméseinek súlyozott átlaga)
ÁRVA
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
SÁROS
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
BORSOD
UGOCSA
MÁRAMAROS
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
HEVES
SZABOLCS
SZATMÁR
MOSON
ESZT.
KOMÁROM
GYŐR
SOPRON
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
TOLNA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
SOMOGY
CSONGRÁD
CSANÁD
ARAD
UDVARHELY
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
108+
95-107
84-94
-83
Országos átlag: 100

101. A mezőgazdaság eszköz- és gépellátottságának összetett indexe
(33 változó indexeinek átlaga)
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NAGYKÁROLY
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 100
250+
170-199
120-169
100-119
66-99
-65

102. Modernizációs index
(17 modernizációs változó indexeinek átlaga)
ÁRVA
SÁROS
TRENCSÉN
TURÓC
LIPTÓ
SZEPES
ZEMPLÉN
UNG
BEREG
MÁRAMAROS
NAGYKÁROLY
ZÓLYOM
GÖMÖR ÉS KISHONT
ABAÚJ-TORNA
POZSONY
BARS
HONT
NÓGRÁD
BORSOD
UGOCSA
SZABOLCS
MOSON
ESZE
HEVES
SZATMÁR
SOPRON
GYŐR
HAJDÚ
BESZTERCE-NASZÓD
SZILÁGY
SZOLNOK-DOBOKA
VAS
VESZPRÉM
FEJÉR
PEST-PILIS-SOLT-KISKUN
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
BIHAR
KOLOZS
MAROS-TORDA
CSÍK
ZALA
BÉKÉS
TORDA-ARANYOS
TOLNA
CSONGRÁD
UDVARHELY
SOMOGY
CSANÁD
ARAD
ALSÓ-FEHÉR
KIS-KÜKÜLLŐ
NAGY-KÜKÜLLŐ
HÁROMSZÉK
VARASD
BELOVÁR-KÖRÖS
BARANYA
BÁCS-BODROG
TEMES
HUNYAD
SZEBEN
FOGARAS
BRASSÓ
ZÁGRÁB
VERÓCE
TORONTÁL
KRASSÓ-SZÖRÉNY
MODRUS-FIUME
POZSEGA
SZERÉM
LIKA-KRBAVA
Országos átlag: 100
141+
115-140
90-114
65-89
-64